ANTUN RADIĆ

SABRANA DJELA

III

Dr ANTUN RADIĆ:

SABRANA DJELA

III.

SELJAČKA SLOGA
Dr VLADKO MAČEK I RUDOLF HERCEG
ZAGREB 1936.

Žarko Zabeš
1939

DOM 1901.

»TIPOGRAFIJA« D. D., ZAGREB

DOM

LIST HRVATSKOMU SELJAKU ZA RAZGOVOR I NAUK.

Aj, dome domiću
Nij' mi ga nada te!
Kaže narod.

2.
GODINA
1901.

UREDIO I IZDAO
DR. ANTE RADIĆ
NA SVOJ TROŠAK.

ZAGREB
TISKARA I LITOGRAFIJA MILE MARAVIĆA.

Gdje je što u ovom »Domu«?

Život, sviet i ljudi.

Strana

Stari jadi u novoj godini . . . 1
Kažu, da njeki ljudi glavom rade 37
Zašto je danas teže živjeti?. 55
Stranke 73
Može li se sloboda kupiti zlatom 97
Uzkrs 109
Dobri ljudi (Mirovni sud) . . 110
„Naša je zemlja velika, ali u njoj nema reda" 127
Grof Tolstoj 145
Da zapjevamo, a? 163
„Inteligencija" 181
„Klasična" prosvjeta 189
„Javno mnienje" 199
Nazdravica i molitva mladoj . 206
Braća 217
„Obće dobro" 235
Recimo jednu u ludo! (Proti državnoj službi) 243
„Pučka" prosvjeta 253
Radničko „pitanje" 251
Pučka seoska škola 271
„Nitko nije prorok u domovini" 293
Trebao bi nam novi jedan zakon 307
Zašto su toliko Talijani anarhiste i ubojice? 314
Daklem bi se smjelo i krasti! 325
Borba medju „staležima" . . 332
Zakon, pravo i pravica . . . 343
„Četvrti stalež" i „buržoazija" 351
„Dok ne bude krvi" 362
Uh, zima! 379
Pod vladom bečkoga cesara . 382
Napried! Napried! 398
Pijanstvo 403
Kad će zasjati i naša zviezda? 415

Strana

Hoćemo li mi Hrvati ikad što vrieditи? 40
Kuda opet vuku nas Hrvate? . 58
Čujte: pita se za vaše novce! 76
„Pravaši" i „nagodbenjaci" . 91
Jesmo li mi Hrvati zaslužili ovo, kako nam je danas? . 94
Dalmacija 113
Hrvatski sabor g. 1861. . . . 131
Je li već voda do grla? (Sloga medju zagrebačkom gospodom) 148
A što će narod, ako „madžaroni" popuste? 165
Hrvatska družtva 183
Ala Madžar cvili! 201
„Njegovo" doba (t. j. Hedervaryjevo doba) 220
Ministar bez torbe (t. j. "hrvat.-slavonski" ministar u Pešti) 238
„Ilirci" 256
„Velika Hrvatska" i Rim . . 275
Mali novci u velikom računu. (To smo mi Hrvati) . . . 289
Jedan pravi hrvatski pjesnik i pripoviedač (A. Šenoa) . . 297
Hoćemo li opet pod Turčina? 310
Hrvatski i ugarski „zajednički" poslovi 329
Jesmo li čemu mi Hrvati? . . 346
400-godišnjica hrvatskoga pjesničtva 364
Ganite se barem za svoje novce! 367
Pod vladom bečkoga cesara . 382
Hrvatska, Slavonija i Dalmacija 400
Hrvatski jug (t. j. Dalmacija i Herceg-Bosna) 418

Hrvati.

Sveti slovienski apoštoli . . 3
»Hoće Istru prodati pod Hrvatsku" 19

Narodno gospodarstvo.

Kruh naš svagdašnji (Žito i žitna trgovina) 6
Tudja roba 25
Igraju se tudjom mukom (t. j. na burzi) 43
Što ćemo, da nam zemlja ne otide na bubanj? 62
Bo poljodjelaca sa zanatnicima 80
„Hrvatska poljodjelska banka" Zagrebu 83
Tko je izmislio trgovinu . . 100
Drobno gospodarenje . . . 117
Dužnost domoljubnih novčarnica i štedionâ 134
Hoće li biti dva milijuna kruna (za „Hrv. poljodj. banku") . 153
Porezi i daće 169
Jedinstvo domovine i narodno gospodarstvo 187
Potrošne ili konsumne zadruge 205
Bogati i siromašni narodi . . 224
Što vriedi žena pri gospodarstvu? . . . . . 278 i 296
Što vriedi šuma (gora)? . . . 286
„Hrvatska poljodjelska banka" 421

Mali razgovori.

Život.

Kakvi su naši mladi? 10. — Može li se glavom kroza zid? 27. — Život i politika. 46. — Mladost i „mrtvilo". 67. — Starovjerski cehovi u XX. stoljeću! 85. — „Napoleončići". 101. — Žrtva. 136. — Sloga. 156. — Svatko samo sebirad. 172. — Aristokracija i demokracija. 191. — Punica i svekrva. 208. — Seljačka skupština — ciganski vašar. 209. — Rôd. 227. — Nema srama. 245. — Braća. 247. — Ne živi čovjek samo o kruhu. 264. — Stara loza. 280. — Svagdje je liepo, al je doma najljepše. 299. — Tuga za životom. 318. — Mužka i ženska djeca. 336. — Niemac ne razumije hrvatskoga života. 353. — Za sto godina ni kosti ni mesa. 307. — Vasionska tuga. 389. — Tuga i Boga. 406. — Što je „napredak"? 424. —

Dom i rod.

Hrvati prije sto godina. 12. — Koliko ima hrvatskih katoličkih biskupa? 14. — Pročitajte opet i opet (koliko ima Hrvata). 28. — Slavonija prije 200 godina. 47. — Hrvatski knezovi. 65. — Jesmo li mi Hrvati prosviećen narod? 86. — Hrvati po posljednjem popisu. 102. — Imademo li mi Hrvati „liberalnu" stranku? 120. — Hrvati u Americi. 138. — „Jedinstvo" i „zajednica". 157. — Hrvatski velikaši. 178. — Naši bunjevci i šokci. 192. — Hrvatski Srblji. 193. Hrvatska nariečja. 210. — Bit će Hrvatska, ali hoće li biti Hrvatâ! 228. — Medjumurci. 248. — Narodni život i običaji. 265. — „Trojednica". 282. — Talijanci proti Hrvatom. 300. — Hrvati, rimska vjera i politika. 318. — Hrvatski glavni grad. 338. — Jesmo li čemu mi Hrvati? 354. — Pomućena slava. 371. — Jelačićeva godina. 391. — Kraljević Marko i Starčević. 407. — Hrvati na početku 1902. god. 426. —

Politika.

„Inkompatibilitet". 84. — „Većina". 119. — „Gornja" i „dolnja" kuća. 137. — Plebiscit. 173. — Klubovi. 192. — Neznaju ljudi, što je politika. 210. — Sud i politika. 228. — Porota. 247. — Ne treba u „Domu" politike. 266. — Hajduci i politika. 301. — Kupljeni izborni glasovi. 320. — Narodna samouprava. 336. — Čija je Rieka? 337. — Oni ne će „sukobâ". 371. — Jurisdikcija. 390. — „Indemnitet". 407. — Sabor, sobranje, skupština. 425. — Izborne listine. 429.

Sviet.

Što je i kako je bilo na svietu prije sto godina? 12. — Kako se je sviet umnožio za sto godina. 29. — Što će progutati sve narode?

(Socijalisti.) 48. — Gradjanska ženitba. 66. — Svjetski jezik. 87. — „Iztočno pitanje". 138. — Prvi svibnja. 158. — Kongresi. 158. — Porod i smrt u svietu. 174. — U kojoj je državi na svietu narodu najbolje? 174. — Dalje od Rima! 194. — Kondordat. 211. — Amerika. 229. — Azija. 249. — Cesari — buntovnici. 283. — Zašto su stvoreni Niemci? 321. — Evropske „dinastije". 340. — Englezi i njihovi prijatelji. 355. — Kakova je to turska vojska? 372. — Švicarska državna zadruga. 392. — Svjetski umnici. 409. — Madžarski klin grdno cvili i puca. 427. —

Nauka i umieće.

„Iz krajiškoga posiela" (knjiga) 13. — U kojoj su znanosti ljudi najviše napredovali? 29. — Što je nauka, a što umieće? 49. — Znanost i umieće čuva narod od propasti. 66. — Što je to „načelo"? 88. — Prirodne nauke. 103. — „Urania". 104. — Pučka sveučilišta. 121. — Poviest. 139. — Poviest prosvjete. 159. — Učeni črčkari. 160. — Hrvatski poviestničari. 174. — Sredjeno (sistematsko) znanje. 212. — 400-godišnjica hrvatskog pjesničtva. 231. — Neprijatelji svietla. 250. — „Zimzelenke" (knjiga). 267. — Pro doma (za „Dom"). 268. — Malo se čita. 302. — Ženske u sveučilištu. 302. — Ženske škole u samostanima. 303. — Obć. šk. odbor i učitelj. 320. — Hrvatski slikar Bukovac. 321. — Poljodjelske i obrtničke škole. 339. — Pučke škole u Hrvatskoj i Slavoniji. 356. — Sveučilište u Ljubljani. 373. — Geologija. 393. — Mari li „prosti" narod za umieće? 394. — Najveće rieke na zemlji. 409. — Hrvatski listovi za narod. 427. —

Svaštice.

Kilometri na razkršću. 15. — Strašna bolest (lepra). 30. — Grof Tolstoj. 31. — Zvono pod vodom. 31. — Tringelt. 50. — Što sve Niemci izmišljaju na Sloviene! 67. — Što englezki kralj ne vjeruje? 105. — Kako se razgovaraju naša gospoda? 121. — Hekatomba. 140. — Proklete muhe! 212. — Kvare nam djecu. 232. — Sit gladna ne razumije. 284. — Sedam godina bi govorio. 303. — Falb. 303. — Gospoda djeca. 321. — Janjičari. 347. —

Šale.

Čini se nevješt. 15. — Zašto se grof nije prepoznao? 50. — Malo o šali. 122. — Kako se Švaba najeo tikava. 303. — „Šimun na doratu". 342. —

Glasovi iz naroda, str. 16, 33, 124, 178, 196.

Narodno gospodarstvo. (Malo ne u svakom broju.)

Što je nova doma i po svietu? (U svakom broju.)

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka).

DOM

Uredničtvo i uprava: Jurjevska ul. 28 Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☛ Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Broj 1. | U Zagrebu, u petak, 4. siečnja 1901. | **God. 2.**

Br. I. 1230 iz 1900. U ime Njegova Veličanstva kralja! Kr. sudb. stol u Zagrebu zaključio je na predlog kr. drž. odvjet. u Zagrebu, da tiskopis tiskan u povremenom časopisu „Dom" od 14. prosinca 1900. br. 24. i to: Čitavi č anak pod naslovom „Osamnaist i pol milijuna kruna" (Strana 373—378.) tvori učin prestupka § 302. kz. Stoga se izriče zabrana daljnjeg razpačavanja tiskopisa, zaplienjeni primjerci imadu se uništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa. Razlozi: Citavim smjerom i sadržajem pomenutog tiskopisa nuka se na neprijateljstva proti pojedinim razredom družtva gradjanskog, što tvori učin prestupka, označenog u § 302. kz. Presuda osniva se na § 6. i 12. tp. i §§ 32., 33. i 34. t. z. Kralj. sudbeni stol. U Zagrebu, dnè 18. prosinca 1900. Rakodczay.

Stari jadi o novoj godini.

Možda se još spominjete, da smo se prošle godine razgovarali o njekakvome grčkom mudracu, o Sokratu, koji je živio davno prije Isusa. Znate, da je taj čovjek drage volje izpio otrov i mirno čekao smrt. Nije se bojao smrti. On je i svojim mladim prijateljima razlagao, kako se nije vriedno smrti bojati. Ovako im je jedan put govorio: Znate li, kako je čovjeku liepo i ugodno, kad spava? Znate, kako mu je liepo i ugodno, kad se probudi! A smrt vam nije drugo, nego san . . .

Tako je govorio starac. Starac nije sve rekao, ali tko misli, taj zna, što je još starac mislio. Starac je zaboravio kazati mladim svojim prijateljima još i to: Poslie smrti će se čovjek probuditi. Jer samo onda, ako će se čovjek poslie smrti probuditi, — samo je onda smrt kao san, samo onda vriedi razlaganje i nauk toga staroga mudraca. A ako se čovjek ne će poslie smrti probuditi na novi život, — onda starčeva prilika o snu i spavanju ne vriedi ništa.

Ali je starac zaboravio još jednu veliku stvar: On je zaboravio kazati i to, da ima ljudî, kojim je još gore, kad se probude, kojim i onda smrkne, kad bi im moralo svanuti.

Takvi su ljudi najveći nesrećnici. Pomislite čovjeka, koji se čitav dan muči u zlu i nevolji. Napokon dodje noć i nesrećnik usne, zaspi. Ali jutro mu osvane još crnije od jučerašnjega:

sve oko njega staro zlo, stari jadi. Nevolja je njegova i zlo je njegovo još veće, jer mu je bilo odlanulo, a sad vidi: nema zlu kraja.

Pitat ćete me: „A što nam to spominješ?" — Reći ću vam.

Vjerujte mi, meni bi bilo mnogo i mnogo milije, kad bih mogao uzeti drugačije gusle i zaguditi vama i sebi veselu pjesmu. Ali ne mogu. Evo smo već nekoliko dana u **novoj** godini. Pa što je oko nas novo? Što se je ponovilo? Ima li kakve nade, ima li kakvoga upanja, da će nam biti bolje?

Ja ništa ne vidim, a mislim, da ne vidite ni vi.

Ili hoćete li, da vam počnem nabrajati naše zlo? Hoćete li, da vam spomenem, koliko nas ima, koji već o Božiću niesmo imali kore kruha? Hoćete li, da vam pred oči donesem drobnu dječicu, koja pište oko matere, kao gladni pilići oko kvočke, svijaju se kao crvići i živu hoće majku da pojedu tužnu? Hoćete li, da vam kažem, kako su im odveli jedinu mršavu kravicu, koja je još preostala od crkancije? Hoćete li, da izpišem stotinu drugih jada?

Nemojte toga od mene tražiti! Nemojte! Nemojte, jer ćemo biti bijeni, — ako se budemo o svom zlu razgovarali. Ja bih vam morao ovdje pisati: kako je sve dobro, kako je sve srećno, a od nove godine bit će još bolje, sve ljepše. „Opet imamo zabilježiti jednu godinu, u kojoj smo napredovali, u kojoj je naš narod pokročio napried. A nova godina — ona nam daje nove nade, ona će nas privesti još bliže našoj cielji. Svi pozvani „faktori" (ova je rieč mnogoj gospodi gotovo uviek na jeziku; a znači ova rieč hrvatski: „činitelj") — svi pozvani „faktori" činili su svoju dužnost. A uspjeh, koji su postigli, taj će ih uspjeh jačiti i u novoj godini u njihovu radu." I tako dalje.

Ovako njeki pišu, a ja ovako ne mogu, jer nije ovako. A kako je u istinu, to se ne smije ni kazati. O svom zlu, kako sam rekao, ne smijemo se ni porazgovoriti, ne smijemo se jedan drugomu ni potužiti. Ni čiste, gole istine ne smijemo si kazati. „Tko nam ne dade?" Ni to si ne smijemo kazati.

Šutimo dakle i trpimo! Znate, da sit gladnu ne vjeruje, ali zato gladan gladnu vjeruje. Svi mi, koji moramo mučati i trpjeti, — mi se razumiemo, ili ako se posve dobro ne razumiemo, već ćemo se razumjeti. Doći će sunce i pred naša vrata, jer znate, da za sirote sunce sija.

Jedno samo treba da držimo na pameti, a to je ovo: Nikakvo zlo ne boli i ne peče čovjeka toliko, koliko krivica i nepravda ljudska. Ako te muči bolest, — Bog ju je dao; ako te bije tuča, ili davi voda, — hvala Bogu! Ali kad patiš od krivice ljudske, a još ne smiješ ni pisnuti, — to onda ne samo boli, nego u čovjeku sve kipi i vrije, ako je čovjek pravi čovjek. Ali ako nije čovjek, nego tukac, glupan, kao da mu je vrana mozak izpila, — taj podnosi krivicu i silu od ljudî, kao tuču od Boga, pa samo kuka i jadikuje, kao da to mora biti! A onda se nadje još kakav školani kukavelj, pa jadikuje nad „našim **mukotrpnim** narodom", i misli, da je tako svoju dužnost učinio. A drugi i dalje zlo rade po volji.

To ne valja. Jedini je Bog, kad je sašao na zemlju, dobrovoljno trpio krivicu. A čovjek se mora zlu protiviti. Janjce je Bog stvorio, da se kolju i deru, a ne ljudi jedan drugoga.

A znajte i to: Nitko nije tolika kukavica i strašivica, kao čovjek zlotvor i krivičnjak. Pamtimo to i ne bojmo se! Složimo se bez straha u dobru a proti zlu, — pa da vidimo, kako će zla nestajati. A na stotinu dobrih i poštenih načina može se čovjek boriti proti zlu i proti zlotvorima svake ruke.

I onda će nam svanuti prava **nova godina.** A ova, što je nastala, — to nije ništa. Jedino, što bi nam moglo biti njekakav dobar znak, to je, što ova nova godina ima samo jednu ništicu i jedinicu: 01 na kraju mjesto dviju ništica — 00 — u prošloj godini, a 1 je ipak više, nego i dva puta ništa. Gledajmo zato i mi, da u ovoj godini stečemo mjesto prošlogodišnjih ništica barem 1 jedinicu — kakvu-takvu.

Sveti slovienski apostoli.

Kad smo se ono prošle godine (u 20. broju) razgovarali o **„svetim knjigama hrvatskim"**, pitali smo ovako: „Pa kako to, da samo mi Hrvati imamo stare svete knjige u svom jeziku? Jesmo li mi imali već od starine učenih ljudî, i to prije nego Francezi, i Talijani, i Niemci, — da i ne pitamo za Madžare — ?" I onda smo rekli, da ćemo se o toj stvari posebice razgovoriti, pa evo nas, da održimo rieč.

Ali još prije nego počnem, mogli biste me pitati: „Pa što

nam to treba znati?" — Zato ću vam reći, zašto je potrebno, da to i seljak znade.

Prije jedno pet, šest godina pobunio se katolički hrvatski narod tamo u Lici i u Primorju, tako da su i žandari imali posla. A što je to bilo, zašto se je narod bunio? — Popovi su dobili njekakve nove crkvene knjige i počeli su njekako drugačije čitati misu ili mašu, i to njekako „po vlašku". Bilo je ljudî, koji su govorili, da će se sad svi katolici „povlašiti". Njekim je popovom narod zatvorio i crkvu, a u njekih župah nije narod dolazio k službi božjoj. Kako rekoh, imali su i žandari posla.

Eto, tako vam je bilo, — a sve zato, što narod nije znao, kakve su to crkvene knjige, i što se to hoće. Sad ja vas pitam: Da i nije bilo ove bune, nije li vriedno znati, zašto se n. pr. u Karlovcu čita i služi misa latinskim jezikom, a malo dalje k moru već nema ni traga latinskom jeziku, nego se misa čita starim hrvatskim jezikom? Od kad je to i tko je to naredio?

Ja mislim, da je to vriedno znati i seljaku, pa ću vam zato to u kratko i kazati.

Prvo pamtite ovo, što već znadete. Kršćanska vjera i nauk kršćanski — to je izašlo iz stare židovske ili hebrejske vjere. Sve svete knjige staroga zakona pisane su u **židovskom** jeziku. Ali su se židovi tako raztepli po svietu i pomiešali se s drugim narodima, da već niesu razumjeli svoga jezika ni svojih svetih knjiga. Zato su već prije Isusa (t. j. prije 2000 godina) dali svete svoje knjige iztumačiti i **grčkim** jezikom, a grčki se je onda govorilo ne samo po grčkoj zemlji, nego i u Aziji i u Egiptu, t. j. po cielom Iztoku.

Drugo treba znati ovo: Nauk Isusov popisali su njegovi učenici takodjer samo u **grčkom** jeziku.

Treće: Na našoj strani ovamo na Zapadu, t. j. u čitavom rimskom carstvu, gdje je danas Italija, Francezka, Španjolska, Njemačka i Austrija, — tu se od pamtivieka, pak dalje malo ne tisuću godina poslie Isusa nije znalo za druge knjige osim **rimskih** ili **latinskih.**

I tako vidite: U ono vrieme, kad su se Niemci, Slovieni i drugi neprosviećeni narodi počeli približavati rimskomu carstvu — a to je bilo po prilici prije petnaest stotina godina — onda su bile u našem svietu — u Evropi — samo dvoje knjige i dvoje pismo, i to: na Iztoku grčko pismo i grčke knjige, na Zapadu rimsko ili latinsko pismo i latinske knjige. U ono

vrieme sve, što je bilo prosviećeno, sve, što se je moglo nazvati, da je „gospodin", — to je bio ili Grk, ili Rimljanin.

Istina je, rimsko carstvo je propalo (500 godina poslie Isusa, t. j. prije 1400 godina), — ali su Rimljani svejedno ostali gospodari, jer su bili prosviećeni. Gdjegod je trebalo reda i znanja, — toga nije moglo biti bez Rimljanina, toga nije moglo biti bez rimskoga zakona, bez rimske knjige, bez rimskoga pisma. Gdjegod je trebalo napisati kakvo pismo, kakvu pogodbu, — trebalo je pozvati rimskoga pisara. Grad Rim, u kojem su njekada sjedjeli rimski carevi, — on je i dalje ostao prvi grad na svietu. U taj grad je došao i sv. Petar apostol još za vrieme carstva, ali su njegovi nasljednici — pape — ostali u njem i onda, kad je carstvo propalo. Iz Rima su pape davali zapoviedi kršćanom po čitavom Zapadu. Iz Rima su odlazili po čitavom Zapadu kršćanski svećenici, da neprosviećene i krivobožne narode naučaju nauku Isusovu. Je li po tom čudo, što su ovi svećenici znali samo za rimske knjige? Je li čudo, što su sve knjige kršćanske bile napisane samo u rimskom jeziku? — Kako bi bilo čudo, kad drugoga pisma ni drugih knjiga nije ni bilo! Ne samo, da su sva gospoda morala znati rimski jezik, nego se je i narod po malo polatinio ili porimljanio. Današnji Francezi, Španjolci i Englezi, — ali ne oni, nego njihovi pradjedovi — oni su govorili posve drugim jezikom, nego što danas govore. A danas govore više nego na pol rimskim ili latinskim jezikom.

Eto, tako vam je to bilo onda, kad smo se mi Hrvati doselili ovamo u današnju svoju domovinu, t. j. prije 13 stotina godina: Sve oko nas na Zapadu — sve je to kršćansko i rimsko. Kud god mogu, prolaze kršćanski rimski svećenici i naučaju novu vjeru, grade crkve, zovu narod u crkvu i čitaju mu misu — rimskim ili latinskim jezikom. Gospoda koješta i razumiju, — ali narod ništa ne razumije. To je eto bila neprilika.

U takvoj neprilici bio je slovienski knez Rastislav, koji je vladao slovienskomu svomu narodu tamo gore u današnjoj Moravskoj. I k njemu su dolazili njemački kršćanski svećenici, da naučaju narod. Ali od toga je nauka bilo malo koristi, jer narod nije tih učitelja razumio. Zato se je knez Rastislav postarao i našao takove učitelje, koji su znali narodno slovo, koji su govorili slovienski, a ne rimski.

A gdje ih je našao i kako su tî učitelji obavili svoj posao, — to ćemo čuti drugi put.

Kruh naš svagdašnji.

(Žito i žitna trgovina.)

Čitav hrvatski narod znade, što je to **„žito"**, — samo je razlika, kojemu se zrnu kaže „žito". U Slavoniji kažu „žito" onomu zrnu, iz kojega se melje ono liepo i bielo brašno (múka, melja); tamo je „žito" ono, što se drugdje zove **„pšenica"**. U njekim krajevima Dalmacije kažu „žito" onomu zrnu, koje se drugdje zove **„ječam"**. U hrvatskoj gornjoj Posavini opet je „žito" nješto drugo: ono sitno zrno, koje se drugdje zove **„proso"**.

Što vi po tom sudite? — Ja sudim ovo: Narodu je ono zrno „žito", od kojega živi, od kojega miesi kruh svagdašnji, kojega najviše rodi. Tako u Slavoniji narod živi od pšenice, — i to je „žito"; u njekim krajevima Dalmacije živi narod od ječma (ili jačmena), — pa mu je to onda „žito"; u gornjoj Posavini živio je narod njekada samo od prosa, — i zato mu je dao ime „žito". „Žito" (ili „žitak") i zove se tako zato, što čovjek od njega živi.

Treba još spomenuti **kukuruz.** Premda ima danas našega naroda, koji živi samo od kukuruza, ipak ja ne znam, da bi se kukuruz zvao „žito". Kako to? — To je zato, što kukuruz nije od starine naše žito, nego je donesen k nama iz Amerike, i to nedavno, prije nješto više od 200 godina.

Spomenemo li još **raž** ili **rž** (hrž), spomenuli smo najglavnije vrste žita — u Evropi. Ali ima još posve bielo zrno (koje mi kupujemo u dućanu). To je **riža** ili **pirinač.** Ovo zrno hrani mnogo više svieta, nego pšenica.

Od svega, što zemlja rodi, žito je najvrednije. Dok čovjek nije počeo sijati i žeti žito, dotle je bio skitalica: skitao se po lovu, da uhvati ili ubije zvier, ili se je potucao za blagom, za živinom, da ju napase. Dok je čovjek tako živio, nije imao doma. Istom onda, kad je čovjek posijao žito, onda je morao ostati na jednome mjestu, morao je čekati, dok žito sazrije: od onda čovjek znade, što je moje, a što tudje. Divlja zvier je svačija i ničija. A paša je onomu, tko ju prije popase. Istina je, dok je čovjek bio samo pastir, već su se i onda ljudi otimali za pašu: znalo je biti i krvavoga boja za pašu, dok se niesu njekako odielili pašnjaci i pasišta u ono doba, dok nije bilo inženjerâ ni gruntovnice. Ali tu još nije bilo prave medje ni granice izmedju moga i tvoga. Tek onda, kad je čovjek potegnuo brazdu, natopio ju svojim znojem i na nju posijao svoje zrno, — onda je

znao: Dovle je moje! Od onda čovjek zna, što je dom, što je susjed. Od onda se pravo zna, što je tat, a što pošten čovjek, koji poštuje tudje. Od onda su sve po malo nastajali ugovori i zakoni. Od onda je — da previše ne nabrajam — od onda je čovjek posve ostavio skitalački i nesigurni život, a osnovao stalni i sveti od onda dom i ognjište. A kad je to bilo, onda se je tek moglo misliti na bogomolje i crkve, od onda su po malo postajali svećenici. Onda se je počelo i ono, što zovemo država ili oblast. Onda je počela prosvjeta ili „kultura".

Sve to treba zahvaliti žitu, koje je čovjeka prikovalo na zemlju.

„A zašto je baš samo žito svemu tomu krivo? Ta na zemlji rodi još toliko toga, čim se čovjek hrani!"

I opet velim: od svega, što zemlja rodi, žito je najvrednije. Zašto? Zato, **što se žito lako čuva:** može se čuvati tisuće i tisuće godina, a ipak se ne pokvari. U egipatskim piramidama našli su pšenice, koja je tamo ležala tri tisuće i više godina, pa kad su ju posijali, — liepo je nikla i izašla iz zemlje, kao da je lani požeta!

To je jedno. A drugo je ovo: Od žita se pravi **kruh,** a dok čovjek ima dosta kruha, **može živjeti.**

Eto vidite, zato je žito najvrednije od svega, što zemlja rodi.

Možda se sjećate, kako smo se prošle godine razgovarali o burzi. Tamo smo rekli, da danas ima burza za žito, upravo tako, kao i za novce: žito je kao novac. Najveća trgovina tjera se žitom, jer žita svakomu treba.

O toj žitnoj trgovini kazat ću vam, što je dobro znati, jer je hrvatski narod poljodjelski narod, pa i on prodaje svoje žito, i to često bez ciene, — a ne zna, zašto. Ali prije nego što vam kažem koju rieč o žitnoj trgovini, reći ću vam prije, **gdje rodi žita više,** nego što se može potrošiti, a gdje ga ne rodi toliko, da bi se narod mogao prehraniti.

Najviše žita rodi u Ruskoj, i to u južnoj Ruskoj na plodnoj i rodnoj crnici, crnoj zemlji (ili kako Rusi kažu: na „černozemi"). Za Ruskom je odmah sjeverna Amerika (ako nije i pred njom!), pa onda ugarska i hrvatska ravnica, onda Vlaška ili Rumunjska, onda Bugarska, pa englezka Indija u Aziji, onda druge američke zemlje, napokon Australija i Egipat.

A evo sad zemlje i države, gdje ne rodi dosta žita: to je Englezka, Francezka, Njemačka, Švicarska, pa i Italija (Tali-

janska) i Španjolska, a više ili manje i druge evropske države. Može se reći, da čitavu Evropu, t. j. sve ove spomenute države — da ih hrani Ruska i Amerika, a pomože im u tom Rumunjska i Ugarska. U Englezkoj na pr. rodi jedva trećina toliko pšenice, koliko se troši. A što više treba, to se dovaža iz Amerike i Ruske.

Naše hrvatske kože najviše se tiče ovo: Danas se tuže svi poljodjelci, i to mali i veliki, da žito nema ciene. A naš je narod ponajviše težak-poljodjelac: on od toga živi. Ako dakle ne može prodati dobro svoga jedinoga priroda, žita, — za njega je naopako. Zato ćemo se dojdući put porazgovoriti i o toj stvari.

Trojanski konj.

(Tri hiljade godina stara prievara.)

Razgovarajući se u „Domu" već godinu dana mnogo i mnogo već puta smo čuli rieč **„Evropa"**. To je velika i glasovita rieč. Kad se danas kaže: „Evropa hoće", ili: „Evropa ne će", — to znači: sviet hoće, ili: sviet ne će. A tâ Evropa — to nije ništa drugo (kako znate), nego ovaj veliki kraj svieta od atlantskoga mora do gore Urala, t. j. od Španjolske preko Francezke, Njemačke, Austrije, Ugarske, naših zemalja i Ruske — pa do ruske gore Urala. Tâ Evropa nije ni 12. dio cieloga svieta, pa ipak mi Evropljani mislimo i govorimo i hvalimo se, da smo mi čitav sviet. Pak i zbilja: do nedavna nije se znalo ni za pol svieta: nije se znalo za mnoge dielove Azije i Afrike. Ali to nije ništa. Mnogo je više to, što se nije znalo za čitavu Ameriku, koja je četiri puta veća od Evrope; nije se znalo za Australiju, koja je samo malo manja od Evrope. Znalo se je samo za ovu našu Evropu i komad Afrike uz Sredozemno more, i za Aziju. I tako: Evropa i Azija — to je bio cieli sviet, a to oboje skupa nije ni pol svieta.

„Kako to veliš: Nije se znalo!? Ako je u Americi bilo ljudî, oni su znali za sebe. A što mi niesmo znali za njih, niesu ni oni znali za nas, pak mogu i oni reći, da se za Evropu nije znalo." — Tako pitate, pa imate malo pravo, a malo krivo. Ne ćemo se sad o tom mnogo pravdati, nego ćemo reći samo ovo: Tko traži, taj nadje, a tko nadje taj zna. Mi smo drugi sviet tražili, našli smo ga i sad za njega znamo, a prije niesmo znali. A da su Američani tražili i nas našli, — e, onda bi oni mogli reći, da se za nas nije znalo, dok nas oni niesu našli.

Ali ja sam vam obećao, da ću vam pripoviedati tri hiljade godina staru prievaru, o njekakvom trojanskom konju. I hoću. Samo još dvie rieči o Evropi i Aziji, jer je tu Evropa Aziju prevarila.

Već i to znate: Evropa je na zapadu, a Azija na iztoku. I kako je razlika izmedju iztoka i zapada, tako je od pamtivieka razlika izmedju Evrope i Azije. Može se reći: Ciela tisućljetna prošlost svieta — to nije ništa drugo, nego borba izmedju Evrope i Azije. Dok se nije u Evropi podiglo veliko i jako rimsko carstvo, Azija je navaljivala na Evropu. Kad su Rimljani ojačali, spravili su pod svoj jaram sve azijatske kraljiće, što im je bliže bilo. Kad je rimsko carstvo propalo, razvezala se opet azijatska vreća, i po Evropi su se rasipali redom divlji Azijati: Huni, Avari, Arapi, Mongoli, Turci. Poslie se Evropa opet ojačala, nastale su velike i jake države: Španjolska i Francezka, poslie Englezka, a u najnovije vrieme Ruska i Njemačka, — hajde opet na Aziju. I tako baš dan današnji čitava Evropa ima posla s azijskim Kitajem.

Ovaj boj medju Evropom i Azijom traje već tri tisuće godinâ. Azijati su svagda tražili u bogatoj Evropi samo pliena i otimačine. A Evropljani ili su se branili, ili su tražili selišta i trgovišta.

Prvi su Grci ili Jeleni (Heleni) potražili u Aziji selišta i trgovišta. Oni su Aziji najbliži. Grci su počeli prelaziti po moru u Aziju već davno, davno. Ali to nije išlo bez boja. Taj grčki boj za azijatska selišta i trgovišta trajao je sigurno više stotina godina, tom u boju protekao je velik dio prošlosti grčkoga naroda. Posve je naravski, da je grčki narod o tom boju mnogo pripoviedao i pjevao, pa su grčke pjesme o tom boju došle i do nas. Ove se pjesme zovu **„Homerove" pjesme,** jer ih je, kažu, sliepi pjevač Homer složio. Gospoda po čitavom svietu mnogo drže do ovih Homerovih pjesama, pa se i naša djeca u većim školama oko ovih pjesama uče i muče, ali slabo što od njih razumiju. Drugi put ću vam — ako bude potrebno — više kazati o ovim pjesmama, a za danas neka bude dosta iz tê pjesme priča o „trojanskom konju", koju vam već eto dugo obećajem. Dakle čujte:

Prije tri hiljade godina stajao je u Aziji blizu mora prema grčkoj zemlji — grad Troja ili Ilijon. Pod taj grad doplovila je na brodovima silna grčka vojska, ali je godine i godine uzalud bojevala oko zidinâ toga grada: čvrste su trojanske zidine, ne mogu ih Grci (koji su se zvali i Danajci) — ne mogu ih porušiti. Napokon se jedan Grk, po imenu Odisej, dosjeti, kako će Trojance nadmudriti. Taj Odisej dade načiniti velikoga drvenoga konja i ponudi ga Trojancima na dar: Neka ga, kaže, namjeste u gradu. A Trojanci veseli, što će dobiti takovu krasnu stvar! Ali konj je taj bio tako velik, da nije mogao na gradska vrata. Lako za to! „Porušite — kažu Grci Trojancima — porušite gradska vrata!" I Trojanci poslušali, porušili vrata i dovukli grčku konjetinu u grad. Ali kad je došla noć, — eto iz goleme konjske trbušine — eto izlazi čitava četa grčkih vojnika! A što je dalje bilo, lako si možete pomisliti: Troja je pala u šake Grcima ili Danajcima.

Od onda je ostala riječ: „Bojim se Danajaca i kad mi dare nose!" Od onda su na glasu „danajski dari", t. j. takovi dari, kad ti njetko nješto daje, samo da te zasliepi.

I danas Evropa nudi Azijatima-Kitajcima, a i drugima, — nudi im velikoga i liepoga konja: nudi im svoju znanost, prosvjetu, „kulturu". A kad tamo, — iz tê kulture izlaze topovi, puške i bajoneti.

A mislite, da mi Hrvati niesmo nikad dobili nikakvoga danajskoga dara? Jesmo, jesmo! Samo što smo se mi dali još gore namadžariti, pa mnogo i mnogo puta niesmo dobili ni konja, nego prosto osla ili magarca . . .

Sitnice.

Život.

Kakvi su naši „mladi"? Ja ne znam pravo, kakvi su naši mladi ljudi, to jest, kad kažem: „naši", — onda mislim naše seljačke mlade. Znam, da su malo drugačiji, nego stari, pa tako i mora biti, zato i jesu mladi. Ali se zato i ne pita — za mladost njihovu, nego se pita za dobrotu i poštenje. A i u tom su, mislim ja, naši mladi drugačiji, nego stari. Ali vi to bolje znate možda i od mene, pa ću ja počekati, dok mi javite, kakvi su nam mladi. A do toga ću vam kazati, kakvi su „gospodski" mladi, to jest: kakva su gospodska djeca, koja su već stala na svoje noge i koja se spremaju, da za koju godinu sjednu na narodna kola, uzmu uzde i bič, pa će koji voditi, koji

goniti narod. Dobro je znati, kakve ćemo imati kočijaše, da nas ne zavezu stranputice, ili da nas ne prevale . . .

A štogod vam kažem za gospodske mlade, nemojte se na njih srditi: i oni su naši, i oni su od našega roda i plemena odpali.

Danas ću vam kazati samo jednu stvar o tih naših gospodskih mladih, a za danas bit će vam i to dosta.

Što su današnja mlada hrvatska gospoda nezadovoljna sa starima, — to nije čudo. Riedko su mladi sa starima zadovoljni, pa im zato ne bi bilo baš velikoga prigovora.

Ali čujte ovo: Ništa nije ljepše na mladom čovjeku, nego mlado srce, koje se ne boji ništa i nikoga. To i jest prava i krasna dika na mladu čovjeku, kad je kuražan i kad se ne boji. Istina je, ima i takvih mladih ljudi, koji su mekanijega srca, pa niesu Bog zna kako kuražni, — ali se barem ne hvale. Ali najgadnije je to, kad se tko hvali, a kukavica je i rdja. A kad je takav mladi čovjek, — to je pravo ruglo. A takvi su na žalost današnji naši gospodski mladi. Čujte još malo.

Današnji mladi strašno viču za **slobodom:** „Mi hoćemo slobodu, slobodu, slobodu, slobodu — u svem. A stari nam ne dadu! Ne dadu nam ni pisnuti! Uh! strašno!" — To je još sve dobro. Mladu čovjeku i treba slobode za mlado srce i snagu.

Idemo dalje. „Jest, mi hoćemo slobodu, slobodu u svem. Mi hoćemo, da nam se dade slobodno govoriti i pisati, štogod mislimo." Vrlo dobro, mladci! — „Jest, vrlo dobro! Kakvo dobro! Svi su naši stari uz popove. Kolike su popovi mudre ljude držali u tamnici, kolike su dali žive spaliti — samo zato, što su slobodno mislili i popovom prigovarali! Kolike su popovi mudre knjige sažgali — samo zato, što su bile mudre i pravedne, a popovi su ih odsudili, da su krivovjerske! Oh! popovi, popovi! Oh, crno sjeme, koje samo u mraku niče! Pa da mi budemo s popovima! Pa da se mi klanjamo njihovomu papi! Nikad!"

Tako rogobore mladi. I nitko im ništa ne će i ne može, — jer popovi nemaju ni soldatâ, ni žandarâ, a oblasti ovakve kuraže ne zamieraju nikomu.

Istina je, svašta je bilo u svietu, svakakve sile i krivice. Istina je i to, da su popovi imali njekada veliku vlast. Istina je, da su se u ono vrieme ljudi zatvarali, mučili i živim ognjem sažizali. Istina je, da je onda mnoga knjiga planula na ognju. I mladi naši gospodski nad tim i plaču, a još više se kuraže i biesne. Hm! Hm!

A ja pitam: Nema li i danas ljudi, koji su čamili u tamnici, a niti su što ukrali, niti su koga ubili, niti su kakvo „nepošteno" djelo učinili? Ali su krivi po „po zakonu". — Niesam li vam pripoviedao, kako liepi tiskani naš „Dom" trune u podrumu? A trunu i druge knjige i novine, koje se ne znadu složiti s paragrafom 65., 300. i 302. kaznenoga zakona. — To se sve dogadja dan današnji, na oči naših mladih. A naši mladi — za čudo — malo si za sve to glavu taru, oni toga u svojem pisanju i ne spominju. I još kažu, da „Dom" hoće mrak i robstvo.

Što mislite: Čemu se možemo nadati od ovakvih mladih?

Dom i rod.

Hrvati prije sto godina. Nijedan nas nije doživio sto godina, a valjda i ne će. Dobar je to časak — sto godina! Ali za čitav narod to je malo. Koliko nas je poumiralo, koliko će nas poumirati za sto godina! A naroda, vidite, ne može ni kuga pomoriti ni u sto godina, ni nikakva sila. Turska je sila bila dosta velika, nas je Hrvate četiri stotine godina trla — i nije nas zatrla.

Vi znate, kako nam je danas. A sad ću vam — i to danas u kratko samo — kazati, kako nam je bilo prije 100 godina.

„Dom" kao seljački list najprije pita: Kako je bilo težaku-seljaku-siromaku? Čujte:

„Muž (t. j. seljak) plemiće hrani i odieva, moste i ceste sâm napravlja, sve on djela, sve on plaća, ako mu ne ostane nit rubača (košulja). Za gospodu mora vojevati, svoju krv žuhko (gorko) prolievati, ali gospoda na to ne paze, kada ga živa odiraju. Pomoći i pravice za njega nema. U saboru se gospoda sabiraju sve u svojem poslu, a suzami seljačkimi se to plaća . . ."

Ovako čitam u knjizi, koja se zove „Poviest Hrvatske", na str. 399.

Ovako je bilo u banskoj Hrvatskoj. A kako je bilo u dalmatinskoj Hrvatskoj, koja je onda bila pod tudjinskom vladom talijanskomletačkom ili venecijanskom? Čujte i to: „Narod — tamo u Dalmaciji — ne živi više u kućah, nego u špiljah i pećinah medju šumicami i kamenitimi prolomi, — kao divlja zvier." Vladari u Dalmaciji skoro će vladati golomu kamenju i hrpi prosjakâ, a ne narodu. Državna uprava tako je uredjena i osnovana, da upropasti onaj narod. Sva imanja i sve časti u rukama su tudjincu. Badava krasno nebo i zrak, badava polja za oranje i gora za pašu, badava more i otoci, — Bog je dao — a ljudi oteše.

A kako je bilo Hrvatu po Bosni i Hercegovini pod turskom vladom, to vam ne treba posebice spominjati.

I opet kažem: znamo, kako nam je danas. Ali jedno pamtimo, što je danas, a čega prije sto godina nije bilo, a to je ovo: Danas hrvatski seljak ima nješto svoje, ima kakav-takav komadić crne zemlje, na kojoj se muči. Jedino još u Bosni i Hercegovini seljak tudju zemlju svojim znojem natapa. A prije sto godina nije još bilo seljaka na čitavoj hrvatskoj zemlji, koji bi imao i pedalj svoje zemlje!

Ali za danas dosta. Bit će još zgode, da se ove godine više puta o svem ovom porazgovorimo i ovako sitnije pobilježimo. Porazgovorit ćemo se i o tom, kako su živjela

Naša braća: Slovenci, Srbi i Bugari, pa rod naš:

Ostali Slovjeni: Rusi, Česi sa Slovacima, pa Poljaci.

Sviet.

Što je i kako je bilo na svietu prije sto godina? Ne ćemo — to se razumije — s njekoliko ovih rieči kazati, što je i kako je bilo po čitavom svietu prije sto godina. Sviet je velik. Mi ćemo se držati našega svieta, t. j. samo Evrope. I onako, znate, Evropljani misle, da su oni sviet.

Sviet okolo nas, čitava Evropa bila je prije sto godina u strašnom

nemiru: na sve strane biesnio je i haračio boj i rat. Svakomu Hrvatu mora srce proplakati, kad sazna, ili kad se sjeti, da je pred sto godina do stotinu tisuća Hrvatâ poginulo na bojištu pod puškom! Kad bi danas mlieko i med teklo po hrvatskoj zemlji, — ne bismo mogli ni smjeli zaboraviti na toliku krv, što su ju djedovi naši prolijali.

Prije sto godina još je bilo u traljavu životu ono tobože rimsko carstvo, u kojem su gospodarili Niemci, a prvi je gospodar u njem bio bečki cesar, pod kojim je bila i banska Hrvatska. Za to carstvo lievali su krv i Hrvati! U tom „svetom" carstvu nije bilo slobode. I zato je moralo propasti. Prvi susjed tomu rimsko-njemačkomu carstvu bila je Francezka, u kojoj se je narod digao za slobodu baš u to vrieme, prije sto godina. Čuli ste za cara Napoleona On je u ovo vrieme bio samo general. Bečkomu cesaru oteo je Italiju i prodro do srca u njegovu zemlju, u Štajersku. Njekoliko godina kasnije potuče Napoleon (sad je već bio car francezki) — potuče rusku i austrijsku vojsku. Za kratko ostaviše južni i zapadni Niemci „sveto" svoje rimsko carstvo i uteku se pod zaštitu novoga carstva francezkoga, koje je stvorio Napoleon. Kad je bečki cesar vidio, da više nema komu carevati u tom carstvu, odreče se časti „rimskoga cesara" i proglasi se „cesar od Austrije". Tako se razteplo to glasovito „sveto rimsko carstvo njemačkoga naroda" (g. 1806.): raztepao ga je Napoleon sa svojim Francezima.

Možete si misliti, da su to bile velike stvari, kad je silni bečki cesar morao uzmaknuti pred njekakvim Napoleonom, za kojega se do jučer nije znalo! Kako je to bilo moguće?

Težko vam je to u kratko kazati. Ali jedno pamtite: U Francezkoj je petdeset godina nješto kipjelo. A to nješto — to je bila **misao** i želja **slobode.** A znajte: misao je jača od svih topova, pušaka i bajoneta. Zato se njeki te njeki ljudi ništa toliko ne boje, koliko toga: da bi narod počeo misliti. Zato . . . Ništa, ništa . . . Šapće mi nješto: neka pazim, da „Dom" ne osvane sav biel, kao onaj snieg, što je počeo padati na novo ljeto. A kad bi osvanuo biel, morali bi čitaoci pitati: „Gdje su misli, kojih ovdje nema?"

Nauka, umieće i knjiga.

„Iz krajiškoga posiela." Tako se zove knjižica, što je napisao „pop Joso", Ličanin. Ova me je knjižica obradovala. Vidite: Godinu dana čitate „Dom", pa još vam niesam pisao ni o kakvoj knjizi. Malo mi imamo knjigâ za seljaka. Riedko znadu naša gospoda pisati ljudski i hrvatski, nego njekako švabski. A i ne će pisati. To bi bila za njih sramota. Pitajte slobodno: Ima toliko „naših dičnih", koji bi htjeli, da ih narod slavi, — pitajte: Jesu li i jedan redak napisali za seljaka? Malo je koji od naših „prvaka" i „vodjâ" ikad napisao narodu rieč od srca. To nije posao za njih. To bi bilo za njih prenizko. Istina je, ima listovâ „za puk". A znate li, tko piše u te listove? Piše kakvo jadno djačenedouče, ili se štogod pretiska iz drugih novina. Za narod je i to dobro! A narod željan svjetla i nauka — čita jadan i to, i te kako čita! — Pa ne samo, da ne će prvaci pisati za narod. Oni bi se mo-

gli još i opravdati: imadu drugoga posla. Ali ima i drugih, koji bi mogli štogod dobro za narod napisati, kad bi pamet skupili i knjige popitali. Ali ne daj toga Bože! Lakše je na pamet lupati po ovom ili onom »prvaku«, lakše je sipati prazne rieči i zvati pod barjak ove ili one stranke i postati tako „političar", a možda i kakav vodja.

Ali ostavimo to. I onako sam i ovo preko volje napisao, ali kad je napisano, neka stoji. Idimo na posielo k popu Josi.

Krasno priča, baš po našu, onako milo i hrvatski. Čujte malo razgovor o siromašnoj Lici:

„Striče, je li uviek ovaj naš kraj ovako potreban od postanja?" — „Nije, sinko, tolike kubure bilo, koliko je danas. Znam, pred 50 godina liepo se živjelo u našem selu, nitko nije patio, svaki dim je imao po dva volka-težaka, po petdeset glava vunjadi. Nije tu gladi bilo, ma zemljica koji put i ne dodala do žuta snopa, imao si za čim poseći, dok je pun tor stoke, koja potrebi ne da pod krov. Ovca sama goni potrebu iz kuće:

„Jedan kutić janje moje bielo,
Drugi kut će runo moje svilno,
A treći će sladko mlieko moje,
Za četvrti dajem meso moje!"

„E pa, zlatni striče, kamo su sada ta zlatna vremena?" — „Čuj kamo su: Pred petdeset godina bile su dvie kuće nas Vukovićâ, a sada nas je dvanaest kuća; Čačićâ je bila jedna kuća, sad ih je sedam; Vukašićâ bilo je pet kuća, a sada je 25; a Špoljarićâ, a Babićâ? Tko bi ih sve izbrojio? Ako je naroda, moj sinko, na istom prostoru pet puta više, nego ga je bilo pred petdeset godina, a zemljicu i onako lošu bura izpuhala, kiša izaprala: dakle zemlje težaku mnogo manje danas, sad pitaj, čemu toliko biede u našem kraju!" — „Ali striče zlatni, tko je naše starije naselio u ovaj potrebni kraj?" — „Naselili se sami iz Hercegovine bježeći pred Azijatom (Turčinom), koji nam zasjede u našu Bosnu i Hercegovinu i narod nam pod mač okrenu, a što živu glavu iznese, to silom poturči. Naše prababe iznesoše u pregačama djecu svoju i donesoše u ove vrleti pod Velebit . . ."

A dalje čitajte sami. Knjižici je ciena s poštarinom 46 fil., a može se dobiti kod „Dioničke knjižare" u Zagrebu.

Svaštice.

Koliko ima hrvatskih katoličkih biskupâ i biskupija. Evo, čujte: U banskoj Hrvatskoj jedan je nadbiskup i tri biskupa: nadbiskup 1) u Zagrebu, biskup 2) u Djakovu (u Slavoniji) i 3) u Senju (u Primorju), i grčko-katolički biskup 4) u Križevcima. U Bosni i Hercegovini ima nadbiskup 5) u Sarajevu i biskup 6) u Mostaru i 7) u Banjaluci. U Dalmaciji ima nadbiskup 8) u Zadru i biskup 9) u Splitu, 10) na Hvaru, 11) u Šibeniku, 12) u Dubrovniku i 13) u Kotoru, a možemo ovamo uračunati i katoličkoga nadbiskupa u Crnoj Gori, 14) u Baru. Napokon ima nadbiskup 15) u Gorici primorskoj i biskup 16) porečko-puljski i 17) krčki (na otoku Krku ili Velji) i 18) tršćansko-koparski (u Trstu). Još ima 19) biskup: biogradsko-smederevski, ali taj nema biskupije, nego nosi samo čast, a stanuje obično u Zagrebu. — Svi ovi nadbiskupi i biskupi pasu pravo hrvatsko stado, prave Hrvate — osim onoga u Gorici i Trstu — pa su i oni sami, hvala Bogu, danas većinom pravi Hrvati po rodu i po srcu, pače i onaj u Crnoj Gori pravi je dalmatinski Hrvat. I današnji biskup u kranjskoj Ljubljani naučio je pravo hrvatski u Sarajevu, gdje je bio kanonik, pa bismo i njega mogli ovamo ubrojiti, da bude ravno 20 hrvatskih biskupa. — Medju ovih 19 hrvatskih katoličkih biskupâ, posijano je osam „srbsko"-pravoslavnih metropolitâ i vladikâ (biskupâ), i to: u sriemskim Karlovcima, u Pakracu i Plaškom, pa u Sarajevu, Mostaru, Dolnjoj Tuzli i Banjaluci, napokon u Zadru. — Da bude sve podpuno, ne treba zaboraviti ni 6 muslimskih („turskih") muftija.

Kilometri na razkršću ili križanju. Jedan prijatelj piše, da ne razumije onih brojeva, što piše na onoj kaži ili na ruci na križanju, jer su, kaže, jedni brojevi veliki, drugi mali. To je ovako: Veći brojevi znamenuju ciele kilometre, a mali znamenuju desetine. Tako, ako piše: U Babinu Gredu $3._5$, to znači: tri ciela kilometra (km) i pet desetina (t. j. 3 i pol km). Negdje na stupovima uz put (cestu) piše i ovako na pr. $^{20}/_5$, a to je isto, kao da piše $20._5$. A ove desetine može si svatko lako proračunati. Desetina kilometra — to je 100 m (metara).

Šale.

Čini se nevješt. Gospodar šalje prijatelju po slugi tri zeca s pismom. Putem se sluga sastane s njekim svojim znancem, pa jednoga od tri zeca izpeku i pojedu. I tako donese gospodarevu prijatelju samo dva zeca. Prijatelj otvori pismo i čita: „Šaljem ti tri zeca." Čudeći se kaže slugi: „Prijatelj mi piše, da šalje tri zeca." — „Jest, — odgovori sluga — tri zeca." — „Ali ti si donio dva." — „Jest, dva." — „Ali prijatelj piše tri." — „Da, tri." — „Ali čovječe, tu su samo dva." — „Da, dva." — „Taj je čovjek lud" pomisli u ljutini prijatelj, napiše prijatelju pismo i pošalje po slugi. Kad je gospodar otvorio prijateljevo pismo, pogleda strogo slugu i reče mu: „Ti si sigurno putem pojeo jednoga zeca." — A sluga se veselo nasmije: „Vidite, kako ste vi odmah pogodili! A onaj se gospodin mučio uzalud pol sata . . ."

Oprašća, ako umre. Dva se seljaka potukla, pa Janko Joška nemilo izlemao, tako da je Joško morao u postelju. Janku se smili Joško pa mu to poruči po jednom prijatelju. „Čuješ, Joško — kaže prijatelj — poručuje ti Janko, da mu je žao, pa te moli, da mu oprostiš." — „Ako umrem — kaže Joško — onda mu oprašćam. Ali ako ozdravim, — e, onda, Janko, vesela ti majka!"

Gospodarstvo, trgovina i novčarstvo.

Drugo je kućno gospodarstvo, a drugo je „narodno" gospodarstvo. Prošle godine nije „Dom" donašao nikakvih viesti o ovim stvarima, a to zato, čujte:

Već sam napisao u „Domu", da za hrvatski seljački narod ima listova, koji bi ga morali učiti, kako se gospodari. U taj posao „Dom" se ne će i ne može pačati.

Svaki se neka drži svoga posla. To je jedno gospodarsko pravilo, pak bi „Dom" gazio to gospodarsko pravilo, kad bi pisao o gospodarstvu.

Ali „Dom" je ipak pisao i o gospodarstvu, — ali to je drugo gospodarstvo: „narodno" gospodarstvo, koje spada na čitav narod, a ne na pojedinca. Poslušajte me časak, pa ćete me razumjeti.

Kakva je to morska trgovina, kakve su i komu koriste željeznice, komu su u rukama novci, komu je u rukama trgovina, — i tako dalje, — to su velike stvari. Tu jedan čovjek ne može ništa, tu može nješto samo **čitav narod,** ako se složi. To je vidite, „narodno" gospodarstvo. A da se složi, treba da počne na to misliti. Kad počne misliti, onda će tu stvar razumjeti. A da bi narod to razumio, „Dom" je o tom pisao. — Druga je stvar to, kako svaki gospodar gospodari na svojoj zemlji: kako gnoji, što sije i t. d. Ovo je kućno ili domaće gospodarstvo, to „Domu" nije prva briga. „Domu" će biti prva briga narodno gospodarstvo.

Ne mogu vam danas u kratko kazati, kako kućno gospodarstvo malo vriedi, ako nije u redu narodno gospodarstvo. Što ti n. pr. koristi sav liepi prirod, ako ga ne možeš dobro prodati? Tomu je krivo to, što narodno gospodarstvo nije u redu.

Ali o tom i o takvim stvarima razgovarat ćemo se u velikim razgovorima. A na ovome mjestu donašat ćemo sitnije upute, bilježke i viesti, i to tim više, što više budu naši čitaoci poučeni o glavnoj stvari.

Glasovi iz naroda.

Novi „Domovi" prijatelji. Hrvatski list „Naša Sloga", koji se već trideset i drugu godinu bori za naš narod proti Talijanima i talijanašima u Istri, ovako piše o „Domu": „Mi smo već mnogo šta doživjeli i vidjeli raznih osnova i družtava s raznimi zadaćami za dobro domovine, nu nijedan korak nije bio tako sretan, kao korak doktora Radića. On je počeo izdavati „Dom" hrvatskomu seljaku za pouk i razgovor, da ga pouči, da ga otrese tmine neznanja... Nikad nismo još vidjeli ljepše uredjenog lista, tako priprosto, a filozofički pisanog, da ga svaki i najpriprostiji seljak razumije... U istinu ne bi smjela nijedna čitaonica bez njega biti." — Hvala „Našoj Slogi"! Dao Bog, da „Dom" bude onakav, kako kaže „N. S." da je već sada!

I veliki zagrebački list „Hrvatska" (prije „Hrv. Domovina") — i on se je sjetio „Doma". „Hrvatska" bi željela, da „Dom" otvoreno pristane u politici uz „koaliranu opoziciju", a drugačije hvali „Dom" i previše, tako da me je i strah, ako „Dom" ne bude takav. A što se tiče „Domove" politike, tu je meni lako s narodom, ali malo teže s gospodom. Ja mislim, da nema razlike izmedju „Domove" politike (kad se već o njoj govori) i one misli, koja je prisilila pravaše i „obzoraše" na slogu ili „koaliciju". Ta je koalicija danas jedino svjetlo, jedini branitelj naše narodne misli. Ali što ćemo, kad se očito vidi, da taj branitelj jedva-

jedvice odbija navale! Je li grieh željeti jačega branitelja? Je li grieh željeti bolje od dobroga? Grieh bi bio raditi proti ovomu jedinomu branitelju. A to „Dom" nije činio. Ali možda „Hrvatska" ima pravo: Ima časova, kad je grieh ne pomoći dobru, nego mučati i čekati — tobože bolje. Ako „Hrvatska" misli, da je „Dom" u tom pogriešio, — ima pravo. Ali u svakom času biti mudar — to i jest politika.

I u dalekom svietu znadu za mali „Dom" i hvale ga. Već davno pohvalio ga je jedan češki list i jedne novine, a sad ga hvale poljske novine iz Krakova. Ovo spominjem samo zato, što ima hrvatskih novina, koje još za „Dom" ne znadu. Ništa zato. Nije „Dom" baš Bog zna što, i ne mora sav svieti znati za njega.

Prave glasove iz naroda moći ćemo donašati tek onda, kad svojim čitaocima dademo naputak, što će nam pisati. To ćemo učiniti u 2. broju.

Pravi je glas naroda i to, kad narod zovu, da složi seljačku novčanu zadrugu, koja će pod Peštu, — a narod ne dodje! Tako se je dogodilo u jednome mjestu, piše onaj g. Zatuka — i preporučuje narodu takove zadruge! A još nije odgovorio: Tko laže?

Što je nova doma i po svietu?

Najnovije je — novo stoljeće dvadeseto (XX.). Sve piše o pokojnom prošastom devetnaestom stoljeću, pa ćemo i mi — drugi put. Danas ćemo spomenuti ovo: Zagrebačke „Narodne Novine" pišu, da je Hrvatska od toga pokojnoga stoljeća i od Ugarske dobila sve, što ima. Dobila je i onu — znate! — nagodbu, po kojoj mi Hrvati možemo i u nebo doći, — mislio bi čovjek po pisanju „Nar. Nov." — Novine „Obzor" odgovaraju „Nar. Novinam", da nije tako. Hrvatska je i prije prošastoga stoljeća imala koješta i više, nego danas ima. To je jedno. A drugo je ovo: Nije Hrvatska od Ugarske ništa dobila. Ona je dobila sve od svojih sinova: od onoga otca našega Gaja, pa od bana Jelačića i ličkih šaka, pa od biskupa Štrosmajera, koji je po Hrvatskoj posijao sjeme za misao, za znanje i za slobodu. Ne smijemo — to ne kaže „Obzor" — zaboraviti ni Kvaternika, ni Starčevića, ni onoga maloga, kao oganj živoga Makanca. A drugih ne možemo ni nabrojiti, — kad nas ipak još ima, nas Hrvatâ, kako je ono pjevao Šenoa, kojemu takodjer treba dati čast i hvalu, kao i generalu i pjesniku Preradoviću. Čast i slava svima, — ali najveća seljačkoj ruci, koja je svoje učene i umne sinove odgojila, hranila i branila.

Drugo najnovije — to je put starca Krigera, poglavice afričkih Bura. Putuje starac po Evropi i moli pomoć za svoj narod, koji se bori sa smrću. Francezi su ga slavno dočekali, a njemački ga car nije pustio preda se. Bog zna, hoće li starac što obaviti.

Po hrvatskoj zemlji malo je što nova, osim starih jada. Ali za drugo sad i ne pitajmo, osim za seljačke novčane zadruge, koje se

već slažu, pa za poljodjelsku banku. U 2. broju moći ćemo već o toj stvari javiti više radostnih vieštî. — U Dalmaciji i Istri obavljaju se izbori za bečki sabor. Javit ćemo, hoće li naši biti jači. — U sjevernoj Dalmaciji birat će naši Istranina dra. Matka Laginju. U dalmatinskom našem saboru u Zadru, koji je takodjer prošlih dana imao sjednice, zagovarali su i opet narod zastupnici stranke prava: tražili su školu za selo Kampor na Rabu, muo (t. j. kameno pristanište za brodove) u Vel. Zatonu kod Gruža, put iz Igrana kod Ostrožca u Saranču. A osobito je vriedno spomenuti, kako su se postarali, da narod u makarskom primorju (u zavičaju slavnoga Kačića) dobije pomoć od vlade. Taj narod živi ponajviše od ulja, a masline posljednjih godina ne rode, a ni ulje nema prave ciene: od 1000 stabala masline težko se je dobilo posljednjih godina ulja za 15 for.! Ali to još nije ništa, nego je ovo glavno: Ove godine polomio je vjetar masline tako, da će trebati i 100 godina, dok druge ponarastu! A narod svejedno plaća porez od zemljišta, i to porez prvoga razreda. Narod je već htio izkrčiti tê masline, pa da na toj zemlji posadi barem koje zrno krumpira, da se kako tako prehrani. Tu treba pomoći. — Ove godine navršuje se 40 godina, što u Zadru izlazi „Narodni List". Počeo je izlaziti u — talijanskom jeziku! Tako je onda bilo malo hrvatske gospode u Dalmaciji! A danas se za talijanstvo jedva i znade: obćine su hrvatske, škole su većinom hrvatske, samo još bečka vlada drži talijanski jezik kod oblasti. — Iz Bosne se seli naš narod muslimske (turske) vjere: za mjesec dana izselilo se — pišu novine — 265 familija. Ne rade dobro.

Za braću našu i ostali slovienski rod — opet nam ponestade prostora. Strpimo se! Bliža je ipak košulja od halje. Jedino ćemo spomenuti, da su Crnogorci dali svome knezu naslov: **„Kraljevsko** Visočanstvo", a drugi vladari priznali su knezu taj naslov.

Burima u Africi opet, hvala Bogu, sreća služi proti Englezima, premda u Africi ima više same englezke vojske, nego svih Bura sa ženama i djecom. Pa kakva su nečovječtva radili Englezi! Sve su palili. A Buri im sad ne vraćaju zlo zlim, i ako bi mogli.

U Kitaju su evropske vlasti nesložne, pa zato kitajski car i ne će podpisati pogodbe za mir. Ipak se javlja, da je car primio tê pogodbe, koje su za Kitaj presramotne, a za Evropu i sramotnije.

Različitih događaja naći ćete možda više u „Hrv. Narodu", pa u „Prijatelju Naroda". Koji to volite, predplatite se na ove listove. A koji možete, naručite i bratski „Pučki List" iz Splita (u Dalmaciji). Ali kad uhvati prostora, i „Dom" će vam sasipati različitih dogadjaja, da će vam se sve glava pušiti, — neka znate, što i „Dom" može, kad samo hoće!

☞ Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

☞ **Dužnici, dužnici! Što će moje mjenice?** ☜

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka).

DOM

Uredničtvo i uprava: Jurjevska ul. 28 Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☞ Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Broj 2. | U Zagrebu, u petak, 25. siečnja 1901. | **God. 2.**

»Hoće Istru prodati pod — Hrvatsku.«

Prije nego vam kažem, tko hoće „prodati Istru pod Hrvatsku", reći ću vam — vam, koji ne znate — dvie tri rieči: kakva je to zemlja, tâ Istra.

Istra je zemlja s tri strane u moru izmed Rieke i Trsta, a broji se k njoj i više otoka ili ostrova, od kojih su tri najveća, i to Krk ili Velja (Veja), pa Cres i Lošinj. Na suhu se Istra drži na jednoj strani kranjske zemlje, a na drugoj banske Hrvatske. Malena je to zemljica, baš devet puta manja od banske Hrvatske, više nego za pol manja od Dalmacije. Istra je kamenita i krševita zemlja, pak zato se u njoj dosta slabo u polju radi. Sviet obdjelava vinograde za vino, uljike za ulje, hrani svilce (svilne gusjenice) za svilu, i tako se hrani i od zla brani. Od životinjâ ima vrlo malo konjâ, nješto više goveda, najviše ovaca. Mjesto konja služi Istraninu mula i magare. Po tom se vidi, da Istrani dosta malo imadu od zemlje, pa si zato i drugačije pomažu: trguju, a osobito idu na more na ladje (brodove) i tako kruh služe.

Eto, tako vam je, kratko rečeno, u Istri. Tu ima našega hrvatskoga (ili kako tamo naši kažu: fervaskoga) naroda do dvie stotine tisuća (200.000), ako nema i više, jer tko zna, kako se sviet popisuje? Tamo su gospoda i gospodari ponajviše doseljeni Talijani i domaći potalijančenici, a pomažu im gospodovati i zapoviedati i Niemci. Uredi i škole — sve je malo ne talijansko i njemačko, a tek pred njekoliko godina dobili su i naši tamo Hrvati samo jednu hrvatsku gimnaziju u Pazinu. Ni malih pučkih škola ne mogu istarski Hrvati dobiti od vlade, nego si

ih moraju sami graditi i uzdržavati. Zato se je složilo družtvo sv. Ćirila i Metoda, koje uzdržava tamo naše škole i učitelje.

„Pa od kud u Istri Talijani, kad je svud na okolo hrvatska i slovenska zemlja?" — Doselili su se izpreko mora, gdje je Talijanska. A to im je lako bilo osobito onda, kad je Istra bila pod Mlecima ili Venecijom, a to je bilo sve do Napoleona. Talijanski Mlečani pošiljali su u Istru svoju gospodu, koja su gulila naš narod, pa se je mnogo i našega naroda pod tom silom potalijančilo. Zato se naši Hrvati u Istri i nose onako, kao Talijani i Kranjci: sve je na njima uzko i crno. Nema tu širokih gaća, nema na njihovoj odjeći ništa biela ni crvena, kao po zagorskoj Dalmaciji i po banskoj Hrvatskoj, pak po Bosni i Hercegovini, nego je sve crno kao gospodski. A nije bogme gospodski, nego sirotinjski.

A sada da čujemo, tko to hoće Istru „prodati pod Hrvatsku".

Znate možda, da su nedavno bili **izbori za bečki sabor.** A i naša Istra spada pod Beč, u Beču su njezini pravi gospodari. Za taj bečki sabor izabire Istra četiri zastupnika. Dakle, bili su izbori. A svi Hrvati znadu već, što su to izbori (samo još ne znaju oni u Bosni i Hercegovini). Svi Hrvati znadu, da su izbori muka i nevolja. Tako je i u Istri. Gospodari su u Istri Niemci, to jest, oni su gospoda, činovnici. Uz njih su odmah Talijani i potalijančenici. A znate, kako je na izboru, kad gospodar hoće drugo, a narod drugo. Tu ima svašta, što ne bi smjelo biti. Tako je i u Istri kod ovih izbora bilo svakakve krivice, mita i sile. Ali to nije bilo dosta. Čujte samo.

Hrvati su htjeli izabrati svoga zastupnika, pravoga Hrvata, pravo selsko diete, doktora i odvjetnika Matka Laginju, pak profesora Matka Mandića, i svećenika i profesora Vjekoslava Spinčića. Od ove je trojice izabran samo Spinčić, a Laginja i Mandić — oni su, kako se kaže: „propali". Što je Mandić propao, ne čudimo se. Ali da će Laginja „propasti", toga niesu Hrvati nikako očekivali, jer je kod posljednjih izbora on bio izabran. I tako će sad u Beču govoriti za Istru samo jedan Hrvat, a proti Istri tri Talijana.

Zašto nije izabran Hrvat Laginja? Talijani i židovi i židovske sluge pišu po talijanskih, a i u jednih hrvatskih novinah — pišu svašta. Požidovljenici pišu, da su tomu popovi krivi. Ali pustimo to u miru. Mnogo je više vriedno ovo spomenuti: Potalijančenici su prije izbora počeli buniti hrvatski narod u

Istri: **da će Laginja prodati Istru pod Hrvatsku.** I Laginja se je morao braniti, pak je napisao u novine: da **to nije istina,** da on ne može **i ne će prodati Istre pod Hrvatsku.**

Ovo, što se je evo dogodilo u Istri, ovo bi morali držati na pameti svi Hrvati po svih hrvatskih zemljah. Čujte, zašto.

Istina je, naši su neprijatelji lagali, da Laginja hoće **„prodati"** Istru. Laginja toga ne može i ne će. Ali je vriedno zapamtiti ovo: Ako se je Laginja morao braniti, to je znamenje, da je narod vjerovao, što su neprijatelji lagali. Pazite: **Narod vjeruje, da bi gospoda zastupnici mogli prodati čitavu jednu zemlju.** A ja vam kažem: Dok se može i pomisliti — a kamo li vjerovati! — da će jedan čovjek, da će četvorica, da će desetorica, da će stotina i tisuća ljudi, da će oni prodati čitavu zemlju i narod, kojega ima na stotine tisućâ, — dok se to može vjerovati, — to je zlo sviedočanstvo za onu gospodu, koja imadu vlast i rieč. A vi znate, tko ima vlast i rieč i tko je gospodar u Istri! Neprijatelji naši htjeli su ocrniti i osramotiti Hrvata Laginju, a ocrnili su i osramotili sami sebe. Ali niesu: oni su već dosta crni i sramotni. Ako je hrvatski narod povjerovao laži njihovoj, — narod je tako potvrdio i posvjedočio: **da su ga njegovi gospodari do sada prodavali,** pa se siromah boji toga, jer: tko se na vruće opeče, taj i na mrzlo puše. — Neka je Laginja propao, — doći će vrieme, bit će i izabran. Ali varalice, koji prodaju narod, — sami su se odali. Znate, tat viče: „Držte tata!"

Ali moram spomenuti još jednu, i to mnogo žalostniju stvar, a to je ovo: Nije čudo, što su istarski Hrvati vjerovali, da bi ih njihova gospoda mogla prodati. **Ali je žalostno, ako su se istarski Hrvati bojali, da će doći k Hrvatskoj.** Ovo je tako žalostno, da mi se dalje ne će ni pisati o tom ni jedne rieči.

Ali ako je ovo žalostno, nije čudo. I ovomu su krivi lakomi naši susjedi. Sve oko nas: i Niemac, i Talijan, i onaj treći, pa i četvrti, svi bi ovi htjeli biti veliki i jaki, svi bi htjeli u svoj jaram upregnuti sve svoje susjede. A kad ne ide milom i s dobra, onda mora ići silom: **onda se prodaje i otimlje.** Jadna hrvatska Istra! Koliko je puta, sirotica, oteta, preoteta i prodana! Koliko se je u njoj gospodarâ promienilo, dok nije došla pod oglejskoga podreku (patrijarku)! Koliki su ju njemački grofi i knezi gulili i davili! A onda je bila talijanska, pa francezka, pa opet njemačko-austrijska! I to sve u njekoliko godina! A nikad svoja, nikad s braćom sdružena! Jedini Napoleon bio ju je prigr-

nuo k Dalmaciji i komadiću Hrvatske. Je li čudo, što se boji, da će ju opet prodati, oteti i baciti Bog zna kamo?

Nije čudo. Ali ovo sve daje nam Hrvatom **nauk,** i to troji nauk:

Prvo: Vidi se po ovom, da Istra mnogo vriedi, kad su se toliki za nju otimali. A vriedi zato, što ima zgodan položaj uz more.

Drugo: Vidi se, da Istra do sad nije našla i nije mogla naći pravoga gospodara, premda je imala toliko već gospodara. Istri je pravo mjesto med drugimi zemljami hrvatskimi.

Treće, i to je najviše vriedno zapamtiti, a to je ovo: Nijedna se zemlja ne smije kupovati ni prodavati **proti volji naroda,** koji je u toj zemlji. Svi naši neprijatelji hoće Istru, a ne će njezina naroda: oni bi bili najzadovoljniji, **da toga naroda nema, da ga ne bude.** I zato je njihov posao zaludu. To neka znadu istarski Hrvati, ali to neka pamte i drugi Hrvati. Hrvati neka dozivaju jedni druge: **„Idite k nam, — bit će vam, kak i nam."** To je bratski. A dušmani i neprijatelji naši — oni hoće zemlju sebi, **a narod pod sebe,** oni gospodari, a narod hrvatski sluga i sirota. Zato su lagali, da Laginja hoće Istru **pod** Hrvatsku. Tako **oni** misle: spraviti Istru **pod** svoj jaram. A mi zovemo Istrane **k** Hrvatskoj, a ne **pod** nju. Pa kakogod nam bude, bit će nam **svim jednako.** Gore nam ne može biti, nego nam je sada. A bolje bi nam moglo biti.

A to će i biti, — kad Bog dâ. Ali prije toga treba da budemo **svi jedne misli.** A to možemo biti, a ne treba nam pitati ni Talijanâ, ni Beča, ni nikoga. A kad to bude, onda se istarski Hrvati ne će bojati laži, da će ih tko prodati pod Hrvatsku.

Žene, žene!..

Malo da niesam napisao: „Žene, žene! bit ćete bijene!"

„Brus! Ako ti ne treba! Davno je to bilo, kad smo mi žene bile tako bedaste, da smo bile bijene. Nema toga više. Dakako! Žene — bijene! Ha, moj dragi! Zar je to samo tako: žene, pa odmah — bijene? Nek samo proba!"...

Dobro, dobro, dosta. Znam, da žene nose gaće već po čitavom nevaljanom svietu, pa i kod nas. Ženi je i drugda težko doći na kraj, a danas nikako. Zato se ja sa ženama i ne razgo-

varam. Ja se razgovaram s mužkarcima, a u ženske posle se ne pačam. Pa i ovo, što ćemo se razgovarati, i ovo ću navrnuti na mužki posao, premda je ženski.

Ljudi, čujte.

Dan poslie Tri kralja bio sam u jednoj seoskoj kući. Kuća velika, bogata. U njoj dva oženjena čovjeka, jedna udovica i — samo dvoje djece, dvie curice. Ali zato su u kući — dva sluge, dva stranca, tudjinca. I već vidim: ova će se kuća raztepsti. Kćeri će se poudati, na ovu zemlju i ovaj dom — stari hrvatski dom — doći će Slovak, Čeh, Švaba, Madžar.

Ne vjerujete? To je sigurno, kao sunce na nebu. Ova nijedna žena, koja ima muža, ne će više imati djeteta. A ona udovica — ona ga nije imala, dok je s mužem bila — nijednoga, a sad je već baba.

A tako vam je u svakoj kući u onom kraju. Bio sam kod gospodina župnika. Otvorim župnu knjigu i čitam u njoj: „Nemet na Vukićevom", „Škaba na Zrnčevom", „Ujlakoš na Tolvajčićevom" — i tako redom. Razumiete li? Gdje su njekad bili stari Hrvati Vukići, tu je sad na njihovom tudjinac doseljenik Nemet; gdje su bili Zrnci, tu je doseljenik Škaba; gdje su bili Tolvajčići, tu je tudjinac Ujlakoš.

I dugo, dugo u noći ostao sam sjedeći s gospodinom župnikom, i sve smo jedan drugoga pitali: Što će biti od toga, što će biti od nas Hrvata? Nije to samo u ovom jednom kraju: čitave krajeve banske Hrvatske već su poplavili tudjinci, — a našega naroda nestaje, kao da ga kuga davi. A ne davi ih ništa, nego — žene nemaju djece. Nemaju, ne će imati, ne će!... I što smo si glavu razbijali pitajući jedan drugoga: Što je tomu krivo? Kako bi se moglo pomoći?

„Imali ste si i zašto glavu razbijati! Znamo mi, da vas gospodu boli glava, što nestaje seljačkih šaka! Tko će vas hraniti, kad nas ne će biti? To je vam, nije vam za drugo. A mi — što nas briga! Dok je nas — bit će za nas. A poslie nas —"

Da. Da bi znali, sigurno ste htjeli reći: „A poslie nas neka dodje slobodno potop!"

Ako ovako mislite, onda zbilja nieste za drugo, nego da vas odmah potop podavi. Ali ja znam, da vi ovako ne mislite, jer znam, da vi ništa ne mislite. Da vi i koliko mislite, ne bi vam u kući bila dva tudjina, a mogli bi imati mjesto njih svaki barem tri sina.

„Bože sačuvaj! To bi ih bilo šest! Tko bi ih zajedno držao u jednom domu? Podielili bi se, još se ne bi svi ni poženili. A koliko bi svakoga dopalo? Bili bi prosjaci. A mi stari — mi bi se pod stare dane zla boga uživali uz njih. Aja! Bolje je ovako. Hvala Bogu, da nije ništa bilo osim ove male!"

Zbilja nije ništa bilo? A zašto ti je žena — vidim ju eno — zašto je žuta i zelena kao vosak? Zašto? Nuda ju pitaj — ako imaš kuražu!

Nemaš kuraže, ni ti, ni nijedan od Vas. Vam su žene gospodari, vi se njih bojite, i zato one rade, što hoće, zato dolaze Nemeti i Ujlakoši na stare hrvatske grunte.

Nije istina, da bi sinovi vaši bili prosjaci. Ta eto vidiš, da tudjinci niesu prosjaci. Ne bi li ljepše bilo, da te rodjeni sin do smrti dohrani, nego kakav tudji sluga, ili baš tudjinac po jeziku i plemenu? A što će se braća dieliti, — neka se diele, kad je već tako na svietu. „Dok je braće, bit će i diela."

Ali sve su to petljanije i trice, sve su to prazni izgovori, jer vi nieste ljudi, nego babe. I još ste gori nego babe, kad vam babe gospodare.

Ja znam za još jednu zemlju na svietu, gdje žene nemaju djece. **To vam je Francezka.** Bože, koliko si francezki učenjaci razbijaju glavu: „Što ćemo, za Boga? Niemci se množe i plode, a nas Francezâ sve to manje! Niemcima se rodi svaki dan hiljadu sedam stotina (1.700) soldatâ više, nego Francezima! Mi smo propali!" — Već su izmislili svakakve poreze i daće za one ljude, koji se ne žene i koji nemaju djece. Kažu, da ni to neće pomoći.

Eto, tako vam je u Francezkoj! A možda ste čuli, kakve su francezke žene. Francezkinja — to je prva žena na svietu. Nema na svietu žene, koja bi se znala tako cifrati i gizdati, kao Francezkinja. Znate li, što je to **moda?** Znate sigurno. A prva moda, najljepša moda, to je pariska moda. A Paris je u Francezkoj. Već se i kod nas izdaju novine **„Pariska moda".** Pa kako je preporučuju druge novine! Već i našim Bošnjakušam i Hercegovkam hvale i preporučuju ovu „Parisku modu"!

A ja vam kažem: **Moda djecu davi,** jer moda ubija stare i dobre običaje. A kad žene ostave stare i dobre običaje, onda je njih ostavilo poštenje.

Do sutra bismo se mogli o tom razgovarati: zašto se gube stari običaji, i koliko je to šteta za narod. Ali za danas pamtite ovo: Samo ondje, gdje su mužkarci babe, — samo ondje idu žene za modom: **tu je muž ženi rob.** A kako su koreniti Hrvati upali u babsko sužanjstvo, o tom ćemo se drugi put porazgovoriti.

Tudja roba.

Znate li, što je to **frak?** Ne znate mnogi. To vam je njekakva odjeća, kao pol kaputa: sprieda na prsima ne dosiže ni do pojasa, a straga ima dva repa, kao dva krila onoga kukca žohara, ako ga poznate. Bez toga pol kaputa ne idu gospoda ni na kakovu veliku paradu ili slavu. Treba li se komu pokloniti, treba obući „frak". Bez toga fraka ne može biti nijedan gospodin, ako i malo drži što do sebe. Istina je, frak se ne nosi svaki dan, nego samo kad je kakva parada. Ali se njekoja gospoda dosta brzo udebljaju, frak postane tiesan, pa treba drugoga kupiti.

I tako po tom lako razumiete, da se na ove frakove troši dosta novaca, jer su frakovi od finoga crnoga sukna. To se sukno ne pravi kod nas, nego negdje u tudjem svietu. I tako odlazi od nas mnogo novaca u tudji sviet. A i druga gospodska roba i odjeća, sve se to kupuje iz tudjine. Tako nije samo kod nas, nego i kod naših susjeda i roda našega u Bugarskoj. Pa čujte, što se je tamo dogodilo.

Bugarska je vlada vidjela, koliki novci idu u tudjinu za gospodsku robu. To joj je bilo žao, pa je odredila ovako: Nijedan činovnik ne smije nositi odiela od tudjega sukna. — E, zapovied je zapovied, ili kako bi graničar kazao: befel je befel. Počeli bugarski činovnici kupovati domaću bugarsku čohu (ili darovac), pa su iste frakove nosili od rdjave ili žutkaste domaće bugarske čohe! I ostali su živi i zdravi i u svojoj bugarskoj čohi. I tako su bugarski čohaši došli do liepoga novca. Tako i treba: Narod plaća svoje činovnike, pa neka troše svoj novac doma, a neka ga ne pošiljaju u tudjinu.

Eto, to vam je pripoviest o bugarskom fraku, a sad možemo dalje.

Vi znadete, da je kod nas po svim hrvatskim zemljama dosta tudjinaca. Ovi su tudjinci došli k nam ponajviše za trgovinom. Od ovih tudjinaca trpimo mi Hrvati **troju štetu:**

Prvo: Ovi tudjinci prodaju ponajviše takvu robu, koja dolazi iz tudjega svieta. I tako tudji sviet za nas radi, mi tudjemu svietu dajemo zaslužbu, tudji sviet može kod nas prodati, što sâm ne treba. A znate: samo takav čovjek može nješto privrieditи, kojemu se njegov râd i posao plaća. **Što nam zemlja daje, to mi dajemo za tudji râd.** Mi tako nikad napried.

Drugo: Znate, bez kapitala nema ništa. A na ovaj način velik dio našega gotova novca ide u tudjinu. I ono malo gotova novca, što mi dobijemo za svoje blago, žito i drugi prirod, — i to odlazi u tudjinu: najprije za porez, onda činovniku, a od njega velik dio u tudjinu. **Zato kod nas nema kapitala.**

Treće: Tudjinci ne misle i ne mogu misliti, kao mi Hrvati. Oni imaju drugo srce, druge želje. Zato pazite, kad se pita: na koju će stranu narod? — tudjinca ćete vidjeti malo ne uviek i svagda na jednoj strani, a narod na drugoj strani. A za tudjincem ide više puta i narod, jer je tudjincu dužan. Zato je kod nas težko doznati pravu volju i pravu potrebu naroda.

Ali čujte još ovo! Bio sam u Dalmaciji, u kraju, koji se zove Konavli. Krasan je tamo naš sviet, junaci kao gore. Pitaju me: od kud sam, i što zemlja rodi u mojem kraju. A ja sam im rekao, da najviše rodi svake ruke žito: pšenica, kukuruz, ječam. A oni u Konavlih i okolici nemaju malne ništa osim vina i ulja, a žito moraju kupovati. „Pa kad je tamo naš sviet — reče Konavljanin — ne biste li vi mogli nama dobavljati žito, a mi vama vino i ulje? Ne bi li to moglo ići **ravno iz naše ruke u našu ruku,** a ne da mi plaćamo profit tudjincu, koji od vas kupuje, pa nama prodaje, i od nas kupuje, pa vama prodaje?"

To su, vidite, dvie velike stvari: prvo, tudjinski trgovci prodaju nama tudju robu; drugo: oni nam prodaju i našu robu i tako se kod nas obogaćuju. A mi jedni za druge i ne znamo, mi ne možemo nikud napried.

Pazite dobro: Doklegod bude ovako, mi Hrvati ne ćemo moći nikamo napried, uviek ćemo biti tudji sluge, uviek ćemo visjeti o tudjinskoj ruci. Badava ćemo se mi dozivati na okup i pod jedan krov: dok ne budemo gospodari svojoj muci i svomu imetku, — ostat ćemo raztepeni svaki pod drugim gospodarom.

„Pa kako bi se tomu moglo pomoći?" — pitate me. — A ja ću vam kazati.

Nije to laka stvar. Tu treba najprije znati, kako nam je, i zašto nam je tako. Drugo treba znati, bi li se tomu i kako bi se moglo pomoći. A treće: treba htjeti sebi pomoći.

Ne ću vam danas mnogo govoriti o toj stvari. Vi nieste naučni ovako na daleko misliti, pa bi vam mogao dodijati. Jedno ću vam samo reći, a to je ovo:

Vi znate, da vaše žene kupuju mnogo takvih stvari, za koje se prije nije ni znalo, — pa su i bez njih bile žive i zdrave. A i vi sami kupite koji put barem djetetu kakvu tudjinsku tričariju. Za tričarije kako tako. Ali kad vam žena navali, da joj kupite ovo i ono, što „ona druga ima", — i vi joj morate kupiti, pa makar vam sutra kravu odvukli, makar ne bude zrna soli u kući, — e, onda se uprite i pokažite, da ste ljudi, a ne babe! Za to vam ne treba nikakve mudrosti, nikakve učenosti, nikakve daleke i visoke misli, — pak ćete svejedno pomoći najprije sebi, a i cielomu narodu, jer ne ćete svojom mukom plaćati tudjih tričarija, novci će ostati u našoj zemlji, a tudjinac će morati trbuhom za kruhom, dok nadje drugu ludu. I nam će po malo odlanuti.

„Nemoj, brate, ne poznaš ti naših žena!" — Poznam. Ja znam, da je žena — žena. Ali ljudi, skupite pamet, za Boga! Već nam je dogorjelo do nokata, već nam je voda pod vratom.

Pa nije to samo ženska roba, što k nama dolazi iz tudjine. A vi, da ste pravi ljudi, pa da hoćete misliti, vi ne bi za živu glavu kupili **nikakve stvari, koja je načinjena u tudjini, a možete bez nje biti.**

Nema druge, ljudi. Mi moramo **skupiti sve svoje u svoje ruke:** i svoje novčiće, i svoj prirod, — jer ćemo samo tako izaći iz ove nevolje. Istina je, ništa ne pomaže, ako jedan sâm tako radi, nego treba, da se svi po malo složimo u toj stvari. Ali početi mora svaki kod sebe, koliko može. Onda će se moći stvoriti jaki **hrvatski gospodarski obruč,** koji će nas sve skupljati. O tom obruču porazgovorit ćemo se još mnogo i mnogo puta, jer bez njega nam nema spasa u velikom svietu: najprije će nas pritisnuti, onda raztočiti i raztepsti, a napokon . . .

Sitnice.

Život.

Može li se glavom kroz zid? Ne može, to i sami znate. I nijedan čovjek sigurno nije nikad htio baš to, da glavom zid probije. Ali se to kaže onim ljudem, koji se bore proti cielomu svietu oko sebe: sve

je proti njim, i oni su proti svemu i svakomu. Ovakovi ljudi više puta imadu pravo, pravo misle i pravo hoće, ali što ćemo — kaže im sviet — što ćemo, kad su ljudi takvi, kad se ne može glavom kroz zid! A kad im se ovako kaže, onda se ovi ljute: „Kakav zid? Nema tu zida, nego zloća i kukavština ljudska! To je taj zid, pa taj zid i treba porušiti". — Ovakovim je ljudem težko u životu. Pravica i pošteno srce tjera ih ravnim putem, a oni sto i sto puta nadju na tom putu zid, pa tresk! glavom.

Ovakovih ljudi ima i u politici. U politici se ovakovi ljudi zovu *radikalci:* oni bi htjeli sve od koriena promieniti. Ali to ne ide, to mora ići polako. Riedko dodje čas, kad čovjek može biti „radikalan", kad se može slobodno zaletiti glavom u zid. Treba najprije zid sve po malo podkopati, i to na svakome mjestu; a onda treba na glavu nataknuti jaki klobuk, pa onda udri! Onda ćeš i glavom u zid trknuti, i glava će ostati ciela, i zid će se srušiti.

Jeste li razumjeli? Ovako moramo raditi mi Hrvati. Naši su neprijatelji mnogobrojni i jaki, a mi smo nesložni i slabi. Zato treba, da svoje neprijatelje redom sve po malo podkapamo, a mi da svaki svoju glavu osiguramo, onda da se složimo, pa onda napried!

Dom i rod.

Pročitajte opet i opet, dok dobro zapamtite: *koliko ima nas Hrvatâ i naše zemlje.* Baš je sramota, kako mnogi i mnogi naši ljudi (pak i oni, koji su veće škole učili) — ne znadu ni po prilici, koliko nas ima. Jedni misle onako na pamet, da nas Hrvatâ ima toliko, da bismo sve Niemce i Madžare mogli pozobati na jedan obrok. A drugi opet misle, da smo mi maleni, „kakor ena figa". A to treba dobro znati, ako hoćemo pametno raditi za svoju budućnost. Samo onda, kad to budemo dobro znali i na pameti držali, samo onda ne ćemo se sami u sebe previše nadati, niti će nam se srce odmah stisnuti, kad budemo čuli ili čitali, koliko ima drugih naroda.

Ali da računi budu čisti i sigurni, koliko je samo moguće, treba u ovoj stvari razlikovati troje:

1. Koliko ima pravih Hrvatâ, koji znadu i otvoreno kažu, da su Hrvati. Ovakovih Hrvatâ ima najmanje *dva i pol milijuna,* i to: preko poldrug milijun u banskoj Hrvatskoj, preko pol milijuna u Dalmaciji, preko tri sta tisuća u Bosni i Hercegovini, preko 150 tisuća u Istri, i preko 80 tisuća u Medjumurju. Ovi su Hrvati dosta na okupu i svi su rimske (katoličke) vjere.

2. Našega naroda, koji će prije ili poslie pristati uz hrvatsku misao, toga ima do jedan milijun i tri sta tisuća (1,300.000). Ovamo možemo računati polovicu Srba u banskoj Hrvatskoj (preko 300.000), u Bosni (opet toliko) i u Dalmaciji (oko 80.000); dalje možemo ovamo računati Bošnjake i Hercegovce muslimske (turske) vjere (oko pol milijuna). Sve je to pomiešano s pravim Hrvatima, i taj narod ne može drugamo (ako bude imao koliko pameti), nego k Hrvatima. A možda će i preko polovice Srba, koji su s nama pomiešani, pristati uz nas. S ovim Hrvatima bit će nas dakle blizu *četiri milijuna.* — Ako k ovomu pribrojimo još preko milijun i tri sta tisuća Slovenaca (u

Kranjskoj Štajerskoj, Koruškoj i Primorju), koji su već danas većinom jedne misli s nama, onda će nas biti i *preko pet milijuna.*

3. Ako računamo čitavo pleme našega jezika, t. j. Hrvate i Slovence u Ugarskoj (kojih ima osim Medjumuracâ sigurno daleko preko 200.000), onda Srbe u Ugarskoj, Srbiji, Crnoj Gori, u Staroj Srbiji i Macedoniji, pak onu polovicu u banskoj Hrvatskoj i Herceg-Bosni (svega preko tri i pol milijuna), — onda ima čitavoga našega naroda *osam do devet milijuna.* A to je onako, kako kažu Crnogorci, kad ih tko pita, koliko ih ima: „Nas Crnogoraca ima skupa s Rusima sto milijuna!" Samo je to razlika, što Rusi hoće s Crnogorcima, a Srbi s nama ne će. — Kakogod bilo, mi treba da na pameti držimo, da su Srbi naši, da bi mi s njima skupa mogli dosta, bez njih malo (i to, ako sami budemo ljudski složni), a protiv njih — ništa. A isto neka pamte i oni — i još više. Već sam jedan put napisao: Neka u našem zajedničkom hrvatskom domu ne traže hljeba nad pogaču, neka nam ne ogorčavaju i ono malo hljeba, što ga s njima bratski i prebratski dielimo već stotine godina. Vremena su težka, a doći će i teža. Skupimo pamet — jedni i drugi. Ovako ja mislim, a i drugi, koji su pametniji od mene. A ako se tko zato na „Dom" rasrdi, — neka se srdi.

A koliko ima naše zemlje, dosta je kazati ovo: ima je dosta, toliko, da bi nas još jedan put ovoliko mogla hraniti, — ali više ne.

Sviet.

Kako se je sviet umnožio za 100 godina. Čujte, pa se čudite:

	God 1801. bilo je duša		God. 1901. ima	
U Francezkoj	35	mil.	40	mil.
U Englezkoj	16	„	41	„
U Ruskoj	36	„	117	„
U Njemačkoj	25	„	56	„
U Sjev. Americi	4	„	80	„

Eto, vidite, kako se je malo pomnožao narod u Francezkoj! Malo, pa ništa. A gledajte Englezku: od 16 milijuna došla na 41! Gledajte Njemačku! Od 25 na 56! A u Ruskoj se je pomnožao narod više nego za tri puta! U sjevernoj Americi nije se narod toliko pomnožao, koliko se je doselio iz Evrope, pa i iz našega svieta. Što su se Rusi tako umnožili, nije čudo: oni imaju dosta svoje zemlje. Ali je malo čudnije, kako su se Englezi i Niemci tako naplodili. Ali i to ćete razumjeti, ako vam kažem, da se ovi narodi plode na tudji račun. Englezi i danas drže i dave bogatu Indiju u Aziji. A znate, da hoće i svu južnu Afriku oteti. A Niemci su se digli poslie rata s Francezkom (godine 1870.). Nije šala: dobili su pet milijarda, t. j. pet hiljada milijuna (5.000,000.000) kruna gotova novca. S tim se dade nješto učiniti. Ali mora se priznati i to, da su Niemci žilavi, a njihove su žene vrlo dobre gospodarice.

Nauka, umieće i knjiga.

U kojoj su znanosti ljudi najviše napredovali? Sad na početku novoga dvadesetoga stoljeća računaju ljudi: što se je sve učinilo i postiglo u XIX. stoljeću. I svi kažu i pišu, da ljudi danas mnogo znadu, pak da i lakše žive — barem njekoji — nego što su prije živjeli. Ali — za čudo — najviše ima pisaca, koji uza sve to znanje ljudsko

niesu nikako zadovoljni: kao da im je njekakav kamen na duši, kao da ih grize njekakav crv. O tom kamenu i crvu drugi put, a danas samo ovo:

Ne ćemo spominjati silnih strojeva ili mašinâ (medju njima je i željeznica i parobrod), niti brzojava (telegrafa) i telefona (možda ni ne znate, što je to?), nego ćemo spomenuti jednu stvar, kojom se učeni sviet strašno hvali. A to vam je *razlučba dûge.*

Znate li, što je dûga? To je onaj crveno-žuto-zeleno-plavi pojas ili krug, šta se iza kiše vidi na nebu. Pak što je s tim pojasom, s tom dugom? — Odmah ću vam reći. Možda ste se kad igrali debelim staklom, koje je brušeno na uglove (ćoške). Ako jeste, onda znate, da se na takvo staklo vidi sve crveno-žuto-zeleno-plavo, a ne samo crno, ili bielo, kakvo je u istinu. Ili ako ovakvo staklo metnete pred prozor, da kroz to staklo sunce sija, vidjet ćete na stieni, ili na podu opet crveno-žuto-zeleno-plavo. To se može probati i na mjesečini. Može se stvar i tako urediti, da se kroz ovakvo staklo pusti svietlo od koje zviezde nebeske, — i opet će se vidjeti ono crvno-žuto i t. d.

I sad smo gotovi: Ono crveno-žuto i t. d. nije od svake zviezde jednako. Po tom, kakva je duga od koje zviezde, mogu učeni ljudi iztražiti, čega ima, t. j. kakvih stvari ima na kojoj zviezdi, ili oko nje.

Vi se možda čudite, što ljudi znadu, kakvih ima stvari čak gore na zviezdah. A ja se ne čudim toliko tomu, koliko se čudim, što po zemlji hodaju, a ne vide na njoj tolike krivice. Možda zato i ne vide, što na zviezde gledaju i maglu im mjere? Bog zna!

Svaštice.

Strašna bolest u Budimpešti (lepra). Brzojav i novine javljaju iz Budimpešte, da su tamo oboljela 4 dječaka od strašne bolesti, koju liečnici zovu *lepra.* Vriedno je znati, kakva je to bolest.

Sjećate se možda pripoviesti iz sv. pisma o trpljivom Jobu, na kojega je Bog na zadnje poslao njekakvu strašnu bolest, kraste njekakve, da su ga morali baciti na smetište. U staro vrieme mnogo je naroda pogibalo od tê bolesti po čitavom svietu, a danas je u našem svietu nema, nego samo u njekih krajevih u Ruskoj i Norvežkoj, pak uz Sredozemno more, gdje se sve više širi, a osobito u Parizu i u Ruskoj. Sve se više širi i u Americi, gdje ima već čitavih naseobina ovako strašno krastavih ljudi.

Čujte, kako je to strašna bolest: Dvie su vrsti tê strašne bolesti. Jedna traje *devet i pol,* a druga *osamnaest i pol godina,* a od nijedne *nema lieka,* nego čovjek mora umrieti.

Kod one prve čovjek je najprije trom, lien, umoran, hladno mu je i ne će mu se jesti; svuda ga boli, a onda se pokažu po koži crvenkaste okrugle piknje; kad ih prstom pritisneš, nestane ih, sakriju se, ali se odmah pokažu i ostaju godine i godine. Najprije se pokažu oko očiju i na rukama, napuhnu se i otvrdnu, kao okrugle bobice, rastu, šire se po tielu, onda omekšaju i puknu, i tako nastanu smrdljivi čirevi ili prišti, na kojih se naprave debele kraste. Uz to čovjeka trese groznica, a čirevi se šire u ustima, u nosu i u očima, pa čovjek

kadkada i osliepi. Čirevi dolaze i do srca, ali nikad do plućâ. Napokon se čirevi otvore i u moždjanima, i čovjek umre bez sviesti i pameti. — Druga vrst tê strašne lepre ide polaganije. Tu se najprije na rukama i nogama načine veliki miehuri (prišti), onda puknu i zarastu. Za kraće ili dulje vrieme ne smiješ se kože dotaknuti: sve boli, i ne možeš spavati, čovjeku nije dobro, sve je mršaviji. To traje dugo, a onda možeš bolestnika usijanim željezom paliti, — ništa ne osjeća. Ustnice i trepavice se ukoče, ne možeš ih zatvoriti, oko se pomuti i čovjek osliepi. I prsti se ukoče, na tabanima se načine čirevi, kosti se počnu gnojiti, i živu čovjeku odpadnu ruke, noge, nos i oči, a ostane samo glava i trup (život)! Strahota!

Ova strašna bolest prelazi od čovjeka na čovjeka. Zato su već od starine ovakvi bolestnici morali sami za sebe živjeti daleko od grada, imali su posebno odielo i drvenu škrebetaljku, kojom su škrebetali, da ih ljudi čuju i da im se ugnu s puta. Niesu se smjeli ženiti, nitko im nije ništa mogao na smrti ostaviti, samo su smjeli prosjačiti. Često su se ovakvi nevoljnici znali i pobuniti na gradjane.

Ona četiri dječaka dobila su tû bolest u Braziliji (u Americi), odakle su i došli, a tamo će ih što prije i odpraviti, da ne bude nesreće.

Jeste li čuli za grofa Tolstoga ili Tustoga? Taj grof Tusti ili ruski Tolstoj — to vam je jedan od najglasovitijih pisaca u Ruskoj. Pisao je krasne velike pripoviesti (ili „romane"), koje je sav sviet hvalio, A onda je počeo pisati njekakve kao pobožne pripoviedčice, u kojih je zvao za sviedočanstvo Isusovo evangjelje. Poslie je počeo pisati proti ženidbi, proti znanju i prosvjeti, a napokon proti gospodi i zakonima. Sveta ruska skupština (sinod), t. j. ruski biskupi izbrisali su ga iz pravoslavne ruske crkve i nijedan ga pop ne će smjeti pokopati. Mnogi ljudi drže toga grofa Tolstoga danas za ludjaka, a prije su ga do neba dizali i hvalili. Ja mislim, da nije lud. Kad bi se smielo, mogli bi se o tom porazgovoriti. Možda i hoćemo.

Zvono pod vodom. Jedan Američanin izmislio je način, da će se glas zvona čuti pod vodom 20 kilometara daleko (to je preko 3 sata hoda). To će biti dobro za brodove na moru, jer će se u magli i noći jedan brod drugomu javiti, da jedan u drugi ne udari. Bit će — ako je istina — manje nesreće.

Prosudite. U Českoj je takav izborni zakon, da je u Pragu 13 veleposjednika biralo **pet** zastupnika, a u Hrudimu 7 veleposjednika biralo je **četiri** zastupnika. Drugdje pak, gdje mali ljudi izabiru, hiljade i hiljade ljudi biraju samo jednoga zastupnika. Tako je u Trstu 18 hiljada ljudi biralo jednoga zastupnika. Tako je u Trstu preko 8.000 Slovenaca i Hrvata glasovalo za svoga zastupnika, taj nije izabran, jer je talijanski protivnik dobio oko 10.000 glasova. I ovih naših 8 hiljada ne će imati zastupnika nijednoga, a onih 7 u Hrudinu imat će ciela četiri!

Gospodarstvo, trgovina i novčarstvo.

Hrvatska poljodjelska banka. Hvala Bogu, došlo je od riečî na čine! Već su njekoja velika gospoda podpisala, da hoće osnovati tû banku.

Sad pazite, da vam u kratko kažem, kakova će to biti banka.

„Hrvatska poljodjelska banka u Zagrebu" bit će *dioničarsko družtvo.* Što je to? To je to, kad se više ljudi složi u jedan posao, svaki dade svoj *dio* novaca za taj posao, i svaki dobiva svoj *dio* dobitka. Tkogod hoće, može dati za ovu banku novaca, može kupiti *dionicu* i može tako postati *dioničar* ove banke. A *dionica* ili akcija — to je pismena potvrda, da si platio toliko i toliko. Dionice ove banke koštaju 50 Kruna (25 for.), a možeš ih kupiti, koliko hoćeš. Odmah, čim se prijaviš i podpišeš, da hoćeš kupiti dionicu, moraš platiti 10 K, a drugo kasnije, kad se odredi. Dionica ti nosi kamate (t. j. novci, koje si platio, nose kamate ili interes), ali samo 4 (četiri) od stotine.

Idemo dalje. Što je posao ovoj banci? Prvi joj je posao posudjivati seljaku novce za male kamate, t. j. za 5½ do 6 od sto, i to *bez mjenice, bez veksla.*

Ali pazite! Seljak, koji hoće dobiti novaca, mora najprije pristupiti u „Seljačku zadrugu", ako ima takva u njegovom kraju. A ako nema seljačke novčane zadruge, treba da seljaci slože i osnuju takvu zadrugu. Kako se slažu i osnivaju takve zadruge, o tom ima knjižica, kako znate. — Kad takva „Seljačka zadruga" bude trebala novaca, dobit će ih od ove banke.

A kad će tâ banka davati novce? — Čekajte. Sad su podpisali „utemeljitelji", t. j. oni, koji će prvi kupiti dionice, i koji jamče i dobro stoje svim drugim, koji kupe dionice, da im novci ne će propasti, dok se banka ne složi i ne prijavi sudu. — Što sad? — Sad će podpsivati drugi tako dugo, dok bude dosta novaca. — A kad bude dosta? — Čekajte. Odredjeno je, da banka mora imati svojih novaca *četiri milijuna* Kruna. Kad bude banka imala na svaku stotinu Kruna od ova 4 milijuna samo 30 K, onda po zakonu može početi posao. Dakle: od stotine 30, od hiljade 300, od deset hiljada 3.000, od sto hiljada 30.000, a od milijuna 300.000, od 4 milijuna 4 puta 300.000, a to je 1,200.000, t. j. milijun i 200.000. Kad bude toliko novaca, onda će banka početi posao: Onda će se sastati dioničari, pa će izabrati banci predsjednika i upravitelje — i „Hrvatska poljodjelska banka" biti će gotova!

Jeste li razumjeli?

A sad idite brzo k svome župniku, ili ako imate drugoga pametnoga i školanoga prijatelja, pa složite „Hrvatsku seljačku zadrugu", pa eto novaca — onomu, komu treba i koji je vriedan, da mu se pomogne. Jer pijanice, raspikuće i druga rdja ne će moći dobiti od zadruge novaca, nego onaj, koji bi si htio pomoći, a ne može si sâm.

Još pamtite ovo: „Hrvatska poljodjelska banka" osnovana je *za sve Hrvate* po svim hrvatskim zemljama: za Hrvatsku pod banom, za Medjumurje, za Istru, za Dalmaciju, za Bosnu i Hercegovinu, — samo ako bude toliko novaca. Dao Bog, da ova stvar bude hrvatskomu narodu na sreću!

Mlieka za 84.000 Kruna! Toliko mlieka prodala su tri sela kod Končanice (u požežkoj županiji). Tako je svako selo prodalo mlieka za 28.000 K. Liepi novčić! A prodavalo se je mlieko litar po 15 filira (7½ nvč.). Komu? — Ima u Končanici tvornica (fabrika) sira. Taj naš sir prodaje se najviše u Berlin i London, i nema ga dosta, sve se može prodati.

Kad se pomisli, da na selu ima svaka kuća barem u ljetu dosta mlieka, koje daje dosta malu korist, onda se vidi, kako je ovo dobra stvar, takva tvornica. Kad mi već kupujemo njemačku robu, neka Niemci kupuju od nas ono, što im treba, da nakljukaju želudac!

Kad se po našem narodu osnuju „Seljačke novčane zadruge", onda će biti novaca, pa će se naći više *naših* ljudi, koji će osnivati ovakove i druge tvornice, da narod bude mogao svoj prirod prodati. — Ova tvornica u Končanici u rukama je dobromu Hrvatu i prijatelju naroda, g. Krepelki.

Ciene živežu. Ove ciene,što su ovdje pobilježene, to su ciene u Pešti. Koliko će se moći naši čitaoci ravnati po ovih cienah, to ja neznam, jer već u Zagrebu imaju njeke stvari drugu cienu. Tako je n. pr. u Pešti svinjska mast 100 kilograma po 110 Kruna (dakle 1 kilogram po 1 K 10 f, ili 55 novč.), a u Zagrebu na malo 1 kg 72 novč. Slanina je u Pešti 100 kg 84—90 K, a u Zagrebu 1 kg po 1 K 04 fil. do 1 K 12 fil.

Pšenica je **50 kg.** (novi mali cent) po 7 K 10 fil. do 8 K 02 fil., *raž* 7 K do 7 K 30 fil., *ječam* 5 K 85 fil. do 6 K 25 fil., *kukuruz* 4 K 80 fil. do 4 K 92 fil., *brašno* najfinije **100 kg.** po 25 K 20 fil. (s vrećom), pa onda prostije po 24 K, 22 K 80 fil., 21 K 80 fil., 21 K 40 fil., 20 K 20 fil., 18 K 80 fil., 15 K 80 fil., 14 K, 11 K a posije (mekinje) po 8 K 80 fil., *grah* (pasulj, bažulj) bieli (50 kg.) po 8 K 25 fil. do 9 K, okrugli 8 K 25 fil. do 9 K 24 fil., šareni 6 K 50 fil., *grašak* 10 K 50 fil. do 12 K 50 fil., *leća* 10 K do 15 K, *mak* 24 K do 26 K, *proso* (sitno žito) 5 K do 5 K 75 fil., *suhe šljive* 15 K do 17 K 75 fil. *Vino* staro 48 K do 56 K.

Glasovi iz naroda.

Za „Domove" dopisnike. Naši i veliki i mali listovi i novine donašaju kojekakvih dopisa: da je bila zabava, da je njetko slavio kakvu godišnjicu, i još koješta. Pa možda je i to dobro: to čitaju barem ljudi iz onoga mjesta, ili barem onaj, koga hvale, ili psuju. Ali za takve dopise malo mari narod iz drugih i dalekih krajeva, kad često ni ne zna, gdje je to i to mjesto, od kud se piše.

Zato bi „Dom" htio tu stvar malo drugčije urediti, ako se bude dalo. Ako mi Hrvati u istinu hoćemo, da se jedan put, ako Bog dâ, složimo i sjedinimo, da nam bude bolje, onda treba prije svega znati: Kakvi su to ljudi, koji nas zovu u svoje družtvo, i s kojima bi morali živjeti pod jednom kapom? Imadu li što i znadu li što? Što treba jednim, a što drugim? Možemo li mi jedni drugim pomoći

i hoće li nam biti u istinu bolje, kad se složimo i sjedinimo?

A naša je zemlja velika, duga i široka. Gdje je na jednoj strani Trst, Čabar, Samobor, Pregrada, Varaždin i medjumursko Središće, — a na drugoj strani Trebinje, Bilek, Višegrad, Bjelina, Mitrovica i Zemun?! Gdje je na jednoj strani Rieka, Senj, Zadar, Šibenik, Split, Vis, Dubrovnik i Kotor, — a na drugoj strani medjumurski Kotor ili Kotoriba, pa Virje, Virovitica, Osiek, Vukovar, Ilok i Slankamen?! Koliko je tu i kakvoga je tu naroda? Kako živi i kako mu je? Što ima i što mu treba? Tko to zna? Čujte! Gospodari naši — oblasti naši — *oni nas imadu sve popisane*, i to jedan gospodar nas jedne, drugi nas druge, treći nas treće i tako redom. Svaka naša vlada ima svoje činovnike, koji joj sve javljaju, sve popišu, sve pobilježe. A koga mi imamo, tko bi za **sve nas** bilježio? **Zašto se ne bismo mi sami popisali,** i to u **jednu** hrvatsku popisnicu? **Mi imamo više činovnika, nego ikoji naš gospodar,** — a ti činovnici — to su **svi naši ljudi** po selima i varošima. Što činovnici rade za plaću, — radimo mi za dobro i srećniju budućnost naroda! A znajte dobro: Samo onaj gospodar ima, koji zna, što ima, koji ima, štono je rieč, inventar. A mi još nemamo inventara čitavoga našega naroda. **Nema knjige na svietu, gdje bi svi Hrvati bili na okupu,** gdje bi naš čovjek mogao naći sve, što mu treba znati o svom narodu. A tko nam brani, tko nam može braniti, da mi sebi sami popišemo svoj dom onako, kako nam je u srcu, onako jedan dom i na okupu? Vjerujte meni: dok ne bude toga popisa ili inventara, — dok mi svi ne budemo potanko znali, što imamo, — dotle ne ćemo doći pod jednu kapu.

Velik je to posao, i sâm „Dom" ne će ga obaviti. Ali će učiniti, što bude moguće.

Zato će „Dom" budući put donieti naputak za svoje dopisnike, — a oni neka imaju na pameti, što sam rekao, pa neka pomognu.

Što je nova doma i po svietu?

Najnovije je, da je englezka kraljica i indijska carica Viktorija umrla u utorak dne 22. siečnja. Englezka je kraljica bila u 82. g. života, a držala je vladu već 64. godinu. Bila je u rodbinstvu s mnogim vladarima, a njemačkomu caru Vilhelmu II. baš je prava babica po materi. Čim je oboljela, odmah je njemački car poletio u London. Sad po njezinoj smrti doći će na vladu njezin sin Albert Eduard, princ od Valesa, kojemu je 60 god.

Po hrvatskoj zemlji. *U Zagrebu* su se 16. o. m. sastali prijatelji složne hrvatske oporbe. Novine pišu o tom sastanku samo to, da su svi bili za slogu, a što su se drugo dogovorili, to se ne kaže. — *Po cieloj banskoj Hrvatskoj* na željeznici, na pošti i kod domobranskih vojnika širi se madžarski jezik. Na svakoj dopisnici mora biti debelo tiskano madžarski „Levelezö-Lap". Jedan „Domov" predplatnik piše mi, da mora pošti platiti 16 filira, ako mu ja pišem na svojoj dopisnici, na kojoj nema madžarskoga levelezölapa, nego samo hrvatski „Dopisnica". Po nagodbi (po paragrafu 57) u banskoj Hrvatskoj službeni je jezik samo hrvatski. — *U Dalmaciji* gotovi su izbori za bečki sabor. Izabrano je 7 Hrvatâ i 2 Srba, a nijedan Talijan! Tako treba. Ali uza sve to, što u Dalmaciji nema Talijanâ, vlada drži kod oblasti talijanski i njemački jezik, i nitko ne može dobiti službe, ako ne zna njemački i talijanski. Sudac dr. Jure Ferri nije htio u službi pisati talijanski, nego hrvatski — i on danas nema službe, ali je zato izabran za zastupnika u Beč, pa će sigurno i tamo kazati svoju. — *U Hercegovini* izlazi jedini pravo hrvatski list »Osvit" za čitavu Herceg-Bosnu, pa baš ovih dana liepo piše: da je Zagreb, kaže, hrvatsko središte, Zagreb je kao zviezda, od koje dolazi svietlo u svaki i najdalji hrvatski kutić, da tako pomalo svi pristanemo uz jednu misao hrvatsku. Dobro kaže još: U Zagrebu neka paze na svaki hrvatski kraj i na njegove potrebe, — a neka ne drže na pameti samo Zagreb, njegove svadje i druge petljanije, — dodajemo mi.

U Ugarskoj — reče ovih dana prvi ministar — ne će dati pravo izbora za sabor svim punoljetnim stanovnikom jer se boje, — pišu novine — da bi tako mogao doći u ugarski sabor i koji ugarski Hrvat, ili Srbin, ili Slovak, ili Rumunj, a sad su u tom saboru sami Madžari.

U bečki sabor došlo je poslie novih izbora 195 Niemaca, 192 Sloviena (medju ovima 11 Hrvata, 63 Čeha, 60 Poljaka) i 19 Talijana. Ima još Rusâ i pet Rumunja. Kako će se ovaj smies kuhati, to Bog zna. Po svoj prilici će Niemci i dalje gospodariti. Bečki sabor sastat će se 31. o. mj.

Crnu Goru nakanio je njezin knez urediti malo drugačije, kako je drugdje po svietu. Prvo će postaviti posebne sudce, jer danas tamo nema posebnih sudaca, nego su upravni činovnici ujedno i sudci (kao kad bi kod nas kotarski predstojnici sudili). Drugo su novci. Do sada je knez trošio na sebe i svoju familiju, koliko je htio i imao. A od sada će mu se dati posebice za njega, a posebice za narodne potrebe.

Buri se još bore. Njihov general Bota ima do 8.000 vojske, Bajer do 2000, a general Devet do 3000. Buri su oteli Englezom čitavi željeznički vlak sa živežom i oružjem. Oni samo iznenada navaljuju na Engleze, a onda se odmah povuku, raztepu i opet na drugome mjestu sakupe. Tako će Englezi imati s njima dugo još posla, jer Buri imaju i hrane i oružja. Englezi opet nude velike nagrade za 5000 vojnikâ, koji bi htjeli na Bure.

Razni događaji. *Zima.* Ove godine bila je posvuda po svietu velika zima. I u našoj zemlji stradalo je dosta svieta. Tako se je smrzlo šest Bošnjaka u Bužkom Blatu, a i iz drugih krajeva javljaju takve nesreće — *Tri talijanaška razuzdanca* navalili su s čista mira na Hrvata trgovca S. Stošiju u Zadru, — zato, što prodaje hrvatske dopisnice. Malo da ga niesu ubili! Na takve stvari malo pazi zadarska straža. — *Babetina otrovala mladu ženu* (kod Djakova), koja se je htjela riešiti izpod srca djeteta prije reda: htjeli vrazi samo diete, pa ode i mati, ako je to mati. Žene, žene! . . . — *Ubio deset ljudi* njeki sriemski Srb (Rajko Marić — tužno mu ime). Bio u zatvoru, što je ubio četvoricu, provalio varkom iz zatvora i ubio tamničara, ženu mu, troje djece njihove i četvrto tudje.

I diete u kolievci nije pustio u miru! Je li to čovjek, ili živinče? — *U Janjini* (u Dalmaciji) umro je pomorski kapetan Stiepo Bjelovučić, dosta bogat čovjek. Osobito je izašao na glas, što je umjetnim načinom gojio kamenice (ili oštrige; to su morske školjke, koje gospoda rado žive jedu). Naše hrvatske kamenice došle su po njem na veliki glas po čitavom svietu. — *Spava već 15 dana* jedan dječak od 8 godina, u Galiciji. Srce mu tuče, kako treba. Hrane ga liečnici na svoj način. — *Turski je car poludio,* ako je vjerovati, što novine pišu. Već su to više puta pisale. — *Medju Englezima* na afričkom bojištu pojavila se kuga. — *Ruski car* nadario je 1.200 Kitajaca toplom odjećom, a skoro će ih nadariti još 1000. Prije je to dielila kitajska vlada, a sad u ratno vrieme ne može. Rusi se i drugačije pokazuju Kitajcima kao prijatelji. — *U Kitaju* ima evropske vojske preko 60.000. Austro-ugarske vojske nema tamo ni 300 momaka, i to su samo mornari, ponajviše dakako primorski Hrvati. — *Kod posliednjega popisa* nabrojeno je u glavnom gradu Zagrebu 57.930 dušâ. God. 1869. bilo je u Zagrebu samo 20.000, g. 1880. do 30.000, a 1890. blizu 39.000 duša. Za deset posljednjih godina doselilo se u Zagreb do 14.000 ljudi.

Za Medjumurce.

Medjumurci su jedini Hrvati, koji nemaju baš nikakve hrvatske škole. U njihovih školah sve je madžarski. A ako se i kaže djeci koja hrvatska rieč, nije to književna rieč, kako svi mi Hrvati u knjigah pišemo. **I tako su jedini medjumurski Hrvati odrezani i otrgnuti od svih Hrvata! Jedini oni ne čuju od svojih učitelja niti rieči liepoga našega jezika, kojim su napisane tolike hrvatske knjige.** Njima kažu, da ovaj naš književni jezik nije hrvatski, nego ilirski, i tako ih odvraćaju od braće.

Nije čudo zato, što medjumurski Hrvati slabije razumiju naše knjige, nego drugi Hrvati. Zato je „Dom" odlučio izdati na sviet nekoliko knjižica, koje će biti napisane **samo za medjumurske Hrvate.** Ove će knjižice biti napisane hrvatskim književnim jezikom, ali tako, da će ih svaki medjumurski Hrvat lako razumjeti. Drugačije malo treba pisati za one, koji su išli u hrvatsku školu, a drugačije za one, koji hrvatske škole ni vidjeli niesu.

Ali za ovu stvar treba pomoći. Neka se zato sjete Hrvati po čitavoj našoj zemlji, pa kad budu pošiljali predplatu za „Dom", neka odrede **makar što** za ovu stvar.

☛ Prijave i predplate još se primaju i svi se brojevi mogu još dobiti. Novci se šalju: **„Upravi Doma"** u Zagreb. Jurjevska ul. 28. ☚

☛ Novi „Domovi" predplatnici mogu dobiti „Dom" od god. 1900. uvezan za 3 K, ukoričen za 3 K 20 fil. Osobito neka naruče knjižicu

☛ Car Napoleon u Ruskoj ☚

(99 str., sa slikom cara Napoleona i s tri zemljovidića), kojoj je ciena samo **30 fil.**

Njekoji jesu, a

☛ njekoji još nisu! ☚

☛ Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka).

DOM

Uredničtvo i uprava: Jurjevska ul. 28 Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☛ Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Broj 3. | **U Zagrebu, u petak, 8. veljače 1901.** | **God. 2.**

Kažu, da njeki ljudi glavom rade.

Njeki tako kažu, a drugi ne vjeruju. I ne samo to, što njeki ne vjeruju, nego se još i rugaju: „Glavom radi! Tko je ikad vidio komu krvave žulje — na glavi? Pa mi još kaže glavom radi! I još kaže, da je to mnogo teže — tom glavom raditi. Boli — kaže — glava: radio je mnogo. Oh, puška te božja ne ubila, kako se sprda. Pa kad je teže tom vašom glavom raditi, a vi — da prostiš — pljunite u šake, pa radite rukama, kao i mi drugi ljudi, pa vas ne će ta vaša glava boljeti."

Pustimo ih, neka se ovi rugaju, a mi ćemo prije tu stvar malo prorešetati i prosuditi, pa ako i ne nadjemo nikome žulja na glavi, možda ćemo izbiti sebi jedan čavao iz glave. Znate, kaže se, da čovjek ima čavao u glavi, da si nješto zabio u glavu, kad nješto vjeruje, a ne možeš mu ništa drugo dokazati. Tako nas ima možda i medju nama dosta, koji nikako ne razumiemo, da je vriedan kruh jesti i onaj, koji ništa ne radi rukom, koji nema toga blaženoga žulja na rukama. Ako nas ima koji takav, hajde da pokušamo, ne bi li mu taj čavao iz glave izbili.

„Izbijaj ti čavle, komu hoćeš, meni ne ćeš! Ne laje pas sela radi, nego sebe radi. Nakotilo se vas, koji to tobože „glavom radite", kao gusjenicâ. Tko bi vas već hranio!"

Eto, vidite, njekim se ljudem hoće pravde, kavge i inada, — i to s onima, koji „glavom rade". A znate, kad se popravdaju žuljave ruke s učenom glavom, — vi znate, tko napokon ostaje kratkih rukava. Manimo se zato kavge, pa se mirno podivanimo.

Jedni beru gotovo, što zemlja daje: beru divlje plodove, love ribe i ubijaju divlje životinje, sieku šume, kopaju ugljen i druge rude (sol, zlato, željezo i t. d.).

Drugi takodjer uzimaju zemlji, ali joj moraju prije sami dati. To su poljodjelci. Oni oru, kopaju, siju i t. d., a onda tek gotovo beru. Štogod oni rade, uviek je s tim sve to više kakvoga-takvoga dobra: oni prirade uviek nješto novo, što čovjeku treba za život.

Treći već ne prirade ništa, nego od gotove stvari prave drugu stvar. To su zanatnici. Oni uzmu vunu, ili lan i konoplju i predu, tkaju, šivaju, ili uzmu željeznu rudu i prave od nje željezo, ocao (nado, maziju), pak dalje: motike, kose, srpove i t. d. Za ovaj posao treba izučiti zanat ili meštriju. Zanatâ ima mnogo, pa ih ne ću nabrajati. Ali svi zanati i sve fabrike zajedno ne stvaraju ništa niti za jedan gram više, niti toliko, što je pod noktom crno: oni gotovu stvar samo mienjaju, oni prave novo od onoga, što im se dâ.

Četvrti i peti već niti ne mienjaju, nego gotove stvari samo premieštaju i prenašaju. To su trgovci. Oni samo premeću i daju gotovu robu iz ruke u ruku. Trgovcima se pridružuju razni prevažači, koji premieštaju i prenašaju ljude i robu, a to su kočijaši (fijakeri), pa ljudi kod željeznicâ i brodovâ.

Šesti napokon — neka vam bude — to su oni, koji baš ništa niti gotovo ne beru, niti ne prirade, niti ne izradjuju, niti ne premieštaju i ne prenašaju, a to su službenici i činovnici, pa odvjetnici ili advokati, učitelji svake ruke, pa pisci i novinari. To su oni, koji „glavom rade".

Hajde, da ih sve malo prorešetamo!

Za prve, druge i treće t. j. za lovce, ribare, rudare i t. d., pa za poljodjelce i zanatnike ili majstore, — za ove nitko ne kaže, da je njihov posao bez koristi. Kadgod koji od ovih zamahne rukom, tu je odmah više, ili je nješto novo, čim se čovjek može poslužiti. Istina, je kad opančar skroji i sašije opanke, on nije stvorio više kože, nego što mu je dano, — ali je stvorio novu stvar, koja je čovjeku potrebna.

A gledajte već četvrtoga, t. j. trgovca. Neka tko bude trgovac sto godina, on ne će ništa više i ništa novo stvoriti, on ne će ništa privrieditи. To bi se vidjelo najbolje po tom, kad bi svi ljudi bili trgovci. Čim bi trgovali, kad ne bi bilo poljodjelca i zanatnika? Brzo li bi se dućan ili butiga izpraznila! Gledajte pače i zanatnika: Kad bi svi ljudi bili zanatnici, od čega bi izradjivali robu? Od kud im kamen, drvo, koža, kost, vuna, lan i tako dalje? A onih šestih, t. j. činovnikâ, odvjetnikâ, pisaca i novinara — ovih ne ću ni spominjati, jer se samo po sebi vidi,

da oni ništa ne prirade, ako još ne potroše, što su drugi priradili.

Pa ipak vidite, nitko pametan ne će reći: ne treba zanatnika, ne treba trgovca! Istina je samo ovo: niti zanatnik, niti trgovac ne može živjeti baš nikako bez poljodjelca; a poljodjelac bez njih može kako-tako. Ima narodâ, kod kojih nema ni posebnih zanatnikâ, ni trgovaca, nego je lovac ujedno i poljodjelac, i zanatnik, i trgovac. Pa i naši ljudi još u njekim krajevima ne trebaju zanatnika, nego si sami izradjuju, što im treba.

Mogao bi tko ovako mudrovati: „Pa kad poljodjelac može biti bez zanatnika i trgovca, ipak je čudno, da dade živjeti i zanatniku i trgovcu, a ovaj nijedan na koncu konca ipak ništa ne priradi. Ja ipak mislim, da zanatnik, a osobito trgovac ne zavriedi onoga kruha, što pojede. Neka pokaže jedan i drugi ono, što je više od njegova posla.

Kad baš hoćete znati, što je više, pokazat ću vam i to. Znate, za svaki posao treba vremena: tko ima više vremena, taj može više uraditi. Znate: kad je veliki posao, ljudi jauču, što je dan kratak. A zanatnik i trgovac daju poljodjelcu više vremena, a to je toliko, kao da mu dadu više uraditi, više posla obaviti.

Vi se možda čudite, od kud bi i kako bi zanatnik i trgovac davao poljodjelcu vremena. Ali me malo poslušajte, ne ću vam dugo dodijavati.

Vi znate, da pravi majstor može nješto izraditi za jedan sat (uru), čega vi ne biste izradili za jedan dan, a možda i nikada. A on znade, jer se je učio i vježbao, i to više vremena. A kad bi se svaki poljodjelac, i to za svaku stvar morao učiti više vremena, manje bi se uradilo poljskoga posla.

Vidite li sad, zašto poljodjelac rado hrani zanatnika?

A tako je i s trgovcem. Kako poljodjelac treba zanatnika, tako zanatnik treba trgovca. Kad ne bi bilo trgovca, morao bi zanatnik sâm svoju robu prodavati? Ima i takvih ljudi još dosta, koji su ujedno zanatnici i trgovci. Ima ih osobito u Bosni, a drugdje oko nas propadaju ili su već propali, a propast će, meni vjerujte, i oni u Bosni.

Sve su ovo naravske stvari, — ali im ipak ljudi prigovaraju, — jer ne misle. A kako prigovaraju zanatnicima i trgovcima, još mnogo i mnogo više prigovaraju onim šestim, koji „glavom rade". Ali dosta je za danas, da sam zanatnike i trgovce obranio, a one ću druge drugi put. Samo unapried ka-

žem, da i moja batina, kao i svačija, ima dva kraja, pa sam baš deblji kraj ostavio za drugi put. Jedino me je strah, da se onaj deblji kraj ne bi po meni okrenuo!

Hoćemo li mi Hrvati ikad što vrieditи?

Koji ste čitali „Dom" prošle godine, možda se sjećate, da smo se razgovarali: „Vriedimo li što u svietu mi Hrvati?" I onda sam vam kazao, da mi u današnjem svietu — malo vriedimo. Danas najviše vriede novci i sila, oružje, — a mi toga nemamo. Mnoge su novine napisale i mnogi su zastupnici javno kazali u saborima po svietu, da Englezi razbojnički rade u Africi. A čitav sviet mirno to gleda. Pa što bi nas onda glava boljela, ako mi pred tim svietom malo vriedimo? Da smo kakvi otimači i bundžije, — možda bi više vriedili. Ali mi nekako niesmo za to stvoreni. Znate, da smo raztepeni i raztrgani, jedni pod ovom, drugi pod onom vladom; tudjinci k nama dolaze, i dobro im je kod nas, i poštovani su, i bojimo ih se, a naš sviet ostavlja dom i ognjište.

„E pa što ćemo!" — kimaju ljudi ramenima.

Pa to i jest ono, — što ne znamo, što ćemo, pa onda ništa ni ne ćemo. Zato malo koristi govoriti o tom, što smo bili i što smo vriedili, nego je mnogo koristnije i potrebnije znati ovo: Ako smo njekad nješto bili i vriedili, — zašto danas ne vriedimo, pa onda: kako bi opet do toga došli, da budemo nješto vriedili?

Prije nego na to odgovorim, posve ću u kratko reći, što smo mi Hrvati bili i vriedili.

Prvo: Mi smo Hrvati prije 1000 godina bili većinom ujedinjeni pod jednim vladarom i jednom vladom: Medjumurje, današnja banska Hrvatska sa Slavonijom, dielovi Istre i Kranjske, Dalmacija, najveći dio Bosne i Hercegovine — sve je to bilo pod jednim vladarom, a i narod i župani u današnjoj Srbiji tražili su i nalazili pomoći u hrvatskih kraljeva, tako da su našemu vladaru bili pravi susjedi na iztoku Bugari.

Drugo: Čitavomu ovomu narodu vladao je kralj, koji je bio po rodu i jeziku Hrvat; a ni velikaš, ni župan nije bio tudjinac, nego pravi rodjeni domaći Hrvat.

Treće: Ni kralj hrvatski, ni velikaši hrvatski, ni narod

hrvatski nije se bojao nijednoga susjeda tudjinca, pa nije nijedan ni radio nikakvomu tudjincu po volji: kralj i narod bio je posve svoj.

Da vam samo na jednoj stvari pokažem, kako je pred tisuću godina bilo drugčije, nego danas, čujte ovo: Jedini jezik, koji je u ono vrieme vladao po čitavoj hrvatskoj zemlji — to je bio jezik hrvatski. Sav je drugi sviet od nas na zapad bio u jarmu latinskoga jezika, — a biskupi i popovi hrvatski u ono vrieme niesu htjeli znati za drugi jezik, osim za svoj hrvatski. Znate, da smo mi već onda imali svete crkvene knjige u hrvatskom jeziku. A kako je danas u toj stvari? Ne samo to, što je hrvatski jezik prognan iz crkve, nego, kud se god okrenete, malo ne svuda kod nas gospoduje to talijanski, to njemački, to madžarski jezik.

Nitko pametan ne će reći, da smo mi Hrvati prije 1000 godina bili Bog zna što. Ali je istina to, da u ono vrieme niesmo bili gori od nijednoga svoga susjeda. A danas? Danas vidimo, da su svi naši susjedi pošli daleko napried u svakoj stvari, a mi smo u mnogoj i mnogoj stvari pošli natrag.

A sada da čujemo: Zašto smo smo mi pošli natrag, što nas je razdvojilo i oslabilo?

Prvo: Mi smo Hrvati izgubili svoje kraljeve hrvatskoga roda i jezika, — jer su izumrli. Njeki kažu, da je ovo najveća naša nesreća. Ja ne znam. Drugi su narodi — n. pr. Englezi i Francezi — sami svoje kraljeve zatrli, pa niesu zato ni oslabili, a kamo li propali. Velika je nesreća za narod, kad izgubi vladara, to je istina. Ali ako je narod drugačije jak i u redu, lako pretrpi i takvu nesreću, jer se lako nadje drugi vodja narodu.

Druga je naša nesreća, i to najveća, — ali ju je težko u kratko razložiti — ovo: čitajte pažljivo i uztrpljivo. Nijedan narod nije jak, ako nije složan. Ali pamtite dobro: Sloga ne pada s neba i ne raste na vrbi. Oni ljudi malo razmišljaju, koji samo psuju Hrvate, što niesu složni. Nije dosta reći: Budite složni! Složni mogu biti samo oni ljudi, koji jedno misle, jedno hoće. A Bože moj, koliko je toga što čovjeku po glavi vrta i misli mu okreće! Ljudi idu po svietu, pa čuju ovo i ono. U zemlju dolaze tudjinci, narod ih gleda, sluša. Sad ako narod u svom domu nema ništa, na što bi cieli narod gledao, što bi poštivao, oko česa bi se prikupljao, — onda će jedan ići za ovim tudjincem, drugi za onim, i eto nesloge. Takva, vidite, jedna stvar, koja može vezati cieli narod, — to vam je vjera. Baš

njekako prije 1000 godina zavadili su se i razdvojili grčki i rimski kršćani. I ako smo mi Hrvati imali s početka hrvatske crkvene knjige, — niesu naši biskupi imali u ono vrieme dosta pameti i znanja, pak niesu našim svećenicima davali dosta nauka i znanosti. Zato su lako s vremenom Latini premamili na svoju stranu jedne svećenike, a Grci druge. I tako se je narod hrvatski razdielio najprije na dvie vjere, na rimsku i na grčku. Jedni su svećenici od sad imali i slušali svoje poglavare u Rimu, drugi u Carigradu. Pak još nam ne bi toliko žao bilo, da su se rimski i grčki crkveni poglavari zavadili radi vjere. Ali oni se niesu toliko radi vjere zavadili, koliko radi svoga staroga neprijateljstva. I tako su u svoje neprijateljstvo povukli i nas. Tu smo mi Hrvati ušli u svadju cieloga svieta. — K tomu je došla još i treća njekakova vjera bogomilska. Ova bogomilska vjera nije za pravo bila nikakva nova vjera (jer su i ovi bogomili bili kršćani), nego je glavno bilo u toj vjeri: ne ćemo svećenikâ, ne treba nam svećenikâ. A zašto narod nije htio svećenika? Možda najviše zato, što je bilo sve to manje hrvatskih popova, a sve to više latinskih. A latinski svećenici niesu u crkvi trpjeli hrvatskoga jezika. Bili su učeniji, pa su upravo prezirali i zametavali hrvatske popove i hrvatski narod. Ali narod nije htio ni onih popova, koji su bili pod grčkim patrijarkom u Carigradu, jer kad bi priznao grčkoga popa, priznao bi i gospodstvo grčkoga cara. I tako je sav narod, što je bilo malo podalje od mora i podalje od Carigrada, — to nije bilo ni rimsko, ni grčko, nego bogomilsko: ciela Bosna bila je u bogomilskom krivovjerstvu. Na ove bogomile išle su kao na Turke ciele vojske, da ih okrenu. Koliko je tu naroda poklano! Stotine je godina Bosna krvarila od toga bogomilskoga krivovjerstva, koje nije imalo nikakvih učiteljâ, ni školâ, koje nije znalo ništa, nego: „Ne ću, pa ne ću tudjega popa!" Tako je i u neznanju ginulo, dok niesu u Bosnu došli Turci, a bogomili su bili tako stalni u svojoj vjeri, da su se svi poturčili! Eto tako je do dana današnjega odkinuta druga grana hrvatska: to su hrvatski „turci" ili muslimani.

Treća velika naša nesreća — to su Turci, pravi Turci-Azijati, koji su osvojili Carigrad, koji su bili pod Bečom, koji bi bili osvojili čitavu Evropu, da nije bilo nas Hrvatâ. Mi bi Hrvati bili sve nesreće prepatili, da niesmo 400 godina morali odbijati Turaka od svoga doma. Koliko nas je izginulo, koliko nas je u sužanjstvo odvučeno, koliko poslie na kolac nabito!

Koliki su domi planuli u požaru, koliko je ognjišta za uviek ugaslo! Čudo, što nas je ostalo i ovoliko!

Dok smo mi ovako stojali pod puškom, sviet je oko nas obogatio i omudrio se. Pa kad su napokon Turci potisnuti iz naše zemlje, kad smo počeli malo ljudski živjeti, — poplavila nas tudja roba i tudja knjiga, jer svoje niesmo imali. Tudja roba otimlje nam novac i imetak, a tudja knjiga, tudje znanje i tudja misao zavrtila našoj gospodi glavom i odmamila jedne ovamo, druge onamo. A narod je do danas u siromaštvu i neznanju: ne zna ni za sebe, a kamo li za braću, s kojom su ga tudjinci zavadili. Vidi brata Hrvata, a veli: to je „kranjac", to je „vlah", a to je „turčin", — i jedan s drugim ne će imati posla ni razgovora. I to je u kratko četvrta naša nesreća.

Hoćemo li se i kako ćemo se mi Hrvati izbaviti iz ove nesreće?

Na odgovor čekajte do drugoga puta.

Igraju se tudjom mukom.

Već smo dva tri puta spomenuli, da se sav poljodjelski sviet tuži: žito je jeftino, nema ciene. Svuda oko nas, u Ugarskoj, u Austriji i u Njemačkoj tuže se tako poljodjelci. Zato su se nedavno sastali u Beču trgovci i učenjaci na dogovor, da se izpitaju i da iztraže: zašto žito nema ciene. Koješta se je tu govorilo, a ja ću vam spomenuti samo jednu stvar. Njeki su na tom dogovoru dokazivali, da je tomu kriva trgovina na termin. Što je to i kakva je to trgovina, odmah ću vam razložiti.

Prošle godine smo se razgovarali, što je burza Burza — da vam opet u kratko kažem — to je vašar ili sajam, ali bez robe: dodju samo trgovci, ili njihovi ljudi, pa kaže koji: „Ja imam na prodaju toliko stotina centi žita. Tko hoće kupiti i po što?" Tu vam dolaze ljudi i nude robu, koje nikad niesu ni vidjeli, a kamo li, da bi ju imali! I ne samo to, nego njih nije ni brige, oni se ni ne staraju, oni niti ne misle na robu, za koju se pogadjaju.

„Pa kakva je to trgovina — bez robe?" — To pitam i ja, ali vam kažem: tako je. Tako se radi na svakoj burzi: u Pešti, u Beču, u Berlinu, u Hamburgu i t. d., gdjegod ima takva burza. A burza može biti samo ondje, gdje to vlast dopusti.

A sada da vam kažem, što je to trgovina na termin, ili na

rok. — Reći ćemo, dodje Abraham na burzu i čuje, kakva je ciena žitu. Po toj cieni sudi, kakva bi mogla biti ciena sutra, ili za tjedan dana, ili za mjesec dana. Misli, sluša cienu, pa opet misli i napokon smisli, da će žito biti za tjedan dana skuplje, da će imati veću cienu. I odmah viče: Kupujem pšenice 10 željezničkih kola (vagona) i plaćam 50 kg po 7 K 50 f. — I zbilja, tamo od njekuda viče Izak, da ima na prodaju pšenice, i da je po 7 K 50 f. I pogode se, — premda Izak pšenice nema, a Abrahamu pšenice ne treba. U to se javi Jakov i nudi Abrahomu po 7 K 60 f za 50 kg njegove pšenice, što je pogodio s Izakom. I opet se pogode. Sutra se opet sastanu na burzi sva trojica. Čuju cienu: pšenica je 50 kg po 7 K 40 f. Mislite li, da će Abraham doći k Izaku i kazati mu: „Daj mi moju pšenicu, što smo jučer pogodili"? Ne će, nego će biti ovako: Abraham će kazati Izaku: „Ja sam tvoju pšenicu prodao Jakovu; idi k njemu, neka ti ju plati po današnjoj cieni (t. j. 7 K 40 f), a evo tebi za svakih 50 kg još po 10 f, kako smo se pogodili." Tako je Abraham obavio s Izakom. A što Jakov, koji je kupio jučer toliko pšenice, a danas je pšenica jevtinija? Što će s tolikom pšenicom? Ne bojte se za Jakova! Ne mora on uzeti pšenice, jer eto Abrahama, koji mu kaže: „Danas je pšenica po 7 K 40 f, a mi smo se pogodili po 7 K 60 f, pa mi samo plati razliku: od 50 kg po 20 f." I Jakov plati tu razliku, — i Abraham je od jučer do danas zaslužio na pšenici, koje nikada nije ni vidio, — na svakih 50 kg po 10 f (jer je svega dobio po 20 f, ali je 10 f morao dati Izaku). Po tom vidite, da se na burzi ne plaća odmah, nego se pogadja na termin, na rok, pa kad dodje rok, onda trgovci izravnaju samo razliku u cieni, a za robu se i ne pita.

I to vam je, vidite, trgovina na termin ili rok, ili trgovina na razliku.

„Pa to i nije nikakva trgovina. Kakva je to trgovina, kad kupac kupuje robu, koje ne treba, a prodavalac prodaje robu, koje nema i ne će je imati? Ta to je samo igra, kad se govori o pšenici, a pšenice nema, ne će je ni biti, pače ni kupac ni prodavač na nju ni ne misle!"

Jest, pravo kažete: to je samo igra. I ne samo, da je to zbilja igra, nego se tako i zove: igra na burzi. Koliko se puta čita, da se je taj i taj ustrielio, jer se je igrao na burzi, pa je mnogo izgubio, — kao ono Jakob, koji je morao platiti po 20 f od 50 kg za pšenicu, koje nije ni vidio! I koliki silni dugonosi i

krivonosi sviet po velikim gradovima živi od ovakve trgovine! I ne samo da živi, nego dobro živi, gospodski živi! A čim trguje? Vidjeli ste: ničim. Igra se.

Čovjek gotovo ne bi vjerovao, na što sve dodju ljudi, i što sve izmisle, — samo da ne moraju raditi, a da ipak uza sve to dobro živu. Trguju robom, koje nema! Trguju papirom, na kojem piše vriednost: novac! I to vam je ta burza, koja odredjuje cienu poljodjelčevoj muki! Niti oru, niti kopaju oni na burzi, a odredjuju cienu!

Vi možda ne razumiete, kako bi oni na burzi mogli odredjivati cienu. Ali prosudite malo: Neka dodje na burzu gospodar, koji zbilja ima gotovu robu, i nužda mu je prodati. Nudja on svoju pšenicu, hoćemo reći, po 7 K 80 f. U to dodje kakav Abraham, ili Mozes, i nudja pšenicu po 7 K 75 f. Vidite li, da kvari cienu? Ništa zato, što on nema ni zrna pšenice; ako tko od njega kupi pšenicu i traži da mu dade pšenicu, kad dodje rok, — Abraham taj ili Mozes ne mora dati pšenice. Nego što je? Ako je pšenica poslie skuplja, Abraham mora svomu kupcu nadoplatiti, koliko je po njihovoj pogodbi bila ciena manja. I kupac mora pristati, a ne može Abrahama tužiti, da mu dade pogodjenu pšenicu. A i zašto bi ga tužio, kad može kupiti pšenice, koliko hoće, a Abraham mu mora nadoplatiti toliko, koliko je danas pšenica skuplja. A ako je pšenica poslie jevtinija, mora kupac platiti po onoj cieni, kako su se pogodili, i ako ne plati, može ga Abraham tužiti.

„To je lopovština — takva trgovina, to bi morali zakoni zabraniti."

Nieste vi prvi, koji tako mislite. Mnogi su tako mislili. I zakoni su najprije bili proti takvoj trgovini, — ali sve nije ništa pomoglo. Po Napoleonovom zakonu niesu ovakvi trgovci mogli jedan drugoga tužiti, da im se nadoplati ona razlika. Ali je to i u Franceskoj prije 15 godina ukinuto. Oni, koji brane i zagovaraju ovu trgovinu, kažu: Pa što koga briga, ima li prodavalac robu, ili nema? Pa kakva se krivica čini kupcu, ako mu se razlika nadoplati? Njeki ni to ne vjeruju, da ovakva trgovina kvari cienu.

Ja mislim, da kvari cienu. Ili, ako baš hoćete, da ne kvari, svakako je istina, da cienu odredjuju oni, koji robe nemaju, — jer je uviek više ovakvih „špekulanata", nego pravih trgovaca.

Još bi se mnogo toga moglo reći proti ovoj trgovini, ali za danas dosta. Jedno je samo vriedno upitati, i to: Kako je do

ovoga moglo doći? Ja ću vam za danas kazati u kratko ovako: Stotine i stotine godina niesu se gospoda velikaši i plemenitaši brinuli za trgovinu, a seljak nije imao nikakve slobode, bio je u robstvu i neznanju. Ta ni gospoda, a kamo li seljaci niesu ni po imenu znali za mnoge zemlje, a kamo li bi znali, kud ide roba i kako stoji trgovina! Tako su u trgovini obladali ponajviše židovi, — koji niesu imali zemlje. Koliko i danas ima naše gospode, koja bi se razumiela štogod u trgovinu? Malo, a od političara možda nijedan. I onda moraju na rieč vjerovati onomu, koji zna robi put i cienu i t. d., a to su ponajviše židovi. A komu je u ruci trgovina, tomu su u ruci i novci, a novci su danas jakost.

Znate li sad što više?

Sitnice.

Život.

Život i politika. Jedan prijatelj piše „Domu": „Samo nastojte, da što više dadete seljaku upute, *a ne same politike*, jer politika može svakomu *poštenomu* seljaku brzo omrznuti".

Naš prijatelj ima dosta pravo. Svuda se po svietu opaža, a ne samo kod nas, da pravi poštenjaci vrlo nerado idu u politiku. Što ćete više od ovoga: U Francezkoj se digla pred njekoliko godina strašna buka i galama na zastupnike, što su se, kaže, *dali podmititi*, i to: nije ih vlada podmitila, nego bogati novčari, koji su htjeli, da zastupnici tako i tako dadu glas na njihovu korist. — Ali ovakve su stvari ipak riedke, i to može biti samo ondje, gdje zastupnici glasuju, kako hoće. Drugdje, gdje zastupnici glasuju, kako vlada hoće, — tu opet vlada ide zastupnikom na ruku, ili bolje: daje im u ruku. Toga već ima više po svietu. Lako se razumije po tom, da se poštenu čovjeku ne će u ovakovo družtvo, u „političare".

A ima još nješto, a to je ovo: Kad ovako medju zastupnike i političare dodju takvi ljudi, koji u politici i od politike traže svoju korist, ne mogu živa vidjeti nikoga, tko im na prste gleda, što rade. Tako nastaju tobože „političke" svadje. A tu su onda novine, pa se tu psuje, grdi, pljuje, blatom nabacuje, i to — vjerujte meni — najveći krivci najviše viču i psuju. Kod nas Hrvatâ n. pr. malo ima ljudî, koji niesu po novinah opsovani do lopova i svakako popljuvani i oblaćeni. E, kad to pošten čovjek vidi, onda pusti sve na miru, pa ne ide u to kolo.

Ali sve ovo ne bi smjelo nikoga zastrašiti, ako treba narodu i domovini pomoći. Zašto? Čujte:

Prvo: U svakom poslu može se naći nepoštenih ljudî, pa tako i u pa tako i u politici. Tu vriedi ona: „Tko se boji vrabaca, neka ne sije prosa". Pravi domorodac mora nješto i pretrpjeti za dom i narod, to jedno. A drugo: Baš pošten čovjek, kojemu se ne može ništa prigovoriti, — baš on može nepoštenjake zažvaliti i svojim poštenjem začepiti im usta.

Drugo: Ovakva politika, kakva je danas, — to se je pravo počelo pred kakvih 50 godina. Prije su politiku vodili kraljevi i njihovi velikaši, a danas u politici pitaju za rieč i seljaka. Posve je po tom naravski, da mnogi ljudi slabo razumiju velike gospodske stvari, pa onda drugi takve za nos vode i varaju. Drugačije nije moguće. Ali kad se ljudi bolje upute, bit će već bolje, bit će manje varancije, manje svadje i psovanja.

Treće: A da se sve ovo popravi, treba po malo i ovo promieniti: Danas vodi politiku njekoliko ljudi, koje narod izabere, a oni poslie za narod malo pitaju. To se mora popraviti. Kad bi političari i vodje više dolazili k narodu i pitali ga: kako mu je, i što misli, — sigurno ih narod ne bi pohvalio, što se svade i psuju.

Eto, tako ja mislim. Ali za to nemojte misliti, da „Dom" baš tako strašno voli politiku. Ima on i drugoga posla. Ali, koliko naš narod bude više razumio, i koliko naša politika bude poštenija i pametnija, toliko ćemo svi za nju više mariti.

Dom i rod.

Slavonija prije 200 godina. Prie tri godine prošlo je 200 godina, što se je naša Slavonija oslobodila od Turčina, pod kojim je bila sto i petdeset godina. Po pravici morala bi bila Slavonija odmah doći opet pod bana hrvatskoga. Ali je sabor hrvatski uzalud to tražio od kralja hrvatskoga i cara njemačkoga, koji je stolovao u Beču. Slavonija je ostala blizu petdeset godina pod gospodstvom njemačkih carevih vojnika, kojim je bio na čelu u Osieku general Starhemberg. Da vidimo, *kako su Niemci gospodarili:*

Odmah treba reći: gospodarili su gore, nego Turci. Niemci, koji su zapoviedali u utvrdjenim gradovima (u Petrovaradinu, u Brčkom, u Moroviću, u Brodu i u Gradiški), — ovako su liepo upravljali: Njihovi su vojnici obilazili čitave dane po zemlji i otimali narodu žito, blago, kućne potrebe, konjsku ormu, pa zlato i srebro, ako ga je bilo. A kad bi ovakovi njemački službeni otimači došli kojemu vlastelinu (velikašu), pa im nije dao dosta novaca, onda bi i tu oteli vino, blago i sve, ni malo se ne brineći, hoće li gospodaru što ostati, da ne pogine od glada. Tako je pisao caru kardinal Kolonić. A jedan vojvoda carski piše: „Sav će ovaj narod pobjeći u Tursku izpod njemačke sile". I to se je dogodilo. U jedno je vrieme pobjeglo dragovoljno opet pod Turčina 650 obitelji (familija)! Čujete li? Izpod Niemca bježi narod pod Turčina! Junačina i osloboditeljSlavonije, fratar (redovnik) Luka Ibrišimović jadikuje: „Bože, zašto sam tri godine uhodio po carstvu turskom, zašto sam bio na kolac odsudjen!" Pobratim mu je Relja izdahnuo na turskom kolcu, a sam Luka morao je 7 dana držati taj kolac u rukama! — A koliko je narod patio, što je morao peći opeke (cigle) za kasarne, voziti častnike i drva za vojsku, vlada ide zastupnikom na ruku, ili pa onda mititi sudce, — to se ne da izkazati. Sudci, samo da dobiju novaca, zatvorili bi tužitelja i obtuženika! A povrh svega toga glo-

bili su narod i velikaši (spahije), a morao je uza sve to uzdržavati i svećenstvo. Od tolike nevolje nije narod bježao samo u Tursku (t. j. u Bosnu), nego i u hajduke: puna je Slavonija bila hajdukâ. Školi nigdje ni traga, a mjesto crkve ponajviše kojekako slupane daščare.

Tako je bilo! A zemlju, što je oteta Turčinu, razpoklanjao je car Niemcima, njemačkim velikašima i generalima. Tako vam je došlo, da i današnji velikaši u Slavoniji nose ponajviše tudja imena.

Ovo sam pobilježio, kad je baš ovih dana izašla u sviet nova knjiga *Franjo barun Trenk i njegovi panduri* (a napisao ju je *Dr. Ferdo Šišić*. Knjiga se dobiva u „Dioničkoj knjižari" u Zagrebu za 1 K 60 fil. s poštarinom). Taj barun Trenk sakupio je u ono tužno vrieme slavonske hajduke i pošao s njima u pomoć ondašnjoj carici Mariji-Tereziji. Možda ćemo i o njem koju sitnicu pribilježiti.

Sviet.

Što će progutati sve narode? Osim pape nema na svietu nijednoga čovjeka, za kojega bi znao baš cieli sviet. Kršćanâ rimokatolikâ ima po cielom svietu, a svaki kršćanin-katolik znade sigurno za prvoga svoga poglavara. A osim toga je sadašnji papa Lav XIII. osobit čovjek, za kojega bi se daleko znalo, da baš i nije papa. On je osobito i po tom na glasu, što ne misli samo na čisto crkvene stvari, nego znade i o drugim stvarima kazati rieč, koja je na mjestu. Tako je i nedavno kazao rieč o velikoj jednoj stvari.

Kakva je to velika stvar? — Čujte prije ovo: Imam jednoga dobroga prijatelja, i to soldata — častnika. S njim se često razgovaram, kako nam Hrvatom drugi narodi čine krivo, kako naši neprijatelji hoće nas uništiti, a oni da budu gospodari. Na sve moje tužbe i jade odgovara taj moj prijatelj uviek jednako, uviek samo ovo: Sve to ne će dugo trajati. Skoro će doći vrieme, kad se ne će pitati, jesi li ti Hrvat, ili Madžar, ili Niemac, ili Talijan, nego će se pitati: *Jesi li socijalist? Socijalisti će, dragi moj, progutati sve narode* i sve tê vaše gluposti, bedastoće i tričarije.

Tako kaže moj prijatelj. Ja sad ne ću reći, ima li pravo, ili krivo, ali istina je ovo: Danas sav sviet govori i piše o njekakvom *„socijalnom pitanju"*. A da je zbilja vriedno govoriti o tom pitanju, to se vidi i po tom, što je papa poslao pismo na sve biskupe, i u tom pismu odgovara na to „socijalno pitanje".

A što je papu nagnalo, da odgovara na to pitanje? — Ovo: Čuli ste već za „socijaliste" i „anarhiste". To su ljudi, koji misle, da je na svietu sve krivo, da je previše bogatašâ, da njeki ljudi imadu preveliku vlast nad drugima, da radnici dobivaju slabu plaću i t. d. I oni bi htjeli sve to *silom* promieniti, osobito anarhisti. Zato čujete, da već ubijaju vladare i bogataše. — Sve ovo vide i kršćani i kršćanski svećenici. Svi znamo, što kršćanska vjera nauča: da ne smiješ činiti krivice, da moraš pomoći siromahu. Posve je naravski po tom, da su se i kršćani umiešali u tu borbu za pravicu. Ali je i to posve naravski, da kršćani ne mogu biti za to, da se krivica ukloni silom, ubijanjem, — a ipak treba krivicu ukloniti, ipak su i kršćani „socijalisti", ali *„kršćanski socijalisti"*. Kako treba da rade ovi „kršćanski socijalisti", — to nauča papa u svom pismu. A što

nauča i kako, to ću vam kazati drugi put.

A danas još samo ovo: Ja ne vjerujem, da će socijalisti progutati sve narode. Ja ne vjerujem, da će ikad doći vrieme, kad bi čovjeku bilo svejedno, je li Hrvat, ili Niemac, ili Madžar, t. j. kad ne bi bio od nikakvoga naroda, kad bi svi ljudi bili jedan narod. Toga niti je bilo, niti će biti, jer to nije moguće. A zašto nije moguće, — za to je potreban cieli novi razgovor, a ne samo mala sitnica.

Nauka, umieće i knjiga.

Što je nauka, a što umieće? Već se dugo spremam, da vam ovo razložim, ali se sve bojim, da ne ćete imati uztrpljivosti, pa da ne ćete ni pročitati. Ali ću jedan put ipak pokušati, a vama kažem: Budite uztrpljiviji, jer: bez muke nema nauke. Dobro je koji put skupiti malo mozag. A nije napokon ovo baš tako težko. Prvo je i glavno kod svakoga nauka ovo: Treba dobro razlikovati. Tko dobro razlikuje, taj dobro nauča. Pazite samo.

Što je pamćenje? Kad nješto znaš, to je znanje. Ti znaš n. pr., što si danas jeo, ili: da je jučer padao snieg, ili stotine i stotine još takvih stvari. Ovakvih stvarî čovjek toliko zna, koliko pamti, koliko se sjeća, koliko drži na pameti. Zato bi se zgodnije moglo reći, da je to *pamćenje*, a ne znanje.

Što je vještina? Malo je drugačije ono, kad ti znaš načiniti ili izdjelati ili napraviti kakovu stvar, n. pr.: nasaditi sjekiru, izdjelati jaram, ili kola, ili splesti košaru i t. d. Ima mnogo ljudî, koji su sto puta vidjeli i sjekirište, i jaram, i kola i košaru, — pak ne bi toga sami napravili za živu glavu, jer ne znaju, kaže se. A zašto ne znaju? Zato, što se niesu učili, to jest: niesu kušali i probali sve po malo i po redu, dok im ne bi pošlo za rukom. A da su se učili oni bi se uvježbali, pa bi znali. Kad tko ovako što zna, kaže se, da je vješt, a njegovo se znanje zove *vještina*.

Što je umieće ili umjetnost? Ima ljudî, kojim je od Boga dano, da mogu lakše nješto načiniti, nego drugi. I to oni znadu načiniti ne samo ono, što su vidjeli, nego znadu i novo izmisliti. Tako ima ljudi, koji znadu ili umiju načiniti životinju, ili čovjeka od drva ili kamena, ili umiju to naslikati (namolovati), ili umiju složiti pjesmu i izmisliti pripoviest. A kad umiju, oni su *umjetnici*, a što umiju, to je *umieće*. Umieće se malo razlikuje od vještine.

Što je znanost? Ali čujte još ovo treće: Svi znamo, da se kad i kad pokaže na nebu dûga (ili navje). Ali tko zna, z a š t o se dûga pokazuje? Ili ovo: Svi znamo, da željeznicu tjera vodena para ili sapa. Ali tko zna, *kako i zašto* para može tjerati kola? Ima ljudî, koji i to znadu. Kad tko ovako što znade: *zašto* je to tako, — onda se takvo znanje zove *znanost*. Čovjek, koji ovako što znade, taj može i drugoga poučiti i naučiti. Zato se ovakovo znanje zove i *nauka*. Znanost i nauka — to je jedno. Ima mala razlika, kada treba reći: „znanost", kad opet „nauka", — ali to ću razložiti drugi put.

Samo se čovjek može učiti. I niema živina pamti. Kad živina ne bi pamtila, ne bi znala pogoditi kući, kad se goni s paše. A vi znate, da se svaka krava navrati u dvorište svoga gospodara. I još više: svaka stane na svoje mjesto u štali. —

Znate i to, da ima volova, koji znadu voziti, a ima ih, koji ne znadu. Po tom se vidi, da i vola možeš naučiti njeku vještinu. A da vam je doći u cirkus, vidjeli biste, što još znadu životinje, osobito konji i psi. Ima konjâ, koji igra (tanca), kako muzika svira! — Ali, da bi vol znao, zašto se ore, t. j. za to, da se posije zrno, pa da izraste čovjeku na korist, — toga nema, jer životinja ima pamet, ali nema *razuma*. Samo čovjek ima razum, i zato ne samo umije, nego i razumije. I to je za danas dosta, pa sve to nije Bog zna kakva mudrost.

Svaštice.

Tringelt. Svi mi, koji smo bliže ili Niemcima, znamo, što je to *tringelt trinkgeld*. Kad Niemac kaže „trink", to je hrvatski piti, a „geld" — to mu je novac; po tom je „trinkgeld" novac za piće, novac na vino. Mnogi su se naši mudrijaši mučili, kako bi se taj „tringeld" hrvatski okrstio. Njeki su htjeli, da to bude „napojnica". Hvala liepa! Znate, da je napoj — da prostite — za svinje. Ali ja mislim, da mi Hrvati ne ćemo imati nikad svoje rieči za „tringeld". Zašto? Zato: I ako se kaže, da smo mi grdne pijanice, ali to nam se, mislim, ne može reći, da rado odiremo poštene ljude, samo da se mukte napijemo. Koliko ja znam, naši ljudi kažu: dao mi je taj i taj gospodin *na duvan*. I to je, ja mislim, ipak ljepše primiti dar na duvan, nego na vino. Duvan ode u zrak za zabavu, pa zato se i daje dar kao od milošće. A to bogme nije od milošće, kad uzimaš „tringeld" da natočiš želudac.

Ali ovo samo uz put. Htio sam vam kazati nješto drugo, i to ovo: Taj „tringeld" — to vam je već po čitavom svietu velika deračina: svud moraš davati „tringeld", a osobito u gostioni i u kavani. To je već tako daleko došlo, da poslužnici u gostioni i kavani (konobari, kelneri) n. pr. u Beču moraju davati gospodaru od svoga „tringelda". Još više: Ima kelnerâ, kojim gospodar ne plaća ništa, nego oni plaćaju gospodaru, što smiju kod njega služiti i pobirati taj „tringeld". To je sviet na opako. Zato je nedavno jedan socijalist u francezkom saboru predložio, da se to zabrani, da gospodar uzima plaću od svoga sluge. A kad bi se to zabranilo, onda ne bi ljudi davali „tringelda", misli socijalist. Ali se taj socijalist vara, jer malo pozna sviet, kao i svi socijalisti. On misli, da se ljudska ćud i navika može odmah zakonom promieniti. Gdje su jedni ljudi takvi, da traže „tringeld", a drugi takvi, da ga daju, — tu zakon ne pomaže. Baš ovaj „tringeld" pokazuje više nego ciela knjiga. Ali danas nemam prostora, da to dalje razpredam.

Šale.

Zašto se grof nije prepoznao? Njeki grof u Parizu dade se jednomu slikaru naslikati. Kad je slika bila gotova, dodje grof, slikar mu pokaže njegovu sliku, a grof kaže: „To nije moja slika. Ja se tu baš ni malo ne prepoznajem". — „Baš ni malo?" pita slikar. — „Baš ni sjena od mene" odgovara grof. I ne će slike uzeti, i ne će platiti. — „E, pa dobro", reče slikar, a grof ode. — Kad je otišao, uzme slikar sliku, naslika na njoj magareća ušesa (uha) i metne tako popravljenu sliku na prozor, kud je sviet prolazio. Za čas doleti grof i moli slikara, da za Boga uzme sliku iz

prozora. — „Zašto?" pita slikar. — „Ta sav me sviet gleda s magarećim ušima i ruga mi se. — „Kako to? Ta vi ste rekli, da ono nije ni vaša sjena, a kamo li slika!" — Ali grof moli i moli, i napokon je platio dvostruko, što se je pogodio, samo da slikar makne sliku svietu s pogleda. A kad mu je grof platio, reče slikar: „Odmah sam se domislio, što manjka na slici, i zašto se nieste prepoznali. Zato sam promienio ušesa — i odmah ste se prepoznali" . . .

Gospodarstvo, trgovina i novčarstvo.

Hrvatske seljačke novčane zadruge. Do danas su osnovane ove zadruge u ovim mjestima: u Remetah (župnik g. Lepušić), u Lugu (vlastelin pl. Kiepach, nar. zastupnik) i u Jakuševcu (uprav. župe g. S. Zagorac) sve kraj Zagreba, u Zaboku u zagreb. zagorju (župnik g. dr. Gjuranec), u Petrijancu kraj Varaždina (župk. g. Mihinić), u Oštarijah kraj Ogulina (žpk. g. Štimac), u Vel. Bukovcu u Podravini (g. grof. Drašković), — dakle sedam. Uz svako mjesto spomenuli i zagradili smo onu gospodu, koja su predsjednici osnovanih zadruga, koji su se najviše i starali u tom poslu. Njekoje su od ovih zadruga već upisane kod suda. Još se spremaju na osnivanje zadruge u Oriovcu kod Požege i u Soljanima u dolnjoj Posavini, gdje rade za stvar gospoda kapelani Lamot i Pavić. Sigurno bi se osnivalo i više zadrugâ, — kad bi bilo nade, da će skoro biti novaca. Ove prve zadruge osnovane su u nadi, da će im se dati novaca od onih 100.000 K, što je za ovu stvar obećala i na pismu zajamčila „Prva hrvatska štediona u Zagrebu". Novaca će biti, kad se osnuje *„Hrvatska poljodjelska banka"* u Zagrebu. Ali još prije, nego što se osnuje tâ banka, treba da se osnuje i što više „Seljačkih zadruga". Zašto? Zato, što će i „Seljačke zadruge" biti dioničarice u ovoj banki, t. j. i one će kupovati dionice, i zato će imati u upraviteljstvu banke svoje ljude. Tako su pravila tê banke postavljena: da dioničari moraju izabrati u upraviteljstvo banke *pet takvih odbornika, koji su predsjednici koje „Seljačke zadruge"*. (A svih odbornika bit će 20).

Zato, ljudi, na posao!

Treba još spomenuti, da su zagrebački neprijatelji ove banke zamuknuli, ali su se zato digle proti banci osiečke novine *„Drava"*. U toj *„Dravi"* pišu židovi.

„Družtvo za gospodarstvo kraljevine Dalmacije". Tako se zove jedno družtvo, kojemu je — kažu — briga, da „podigne" Dalmaciju, koju je sav sviet zapustio.

Bit će tomu skoro godnu dana (ako nije i više), što je u Beču njeki gosp. Koenig (dakako Niemac) kod jednoga sastanka razlagao: kako je Dalmacija krasna zemlja, pa i ne samo krasna, nego i bogata. Ima u njoj, kaže, svakakvoga blaga pod zemljom. Ima n. pr. asfalta tamo kod Mirilovića u okolišu Drniša. Taj asfalt — to je njekakva smola, kojom se mogu ulice liepo popomostiti — kao voskom. Tako je već i

Zagreb popomošćen: ideš po ulici, kao po stolu, sve ravno, gladko. Kad kiša pane, svietli se taj asfalt, da se u njem vidiš, kao u ogledalu. A baš je taj dalmatinski asfalt izvrstan nema ga takvoga na daleko. A toliko ga ima, da se ne će ni za 40 do 50 godina izkopati. Koliki su to novci u zemlji! A ima i drugih stvari. Treba samo raditi. Onda će krasna Dalmacija oživjeti. Njezino krasno more, gore i vrleti, pa u njima spilje i pećine — to će sviet mamiti, kad bude samo dobrih cesta i gostiona. I stvorilo se družtvo, da sve to bude, što nije. I počelo to družtvo izdavati list: neka se piše o svem tom, neka se piše i priča i o narodu. I sve naše novine hvale to družtvo i g. Koeniga i zovu Hrvate, da pišu za taj list. List se zove *„Dalmatien"*.

Eto, sve sam vam u kratko kazao. Ne znam, što vi mislite, ali ja mislim ovo: Dalmacija je hrvatska zemlja, i to tako čisto hrvatska, kao nijedna druga: osim nješto talijanašâ u Zadru i po gradovima — sve je to čisti i krasni hrvatski narod. Ni židovâ nema: ne će im se u kamen i u sirotinju, pa nema ni željeznice. — Pa tko se stara, tko se brine za ovu čisto hrvatsku zemlju? Niemac. I list onaj, što ga izdaju, — njemački je, i ime mu je njemačko. A mi Hrvati pisat ćemo njemački o hrvatskoj zemlji. Ili ako ne ćemo pisati njemački, pretočit će našu pisariju u njemački, i ljudi će naši i djeca će naša morati čitati njemački, da saznadu štogod o svojoj domovini. I doći će u Dalmaciju Niemci sve jedan po jedan, i mi ćemo ih hvaliti i pozdravljati: „Dobro nam došli, dragi dobročinitelji!" Već sad tako pozdravljaju onoga g. Koeniga. I govorit će Niemci i Niemčići njemački, i mi za njima: Ta kako ne bi — za volju dobročincu! A ako tko štogod lupi: „Što brbljaš njemački?" — uvriedit će se Švabo i ukorit će ga i potužit će se: „Vos! Ja ga tvoj topročinila, ja tebe kruf saslušiti dala, ti hilata godine divlak i siromak ostala, ako ja nikada ne tošla! Onda ti mene moja šprah van terati! Jetan kulturšprah, a tvoj šprah divlak, tu klupo Krobot nesafalan!"

Tako će biti!

„Ali što ćemo, kad mi nemamo kapitala! Mora nam doći tudji kapital u pomoć." — Tako se odgovara na ovo. A ja velim: Već je preko tisuću i tri sta godina Dalmacija hrvatska sve bez Niemca i njemačkoga kapitala, — pa neka bude još koje vrieme, dok se stvori hrvatski kapital. A ako se nikad ne stvori, — bolje i bez njega, ako doista hoćemo ostati Hrvati. — A zar se nikako ne bi moglo naći hrvatskoga novca za Dalmaciju? Imamo barem jedan hrvatski novčani zavod, kojega su podigli hrvatski žuljevi... Ali ne ću dalje. Možda ja s vama zajedno svega toga ne razumiem...

Što je nova doma i po svietu?

Najnovije — to je novi bečki sabor (rajhsrat). Niemci i Slovieni, osobito Česi, niesu mogli zajedno ništa dokončati, pa je car i kralj prošle godine taj sabor razpustio i odredio: neka narod bira nove zastupnike. I narod je izabrao nove, i sad su se ti novi sastali. Ima ih tu svakakvih. Ima tu Niemaca, koji otvoreno kažu, da su nerado pod vladom današnje carske i kraljevske familije, nego bi voljeli biti pod njemačkim carem u Berlinu. Onda ima Niemaca, koji hoće ostati „Austrijanci". Talijani iz Tirola i Istre drže s Niemcima. Poljaci su najmudriji: oni drže sa svakom vladom, ako se nadaju, da bi mogli od nje što dobiti. Hrvatâ ima deset u tom saboru, i to devet iz Dalmacije (a ne 7, kako je u 2. broju „Doma" pogriešno naznačeno), a jedan iz Istre (lani su bila dva). Hrvati su se složili sa Slovencima iz Kranjske u jedno kolo, samo su njeki Slovenci narodno-katoličke stranke na stran od toga kola. Naši su Hrvati odmah na početku sabora svečano kazali, da njima nije mjesto u Beču, nego s ostalom hrvatskom braćom.

Po hrvatskoj zemlji.

„Stranka prava" imala je svoj sastanak dne 31. prošl. mjeseca. Kako čujemo, počeli su se pravaši poslie velike one smutnje, što je nastala po smrti staroga Starčevića, opet okupljati i življe raditi. Dao Bog, da se zbilja okupe i priberu sve ljude, kojim je do doma i naroda, koji se znadu i hoće približiti narodu, koji se ne boje i previše ne obziru na koješta osim na sreću naroda. Dao Bog, da stranka prava namjesto današnjega mrtvila stvori u Hrvatskoj opet onakve velike dane, kad je sve po Hrvatskoj bilo živo, kad je sve kipjelo. Pravaši su se doista znali i htjeli približiti narodu, mnogi je od njih znao progovoriti narodu po srcu, a ni obzirali se niesu previše, — i zato je bila dovela narod do toga, da smo mislili: skoro smo na konju. Onda je čitava Hrvatska, a ne samo banska — upravo drhtala na rieči njezinih zastupnika. Danas je osim nješto u Dalmaciji sve pokunjeno, a iz Bosne dolazi nam namjesto pozdrava — prikor, — ili se ništa i ne čuje. To traje već blizu pet godina, ali tako ne smije dalje. Opet treba da se okupe ljudi onakvoga kova, kakvi su bili stari pravaši-nebojše, i da prikupe oko sebe staro i mlado, — osobito mlado. Ali jedno treba držati na pameti: U ovih tužnih i čemernih pet godina mogli su i pravaši mnogo naučiti, — jer jedna nesreća nauči čovjeka više nego sto srećâ. Oni danas sigurno znadu vrlo dobro, da nebojše ne moraju biti zato svadljivci, i da se psovanjem i mržnjom ljudi samo odbijaju. A naučili su i to, da nije dosta za pravaša, ako znade kazati: „Ja sam ga za starčovec!" — **Općinski namet u banskoj Hrvatskoj.** Znate, što je općinski namet: to je ono, što općinari plaćaju povrh poreza za općinske potrebe. Ovih dana držale su se po banskoj Hrvatskoj županijske skupštine, koje moraju odobriti i taj namet, pa evo, kakav je namet u njekim općinama u županiji modruško-riečkoj: Od svake

porezne forinte plaća se nameta u Dubravama 1 F 10 novč., u Drežniku 1 F 14 nvč., u Perjasici 1 F 24 nvč., u Oštarijah 1 F 25 nvč., u Plaškom 1 F 60 nvč., u Veljunu 2 F 40 nvč.! Jeste li čuli? Tu je namet dva puta tolik, i još veći, nego porez. A i u požeškoj županiji ima do 20 općinâ, gdje je namet preko 40 do 70 novč. na forintu. Ljudi, pazite na to! Ta to su novci! — **U Istri** — kao i svuda — popisivali su se o novoj godini ljudi. Ali što su taljanaški činovnici radili kod popisa u Istri, — toga više nema. Gdje nema nego 1 ili 2 talijanaša, a po 5 do 6 stotina Hrvatâ, — svi su popisani kao Talijani. I takav će popis ići po svietu, i onda će se reći: Istra je talijanska. Ali svaka sila za vremena. Neka pišu, što hoće, mi smo ipak živi. — U Zagrebu se snuje družtvo za istarske škole. To je dobro. Ali ne smijemo zaboraviti ni na Medjumurje. — **Kako je u Dalmaciji** narod zapušten, vidi se najbolje po tom, koliko su se pravaški zastupnici tužili u zadarskom saboru i tražili za narod pomoći. Tako je strašni potres porušio crkvu u selu Vojniću kod Sinja — i nitko se ne miče. Rieka Zrmanja pravi svake godine u selu Mokropolju kod Ervenika strašne štete: narod ne može sijati, mora blago goniti čak u Liku na pašu i t. d. Kolike su tu nevolje i neprilike, — a nitko se ne miče! — **Iz Bosne** se sveudilj još sele naši muslimi („turci") u Carigrad i Aziju. Jedne srbske novine pažljivo broje svaku familiju, koja seli, i kao da se tome vesele. Čuje se, da srbska banka iz Zagreba kupuje ono zemljište, što naši muslimi ostavljaju. Misle njeki Srbi: neka „turci" samo putuju! Ne misle dobro. Srbi svuda uzmiču pa će uzmaknuti i pred Švakom u Bosni. A bolji su naši „turci", nego i kakvi Švabe.

Po tudjem svietu.

Novi englezki kralj, koji se je zvao Albert Edvard, dok je bio princ, sad si je dao ime Edvard VII. (sedmi). Premda mu je otac bio pravi Niemac, kažu, da je više prijatelj Francezima, nego Niemcima. — **Junačkim Burom** služi sreća. Već su provalili na englezko afričko zemljište, a razorili su i jednu željeznicu. Englezi su u posljednjem boju s burskim generalom Devetom izgubili stotinu momaka, pa nemaju dosta konjanika. Kažu, da je pokojna englezka kraljica na smrtnom času zaželjela, da što prije dodje do mira s Burima. — **U Njemačkoj** se spremaju, da udare carinu na tudje žito. Ako to bude, osjetit će to i Madžari, a i mi, jer od nas ide mnogo žita u Njemačku.

Razni dogadjaji.

Narodu truje vodu njekakva apotekarska tvornica kod Cernika u Slavoniji. Svakaki otrovni smrad pušta tâ tvornica u vodu Šumetlicu, pa otrov dolazi s vodom čak do N. Gradiške. Sve su ribe pocrkale, a otrovna voda prodire i u zdence. Ako je istina, to ne bi smjelo biti. — **990 konja** odpremljeno je iz Slavonije u Afriku: kupili Englezi. Šteta, što naši konji pomažu Englezu!

☛ Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka)

DOM

Uredničtvo i uprava: Jurjevska ul. 28 Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☛ Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Broj 4. | **U Zagrebu, u petak, 22. veljače 1901.** | **God. 2.**

Zašto je danas teže živjeti?

Ne treba, mislim, trošiti rieči na to, kako se danas težko živi, i kako se je prije lakše živjelo. Slušajte samo starije ljude, i čut ćete, kako je njegda bilo, a kako je danas. I ne živimo težko samo mi Hrvati, nego se po čitavom svietu oko nas i daleko od nas ljudi i narodi tuže i jauču: Težko je živjeti, što će od nas biti! Pa ipak sviet radi, sviet se muči i više, nego se je prije mučio, — i sve to gore, mjesto sve to bolje. Ne kažem to samo ja, to se čuje sa svih strana.

Što je tomu krivo?

Ljudi učeni i neuki govore jedni ovo, drugi ono, i svaki kaže barem nješto istine. Ali svako veliko zlo ima jedan veliki korien i uzrok, pa tako i ova stvar. Ja ne znam, je li ovo, što ću vam ja sad kazati, je li ovo baš pravi korien onomu zlu. Ali je dobro, da vam i ovo pokažem, pa ćemo poslie lakše naći pravi korien.

Rekli smo, i to se zna, da sviet danas mnogo radi i mnogo se muči. Ali pazite: Nije dosta raditi i mučiti se, nego je prva stvar: Što radiš, za što se mučiš? Pazite i opet, ja ću vam samo njekoje stvari spomenuti.

Kaže se, da je naš viek željezni viek. I jest, baš je željezni. Koliko ljudi radi, koliko se svieta muči sve okolo željeza i sa željezom! Koliko je ljudskoga znoja prolito, dok su se sagradile željezne ceste s jednoga kraja svieta na drugi! Koliko ga je prolito, dok se je ono željezo izkopalo i priredilo! A koliko ee svieta muči u fabrikah, gdje se pravi oružje: puške, sablje i topovi! — I to je jedna stvar, tê željeznice, koje gutaju i žderu toliku ljudsku snagu.

Drugo su gradovi (varoši). Dodjite u koji grad, pa gledajte najprije kuće: kako je to veliko, kako liepo! Koliko se je tu ljudî namučilo, dok je izkopan i izdjelan toliki kamen, dok su izpečene tolike opeke (cigle), dok je sve to na tu visinu podignuto i složeno! A onda gledajte oko sebe: pod nogama vam gladki i skupi asfalt liepo obložen kamenom, a oko vas sve samo staklo i fino naličeno drvo. Dodjete li u večer ili čak o pol noći, vidite, kao u pol biela dana: svietiljka do svietiljke, i to liepa i skupa na liepom željeznom stupiću i s velikim staklom.

A onda pogledajte robu, što se vidi kroz prozore. Ne ću spominjati odjeće i obuće. Ali pogledajte one stotine i tisuće komada druge svakakve sitne robe: posude, za koje ni ne znaš, čemu su; fino izdjelane zlatne i srebrne stvari bez broja, a onda tolike druge stvari, za koje, da me ubiješ, ne bih ti znao kazati, čemu su i za što su, ako i znam za gdjekoju, da je to samo igračka za djecu.

A kad sve to pogledate i progledate, — onda ćete se čuditi i pitati: A gdje je taj sviet ,koji je sve to izradio? Gdje živi taj sviet i tko ga hrani, dok sve to izradi?

A sada da se pitamo: A kakva je od svega toga korist? — Idemo redom.

Sve ovo: i željeznice s telegrafom i telefonom, i veliki gradovi s krasnim kućama, s asfaltom, s plinskim i električnim svietlom, pa sva ona silna sitna roba, sve je to — kažu — napredak. Sve to — to i jest baš ono, čim se toliko dičimo. Ni ja ne kažem, da to nije napredak. Ali hoćemo to bolje pogledati:

Za silno oružje: puške, sablje i topove, — za to vam ne ću ništa kazati. Sav sviet zna, govori i piše, da je vojska velik teret za državu i narod. I da se može kako bez nje biti, odmah bi narodu odlanulo.

Za toliko skupe željeznice s prokopima i mostovima kaže se, da pomažu promet. Ni ja ne ću reći, da to nije istina, jer svatko zna, da svakakva roba brže i lakše dolazi po željeznici, pa i ljudi se željeznicom služe. A da su željeznice dobra stvar, to se najbolje vidi po tom — kažu, — što se željeznice izplaćuju i nose korist. U to ja, vidite, pravo ne vjerujem. Ja bi htio znati, bi li se željeznice izplaćivale, kad bi prevažale samo robu, radnike i trgovce, — a ne i tolike bezposlene ljude. Vi možda znate i sami, kakav sviet najviše putuje. A danas se putuje sto puta više, nego se je putovalo još pred 50 godina, i

dosta se troši na putovanje. A mnogi i ne troši, pa ipak putuje, ali ne plaća ciele vozne karte, nego im željeznica daje dopust: da se mogu voziti za pol ciene! A ako ne budu ni to mogli plaćati, vozit će se badava. Zašto su onda gradjene željeznice? Istina je, gradjene su za promet, — ali je istina i to, da se na njih vozi toliki bezposleni sviet, ili badava, ili za pol ciene. A kakva od toga korist? Nikakva! I tako je jedan dio ljudske muke i znoja potrošen u ludo, — jer su se na željeznice potrošili silni radnici. Kad bi barem i seljaku dali, da se koji put po poslu badava poveze.

Ali to još nije ništa. Željeznice su ipak dobra stvar. Od kad ima željeznicâ, nije više moguće, da u kojem kraju narod poumire od glada. A ima i druge koristi, koja je možda i veća od one štete Mnogo je veća nevolja ona silna roba. Njekoje zemlje već ne znaju ,što će početi s tolikom robom. Niemci hoće prisiliti Kitajce, da kupuju njihovu robu; oni svoju robu voze već i u Afriku k svojim divljakom, koje su podjarmili. To se kaže: „traže tržište", — jer je domaći sviet već prepunjen tom robom. To se učeno kaže: „sviet boluje od hiperprodukcije", a to bi se hrvatski reklo: previše se izradjuje. A što od tuda nastaje? Kad tvorničar (fabrikant) ne može dobro ili nikako prodati robe, ne može dobro ili nikako plaćati radnikâ, a ni trgovci ništa ne zasluže; a kad radnik ne dobiva plaće, i kad trgovac ne trguje, ne može kupiti hrane; a kad ni radnik ni trgovac ne može kupiti, ne može poljodjelac prodati. I tako nije zadovoljan ni tvorničar, ni trgovac, ni radnik, ni poljodjelac. Radnici se već davno bune, a sad su se počeli i poljodjelci, a protiv poljodjelaca dižu se tvorničari, „industrijalci". A svemu je kriva ona „hiperprodukcija". Samo su još mirni oni, koji moraju dobiti i dobivaju plaću na mjesec, pa bilo što mu drago. Pa i ovi traže na sve strane, da im se plaća povisi. I povisila im se. — To je jedna šteta od tê premnoge robe. A druga je šteta ovo: Kad je robe mnogo, daje se po što po to. A sviet kao sviet, vidi novu stvar i kupi, što mu ne treba. A tko kupuje, što ne treba, prodavat će, što mu treba. I zbilja: od kad naš sviet kupuje svakakve tudje tričarije, odoše mnogi grunti na bubanj.

Znam, nisam vam kazao ni stoti dio svega, što bi trebalo, da ovu stvar posve dobro razumiete. Znam i to, vam bi bilo milije, da vam bez dugoga razlaganja odmah kažem: Tko je svemu tomu kriv? Pak čujte malo:

Jedni kažu, da sve to tako mora biti, i tomu nije nitko kriv. Tako je u svietu: prvo, njekoji se ljudi obogate, imadu „kapitala"; drugo: tko ima kapitala, taj će skoro imati fabriku; treće: gdje je fabrika, tu su i radnici, koji će s vremenom sami načiniti svoju skupnu fabriku. Ono dvoje već je tu, i baš je tako moralo biti. Tako će morati biti i ono treće. — Ovo je sve, odmah vam kažem, — laž.

Drugi kažu, da su ljudi krivi, i to je istina. Ali se pita: Koji ljudi su krivi? Jesu li krivi oni, kojim je zlo, ili oni, kojim je dobro, ili jedni i drugi?

Ako kažemo, da su svi krivi, nismo ništa rekli, jer onda je „sviet" kriv, a „sviet" — to nije nitko, jer cielomu svietu ne možeš ništa zapoviedati. To je jedno. A drugo: Ja ne pišem za cieli sviet, nego za nas Hrvate. I zato ću vam ovako reći:

Premda mi Hrvati nismo svoji, i premda nas bije zlo cieloga svieta, ipak ima zla, kojemu smo i sami krivi. Pa odmah i recimo: krivi smo. I ako ne možemo sa sebe zbaciti onoga zla, u koje su nas drugi porinuli, mogli bismo zbaciti barem ono zlo, kojemu smo sami krivi. A kad bi vam htio kazati, koje je to zlo, morao bi napisati prodiku, koju ste već mnogo puta čuli, — pa zato za nju i ne marite. Po tom se vidi, da vam još nije dosta zlo. Jer da vam je zlo dodijalo, vi ne bi povlačili po sudu jedan drugoga i nosili odvjetniku novce; vi ne bi dodijavali sudcu tako, da on mora tražiti pomoćnika, kojega vi morate plaćati. Da ste dosta gladni, vi ne bi po krčmah pili otrovane špire, a žene vam ne bi kupovale stvarî, za koje njihove matere ni znale nisu. Da vam je dosta zlo, vi ne bi . . .

Vam je već i žao, i kažete, da psujem i da ne govorim istinu. Vi vidite samo ono svoje zlo, kojemu vi niste krivi. I ja to vidim. Ali tko će nam i tu pomoći, ako k pameti ne dodjemo i sami si ne pomognemo?

Kuda opet vuku nas Hrvate!

Mi smo Hrvati već dosta prepatili, i ostali smo njekako živi sve do danas. I baš u naše vrieme, baš se sad pita i snuje: Hoće li ipak biti što od nas? Hoćemo li i dalje ostati razciepani i raztrgani pod tudjom vladom, pa da sve po malo izginemo, ili ćemo skupiti pamet i snagu, da se obranimo od neprijatelja

i da jedan put stvorimo svoj dom. I baš zato u ovom času obilaze oko nas tudjinske sotone, da nam pomute pamet, da nas opet zavade i tako oslabe i podjarme. Nerado vam govorim o toj stvari, jer je o tom težko govoriti. A težko je govoriti o tom prvo zato, što su to velike stvari, pa je to težko razumjeti, a drugo zato, što nam i ne dadu, da otvoreno kažemo: tko nam je neprijatelj. Ali nješto ću vam ipak kazati.

Najprije držite na pameti ovo: U Evropi — a može se reći: i u cielom svietu — danas imadu prvu rieč dva naroda, i to: Rusi i Niemci. Već sam vam jedan put kazao, da samo ova dva naroda napreduju, i da će sigurno doći do boja izmedju njih. Poslie toga boja vidjet će se, hoćemo li mi Hrvati ostati sužnji, ili ćemo postati svoji. Zato već odavna misle i pišu naši ljudi: Hoćemo li već sada pristati uz Ruse, ili uz Niemce? Hajde da prosudimo, kud nam je bolje krenuti.

Pogledajmo najprije, kako su se držali u toj stvari naši djedovi i pradjedovi.

Znate već, da smo mi Hrvati već prije 1000 godina imali svoje svete crkvene knjige, koje su se do danas sačuvale u crkvi kod svih primorskih Hrvata. Po ovim knjigama i dan današnji gospoduje stari hrvatski jezik u crkvi. A tko nam je dao tê knjige, tko je naredio knjigu hrvatsku? To su naredili sveti apostoli naši Ćiril i Metod. Kakvi su i od kud su bili tî ljudi? Stare svete knjige pišu, da su oni bili Slovieni, da su govorili i pisali slovienski. Pak čujte! Niesu oni naredili samo knjigu hrvatsku, nego i srbsku, i bugarsku, i rusku. A bili su najprije naredili i knjigu češku, ali su iz češke Morave morali pobjeći. Tko ih je tjerao? Niemci!

Eto vidite, u kakvom su i čijem su kolu bili naši djedovi: bili su u kolu Bugarâ, Srba, Rusâ i Čehâ. Sveti naši apostoli bili su iz zemlje bugarske, a govorili su slovienski; slovjensku svetu knjigu dali su i naredili najprije Česima, onda Hrvatima, Srbima i Bugarima, a onda Rusima. Tko je bio neprijatelj od zemana slovienskoj knjizi i slovienskomu jeziku u crkvi? Niemci. Oni su svetoga Metoda gola po sniegu vukli i bičevali, jer je narodu slovienskim jezikom Bogu služio.

Idemo brzo dalje. Znate, da je Dubrovnik hrvatski grad na moru. Znate, da je prije tri sta godina čitav naš narod bio to u boju s Turčinom, to pod turskim jarmom. Samo je Dubrovnik bio svoj, samo su Dubrovčani znali za hrvatsku knjigu: sve je drugo bilo u tami i neznaju. Pa u čijem su družtvu bili Dubrov-

čani? Čitajte njihove pjesme, pa ćete znati. Dubrovčani znadu, da su Hrvati, ali znadu i to, da je njihova knjiga slovinska. Oni znadu, da se slovinski jezik širi od sinjega mora do crnoga i ledenoga mora, oni znadu za slovienske Poljake i nadaju se, da će braća Poljaci izbaviti slovinski narod izpod Turčina. Kolike su pjesme izpjevali slavi slovinskoga jezika! Koliko su se dičili i ponosili, što imadu toliku silnu braću po svietu. Čujte samo Kačića:

Osobitu narod svaki — u *narodu slovinskomu,*
kripost ima, s kom se diči . . . — snaga, jakost i srčenost
A kraljuje sva hrabrenost — u vojniku hrvatskomu.

Još kaže, da su Slovinjani vitezovi svagda ukazivali plemenita djela, i zato se — kaže — zovijaše slavni jaki narod ovi. Njihove su banovine:

Sve od mora latinskoga — Ravna Lika i Krbava,
i države jošter ine — Još i liepa Arbanija
do Baltika ledenoga: — ilirička jest država.
od starine njihova je — Plodna zemlja pomoranska
slavna Bosna, Dalmacija, — i Gorica još suviše,
Moskovija, Polonija, — Banovina, a i Kranjska
Boemija, Ungarija, — slavnog puka vazda biše.
Sva bogata Slavonija — Njihova je didovina
i vitežka Bulgarija, — — srbska zemlja i Rusija,
slovinske su to države, — u istinu još starina:
davno koje osvojiše. — Tatarija i Prusija.

A dalje još pjeva:

Veseli me, majko jaka — da si puna ti junakâ,
ilirićkih vitezova, — svitlih bana i knezova!

Eto, sva slovinska (ili po tudjem jeziku: ilirička) — sva slovinska zemlja — to je Kačiću majka, a svi mi: Hrvati, Srbi, Rusi, Česi, Poljaci — svi smo sinovi njezini.

Još samo malo. Kad se je ono prije 60—70 godina bilo sve na nas diglo, da nas uništi, kad su nam se gospoda bila poniemčila i pomadžarila, — opet su se Hrvati sjetili, da imadu braće po čitavom svietu, i da ne će tako lako propasti. I ne samo, da su zbacili tudjinski jezik i tudjinsku misao, nego su se tako okuražili, da su pograbili sablju i s Jelačićem pošli u boj! Sve je to učinio krapinski zagorac Gaj i drugovi njegovi, a sve su to bili ljudi, koji su znali za braću svoju Srbe, Slovence, Ruse, Čehe ,Slovake i Poljake: čitali su njihove knjige, pjevali njihove pjesme, oslobodili se straha, dobili nove snage — i priskrbili nam sve ovo, što danas imamo. Da njih nije bilo, nam bi Hrvatom bilo danas gore, nego Slovakom!

Eto, vidite: od kad nas ima, nas Hrvatâ, svagda smo bili za ljubav i slogu s ostalom braćom slovienskom. I pamtite dobro: Što smo više bili uz ostale Sloviene, to smo više mogli, više smo uradili, jer smo bili srčaniji, jer se niesmo bojali.

Ali čujte sad ovo: Naši neprijatelji boje se sloge i ljubavi silnoga slovienskoga plemena. Oni tu našu ljubav i želju za slogom — oni to zovu „sveslovienstvo", ili učeno „panslavizam", i boje se toga, kao strašila. Što mislite: Samih Rusa ima malo ne dva puta toliko, koliko Niemaca! A koliko je još drugih Sloviena! Poljakâ ima do 15 milijuna, Čehâ do 8 milijuna, Hrvatâ sa srbskom i slovenskom braćom opet 8 do 9 milijuna! A Madžarâ (sa židovima i ciganima madžarskim) — njih nema ni 7 milijuna. Ali što koristi broj, ako nema sloge i ljubavi? Zato treba slovienske narode med sobom zavaditi, neka se psuju, neka ne čitaju knjigâ jedni od drugih, — neka budu neprijatelji! To žele naši neprijatelji, i za to rade na sve načine, da slovienske narode zavade. To je sva njihova „politika" proti nam. I mnoge su već Hrvate zapleli u tu svoju politiku. Čujte samo jedan primjer:

Znate, da su Niemci dugo pritiskali i Madžare i Hrvate. Madžari su se napokon digli proti Niemcu. Ali su se digli i Hrvati, — baš onda, kad ih je vodio Gaj i grof Drašković: i oni su se digli proti tudjinu. Misli Niemac u Beču: bit će zlo, jer dva loša ubiše Miloša. Na sreću Niemcu zaletili se Madžari previše, tako da je i Hrvatom bilo krivo. To je Niemac jedva dočekao, pa onako iz daleka, kao da će pomoći Hrvatom proti Madžarom. A Madžari udri u viku: „Gle, kako Niemci dižu Sloviene!" I našlo se Hrvatâ, koji su to vjerovali i još danas vjeruju!

Ali danas je već težko vjerovati i u tu laž. Zato naši neprijatelji otvoreno kažu Hrvatom: Pustite do vraga svu tu svoju slovienskú braću, — i mi ćemo vam dati sve, što hoćete. I opet laž! Nama će dati Niemci i drugi naši neprijatelji, — oni će nam dati! Oni će nam dati sve, što hoćemo! I to će nam dati onda, kad nas otrgnu od braće, kad nas s braćom omraze! Dat će nam onda, kad budemo sami, kao da smo s neba pali! Dat će nam onda, kad budemo pljuvali po svojoj braći, koja su nam rod po plemenu i jeziku!

Hoće! Tako barem pišu jedne požidovljene novine u Zagrebu. I ima, vjerujte mi, ima ljudî, koji to vjeruju onim pokršćenim židovom i požidovljenim kršćanom. A vjeruju, jer ne znaju. A vi sad znate, pa nemojte vjerovati.

Što ćemo, da nam zemlja ne otide na bubanj?

Mnoge madžarske novine pišu već više dana, kako je strašno zadužena zemlja prieko u Ugarskoj. Pišu, da je već od svakih 100 rali ili jutara — da je već 80 zaduženo. A to je toliko duga, da zemlja već jedva toliko nosi, da se uzmognu platiti kamati, i da se narod prehrani. Nekoje novine i više kažu, a to je: da se već i kamati na dug plaćaju.

Ja ne znam, je li baš ovako. Ali ako i nije baš ovako, nije ni mnogo bolje. Vi znate, da u Ugarskoj ima preko 700.000 židova. A znate i to, da židovi najvole trgovati i novcima raditi. Lako je po tom vjerovati, da ni madžarski židovi niesu bez posla. A oni traže za svoj posao dobitak. I imaju ga sigurno, jer se riedko čuje, da židov radi s gubitkom. A kad njetko dobiva, onda njetko mora i gubiti. I opet je po tom lako vjerovati, da su poljodjelci tamo prieko u Ugarskoj u nevolji.

Ali ostavimo Ugarsku. Istina je, ima tamo i našega naroda blizu milijun dušâ, pa nas i za njih srce boli. Ima tamo i našega roda, Slovakâ. Ali što ćemo!

Ostanimo za sada u ovoj banskoj Hrvatskoj. Ni ovdje nije bolje, nego u Ugarskoj. I ovdje je narod zadužen već preko glave. I ovdje zemlja jedva toliko nosi, da se narod hrani, pa da plaća kamate i daće, — ako može. Što će biti od toga? Kako bi se tomu pomoglo?

Jedan Madžar, koji ono piše o Ugarskoj, — on kaže koješta: da bi trebalo udariti carinu na tudje žito, pa da naše žito dobije cienu; trebalo bi, kaže dalje, posve drugačije urediti burzu, a osobito onu prokletu trgovinu na rok ili na termin, — o kojoj smo se posljednji put razgovarali. Još kaže, da bi trebalo sniziti porez od zemlje, pa i još koješta.

Na to odgovaraju jedne zagrebačke novine, da sve to ne bi mnogo pomoglo ni u Ugarskoj, ni u Hrvatskoj. Nego — pišu tê novine — ovo bi pomoglo: Treba gospodarstvo tako urediti, da zemlja bude nosila barem još jedan put toliko, koliko sad nosi. To je lako kazati, ali je težko to učiniti. Naši ljudi ne znadu dobro gospodariti, a nemaju ni čim. Danas po svietu rade već i na polju mašine, a naš čovjek nema novaca ni za prosti plug, a kamo li za mašinu! Pa naš seljak ne zna, ni što bi sijao, ni kako bi i čim gnojio, da mu zemlja više rodi. A kad mu i

urodi, ne zna prodati. Zato bi trebalo — pišu one novine dalje —trebalo bi sve to ovako urediti: Sve zemlje čitavoga sela, ili čak čitave obćine — to sve neka bude jedno gospodarstvo. Kako? Ovako: Ne ćemo više paziti, što je čije, nego će svi komadi biti jedan komad zemlje. Na tom komadu zapoviedat će i voditi posao jedan gospodar, jedan čovjek, kojega će selo postaviti. Taj čovjek treba da znade gospodariti baš ljudski, baš tako, da će zemlja još jedan put više roditi. A kad urodi, onda će se svakomu dati od priroda toliko, kolika je njegova zemlja, i koliko je dao težakâ. Eto ,tako bi vam to bilo.

Ja sam ovu stvar pripoviedao jednomu razboritomu seljaku, i pitao sam ga, što on misli, bi li što od toga bilo. A on mi je rekao, da ne bi. I ja mislim, da ne bi, a znam, da i vi tako mislite, pak vam zato ni ne ću razlagati, zašto od toga ne bi bilo ništa. Kazat ću vam nješto drugo.

Istina je, naši seljaci ne znadu gospodariti, oni ne znadu zemlji uzeti toliko, koliko zemlja može dati. Njekoji ljudi prigovaraju „Domu", što ne piše i ne uči, kako se gospodari. A ja i opet kažem: Za poljsko gospodarstvo knjiga malo vriedi. Tu treba baš na oči pokazati: Evo, ovako i ovako se radi. Tu moraju doći živi ljudi, koji to razumiju, to je jedno. A drugo: tu treba nabaviti sve one mašine, koje brže rade, nego ruke.

Pa tko će dati tê ljude, tko će dati tê mašine? — Tko drugi nego on, komu se plaća porez, — a to je kraljevina. Ako se mogu toliki milijuni potrošiti na druge službenike, zašto se ne bi barem pol toliko potrošilo na gospodarske službenike? Ako kraljevina troši tolike milijune na željeznice, koje služe prometu, zašto se ne bi barem pol toliko trošilo na poljodjelske mašine za obdjelavanje polja, bez kojega nema ni trgovine, ni obrta?

Doista je čudo, što se sve to nije do sad učinilo. Nješto se je čulo, da će se u Zagrebu postaviti posebna vlada za poljodjelstvo, — ali se je to samo čulo.

Istina je, kad bi do ovoga došlo, to bi bio novi teret, novi trošak, a činovnikâ ima i bez toga dosta. Ali ovi poljodjelski činovnici ne bi smjeli biti samo gospoda, nego radnici, koji bi morali biti svagdje svojim okom i pameću, ako i ne bi baš sukali rukave: morali bi znati svoj posao, moralo bi se na njihovu poslu poznati, zaslužuju li kruh, što ga grizu. Kako su danas učitelji odgovorni, ako im djeca ništa ne znadu, — tako bi ovi gospodarski učitelji morali biti odgovorni, ako zemlja ne

bi dosta nosila. A tu bi se lakše pokazala nemarnost, nego u školi.

Drugo: plaća im ne bi morala biti velika, jer bi na selu imali oda šta živjeti.

Kad bi se našlo za ovaj posao ljudî, koji bi zbilja bili za posao, a ne samo za gospodstvo, pa kad bi se počelo gospodariti poljem i blagom po čitavoj zemlji baš onako, kako treba, — sigurno bi zemlja više nosila, i seljak bi se podigao.

Drugoga puta i načina ja ne znam. A ako bi znate, kažite, da i mi drugi saznamo.

Sitnice.

Mladost i „mrtvilo." To „mrtvilo" — to vam je jedna rieč, koja je mnogo na jeziku mladomu gospodskomu svietu. Neka se sastanu dva, tri mladića, koji još nisu zagrizli kruha svojimi zubmi, već im je na ustima: „Nema pravoga života, mrtvilo je zavladalo medju nama. Dignimo se zato, braćo, probudimo se, pokažimo, da smo ljudi, koji znademo, što od nas čeka mili narod i domovina draga". I tako dalje i još ljepše.

Istina je, ovo su samo rieči. Istina je i to, i posve je naravski, da mladi ljudi obično i ostaju samo na riečî. Ali Bože moj! Za veliku stvar (a sreća naroda i domovine —to je velika stvar!) — za veliku je stvar dosta i to, da barem hoćeš, ako i ne možeš. A što je naravskije, što je ljepše, nego gledati i slušati mladića, kako hoće narodu svome sazidati zlatne grade, a domovini slavu do neba? Nema ljepše stvari, to se mladiću i pristoji: ta njegov je čitav sviet, i na svietu sve liepo i dobro. Mladić ne zna, što je to „polako", što je to „čekati". Kako mu brzo kipi krv i teku mladi dani, tako bi brzo moralo i sve drugo ići: brzo treba neprijatelje uništiti, protivnike posramiti i svladati, sve novo, krasno i slavno stvoriti. Pa makar stari / i pametni ljudi radili ne znam, kako brzo, — mladiću je sve još polako, on sve još nezadovoljno mrmlja: „Nema života, mrtvilo vlada."

Takova je prava mladost, osobito ona mladost, koja se uči, koja mnogo čuje u školi za velike ljude i za velike stvari, pa misli, da i u životu moraju biti i ljudi i stvari onakvi, kakvi su u knjigah. Takve sam mladosti još i ja sâm zapamtio. *Ali danas već nemamo takve mladosti mi Hrvati.* Zašto? Čujte: Naši stari postali premudri, pa su htjeli, da i mladi budu još mudriji. Jedni naši stari dobili mjesto, na kojem im je dobro i toplo, pa se boje, da im djeca ne pokvare računa: Čim se djeca maknu, odmah stari: „Mučite! Budite s mirom! Što vi znate! Slušajte i učite se!" I mnogi stari drhće: ne će li se saznati, što mu sin s drugovima snuje, drhće za kruh svoj svakdašnji — i gasi vatru u mladosti. „Budi pametan! Ne može se glavom o zid!"

I zbilja su mladi postali pametni, — kao starci. Da se hrvatskomu domu i narodu sprema ne znam kakva sramota i nesreća, — mladi to mirno gledaju. A ima već toliko sramote, toliko nesreće, — i nitko se ne miče. Stari su stari, a mladi su pametni. Njekoji mladi otišli mišlju i željom po svietu, — kad doma ne mogu biti mladi, i za dom ih više nije briga. Njeki se mladi — kao mladi! — ovdje-ondje maknu, ali eto odmah toljage i sprdnje: moraju biti pametni. Pa je opet mir, mir i tišina, a u tome miru narodu kosti pucaju: Narod je bez vodje.

Težko narodu, kad se u njem rodi jedno pokoljenje, koje misli: „Mi smo *sve* svomu narodu! Mi smo mu prošlost, sadašnjost i budućnost. Mi smo mu dali sve za sve vieke. Za nama mogu doći još samo lošiji od nas." I dolaze lošiji. A jao narodu, gdje su djeca lošija od otaca !

Možda je ovo za vas premudro. Ali barem sad znate: zašto nemamo ni starih ni mladih, koji bi planuli na krivice i sramote, koje nam dan na dan u lice bacaju naši neprijatelji. Sad znate, zašto je kod nas sve mrtvo, bez života, — premda se liepo jede, pije i zabavlja.

Dom i rod.

Hrvatski knezovi. Ne znam, jeste li čuli rieč: „Kî bi, da bi — to su bila dva kranjska grofa". A to vam znači ovo: Kad tko što razlaže, pa kaže: „Kad bi bilo to, da imamo ovo, — e onda bi..." A drugi mu onda kažu onu rieč: „Kî bi, da bi...", to jest: toga nije bilo, nit će biti, kao što nikad nije bilo nit će biti kranjskih grofa, jer su svi grofovi u Kranjskoj — Niemci. Bila su samo dva kranjska grofa, i to se jedan zvao „Ki-bi", a drugi „Da-bi."

Dan današnji moglo bi se skoro kazati, da su na svietu i hrvatska samo dva grofa, i to ona ista dva: grof Ki-bi i grof Da-bi, — to jest: nema skoro nijednoga grofa ni velikaša, koji bi po rodu, po srcu i po duši bio Hrvat. Ima dosta velikašâ po hrvatskoj zemlji, ali to su po srcu ili Niemci, ili Madžari, ili pak niesu ni kuhani, ni pečeni.

Ali njekada nije tako bilo. Njekada smo i mi Hrvati imali jake i bogate svoje plemiće, bane i knezove. Vriedno bi bilo znati, koji su to bili, kako su od svoga naroda odpali, i kako su propali. A vriedno je to znati zato, jer kako su propadali i propali naši bani i knezovi, onako je propadalo i hrvatsko kraljevstvo.

Bit će zgode, da vam više kažemo starim hrvatskim knezovima, a za danas ćemo se samo o tom porazgovoriti: *Vriede li što velikaši svomu narodu?*

Bilo je vrieme, kad su nova naša gospoda strašno vikala na plemiće, barune, grofove, t. j. na sve velikaše. To se lako razumije. Kako? Ovako: Kad su kod nas postala nova gospoda, koja su po školah došla na gospodstvo iz opanka, — onda već nije bilo hrvatskih velikaša: svi su velikaši po hrvatskoj zemlji bili tudjinci po srcu, a mnogi i po plemenu, koji su narodu zadali tri sta jada i nevolja. Je li po tom čudo, što su nova gospoda, koja su se izrodila iz naroda, — što su tâ gospoda prieko gledala velikaše, njegdaš-

nje svoje gospodare, koji su otcevom i djedovom njihovim davali batine? Nije čudo. Tako još i danas mnoga i mnoga naša gospoda njekako posprdno govore o plemićima, kojim su stare pravice bile popisane na magarećoj koži.

A mnogo je tomu pomogla i tudja nauka i tudja misao. Francezi su prije 100 godina malo ne sve svoje plemiće i velikaše poubijali. A što je ostalo živo, to je pobjeglo iz Francezke. Što je ostalo doma, to je izgubilo imetak i stare pravice. To je bio nauk francezke bune: da su svi ljudi jednaki. Ovaj se nauk raširio po cielom svietu, pa je došao i k nama. Je li taj nauk istinit i pravedan, to ćemo razložiti drugi put. Ali danas vam već kažem: Sto i opet sto puta volim vlastelina-velikaša nego židova-bogataša.

Sviet.

„Gradjanska ženitba" ili civilni brak. Možda se još sjećate, kako je ono prije četiri godine čak do nas došla buka iz Ugarske. Bučilo se tamo prieko strašno: lutorani i židovi htjeli su postaviti nove zakone za ženitbu, i to ovako: Kad se tko ženi, ne treba paziti na to, koje je vjere žena; kršćanin može uzeti židovku, židov kršćanku. Ne treba ni svećenika katoličkoga, ni pastora lutoranskoga, ni rabina židovskoga: zakon ili vjenčanje može se obaviti pred posebnim bilježnikom ili natarušum, i taj zakon vriedi, kao da je obavljen u crkvi, kako već vjera propisuje. — Kad je glas o tom došao medju naš narod, čula se je njegbom", a učeno se to zove „civilni" ili „grandjanski" brak. Kad je baš „gradjanski", neka bi i bio samo za gradjane, a ne i za seljake.

I Madžari su u Ugarskoj stvorili ovakove zakone za ovu civilnu ženitbu. Ima toga i drugdje po svietu. Zašto su drugdje stvorili takve zakone, to sad ne ćemo pitati. Ali za Madžare se zna, što su kanili. Oni su ovako mislili: Ugarska je puna različnih naroda: tu ima Madžarâ, Rumuna, Slovakâ, Niemaca, Srbâ, i Hrvatâ, i to ima od svakoga mnogo. Ovi su narodi podieljeni još i po vjeri: ima lutoranâ, pravovjernih kršćana grčkoga i rimskoga zakona, pa onda židova. To je neprilika za Madžare, jer bi dobro bilo — misle oni, — kad bi sve to bili čisti Madžari. A to će najlakše biti, ako se svi ovi narodi izmiešaju u ženitbi s Madžarima i židovima. A nadali su se i drugo koješta.

Ovi zakoni vriede u Ugarskoj već četiri godine. Pak što se vidi? Jesu li se narodi pomiešali. Niesu! Jedan lutoranski list piše: Hrvati, Srbi, Rumuni žene se baš onako, kao i do sad — sa ženama svoga jezika i svoje vjere. Je li bilo vriedno za ono njekoliko lutoranskih i židovskih familija rušiti stare običaje i siliti narod na trčanje od Poncija do Pilata? A što je glavno: je li sve to vriedno silnoga troška? Država potroši na godinu 2,316.000 (dva milijuna tri sto šestnaest tisuća) kruna na nove „notaruše" (ili kako se pravo zovu: voditelje maticâ)! — Sad eto jauču i lutorani, koji su tako željno čekali te nove zakone. Jaukat će još i njetko drugi!

Nauka, umieće i knjiga.

Znanost i umieće čuva narod od propasti. Vi toga možda ne vjerujete, ali me malo poslušajte. Ne ću ništa mudrovati, nego ću vam pokazati samo jednu stvar.

Znate, da oni ljudi, koji su učili škole, koji „glavom rade", — ovi ljudi bolje živu: dobivaju plaću u redu, dobro se hrane, dobro se oblače. Gledajte samo kojega posve mladoga službenika, n. pr. kakvoga podvornika kod oblasti: kako on živi, a kako vi. Sad vi prosudite: Ako koji narod ne mari za nauku i znanost, ako se ne će učiti i ako ništa ne zna, a ima mudrije i prosviećenije susjede, — posve je naravski, da će u tom narodu tudjin bolje živjeti, a domaći će čovjek koji put i gladovati, slabije će se oblačiti i svake će nevolje više trpjeti. A posve je naravski i to, da će kod toga naroda biti više bolesti, da će više svieta umirati, da će se sve manje djece radjati, da će djeca biti sve to krživljavija. I narod će napokon propasti.

Zato je za narod velika pogibelj, ako se u njegovu zemlju uvodi tudjinski jezik za službenike i činovnike. Zašto? Zato, što će samo tudjinci dobivati plaće i dobro će živjeti. Istina je, i domaći će se ljudi učiti tudjemu jeziku, da dodju do mastnijeg zalogaja. Ali to će već biti izrodi, oni će se brojiti k tudjincu, oni će svoj narod zametavati, jer znate, da je poturica gori od turčina. — Zato, ljudi, pamet u glavu!

Svaštice.

Što sve Niemci izmišljaju na Sloviene! Znate, kakvi su nam Niemci prijatelji. Nema načina, kojim se već niesu poslužili, da sve Sloviene omraze pred svietom, koji čita njihove knjige. Nema laži, koje već niesu prišili ovomu ili onomu slovienskomu narodu. Tako su za nas Hrvate pisali, da djecu jedemo! Najviše su im dakako na zubu Rusi. Pa čujte, što su ove zime izmislile njemačke novine: U Ruskoj je — pišu — glad. Ali su Rusi, i ako su Rusi, ipak toliko pametni, kao medvjedi. Pa čemu su se domislili? Da ne moraju jesti, odlučili su ruski seljaci, da će spavati, jer „tko spava, ni kruha ne prosi." I zbilja: Ruske čitave seljačke familije leže oko velike peći mjesece i mjesece, spavaju i ne jedu!

I ima ljudi, koji ovu nepresežnu glupost i laž vjeruju Niemcu. Tako su i jedne hrvatske novine donesle ovu laž. Nije čudo. Niemci su već i medju Hrvatima našli svojih učenika, pa je badava hrvatski knez Frankapan napisao: „Ne viruj Niemcu, ka' ni suncu zimsku!" Baš se ovih dana napinje i muči njetko u jednih zagrebačkih novinah, da uputi Hrvate: kako će Madžari i Niemci pomoći Hrvatom do sreće i slave. A ruži i grdi Sloviene: da su to uviek bili sužnji i robovi. I to je Hrvat! Ne treba ni spominjati, da su one novine židovske.

Gospodarstvo, trgovina i novčarstvo.

„Istarska vinarska zadruga." — Hrvati robovi tudjoj trgovini. Da Hrvati i po drugim krajevima saznadu, kako naš narod živi u Istri, i što se je tamo učinilo, da se narodu pomogne, vrlo rado sta-

vljamo ovdje dopis jednoga našega prijatelja iz Istre:

„Talijanska politika u Istri išla je za tim, da se seljačkomu narodu u Istri ne dadu škole, jer će narod glup i neprosvićen morati dolaziti u gradove za svaku stvar i sve pitati drugoga, što sam ne zna. Ovo neznanje kod našega hrvatskoga kmeta - seljaka upotrebili su najviše trgovci, pa su se mnogi baš po tom i obogatili. Čujte samo: Uzme kmet kod trgovca bakalara (ribe), soli, kukuruze i brašna — recimo — za 200 for., dade mu trgovac bez svake obveznice, „a račun ćemo praviti — kaže, — kad dodješ platiti". Dodje berba, a trgovac piše ili poručuje svojim dužnikom, neka nose interes. Vozi jadni seljak cieli voz groždja vriedan do 60 for. Trgovac niti važe, niti računa, već razkrca voz, dade opet kmetu nešto hrane za 20 do 30 forinti i pošalje ga s Bogom. Seljak misli: „Išlo 30 for. na interes, a za 30 dao mi hrane", i ide zadovoljan kući. Do godine mora dati dva voza groždja, treću godinu tri itd. Najzad je i seljaku ciela stvar predebela, pa će i on ponizno zapitati: „A molim ja Vas, koliko je toga duga, kad uviek dajem, a nikad kraja!" Jadan! „Tako dakle", počme tobože uvriedjeni gulijaš. „A gdje je roba od osam ili deset godina? Gdje je hrana? Koliki li su interesi i interesi na interese! Tvojega je duga danas okruglo dvie hiljade forinti, i ako čim prije to ne izravnaš, morat ću te sudu predati." A tužni seljak jauči, niekaj, protivi se, ako možeš! Trgovac ima sve u knjizi zapisano od 10 godina nazad, a seljak ne zna ni čitati, ni pisati. Eto, tako su prošle na stotine najljepših kmeština na bubanj, a gulijaši su postali veleposjednici i silni bogataši.

Pred 11 godina ustanovila se „Istarska posujilnica", koja je počela po malo oslobadjati te nevoljnike. Pred osam godina ustanovila se „Vinarska zadruga", koja je sve preokrenula za vrieme berbe. Prije nisu talijanski gulijaši niti vagali groždja, ili ako su ga vagali, onda je to bilo onako po domaću, 300 do 400 kila, a za 80 kila se nije ni gledalo. Cienu su odredjivali groždju onda, kad je trgovac vino prodao. „Prodam li dobro vino, platit ću ti dobro i groždje." Ali „sirota" trgovac udri u jaukanje: da nije vina prodati mogao, i da ga je dao pod ništa, zato da mu ne može platiti više nego po 4 for. 100 kila, a vino je u istinu prodao po 18—20 for. Evo ovako se radilo do pred nekoliko godina.

Dandanas ima groždje stalnu cienu, a teži se do pol kilograma, jer seljaci nisu već primorani voziti groždje svom vjerovniku, već ga prodaju ili zadruzi, ili budi komu, pa vjerovniku novce nose. A i račune znadu malo bolje, jer ima i više škola, što ih dižu naše obćine, ili „Družba sv. Ćirila i Metoda". Kad bi naša „Vinarska zadruga" bila velika, dosta jaka i novcem i trgovinom, onda bi mogla odredjivati cienu u vinskoj trgovini svim trgovcem ovdje. Ali žalibože nije. Zadruga je u ovo 8 godina imala do 20 hiljada forinti gubitka. Varati ne zna, a pošteno trgovati je danas težko. Ja znam da se na godinu proda u banskoj Hrvatskoj 10 hiljada hektolitara pravljenoga (fabriciranoga) vina, a novac ide magjarskim židovom. A naša Zadruga ne proda u bansku Hrvatsku ni 20 hektolitara na godinu! Eto ovako nam braća pomažu! Da nije Kranjske, mi bi već odavna morali ostaviti posao. Ni oglasi u novinah niesu pomogli: njekoliko naručilo, pa i s tima smo imali neprilike.

Još jedno ću vam kazati. *Mi smo robovi tudje trgovine.* Slušajte: Treba li jedan trgovac iz Bosne maslinova ulja, ili dalmatinskoga vina, — čujte i čudite se! — on piše u Trst! — Treba li dalmatinski trgovac bosanskih šljiva, ili zobi, — on opet piše u Trst! A ipak bi onaj iz Bosne mogao ovomu iz Dalmacije „Dobar dan!" doviknuti preko dinarske planine, — tako su blizu. A čivutin u Trstu puni kesu i viče: „Fora, porki kroati!" („Van, svinje hrvatske!"), — jer u Trstu mu ne treba Hrvatâ, a oni u Bosni, Dalmaciji i banskoj Hrvatskoj, — ovi mu dobro dolaze. Jadni mi, kamo ćemo doći! Naša zemlja tako je krasna i svakim božjim blagoslovom obdarena, pa čeka tudjina i tudji kapital, da ju tudjin potegne u ruke, da otme obrt, trgovinu i sve! A naš će narod biti sluga u svojoj kući, i još će biti zahvalan tudjinu, što mu dade zaraditi koji novčić."

Nove hrvatske željeznice. Već se dogotavlja željeznica kroz Konavle (u Dalmaciji). Narod je kod gradnje ove željeznice doista mnogo zaslužio, samo se pita, hoće li ova željeznica biti narodu na pravu korist. Možda će se moći lakše prodati vino, kojega ima dosta u Konavlima, i ako nije baš najbolje. Druga nova željeznica sad će se tek početi graditi, i t o od Rume preko Nikinaca do Klenaka (u Sriemu). Potrošit će se na nju 2 milijuna K, a gradit će ju madžarsko društvo iz Pešte.

„Gvirc." To vam je piće, što ga prave medičari od meda. Ne znam, komu je palo na pamet, da se medičarom u banskoj Hrvatskoj zabrani prodavati tu medovinu. Kako bilo, proti tomu su se digli složno svi medičari i poslali na bana molbu, da se medovina pusti u miru, jer je to — kažu medičari — zdravo piće. Kažu još, da će biti velike štete za pčelare, ako se medovina zabrani, jer naši medičari kupe i potroše na medovinu svake godine do 50.000 klg. meda.

Trgovina i novac po svietu.

Ciene živežu nješto su veće posljednjih dana, i to poradi zime. Tako je porasla ciena pšenici za 5 do 10 filira, ječmu za 10 fil., kukuruzu za 20 fil., a skuplje je i brašno i mast.

Ruska i Amerika zavadile su se, i to zato: Amerika ne da uvažati k sebi ruskoga sladora (šećera), a Ruska odmah udarila carinu na američku kovanu robu, i to dosta veliku carinu. Druge opet novine pišu, da će Sjedinjene Države američke pristupiti u ruskofrancezki savez.

Koliko ima u Austro-Ugarskoj papirnoga novca? Austro-Ugarska banka — koja ima jedino pravo praviti banke — ima u prometu svojih banaka tisuću tri sto i petdeset milijuna ili jednu milijardu i tri sto petdeset milijuna (1,,350,000.000). A još ih smije bez poreza dati u promet 211,000.000. Dakle toliko ima u prometu papirnoga novca, — ali bez petačâ, jer one niesu bankine, nego državne. Kakva je to razlika, i kada mora banka plaćati porez na svoje papire, to smo već razlagali, ali ćemo i opet. Dobro je to sigurno znati, — a još bolje banke imati — mislite vi!

Glasovi iz naroda.

Neka se čuje i ovo: „... Držat ću ovaj list (t. j. „Dom"), makar da sam i siromah, pa makar se i govorilo na tudjina Švabu, Ujlakoše i Nemete. O Bože, hvala ti budi! Što nismo dočekali na ovom svietu! Siromaški češki narod i madžarski, a i hrvatski! Svuda smo se raztepli po čitavom svietu: *Madžari bježe u Hrvatsku, a Hrvati u Ameriku!* S jednog kraja bježe na drugi. Nit je dobro u Madžarskoj, niti u Hrvatskoj: ovdje viču na Madžare, ondje opet na Hrvate, nit je dobro jednom, niti drugom! Pa ako sam Nemet, — nisam Niemac, nisam došao ovamo za dobitkom, nego da se mučim, kao i svaki Hrvat poljodjelac. Najbolje bi bilo, da već dodje konac svieta, kad ne bi bilo Madžara, ni Hrvata, ni nikoga, jer se živjeti nigdje ne da, svagdje viču na te. Mi smo danas seljaci tako, kao... Lovci poćeraju, bježi iz jedne šume u drugu. Tako bave i zecevi, kad zapane snieg: bježe iz polja, pa se prikupe oko kuća...

Dragi gospodine, ne bi li bilo bolje ovako: da bi Vi uputili tudjine, neka se podomaće, preporučili im svoje škole, molitvu, sve običaje hrvatske, pa ne bi bilo s nama, kako s Talijani na Rieki: Hrvati drže na jedan kraj, Talijani na drugi — nego svi zajedno, kao i ja, koji sam učio madžarske škole, pa danas već 30 godina stanujem ovdje, govorim, pišem i Bogu se molim hrvatski... Ja ne ću biti Madžar, niti se tudjin zvati, nego ću se boriti za hrvatsko pravo s Hrvati zajedno, jer ću ovdje — ako Bog dâ i umrieti...

Janko Nemeth iz Bešlinca."

Niesam mogao svega dati natiskati, što naš Nemeth piše, ali dosta i ovo. Naš Nemeth pravo gleda na seljački život, tako pravo, da ti srce razdire, kad čuješ, što piše *čovjek,* kad mu je već tako zlo, da ne misli ni na madžarstvo, ni na hrvatstvo, nego samo vidi oko sebe, kako pate *ljudi,* stvoreni na sliku i priliku božju. Kad je tako, onda još više vriedi ono, kako Nemeth poštuje hrvatski narod i pravo. Ja mu drugo ne mogu reći, nego ovo: Da su svi tudjinci kod nas ovakvi, — nitko ne bi na njih vikao.

Iz Oriovca nam pišu, da ih je ostavio kapelan gosp. *Mijo Lamot.* Žale za njim, jer je bio pravi svećenik, prijatelj narodu i prosvjeti. On je — pišu — dao narodu u ruke „Dom", a još prije odlazka osnovao je *„Hrvatsku seljačku zadrugu".* Narod je za njim plakao i poželio mu, da ga Bog poživi u zdravlju na korist crkvi i domovini. Toj se želji pridružuje i „Dom".

Što je nova doma i po svietu?

Najnovije.

Srbski kralj Milan umro je u ponedjeljak 11. veljače u Beču. Cesar austrijanski, kralj češki, ugarski i hrvatski, Nj. Veličanstvo Franjo Josip I., — dao je pokojnoga srbskoga kralja Milana sjajno po kraljevskom propisu sprovesti do groba. A pokopan je u sriemskoj Hrvatskoj, u pravoslavnom samostanu Krušedolu. Ban hrvatski izrekao je nad mrtvim tielom srbskoga kralja zadnji mu pozdrav i vječnu pamet.

Što znači sve ovo, — o tom bi se mogla knjiga napisati, da nije ovako, kako jest. Pa kad se ne može, a mi ćemo spomenuti, što se može: Milan je bio najprije knez, a onda kralj srbski. Volio je Madžarima i Niemcima, nego Rusima. Za života se je rastavio sa ženom, kraljicom Natalijom, a zavadio sa sinom, sadašnjim kraljem Aleksandrom, i s narodom — tako, da nije smio u Srbiju, nego je morao u tudjini umrieti. Ni mrtav nije htio počivati u zemlji, koja ga je rodila i kojoj je bio i kralj i gospodar. Sin mu nije došao na sprovod u tudju zemlju, — kad mu otca niesu pustili u domovinu mrtva, iz koje ga je sin prognao živa. I zato je — pišu — došlo malo ne do svadje medju Srbijom i Austrijom — radi mrtva Milana. Kažu i to, da su ministri i kraljica srbska Draga zatajili kralju Aleksandru bolest otca mu Milana, pa i zato je bilo svadje, i njekoje je ministre kralj odpustio iz službe.

Po hrvatskoj zemlji.

U banskoj Hrvatskoj baš ništa nova, što bi vriedno bilo zabilježiti. Poklade su prošle. A dok su još trajale, — bilo je veselja i komedije — mislim — malo previše. I pametni su ljudi pobenavili: predobro im je. Sabora ne će biti do jeseni, i tako se baš nitko ne brini za stvari cieloga naroda i domovine i ništa se o tom ne čuje. I velike novine zagrebačke pišu o svem na svietu, a najmanje o domu i domaćoj potrebi.

I po Bosni ima dosta zabave, veselja, hrvatske pjesme i života, od kad je vlada dopustila, da se osnivaju hrvatske narodne čitaonice. Neka se braća samo okupljaju, dogovaraju i uče za dobro naroda i domovine. — Javili smo, da su se iz Bosne izselile mnoge muslimske („turske") familije, pa sad javljaju novine iz Male Azie (Anatola), da je tomu našemu svietu tamo tako zlo, da gore biti ne može. I što ih tjera od doma i ognjišta? Baš se sad u Sarajevu dogovaraju i viećaju naši muslimi s vladom, kako bi se sve to uredilo, da narod bude zadovoljan. Ja ne razumijem, zašto se samo „turci" izseljuju. Bilo bi vriedno, da nam to tko onako potanko javi, da to sazna i ostali naš narod.

U Dalmaciji, i to u kotaru zadarskom, benkovačkom i obrovačkom (a to je ovamo bliže k banskoj Hrvatskoj) boluju ovce već više godina od ospicâ, pa je izginulo već preko 20.000 ovaca. To je narodu silna šteta, a vlada pravo ne pazi, da se bolest zatare. Zato su naši hrvatski zastupnici iz Dalmacije pitali u Beču vladu: zna li za to, i hoće li pomoći.

Stari hrvatski jezik sve se više širi u crkvam božjim po Dalmaciji, od kad je papa odredio: da se svete hrvatske knjige imadu opet postaviti u svaku onu crkvu, u kojoj su igda prije bile, a latinski ih popovi izbacili. I danas ima latinskih popova talijanašâ, koji nika-

ko ne puštaju hrvatskoga jezika u crkvu. Ali kad je papa jednom stvar odredio, ne će im sve pomoći: morat će učiti hrvatski, ili tražiti latinsku župu.

U Istri u gradu Kastvu bilo je ovih dana veliko veselje, i to zato, što je vlada morala popustiti pravu i pravici, pa je odredila, da se napokon jedan put sastanu davno već izabrani gradski većnici kastavski, i da izaberu načelnika. Sve su do sad prodanci talijanaški rovali proti tim našim izabranim većnikom, ali sad im se već nije moglo dati krivo za pravo, i zato su naši veseli. Može se ipak, kad je narod složan!

Na Rieci su se talijanaši pomirili s Madžarima. Za Hrvate se i ne pita, a njih ima najviše. Tko se ne glasi, za toga i ne pitaju.

Na iztoku, tamo bliže Turske — sve se nješto kuha. *U Macedoniji* čine Turci i njihovi Arnauti (Arbanasi) strašnu silu Bugarima: robe, pale, kolju! A macedonski se Bugari odavna već potajno spremaju na oružje. Braća bi im iz *kneževine Bugarske* rado pomogla, ali na bugarsku vladu paze sa svih strana, pa je težko. Baš radi svoje macedonske braće Bugari se ne mogu složiti: jedni misle, da je bolje malo počekati, drugi se i boje, i tako nema sloge. Ovih su dana bili izbori za bugarski sabor, pa se nije pokazala nikakva sloga. Ali da se nješto sprema, to je sigurno. Govori se, da će se Crnogorci, Bugari i Srbi složiti, pa je njetko i pitao crnogorskoga kneza, je li to istina. A on nije lud, da sve kaže, pa je rekao: Nije. A ići će to sve lakše i sa Srbijom, kad nema Milana. Možda su i našim požidovljenicima njihovi prijatelji štogod prišapnuli, kad su počeli tako uzdisati za njemačkim i madžarskim prijateljstvom, a grdili Ruse i Srbe.

Po tudjem svietu.

Buri se još drže, a Englezi su u velikoj neprilici i doma, i u Africi. Ako samo malo popuste i prestanu ratovati, odmah će se reći, da su Englezi slabiji, pa će mnogobrojni neprijatelji englezki to upotrebiti i Englezku pritisnuti. A što dalje rat vode, to je za njih gore. Istina je, kud god idu po burskoj zemlji, pale i kolju. Od silne vojske imadu još samo 22.000 konjanika. Ciela je južna Afrika u rukama Burima, osim gradova, u kojima su englezke posade (garnizone). Ali tu i ne treba burskoga oružja, jer tu kuga davi Engleze. Buri su razorili sve željeznice, koje vode od mora u unutarnju zemlju. Sad baš javljaju novine, da 10.000 englezke vojske hoće da ulovi burskoga vodju Deweta, koji ima samo 1000. Bog ga dragi izbavio! — Predsjednik burski, stari Krüger, živi sad, kako znate, u Evropi (u Hagu u Nizozemskoj). Njemu su već u boju poginula dva sina, dva su mu u englezkom sužanjstvu, pa nema od njih glasa već tri mjeseca i boji se, da su mrtvi. Još ima u boju tridesetero njegove djece i unučadi.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM"
izlazi 2 puta na mjesec
(2. i 4. petka).

DOM

Uredničtvo i uprava: Jurjevska ul. 28
Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☛ Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Broj 5. | U Zagrebu, u petak, 8. ožujka 1901. | **God. 2.**

Stranke.

Slušao sam njekoji dan, kako se razgovaraju trojica prvih naših ljudi u Zagrebu: što pišu naše zagrebačke novine. Na to mahne najstariji rukom, okrene se i reče: „A, što naše novine! Po našim novinama nikad ne možeš znati, što je istina: što je jednim novinama bielo, drugim je crno. Tu se prije svega gleda, „koje si stranke", pa po tom sude i tebe i tvoje djelo . . . Nikako se ne možeš zanesti na to, što se u našim novinama piše."

I to je istina. Svaka stranka ima svoje novine, i tkogod hoće što napisati, mora najprije naći stranku, koja će ga priznati za svoga, i koja će mu primiti pisaniju u svoje novine. To ide tako daleko, te ljudi misle, da ne može ni biti novina, koje ne bi imale svoje stranke. Kad je počeo izlaziti „Dom", prije svega se je pitalo: „A kojoj stranci pripada taj „Dom"?" I kad „Dom" nije odmah počeo jednih dizati do neba, a drugih psovati do lopova, reklo se je, da „Dom" hoće novu stranku.

Sve je to malo čudno, ako čovjek dobro ne promisli. Kako ne bi bilo čudno? Ne može li se naći čovjek, koji pošalje sve „stranke" — Bog nas čuvaj i brani! — do vraga, pak hoće nješto, što bi bilo pravo svim dobrim i poštenim ljudem? Prosudite n. pr.: Ako tko hoće narod poučiti, kako je njegda bilo, što su sve ljudi izmislili i što znadu, kakva nam je zemlja i narod, kakvo je gospodarstvo i trgovina — i sto drugih stvari, — ako tko, rekoh, hoće narod o svem tom poučiti, mora li zato pripadati baš jednoj stranci?

Tko ovako pita, razumno pita, — ali ne zna, što su današnje „stranke". Zato ću pokušati, da vam i to razložim.

Vi njekoji, koji ste već čuli za „stranke", vi mislite, da stranke nastaju, kad jedni hoće ovo, drugi ono, treći opet ono. Pa je onda posve naravski, da je mnogo stranaka, jer: koliko ljudî, toliko ćudî. Ali ja sam vam nakanio razložiti, što su to „političke stranke", a to nije baš onako, kako vi ono mislite. Političke stranke — to je prilično nova stvar.

Istina je, i u staro vrieme držali su velikaši skupštine i sabore kod nas i drugdje. Istina je, i u ono staro vrieme bili su u takvom saboru jedni za ovo, drugi za ono, treći opet za nješto drugo. Ali to niesu bile prave „stranke", mislim. Onda su najjači velikaši imali svaki svoje ljude, svoju „stranku", ili je pak kralj imao svoje ljude. A skoro ćete vidjeti, da je to dosta velika razlika od današnjih pravih „stranaka".

Prave „stranke" nastale su u politici onda, kad su ljudi počeli o svem na svietu misliti svojom glavom, kad su se počeli boriti za slobodu proti kralju i vladaru, proti plemićem i njihovim starim zakonima i pravicama, pače proti vjeri i crkvi, proti njezinu nauku i njezinim ljudima, zakonima i pravicama, jednom riečju: proti svakoj vladi i vlasti, koja nije od „naroda". Ta borba za slobodu nije nastala na jedan put. Dugo se je to i odavno kuhalo! I tko ne zna, kako se je ta čorba kuhala, taj se i danas na njoj ofuri i opeče. Zato, prije nego što vam s dvie tri rieči kažem, kako je počela ta borba, i kako su nastale stranke, treba znati ovo:

Kad je propalo rimsko carstvo (a to je bilo prije 1400 godina), Rim je još stotine i stotine godinâ ostao prvi grad na svietu. U Rimu je sjedio papa, glava kršćana, i on je s vremenom došao do takve vlasti i poštovanja, kakve niesu imali ni rimski carevi: papa je po cielom svietu postavljao kralje i vladare, i opet ih skidao! Papa je prije 824 godine dao krunu i hrvatskomu kralju Zvonimiru. Ali to nije sve. Glavno je ovo: Od propasti rimskoga carstva, pak do jučer — može se reći — nije bilo čovjeka, koji bi se razumio u knjige i u znanost, — ako to nije bio papin čovjek, ako nije bio svećenik rimske crkve, „pop". I tako je papi i rimskoj crkvi bilo sve u rukama: i vlast i znanost.

Sad, kad to znamo, lako ćemo razumjeti i ovo: Gdjegod i tkogod je u staro vrieme počeo što novo i tako izašao na glas, — to je bio pop, gdjegod se je rodila kakva velika misao, — rodila se je iz glave rimskoga svećenika. To je posve naravski. Samo oni ljudi, koji se uče i proučavaju knjige, samo oni

doista misle i priomišljaju. A kad čovjek misli i promišlja, mora iz toga svagda izaći nješto novo. Tako su i sve gotovo novotarije izašle, može se reći, iz rimske crkve, pa je iz nje izašla, u njoj se je rodila i ona borba za slobodu.

Tko bi nabrojio sve mislioce, učenjake i novotare, koji su se rodili iz crkve! Ali treba spomenuti trojicu, koji su na glasu, koliko na dobru, toliko na zlu. Jedan je Englez Viklif, drugi je Čeh Gus (Hus), a treći je Niemac Lutor (Luther). Sva trojica bili su — razumije se — rimski svećenici, sva trojica su se digla proti papi i njegovu gospodstvu, pače i proti nauku rimske crkve. Kad se je jedan put našao njetko, tko je bez straha i obzira udario ravno na Rim, t. j. na papu u Rimu, na onoga, koji je postavljao i skidao vladare i kraljeve, — onda je s vladarima, s velikašima, s plemićima, sa svećenstvom i sa svim drugim bila igra. Što su poslie njih pisali englezki, francezki (a ponješto i njemački) novotari i mudraci, — to su oni s porušene zgrade odnašali samo kamenje. Viklif je počeo boj proti papi prije 550 godina, Lutor je umro prije 364 godine, prije 108 godina pala je glava francezkoga kralja Ljudevita XVI., a na dane možete izbrojiti, kad je ustrieljen talijanski kralj Umberto . . .

A sad čujte, što su to „stranke", prave „stranke".

Svi oni, koji su bili i koji su danas uz Viklifa i uz Lutora, t. j., koji su proti papi, proti crkvi i njezinu nauku, pa oni, koji su poslie bili i koji su sada proti starim vladarskim i velikaškim zakonima i pravicama, — to je jedna stranka; a svi oni, koji su za stari red, za stare vladarske, velikaške i plemenitaške zakone i pravice, — to je druga stranka. Ovo su zbilja prave stranke; one se tako razlikuju, kako se razlikuje prava strana od naopake, kako se razlikuje lice od naličja, kako se razlikuje na novcu „glava" od „pisma". Oni se prvi zovu „liberalci" ili „slobodnjaci", a onim drugim kažu „konservativci", a mi bi im mogli reći „starovjerci".

Ove dvie stranke: liberalci i konservativci — to su danas ne samo kod nas, nego i svuda po svietu glavne stranke. Lako se razumije, da su najprije držali vladu konservativci, a proti vladi, t. j. u „oporbi" (u opoziciji) su bili liberalci, dok napokon poslie duge borbe niesu došli na vladu liberalci. Tako je došlo do toga, da se kaže: tâ i tâ zemlja ili država ima „liberalnu vladu". Danas već većina državâ ima „liberalnu

vladu". Tako i naša susjeda Ugarska ima „liberalnu vladu", a i za vladu u Zagrebu kaže se koji put, da je „liberalna".

Ja znam, da vi ne razumiete dobro svega ovoga. Ali je za danas dosta i ovo. Danas se toliko govori o „liberalcima" i „konservativcima", pa je potrebno, da i zadnji čovjek dozna što o tom, pa bilo to i samo ime i rieč. A možda će vas gdjekoji i više razumjeti, ako bude malo mislio. Znam ja i to, da ima dosta ljudi, koji će kazati: „A što to treba seljaku? Što njemu treba znati za njekakve „liberalce"? Što mu treba još i na to misliti?"

Što ćemo! Ima ljudî, koji se boje, kad drugi ljudi misle. A osobito ih ima, kojim nije drago, ako seljak „previše misli". Ja medju ove ne spadam. Seljak i onako malo ima: dajte mu barem misliti — kad nema jesti . . .

Čujte: pita se za vaše novce!

Sigurno znam: nema „Domova" čitaoca, koji bi mislio da je banska Hrvatska — da je to čitava Hrvatska. Naprotiv svaki naš čitalac zna, da banska Hrvatska nije ni prava polovica ciele naše domovine Hrvatske. Ali ako tâ banska Hrvatska nije ni polovica ciele Hrvatske, vriedi ona više, nego ikoja druga hrvatska zemlja, vriedi više, nego sve druge hrvatske zemlje zajedno. Neću vam to sad razlagati, jer sam prošle godine napisao u „Domu", da je banska Hrvatska matica naša, i kazao sam, zašto je. Ja sad ovo zato spominjem, što sam vam nakanio razložiti, kako se banska Hrvatska pogadja s Ugarskom za novce. To mora znati svaki Hrvat, bio on iz dalmatinske Hrvatske, ili iz Istre ili Primorja, ili iz Bosne i Hercegovine, ili iz Medjumurja. Banska Hrvatska — kažem i opet — to je naša matica. Ako je njoj bolje, — svim je nama bolje; ako nju dave, — i mi to svi ćutimo; ako se ona podigne, — i mi ćemo se svi podići. Ali koliko nas i diže knjiga i misao, koja dolazi iz Zagreba, toliko ne smijemo zaboraviti: ako banska Hrvatska padne u siromaštvo, ako narod u njoj ne bude imao ni kruha svagdašnjega, — onda već nema ni govora o „matici". A sve to kao da se njekako sprema. Znate, da porez tišti narod, da je porez veliki teret. A ako taj porez, koji narod sebi

odkida od ustâ, — ako ni taj porez nije na pravu korist narodu, onda je stalno, da je siromaštvo i propast blizu.

Čujte dakle, kako se i što se radi s porezom u banskoj Hrvatskoj.

Prije svega držite ovo na pameti: Banska Hrvatska ima dvie vlade; ima jednu svoju kraljevsku hrvatsko-slavonsko-dalmatinsku vladu u Zagrebu, a onda ima drugu zajedničku ili skupnu vladu u Budim-Pešti. Ova druga vlada zove se zato „zajednička", jer ona vlada i zapovieda ne samo banskoj Hrvatskoj, nego i Ugarskoj, — ali se ipak zove „kraljevska ugarska vlada" (a ne možda: kraljevska ugarsko-hrvatska vlada). Ona prva vlada u Zagrebu ima na brigi „upravu" (t. j. županije, kotare i općine), zatim sudove i škole s crkvama; tu je prvi gospodar Ban hrvatski, i tu on ne mora nikoga pitati, što će, i što ne će. A ona druga vlada u Budim-Pešti — ona obavlja ove poslove, i to za bansku Hrvatsku i za Ugarsku: — ona vodi račune o državnom dugu; ona vodi sve poslove s tudjim svietom; ona plaća kralja i njegovu kancelariju; ona plaća „zajednički" sabor u Budim-Pešti; ona plaća prvoga ministra; ona plaća kraljevskoga ministra; ona pobire poreze i daće; ona gradi državne ceste, željeznice, pošte i brzojave i sve to upravlja; ona se stara za poljodjelstvo, obrt i trgovinu i upravlja tê posle; ona napokon zapovieda čitavoj domobranskoj vojski. Ili drugačije reći ćemo ovako: u Budimpešti ima vlada deset ministara, i to: 1. prvi ministar ili ministar predsjednik, 2. ministar uprave ili unutrašnjih poslova, 3. ministar financijâ (porezâ, daćâ i dugova), 4. ministar pravde ili suda, 5. ministar poljodjelstva, 6. ministar trgovine, 7. ministar domobranstva, 8. ministar prosvjete (škole i crkve), 9. hrvatsko-slavonski ministar i 10. ministar na kraljevskom dvoru. Od ovih deset ministara samo trojica (drugi, četvrti i osmi) nemaju nikakvoga posla s banskom Hrvatskom, nego samo s Ugarskom, a ostalih sedam — to su „zajednički" ministri, t. j. oni zapoviedaju i Hrvatskoj ili vriede i za Hrvatsku. Tako su se banski Hrvati pogodili s Ugrima god. 1868., kad su stvorili i načinili nagodbu.

Sad, kad znamo, da banska Hrvatska ima dvie vlade, onda lako razumiemo, da mora imati i dvoje troškove: jedni su troškovi za domaću vladu u Zagrebu, drugi za zajedničku vladu u Pešti. I ovo se lako razumie: svoju domaću vladu plaćat će banski Hrvati sami, a zajedničku vladu u Pešti plaćat će i Hrvati i Ugarska. Ali ako je to lako razumjeti, nije tako lako

ovo: Koliko se troši na domaću vladu, a koliko na zajedničku? Za ovo, vidite, koliko će banski Hrvati trošiti na svoju domaću vladu, a koliko na onu zajedničku u Pešti, — za to se banski Hrvati pogadjaju s Ugarskom svake desete godine na novo. To se zove „financijalna nagodba", i sad ću vam to razložiti. Ali vam kažem: pazite, tu se pita i za vaše novce.

God. 1868. pogodili su se banski Hrvati s Ugarskom ovako: Za tu zajedničku vladu plaćat će banski Hrvati, koliko najviše budu mogli. A koliko je to? To vam se računa ovako: Izračuna se, koliko plaća poreza Ugarska, i koliko plaća banska Hrvatska. Dalje se izračuna, koliko treba troška za tu zajedničku vladu. Kad se to zna, sad se gleda: koji ima više dohodka (novaca), t. j. koji plaća više poreza, taj će više dati i za tu zajedničku vladu po poreznoj jakosti.

Ali sad još bolje pazite: Kad se je računalo, koliko poreza plaća Ugarska, a koliko banska Hrvatska, izračunalo se je ovako: Ako metnemo ugarski i hrvatski porez zajedno na jednu hrpu, pa ako je toga svega poreza — recimo — 100 milijuna, — onda je tu u tih sto milijuna 6 i pol milijuna hrvatskoga poreza, a 93 i pol milijuna ugarskoga. Sad se razumiemo: Ako zajednička vlada u Pešti potroši 100 kruna, moraju Hrvati dati 6 i pol kruna, a Ugarska 93 i pol krune. To se kaže još ovako: banska Hrvatska mora doprinašati za zajedničku vladu 6½ po sto (ili 6½%). Ako hoćete znati baš na novčić, ovako je bilo izračunano: ne 6½, nego 6 K 44 filira (ili 6.44%). Tako su izračunali god. 1868. Ali znate, da se ova financijalna nagodba mienja svake desete godine, pa se je poslie mienjala još dva puta. Drugi put su izračunali za bansku Hrvatsku 5 K 75 filira od stotine (5.57%), a treći put 7 K 93 filira (7.93%).

Ali sada dolazi prava komedija i mirakula!

God. 1868. izračunali su, da ona zajednička vlada u Pešti treba na godinu troška 121,574.600 K (121 milijun 574 tisuće i 600). Sad ako računate od svake stotine 6 K 44 filira, mora banska Hrvatska platiti za zajedničku vladu 7,829.400. Kad su to ljudi izračunali, pogledali su na sreću: koliko banska Hrvatska plaća svega poreza, — i našli su, da plaća 8,665.800 K. Ako od toga uzmete ono, što treba za zajedničku vladu, ostaje 836.400 K, a to nije ni petina svega poreza. I tako bi Hrvatska morala preko četiri petine svega svoga dohodka dati onoj zajedničkoj vladi u Pešti.

Kad su to vidjeli ugarski Madžari (jer drugoga Ugrina ni-

jednoga nije bilo kod te pogodbe: ni Srbina, ni Slovaka, ni Sasa, ni Rumuna nijednoga), — kad su to, rekoh, vidjeli Madžari, onda su rekli: Ljubljena braćo Hrvati, to vam nije dosta za vašu domaću vladu. — A što su Hrvati rekli, to se ne zna. Onda su rekli Madžari: Znate šta, mila braćo! Priznajte vi, da ste vi po pravici dužni onoliko platiti za zajedničku našu vladu. To najprije priznajte! Priznajete li? — Priznajemo, rekli su Hrvati. A onda su rekli Madžari: Mi smo braća, naše su kraljevine sestre, pa neka budu i naše kese sestre. Ostavite vi sebi toliko, koliko vam treba kod kuće, a ostalo dajte za našu zajedničku vladu. A ako ne bude dosta, mi ćemo poradi bratinstva našega za vas nadoplatiti. — A koliko mi smijemo sebi zadržati za domaću vladu? — upitali su Hrvati. — Vi ćete dati sve nama, t. j. zajedničkoj našoj vladi, a ona će vam povratiti za vašu domaću vladu 45% (t. j. od svake stotine 45). To je — vidite — skoro polovica, a po pravici ne ide vas ni petina, — odgovorili su Madžari.

I tako je načinjen zakon, i tako je bilo 20 godina. Poslie 20 godina promienio se malo taj zakon, i to tako, da zajednička vlada povraća banskoj Hrvatsko 44 K od stotine (a ne 45, kao prije).

Recimo u kratko još jedan put: Hrvati po nagodbi moraju plaćati za zajedničku vladu u Pešti toliko i toliko, — ali ne mogu, nego plaćaju manje, a što oni ne mogu, to za njih plaća Ugarska (ili kako Madžari kažu: plaća Madžarska, Magyarorszag), plaćaju Madžari, — kažu oni.

Jeli to istina? — Po nagodbi je to istina.

Ali razmislite ovo: Kad su se Hrvati pogodili, da će plaćati toliko, koliko su jaki, a ne mogu plaćati, kako je to onda? Onda je moguće samo ovo dvoje: ili Hrvati nisu toliko jaki plaćati, koliko su se pogodili, ili je tâ zajednička vlada strašno skupa, ili je obadvoje. Ja bi rekao, da je obadvoje, a osobito ovo drugo. Ali o tom ćemo se porazgovoriti drugi put.

Ali prije nego završim, molim vas, javite mi se, razumiete li ovu stvar, i što mislite: treba li vam ovo znati? Ja znam, da vam treba, ali ako mi se nitko ne javi, ne ću dalje, jer ću po tom vidjeti, da zato ne marite, — pa što bi čovjek u vjetar govorio, ili bolje: papir mrčio!

Boj poljodjelaca sa zanatnicima.

Nema još toga boja kod nas Hrvata, ali mjesto njega ima nješto drugo. Ali najprije da vam kažem, kakav je to boj.

God. 1891. načinila je Austro-Ugarska trgovačke ugovore s njekim drugim državama, pa bi sad trebalo, da se ovi ugovori obnove ili promiene. Po Austriji i po Češkoj drže se skupštine i dogovori: kako će se ovi ugovori promieniti. I tu se vidi boj, borba. Skupštine poljodjelaca hoće nješto drugo, a skupštine obrtnikâ i trgovaca hoće nješto posve drugo. Odmah ćete razumjeti: Svaki poljodjelac, kojemu rodi više, nego što može potrošiti, taj želi, da svoj prirod (žito, blago i t. d.) dobro proda. Ali kako će dobro prodati, kad iz tudjega svieta (iz Ruske, iz Amerike) dolazi toliko žita, da to žito nema nikakve ciene! Što zato traže poljodjelci? Oni traže, da se na tudje žito udari carina, t. j.: ako tudjinac hoće svoje žito ovdje prodati, mora toliko i toliko od centa platiti. Razumije se, da će žito po tom biti skuplje. Zašto? Zato, što će tudji prodavač morati držati višu cienu, kad mora platiti carinu. A mnogomu se ne će ni izplatiti troškovi, pa ne će svoga žita ni prodavati ovamo u tudjinu. I tako će žito biti skuplje, domaći poljodjelci moći će svoj prirod bolje prodati. — Protiv toga se dižu svi oni, kojim treba kruha, a to su ponajviše zanatnici (obrtnici). Oni hoće jeftina kruha, a poljodjelci hoće, da kruh bude skuplji! Ovo se dvoje ne može složiti.

Ali se ne pita samo za kruh i drugu hranu. Recimo, da se udari carina na tudju kožu, tudji lan i konoplju, na tudje drvo i stotinu drugih stvari, tako zvanih surovina, od kojih zanatnici izradjuju svoju robu. Što će biti? Opet će zanatnik morati skupo kupovati stvari, koje mu trebaju za njegov posao. Eto opet nesloge!

Kada dodje ovako do svadje izmedju poljodjelaca i obrtnikâ, onda jedni viču: „Poljodjelstvo je prvo! Bez njega ne može narod živjeti, bez njega ne može živjeti ni gospodin, ni trgovac, ni zanatnik. Bez poljodjelstva sve će propasti". — A drugi viču: „Obrt (industrija) — to je prvo. Ako ne možeš biti bez kruha, ali ne možeš biti ni bez obuće i odjeće, bez zdjele, bez žlice, bez noža, bez lampe . . ."

U ovu svadju umiešali su se i učeni ljudi. Oni kažu: Današnja („moderna") država ne može biti bez velikoga obrta,

t. j. ne može biti bez velikih tvornica (fabrika). A ne može biti — kažu — zato, što samo tvornice mogu toliko toga izraditi, što danas treba svakomu čovjeku, ako hoće živjeti kao čovjek. A ne može bez tvornicâ biti ni zato: Kad bi prestale tvornice, morao bi malo ne svaki čovjek sâm izradjivati, što mu treba, — kako je to bilo njekada, kad su si ljudi sve sami izradjivali, što im je trebalo. Ali ipak isti ovi učenjaci kažu i ovo: Uza sve to bez poljodjelstva ne može se nijedna zemlja hraniti, pače ne mogu se držati ni tvornice. Stalno je izračunano, da svaki čovjek, koji rukama radi, potroši na hranu preko polovice cieloga svoga dohodka. Što bi po tom bilo od svieta, kad bi veći dio ljudî ostavio poljodjelstvo, pak se primio obrta?

Na to odgovaraju drugi ovako: To baš nije tako. Gledajte — kažu — Njemačku. U Njemačkoj od 100 duša samo ih ima 35 do 36, koji su poljodjelci. Pa ipak Niemci živu dobro. — I to je zbilja istina. Niemci prodaju svake godine u tudjinu svoje robe za 4000,000.000 (4 milijarde) K, a za te novce kupuju hranu i surovine (kožu i t. d.) iz Ruske, Amerike i drugoga svieta. Isto je tako i u Englezkoj.

Ali ovaj prigovor ne vriedi mnogo. Niemci su već danas u strahu: što će biti, ako dodje do rata s Ruskom?! Što će biti, ako Ruska ne bude dala svoga žita?! Što će biti, ako francezko brodovlje zatvori hrani put iz prieko mora? Pa ne treba ni svega toga, nego: što bi bilo, kad bi se narodi opametili, pa kad ne bi kupovali svakakvih njemačkih tričarijâ, nego bi se zadovoljili s onim, što doma imaju! Ostali sviet može biti bez njemačke robe kako-tako, — ali Niemac s praznim želudcem baš nikako! I Englezka bi bila u istoj neprilici, da nema silnoga brodovlja, pak se ne mora bojati, da će joj tko zatvoriti hranu iz prieko mora.

A sad, kad smo ovako u pameti preletjeli pol svieta, dajmo se sad upitajmo: Kakav nam ovo daje nauk, nam Hrvatom?

Mi smo Hrvati, koliko god nas ima, mi smo daleko od onoga, gdje su Niemci: mi smo svi, može se reći, poljodjelci. Od 100 Niemaca — čuli smo — ima samo 35 do 36 poljodjelaca, a od 100 Hrvata ima blizu 90 poljodjelaca! Pita se: Hoće li biti dobro, ako ovako ostane? Ne bi li bilo bolje, da i mi počnemo dizati tvornice?

Kako je danas kod nas, nije najbolje. I ako smo mi Hrvati malo ne sami poljodjelci, ipak smo se već i mi naučili na tudje stvari: i mi kupujemo iz tvornice obuću, odjeću, posudje i t. d.,

i to ne kupuju samo gospoda, nego i seljaci: i seljak već hoće živjeti ljudski, „dostojno" čovjeka. Nije n. pr. dostojno čovjeka, da nema na sobi staklena prozora, nego svinjski mjehur (da prostite), ili kakvu krpu! Treba kupiti staklo. Nije dostojno čovjeka, da mu u večer svieti kakva drvena trieska (luč, têš), koja se dimi i kvari mu pokućstvo i odjeću, — zato treba kupiti lampu i petroleja (gajsta). A tko bi sve dalje nabrojio, što treba kupiti! A sve to kupujemo od tudjinaca, i sve mi to doista skupo plaćamo. Onda nije čudo, što smo mi „robovi tudjoj trgovini". Tudjinci prodaju kod nas ne samo svoje stvari, nego i naše. Kako to? Ovako: Velik dio svoga novca mi dajemo tudjincu za robu. Gdje je po tom kapital? U rukama tudjincu. A tko ima kapitala, taj može svašta početi, taj može otvoriti trgovinu, kakvu hoće, — a naš čovjek ne može, jer nema kapitala.

Zato mnogi kod nas viču: Ne će biti ništa, dok ne budemo imali svoje industrije, t. j. svojih tvornica. I pravo kažu. Samo u toj stvari ne treba ići predaleko, jer bi s vremenom moglo kod nas nastati tako, kako je već danas u Njemačkoj. Za sad još nema nikakve pogibli, jer mi Hrvati imamo dosta zemlje: mnogo će još vode proteći Savom, Dravom, Bosnom i Neretvom, dok od 100 Hrvata bude samo 50 poljodjelaca. Ali i to bi već bilo premalo. U Austriji ima od 100 ljudi još preko 57 poljodjelaca, pak već nema dosta žita, nego ga dobavlja samo iz Ugarske svake godine preko 50 kg na svaku dušu! Gdje je tako, tu se već može kazati, da je to „industrijalna zemlja", t. j. zemlja, koja se ne može sama hraniti. A ja bih želio — kao i svi mi — da Hrvati nikad ne dodju do toga, da bi iz tudje ruke gledali komad kruha.

„Pa tko bi to mogao zapriečiti? Ako dodje Židov, ili kakav Niemac, ili Francez, pa otvori tvornicu, — tko može zabraniti narodu, da ne ide u tvornicu? Tko može komu zabraniti, da ne ide u zanat, u trgovinu, ili u gospodu? Tko će to brojiti, koliko ima još ljudi kod pluga i motike?"

Nema tu govora o kakvoj zabrani i sili. Tu mora biti ljudi, koji gledaju po narodu i paze i računaju, kamo narod ide. Tu treba da svoje učini škola, knjige i novine: sve to treba, da narod upućuje, da mu pokazuje put, kojim će lakše doći do sreće bez tudje nesreće.

Ali na to se kod nas još ni ne misli. Ne misli se pravo ni na to, da se podigne poljodjelstvo, — što bi nam morala svima biti prva briga.

»Hrvatska poljodjelska banka« u Zagrebu.

Za koji dan izdat će se proglas i poziv na podpisivanje dionicâ za ovu banku. U „Domu" je već bilo govora o ovoj banci, a sad ću kazati još dvoje.

Prvo je ovo: Govori se i piše se. „Seljaku treba pomoći", i to se govori tako, kao da su seljaci bogci i prosjaci, pa im treba udieliti njekakvu milostinju. I istina je: hrvatski su seljaci danas velikim dielom bogci i prosjaci. Niti su hromi, niti su kljasti, niti su sliepi, niti su pogorjelci, — pa kako su postali bogci i prosjaci? Jesu li lienčine i pijanice? Ima i takvih, ali nitko, mislim, nema obraza kazati, da je čitav onaj hrvatski narod, koji je postao bogac i prosjak, — da je to sâm lienčina i pijanica . . . Kako je dakle postao bogac i prosjak?

Ne možemo, ne smijemo odgovoriti, kako bismo htjeli. Pa što bi i koristilo? Sad treba pomoći, — ako se može, i ako tko — hoće!

Seljaku treba dati. Treba dati, treba baš pokloniti. Zašto? Zato: Treba dati novce u ovu banku, gdje će nositi samo 4% (četiri od stotine), a drugdje bi mogli nositi 6%, 8% do 12% i 16%. Eto, to se zove dati i pokloniti. I baš zato, što tu treba dati i pokloniti, mnogi i mnogi nisu vjerovali i još ne vjeruju, da će što biti od ove banke. Ja im se ne čudim, ja im ne zamieram, jer danas se ne daje, nego se uzima; ne daje nitko ništa, a uzima previše. Komu se najviše uzima? Onomu, koji danas najmanje ima. I to nije kriv ni Petar, ni Pavao, nego uzimamo svi, koji možemo, a daju nam oni, koji moraju.

Tu ne pomaže mudrovanje i izgovaranje. Tko još ima Boga i dušu, tko još znade, što je pravo i pravica, — taj će dati. I po ovom će se vidjeti, ima li u nas još ljudi, ili smo pak . . . Vidjet će se, što vride naši „dični", naši „slavni", naši prokušani „rodoljubi", „domorodci", „patriote" „zavisni" i „nezavisni", „čisti" i „nečisti", „najveći" i „možda najveći", pa „prvi" i „posljednji" sinovi domovine: sad će se vidjeti, kad treba dati, a ne dati se slaviti i vikati: „Živio!"

Hrvatski katolički biskupi podpisali su prvi osnovu banke. Vidjet će se, koliko će podpisati dionicâ — oni, kanonici, župnici, koji imaju i ako imaju. A imaju mnogi.

Vidjet će se, koliko će podpisati velikaši, od kojih bi gdjekoji htio biti ban. Gdjekoji imaju milijune i milijune.

Vidjet ćemo — ako hoćemo — koliko će podpisati odvjetnici . . .

Vidjet ćemo, koliko će podpisati visoki i nizki činovnici . . .

Vidjet ćemo, koliko će podpisati trgovci, koji su došli do imetka po narodu i od naroda.

Napokon ćemo vidjeti, koliko će podpisati poštena sirotinja.

A ako ne budemo vidjeli ništa od svega toga . . . Ali nemojmo gatati. Skoro će se vidjeti.

A hrvatskim bogcem seljakom kazat ću danas samo ovo:

Ako ste bogci i prosjaci, nemate nikakvoga prava tražiti, da vam ovaj ili onaj pomogne. Nemate prava. I sami ste vi, i vaši su vam otci krivi, što ste došli u toliku biedu. Zašto se nisu branili, da ne dodju u nevolju?

A kažem vam ovo zato: Moglo bi se naći medju vama i takvih, koji misle: „Gospoda nam moraju pomoći. Pa što mi je za te novce: vratio, ne vratio!" Znalo bi vas se naći, koji bi — ako dodje do banke — na laku ruku pozajmljivali i trošili „gospodske" novce. Ako ima, ili ako bude koji ovakav medju vama, znajte, da je to nesretnik i propalica. I kad bi ja znao, da vas ima samo njekoliko ovakvih u jednom selu, — ja ne bi bio za to, da se osniva poljodjelska banka.

Ali ja još vjerujem u zdrav razum i u pošteno srce hrvatskoga seljaka. Ja vjerujem: Ako hrvatska „gospoda" učine svoju dužnost (iz njihove dužnosti ne izvire za seljake pravo), hrvatski će to seljaci pošteno pripoznati. Ova pomoć od strane „gospode" i ovo priznanje od strane seljaka, — to bi moglo i moralo roditi u hrvatskom narodu novu i veliku dobu, novi i veliki viek: mir i ljubav medju hrvatskom gospodom i seljačtvom, t. j. to bi moglo stvoriti pravi hrvatski narod.

Vidjet ćemo, — ako budemo živi.

Sitnice.

Život i politika.

„Inkompatibilitêt." Je li vam još jezik čitav, pošto ste izgovorili ovu rieč? Težka je to rieč: in-kom-pa-ti-bi-li-têt! A još je teža stvar. Čujte.

Znate nješto malo, koliko su se narodi borili, dok su srušili stare vladarske, velikaške i plemićke pravice i povlastice i dok su došli do toga, da si danas svaki narod sâm izabire svoje zastupnike. Mislio sviet: Sad smo slobodni, sad smo u raju. Ni vladar ni vlada ne može ništa bez zastupnikâ, a zastupnici su naši, mi ih izabiremo.

Ali kako se sviet i opet prevario! Ljudi su — ljudi, pak već niesu ni zastupnici dobri, već treba i za njih posebni zakon, da moraju biti — *pošteni!* Upravo tako, kako su prije stvarali zakone: vladar ne smije to, vlada ne smije to, — eto sad zakona: zastupnik ne smije to, ni to, ni to! To vam je zakon o tom *„in-kom-pa-ti-bi-li-te-tu"*. A znate li, gdje je potreban takav zakon? Preko Drave u Ugarskoj. Tamo se sad mnogo piše o tom inkompatibilitetu.

Zašto je potreban takav zakon? Zato: Opazilo se je, da njekoji zastupnici glasuju uviek i svagda, *kako vlada hoće*. Govori ti ovo, razbijaj si mozak, dokazuj ovo i ono, — ne pomaže: oni njekoji kao da ne čuju i ne vide, oni su za vladu! Misle ljudi: koji je to bies! Jedni vide očitu krivicu i nepravdu, — a oni ne mare! Napokon se je opazilo ovo: Njeki su zastupnici činovnici, vlada ih plaća, moraju mučati. Drugi su dobili od vlade dopust, da mogu graditi željeznice i doći do dobitka. Treći dobavljaju hranu i druge potrebe za vojsku, jer im je dala lvada. Četvrti, — ali što vam treba nabrajati? Koliko toga ima, gdje vlada može dati zaslužiti *svomu* čovjeku!

Zato su u Ugarskoj došli do toga, da ne može biti zastupnik takav čovjek, koji ima posla s vladom: zastupnička čast i dužnost toga *ne podnosi*, da zastupnik bude vladi u strahu ili kako drugacije pokoran i podložan. Zato, kad toga zastupnička dužnost *ne podnosi*, treba stvoriti zakon o *nepodnošljivosti*, t. j.: Nitko ne može biti zastupnik naroda, ako mu se dokaže, da je činovnik, ili da mu je vlada dala zaslužiti kod kakvoga državnoga posla, ili ako je tražio kakvu milost od ministra i t. d. i t. d. U Ugarskoj se mnogi bune proti tomu, da se stvori ovakav zakon. A zna se i zašto!

Čuje se, da će se ovakav zakon o „nepodnošljivosti" stvoriti i za narodne zastupnike u hrvatskom zagrebačkom saboru. Drugo je pitanje, hoće li i taj zakon pomoći . . .

Starovjerski „cehovi" u XX. stoljeću. Znate, da smo sad u XX. (dvadesetom) stoljeću, ali ne znate, što je to bio *„ceh"*. To vam je bilo u staro vrieme. Svake ruke zanatnici i majstori imali su svoj „ceh", t. j. svoje družtvo, svoje zakone i svoje pravice. Komu to družtvo, taj zbor ili taj „ceh" nije dopustio, taj se nije smio baviti nikakvim zanatom. Ne mogu vam nabrojiti svih pravicâ, pravilâ i propisâ, što su ih imali tî „cehovi". Dosta je reći, da je toga bilo toliko, i sve je to bilo koji put tako smiešno, da se je cielo XIX. (devetnajsto) stoljeće svemu tomu do sita nasmijalo, — tim pravicama i pravilima poštenih ali priprostih majstora.

Ali gle čuda! Ljudi su ipak — ljudi, život je život, pa on traži uviek svoje. Čemu se je smijalo cielo XIX. stoljeće, tomu se već ne smije i ne ruga XX. Što više: učeni ljudi, najučeniji, sami doktori, baš sami doktori, i to naši „hrvatsko-slavonski" doktori (liečnici), — oni su stvorili njeke ruke „ceh" i dali u sviet pravila i propise toga svoga novoga „ceha". Čujte samo:

Ovih dana donesle su sve naše novine *„Glavna načela liečničke*

časti". Mnogo je tih pravila i propisa, kojih se mora držati svaki član novoga toga doktorskoga „ceha", pa ću vam samo nješto izvaditi. Tu se kaže: „Prva je stališka dužnost liečniku, da cieni i čuva kolegijalnost, poštenje, ugled i čast liečničkoga stališa, te zajednicu interesa." *Kolegijalnost* — to vam se hrvatski kaže: da ljudi od istoga „ceha" ne rade jedan proti drugomu. Isto znači i „zajednica interesa". To je prva dužnost liječniku. — Dalje se kaže, da se liečnici najviše zato svadjaju, što ljudi ne vjeruju jednomu liečniku, pa zovu drugoga. Po ovom novom propisu ne će više drugi liečnik smjeti tako lako k bolestniku, ako je kod njega već bio koji liečnik. Koliko i ima u ovim pravilima štošta, što niesmo znali (tu se n. pr. ne dopušta liečniku, „da izrabljuje bolestnika", t. j. da ga guli), ipak ima još dosta liečničkih stvari, koje občinstvu moraju ostati „tajna", koje občinstvo (ili ‚laici", koji nisu doktori) ne može — ni razumjeti ni ocieniti!

Ali ja mislim, da občinstvo vrlo dobro razumije sva ova pravila i propise. Ta kako i ne bi! Sve se već skuplja u hrpe i grupe, „da čuva i brani *svoje stališke interese":* i občinski činovnici, i pisari, i učitelji i napokon medičari radi svoga „gvirca". Svemu tomu ja ne prigovaram, i ako mi nije po ćefu, što no je rieč. Čuvajte i branite u ime božje svoje interese. Samo ja dvoje pitam, i to prvo: Hoće li se i seljaci skoro dići, da i oni „čuvaju i brane *svoje* interese"? To bi bio najveći i najjači „ceh" na svietu! — A drugo: Kad svi branite svaki *svoje* interese, tko će braniti interese *naroda?* Što će biti, ako se svi uvučemo svaki u svoj „ceh"? . . .

Na koncu još ovo, da se bolje razumiemo: Bože sačuvaj, da ja diram u liečnike, nijhove posle i njihov stalež! Oni najbolje poznaju svoje potrebe i posle. A što sam ovo pribilježio, to je samo zato, da se vidi, što sve donaša *život:* donaša svakakve potrebe, pa i ovakva pravila i propise. Sve ovo, što kažu ova liečnička pravila, — sve se to samo po sebi razumije medju poštenim i kršćanskim svietom. Ali ima već i medju liečnici ljudî, koji ne znadu cieniti i poštovati liečničke znanosti, nego im je i to samo „kšeft", kao svaka druga trgovina.

Dom i rod.

Jesmo li mi Hrvati prosviećen narod? Niemci i Talijani kažu, da smo mi Hrvati divljaci. A kažu to jedno zato, što su od naših soldata pod zastavom bečkoga cesara dobli batina; drugo zato, što smo mi druge ćudi, pa ne marimo za sve njihove petljanije, tako da koji put otidu od nas s praznim želudcem. A zašto još to kažu, to ćemo čuti kasnije.

A to je velika laž, da smo mi divljaci. Mi ne bismo bili divljaci ni onda, da niesmo nikad ni doznali za onu kulturu, koju su Grci i Rimljani ostavili Talijanima, a Talijani i Francezi donesli Niemcima. Velik dio hrvatskoga naroda više je prosviećen bez i jednoga dana školovanja, nego mnogi i mnogi Niemac poslie 16 godina školovanja. Meni vjerujte! Već je Reljković napisao — što vas mnogi znade i bez njega — da naši pastiri idući za ovcama slažu sto i hiljadu puta ljepše pjesme, nego što ih je znao složiti njekakav Niemac Janes Saks, kojega Niemci drže za „pjesnika". A zar dobrota srca, zdušnost i poštenje našega naroda

— zar nije i to prosvjeta i „kultura"?

Ali ako baš Niemci idu na to, da je samo onaj narod prosviećen, koji si je naoštrio pamet starim grčkim i rimskim znanjem, pa onaj, koji je uzgojen u kršćanstvu, ima uredjenu crkvu i državu, pa svakojake knjige u svom jeziku, — ako i na to idu, i tu smo mo Hrvati ili prvi, ili medju prvima, a svakako pred Niemcima. Ta mi smo Hrvati bili medju prvima u Europi, koji su se pokrstili. A ako tko pita za grčku i rimsku znanost, reći ćemo mu, da je naša prava kolievka — Dalmacija — da je ona bila u sredini rimskoga carstva, kao i Italija. Latinski je jezik kod nas poznat od najstarijega vremena — i previše, a imamo i svojih knjiga od starine, od onda, kad Niemci nisu imali napisana niti očenaša na svojem jeziku! A država naša — to je stara, jedna od najstarijih kraljevina u Evropi — to je kraljevina Hrvatska. Čast i služba bana hrvatskoga i županâ hrvatskih — to je staro, što se zna, i što je baš zapisano — najmanje 11 stotina godina. I do danas je to živo i sačuvano: i kraljevina, i ban i župani! Pa kakvo je, takvo je — naše je, staro je, slavno je, — jer je poštovanja vriedno, kao svaka starina. A naša je briga, da i opet bude i jako i slavno uzprkos Niemcu i njegovim podrepinam, — ako samo Bog i sreća dade.

A što su nas Turci pritisnuli, pa smo malo zaostali za Lutorom i ostalim socijalistima, pa što nemamo u svakom selu fabrike šuviksa (biksa), — to neka Niemci Bogu hvale, i to prvo zato, što danas ne bi bilo njihova rajha i kajzera, da smo mi pustili na njih Turčina; a drugo zato, što im dajemo koru hljeba za njihov biks i smrdljive pomade. Da se namažemo tom njihovom pomadom, odmah ne bi bili divljaci, odmah bi mi bili „kulturni". Zato nas i grde, što toga ne ćemo, — koji ne ćemo.

Svjet.

Svjetski jezik. „Svjetski" jezik zove se onaj kulturni jezik, koji se govori po cielom svietu, ili barem po velikom dielu svieta. U staro vrieme, n. p. u vrieme, kad se je rodio Isukrst, onda je *grčki* jezik bio svjetski: grčki se je govorilo po cielom prosviećenom svietu, pa je i nauk Isukrstov popisan u grčkom jeziku. Poslie je bio svjetski jezik *rimski* ili *latinski*, i to malo ne do jučer. Taj latinski jezik bio je do 1848. god. službeni jezik u Hrvatskoj. Svi naši stari zakoni i pravice pisane su u latinskom jeziku. Ovakav jezik, kojim se pišu državni spisi, zove se i *diplomatski* jezik. Ima već 200 godina, što je u Evropi diplomatski jezik — jezik *francezki:* i danas još, ako englezka vlada n. pr. piše štogod ruskoj vladi, ili ako turska vlada piše štogod bečkoj vladi, sve se to piše francezki, a ne ni englezki, ni ruski, ni turski, ni njemački. Od kad su Niemci potukli Franceze, svakako gledaju, da njihov jezik bude na prvome mjestu u svietu. Ali im još ne ide to za rukom. Najviše se po svietu govori danas englezki, ruski, francezki, pa onda možda njemački. S hrvatskim jezikom možeš lako proći od Njemačke do Carigrada, a s madžarskim samo od Pešte do Debrecina i uz željezničke postaje (štacije) po Ugarskoj i banskoj Hrvatskoj.

Kad se kaže *„svjetski"* jezik, misli se još nješto drugo, i to ovo: izmišljeni jezik, kojim bi govorio sav prosviećeni sviet. O tom drugi put.

Nauka, umieće i knjiga.

Što je to „načelo"? Vrlo sam se začudio, kad je ovih dana bio kod mene jedan seljak, baš seljak u opancima, pa mi kaže: „Znam ja, da Vi u „Domu" najviše pišete *načelno* i najviše razlažete *načelna* pitanja." Tko hoće znati, mogu mu javiti i ime ovoga seljaka hrvatskoga, koji je evo tako daleko došao u mišljenju i spoznanju, te zna: što je to *načelo*, što je to *načelno* pitanje. A to je mnogo, osobito za onoga, tko nije išao u višu školu, koji je sam do toga došao. Mnogo je to, jedno zato, što je do toga težko doći, a drugo zato: što bez toga nema pravilnog mišljenja, — ako čovjek nema „načela".

Što je dakle to *„načelo"*? Reći ću vam najprije, što nije „načelo". Kada tko kaže sad ovo, a sad nješto protivno, kad se čovjek plete i mota, kad ni sam ne zna, što hoće, kad za čas poreče, što je prije rekao, taj čovjek nema *načela*. A kaže se zato, da nema „načela", jer net zna naći početka, ne zna početi od kraja, pa da onda goni i ide *po redu* napried, a ne sada desno, sada lievo, sad napried, sad natrag. — I toliko za danas dosta o tom „načelu". Mogu vam još samo to kazati, da se „načelo" učeno zove latinski *princip*, a grčki *aksiom*.

Gospodarstvo, trgovina i novčarstvo.

Hrvatske seljačke zadruge. U knjižicu *„Seljačke zadruge"* uvukle su se njeke pogreške, pa ih treba popraviti, i to ovo:

1) Na str. 63. u 7. redku odozdola treba izostaviti ove rieči: *„i 1898. čl. 23"*, i to zato, što se po ovom zakonu od 1898. god. osnivaju samo one zadruge, koje hoće biti u svezi sa središnjim zavodom u *Budim-Pešti.*

2) Na str. 41.u 7.redku odozgora treba ovako popraviti *„(§. 119. zak. čl. XXXVII. zajedn. sabora)"*, a cieli 8. i 9. redak treba izostaviti.

3) Na str. 64. treba u onoj „Izjavi" dodati još i blagajnika.

Dalje treba paziti na ovo: Preko nijedne biljege (štempla, *ne smije se pisati.*

Tko još treba kakvoga naputka, neka piše »Domu«, pa će dobiti već pripravljen naputak za sav postupak od početka do kraja.

Poljodjelstvo na koncu 19. stolieća. Danas je poljodjelstvo posve drugačije, nego što je bilo pred 100 godina. Prosudite samo ovo: Pred 100 godina bilo je ne samo čitavo hrvatsko seljačtvo, nego i sve oko nas, — sve je to bilo pod *tlakom* ili *kmetstvom* velikašâ. *Zemlja se nije mogla zadužiti.* Pomislite samo, što je to! Nije se smjela ni dieliti! Svega toga danas nema. Zamlja je zadužena i prezadužena, raztrgana i razkomadana! Nije bilo dosta, što su se zadruge razdielile, nego su još i kćeri zadružne dobile pravo, — pa trgaj zemlju na novo! K svemu tomu dolazi slaba ciena žita, jer žito dolazi iz dalekoga svieta. Za sve to se je govorilo: to je *sloboda*, to je *napredak*. Ali se već danas čuju glasovi: da bi trebalo stvoriti nove i posebne poljodjelske

zakone, a to ne bi bilo ništa drugo, nego u glavnoj stvari *povratak na staro*, kako je njegda bilo.

Ali ni taj glas nije sve. Još je više vriedno zapamtiti ovo: Punih sto godina nije se za seljaka marilo ništa, ili vrlo malo. Sve je vikalo za trgovinom, za obrtom, za *industrijom!* I to je zbilja napredovalo, a poljodjelstvo, bez kojega nema ipak ništa, — to je zaostalo i pošlo pače natrag. Ali je i u tom danas već drugačije. Sve se više spoznaje i priznaje, da poljodjelstvo daje najsigurniji život i pojedincu i čitavomu narodu. A po tom i poljodjelca-seljaka sve više poštuju, seljak sve više vriedi medju svietom, pa i u politici. Ako je ovako po drugom svietu, koliko bi istom morali vrieditи seljaci kod nas Hrvatâ, gdje ih ima najviše! Ali se ne bojmo: do toga mora doći i kod nas, da seljak dobije pravu svoju vrijednost i kod nas. Slobodno meni vjerujte: Ako se hrvatski seljaci ne dignu, od nas ne će biti ništa! Ne će oni, istina, nikad kola voditi, ali pravoga hrvatskoga kola ne će biti, dok se u kolo ne uhvate prosvećeni hrvatski seljaci i dobri gospodari.

Rat i novac. Od kada se vodi rat u Africi, novci su „skupi", jer ih je malo: treba plaćati velike kamate. U Berlinu su plaćali prošle godine 7%, pa se tomu tamo čude. A što bi rekli, kad bi čuli, da hrvatski seljaci plaćaju štedionam na mjenicu i 12, pače i 16%?

Ako Englezka predobije bursku zemlju (Transval), doći će u sviet opet sva sila zlata, pa će novci — kažu — biti opet jeftiniji.

Francezka ima 200 milijarda kapitala! Nije to 200 milijuna, nego milijarda (200.000,000.000)! Zato kad i Ruskoj treba novaca, — ide u Francezku, pa dobije. A kako ne bi bilo tamo novaca za manje gospodare, — samo ako imaju kredita!

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

„Renuncij". Taj „renuncij" — to vam je odgovor na „nuncij". A nuncij — to vam je ovo: Već prije tri godine trebalo je promieniti financijalnu nagodbu medju banskom Hrvatskom i Ugarskom. Ali se nije moglo, pa se to sada radi. Za taj posao izabrao je zagrebački hrvatski sabor 12 svojih ljudi, a ugarski sabor 12 svojih: ovi će se pogadjati. Najprije su Hrvati napisali i poslali Ugarskoj, što žele promieniti u toj pogodbi, — i to se zove „nuncij" ili hrvatski: „novi glas". Na to je ugarska 12orica odgovorila, — i to je „renuncij". A odgovorili su ugarski Madžari, — da se Bog smiluje! I same madžaronske novine pišu, da u tom odgovoru ima njekoliko baš strašnih stvari. Sve novine o tom pišu, a „Dom" će u sliedećem broju sve to razložiti.

Iz Bosne je „Dom" dobio dva pisma na pitanje: zašto se naši muslimi („turci" tobože) sele u Aziju pod sultana. Ali je težko iznieti na javu ta pisma. Počekat ćemo još, možda se javi i koji naš muslim, jer

ih ima desetak, koji čitaju „Dom". Dederte, ljudi i braćo!

Po tudjem svietu.

U bečkom saboru došlo je baš do šakâ! Nemci i Slovieni (osobito Česi) — baš se nikako ne mogu složti, i taj sabor ne može u poslu dalje. To već traje godine i godine, pa se već govori, da će se Austrija raztepsti. Zadnje dane popustili su Česi, pa se nješto radi. Kako će dalje biti, to se ne zna.

U Španjolskoj je prošlih dana bilo baš prave bune: sviet je navaljivao na samostane (kloštre) i svećenike, pa je i vojska imala posla. Još nije potpunoga mira.

Za Bure pišu englezke novine, da se je burski general Bota nakanio predati Englezima, a general De-Vet još će, kaže, četovati. Sve novine pišu, da će se rat skoro svršiti.

Razni dogadjaji.

Zamrzio na sve živo njeki nesrećnik Josip Zulić u Sibinju (u županiji požežkoj): zaklao je dne 21. veljače najprije ženu, onda troje svoje djece, pa psa, 4 mačke, 4 kokoši i sve blago u štali, a onda htio i sebe ustrieliti, ali nije mogao izvaditi naboja iz puške. Onda se sâm prijavio oružnikom noseć pod pazuhom pievca (oroza), u jednoj ruci komad teletine, u drugoj veliki kuhinjski nož. U zatvoru je čas kukurikao kao pievac, čas lajao pod posteljom kao pas: izgubio čovjek pamet vidjevši, što je uradio. A uradio je sve to, jer ga je nješto boljelo u glavi i želudcu, pa je mislio, da ga je žena otrovala. I tako misleći: kad ne bude mene, — neka ne bude ništa živa, — bio bi cielomu svietu i svemu živomu zakrenuo vratom.

Papa Lav XIII. stupio je 2. o. mj. u 91. godinu. Liepa starost! Bog ga još poživio! — **Dva prijatelja „Domova"**, dva župnika: Lavoslav Vojska, župnik u Bednji kod Varaždina, i Iv. K. Širmer, župnik u Bučju kod Požege, — preminuli su ovih dana. Obojica su bili dobri ljudi, prijatelji narodu i domovini. Bog im dao duši lako!

Mnogi pitaju za

☛ SVEZNADAR. ☚

Nije još gotov: posla je s njim i brige, — ali će već doći..

☛ Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka).

DOM

Uredničtvo i uprava: Jurjevska ul. 28 Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☛ Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Broj 6. | **U Zagrebu, u petak, 22. ožujka 1901.** | **God. 2.**

»Pravaši« i »nagodbenjaci«.

Posljednji put smo se počeli razgovarati, što su to stranke. Malo koji vas ne zna, da ima jedna hrvatska stranka, koja se zove „pravaška", i mnogi se od vas sigurno diči, što je „pravaš". A i to znate iz „Doma", da ima jedan hrvatski zakon, koji se zove nagodba, ali vam je možda manje poznato, da ima i jedna hrvatska stranka, koju njeki zovu „nagodbena" stranka, a njezine ljude zovu „nagodbenjaci". Ovim „nagodbenjakom" kažu još i „obzoraši", a sami se zovu „neodvisna narodna stranka", a njeki ih po tom zovu i „neodvišnjaci". Kako ćemo poslie čuti „nagodbenjakâ" ima po čitavom svietu, pa i u Dalmaciji, gdje im kažu „narodnjaci".

Bit će već prilike, da vam razložim, što znače sva ova imena, a danas mi je prva stvar, da razumijete razliku izmedju „pravašâ" i „nagodbenjakâ".

Prije svega dobro držite na pameti, što smo rekli posljednji put za „slobodnjake" i „starovjerce": ovi se jedni od drugih razlikuju, kao svjetlo od tmine, kao lice od naličja, kao „pismo" od „glave" na novcu; što jedni hoće, drugi ne će; što je jednim pravo, drugim je krivo. Ovi se ne mogu nikako ni složiti, ni pomiriti. A zašto? Zato, što svaki od njih hoće drugo, i to ne samo drugo, nego baš protivno: što jedni grade, to drugi ruše. Kad već znadete iz posljednjega „Doma", što je to „načelo", mogu vam reći, da „slobodnjake" dieli i rastavlja od „starovjeraca" načelo, načelo ih dijeli, oni su „načelni „protivnici".

A prosudite sad ovo: Može se dogoditi i dogadja se, da

dva čovjeka hoće i žele istu stvar, ali se ne slažu u tom: kako bi? Recimo, dva su brata, pa imaju kod njekoga novaca na dugu: njihov otac pozajmio susjedu toliko i toliko forinti, — a susjed ne će vratiti, nego se izgovara: „Ja sam pokojnom izdavao toliko i toliko na kamate, ja sam njemu ovo i ono, pa ako već moram dati, ne moram dati toliko, koliko vi tražite". Sad jedan brat misli: „E, pa neka ga voda nosi, neka dade makar što! Bolje mršav mir, nego debeo proces!" — Ali drugi brat ne će nikako: „Ja — kaže — ne popuštam. Neka dade sve do zadnje pare! Ili sve, — ili ništa!"

Da ima ovakvih ljudi, kakav je onaj prvi brat, i da ih ima onakvih, kakav je drugi brat, — to vi dobro znate, to nije ništa novo. Jedni ne puste svoga prava za živu glavu, a drugi se pogadjaju i nagadjaju, samo da išto dobiju. Po tom vidite, da i u svakidašnjem životu ima i pravašâ i nagodbenjakâ: svi oni, koji ne puštaju svoga prava nikako i pod nikakvu cienu, — to su, može se reći „pravaši"; a koji se za svoje pravo pogadjaju, koji popuštaju i trguju, — to su „nagodbenjaci".

Kako je u običnom svagdašnjem životu, tako je i u politici medju gospodom. I u politici ima ljudî, koji nikako ne popuštaju, koji se ne pogadjaju, koji hoće sve, ili ništa. To su vam oni „pravaši" u životu, a u politici se zovu radikalci. Oni drugi, koji popuštaju, koji se pogadjaju, koji znadu i čekati, koji po malo i trguju, — ovi se u politici zovu oportuniste ili hrvatski „nagodbenjaci". „Radikalnih" stranaka ima svuda po svietu, i baš se same tako zovu, ali nema stranke, koja bi sama sebe zvala: „oportunistička", nego ih tako drugi zovu (malo i za porugu), a one se same zovu „umjerene" stranke, ili „središnje" (ili latinski „centrum"), a to za to, što one znadu mjeru, ne će glavom o zid, hoće nješto, a ne „sve, ili ništa". Obično se oportunističke stranke slažu sa starovjercima, — ako starovjerci imadu vlast u rukama; a ako imadu slobodnjaci vlast u rukama, onda se znadu i s njima složiti. To je već po tom, kako se pogode.

Sad znate četiri glavne stranke: jedni su „starovjerci" ili „konservativci": ovi čuvaju i drže, što imaju, oni su proti novotarijam; proti njim su „slobodnjaci" ili „liberalci"; a treći su „radikalci" ili po našu „pravaši", a četvrti su „oportuniste" ili po našu „nagodbenjaci". Još ću vam samo spomenuti dvie stranke: „socijalisti" hoće još više, nego „slobodnjaci", a „klerikalci" ili „popovska stranka" — za njih kažu, da su najveći i najljući konservativci ili starovjerci.

Još jedanput kažem: ovakvih stranaka ima svuda po svietu, a ima medju njima ljudî svake dobe i svake ruke: i starih i mladih, i popova i svjetovnjakâ.

Ali ipak treba kazati ovo: „slobodnjaci" i „pravaši" — to su obično mladi ljudi, a „konservativci" su stariji. Ali je mnogo više vriedno ovo zapamtiti: Ako je koji narod podpuno slobodan i svoj, onda takav narod ima obično samo liberalnu i konservativnu stranku; a ako je narod pod tudjim gospodstvom, onda ima samo radikalnu i oportunističku stranku.

Vi biste sad možda najvoljeli znati: koja je od svih ovih stranaka najbolja. Ali pamtite, što ću vam reći: U svakoj su stranci ljudi, koji nješto hoće, i imaju razlog, zašto to hoće. Sad se samo pita: Misle li tî ljudi pošteno? Ako misle pošteno, onda se može reći, da su sve jednako dobre, — ali svaka na svojem mjestu i u svoje vrieme. Ali to je baš težko prosuditi, kad je čemu vrieme, i što je gdje na mjestu, — i zato se stranke toliko kolju i bore, a mogu biti sve sami pošteni ljudi. Zato je vrlo težko suditi, koja stranka ima pravo, — a osobito je to težko prosuditi neuku čovjeku i seljaku. Zato se i kod nas vidi, da koja stranka za nos vodi neuki narod, jer narod ne zna prosuditi. Zato je od svih stranaka najbolja ona, kojoj nije dosta, da narod samo za nos vodi, nego ona i narod uči: ne skriva svojih karata, nego kaže: Gledaj: ovo je „kec" (ili „as"), ovo je „kralj", ovo je „sedmica", ovo „desetica", a ono je ona nepoštena „baba", a ono je „dječko" ili „momak"; „kralj" je jači od svega, samo nije od „keca", — i tako dalje. A kad i neuk a razborit čovjek sve to zna, on će reći: „Aha, tako je to! Da nam je samo doći do „kralja", ili još bolje do „keca"!

To ide polako, — ali ipak ide: ipak se narod može i dade uputiti. Nama bi Hrvatima najpotrebnije bilo znati ovo: Je li za nas zgodnije, da budemo „pravaši" ili da budemo „nagodbenjaci".

Vrlo bi mi drago bilo, da vam to već danas mogu razložiti. Ali da tako dugo ne čekate na odgovor, reći ću vam odmah danas: Mi smo u takvoj koži, da se već ni nemamo za što nagadjati, — sve je . . . Pa što će nam onda „nagodbenjaci"?

Ali malo bolje na tanko razložit ću vam to drugi put, — i ako se mnogi srde, što ja na prvi put nikad do kraja ne do-

djem. Ali niesam ja tomu kriv. Da je tko počeo „Dom" barem prije 20 godina, — ono bi bio „prvi put", a ja bih sad mogao odmah krenuti na „drugi put".

Jesmo li mi Hrvati zaslužili ovo, kako nam je danas?

Kad čovjek vidi i prosudi, kako je u svietu, pa onda čuje ovakvo pitanje: „Je li taj zaslužio to, je li taj zaslužio ovo?" — čudno mu se čini i to pitanje. Što je to: Je li zaslužio? Pase, na priliku, pastir ovce, udari grom i ubije ga. Što ćeš tu pitati: Je li zaslužio? Zar grom zna, tko je što zaslužio? — Ili: naše Posavce podavi svaki čas voda. Jesu li oni to zaslužili? Što bi to pitao? Zar mutna Sava zna, što su Posavci krivi?"

Kad čovjek ovako razmišlja i pita i muči sâm sebe, upita se napokon i to: Pa ima li na svietu kakve pravice?

Ali ne ćemo ovako, jer bismo se brzo zapleli. Idemo, da vidimo, što smo mi Hrvati zaslužili, a kako smo naplaćeni.

Učenjaci naši pišu ovako:

Hrvati su prije 13 stotina godina došli u ovu svoju današnju zemlju i protjerali su iz nje divlje Obre ili Avare. Tako su Hrvati ne samo sebe, nego i svoje susjede — Niemce i Talijane —oslobodili od ovih divljaka, koji su bili neprijatelji svakomu znanju, prosvjeti i dobru. To je prva hrvatska zasluga. — Dvie sta godina kasnije digao se hrvatski ban Ljudevit Posavski na Niemce-Franke, i tako je oslobodio od njemačkoga jarma ne samo posavske Hrvate, nego i južnu našu braću. To je druga hrvatska zasluga. — Prošlo je opet 400 godina, eto iz Azije ovamo strašnjih divljaka: došli su divlji Tatari ili Mongoli, njekakvi madžarski rodjaci: nizki ljudi široka lica, a stuljena nosa, kao psi, pa se je u narodu i sačuvalo ime „pasoglavci": to su ti Tatari. Strašni ovi divljaci poplavili su sviet kao skakavci: osvojili su i orobili Rusku, Poljsku i Ugarsku, gdje su već bili Madžari. Hrvati već onda niesu imali kralja od svoga plemena, nego im je bio isti kralj, koji i Madžarom. U ono vrieme — to je bilo prije 660 godina — bio je kralj Bela ili Belaj IV. (četvrti). Madžari ga niesu mogli obraniti od Tatara, pa taj kralj pobjegne u Hrvatsku, i to najprije u Zagreb, a onda u tvrdi

grad Kamnik ili Kalnik (kod Križevaca), napokon u hrvatsko primorje dalmatinsko u Split i Trogir, koji je bio na otoku. Hrvati se dignu na oružje i na čudo cielomu svietu potuku ove strašne divljake „pasoglavce". Sad su, može se reći, i ne može zatajiti, oslobodili Talijane i Niemce od propasti i divljačtva. Da nije bilo Hrvatâ, bili bi Tatari ono učinili od Talijanske i Njemačke, što su učinili od Ruske, Poljske i Ugarske: porobili i popalili sve blago i dobro, što se je stotine godina skupljalo. A da su to doista Hrvati učinili, to se vidi iz stotine pisama onoga kralja Belaja: on je po čitavoj Hrvatskoj davao narodu zahvalnice, priznanice i nagrade, pa od onda i ima dosta hrvatskih seljakâ-plemićâ, osobito u okolici grada Kalnika. To je eto treća velika zasluga hrvatska. — A za četvrtu i najveću zaslugu hrvatsku znade sav sviet. Od tatarske navale nije prošlo ni 200 godina, eto iz Azije opet silnih Turaka. Četiri stotine godina stajali su Hrvati na oružju i branili sebe i — druge. Hrvatski banovi: ban Ivan Talovac, ban Mirko Derenčin, bani Frankopani, junaci Keglević i Jurišić, pa Bakači, a osobito Šubići-Zrinjski, — to su svjetla junačka imena hrvatska: oni su sa svojimi Hrvati očuvali i oslobodili ne samo svoj narod, nego i opet svoje susjede Niemce i Talijane. Onda, dok se je tuklo i klalo, onda su to i Niemci i Talijani i priznavali Hrvatom: onda su ih hvalili, da su Hrvati „ograda kršćanstva". Sâm je papa tako pohvalio Hrvate.

Ovako pišu naši učenjaci, i to je istina. A drugi na to odgovaraju srdito: „A što nam spominjete bez prestanka sve tê Avare, Franke, Tatare i Turke! Toga je već previše. To je sve bilo! A za ono, što je bilo, za to „židov ne dade ništa", kaže rieč. A danas oni imaju rieč. Što ćemo bubnjati, da imamo takve i takve „zasluge", kad za to nitko ništa ne dade! Pa zašto smo branili sviet? Liepo su nam Turci govorili: neka ih pustimo na Niemce, a oni će nas — kaže — pustiti u miru. Pa zašto ih niesmo pustili? Kasno smo se dosjetili. Kad su se Zrinjski i Frankopani počeli dogovarati s Turcima i dizati proti Niemcu u svojoj kući (to je bilo prije 230 godina), — onda je već bilo kasno: izgubili su u Beču glavu . . ."

A onda se nadje treći, pak ovako študira: „E, ipak ne može biti, da na svietu nema pravice. Nije moguće, da smo mi Hrvati badava prolijali toliku krv za kršćanstvo. Vječna pravda — ona pazi, što se u svietu dogadja, ona će i nas naplatiti".

A oni drugi porugljivo odgovaraju: „Čekaj, magarče, dok

naraste trava!... Kakva vječna pravda, kakva pravica u svietu? Gdje su joj žandari i šerežani? Dugo ćemo mi čekati na tu vječnu pravicu..." i tako dalje.

Da vam pravo kažem, ni ja ne mislim na nikakvu pravicu, koja bi bila negdje u zraku, u svietu tobože, pak pazi, što ljudi rade, i kad joj je već dosta, onda krivce kazni, a pravednike nagradjuje. Istina je, nedohitni su putovi božji, pa može biti, da je nješto pravo, što se nam čini krivo: čovjek ne može prosuditi cieloga svieta. Ali mi se sad razgovaramo o ljudskih stvarih, koliko to čovjek može prosuditi, A to vam je ovako:

Pravice nema ni u zraku, ni u „svietu", nego u čovjeku. Nebeski grom i mutna Sava ne zna, što je pravo, — to je samo čovjeku dano. Gledajte ljude, i vi ćete vidjeti: ljudi niesu, kao niema stvar. Velika riba ždere malu — i ne vidi i ne ćuti u tom krivice. A čovjek vidi. Čovjek vidi, čovjek ćuti, čovjek osjeća i pravo i krivo. I ako vidite, da jači čovjek davi slabijega, — ne vjerujte nikomu, pa ni svojim očima ne vjerujte, da će se to svršiti onako, kao kad velika riba ždere malu. To ne može biti.

Zašto ne može biti? Zato, čujte: Nema jačega čovjeka od onoga, koji hoće pravo. Taj će i poginuti, a pravice ne će dati pogaziti. To ste sto puta vidjeli. I ako na ovo mislimo, onda je istina, da pravica mora nadvladati, jer najjači mora nadvladati, a najjači je onaj, koji ima pravo. A ako je onaj jak, koji ima pravo, — proti njemu je slab onaj, koji hoće krivo. Nieste li sto puta vidjeli krivca, kako drhće? Jeste.

Pa što se onda bojite, što se onda bojimo mi Hrvati?! Istina je, nema nad nama u zraku nikakve pravice, koja čeka čas, da nas obrani od krivice. Ali ima u nama vjera u pravicu, vjera, da ljudi moraju biti pravični, moraju biti, ako hoće ostati ljudi. Vjera u tu pravicu, — to nam daje jakost.

Mi smo Hrvati koristili svojim susjedima, koristili smo svietu. I mi smo pravo činili. Danas nas naši susjedi dave i preziru. To je krivo. Rekao bi tkogod, da ova krivica „vapi u nebo". I vapi, jer i Nebo ima svoju pravicu, — mi to vjerujemo, i ako svagda ne vidimo. Ali ova krivica još više vapi i zove nas na borbu. Ne bojmo se: Mi imamo pravo, — i zato smo jaki. Ne bojte se, da će i naši dušmani vikati: „Mi imamo pravo!" Ne će, — jer ne smiju. I ako se koji put prodrznu, — oni drhću i dave se u laži.

Niesmo mi Hrvati zaslužili, da nam bude ovako, kako nam je danas. Nama je krivo. Ali baš zato, što nam je krivo, mi smo jači, jer imamo pravo. Naše nam pravo daje jakost, — i mi ćemo svoju zaslužbu dobiti.

Može li se sloboda kupiti zlatom?

Kad sam počeo ovo pisati, došla mi je na pamet ova pripoviest, koju ću vam za čas kazati. Samo prije treba znati ovo: Prije 400 i njekoliko godina — kad smo se mi Hrvati najljepše tukli i klali s Turcima — najzapadniji narodi evropski, t. j. Portugalci i Španjolci, počeli su tražiti njekakav novi sviet. I našli su, znate, — Ameriku, cieli taj veliki sviet, bez kojega danas ne mogu biti ni Hrvati: I oni bježe tamo za korom kruha. U toj Americi našli su naši ljudi drugačije ljude, crvene kože, što divlje, što pitomije. Ti su ljudi bili kojekako uredjeni, imali su i svoje poglavice i kraljeve.

Sad, kad to znamo, možemo početi pripoviest:

Uhvatili Španjolci jednoga takvoga poglavicu ili kralja. A ljudi toga kralja, narod njegov, — to su bili ljudi mirni, a živjeli su u svojoj zemlji bez velike muke: zemlja je ponajviše sama od sebe davala sve, što im je trebalo za život. Istina je, znali su i za zlato, — ali niesu mnogo marili za to: dosta im je bilo, da si objese na nos ili na ušesa kakav komadić zlata, samo da se svieti. A za zlatne novce nisu ni znali, ni marili: oni su znali, gdje ima zlata, ali ga niesu baš toliko brali i kopali. U to dodju, kako rekoh, Španjolci. A to sve, Bože dragi, gladno zlata: došlo da natovari žutoga vraga, pa nosi preko mora, — bogat si i srećan do smrti. Uhvatili, rekli smo, Španjolci toga jednoga kralja i zatvorili ga, zasužnjili. A narod kuka za svojim gospodarom kao za otcem. Vide to Španjolci i čude se toj ljubavi i vjernosti. I misle i kažu onim golim siromahom američkim (oni su ljudi ponajviše goli hodali): „Naberite nam zlata i napunite ovu jednu sobu odozdola do gore, — i pustiti ćemo vam kralja na slobodu". I jadni i siromašni ljudi hodali, lutali i vrludali čitav dan od zore do mraka, sagibali ledja, prekapali kamenje po sunčanom žaru: tražili su zlato. Težko li je to bilo — nabrati toga toliko! A sve to ljudi nenaučni ni na kakav posao! Grbili se i krčili, žarili se na suncu božjem, — da otcu-vladaru iskupe slobodu. Španjolci su za porugu samo kazali, da će

osloboditi vladara, ako njegovi ljudi naberu toliko zlata i napune sobu, — jer niesu ni pomisliti mogli, da bi se toliko toga moglo nakupiti. Ali su vjerni prostaci napokon nakupili toliko žutoga toga vraga i napunili su sobu — željno čekajući slobodu kralja svoga. A kad se je to dogodilo, čemu se nijedan lakomi Španjolac nije nadao, — onda su im kralja ubili . . .

I tako, vidite, siromasi jadni niesu za zlato kupili slobode kralju svomu . . .

Možda sve ovo nije baš rieč po rieč istina, — ali je istina, da su Španjolci gulili one siromahe; istina je, da su im otimali sve; istina je, da su im oni siromasi i sami davali, samo da dodju do slobode, koju su im Španjolci za zlato obećavali, — ali do slobode došli niesu. Kad su im sve pootimali, ubijali su ih kao divlje zvieri, pa ih još i danas ima po gorah i šumah, kud su se razbježali i kud se potucaju . . .

Zašto sam vam pripoviedao ovu pripoviest?

Vi znate, da mi Hrvati nemamo prave slobode: nam kroje zakone i propise u Pešti i Beču. Znate, da u banskoj Hrvatskoj ne možete već po svojoj volji napisati prijatelju ni onaj komadić papira, što se zove „dopisnica"; morate na to napisati madžarsku rieč, ako hoćete, da prijatelj ne mora platiti kaznu („štrof"). A kako je u drugih većih stvarih, — to i ne spominjem. I naši se ljudi bore već preko petdeset godina kojekako, već je bilo i zatvora i globe, — ali ne pomaže: ne možemo ništa. Zašto ne možemo? Kažu njeki: Zato ne možemo, što smo sirotinja. Ostavimo — kažu ovi — ostavimo politiku, kanimo se natezanja s našim ugnjetačima, pa gledajmo, da se u gospodarstvu ojačamo, da budemo nješto imali. A dok smo gladni, goli i bosi, — ne možemo ništa. Danas novac svietom vlada, danas bez novaca nema ni slobode.

Koji ovako govore, dobro misle. Ja sam vam u „Domu" možda i previše dodijao, kad sam pisao: kako smo mi Hrvati tudji sluge i robovi u novcu i u trgovini. Mi se moramo i u tom osloboditi tudjega robstva, i u tom moramo stati malo više na svoje noge. Ali — otvoreno vam kažem — samo ovim putem mi ne ćemo doći do svoje slobode. Ne može se ni pomisliti, da bismo se mi mogli posve osloboditi od gospodstva tudje trgovine, novca i imetka. Danas je sviet baš u toj trgovini i u tom novčarstvu jedan drugomu rob, i to od dana na dan sve to više. A onda ja ne vjerujem, da mi zato niesmo slobodni, što smo siromašni. Gledajte najsiromašnije hrvatske krajeve: tamo je

sviet najpošteniji, tamo se najviše bore, odanle još niesu poslali u sabor madžaronskoga zastupnika. Gledajte kod izbora krčmare, pa druge trgovce, što kažu: „A, ja ne pačam u politiku, meni je svejedno, ja ne ću ni amo, ni tamo". A znam i ovo: Znam jedan izborni kotar, u kojem je jedan jedini seljak dao glas madžaronu. Pa što mislite, je li to siromah? Najbogatiji je, ima više, nego što je njekad grof imao! I glasovao je proti cielomu narodu.

Ne vodi zlato, ne vodi blago i bogatstvo do slobode! Komu je do zlata, taj ni ne zna za slobodu, — ni za svoju, ni za tudju: on je rob žutomu vragu. Da su Španjolci znali, što je sloboda, bi li oni onako mogli uraditi s jadnim onim narodom američkim?

A još je jedan razlog, što sam ovo napisao.

U Zagrebu se je osnovala „Hrvatska poljodjelska banka", o kojoj ste već dosta čuli. Prijatelji naroda se nadaju, da će i ova banka pomoći narodu do slobode. Ali ja se tomu ne nadam zato, što novac svietom vlada, i što se novcima može sve! Nipošto! Ja se tomu nadam zato, što nam je narod u mnogim krajevima jedva živ, a po ovoj će banci malo oživjeti. A kad je čovjek malo živ, malo i misli, jer je prvo: živjeti, a onda misliti. To je jedno, zašto se nadam, da će i ova banka pomoći narodu do slobode. A drugo sam rekao već posljednji put: Ako gospoda hrvatska od srca pomognu narodu svomu, — po tom će se vidjeti, koliko imadu srca za narod, koliko su sa seljačtvom jedna duša. Treće napokon — to je ovo: Ova će banka davati zajmove „Seljačkim zadrugama". U tim zadrugama stoje svi za jednoga, jedan za sve. Osnuje li se dosta takvih zadruga, po tom će se vidjeti, koliko je narod sâm sebi prijatelj, ako bude jedan znao i htio stajati za drugoga, pa ako i ne bude trebao novaca od zadruge. Tu će se vidjeti, jesu li naši seljaci vuci, koji bi se medju se izjeli, da mogu, — ili su ljudi i braća, koji su spremni jedan drugomu pomoći.

Od ovoga svega, a ne od novaca nadam se ja slobodi naroda i po ovoj banci. A samim novcem i nikakvim zlatom ne može se narodu kupiti sloboda.

Toliko, da se razumijemo. Previše se je već — pače i kod dobrih ljudi — počela širiti njekakva židovska nauka: da novci mogu sve. To mnogim uzimlje kuražu. A to je laž. Kad bi

novci i novčari mogli dati narodu slobodnu državu, židovi bi već davno okrunili u Jeruzalemu svoga Rotšilda ili Hirša . . .

Tko je izmislio trgovinu?

Nitko. Može se pitati: tko je izmislio pismo (i o tom smo se razgovarali), tko je izmislio barut (puščani prah), ili željeznicu, — ali nitko ne pita, tko je izmislio trgovinu, kao što nitko ne pita: tko je izmislio ženitbu, ili tko je izmislio rat. Trgovina je tako stara, kako su stari ljudi na svietu, i od kad ima ljudî, oni su med sobom trgovali.

Po tom se vidi, da je trgovanje baš nuždno čovjeku, da bez njega ne može biti. Zašto? Dva su tomu uzroka.

Prvi je uzrok to, što svaki kraj i svaka zemlja nema svega, što čovjeku treba. Tako n. pr. čovjek nikako ne može biti bez soli, — a ipak ima krajeva i zemalja, gdje nema soli. Posve je naravski, da će ljudi, koji nemaju soli, sol kupovati, a oni, koji je imaju, oni će ju prodavati. A tko bi nabrojio sve stvari, kojih u jednom kraju ima, a u drugom nema? Pomislite samo na svilu: odavna se sviet — osobito ženski — rado služi svilenom tkaninom, — a ipak svile nema svuda. Tako je i s vinom, kavom, duhanom i t. d. i t. d.

Drugi je uzrok trgovanju ovo: Nije svaki čovjek za svašto. Pomislite samo, da svi ljudi niesu jednako jaki. Već u prvo vrieme, kad su ljudi samo lovili i ubijali divlje životinje, već je onda moralo biti njekakve trgovine. Recimo, jedan je čovjek bio slab, ili star, ili je bio ranjen; taj nije mogao čitav dan goniti medvjeda ili drugu koju zvier. Pa što je radio? On je ostao kod kuće, pa je oštrio strielice, kojima se ubija zvierad; ili je popravljao kolibu. A oni, koji su išli u lov, oni su imali gotove strielice, a ovomu su slabiću, ili starcu dali mesa od svoje lovine. Po tom se vidi, da je trgovini drugi glavni uzrok dioba posla, o kojoj smo se razgovarali lani u 5. broju „Doma".

Ako samo malo promislite, što je trgovina i zašto bez nje čovjek ne može biti, lako ćete razumjeti ovo: Što se više trguje, to sviet lakše živi. Zašto? Zato, jer trgovina baš i nastaje onda, kad čovjek daje, što mu ne treba, a dobiva, što mu treba. To i jest prava trgovina. Zato vidimo: što je sviet prosviećeniji i što bolje živi, to više trguje, ili još bolje: što više trguje, to bolje živi. Bez velike i različne trgovine nema prosviećena naroda.

Ali sve to vriedi samo onda, ako u trgovini nema prievare, ako nema sile, ni sljeparije, a osobito: ako nema nepromišljenosti, t. j. ako ljudi ne kupuju, što im ne treba. A kada nema u trgovini prievare, nasilja ni sljeparije? Onda, ako su obadva trgovca jednaka, tako da se nijedan ne dade ni prevariti, ni zasliepiti, ako nijedan ne mora dati svoje robe bez ciene, a kupiti tudju preskupo. Po tom lako razumijete, zašto kod nas Hrvatâ nema prave trgovine, koja bi bila narodu na korist: trgovci moraju biti jednaki, — a naši su susjedi u koječem od nas jači i pametniji.

Sitnice.

Život.

„Napoleončići." Ima ljudî, koji znadu prigovarati „Domu", što piše ovo i ono. „To nije za seljake", — kažu. „Što će to seljaku?" Tako će možda kazati i za ove „Napoleončiće". Ali treba znati ovo: Kako je danas, naši seljaci slabo razumiju svoju gospodu, a gospoda hrvatska slabo razumiju seljake. Zato jedni vuku na jednu, drugi na drugu stranu, ili bolje: gospoda znadu povući seljake za nos. To ne može drugačije ni biti, dok je ovako, dok jedni drugih ne razumiju. Istina je, ne će toga biti tako brzo, da bi se gospoda i seljaci posvema razumjeli. Ali ipak treba gledati, da seljaci saznaju, što gospodi kopa po glavi. Samo tako može doći do sporazumka i prave sloge u cielom narodu, — jer i gospoda spadaju k narodu.

Ali ja sam previše rastegnuo početak. Idimo — kako ono gospoda kažu — „na stvar".

Rekao sam, da ću vam kazati, što su to „Napoleončići". Ovu sam rieč ja sam izmislio i skovao, a što znači, sad ćete čuti.

Jedan put smo se razgovarali, kako njeki kažu, da je čovjek živina. Mi smo se onda — mislim — složili, da čovjek ima srce i dušu, da čovjek nije čovjeku vuk, to je istina. Ali i čovjek može zaboraviti na svoje čovječtvo i na dušu, pa se može dogoditi, da je čovjek čovjeku i gori od vuka: nema srca i smilovanja za drugoga čovjeka. Ako pogledamo stare knjge, doznat ćemo, koliko su ljudi med sobom prolijali krvi, kako su jedni druge davili i tlačili, kako je kod Grkâ i Rimljanâ bilo na stotine hiljadâ *robova*, s kojima je gospodar mogao raditi, što je htio: mogao ga prodati, a i ubiti. Onda je došao na sviet Isus Krist, koji je počeo naučati nauku ljubavi, milosti i milosrdnosti, — osobito za sve slabe, bolestne, siromašne, zapuštene i potlačene. Na žalost — ova božja nauka nije preokrenula

svieta: i dalje se je krv prolievala, i dalje su jaki i mogući gazili i tlačili slabe i nemoćne. Što je to bilo kojemu caru ili kralju povesti u boj hiljade i hiljade ljudi, da poginu i da se podave u svojoj krvi! Osobito je poznati vam car Napoleon stotine hiljada ljudî znao povesti u boj i ostaviti ih za hranu pticama ili vucima... Ali svejedno — kršćanska je nauka uhvatila korien: već stotine i stotine godina diže se sviet i vapi i traži *pravicu i milosrdnost za slabe i potlačene.* U to ime — u ime pravice za slabe — nastale su tolike bune, napisane tolike knjige, izrečene tolike propoviedi, — pa ipak sviet još nije došao u raj . . .

Onda su došli drugi mudraci, koji kažu: »Što milost! Što pravica! Što nas briga za slabe?! Što je slabo, što se ne može samo braniti i držati, — *neka strada i propane!* A tko može, taj se neka digne nad druge, neka bude — ako ne Napoleon, a to neka bude barem „Napoleončić", — samo neka bude *„nadčovjek".* Dosta ima sirotinje i slabića, dosta ima roblja i slugâ, — dajte nam ljude jake, velike, svoje, dajte svaki od sebe stvorite jednog *nadčovjeka,* — pa makar sve ostale gnjide i uši podavili! To je zadaća čovjeku na svietu, a ne njekakvo „milosrdje", njekakvo plačljivo srce, njekakva pravica. Što može čovjek, koji se nad svačim razplače i kojemu se sve smili, koji neprestano i nad svačim tuži i jadikuje? Ništa ne može, takvi ljudi ne mogu ništa! Zato bez milosrdja, bez cmizdrenja, dignimo se nad „massu": svaki, *koji može,* neka bude *„nadčovjek"!*

To su vam tî »Napoleončići", a ima ih i kod nas već, medju mladom hrvatskom gospodom. Sudite im, kako znate, dok i na njih dodje red.

Dom i rod.

Hrvati po posljednjem popisu. Kako znate, bio je na koncu prošle godine popis naroda po čitavoj autro-ugarskoj monarkiji. Da vidimo, koliko je nabrojeno u hrvatskih zemljah. Nabrojeno je:

u banskoj Hrvatskoj.	2,411.132
u dalmat. Hrvatskoj.	591.597
u Herceg-Bosni . . .	1,500.000
u Istri	344.173
	4,846.902

Ako od ovoga broja odbijemo Niemce (preko 100.000) i Madžare (do 70.000) u banskoj Hrvatskoj, pa Talijane u Istri (možda oko 150.000, možda i više), a i druge tudjince, ostalo bi u ovih zemljah našega naroda svakako oko *četiri i pol milijuna.* Ali ako pribrojimo medjumurske Hrvate (koji se broje pod Ugarsku), kojih ima preko 80.000, pa ako pribrojimo druge Hrvate u Ugarskoj, kojih sami Madžari broje preko 100.000, — onda nas ima toliko više. Ali vi već znate sve ove račune: koliko je pravih Hrvatâ, koliko nas je skupa sa Slovencma, koliko sa Slovencima i Srbima, — pa vam sad ne ću tim dodijavati.

Više je vriedno pribilježiti ovo: Istina je, za 10 godina, t. j. od god. 1890 do 1900, pomnožao se je narod u banskoj Hrvatskoj za 210.000, — ali se nije toliko pomnožao za ovih 10 godina, kako se je pomnožao za onih 10 god. 1880 do 1890, nego *skoro za pol manje.* Po tom se vidi, da idemo zapravo natrag, i ako nas je više. Tomu je krivo jedno to, što je narodu zlo, što težko živi i bježi u

Ameriku, a drugo — žene. Žene, žene!... „Narodne Novine" brane vladu i oblasti, da one niesu krive, što je narodu zlo, i što propada. Druge opet novine pišu, da su prevelike daće, da gulijaši gule narod, da poplave žderu prirod, da narodu nitko ne dade jeftino novca — i tako dalje: sve to znate vi i sami, kako je. Ali ni vi sa mnom skupa ne znate, kako bismo se tomu zlu oteli. Lako je kazati! *radimo!* Jest, radimo, radimo još više i još razumnije, nego što smo do sada. A onda — čuvajmo, štedimo, ne razteplijmo. Sve to mora biti najprije. Ali istina je i to, da ćemo se tomu zlu lakše i prije oteti, *ako se proti zlu svi složimo,* ako jedan drugomu pomognemo. Jao narodu, gdje se jedan veseli propasti drugoga! Taj će narod sigurno propasti, taj nije za život. A znam, da i kod nas ima takvih. Tu nema druge, nego gledati na sve načine, da budemo ljudi. Nije to prodika, — nego je to nužda, nego to mora biti, ako doista ne ćemo da propadnemo jedan za drugim.

Ali je svejedno čudna stvar to množenje naroda. Naša Dalmacija je siromašna i kamenita zemlja, pa ipak se tamo narod više množi, nego u bogatoj našoj Posavini i Podravini. A i za susjedne naše zemlje, za Kranjsku i Štajersku, mislio bi čovjek, da sviet tamo bolje živi, pa ipak se u Kranjskoj nije narod ni za petinu tako pomnožio, kao u banskoj Hrvatskoj. Tomu je možda najviše to krivo, što se narod rado izseljuje. A ne izseljuje se toliko od nevolje, koliko zato, da lakše živi: mnogi momci Kranjci i Štajerci i djevojke Kranjice i Štajerke služe po svietu kao konobari (kelneri), a traže i drugu lakšu zaslužbu. Ali tko bi u kratko kazao sve razloge! Bit će za to još zgode.

Slovenske zemlje, u kojih naš slovenski narod živi pomiešano što s Talijanima (u Primorju), što s Niemcima (u Štajerskoj), imadu zajedno 2,274.000 naroda, i to:

u Štajerskoj . .	1,356.000
u Kranjskoj	508.300
u Primorju (Gorica i Trst)	410.000
	2,274.300

Ali u Štajerskoj ima samo trećina Slovenaca (drugo su Niemci), a u Primorju broje malo ne polovicu Talijana, tako da bi Slovenaca bilo oko 1,600.300.

Nauka, umieće i knjiga.

Prirodne nauke. To ste već čuli: ničim se sviet danas toliko ne hvali, koliko tim, što su ljudi proučili „prirodu" (narav) i gotovo ju zajašili! Vodu i oganj prisilili su, da tjera kola, groma se više ne boje, jer su ga prisilili, da bez štete po „gromovodu" na kući preleti u zemlju. Ali to nije sve: izmislili su ljudi takva stakla, da vide, što se radi na zviezdah, i kakav tamo vjetar puše. Ni to nije sve: prekopali su sibirski snieg i našli u njem smrznute životinje, za kojima je još pokojni naš praotac Adam po trnju gaće derao... Vi vidite, kao da ja šalu zbijam od znanosti. Nije baš tako, ali je istina, da me malo srdi, što se ljudi toliko hvale: kako su iztražili i proučili siromašnu tu prirodu. Uviek im je na jeziku, „Priroda, priroda — i samo priroda! Sve je drugo ništa! Što treba učiti stare i tudje knjige i jezike, što treba učiti pjesme i priče i čitati pripoviedke, što će nam prazno mudrovanje: kako su ljudi njegda živjeli,

i kako bi morali po pravu i pravici živjeti! Sve to nije ništa! A osobito je bedasto i štetno mučiti djecu s katekizmom i još koječim takovim. *Prirodu treba poznati,* — to je prava znanost" — i tako dalje.

Dobro je poznati prirodu: zrak, svietlo, zviezde, životinje, bilje, kamenje i kisele i slane vode; dobro je znati, „kako je naša zemlja rasla", ne škodi se zamisliti u to: kako su njekad gušteri letjeli. Ali nije istina, da je to prva i prava znanost, a sve drugo nije ništa. Što mi koristi znati, kakav vjetar puše, na kojoj zviezdi, kad ne znam ljudski živjeti?

Ne bi vam o ovoj stvari pisao, da niesu počeli već i za seljake pisati takvih knjigâ, koje će seljake poučiti tobože, što je i kakva je priroda. Krasno naše i vriedno *„Družtvo sv. Jerolima"* kao da se je uplašilo pred tom vikom za „prirodne znanosti", pa i ono počelo izdavati tobože „prirodoznanstvene" knjige, samo da ne bude vike od onih ljudi, koji viču samo: priroda, priroda! Ali — pišu mi seljaci — što će gospoda seljaku pripoviedati: kakva je svraka, kakav je i što je vrabac, kakav je pievac i kokoš? To seljaci znadu bolje od gospode.

Istina je, to seljaci znadu bolje od gospode, i takvih knjižica seljaku ne treba. Ali ni seljaku ne bi škodilo, kad bi ga u istinu nješto naučio o prirodi i o redu i zakonu u prirodi, jer on sâm nema kada o tom razmišljati. A ima takvih krasnih stvari, koje čovjeku zbilja otvaraju oči u božji sviet ili u prirodu. Ali te su stvari težke. Malo je i školovane gospode, koja bi razumjela, kako je krasan vječni zakon u prirodi božjoj, koja bi znala jasno i kratko izvaditi to iz velikih knjiga i dati to narodu. A kad toga ne znaju, onda opisuju vrabce i pievce, — i misle, da je to prirodna znanost i nauka.

„Urania". To bi vam se hrvatski reklo *„Nebesnica"*. A tako su okrstiti njekakvo kazalište (tintar). U takvom se kazalištu pokazuju velike slike svačega: gradovi, zgrade, dogadjaji i svašta iz znanosti. Sve vidiš veliko, koji put kao živo, a uz to jedan govori i razlaže, što je to na slici. Slike se ove ne vide onako, kako su načinjene, nego se povećaju na staklo, a onda se kroz to staklo bace kao *sjena* na stienu (na zid). „Urania" ili „Nebesnica" okrstili su to kazalište valjda zato, što se tu vidi sve, „što ima pod nebom". A možda su to tako nazvali zato, što se je *Uranija* zvala jedna vila, koja je stare Grke učila poznavati zviezde, — kao što je ono naša vila Ravijojla učila junake poznavati ljekovito bilje.

Takvih „Uranija" ima svuda po velikim gradovima, a nedavno su ju složili i u Zagrebu, pa iz Zagreba putuje i po drugim hrvatskim zemljama. Htjeli bi ljudi — kažu — na laki način poučiti narod u svačem: hoće ljudi „popularizovati" znanost, hoće „unaroditi" znanost t. j. proširiti znanost u zadnju kolibu seljačku.

Ja baš mnogo ne držim do takvoga načina naučanja, jer se bojim švapske pomade. Ali kad bi se našlo ljudî, koji bi bili za taj posao, i koji ne bi imali ništa drugo pred očima, nego samo to, da se narod prosvieti (a ne da vidi „komediju", koje ne razumije, ili mu je nepotrebna), — kad bi to bilo, mogla bi i „Urania" tjerati po malo mrak. Možda to i hoće naša „Urania".

Svaštice.

Što englezki kralj — ne vjeruje? Po starom običaju — kako je posve pravo — mora englezki kralj pred velikaškim saborom moliti *Vjerovanje*, kad preuzme vladu i stupi na priestol. Tako je i novi kralj Eduard VII. (sedmi) molio nedavno pred svojim velikašima čudno njekakvo *„Vjerovanje"*. Odmah ćete i sami reći, da je to čudno vjerovanje. — Kad drugi kršćani (englezki je kralj polulutoran) mole vjerovanje, oni govore: „Ja vjerujem" — to i to. A englezki je kralj molio: *„Ja ne vjerujem . . ."*, i kaže, što on *ne* vjeruje. Pa što ne vjeruje? Ne vjeruje, da se kod kršćanske službe božje (ili kod mise) kruh i vino pretvori u tielo i krv Isusovu, nego kaže, da je rimokatolička misa — kumirstvo, t. j. krivoboštvo!

Ovo je najveći dokaz proti lutoranima, jer to nije nikakva vjera, kad kažeš, što *ne vjeruješ*. Hoće li tko znati, što ja vjerujem, ako kažem n. pr. „Ja ne vjerujem ono, što Kitajci vjeruju"?

Ali moramo malo — ali samo malo — lutorane englezke izpričati. Vjera je Lutorova većim dielom *niječna (negativna)*, t. j. kad je on počeo „naučati", nije naučao toliko što *treba* vjerovati, nego: što *ne treba* vjerovati, — pa je to došlo i u englezko kraljevsko „vjerovanje".

A kakvo je to vjerovanje, to možete najbolje prosuditi, ako pomislite, kakvi su u životu ljudi, koji ne kažu, što *hoće*, nego uviek samo govore, što — *ne će*. S takvimi je vrlo težko.

Gospodarstvo, trgovina i novčarstvo.

„Hrvatska poljodjelska banka". Napokon je izašao na sviet proglas i poziv na podpisivanje dionicâ za ovu banku. Proglas je podpisalo dvanaest hrvatskih biskupa, osam narodnih zastupnika i još njekoliko visoke crkvene gospode.

Kad je ovaj proglas i poziv izašao na svietlo, protivnici su bili u prvi čas smeteni. Pisali su: da ne žele toj banci smetati. Već to nije bilo dobro. Ako će ova banka biti za dobro naroda, onda nije dosta: „ne želimo smetati", nego: moramo joj pomagati; a ako će ta banka biti na zlo narodu, opet nije dosta reći: „ne želimo smetati", nego: moramo biti proti zlu, proti toj banci.

I zbilja za koji dan našli su protivnici, da će ova banka biti na zlo narodu. Zašto? Čujte:

Oni, koji će dati svoje novce u „hrv. poljodjelsku banku" — t. j. dioničari — dobivat će za svoje novce 4 od stotine (4%) kamata. A ako bude davala dioničarom 4%, a imat će i troška, a možda i gubitka, ne će banka moći narodu davti novaca za 4%, nego najmanje za 6%. A to su preveliki kamati za narod.

To je jedno. A drugo je ovo: Dionice bankine glase na 100 K, ali dioničari ne će platiti za svaku dionicu 100 K, nego samo 50. A drugih 50 K — to će se platiti od dohodka (od profita) banke, tako da će dioničari platiti samo 50 K na dionicu, a za njeko vrieme

vriedit će svaka dionica 100 K. I tako će dioničari dobivati 4% kamate — i još će im se glavnica *podvostručiti.* Tko će platiti ovu polovicu? — *Seljaci* će to platiti: oni će plaćati kamate, iz kojih će se nadoplatiti ona polovica, oni će dioničarom podvostručiti glavnicu. I tako će sirota seljak obogaćivati biskupe, kanonike i druge dioničare. To je guljenje, to je lihvarstvo.

Tako pišu protivnici banke (novine „Hrv. Pravo"). Ali oni ne prigovaraju samo, oni znadu i nješto bolje, a to je ovo: Neka budu dionice manje (20 K), i tko je zbilja prijatelj narodu, — neka ne traži *nikakvih kamata,* neka nikad ne ne traži *ni glavnice,* nego neka *pokloni* 20 K za narod. Na ovaj način neka se skupi jedan milijun forinti, a seljacima se neka daje novac za 3%.

Moramo biti pravedni i moramo kazati, da je ovo dobro. Ali ja znam još bolje. Još bi bolje bilo, da se na ovaj način sakupi i *pokloni* za seljačtvo barem *tri milijuna* for., a ne jedan ; dalje: neka banka ne uzima ni 3% kamata od s ljakâ, — neka ne uzima *nikakvih kamata,* a troške banke neka nose dioničari-rodoljubi. Još bi bolje bilo za narod, kad bi banka plaćala kamate onomu seljaku, koji bi od nje htio posuditi novaca. Pa to ne bi bilo mnogo za dioničare: tko je poklonio 20 K, taj bi drage volje davao još 5% kamata na svoje novce, — to bi bilo za dionicu *samo jednu K* na godinu. Pa što je to — *jedna kruna?!*

Tako bi se seljaku pomoglo, — a sve ono drugo — to je guljenje i lihvarstvo.

Ne znam, što vi mislite. A ja mislim ovako: Oni, koji su pokrenuli „Hrv. polj. banku" *težko* će sabrati 2 milijuna K, i ako obećavaju dioničarom 4% kamata i podvostručenu glavnicu. Ne treba zaboraviti, da živimo u zemlji, gdje „domoljubi" pobiru od naroda *16 od stotine!* Ne treba zaboraviti, da živimo u zemlji, gdje se je jednom „domoljubnom" novčanom zavodu za petdeset godina glavnica po-pet-de-se-te-ro-stru-či-la! Čujete li: *popetdeseterostručila?!* Dionica, za koju su dali 50 for., vriedi danas 2500 for.! A molim liepo: čitavih 50 godina dobivali su od svoje glavnice kamate — i to: kakve! — i još im se je glavnica popetdeseterostručila.

I u takvoj zemlji, u takvom narodu dolazi njetko i kaže: da je guljenje, ako dobivaš 4% kamata i ako ti se glavnica podvostruči. Dolazi njetko i propovieda: *poklonite* narodu svoje novce.

Tko tako govori, taj zna, da to ne može biti. I baš zato, što zna, da ne može biti, — zato i govori, samo da ne bude ništa.

Napokon: tko *hoće* svoje novce pokloniti „hrv. polj. banki", — neka pokloni. Tko ne će kamatâ, — neka ih ne pobire. Ili ako se boji, da bi se od njegova dara i kamatâ dioničari „hrv. polj. banke" previše udebljali, — neka oni, koji ne će kamatâ, i koji hoće pokloniti svoj novac, — neka stvore *svoju* banku i neka daju seljaku novac za 3%, ili bez kamata. Samo se pita: Gdje su bili ovi ljudi *prije,* nego se je počelo misliti na „Hrv. polj. banku"? *Gdje su bili prije?* Ako su oni *do sada mučali* o toj stvari, a sad udaraju na to, — nije li to samo zato, da i ovo poruše i onemoguće? To i sliepac vidi.

Kažu, da je 6% previše za narod. Neka pitaju onaj narod, koji danas plaća 10%, 12%, 16% i još troškove.

Kažu, da je guljenje pobirati 4% i dobiti dvostruku glavnicu. Kad bi i bilo tako, ja ne bi rekao, da je to guljenje, ali ne bi rekao ni to, da je to za dobro naroda. Ali ne mora biti tako. Dioničari će dobivati *najviše* 4%, — a po tom mogu dobivati i 3%, i 2%, i 1% i ništa. Ja im toga ne želim. Ali ako ne budu dobivali prvih godina ni 4%, pa ako im se glavnica za 30 do 40 godina podvostruči, — Bog im blagoslovio!

Kažu, da će seljaci dioničarom podvostručiti glavnicu. Ne će. Banka će imati dobitka — ako ga bude imala — *od uložaka,* t. j. od onih novaca, koje će sviet ulagati kao svoju prištednju u ovu banku. Glavnicu će dakle dioničarom podvostručiti oni, koji su ju drugima do sada popetdeseterostručivali, — a koji su od naroda vukli 8%, 10% do 16%. A ovdje će ju samo podvostručiti onim dioničarom, koji će od naroda uzimati 6%. Istina je: židovske i gulijaške štedione ne će moći dalje toliko dobivati, — pa je li moguće da „čisti starčevićanci" *samo* zato viču na „Hrv. polj. banku"?

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Kako je banskoj Hrvatskoj, to se najbolje vidi po tom, što su jučer pisale velike zagrebačke novine „Obzor". Pošto su razložile, što Madžari rade na primorskoj Rieci, pišu tê novine: *„Kad narod vidi, da njegovi zastupnici driemaju, tada i on legne u postelju, da usne."* Baš vam je tako. Oni zastupnici, koje je narod, da tako rečem, na krvavim ramenima proturao u sabor, da brane narodno pravo, — oni, kaže „Obzor" — *driemaju.* Samo se „Obzor" vara ako misli, da će i narod *usnuti,* — jer narodu nije tako dobro, kao njegovim zastupnikom. Neka gospoda zastupnici samo driemaju... Narod ne spava, nego *ne vidi dobro.* Ali će i on progledati.

Za Dalmaciju je izdalo bečko ministarstvo ovakvu naredbu: Ima se namjestiti nekoliko podvornikâ i nižih službenikâ kod oblastî, ali to mjesto *ne mogu dobiti domaći ljudi,* dalm. Hrvati. Dakle dalm. Hrvat ne može u pravom svom domu doći do kore kruha, nego će mu i to oteti Niemac, ili istarski Talijan! Hrvatski zastupnici u Beču pitali su ministra, zašto je izdao ovako nepravednu naredbu, — samo Bog zna, kad ćemo čuti odgovor!

U Istri se ne mogu Hrvati drugojačije boriti proti Talijanima i dotepencima, nego samo tako, da naš narod prosvieću. Zato je osnovana *„Družba sv. Ćirila i Metoda"*, koja je 26. prošl. mjeseca opet otvorila jednu svoju hrvatsku školu, i to u Livadah. — Kako su mnogi krajevi u Istri stradali od nerodice, zatražio je u bečkom saboru zastupnik Spinčić od bečke vlade, da dade narodu zaslužbe kod gradnje cestâ i t. d.

Iz Herceg-Bosne malo se čuje. Bilo je javljeno, da se naši muslimi („turci") dogovaraju s vladom u Sarajevu, da im vlada dade podpunu slobodu u njihopih vjerskih stvarih, pa da im je i dala. Ne zna se ni to, da li se naši muslimi još uviek sele iz domovine. — Što se iz Herceg-Bosne malo čuje, krivo je tomu i to, što su novinama sve-

zana usta, pa ni vriedni mostarski list *„Osvit"* ne piše gotovo ništa o domaćih bosanskih i hercegovačkin stvarih. Možda su mu zato i dali život, — da ne viče previše. Sad je *„Osvit"* u četvrtoj godini, a u toj dobi djeca već i ne viču toliko . . .

Po tudjem svietu.

U bečkom saboru nastao je malo mir: Česi su se smirili. Kažu, da je vlada koješta, i to mnogo obećala Čehom, ako budu mirni, — ali što im je obećala, to je još tajna. Ako Česi i ne dobiju brus, ne će dobiti, što ih ide, a to je: slobodno i svoje češko kraljevstvo.

Macedonski Bugari, koji su išli za tim, da svomu narodu olakšaju turski jaram, — sad su pred turskim sudom. Macedonski Bugari imali su tajno družtvo, spremali su oružje i sve potrebno za borbu, a iz Kneževine Bugarske dobivali su pomoć. Znalo se je za to družtvo, ali nikoga niesu mogli pograbiti, jer se je dobro pazilo. Ali je počela Rumunjska u tu stvar zabadati i tražiti od bugarske vlade, da ne pomaže „buntovnikâ" macedonskih. Onda se je umiešala i Turska, — pa je moglo biti svašta. Zato je sad u Bugarskoj novi ministar Karavelov, koji hoće svakako da za sada bude mir.

Za Bure se svašta čuje, ali malo je što stalna istina. Jedne novine pišu, da se general Bota dogovara s Englezi, a druge, da je rekao: Sad će tek početi pravi boj.

Razni dogadjaji.

Nadbiskup zagrebački, preuzvišeni gosp. Juraj Posilović sjedi već 25 godina na biskupskoj stolici. Baš sutra dne 23. ožujka navršit će se 25 godina, što je ondašnji sveučilištni profesor dr. Juraj Posilović imenovan biskupom senjskim, gdje je bio biskup punih 18 godina. God. 1894. dne 17. ožujka imenovan je biskup Posilović nadbiskupom zagrebačkim. Dragi Bog neka preuzvišenoga gospodina na tome mjestu i dalje čuva i jači!

Grof Lav Tolstôj, poznati vam pisac i mudrac ruski, — izbačen je iz rusko-pravoslavne crkve. „Sveti sinod" (zbor) ruski izbacio ili izobćio je grofa Tolstoga zato, što mudri grof previše mudruje, a njegove se mudrije protive kršćanskomu nauku.

Krvava i blatna kiša padala je nedavno na raznim mjestima. To nije nikakvo čudo. Ako vjetar digne u zrak silnu prašinu, pa naglo stane padati kiša, — eto blatne kiše. A ako je prašina crvena — kao što ima crvene zemlje i crvenoga pieska, — eto „krvave kiše". Znade zapasti i žuti i crveni snieg.

Čuvajte se američkih snubokа! Ovih dana snubio je njekakav agent — valjda židov — u okolici oko Ludbrega (u Podravini): neka idu s njim u Ameriku, on će ih, kaže, prevesti preko mora za 100 for. Sve je to laž. Dobro je, što ga je oblast pograbila.

Sveučilištni djaci u Pešti i Ruskoj — bune se. U Pešti se bune i tuku zato, što njeki djaci— židovi i požidovljenici — ne trpe u školskoj sobi razpela (križa), nego križ bacaju napolje. U Ruskoj su pak druge stvari, za koje danas nemamo prostora.

☞ Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka).

DOM

Uredničtvo i uprava: Jurjevska ul. 28
Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☞ Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Broj 7. | U Zagrebu, u četvrtak, 4. travnja 1901. | God. 2.

Uzkrs.

Kad tko od školovanih ljudi pročita prvu ovu rieč, — odmah će okrenuti dalje: ne će čitati.

Zašto ne će čitati, — i ako čita sve, što „Dom" piše? — Ne će čitati zato, jer zna, što i kako pišu naše velike novine o Uzkrsu. Pogledajte slobodno: Posljednji broj svakih novina pred Uzkrs ima na prvoj strani: „Uzkrs", i to svake godine. Tko čita novine, taj već unapried zna, što tu piše. Tu piše od prilike ovo: Gospodina i Spasitelja našega mučili su zemljaci njegovi židovi, mučili su ga, razapeli, ubili i pokopali. Ali On je ustao od mrtvih, uzkrsnuo je. Tako i narod naš hrvatski muče, razapinju ga i ubijaju, — ali će doći dan, kad će i naš narod ustati od mrtvih, — i narodu će našemu doći njegov uzkrs! — Drugi dodaju još ovo: Ciela narav božja veseli se uzkrsnuću Spasiteljevu; svaka travica, koja je pod sniegom i ledom bila mrtva, — opet oživljuje. — A treći se unapried rugaju svemu ovomu. I oni pišu ovako: „Uzkrs! O, znamo mi, da će novine poštovane opozicije pisati: kako naš narod trpi, kako ga muče i razapinju, kako su ga već pokopali, pa kako će uzkrsnuti. Sve su to prazne rieči, da ne kažemo: budalaština. U našoj zemlji ne teče mlieko ni med, to je istina; ali našemu je narodu dobro, nitko ga ne muči i ne razapinje, nitko ga nije pokopao, pa mu ne treba ni nikakvoga uzkrsnuća. Ako se već hoće govoriti o uzkrsnuću, naš je narod već uzkrsnuo: on je uzkrsnuo onaj čas, kad se je pomirio s bratskim i savezničkim narodom madžarskim, on je ustao na novi život, kad je s Ugarskom načinio nagodbu. Po toj nagodbi naš narod živi, po

njoj napreduje, po njoj može mirno gledati u budućnost. Nagodba — to je naše uzkrsnuće . . ."

Tako pišu od prilike naše novine. A sve su ovo prazne rieči. Kad treba riečî, onda školovana gospoda niesu u neprilici: za to se skrbe škole, u kojima se, rekao bi čovjek, i ne uče drugo, nego rieči. I tako, gdje treba raditi i učiniti štogod, dosta su našim ljudem gole i prazne rieči.

Ja bi se htio oteti toj poplavi praznih rieči, pa zato niesam pisao golih rieči ni o Božiću, ni na Veliki Petak, ni o Uzkrsu, ni o Duhovima, — ni na jednu svetkovinu, kad su naše novine pune riečî. Ja mislim, da svetkovine kršćanske nemaju nikakvoga posla s politikom, osobito s našom hrvatskom politikom, — Bog joj se smilovao! Nije dostojno, nije zgodno potezati velike stvari — a kršćanske su svetkovine velike stvari — nije dostojno potezati ih u političko blato i miešati sve to skupa: i nagodbu i Uzkrs.

A onda još jedno! Sve ove prazne rieči drže narod u pospanosti. Jedni kažu: ne treba uzkrsnuća, već smo uzkrsnuli; a drugi kažu: čekajmo uzkrsnuće. Ja pak mislim, da ne valja čekati uzkrsnuća, nego raditi, da se dignemo. Što biste vi rekli čovjeku, koji bi vam rekao: „Čekaj, dok ustaneš!"? Ne tako, nego: Dižimo se, pa ćemo onda ustati!

»Dobri ljudi.«

Pred mjesec dana dobio je „Dom" pismo od prijatelja seljaka iz Podravine, a u tom pismu piše i ovo:

„Ne mogu propustiti, a da ne rečem i ja koju na članak: „Što ćemo, da nam zemlja ne otide na bubanj?" Vi ste kazali, da bi se namjestili gospodarski činovnici, koji bi vodili gospodarstvo. Ja niesam za to. Već imamo i bez toga . . . Drugi put je, koji bi vodio, da nam zemlje ne odu na bubanj. Fiškali (odvjetnici, advokati, „dokturi") — oni nam zemlje prodaju. Nijedan grunt (zemljište) nije prodan bez odvjetnika. Nema parnice bez fiškala. A čemu fiškal? Zašto ne bi ono, što sud izreče, bilo sveto i pravomoćno? Od kad su fiškali poplavili gradove i sela, od onda . . . Ni porez državni, ni obćinski nameti, ni gizdavo odielo, ne vodi do prodaje, nego fiškali i procesi i silni biljezi (štempli) . . ."

Po ovom bi čovjek rekao, kao da su svemu zlu krivi „fiškali". Meni nije ni na kraj pameti, da govorim u žep fiškalu, ali čujte, što je nedavno govorio njetko, — odmah ćete čuti, tko:

„Za jednu malenkost, za dvie besjede nepromišljeno izrečene, za pedalj zemljišta — eto prkosa, eto pravde, prava i kriva svjedočanstva, eto odvjetnika, sudaca, povjerenstva na lice mjesta, eto karbe, sumnje, uvriede Boga i nemira ljudima u komšiluku, eto na svršetku pustih troškova! Vama je poznato: imade kućâ, koje su se s temelja upropastile — zbog pravdanja".

Recite sad: Je li, nije li ovako? A onda recite: Jesu li tomu krivi fiškali, što se sviet pravda?

Nije na ovo lako odgovoriti. Tu treba koješta prije znati i prosuditi, a onda se tek može odsjeći: ovako je!

Istina je prije svega ovo: Od kad se ljudi pred sudom pravdaju, od onda ima odvjetnikâ. To je posve naravski. A slušajte, kad se ljudi i sami za sebe — a ne pred sudom — pravdaju i nadmudruju. Za stalno ste već vidjeli i čuli, kako se nadje dobričina čovjek u pravdi s kakvim naleticom: sipa rieči, Bože dragi, kao iz rukava, a ovaj mu siromah ne zna odgovoriti, ne zna mu dati odvjeta (odgovora)! Koliko vas je puta svrbio jezik, pa ste mu htjeli doviknuti: „Reci ti njemu ovako!" Eto, sami ste se nudili za odvjetnika — bez plaće. A pomislite takvoga slabića na sudu! Ima ljudî, koji niesu krivi, a ne znaju se braniti, ne znaju sudu pravo razložiti, što je i kako je. A ima i takvih ljudi, koji niesu baš ludi i slaboumni, ali su na rieči i na misli tako spori i nezgodni, da baš moraju imati pred sudom branitelja. Ta čovjek bi takvomu bez plaće priskočio u pomoć, da ga obrani od napadača.

I tako nije čudo, nego je posve naravska stvar, da je sud već u najstarije vrieme dopuštao i tuženiku i tužitelju, da dozovu ili prizovu sa sobom na sud čovjeka, koga im drago, da ih brani. Advokat — to je latinska rieč, i ne znači ništa drugo, nego prizvanik, dozvanik, — kad i jest dozvan i prizvan. S početka — u staro rimsko vrieme, a i kašnje više puta — bili su ovi „prizvanici" ili advokati svakakvi ljudi, koji su se bavili i drugim poslom, a išli su s čovjekom na sud i bez plaće. Ali sve po malo bilo je sve to više takvih ljudi, koji niesu imali drugoga posla, nego su za plaću govorili i branili na sudu: stvorio se novi odvjetnički stalež. Kad je jedan put tako bilo, onda je

i država počela izdavati posebne zakone i propise za odvjetnike: kakve moraju imati škole i izpite, koliko ih smije biti, koliko smiju uzimati plaće i t. d.

Sada vam je vriedno spomenuti ovo: Od kad ima odvjetnikâ, a osobito od kad ima školovanih odvjetnikâ, kojim zakon daje njeku jakost — čujte, pa se čudite! to su svagda bili najveći i najljući neprijatelji i protivnici svakomu nasilju: oni su često jedini branili pravo i zakon. To je posve naravski. Zašto? Zato: U svakoj državi bilo je sve to više zakonâ i propisâ, tako da im i školovani ljudi niesu znali i danas im ne znadu puta ni računa. A odvjetnici su znali, oni su morali znati. Znali su i državni činovnici, — ali oni su bili plaćeni, oni su morali mučati. A odvjetnik zna zakon, — a nije plaćen: on je slobodan. Zato su i vlade i vladari više puta gledali, kako bi uništili odvjetnike, — ali to ne ide: odvjetnici se ne dadu, oni imadu svoje oružje — znanje zakona, oni znadu sve mudrije, kojima se služe njihovi protivnici. Pomislite samo, što bi bilo od hrvatske politike, da nema odvjetnikâ! Koliko bi bilo narodnih zastupnikâ i kakvi bi bili? Eto vam pok. Mrazovića i Makanca, pa živi: Derenčin, Zahar, Macura, Tuškan, Banjavčić, obadva Starčevića, Ružić, Frank, Potočnjak. Sve je upregnuto u jaram. — samo se još ne dâ pop i — fiškal!

„Daklem to su tî „dobri ljudi" — fiškali! I to smo već dočekali od „Doma"!

Ne, niesu to oni „dobri ljudi", koje imam na pameti. Ali prije nego dodjem na „dobre ljude", morao sam kazati, što sam kazao, a još ću kazati i ovo: Kakvi su zakoni, takav je sud, takvi su i odvjetnici. To je jedno. A drugo je ovo: Kakva su sva druga gospoda u kojem narodu, takvi su i odvjetnici. Ako niesu bolji — gori niesu.

A ja vam sad ne ću razlagati, kakvi su zakoni i kako se sudi po hrvatskoj zemlji. Jedno ću vam reći u kratko: Zakoni po našoj zemlji i gospoda naša, a i narod naš — sve je to takvo, da je danas — više nego ikada — najbolje za seljaka, ako se čuva svake pravde, procesa i odvjetnika.

„Pa kako ćeš bez suda i pravde?"

Sad smo došli na **„dobre ljude".** Ako ste sami sebi prijatelji, sastanite se, izaberite 4 poštena starca iz sela, na čelo im postavite župnika, — i to vam neka bude sud: tu se najprije nagodite, ako imate s kim kakvu pravdu. Ovi domaći ljudi poznaju vam bubrege, — a kako ne bi poznali vaše stvari!

Tu bi stvar mogli početi naša velečastna gospoda župnici. Ne pišem ja na prazno, jer već ima toga u našoj zemlji. Kako ćete čitati na drugome mjestu u ovom „Domu", ima u selu Jasenicama kod Splita (u Dalm.) „Seoska blagajna" (t. j. „Seljačka zadruga"). Predsjednik ove blagajne, veleč. gosp. župnik Franjo Ivanišević posve je dobro i krasno kazao: „Nije dosta, draga braćo, da vam blagajna nabavi sumpora, galice, da vam uzajmi novaca, — nego je njoj plemenita svrha nastojati, da budete ljudi, da živete u skladu i miru kao pravi kršćani, daleko od pravdâ, koje niesu nikoga pomogle, a jesu mnoge odmogle." — Zato je veleč. taj gosp. župnik sastavio **„sud dobrih ljudi"** ili „nagodbeni odbor", i već je prve godine 31 nagodbu postigao. Istina je: „Tko će sve kosovice na jednu vodu natjerati, tko će sve ljude u jedno kolo dovesti? Nismo ni mi — govorio je veleč. gosp. u skupštini — nismo ni mi mogli na prvi mah svim razmiricama na kraj stati", — pa tako će biti i drugdje. Ali početi se mora, jer pravde nam tjeraju narod s ognjišta.

Sad se osnivaju po hrvatskoj zemlji „Hrvatske seljačke zadruge", a na čelu su im obično gospoda župnici. Uz svaku zadrugu morao bi se sastaviti i „sud dobrih ljudi". Kad bi ovo pošlo za rukom, — više bi koristilo, nego novci. A ako hoćemo biti svoji i slobodni, ovo mora poći za rukom, jer znajte i pamtite: Nitko ne zaslužuje slobode, ako ne zna sâm sebe vladati i sebi gospodariti. Tako se i naš narod mora najprije naučiti, da se sâm znade vladati, — a onda je sloboda gotova. A gdje ljudi hoće jedan drugoga živa izjesti, — tu ne će biti slobode nikada.

Dalmacija.

Madžari već duže vremena pišu, da bi Dalmaciju trebalo od „Austrije" otrgnuti i priklopiti ju k Ugarskoj, ili kako Madžari kažu — k Madžar-orsagu. Naravski, to pišu samo najučeniji Madžari, jer ni svaki školovani Madžar i ne zna pravo, što je i gdje je ta Dalmacija. Ali ni najučeniji Madžari — čini mi se — ne znaju pravo, što je Dalmacija. Oni misle možda, da je Dalmacija kao Rieka. Oni misle možda, da je u Dalmaciji sâm Talijan i po koji plašljivi Hrvat. Oni misle sigurno: Kako

je lako bilo odmamiti i otudjiti Rieku od Hrvatske, — tako će lako biti i s Dalmacijom. A to će biti krasno, — misle oni: madžarska Dalmacija — madžarsko i more, a po moru otvoren sviet Madžaru i njegovoj trgovini.

Ali se Madžari možda i varaju. Rieka je jedan primorski grad, a Dalmacija je čitava zemlja. Na Rieku se je — kao u svaki veći primorski grad — skupilo i ostalo med Hrvatima svakakvoga (da prostite!) smeća, a najviše Talijanâ. Znate, da trgovac riedko pita za Boga i za domovinu. Tako nije čudo, da su i Riečani-trgovci pitali najprije za svoju korist. Madžari su njekako na čudan način znali dobiti rieč na Rieci, mitili su Riečane kojekako — i Riečani su pristali uz Madžare. To je lako s jednim gradom, gdje ima svakakvoga naroda. Ali u Dalmaciji je drugačije: tu je sâm Hrvat. Ima uz more, u Zadru, pa na otocih — ima Talijanâ i potalijančenikâ, ali na 100 Hrvatâ dolaze samo 3 Talijanâ. Pa kakvi su to Hrvati! Niesu to kakve šuške-buške, nego su to ljudi, osobito oni, što su podalje od mora, dalmatinski zagorci. Neka Madžari samo kušaju s njima . . . Možda — i ne će ići.

„A moj gospodine, što vi to divanite! To je samo prazna kuraža. Što će oni dalmatinski sirotani, goli i bosi, koji ništa nemaju i ništa ne znaju? Pa tko će njih i pitati? Oni će onamo, gdje dobiju hljeba i zaslužbe, oni će ponizno skidati kapu onomu, tko je jači, tko gospoduje i zapovieda. Dalmacija je malo ne sva uz more i bez mora joj nema pravoga života. A tko je gospodar na moru? Čitajte kako se zovu brodovi: Eno vam „Arpad", eno „Bathori", eno „Sečenji" („Szechenyi"), eno „Ziči" („Zichy"), eno „Petöfi", a eno Sent-Ištvan, pa opet „Matijaš kiralj" — i tko bi ih nabrojio, a sve su to — to se zna — madžarska imena — za madžarske novce. Pa i ono tobože ugarsko-hrvatsko parobrodarsko družtvo, — što je tu naše, što je tu hrvatsko? Malo ili ništa. Nema tu za nas ništa. Madžari i Talijani drže zajedno, a što ima naše sirotinje, to gleda., da što više ugodi i jednim i drugim . . . A napokon što bi to i pisao u listu za seljake? Niti oni to razumiju, niti se oni za to staraju, niti će oni odlučiti, komu će biti koja zemlja i tko će joj biti gospodar. Daj ti njemu zaslužiti, nemoj mu otimati, daj mu pravicu na sudu i kod vlasti, — on je zadovoljan, bio mu gospodar Madžar, ili Talijan, ali sâm — Bog budi s nama! — vrag! Tim neka sebi razbijaju glavu gospoda, koja od toga živu. A seljaku dajte mira" . . .

Ovako govore ljudi, koji ne znaju, što je istina i što je pravo. Ovako govore ljudi, koji se boje sile, a boje se sile i popuštaju sili baš zato, što ne znaju istine i što ne poznaju svoga prava. Zato čujte malo istine o Dalmaciji.

Danas je istina to, da su na dalmatinskoj morskoj obali gospodari Niemci, Madžari i Talijani. A prije 900 godina bili su na Jadranskom moru prvi gospodari — Hrvati. To nije izmišljeno, to pišu i tudje knjige, to zna sav sviet: sav sviet zna, da su talijanski Mleci plaćali hrvatskomu kralju za vožnju i plovitbu po Jadranskome moru. Onda je na dalmatinskoj obali bio goso — dalmatinski Hrvat, a Madžaru nije još na moru bilo ni traga.

Zašto je to onda bilo moguće, a zašto nije danas moguće? — To je bilo samo onda moguće, dok je primorje i čitavo zagorje bilo pod jednom vladom: to je bilo onda moguće, kad se za današnju Dalmaciju nije znalo, nego današnje hrvatsko primorje, Lika, Bosna i Dalmacija — to je bila jedna država, to je sve bila Hrvatska. Kad su izumrli domaći hrvatski kraljevi, Bosna se je sve pomalo otrgavala, a dalmatinsko primorje oteli su talijanski Mlečani. Poslie je Bosna došla pod Turčina, primorje dalmatinsko promienilo je više gospodara, dok nije napokon Dalmacija spala pod bečkoga cesara i pod bečku vladu, gdje je i danas.

Ovako otrgnuta Dalmacija — to vam je najčudnija zemlja na svietu. Pomislite: duga je do 400 kilometara, a ima mjesta, gdje je široka samo 2 kilometra! Na duljini od 150 km nije šira od 2 do 10 km., a samo na četvrtini duljine ima širinu oko 60 km. To vam je nakaza od zemlje, to je njekakav dugi šiljati jezik. Nema gospodara, koji bi htio držati ovakvu zemlju: on bi ju ili prodao ili zamienio.

Nije čudo, što ovakva čudna zemlja, kao što je Dalmacija, slabo napreduje, jer se na njoj i u njoj ne može ništa. Pomislite samo ovo: Hoće se, recimo, graditi željeznica od mora dalje u zemlju, u zagorje. Ali kako ćeš graditi dalje u zemlju, kad je tvoje zemlje samo 2 km, a 100 km to je još tursko na papiru, to je dalje Hercegovina, kojoj je gospodar čitava Evropa! Ne možeš graditi ništa, ako ti susjed ne dopušta, jer kakva je to željeznica od 2 km duljine! A tako je i u drugih stvarih.

A k tomu dolazi još ovo: Po zakonu, t. j. po onoj nagodbi od god. 1868. — Dalmacija spada k banskoj Hrvatskoj, a samo

za čas stoji pod bečkom vladom. Dugi je to čas, — ali mora biti dug, jer našim neprijateljem ne ide u račun, da dalmatinski Hrvati dodju pod bansku vladu: bilo bi nas više, bili bismo jači mi Hrvati, s Dalmacijom bi banska Hrvatska imala preko tri milijuna dušâ.

Ali ni to nije sve. Kad bi se Dalmacija sjedinila s banskom Hrvatskom, — to bi tek bilo čudo od zemlje. Poslušajte malo, da vam to čudo razložim: Odrežite komad kruha s gornjom i doljnjom korom; pa izrežite sredinu: one dvie kore, što vam ostane, to vam je banska Hrvatska s Dalmacijom! Donesti ću vam i karticu zemljopisnu, pa ćete vidjeti. A ona sredina, što ste izrezali, — to ste iz hrvatskoga kruha izrezali — Bosnu i Hercegovinu.

I tako vidite, da bez Bosne i Hercegovine ostaje banskoj Hrvatskoj i Dalmaciji samo gola kora: hoćemo li se najesti, treba nam i sredine, treba nam Herceg-Bosna. A za nju se još ne zna, čija će biti: na papiru je još turska, u njoj vlada Austro-Ugarska, a pravi joj je gospodar ciela Evropa. A ta blažena Europa, koja nikad jošte nije dala nikomu, što ga ide, ona se još nije domislila: što će s Bosnom. Dok se to ne rieši i ne odluči, težko je odlučiti i to, što će biti s Dalmacijom. A kad se rieši, što će biti s Bosnom i Hercegovinom, onda će i Dalmacija dobiti svoje mjesto — onda će biti riešeno **„hrvatsko pitanje"**.

Hoćemo li mi na to mirno čekati? Ne ćemo, ne smijemo. Istina je, Evropa je jaka i za slabe ne mari. Englezi dave Bure po volji. Ali Buri su ipak u — Africi, u dalekom i divljem svietu, gdje je sve slobodno, a mi smo na očima cieloj Evropi. Istina je i to, da su naši neprijatelji jaki. Ali zašto su jaki? Niesu oni samo zato jaki, što ih ima više i što su bogatiji, — nego zato, što oni znadu, što im treba, i što hoće, oni imaju svoj cilj. A mi Hrvati pravo ne znamo, što nam treba, ne idemo ravno k jednomu cilju, jer naš čitav narod nema još jednoga cilja i jedne misli. A dok toga ne bude, dotle neće biti riešeno niti naše „hrvatsko pitanje". Istina je, na to pitanje odgovoriti će Evropa, ali ako se i mi složno javimo k odgovoru, odgovorit će se na to pitanje, kako budemo mi htjeli, t. j.: neka se hrvatski narod ujedini. Što nas više bude, koji ćemo to tražiti, to ćemo lakše doći do svoga cilja. A da nas bude što više, — za to „Dom" ovo i piše.

Drobno gospodarenje.

Prije svega da vam kažem razliku: što je krupno ili široko gospodarenje, a što je drobno gospodarenje.

Kad koji poljodjelac izore i zasije čitavo svoje zemljište — recimo — kukuruzom, ili pšenicom, pa ako mu je to prva i jedina briga, a ne mari ni za što drugo: ne mari ni za vinograd, ni za šljivik, ni za bašču, ni za blago, ni za pčelce, — onda bi se takvomu gospodaru moglo reći, da na krupno ili na široko gospodari. Tu nema mnogo različnoga posla, nego svagda jednaki težaci i radnici, gospodar si ne razbija mnogo glave, ne prtlja svašta, pa ako urodi, eto imetka, eto novaca. — A drugi gospodar posije, ili zasadi ovdje nešto kukuruza, ondje lana, ovdje krušku, ondje trešnju, ovdje opet šljivu, tamo gredicu graha (pasulja), ili graška, — taj na drobno ili na sitno gospodari. Taj će gledati da prihrani koje krmče, koje ždriebe, a ne će zaboraviti ni na pčelce. A ima ih, koji znadu i za drugačije biljke, n. pr. za repicu, mak, drobno grožđice (»ribiz«), i što vam ja znam, — pa od svašta dobije po malo.

Ako pogledamo po našem hrvatskom narodu, opazit ćemo, da naš narod ponajviše na krupno ili na široko gospodari. Nije to zato krupno ili široko, što bi naši ljudi imali posvuda mnogo zemlje, (a ima i toga n. pr. u najdolnjoj Posavini), nego zato, što se naš čovjek nerado pača u svašta, nije mu do sitnicâ, tričarijâ i petljanija: on voli da mu jedna stvar urodi, pa ako mu to dobro potegne i iznese, — onda je na miru. U jednom kraju siju najviše kukuruz i hrane još krmke, u drugom pšenicu (žito) i k tomu ovce, u trećem drže samo ovce, u četvrtom je prva stvar vinograd i ulje (maslina).

Istina je, to je posve naravski, da u jednom kraju bolje raste i rodi ovo, u drugom opet ono. Ali ima krajeva, gdje bi moglo biti svašta po malo, pa ipak nema: ne će se svietu.

Zašto se ne će svietu? — Ne ćemo dugo promišljati i mudrovati, nego recimo ravno: toga se našemu svietu ne će, — jer mu ne treba, nije mu sile. Ne ćemo reći, da to danas našemu svietu ne treba, ali mu nije do nedavna trebalo. Naš je narod do nedavna dobro živio, dobro mu je bilo u mnogim krajevima. Bile su zadruge, bilo je dosta zemlje, bilo je dosta blaga, — jer je bila slobodna paša — bile su male daće i porezi, pa se sviet

naučio na laki život. U proljeće bi se obradilo ono prvo, od šta se je živjelo: ili kukuruz, ili pšenica, ili vinograd; u jesen bi se to kao za šalu pokupilo, — a onda čitavu zimu liepo počivaj i zievaj. U toploj sobi selio bi se čovjek s jedne klupe na drugu i protezao se na njoj, a kad bi mu to dodijalo, zapalio bi lulu, pa hajd k susjedu na razgovor. Žene su samo — onda više, nego i sada — one su imale pune ruke posla: prele su, tkale su, bielile predju, vunu — i sto drugih posala. Niesu još onda žene obilazile oko židovskih dućana, niti kupovale ništa: sve, što je bilo na njoj i na mužu, to su izradile njezine ruke, jer gizde velike nije još bilo. A kad je prestao poljski posao, mogle su žene mirno raditi: nije ih bilo briga za jelo ni za ništa drugo, bila je tu gospodarica.

Danas je sve ne samo malo, nego i mnogo drugačije. Prvo i prvo — zemlja je podieljena i raztrgana: ovdje ima pet-šest brazda, ondje 10 do 12, a drugdje ni toliko. Svaka žena je svoja gospodarica, pa ima posla u kući i oko kuće, zato ne može nikad pravo doći k svomu ženskomu poslu, pa zato i ide k židovu po sve, što treba na sebe i na muža. A sve to stoji novaca, trebaš novčić svaki čas. A porezi su i daće velike, — a ni od kuda novčića. Kad bi čovjek htio sve potrebe podmiriti, morala bi zemlja barem još jedanput toliko roditi, koliko je do sada rodila.

A je li to moguće? — Jest, to je moguće. Ali to nije moguće, ako naši ljudi budu i dalje onako tobože na krupno gospodarili, to je moguće samo onda, ako se naš čovjek nauči i na drobno gospodarenje. Svaki i najmanji komadić zemlje treba dobro obraditi, i to treba na njem posijati ili zasaditi takvu stvar, s kojom je — to je istina — više brige, ali se može skupo prodati. Ali ni to ne će biti dosta, nego će trebati još i to, da čovjek pazi na svaku i najmanju stvar, da mu ne propadne. Pomislite samo, koliko se je gnoja znalo prije raztepsti; koliko ga je voda oprala i odnesla! Sad više ne bi smjelo tako biti. A onda: koliko je voće sagnjilo — i sto drugih stvari, na koje čovjek nije pazio, jer mu nije ni trebalo.

Ovakvo drobno gospodarenje moglo bi se nazvati i pomnjivo, brižljivo ili pažljivo gospodarenje (a učeno to kažu: intenzivno gospodarenje; a ono na široko — ono se učeno kaže: ekstenzivno). Težko će se naši ljudi tako skoro naučiti na takvu brigu i pažnju, — ali i tu ih treba barem malo gurnuti, da se iz pospanosti probude. Treba im doviknuti: Vrabac vas

nosio, vas i vaše babe — zašto ste se onda dielili, ako i dalje kanite zievati? Svaki vas je htio biti svoj gospodar, pa sad ste si gospodari, sad radite, da budete više imali. Kad znadete trošiti na svakakve sitnarije i tričarije, — morate i vi paziti na sitne i drobne stvari.

Još bi vas trebalo naučiti samo to: kakvoga ima drugači jega bilja, od kojega se može prirod skupo prodati. Ali to već nije „Domov" posao, kao ni to, da vas nauči, kako se mogu mnoge sitne stvari (koje su do sad propadale) — kako se mogu na korist okrenuti. Za to su gospodarske podružnice i gospodarski listovi, pa oni neka čine svoju dužnost.

Sitnice.

Život i politika.

„Većina". Znate, da su narodi bili nezadovoljni, što su vlade i vladari radili po svojoj volj, pa su onda nad vladu i nad vladara postavili *sabor:* sabor neka ima prvu rieč. Ali u saboru ima mnogo ljudi: jedni hoće ovo, drugi ono. *Koji imaju pravo? Gdje je pravo?* I sviet je odgovorio: Pravo je ondje, gdje je *većina!*

Doista su kad i kad ljudi najbedastiji onda, kad misle, da su najpametniji. Stanite malo i prosudite: Nema teže stvari na svietu, nego što je prosuditi i odlučiti: *što je pravo?* I ovu najtežu stvar riešili su ljudi tako prosto, tako brzo! *Gdje je većina, — tu je pravo!* Tko se toga drži, to je svejedno, kao da se drži ovoga: *Gdje je sila, — tu je pravo.* I već ljudi vide, da se na ovaj način ne može dalje. Čitali ste lani u „Domu", što je to *„obstrukcija"*. Nadje se u kojem saboru 40 do 50 ljudi, koji su u duši uvjereni, da u tom saboru ima 100 i više drugih ljudi bez duše, koji su spremni onu četrdesetoricu uništiti — proti svakoj pravici. Ali što ćeš, kad je pravo na onoj strani, gdje je *većina!* Ali manjina vjeruje u svoje pravo, i ne dâ se: buči, viče, galami, — i sabor ne može raditi, ne može napried!

Kad sabor ne može dalje, onda se to učeno kaže: *parla-* (pazite na jezik!) *„parlamentarizam" propada. „Parlament"* to je sabor (*„parla"* to znači *govoriti;* dakle *„parlament"* — gdje se govori), a *„parlamentarizam"* — to je cieli taj način i posao u saboru.

Dakle: cieli taj način, kako se do sad radilo u saborih, — to propada! Hvala Bogu! I mora propadati. Svaki čovjek zna ovo: Neka se sastane 100 ljudi, i od tih 100 ljudi može 99 imati krivo, a samo jedan pravo! Nije pravo ondje, gdje je *većina*, nego je pravo ondje, gdje je *razlog*. A kako je po saborih? Nadje se poštenih 10 do 20 ljudi, govore čitave dane i donašaju i davaju *razloge*, — pak što se dogadja? Ide se na „glasovanje", glasuje se: „gdje je *većina*", — a na *razloge* nema ni odgovora, za razloge nitko i ne pita, kao da si bob u stienu bacao! Pa kako ne bi taj način pravice morao propadati i napokon propasti!?

Nikakav sabor na svietu ne

će narodu dati pravice, — *ako nema poštenja i zdušnosti.* A ako se čvrsto širi nauk, da je pravo na strani *većine,* — to je pogibeljan nauk, jer vodi čovjeka na misao, da je za pravicu dosta sama većina *i bez razloga.* A to je propast za sve slabe i potlačene.

Dom i rod.

Imademo li mi Hrvati „liberalnu" stranku? U prvom početku bili su „liberalci" svuda po svietu krasni ljudi, jer su bili za slobodu: bili su za slobodu naroda, za slobodu i pravo slabijih i ugnjetenih, bili su proti svakoj sili i nepravdi. Poslie su samo onoga držali za „slobodnjaka" i „liberalca" tko je bio proti vjeri i proti „popovom", osobito pak onoga, tko je bio proti rimo-katoličkoj vjeri i proti papi, ili, kako se učenije kaže: proti *„klerikalizmu".* Po tom je posve naravski, da je najviše liberalaca bilo medju židovi. A još je više naravski, da je mnogih bilo sram, što su medju liberalci. — Da vidimo sada, kako je bilo kod nas Hrvatâ.

Prvi ljudi, koji su se u naše vrieme digli za slobodu hrvatskoga naroda, to su bili oni krasni mladići prije 70 godina, koji su bili uz Krapinca Ljudevita Gaja i grofa Janka Draškovića. To su bili pravi „slobodnjaci", kod njih se još ne vidi nikakva mržnja na „popove", oni još ne mare za te petljanije, oni još ne znaju za njekakvo posebno pobratimstvo sa židovima. Gaj i njegovi ljudi jednako su grlili Srbe i Slovence, kao i Hrvate.

Iza Gaja nastale su dvie hrvatske narodne stranke: *narodna stranka,* koju je vodio biskup Štrosmajer i Ivan Mažuranić (poslie ban), i *stranka prava,* koju je vodio Kvaternik i Starčević. U onoj „narodnoj" stranci bilo je već ljudi, koji dosta glasno počeli mrmljati na „popovštinu", pa kad su poslie na kratko vrieme dobili vlast u šake, stvorili su i njeke „liberalne" zakone: oslobodili su ljude i žene od gazde i školu od popova, jer su dopustili diobu zadrugâ, a školu su uzeli izpod nadzora svećenikâ. — *Stranka prava* naprotiv — nije se miešala u te petljanije, kao što se niesu miešali ni stari Ilirci, Gajevi drugovi. „Pravaši" se niesu nikada prilizavali svećenstvu, pače je stari Starčević oštro i dosta nezgodno i ružno znao pisati protiv „popova". Ali „popovština" (klerikalizam) — to nije bilo nikada nikakvo „pitanje" pravaško, pravaši niesu nikad ništa posebice *snovali* protiv popova, jednom riečju: oni niesu imali *u svom programu* ništa ni za popove, ni protiv njih. Ovako je i najpametnije, ovo je po zdravoj pameti našega naroda, koji razlikuje dobroga svećenika od lošega, i samo zato jednoga poštuje, a na drugoga govori, a svih niti hvaniti hvali, niti psuje. Pače ja znam, da i „prosti" tobože narod znade koješta kroz prste progledati i zločestomu popu, jer poštuje njegov stalež i „halju". I to je dosta, tako bi se morale vladati sve stranke, koje zbilja žele, *da ih narod razumije.*

Od starih pravaša odciepili su se „čisti" pravaši. Ovi ne rade onako, kako su radili stari pravaši: oni vrlo rado pišu o papi i popovima, i to više proti njim, nego za njih. *To su naši današnji „liberalci".* Oni u svem vide „popovštinu" i „popovsku zduhu". Zato nije čudo, što su i proti „Hrv. poljodjelskoj banci", — jer su tu podpisani biskupi.

Ovakav „liberalizam" nije po srcu hrvatskomu narodu. To se je rodilo medju Niemcima, koji se od pamtivieka bore proti papi, gdje je osobito Luter posijao sjeme mržnje. Takav je liberalizam po srcu i židovima, — a nije se težko domisliti, *zašto:* gdje narod ne drži do svoje vjere i gdje ne trpi svoga župnika, — tu je lagan posao...

Nauka, umieće i knjiga.

Pučka sveučilišta. Piše mi jedan „Domov" prijatelj:

„„Dom" je — piše — *moja gimnazija i moje sveučilište".* — Ne ću se baš sâm hvaliti, — ali je dobro rekao. Za stalno je taj prijatelj zapamtio, što sam lani razlagao: kakvih ima školâ, pa sam spomenuo i *sveučilište.* Ne ću vam danas sve ono ponavljati, samo ću vam reći, da je sveučilište najviša škola, u kojoj se naučaju *sve* znanosti, i to *slobodno.* „Kako to — *slobodno?"* — pitate. Tako: U maloj „pučkoj" školi ne smije učitelj učiti, *što hoće,* — nego po propisu. Isto tako ne smije ni profesor u gimnaziji naučati, što on hoće, i što on zna. A u *sveučilištu* — tu profesor nauča po svojoj glavi, ako što ima u njoj: nitko na njega ne pazi, nitko ga ne može zvati na račun za njegovu nauku. Zato se u sveučilištu naučaju i takove nauke, o kojima nema spomena ni u gimnaziji, a kamo li u pučkoj školi. „A ipak bi trebalo — kažu njeki — da odrasli ljudi, koji su išli u pučku školu, čuju štogod i o takvim stvarima, o kojima se u pučkoj školi ne govori i *ne smije* govoriti, — da se mladež ne pokvari". Zato su u mnogih zemljah došli ljudi na misao, da se osnuju *pučka sveučilišta,* gdje bi se narodu moglo *slobodno* sve kazati. To za pravo i nije *škola,* nego se odredi soba, pusti se u nju, tko hoće doći, pa profesor kakav *„predaje",* t. j. razlaže. Tu dolaze svake ruke ljudi: radnici, trgovci, pa i žene. I kod nas njeki govore, da bi i nama to trebalo.

Vi ste se — mislim — mogli do danas uvjeriti, da ja niesam proti znanosti i proti svietlu. Ali ja ipak kažem, da je ovo petljanija i ludorija, — to *pučko sveučilište.* Zašto? Za to: *Bez muke nema nauke!* A ovi hoće, da dodje sila svieta, čovjek u toj vrevi sjedi i sluša jedan sahat — i sad već zna! Ne ide to tako lako. Za nauku treba mira, treba vremena, treba razmišljanja. A to se može samo onda, ako čovjek sâm čita i razmišlja, ili ako ima priliku *mirno i duže vremena* slušati, *pitati,* odgovarati. Tako se pamet bistri, tako se um prosviećuje. Ne dade se svietlo ulijati u glavu — kao vino na lakomicu u bure! I tko kaže, da se to može, taj vara i sebe i drugoga. Taj daje neuku čovjeku *prazne rieči,* koje ga mame u zlo, jer ih ne razumije.

Hoćete li dakle *„pučko sveučilište",* — evo vam za sada „Dom". „Dom" ne ulieva znanja na lakomicu, on ide polako, ali sigurno i bez straha.

Svaštice.

Kako se razgovaraju naša gospoda? Školovani čovjek ne može danas živjeti, ako ne zna barem 10 rieči, koje imaju na kraju *-izam,* i još desetak, koje imaju na kraju *-ist.* Čujte ih njekoliko, koje se obično čuju: *egoizam, altruizam, socijalizam, anarhizam, imperijalizam, pozitivizam, idealizam, komunizam, senzualizam, spiritizam individualizam,...* a svaka ova rieč

ima svoju sa *-ist: egoist, altruist, socijalist,* i t. d. A bez broja ih ima, koje imaju *-izam,* a nemaju *-ist: pauperizam, magnetizam, elekticizam, radikalizam . . .,* a druge imaju samo *-ist: jurist, turist, stilist . . .*

Tako se naša gospoda razgovaraju, i to im je tako u krvi, da znadu i našoj rieči prikrpati tudji rep. Tako se čuje: *starčevićanizam,* mjesto da kažu *starčevićanština,* kako se kaže *obzoraština, frankovština* ili *lopovština* i t. d., jer je svejedno, kažeš li *frankovština* ili *lopovština,* ili kažeš *starčevićanizam* ili koju drugu rieč sa *-izam,* jer ovaj tudji rep znači isto, što naša *-ština* ili još *-stvo.* Tako se *pauperizam* kaže hrvatski *neimaština* ili *siromaštvo; anarhizam* bi se mogao nazvati *bezglavština* (ne: *blezgavština,* premda bi i to bilo zgodno) ili *bezvladništvo.*

Zaboravio sam spomenuti *nihilizam* i *nihiliste.* Tako se zovu švabski učenici u Ruskoj, to su švabski anarhisti u Ruskoj: iz švabskih se knjiga uče, Niemci ih uče i šalju u Rusku, da tamo svoj dom unište, — jer *nihil* znači *„ništa"*, a nihelist je čovjek, koji hoće sve uništiti. Niemci hvale ruske nihiliste, a svoje strieljaju . . .

Šale.

Malo o šali. Samo dobar čovjek znade se šaliti, znade za šalu. Kako se ono kaže: *„Tko pjeva, zlo ne misli"*, tako je istina i to: tko se šali, dobro misli.

Njeki ljudi misle, da se samo komedijaši šale. Baš to nije istina. Tko se uviek hihoće i krevelji, taj ne zna za pravu i dobru šalu. Kod nas Hrvatâ bio je poznat pisac-šalčina pok. Janko Jurković, koji je napisao nekoliko baš dobrih šaljivih pripoviesti, osobito o starim „školnicima" (meštrima ili učiteljima). A kad sam ja prvi put vidio toga gospodina (a bio je to visok gospodin u časti), čisto mi je čudno bilo, da takav „grubi" gospodin piše onakve šale: okladio bi se, da se ne će ničemu nasmijati. A kako je bio dobar! Ja sam bio siromah djak, imao sam 100 for. na godinu — za sebe i za brata. „To vam je previše — za umrieti, a premalo za živjeti", — reče stari (a govorio je debelo, kao iz bureta). A tolika druga velika gospoda niesu htjela toga razumjeti. Ali ovaj „grubi" tobože šalčina imao je srca, a srca treba za dobrotu i za šalu.

Ako na sve ovo pomislimo, lako ćemo razumjeti, zašto mi Hrvati nemamo dobra šaljiva lista. Imali smo „Bič", „Stršen", „Trn" — ali svietu našemu njekako niesu išle u slast njihove šale. „Pak što smo mi Hrvati tako zli, da se ne znamo šaliti i da ne razumijemo šale?" Jedni su kod nas tako zli, da bi te odmah zadavili, ako im pokažeš grbavi prst, ili ako se našališ, — recimo s g. Sekulićem, koji je u saboru brojio hrvatske volove i magarce, pak je dokazivao, da su u Hrvatskoj volovi i magarci u većini, u mnogo većoj većini, nego u Francezkoj.

Ovo mi je došlo na pamet, kad sam vidio 1. broj novoga šaljivoga lista *„Čauša"*. I taj „Čauš" slabo kaže. Počeli su mladi ljudi, pa se čudim, da je u njem tako malo šale. Ili se već i momci i šale boje? Ne bojte se momci, užgite samo!

Gospodarstvo, trgovina i novčarstvo.

Hrvatska poljodjelska banka. Koliko može u čovjeku biti paklenskog duha, to se najbolje vidi po tom, što pišu neprijatelji hrvatskoga naroda o ovoj banci. Pokršteni židovi i požidovljeni kršćani, pa i pravi židovi, kojim je samo na papirnatoj zastavi i na zlobnim ustima ime Starčevićevo, — pišu i dalje proti ovoj banci, ali tako, da se ne može kazati drugo, nego: to izlazi iz pakla. Jadan li je narod, gdje se može držati ovakova družba!

Tu ne pomažu nikakve prepirke. Nadamo se, da u narodu ima još razuma, pa da će znati prosuditi, tko mu je prijatelj. Tko se pjeni od biesa i jada, — tu nije čist posao, tu nije duša čista, i ako se u biesnoj pjeni izgovara ime „čistoga" starčevićanstva. Nema sumnje, narod će slušati one, koji mu govore mirno i s uvjerenjem. A njeke će odnesti vrag do vraga, — jer vrag na žalost hoće uviek i svagdje da ima svoj dio . . . Da nije toga, na zemlji bi bio raj.

Prva hrvatska štedionica u Zagrebu imala je 28. ožujka svoju glavnu, i to 54. skupštinu. Iz izvieśća ravnateljstva doznajemo, da je štedionička glavnica 1,600.000 K (do ove godine bila je glavnica samo 800.000 K, t. j. polovicu sadašnje). Tudjih novaca (t. j. takvih, koje sviet daje na prištednju i čuvanje) imala je 45,537.819 K, a to je 28 puta više, nego svoje glavnice. Čistoga dobitka imala je štediona 462.297 K, a kamata *300 K* na svaku dionicu. Palača štedioničina nosi prihod 5¼%, ali ima u njoj štediona svoje urede, a i njezini činovnici stanove. — Ovaj dobitak i uspjeh ima „Prva hrv. štedionа" zahvaliti ne samo poštenomu poslu, nego i hrvatskomu narodu, koji je najviše vjere imao u tu svoju „hrvatsku" staru štedionu, pa je njoj davao na čuvanje svoje prištednje. A to je opet činio narod zato, što su „Prvu hrv. šted." hvalili kao „domoljubnu" novčarnicu. Smijemo li se nadati, da će dioničari njezini i uprava njezina imati to vazda na pameti?

„Seoska blagajna" u Jesenicam (kod Splita u Dalm.) osnovana je god. 1899. Prve godine imala je 140, a druge 160 družinara (članova); prve je godine izdala narodu novca blizu 24 tisuće K (ravno 23.799 K 31 fil.), a druge godine već 96.325 K 68 fil., i to za 5½ od stotine. Najviše se je novaca uzajmilo za kruh (1900. god. 5.610 K), onda za obradjivanje polja (3.222 K), za izplatu teretnoga duga (2.444 K), za umjetni gnoj (1.848 K), za sumpor (1.800 K), za galicu (1.376 K), za berbu groždja ili jamatvu (1.668 K), i za trgovinu (1.250 K), a onda manje svote za gradnju kuća, mlinova i druge potrebe. Uz to se je zadruga starala, da se narodu dobave krmci (svinje) i ovce bolje pasmine, a da ova zadruga ima i „sud dobrih ljudi", — to sam već spomenuo na drugome mjestu. — Uz dobre vodje, kao što je predsjednik ove zadruge veleč. g. Frano Ivanišević, mogao bi se narod hrvatski u ovim zadrugama doista preporoditi na novi život. Sve ovo, što se vidi u ovoj zadrugi — to je nješto posve drugo od onoga, kako nam je narod do sada bio zapušten i osamljen u neznanju.

Mljekarske zadruge. Poznati

domoljub i gospodar Krepelka u Končanici podigao je u svome mjestu mljekarnu, kako je „Dom" već javio. Mnogi su ga pitali savjeta u toj stvari, pa je zato napisao u „Hrvatskoj" uputu, kako se to radi. U kratko je to ovako: Slože se seljani i na zajednički svoj trošak stvore mljekarnu. Troška treba za mašine do 4000 K. Kad je mljekarna gotova, neka ju zadrugari predadu *jednomu* čovjeku (koji se razumije u taj posao) i neka se s njim ovako pogode: 1) za pet godina mora ovaj upravitelj izplatiti zadrugarima trošak za mljekarnu i 6% kamate za to vrieme, — i onda je mljekarna njegova, 2) za to vrieme mora on kupovati od zadrugarâ mlieko po 5 novč. (10 fil.) litar— Zadrugari daju mlieko u mljekarnu, a od mlieka se pravi maslac (putro), koje se lako i dobro prodaje (1 kg po 2 K). — Dok se kod nas ne stvore „Seljačke zadruge" novčane, težko će se osnivati i mljekarne, — jer nema novaca. Gdje ljudi ikako mogu, neka ne oklievaju, jer i sami znate, koliko se mlieka u kući raztepe, a i domaći sir dolazi slabo na korist.

Glasovi iz naroda.

Iz Sv. Šimuna (pod zagrebačkom gorom) piše prijatelj, „Čitajući Vaš „Dom" uvidjeli smo, da je istom u dvadesetom vieku osvanulo sunce seljačkom narodu. Vidi se iz Vašega tumačenja, što bi bili naši predji imali učiniti, pa niesu učinili. Imamo mi Hrvati nebrojenih poučnih knjižica za narod, ali nijedna nije tako liepa i ugodna, kao ova knjiga ili tako zvani „Dom": tkogod ga čita, ili sluša, bio to i najniži seljak, koji ne zna, niti je ikad čuo, što je i što se zbiva po svietu — čitajući „Dom" razumije sve, jerbo je tako liepo i razgovietno sastavljen... Molit ćemo dragoga Boga, da Vas uzdrži zdrava, sretna i zadovoljna, da učinite, što više budete mogli, da prosvietite uboge seljački narod, da mu svojom uputom otarete suzu, da ne zdvoji, nego da slavi Boga Stvorca... Mi nismo do sad predplatnici „Doma", već smo dobili par listova od veleč. gosp. župnika Blaža Kovačića, koji je prijatelj toga lista i upućuje narod... *Stjepan Sitar,* obć. odbornik obćine sesvetske i predsjednik imovne obćine maruševačke."

Niesam sve izpisao, a osobito sam izostavio ono, što piše naš prijatelj za *„grofovske, biskupske i kanoničke ravnice.«* Mi, dragi prijatelju, nismo *„socijalisti"*, mi ne ćemo ono, što ne može biti, — ali zato ćemo ipak otvoreno kazati bobu — bob, a popu — pop, — ali samo po redu i polako: redom se ježi ježe...

Iz Šušnjeva Sela (u okolici ogulinskoj) piše nam prijatelj, ali baš onako, kako se tamo govori. Vriedno je čuti malo i to:

„Mi smo jako siromašni, ali ovakovi, kakovi smo, imamo iz našega sela dosta gospode, kâ se ne sramidu reć, da su seljački sini. Moj jedan komšija ima tamo u Zagrebu svoga sina na velikoj školi, pak je došal o Božiću kući i tote nam počel pripovidat od nikakovi' zadrugi. On nam je sve lipo rastumačil, a mi smo mu verovali, kad znamo, da nî dal vragu dušu i odbil se od nas: znamo mi, da nas ne će napeljat na šuplji most. Toteka je bil došal i naš negdašnji stari feljbaba, u kega mi verujemo, kot u Boga. A pošten je to čovik, moj gospodine, zato mu sve i verujemo, a i zato, ča (što) se nas ne srami, ča je i njegov otac nosil opanke. Pa zač bome ne bi verovali našim ljudem, kî su pametniji od nas! — Pravo ću vam kazat, mi smo već dosta opečeni, pa smo se u početku bojali i u ovu zadrugu stupit. Ali kad nam naši sini ovo preporučadu, e, onda nî nikakova to petljanija.

Na 31. siečnja imali smo skupšćinu u Oštarijah. Na koncu tê naše skupšćine držal nam je prodiku zagorski plovan (plebanuš, župnik) *Davorin Krmpotić,* — a tako je lipo prodikal, da bi se čovik razplakal od miline... Ja vami i zboradi tega pišem za ovu našu zadrugu, jer već sada niki ljudi gledadu na tu našu zadrugu, kot prase na sikiru... To su najviše ljudi od ogulinske šparkase, koji posudjuju uz 12 od stotine. Oni su već tako obisni postali, da za 50 for. veksla išćedu do šest žirantov, a ja vam se, gospodine moj, ne ufam reć, kuliko koštadu nas tî žiranti, jer se bojim, da mi ne ćete vjerovati... Po nikuliko dana moramo letit okolo, dok saberemo sve podpise od žirantov... Ima dosta ljudî, kî verujedu svakojakim puntarom, kî se za svoju kožu bojidu. Ti ljudi žividu od krvavi' naši' žuljev,... a mi se 'ranimo samo s prosenicom, — pa kad bi i tê bilo!"

„Ja „Dom" jako rado čitam, ali vidite, velika sam sirotinja, pak moram ća u drugo selo pojt i tote si ga posudit, da ga pročitam"...

Jure Gračanin.

Za mnogobrojne glasove iz naroda (iz Podgorača, iz Iloka, iz Novigrada, iz Gračenice, iz Mitrovice, iz Modruša i od druguda), koje bi bilo vriedno čuti, — nema ni danas prostora, ali će i na njih doći red. Prijatelji naši neka se samo javljaju, jer ako njihov glas ne dodje na ovo mjesto, upletem ga u „Domu" na koje drugo mjesto: okitim njim i izcifram koji razgovor, — a svaki svoje perje pozna, pa mu je drago, gdjegod ga vidi. Je li tako?

Što je nova doma i po svietu?

Najnovije.

U Ruskoj se bune djaci na visokih školah. Od kad ima visokih škola — od onda se djaci bune i s njima je svagda bilo posla. Stare knjige pišu, da su se prije 400 i 500 godina, pa i poslie bunili djaci po Talijanskoj, po Njemačkoj i svuda. To dakle nije ništa novo, ni osobito. Ali kad je to u Ruskoj, — tu je propast gotova: Ruska će propasti! Tako barem pišu Niemci, jer što se Niemcu htilo — to mu se i snilo. Niemci uviek vide Rusku punu *nihilista,* jer bi htjeli, da Ruska propane. Čim se tko u Ruskoj makne, — odmah Niemci dižu buku po novinah: da tamo nema slobode, da tamo vlada *„knut"* (korbač, bič) i još koješta. A neka Englezi podave pol svojih podanika u Indiji, — nikomu ništa! — I hrvatske novine idu kao sliepe za Niemcem i pune su strahotâ ruskih. Što ćemo, kad smo robovi i

njemačkoj laži! Da nema njemačkih laži, ne bi mnoge hrvatske novine mogle ni svaki tjedan izaći na svietlo.

U Ugarskoj ima škandala — radi novaca. Ministar trgovine Hegeduš znojio se i mučio, da sabor odredi novčanu podporu pomorskom družtvu *„Adrija"*. Jedan je zastupnik na to izdao tajnu: da se ministar za tu stvar zato toliko znoji, jer i — on ima dobitka od tê *„Adrije"*. Ministar se je oprao, ali njeki kažu, da se nije oprao.

Po hrvatskoj zemlji.

U Zagrebu su tri stvari vriedne spomena: prvo je *„Hrvatska polj. banka"*, drugo: *sloga u stranci prava*, treće: odgovor Hrvata na Madžarski „renuncij". O „Hrv. polj. banci" dosta smo pisali. — Za slogu u stranci prava se ne bojimo: čvrsto se nadamo, da će svi, koji su za naše pravo, pristati u slogu. Jakost stranke prava nije u Zagrebu, nego u narodu, — a iz naroda dolaze najbolji glasi. Ne bojmo se! Velim i opet: Njeki će — Bog budi s nama — svejedno k vragu, ali vrag hoće svagdje imati svoj dio. Koji su njegovi — neka mu budu, a mi hajdmo napried! — Odgovor na madžarski „renuncij" nije još poznat. Ne će u njem biti Bog zna što.

Za Dalmaciju je nedavno govorio u bečkom saboru zastupnik Bijankini: da je zapuštena i da joj je mjesto — uz bansku Hrvatsku. Tako se govori već 30 godina! — Dne 8. travnja bit će u Dubrovniku sastanak slovienskih (hrvatskih, srbskih, čeških, poljskih) novinara. Hrvati, koji tom zgodom budu u Dalmaciji, morali bi živo skupljati podpise za „Hrv. polj. banku".

Na Rieci su se Hrvati maknuli: spremaju se, da dobiju na Rieci — barem jednu hrvatsku pučku školu. Ni toga do sad nemaju, a ima ih do 15.000. A jedna jedina 1000 Madžarâ ima i gimnaziju, i pomorsku školu — sve! Liepi smo ljudi!

Život.

Židovâ ima u Pešti 405.0000, a kršćanâ samo 320.000. Čujete li vi to? Pa je li onda čudo, da se iz peštanskoga sveučilišta baca krst (križ)?

Nestalo selo. Stalno ste čuli još za mladosti više pripoviesti: kako je na jedan put nestalo sela, ili grada, a na mjestu njegovu stvorilo se jezero. I vi ste mislili — kao i ja — da je to samo pripoviest: Ali ovo nije samo pripoviest: U subotu dne 23. ožujka o. g. propalo je pod talijanskom gorom Apeninom čitavo selo Valjo s crkvom, i gdje je bilo prije selo, tu se stvorilo jezero. Prvi je opazio župnik dne 21. ožujka, da mu se kuća miče i spušta dolje k rieci. Onda dade zvoniti, ljudi stanu bježati s blagom i sirotinjom, a iz crkve su sve spasili, samo su zvona ostala. U nedelju se diglo groblje 8 metara visoko, grobovi se otvorili, a mrtva tjelesa i kosturi izadjoše na svietlo. U to se sruši i crkva. Zvona će njezina počivati u jezeru, baš kako priča stara pripoviedka . . .

DUŽNICI! Sada o Uzkrsu bit će i kod vas nješto sitniša. Što mislite?

Radi Uzkrsa izašao je ovaj broj tjedan dana prije. Broj 8. izaći će 26. travnja.

U odsutnosti urednika odgovara za uredničtvo Mile Maravić. Tiskara Mile Maravića u Zagrebu

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka).

DOM

Uredničtvo i uprava: Jurjevska ul. 28 Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Broj 8. | **U Zagrebu, u petak, 26. travnja 1901.** | **God. 2.**

»Naša je zemlja velika, ali u njoj nema reda.«

Znate, da je ruska zemlja velika: ona je 40 puta veća od njemačkoga carstva. Kad bi se čitav široki sviet razdielio na tako velike dielove, kako je velika ruska država, moglo bi se načiniti na čitavom svietu samo šest takvih država. Drugim riečima: ruska zemlja — to je šesti dio čitavoga svieta. U toj velikoj zemlji živi i mnogo naroda, i to najviše rusko-slovienskoga naroda, kojega ima, kako znadete, preko sto milijuna. Prije 1000 godina nije u ruskoj zemlji bilo toliko naroda, koli ko danas, a ni čitava današnja ruska zemlja nije bila u rukama ruskomu vladaru, — pače stare knjige pričaju, da slovienski narod u toj velikoj zemlji nije ni imao vladara, nego je živio u svadji i neredu. Dalje kaže priča, da su Slovieni iz današnje ruske zemlje pošli na sjever k njekakvomu tudjemu narodu, k Normanom, pa su im rekli: „Naša je zemlja velika, ali u njoj nema reda. Dodjite i vladajte nam". I tako su tudjinci načinili red u ovoj slovienskoj zemlji.

Naša hrvatska zemlja nije tako velika, kao ruska, ali je za nas dosta velika, dosta bogata i nada sve liepa i krasna. Naša zemlja ima svoje visoke gore i široko more; ima svoje plodne ravnice i goli i kameniti krš; u njoj raste na jednoj strani golemi hrast, a na drugoj pitoma maslina, limun i naranča. I nas Hrvatâ ima u toj zemlji svakakvih: na jednoj strani tromi posavac, na drugoj živi i vatreni primorac. Svega imamo, svega nam je Bog dao, ali jednoga nemamo: nemamo sloge i reda.

I zato po našoj zemlji gospodari ponajviše tudjinac, pravi su gospodari našoj zemlji — tudjinci i stranci. Pa ni to ne bi bila tolika nevolja, da nam je samo jedan tudjinac gospodar,

nego ovdje gospodari ovaj tudjinac, ondje drugi, a ondje opet treći. Tuga te hvata i srce ti tone u žalosti, kad ideš po hrvatskoj zemlji od Dunava i Drave do mora: krasna je zemlja, krasan je narod jednoga jezika i plemena, — a svaki kraj pod drugom vladom. Dalmaciji zapoviedaju iz Zadra i Beča, Istri zapoviedaju iz Trsta i Beča, banska Hrvatska gleda na madžarsku Peštu (koja je puna židovâ), a Bosni bi htio gospodariti čitav sviet: i Niemci, i Madžari, i Turci, i Rusi, pa i drugi. U pravoj svojoj kući niesmo Hrvati prvi gospodari.

Kako je to došlo, zašto je to tako, mora li biti tako? Na sve ovo polako ćemo odgovoriti.

„Kako je to došlo?" — pitate — što smo mi Hrvati ovako raztrgani i što nam drugi zapoviedaju? — Pročitajte još jedan put, što smo se ono razgovarali u 3 broju „Doma": „Hoćemo li mi Hrvati ikad što vrieditи?" Onda smo kazali dosta. Onda smo upitali: „Hoćemo li se i kako ćemo se mi Hrvati izbaviti iz ove nesreće?", pa sam vam onda obećao odgovor na ovo pitanje.

„Hoćemo li se izbaviti iz ove nesreće?" — pitali smo. Tako se pitaju mnogi Hrvati, i to se pitaju u strahu. Jedni kažu: hoćemo, drugi kažu: ne ćemo, a nijedan ovaj odgovor ne vriedi ništa. Pravo se mora odgovoriti na ovo pitanje ovako: „Hrvati će se izbaviti iz današnje svoje nesreće, — ako budu htjeli". To je odgovor. A budu li htjeli, — tko to zna? Čovjeku je dao Bog slobodu, volju slobodnu, i nema toga čovjeka, koji bi mogao stalno unapried reći za drugoga čovjeka: taj će čovjek to i to htjeti.

„Ali, čovječe, kako ne bi htjeli Hrvati izbaviti se iz nesreće? Ta to mi hoćemo, na to mislimo i glavu si razbijamo, — pa nema ništa."

Istina je. Ali pazite malo, pa ćete razumjeti, zašto nema ništa od toga posla. Pomislite, da vas je zatekla noć u kakvoj gustoj šumi: sve oko vas i nad vama veliki hrastovi i drugo drveće, pod nogama vam suho lišće i granje, — a vi drhćete od zime! Nemate ni sikire ni noža, da usiečete granu, nemate ni ognja, ni kremena, ni gube, da izkrešete ognja, nemate ni žigice. Da vam je barem sikira kakva, da načinite kakvu kolibicu ili kućicu, da se zaklonite od vjetra i kiše. Sve je eto drugo pri ruci, ali nema sikirice, i vi ćete poginuti, jer nemate sprave, nemate orudja. — Ili prosudite još ovo: Jeste li vidjeli, kako čovjek jaše na vatrenom konju? Za koliko je konj jači od

čovjeka, pa ipak čovjek vodi i goni konja po miloj volji! Kako je to moguće? Čovjek je izmislio jednu spravu, izmislio je uzdu — i čovjek je konju gospodar. A da nema uzde, tko bi ga zajašio!

Lako si možete i sami pomisliti, kako su se ljudi namučili, dok su izmislili svakakvo orudje i sprave, koje čovjeku služe tako, da je postao gospodar svietu. Tako se mučimo i mi Hrvati — a i drugi narodi — jer još nismo našli svih onih sprava i orudja, koje bi nam poslužilo, da se od neprijatelja obranimo i da postanemo gospodari u svojoj kući. Svi mi dobro znamo, da nema sloge ni reda, svi mi na to vičemo, — ali uzalud! Ne znamo naći sprave ni orudja, kojim bismo došli do sloge i do reda. Mi smo kao onaj čovjek, koji je njegdje pred više stotina godina bio bez pluga u plodnoj ravnici: motikom je njekako izgrebao komad zemlje, gdje mu je urodilo nješto žita, a onda je žalostno gledao na plodno polje misleći i kukajući: koliko bi tu moglo uroditi žita, da ja samo mogu sve to motikom uzkopati!

„Pa kakovo je to i koje je to orudje, po kojem narod dolazi do sloge reda, i slobode?" — To vam je **organizacija.**

Što je to organizacija? To vam je tudja grčka rieč. Organ — to je grčki „sprava" ili „orudje", a osobito se tako zove živa sprava, kao što je n. pr. ruka, noga, oko, jezik i t. d.: sve su to organi. Sad vi prosudite prvo: Što je ruka ili noga, ako se odsieče od čovjeka? A drugo se sjetite narodne rieči: „Težko nogama pod ludom glavom." Ako ovo dvoje dobro promislite, onda ćete dobro znati, što je narodna organizacija. Pojedinci ljudi tuže i jadikuju: da svaki od naše gospode u Zagrebu kao što rukom radimo, nogama hodamo, jezikom govorimo i t. d. Ali kako ruka sama za sebe ne vriedi ništa, tako ni pojedinac čovjek u narodu ne može ništa: potrebna je glava, pa makar i luda bila!

Ali to je baš najteže, — najteže je naći glavu. Posluhnite malo da vam odgovorim na pitanje: Što je nesloga, što je nered? — Nesloga i nered nastaje onda, kad svatko hoće biti glava.

Razumiete li sad, zašto naše novine pišu, zašto se naši ljudi tuže i jadikuju: da svaki od naše gospode u Zagrebu „hoće biti vodja ili general?" A kad svaki hoće biti vodja ili general onda dodje židov, pa je on vodja! Tako su i Slovieni u današnjoj ruskoj zemlji morali tražiti vodju u tudjem narodu.

Tudjinac je eto morao doći, da narod uredi, da ga organizuje, jer narod bez organizacije — to je samo hrpa čeljadi.

Vi svi znadete, što je red. Vi znate, da bez reda nema ništa ni u kući ni u većoj zadruzi. Ali ako i znate to, teže vam se je zamisliti: kako bi se mogao urediti čitav jedan narod. Pa to i jest težka stvar. Ima narodâ, koji su marljivi i radišnji, koji znadu i imadu red u kući, — ali nikako ne mogu urediti ili organizovati čitavoga svoga naroda, i zato nemaju svoje vlade, nego im vladaju tudjinci. Treba dobro znati, da narodu nije dosta red u kući i u obitelji, nego u čitavom životu: to je prava narodna organizacija.

Ovakve narodne organizacije mi Hrvati do danas nemamo onakve, kakva bi nam bila potrebna. Mi imamo narodne čitaonice, imamo različna pjevačka i tamburaška društva, imamo i književna i učena družtva, ka što je: Družtvo sv. Jeronima, Matica Hrvatska, Akademija, a počeli smo osnivati i novčane Seljačke zadruge.

Sve je ovo vrlo dobro, sve su ovo dielovi narodne organizacije, i da nema ove organizacije, — nama bi bilo i gore. Ali sve ovo nije još dosta. Prava narodna organizacija treba dvoje, i to: prvo, da obuhvaća čitav narod, drugo: da obuhvaća čitav narodni život, t. j. i gospodarstvo, i književnost, i školu, i sud, i upravu — sve.

Takva organizacija — to je prava vlada. Ali mi nemamo jedne vlade, nego njih više, a nijedna nije posvema naša. S tim dakle ne možemo biti zadovoljni. Ovakva narodna organizacija, kakva nama treba, može biti samo politička stranka.

Vi znate što su to političke stranke. Neću vas danas nagovarati, da pristanete u koju političku stranku, nego ću vam reći samo ovo dvoje:

Prvo: Gledajte, da budete bilo u kakvoj organizaciji: u čitaonici, u pjevačkom ili u kojem drugom družtvu, a najbolje u novčanoj „Seljačkoj zadruzi."

Drugo: „Gledajte, da upoznate hrvatske političke stranke, pa onda pristanite u onu, koja hoće najbolje za narod. Zato slušajte ljude i čitajte novine, — ali čitajte razumno: ne vjerujte odmah sve, što čitate. Ni „Domu" ne vjerujte bez razloga, nego prosudite prije.

O sve tom, o čitavoj narodnoj organizaciji — još ćemo se dosta porazgovoriti. Jedno držite na pameti, a to je ovo: Naše vlade hoće drugo, a narod bi htio drugo; vlade imaju svoje

službenike činovnike, — one imaju svoju organizaciju. A što će narod, ako nema svojih službenika? Zato nije dosta, da kažeš: „Ja pristajem uz ovu i ovu stranku", — nego moraš biti baš službenik narodu, moraš nješto raditi za narodnu stvar. A toga je do danas kod nas vrlo malo. I zato je istina, da mi Hrvati do danas nemamo prave narodne organizacije.

Hrvatski sabor god. 1861.

Mi mali, koji nješto čujemo i čitamo, — mi se tužimo i jadikujemo: kako je naša hrvatska država bila njekada jaka, slavna i slobodna; spominjemo slavne svoje kralje i bane hrvatske: Tomislava, Zvonimira, Krešimira; hvalimo se, da smo bili svoji i slobodni, da nam ničija sila i ničija vlada tudja nije gospodarila. Tako govorimo u družtvu, tako pišemo, a osobito — tako napijamo i nazdravljamo.

Ali tako radimo samo mi mali. A naši veliki, velika gospoda naša — ona se tomu po malo i smiju i rugaju. Ima i zastupnikâ, koji u zagrebačkom i bečkom saboru znadu i hoće ovako progovoriti, kako mi mali govorimo i mislimo. Nije čudo, što u Beču za to ne mare, ali je žalostno, što se i u Zagrebu velika većina zastupnikâ po malo smije staroj hrvatskoj slavi i slobodi.

Tako je danas. Ali nije tako bilo još pred 40 godina. Čujte, da vam o tom kažem njekoliko riečî.

Od kad ima Hrvatâ i Hrvatske, — nikad nije država hrvatska bila tako slaba, kao pred 110 godina, t. j. god. 1790. U ono vrieme vladao je Hrvatskoj i Ugarskoj bečki „rimsko"-njemački cesar Josip II. (drugi), a poslije njega Leopold II. Cesar Josip II. bio je veliki liberalac, ali „pravi" liberalac: bio je veliki protivnik „popovštini": on je ukinuo mnoge samostane (manastire ili kloštre), raztjerao fratre i imetak im uzeo; izdavao je naredbe za popove i crkve, čvrsto je stisnuo plemiće i dao više prava i slobode seljaku-kmetu, jednom riečju: bio je za „slobodu" proti popovskoj i velikaškoj vladi i njihovim pravicama. Ali je ova „sloboda" bila skupa. Car Josip II. malo je pazio na stare pravice hrvatske kraljevine: njegovi generali i soldati bili su pravi gospodari u Hrvatskoj, otimali su blago i žitak po miloj volji, a za bana i drugu gospodu hrvatsku

niesu ni pitali. Isto tako je vladao taj cesar i u Ugarskoj, a njemački je jezik posvuda širio svoje gospodstvo. Po svem se eto vidi, da je taj cesar bio pravi liberalac, kakovih ima i danas. U toj nevolji složili su se Hrvati s Madžarima, pa da se lakše obrane od Beča, postavili su staru svoju slavnu i slobodnu kraljevinu pod ugarsku vladu, — ali samo dotle, dok se opet s Hrvatskom spoje i sjedine one zemlje i krajevi Hrvatski, koji su onda bili pod talijansko-mletačkom i pod turskom vladom (a to je Dalmacija i Bosna). Ali ni Dalmacija ni Bosna nije ni do danas sjedinjena s banskom Hrvatskom, — i tako je banska Hrvatska ostala pod ugarskom vladom.

Madžari su se poslie, kako znate, digli proti njemačkomu gospodstvu. A znate i to, da ni Hrvati niesu spavali: počeo ih je buditi Ljudevit Gaj. Znate i to, da su Madžari digli bunu, pa da su se predaleko zaletili i na Hrvate. Hrvati su se digli na oružje, da obrane sebe i kralja svoga, a cesara bečkoga. I ban Jelačić obranio je i cesara i svoj narod. Onda su se Hrvati — to je bilo glasovite godine **1848.** — posvema razišli i razkrstili s Ugarskom i Madžarima: oni niesu imali s njima nikakvoga posla.

Kako to? — Ovako: Kad je madžarska buna ugušena, cesar je uzeo — piše sâm u jednom pismu hrvatskomu saboru — cesar je „za spasenje države" uzeo „u previšnje ruke punu vlast vladanja", t. j.: cesar je počeo sâm vladati ne pitajući ništa sabora. Takva se vlada zove absolutizam (a kad se vladar dogovara s saborom, to se zove ustav ili konstitucija). Njemački i drugi tudjinski činovnici poplaviše Hrvatsku i Ugarsku, a mjesto starih pravica postavi cesar nove zakone. Ovaj absolutizam trajao je 12 godina, t. j. do listopada godine **1860.**

Što se je dogodilo, da je cesar popustio? — Vojska cesarova bila je god. 1859. potučena u tIaliji. Cesar je vidio, da ovako ne ide, pa je Hrvatskoj i Ugarskoj vratio ustav, t. j. stare njihove zakone. A po starim zakonima vriedi samo ono za zakon, što sabor odredi, a kralj potvrdi. I tako se prvi put poslie god. 1848. sastane glasoviti sabor god. 1861.

Po čem je taj sabor glasovit? — U kratko se to ne može izreći. Trebalo bi prepisati sve ono, što su Hrvati govorili u tom glasovitom saboru: onda biste znali, kakvi su to Hrvati bili u tom saboru. Kad čitaš, što su govorili tî ljudi, srce ti hoće da probije prsa, duša ti leti u visinu, a na oči ti naviru suze,

kad pomisliš: kako se danas govori u hrvatskom zagrebačkom saboru . . .

Prije nego što dalje kažem, treba znati, da onda još nije bilo nagodbe s Ugarskom. Onda je Hrvatska bila posve slobodna i od Pešte, i od Beča, pa to je baš i bila prva briga saboru, da odredi: hoćemo li s Peštom, hoćemo li s Bečom. Kako su o toj stvari mislili Hrvati, to ćemo sad čuti.

Još prije sabora sastale su se po Hrvatskoj županijske skupštine. Stare županijske skupštine imale su pravo slati na kralja molbe i predloge, pa je i zagrebačka županijska skupština dokončala: ima se zamoliti Njegovo Veličanstvo (kralj), neka bi blagoizvolio glavom otvoriti hrvatski sabor, te se u Zagrebu okruniti kao kralj trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije" Isto je dokončala i županija virovitička.

Već po ovom lako možete misliti, kako se je govorilo u saboru i što su htjeli naši otci. Ne ću vam mnogo dodijavati, samo ću nješto spomenuti. Nema nijednoga zastupnika, koji ne bi tražio, da kralj s banskom Hrvatskom sjedini krajinu ili granicu (koja je onda bila pod bečkom vojničkom vladom), dalje da sjedini Dalmaciju, a kada dodje čas, da sjedini i tursku Hrvatsku, t. j. Bosnu i Hercegovinu. A tko danas pita za to u zagrebačkom saboru? . . . Zastupnik Mirko Hrvat kaže za tursku Hrvatsku ovako: da se Njeg. Veličanstvo kralj umoli, da uzme obzir na naše pokrajine pod turskom vlašću, koje su . . . od nas odkinute i turskom caru protu-ustavnim, protuzakonitim putem i načinom ustupljene" . . . Kad je bečki cesar ove naše zemlje predao i ustupio Turčinu, nije pitao hrvatskoga sabora ,a to je — kaže Mirko Hrvat — protu-ustavno i protuzakonito.

Već je onda bilo u saboru i takvih ljudi, koji su nješto slični današnjim „madžaronima." Ali su oni stari „madžaroni" bili ipak drugačiji, nego što su današnji, mnogo drugačiji. I „madžaron" Mirko Šuhaj kaže, da Hrvatska ima svoju „državopravnu neodvisnost", t. j. podpunu slobodu od svake druge države; i on traži, da Ugarska vrati Hrvatskoj grad Rieku, — a spreman je samo s kraljevinom Ugarskom „sklopiti novi savezni ugovor." A ne pitajte, što o tome misle današnji „madžaroni" . . .

Kad pomišljaš na ovaj sabor od god. 1861., hvata te i radost i tuga. Duša ti se diže, kad vidiš, kako se je stara hrvatska slava i sloboda poslie toliko stotina godina bila u svojoj

svietlosti ponovila i pokazala, kao da su ustali iz groba stari hrvatski junaci-nebojše, koji će se za svoj dom dati na komade raztrgati, koji znadu: što su bili i što su sada. A tuga te hvata, kad pomisliš, kako je danas, što pišu i što govore oni, koji imaju obraza, te se zovu Hrvati . . .

Mi ćemo se još koji put porazgovoriti o ovom glasovitom saboru. To je vriedno, jer je to poslie stotina godinâ bio opet sabor posve slobodne Hrvatske, podpuno nezavisne od Beča i od Pešte. Tu se je vidjelo, kako govore Hrvati, kad osjećaju, da su slobodni. Danas to malo tko i osjeća . . .

Dužnost domoljubnih novčarnica i štediona.

Prije njekoliko dana povratio sam se s puta po našoj kršnoj Dalmaciji i sinjem našem moru. Koješta sam vidio, a za koješta sam i sâm pitao i još više doznao razgovarajući s našim svietom, pa hajde, da se i o tome malo porazgovorimo.

Nedavno je „Domu" pisao prijatelj iz Istre, da smo mi Hrvati posvuda robovi tudjemu novcu, tudjoj robi i tudjoj trgovini. Mi kupujemo stotine i stotine tudjih stvari, i tako nas tudji sviet muze, siše, doji i ciedi iz nas i posljednju kaplju. Videći to čovjek u čudu se pita: „Pa zar naša zemlja nema baš ništa, što bi se moglo skupo prodati, da i mi izmuzemo od drugoga svieta koji novčić?"

Imamo i mi koješta, što treba drugomu svietu, — ali mi i u toj stvari ostajemo kratkih rukava. Čujte samo jedan primjer:

Naši ljudi u Dalmaciji i po otocima love srdjele, one male ribice, što se prodaju u kutijicama ili škatuljicama od lima (pleha). Pa što mislite, ima li hrvatski ribar kakav dobitak od svoga ribanja (ribarenja)? Nema, ili pak ima vrlo malen dobitak. — „Kako to?" — pitate. — Ovako: „Englezka banka" ima na našem moru tri tvornice (fabrike) za srdjele. Ova banka kupuje srdjele od naših ribara, kako hoće, a prodaje ih opet, kako hoće. Pripoviedali su mi naši ribari, da im tâ englezka banka tako slabo plaća srdjele, da si naši ljudi jedva naplate drva, što se troše kod ribanja, i da njekako u redu mogu držati svoje mreže. A za muku ostane jadnomu ribaru što ili ništa. I tako ide ne samo sav dobitak u tudju zemlju, nego nam se otima i naša muka.

A kako bi to drugačije bilo, kad bi naši ribari imali svoju

tvornicu srdjela! Oni bi svoje srdjele, što ih sami nalove, davali u svoju tvornicu, pa bi se njima naplatila muka, drva, mreže, i još bi bilo dobitka. Ni sad ne bi bilo prekasno za to. Kad bi naši ribari podigli svoju tvornicu, morala bi „Englezka banka" skupo plaćati srdjele, a kad ne bi mogla više, prodala bi možda bez ciene i svoje fabrike.

Ali od kuda novci našim ribarima? Ta to je sirotinja! I tako od sirotinje postaje još veća sirotinja, a kad se više ne dade živjeti, — onda bježi u Ameriku za korom kruha!

Pa ipak bi se dalo pomoći narodu, ipak bismo mi Hrvati mogli jedni drugima pomoći, tako da nam narod ne bi bježao od doma i ostavljao nas ovdje na milost i nemilost tudjincu.

Nedavno smo u kratko javili, da „Prva hrvatska štediona" ima tudjih novaca preko 40 milijuna K. Sve je to hrvatski novac. A koliko imadu druge štedione i novčarnice? Samo u banskoj Hrvatskoj imadu štedione i novčarnice oko 70 milijuna forinti. A bit će nješto i u drugim hrvatskim zemljama.

Što se radi s tolikim novcima? — Štogod se i kakogod se radi, ja mislim — ako se ne varam — da je ovaj novac na malu korist narodu, t. j. onima, koji su ga položili u štedione. Ja to sudim već po tom, što naše štedione imadu primjerno mnogo više tudjega novca, nego što ga imadu englezke i francezke štedione. Velim: naše štedione imadu samo primjerno više tudjega novca, jer to se razumije, da u englezkim i francezkim štedionama ima mnogo više novaca, jer su to velike, a k tomu i bogate zemlje. Ali Englezi i Francezi ne nose novaca u štedione, nego ulažu svoje novce u dionice (akcije), t. j.: njihovi su novci u poslu, i zato su Englezi svaki dan bogatiji.

Nema sumnje o tom, da i naše štedione rade s novcima. Ali tu treba imati na pameti dvoje, i to prvo: Štogod se radilo s tim novcima, oni, koji imaju svoj novac u štedioni, dobivaju samo 4% (4 od stotine). A pitajte njeke naše Dubrovčane, koji su dali svoje novce za gradnju parobroda: njima nose njihovi novci 20% i 25%! Istina je, i štedione dobivaju na tudje novce više od 4%, — ali to ide u žep samo onima, čija je štediona.

Ali glavno je ovo: Oni, koji su dali svoje novce u štedione, — oni imaju pravo pitati: Što se radi s našim novcem? A tko to zna? Mogu li ulagatelji trpjeti, da se pomoću njihova novca možda guli i odire narod, samo da dioničari dobiju veći dobitak?

Zato ćemo kazati ovako: Budući da naše štedionice imadu

najviše narodnoga novca, bila bi njihova dužnost, da i služe narodu.

Dosta se kod nas govori i piše, da smo robovi tudjoj robi i trgovini. Pojedinac čovjek ne može proti tomu ništa, to mogu samo oni, kojim su tisuće i tisuće našega naroda povjerile svoje novce. A to su štedione: one bi morale organizovati hrvatski obrt i trgovinu.

Kad bi to bilo, kad bi se u javnosti znalo, što se radi s narodnim novcem, — svatko bi i posljednji novčić nosio u takvu štedionu, jer bi znao: to će biti na korist narodu.

Dvoje bi se moglo prigovoriti ovom mišljenju, i to prvo: Štedione niesu „domoljubni" zavodi, nego „tečevni" zavodi, koji idu za dobitkom. — Ako je tako, zašto su se njekoje štedione hvalile i dale hvaliti, da su to „domoljubni" i „rodoljubni" zavodi? Pa baš to im je i pomoglo, da su se obogatile, jer im je narod vjerovao.

Drugo bi se moglo prigovoriti ovo: Štediona radi s tudjim novcem, zato mora ići sigurno, a ne „na sreću". A svaka trgovina — to ide na sreću: tu se može dobiti, ali se može i izgubiti, a tko će svoje novce povjeriti takvoj štedioni, koja ide na sreću? — Na to se može odgovoriti ovo: Ne mora štediona trgovati na svoj račun. Glavno je to, da pomaže narodnomu obrtu i narodnoj trgovini, da ju organizuje i rukovodi. Razumije se, da bi u takvim štedionama morali upravljati i rieč imati najumniji i pravi rodoljubi, a ne spekulanti.

Kad bi i pametniji ljudi uzeli ovu stvar u ruke, pak kad se osnuje „Hrvatska poljodjelska banka", — onda bi se moglo reći, da smo se počeli gospodarstveno organizovati: Hrvatske štedione uzele bi u ruke organizaciju hrvatskoga obrta i trgovine, a „Hrv. polj. banka" organizovala bi i podigla hrvatsko poljodjelstvo.

Sitnice.

Život.

Žrtva. Školovani ljudi mnogo govore, a knjige i novine pišu: da nema ništa bez *žrtve*, bez *žrtava*. Neškolovani naš sviet ne govori toliko o *„žrtvama"*, mnogi ni ne zna, što je to *„žrtva"*, ali se ipak i „prosti" tobože ljudi znadu i hoće se „žrtvovati". Kad majka čitavu noć ne stisne oka uz bolestno svoje diete, — to je „žrtva"; kad kći više mjesecî, a možda i više godinâ sjedi uz postelju bolestna oca ili matere, — to je „žrtva". A sve to znadu, sve to čine naši ljudi.

Ali kad naša gospoda spominju „žrtve", misle ponajviše na *„žrtve za domovinu i narod."* Tako su n. pr. Hrvati, osobito hrvatski biskupi i velikaši „žrtvovali" u saboru god. 1848., kad je trebalo novaca za rat na madžarske buntovnike: biskupi su skidali s vrata zlatne križeve i prstenje, a gospoje su bacale s triema naušnice (mindžuše, rindjice) i prstenje. *„Žrtva"* je — kažu — kad čovjek ne će ići u državnu službu, ili kad ostavi državnu službu i plaću, pa siromašno živi i kuburi, a mogao bi bez brige potezati svaki mjesec svoju liepu plaću, kako ju potežu drugi, koji nemaju u glavi, što ovaj poštenjak ima u peti.

Kažu, da hrvatski narod ne zna cieniti i poštovati ovakve „žrtve" za domovinu, a ni sâm narod ne će — kažu — ništa žrtvovati. To kažu osobito oni, koji misle, da su sebe žrtvovali, a narod ih nije odmah podigao do neba, nije im dolazio na poklon. Ima takvih dosta.

Ali nije istina, da hrvatski narod ne zna cieniti i poštovati „žrtve". Pokojni Ante Starčević nije htio primiti državne službe, jer je bio ljuti protivnik ljudima, koji su dielili službe, jer je držao, da su neprijatelji domovini. I tako je Starčević premda bez brige, jer su mu prijatelji pomagali, — živio skromno u siromaštvu, „žrtvovao se je". Pa je li to narod hrvatski znao cieniti? Jest i te kako! Može se stalno reći, da nema Hrvatâ, kojega bi narod toliko poštovao, koliko je poštovao Starčevića. A ne može se reći, da je Starčević više koristio narodu od svakoga drugoga Hrvata. Ali — *„on se je žrtvovao"*, i to je narod poštovao, a nije toliko pitao, što je „Stari" učinio za narod.

Mogao bih vam još dokazati, da i naši neškolovani ljudi „žrtvuju" za domovinu i narodnu stvar — mnogo više, nego školovana gospoda. Ali neka bude za danas. Jedino ću vam kazati još ovo: Bez „žrtve" čovjek nije čovjek. Čitav život pravoga čovjeka — to je neprestana „žrtva". — Zašto? Zato: Ono, što njeki ljudi zovu „žrtva", — to nije drugo nego *ono, što je dobro*, pravedno i pošteno. A to mora činiti svaki čovjek, koji hoće biti čovjek, t. j. čovjek dobar, pravedan i pošten.

Politika.

„Gornja" i „dolnja" kuća. Znate, što je *sabor*. Znate, da u saboru vlada *narod*, jer narod izabire u sabor svoje zastupnike. Znate i to, da je narod često svoje glave, pa je bilo već svakakvih sabora: bilo je saborâ, koji su kralju i vladaru svomu dali odrubiti glavu. Kažu još, da je narod prevrtljiv, nestalan: danas hoće ovo, sutra ono; danas ti kliče: *„Slava!"*, sutra se dere: *„Na vješala!"* Neka budu sutra novi izbori, izabrat će takve ljude, koji će sve preokrenuti i porušiti.

Toga se boje vlade i vladari. Ali, kad je jedan put čitav sviet priznao, *da samo narod ima vlast*, da je narod samovlastan (ili *suverên*), — kako ćeš se izbaviti iz toga škripca? Kako ćeš *samovlastnu* — a nestalnu i prevrtljivu narodu uzeti vlast, da svega u čas ne preokrene i ne poruši?

To se može urediti ovako: Uredit ćema *dva sabora*, i to: jedan sabor, u kojem su *narodni zastupnici*, i to je *„dolnja kuća"*; a u drugom saboru bit će *velikaši* (grofovi, baruni, biskupi) i drugi ljudi, koje *vladar imenuje* i to je *„gornja"* ili *„gospodska"* kuća. Sad pazite:

„Dolnja kuća" ne može ništa odrediti, ako na to ne pristane *„gornja kuća"*.

Ovakva dva sabora imadu malo ne sve države: Englezka, Francezka, Austrija, Talijanska, Ugarska.

Gdje su ovakva dva sabora, tu vlada daje obično dosta slobodne izbore, jer je „gornja kuća" uviek na straži, ona ne dopušta svega, što bi „dolnja kuća" htjela. — U banskoj Hrvatskoj nema „gornje kuće", ali zato se bolje pazi na izbor narodnih zastupnika.

Do sad nije ni u Srbiji bilo „gornje kuće", ali baš je ovih dana proglašen tamo novi *ustav*, t. j. novi zakon za sabor i za vladu, pa po tom novom zakonu imat će i Srbija svoju „gornju kuću". Ali u toj „gornjoj kući" ne će biti ni grofova, ni baruna, jer svega toga tamo nema, nego će u tu „gornju kuću" biti pozvani ljudi, za koje se može misliti, da će kralju biti vjerni.

Dom i rod.

Hrvati u Americi. Hrvatska je zemlja uz more, pače nema evropskoga naroda, koji bi imao toliko morske obale, kao što Hrvati. Tko na ovo misli, u čudu će se pitati: Kako to, da su drugi evropski narodi stekli po moru blaga i bogatstva, osvojili velike prekomorske zemlje, — a Hrvati ništa? Eto, za Engleze se ne bi pravo ni znalo, da nemaju toliko bogatih naseobina preko mora. Isto vriedi i za Franceze, za Belgiju i Nizozemsku, a prije je vriedilo za i Španjolsku. Samo Talijanskoj, Hrvatskoj i Grčkoj — premda su ove sve tri zemlje uz more — nije „novi sviet" t. j. Amerika donesla gotovo nikakve koristi. Kako to? — To se lako razumije. Kad je Krištof Kolumbo odkrio i našao „novi sviet" Ameriku, onda su Hrvati bili u najljućem smrtnom boju s Turčinom: Hrvati su se borili na život i smrt. Isto je bilo i s Grčkom, pače još gore: Grčka je bila u podpunom turskom robstvu. A ni Italija nije bila slobodna: tu su vladali sad Niemci, sad Španjolci, Italija je bila rastrgana i krvarila je u domaćem ratu.

Kad je nestalo pogibelji od Turčina, — onda je već za Hrvate bilo kasno: oni niesu imali slobodne svoje države. Tudji jaram tako ih je pritisnuo, za narod se nije nitko brinuo, tako da je zemlja zanemarena, a narod osiromašio, — pa je počeo tek sada *bježati* u Ameriku, da nadje koru kruha. Čuo sam njeki dan od jednoga trgovca: da u okolici Lokava i Fužinâ skoro ne će biti ni toliko ljudî, da bi tko imao mrtvaca pokopati: sve bježi u Ameriku. Danas ima samo u Sjevernoj Americi *300 tisuća* Hrvata. Oni imadu tamo svoje crkve, svoja družtva, svoje novine. Drugi put ću vam o tom više javiti, a danas bilježim samo to, da u Allegheny gradu, u državi Pennsylvania (skraćeno: *Pa.*) izlazi svaki četvrtak veliki hrvatski list „Napredak" (Adresa: *„Napredak"*, Allegheny, Pa. 842 Ohio Str.), a stoji na godinu za Evropu 12 K. Tko može, neka ga naruči: liepo je i ugodno čitati hrvatske novine iz tako dalekoga svieta.

Sviet.

„Iztočno pitanje". To ste već mogli razabrati: Kad ima koja stvar, za koju se ne zna, što će i kako će s njom biti, onda se to zove *„pitanje"*. Tih „pitanja" ima sva sila, pak je jedno takvo „pitanje" i „iztočno" pitanje.

Ovo „iztočno pitanje" tiče se osobito i hrvatske kože, a glasi to pitanje ovako: *„Što će biti s onimi zemljami, koje su njegda Turci u Evropi osvojili*, a sad se oslobadjaju, ili će se osloboditi i zpod turskoga jarma?"

Do danas su se oslobodile izpod turskoga jarma ove zemlje: Srbija, Grčka, Bugarska i Hercegbosna; a još su pod Tučinom Macedonija i Albanija u Evropi, i Armenija u Aziji. U svim ovim zemljama živu ponajviše *kršćanski* narodi, pa to i jest glavni uzrok „iztočnomu pitanju", jer turska vlada nikako ne može urediti, da kršćani i muslimani („turci") živu složno i u miru.

Danas se najviše pita za Bosnu i Macedoniju. Bosna je još turska na pismu, a austro-ugarska država samo drži tamo red, t. j. upravlja tom zemljom. Ali tako ne može dugo ostati, nego će se Bosna opet predati Turskoj, ili će se sjediniti („anektirati"). Komu će se sjediniti? To je pitanje. Hoće li se sjediniti s Ugarskom, hoće li se sjediniti s Hrvatskom, ili sa Srbijom ili će se Hercegovina sjediniti s Crnom Gorom, a Bosna sa Srbijom, ili će ostati sama za sebe („autonomna")? To se još ne zna, to su velika pitanja. — A toliko pitanjâ ima i za Macedoniju i Albaniju (Arbanasku): Macedoniju hoće i Srbi i Bugari, a Albaniju hoće i Austrija, i Italija, i Grčka.

U najnovije doba nastalo je još jedno „iztočno" pitanje, a to je pitanje *kitajsko: Što će biti s kitajskim carstvom?* Za razliku od prvoga „iztočnoga" pitanja zove se ovo drugo *„pitanje skrajnjega iztoka"*.

Nauka, umieće i knjiga.

Poviest. Poviest — to je jedna znanost i nauka. A nije to ništa drugo, nego *pripoviest*, — ali pripoviest o državnom životu narodâ: kada je koji narod osnovao svoju državu, kako je svoju državu uredio i u njoj živio, kakve je imao prijatelje i neprijatelje. Učeno se zove poviest *„historija"* (to je grčka rieč).

Najstariju poviest od svih naroda imadu Egipćani (narod u Egiptu u Africi) i Kitajci. Za egipatske kraljeve zna se, da ih je bilo već 3200 godina prije Isusa, t. j. prije 5000 godina natrag od našega vremena. A kitajska poviest ide natrag nješto manje, t. j. 2600 prije Isusa. U našim školama ne uči se ništa o kitajskoj poviesti (jer Kitajci — kaže se — niesu „kulturni") a i o egipatskoj malo se čuje.

U našim školama uči se najviše poviest *„klasičnih"* naroda, a tî „klasični" narodî — to su *Grci* i *Rimljani*, i to je *„stari viek"* poviesti. Ovaj dio poviesti pripovieda, što se je u grčkom i rimskom svietu dogodilo od početka grčkoga i rimskoga državnoga života, pak do *seobe naroda*. Ova „pripoviest" o *starom vieku* traje po prilici 1500 godina, i to 1000 godina prije Isusa, a 500 godina poslie Isusa.

Sada dolazi pripoviest o *„srednjem vieku"*, i to od god. 500 do god. 1500. poslie Isusa. Poviest toga „srednjega vieka" pripovieda: kako su Niemci i njihovi rodjaci, pa Slovieni osnivali svoje države, kako je životarila Italija, kako su svjetom vladali *pape*, t. j. poglavari nove vjere kršćanske. Ne mogu zamučati, da su njeki liberalci dugo naučali, da je u „srednjem vieku" vladala tmina i mrak, i to zato, što su svietom jedno vrieme vladali pape, a kršćanska je vjera bila u velikoj časti. — U tom „srednjem vieku" dolaze na vidik svietu i

Arapi i njihov prorok *Muhamed* (koji je umro prije 1279 godina, t. j. god. 632. poslie Isusa).

„Novi viek" poviesti pripovieda, što se je dogodilo od onda, od kad se je našao novi sviet Amerika, pa sve dotle, dok niesu cara Napoleona zbacili s priestolja (god. 1815). Tu se pripovieda o *Lutoru* i njegovoj novotariji u vjeri (to se zove *„reformacija"*), pa o ratovima, koje su Niemci radi tih novotarija vodili medju sobom a napokon dolazi velika francezka buna *(revolucija)*, koja je digla Napoleona, a on nju zadušio.

Napokon je *„najnoviji viek"*: boj grčki i srbski proti Turčinu, boj Madžarâ i Talijanâ proti Austriji, Hrvatâ proti Madžarima, napokon njemačko-francezki i rusko-turski rat.

Mnogo je toga i velike su to pripoviesti. Sve je to dobro znati i po tom se vladati, jer su već stari rekli, da je *„poviest učiteljica životu"* (ili latinski: *„historia magistra vitae"*).

Svaštice.

Hekatomba. Malo prije smo se razgovarali, što je to *„žrtva"*. Ovdje ću vam kazati, kako je postala ova rieč. — Sjećate se još, što su vas učili: da su Adamovi sinovi Kain i Abel „žrtvovali" Bogu, t. j. palili su i žgali na ognju Bogu u čast janjce i žito. To je „žrtva", jer se *žari* na ognju, jer gori. A naši stari Slovieni zvali su onoga čovjeka *žrec*, koji je za kuću, ili za cielo pleme, ili za narod žrtvovao kakvomu bogu.

Ovako su žrtvovali svi stari narodi: palili bi na ognju i uništavali volove, janjce, žito, med, vino. To i jest prava žrtva, kad se čovjek odreče svoga dobra bez koristi i pusti svoju krvavu muku u dimu u zrak nebu pod oblake — Bogu svomu na čast. Grci su znali tako sažgati na stotine volova, pa otuda i njihova rieč *„hekatomba"*: *hekaton* je „sto", a *bô* je „vol". I danas se čuje ova rieč *hekatomba*, kad tko mnogo žrtvuje i baci komu u čast ili na narodnu korist.

Gospodarstvo, trgovina i novčarstvo.

Dalmatinski kameni obrt. Dalmacija prema svom položaju i prilikama izradjuje najbolji u Austro-Ugarskoj monarhiji i najveći dio kamena. Tko pozna Dalmaciju, ne će se začuditi, kad opazi ogromne i krasno sagradjene zgrade, sve od samog kamena. I u najzakutnijim mjestima zapuštene Dalmacije ima takovih zgrada, koje bi mogle stajati u svjetskom velegradu. Mimo ostale možemo spomenuti zgradu braće Štambuka u Selcima na Braču. Ova je ne samo od kamena, nego je tako krasno ornamentima urešena, da bi mogla stajati usred Pariza, dok bi u Zagrebu vriedila preko 300 tisuća K. Ovo je u zabitnim — ali milovidnim Selcima, dok se po ostalim gradovima ovakve zgrade same nameću strančevu oku.

Nego ovo sve bijaše otrag 50 godina, dok je kamenoklesarstvo cvalo, danas nije već tako. Kako je sve, tako je i ovo podpuno zapušteno, jer vlada i njezini ljudi ni najmanje se ne brinu za ovakav vele vriedan obrt, pa i sama vlada javne radnje pravi od samog cementa i liepka, tako da, mjesto da pomaže, ona još odmaže.

Osim toga ne ima još u Dalmaciji nikakove obrtne škole, a u mjestima, gdje ima do 50—60 klecarske djece, na molbu i zahtjev obćinarâ, da bi se uz pučku školu pridodao strukovni učitelj, odgovara se: neka se djeca šalju u druge strukovne tečaje i obrtničke škole, kojih dakako u Dalmaciji nema, osim samog klesarskog tečaja na Korčuli.

Još ne smijemo zaboraviti na dalmatinsku krnj-željeznicu, kakve nema u čitavom svietu.

Doduše Dalmatinci su obrtni i odlučni ljudi, pa imadu domaćih sinova, koji sve sile naprežu, samo da ne zapuste pradjedovski obrt. Dandanas moraju računati na njemačko „kulturträgerstvo" i njihov cement, pa prama tome — samo da se održe — u bezcienu davati svoj liepi i izvrstni kamen. Ne će biti zgorega napomenuti, kako su im madžarski kapitaliste — recite židovi — počeli nositi i ovu krvavu koru hljeba, i to: kupujući najbolje dalmatinske kamenolome, pa i oblasti ne preostaje drugo, nego mirno gledati, kako se domaćim ljudima tlo izmiče i svakamo samo tudjinac uvlači.

Sa svim tim još im jedina nada preostaje u stepenicam, koje izradiuju za Dalmaciju i čitavu Bosnu-Hercegovinu, pak bi bilo željeti, da i naši ljudi uvide veću vriednost i ljepotu dalmatinskog kamena te samo kod naših ljudi naručuju. Za stepenice su poduzetnici u Selcima na Braču bili odlikovani na zagrebačkoj izložbi malom kolajnom, a na prošlogodišnjoj u Parizu u skupnoj dalmatinskoj izložbi mogu se smatrati dionici zlatne kolajne, koju je za istu dobilo Harachovo družtvo u Beču.

I tako se kod naše braće dalmatinskih Hrvata opaža ipak poštovanja vriedna samosviest, dok se u borbi za svagdanji kruh staraju proturiti i upoznati sa svojim obrtom veliki i prosvietljeni sviet.

Očevidac, koji sa strane promatra žilavost i odlučnost dalmatinskih kamenoklesara, kakvom mukom — na prosti način, bez ikakvih novijih pomagala — tjeraju ovaj obrt, ne može se sustegnuti, a da bolno ne uzlikne: Biedna Dalmacijo, kolievko starinâ i najljepših svjetskih spomenika, — smiješ li još uviek biti robkinja tudjinskih i osobnih spekulacija?!

Gospodarski sastanak u Splitu (u Dalm.) držat će se dne 8. svibnja, a izdali su poziv za taj sastanak: odvjetnik dr. Trumbić, zaslužni (ali na žalost sada bolestni) načelnik u Selcih na Braču Petar Didolić, župnik don Frano Ivanišević, urednik „Pučkoga Lista" Juraj Kapić i njeki još drugi. Tuže se ovi vriedni pozivači, da se u Dalmaciji malo mari za ovakve sastanke. Istina je, da je tomu krivo i to, što su mnogi ljudi samo sebi-radi ili sebičnjaci, pa ako je njima dobro, za druge ih nije briga. Ali je istina i to, da je tomu nemaru krivo i to, što su ovakvi sastanci mnogo puta zbilja bez koristi, a zato su bez koristi, što nema načina i novaca, a nema načina i novaca — *jer nema organizacije*. Zato su pozivači vrli dobro odredili, da se na tom sastanku dogovore: kako će se dalmatinski Hrvati držati prema *„Hrvatskoj poljodjelskoj banci"* u Zagrebu. Svi naši rodoljubi misle, da bi bogatiji dalmatinski Hrvati morali pristupiti ovoj banci kao dioničari, a isto tako i novčane „Seljačke zadruge", koje su osnovane ili će se osnovati po Dalmaciji. Neka ljudi jednom spoznadu: da u Dalmaciji ne će biti života i napredka, dok

se bude vezala s Bečom, ili dok bude sama za sebe.

Još će se na tom sastanku govoriti o vinskoj *„klauzuli"* (t. j. o tom, što se po trgovačkom ugovoru može k nama uvažati talijansko vino, a to kvari cienu našemu vinu), pa će se govoriti i o dalmatinskim željeznicama.

Kupovati, a ne plaćati — to je vrlo lako za onoga, tko tako „kupuje", ali težko onomu, tko prodaje. Osobito je težko malomu trgovcu i obrtniku, kad mu velika gospoda duguju po njekoliko forinti, — a ne smije dužnika opomenuti, jer to njih „vriedja", kao ono ciganskoga konja, kad pitaš za pošuš.

Ovu nepriliku imao je na pameti jedan zagrebački trgovac, pa je predložio zagr. trgovačkoj komori, neka se ta stvar tako uredi: Svatko, tko kupi, a ne plati, neka dade trgovcu potvrdu, a ta potvrda neka vriedi kao novac, t. j. kao mjenica (veksl). — Nema sumnje, da mnogi ne bi kupovali na dug, kad bi morali davati ovakve potvrde, — ali je ipak istina, da bi mnogi još više uzimali na dug. Bez poštenja i zdušnosti nema ništa. Kod nas kažu, da Kitajci niesu „kulturni", — a tamo kod njih vriedi zakon, da svaki dužnik mora sve svoje dugove izplatiti o novoj godini; ako ne plati, ne vjeruje mu se, — nema kredita. Ovo je doduše „kitajski" običaj, ali vrlo dobar i pošten, pa ga preporučujemo našoj gospodi.

78.000 hektolitara pive — skuhalo se prošle godine u banskoj Hrvatskoj. Od toga se je preko 20.000 Hl. skuhalo u zagrebačkoj pivovari. Sve je to malo. Kod nas se većinom pije tudje pivo.

„Gvirc" medičarski napokon je zabranjen: ne smije se točiti. Naši se medičari na to ljuto tuže, — ali se vinogradari vesele. I ja bih rekao: Držite se ljudi vina, ako već hoćete piti, i ako — imate za što.

Tvornica šećera (cukora) snuje se u Dubrovniku, a pravit će se šećer od domaće sladorače-repe, za koju je dobavljeno sjeme i razdieljeno narodu.

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Stranka prava pozvala je prekjučer „neodvisnu narodnu stranku" i „čistu stranku prava", — da se sve tri stranke slože, kako su se bile složile već prije njekoliko godina, pa se je ta sloga — na radost naših neprijatelja — — opet pokvarila. Kad bi se *vodje* ovih stranaka pogodili, sloga bi bila gotova, jer je narod složan. — Vidjet ćemo, što će biti, pa ćemo se o toj stvari još porazgovoriti.

Hrvatski renuncij. Na madžarski odgovor odgovorili su Hrvati. Traže opet ono, što su tražili u nunciju, t. j. u prvoj svoj poruci, i odbijaju njeke madžarske rieči dosta dobro. Čuje se, da će ban ostaviti svoje mjesto, ako Madžari ne popuste. Ako je tako, sad su tek njeki Hrvati u neprilici: Bi li željeli, da Madžari popuste, ili ne bi? . . .

Izbori za hrvatski zagrebački sabor morali bi biti u proljeće god. 1902., ali se govori, da će biti već u jesen, na početku rujna. Kažu

njeki, da je to zato, što vlada ne će čekati, dok se opozicija pripravi za izbore, a opozicija je — lažu — za izbore samo počela snovati „Hrvatsku poljodjelsku banku". Svakako je za nas veća neprilika, ako izbori budu već u jesen. To je osobito zato neprilika, što naši ljudi niesu dobro pazili, tko je, a tko nije upisan u izborne listine, jer su mislili: pazit ćemo o novoj godini 1902., pak pred izbore. A još je veća neprilika, što naša opozicija nema prave *organizacije*, a za madžaronsku stranku ima svagda spremnih ljudi (vi ih poznate). Ali ne bojmo se: neka budu izbori sutra, mi ćemo s poštenjem za pravednu narodnu stvar poraditi, koliko se bude moglo.

Kojekakvi agenti mame narod u Ameriku. Zato je ovih dana vlada u Zagrebu odredila stroge propise proti njima.

Madžarski kalvini mame i snube i katolički narod u Slavoniji, da ostavi svoju vjeru i da prestupi u kalvinstvo. To rade najviše zato, da dobiju u hrvatskoj zemlji *madžarsko*-kalvinske škole.

Dalmacija ne da mira Madžarima: sve pišu, da ju treba sjediniti s Madžarskom. Već o tom sanjaju i madžarski djaci visokih škola. Ako oni sanjaju, nemojmo mi spavati!

Što će biti s Bosnom? O tom pišu jedne njemačke novine ovako: Nitko ne misli na to, da bi se Bosna i Hercegovina ikada opet predala Turčinu. Ali se opet ne zna, što će s njom biti. Hrvati kažu — pišu tê novine — da se Herc.-Bosna ima sjediniti s banskom Hrvatskom; Madžari hoće, da se sjedini s Ugarskom, a njeki misle, neka se Bosna sjedini s Madžarskom, a Hercegovina s „Austrijom". — Istina je, mi Hrvati treba da pazimo, šti sviet misli o toj stvari, ali glavna naša briga mora biti ovo: *Radimo*, da bude onako, kako mi hoćemo. A to će biti, ako bude ovo dvoje: prvo, ako se po Herceg-Bosni bude čitala i širila hrvatska knjiga, a s njom i *jedna hrvatska misao;* drugo, ako se ujedinimo u gospodarstvu i trgovini. Tu nam je za početak najbolja prilika *„Hrv. poljodjelska banka"*, koja je pozvana, da pomaže i bosanskim i hercegovačkim seljacima-težacima.

Po svietu.

Trojni savez. Kako znate, Austro-Ugarska, Njemačka i Talijanska sklopile su „trojni" savez proti rusko-francezkomu „dvojnomu" savezu. Sad se nješto čuje, da će Talijanska ostaviti stare svoje prijatelje, .pa da će se pridružiti Francezkoj i Ruskoj. Može se vjerovati, da bi to htio novi talijanski kralj, koji to možda snuje sa svojim .tastom, knezom crnogorskim: da se složno dočepaju turske Albanije. Ako bi do toga došlo, mi bi Hrvati opet bili u škripcu. Zašto? Zato: Niemci bi onda pritisnuli nevjerne Talijane u Istri i Dalmaciji, a nama bi dali oduška, — a mi bi im morali biti zahvalni i pomagati im! A tko zna, ne bi li se onda naši Srbi, koji gledaju na Crnu Goru i Rusku, a prijateljuju s Talijanima, — ne bi li se još više s njima a proti nama sprijateljili? — Ovih dana bilo je talijansko pomorsko brodovlje u Francezkoj, pa je liepo dočekano i pozdravljeno. Po tom se i sudi, da će Talijanska k Francezkoj.

Austrijski Niemci otvoreno govore i pišu, da bi voljeli pod svoga kajzera u Dajčland i *„dalje*

od Rima", t. j. od katoličke vjere u lutoransku. To je pokudio ovih dana carević i kraljević Franjo Ferdinand, pa sad Niemci na njega viču. Od svega toga ne će biti dobro: Niemci i Slovieni težko živu pod jednom kapom.

U Ruskoj se i dalje bune djaci, jer nemaju slobode, — pišu novine. Za njih je caru pisao glasoviti grof Tolstoj. Novi ministar za škole izdao je za profesore druge propise, pa će možda biti bolje.

Buri se — još drže, pače Englezi od njih imaju tri sta jada. Čuje se, da se general Bota pogadja s Englezima, a stari se Krüger sprema u Ameriku, da nadje pomoći.

Razni dogadjaji i viesti.

Biskupa Strosmajera imenovat će papa — kako pišu novine — „počastnim" kardinalom, t. j. ne će biti pravi kardinal (jer toga ne dade ni bečka ni peštanska vlada), nego će imati samo čast kardinalsku, a to mu papa može dati i bez privole vladine.

Bivši ban Pejačević grof Ladislav umro je na uskrsni ponedjeljak u 77. god. Došao je na bansku stolicu god. 1880. poslie bana Mažuranića, a odstupio je za vrieme one male bunice proti madžarskim grbovima (cimerima) god. 1883. Iza njega došao je sadašnji ban grof Khuen-Hedervary.

Glasovitoga grofa Tolstoga zagovara — kažu — sâm ruski car, pa da će „sveti sinod" opet primiti Tolstoga u krilo crkve.

U vojsci našega vladara ima 430.000 Slovienâ, 227.000 Niemaca, a 120.000 Madžarâ. Medju Slovienima ima 105.000 Hrvatâ, Srba i Slovenaca.

U Ugarskoj ima pravo glasa kod izbora 587.000 Madžarâ i 373.000 drugih narodâ (Rumuna, Slovakâ, Niemaca, Hrvatâ, Srbâ i Slovenaca), premda je svih ovih više, nego Madžarâ! Pa ipak ni ovih 373.000 izbornika ne može u ugarski sabor proturati *nijednoga* zastupnika.

Bugarska kneževina ima po najnovijem popisu 3,733.000 dušâ.

Kuga u Indiji traje već preko tri mjeseca, i to baš strašno.

„Pučki dom." Tako će se zvati kuća, što će ju u Zagrebu sagraditi *„Družtvo proti prosjačenju"*. U tom „domu" dobit će noćište (konak) i hranu za dan, dva svaki putnik-siromah, ili radnik bez posla, a i svatko, koga nezgoda kakva baci pod vedro nebo u tudjem svietu. To će biti dobra stvar, i ako će se i tu mnogi lienčina najesti. Ali bolje, da se najedu trojica nevriednikâ, nego da strada jedan, koji nije kriv svojoj nezgodi.

Tuže se gospodarice na Rieci, da trgovci zamataju kavu i šećer u predebeli i pretežki papir i zajedno s papirom meću tu robu na tezulju (vagu). To je krivica. Prije su trgovci vagali ovakovu robu na goloj tezulji, ali je toga običaja nestalo, jer i to im je — krivični — dobitak: 1 kg papira stoji 14 novč., a oni ga s kavom prodadu i za 2 for.! Ljudi, mislite na smrt!

Rade li što naši prijatelji, da se „Dom" što više raširi?

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka).

DOM

Uredničtvo i uprava: Jurjevska ul. 28. Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Broj 9. | **U Zagrebu, u petak, 10. svibnja 1901.** | **God. 2.**

Grof Tolstoj.

Sve novine na svietu spominju malo ne svaki dan toga ruskoga grofa i pisca i mudraca. Istina je, ne mora i „Dom", i to baš na prvoj strani pisati baš o onom, o čem pišu novine po svietu, jer bi se to moglo spomenuti gdjegod na koncu. Ali ovo za toga grofa — to je vriedno spomenuti na prvoj strani. Odmah ću vam kazati, zašto je to vriedno.

Ali prije ću vam malo više kazati, tko je i što je taj grof.

Najprije ću vam reći dvie rieči, kakovo je to ime. Rus ne kaže „tust", nego „tolst" (kao i Kranjci; a i Hrvati na otoku Krku i drugdje govore „telst" ili „tlst" mjesto „tust"), a mjesto „tusti" veli Rus „tolstij" ili još i „tolstoj." Dakle to ime „Tolstoj" — to bi se hrvatski izgovorilo „Tusti."

Graf Lev Tolstoj, ili po hrvatskom izgovoru: grof Lav Tusti — sin je stare i bogate ruske grofovske familije, od koje su njeki bili ruski vojvode i generali. Tomu Lavu Tolstomu ima sada 72 godine. Premda se je u visokoj školi učio pravo i zakone, bio je njekoliko godina častnik (oficir), pa je bio u turskom ratu (prije 45 godina). Ali je za kratko vrieme ostavio vojničtvo i vratio se svomu domu, u Jasnu Poljanu. Tu je živio tiho u miru, tu je pisao veliku pripoviest („roman") „Vojna i mir", a to je vojna ili rat cara Napoleona na Ruse. Poslie je pisao i više velikih pripoviestî. Po tom svojem pisanju izašao je Tolstoj na veliki glas po čitavom svietu. Ove njegove pripoviesti prenesene su na mnoge druge jezike. Onda je počeo čitati sveto pismo (evangjelje) i mudrovati, a počeo je pisati i izdavati i list za narod. U zadnje vrieme napisao je njekoliko čudnih pripoviesti. Ove su pripoviesti zato čudne, da vam u

kratko samo nješto kažem: Taj Tolstoj nauča, da se čovjeku ne treba ženiti, da ne treba nikakve vlade ni oblasti, da ne treba nikakvoga znanja, nauke ni prosvjete, jednom riečju: on hoće čitav sviet okrenuti naopako, okrenuti ga na njekakvu drugu vjeru. Još treba spomenuti, da Tolstoj živi i radi, kao svaki ruski seljak: ore, kopa, šiva i krpa opanke i t. d. Razlika je samo to, što Tolstoj još i sad piše knjige, a ruski seljaci toga ne rade, kao ni naši hrvatski. Tolstoj je rusko-pravoslavne vjere, pa ste već čitali, da ga je sveti zbor rusko-pravoslavne crkve izbacio iz svoga družtva, i poslie toga nijedan ga ruski pop ne će smjeti sprovoditi do groba, niti ga pokopati i blagosloviti, kad umre.

Eto, to vam je u kratko, što je taj glasoviti grof Tolstoj.

A sad hajde da vam kažem, zašto sam počeo ovaj razgovor.

Dvie su mi stvari na pameti, i to, prvo: Tolstoj piše za seljake, on uči seljake; drugo: Tolstoj nauča novu nauku, i to osobito; ne treba — kaže — znanja i prosvjete, ne treba — kaže — nikakve oblasti, nikakve vlade. Zato ću vam u kratko kazati, što ja o tome mislim.

Pamtite i držite na pameti ovo: Malo ima ljudî, koji bi htjeli učiti narod, seljake. — A **zašto?**

Zato, čujte: Ako hoćeš učiti kogagod, a ne samo seljaka, moguće je samo ovo dvoje: ili ćeš ga učiti, što i drugi sviet zna, ili češ ga učiti nješto novo.

Sad ako hoćeš učiti baš seljaka, koji ništa ne zna, ili malo zna, reci mi: što ćeš ga učiti, ako ćeš ga učiti, što i drugi sviet zna, ili ćeš ga učiti nješto novo.

Sad ako hoćeš učiti baš seljaka, koji ništa ne zna, ili malo zna, reci mi: što ćeš ga učiti, ako ćeš ga učiti ono, što i drugi sviet zna? Učit ćeš ga ono, što svaki zna, samo seljak ne zna. A to nije nikakva mudrost. A kako bi visoko školovani ljudi htjeli pisati i naučati ono, što nije nikakva mudrost? Kakva je to slava? A učeni ljudi hoće da budu slavni, njim se hoće da budu na glasu, da ih sviet hvali, da o njih govori. I zato i kod nas Hrvatâ i drugdje po svietu ima vrlo malo visoko učenih ljudi, koji bi pisali za seljake, za narod, koji bi narod učili, nego za narod pišu male glave: koji seoski učitelj, i možda koji župnik, ili još tko drugi, komu se baš hoće pisati, a ne dadu mu učeni pisci u svoje kolo. — To je jedno, i zato je malo učenih ljudi, koji pišu za seljake. Ali ima još jedno. Ako ti seljaka

učiš: moraš pošteno živjeti, moraš poglavare slušati, ovako i ovako moraš djecu odhranjivati, ne smiješ previše piti, ne smiješ se svaditi, sa ženom moraš u ljubavi živjeti i tako dalje i tako dalje; pa onda ako napišeš pripoviedčicu, kako je bio njegda njegdje pošteni gazda Filip i nepošteni susjed Jakob, kako je stari djed Jozo naučao svoga unuka dobroga Radojicu, — ako to seljaka učiš, — onda ćeš i sam vidjeti, da slabo ide. Zašto? A zato, jer će ti mnogi reći — a mnogi će si misliti —: „A daj nam mira! To mi čujemo od svoga popa, mi to sve znamo: i da moramo slušati poglavare, i da moramo djecu pošiljati u školu, i da moramo — Bog te pitaj, što sve ne moramo!" I tako — svietu su puna ušesa i puna glava svih tih „dobrih nauka", sviet to sluša, pa na jedno uho unutra, a na drugo van! I zato se malo tko daje na taj posao, da ide učiti seljaka ono, što već sav sviet zna.

A sad prosudite ovo: Ako se nikomu ne će, da uči seljaka ono, što sav sviet zna, a samo seljak ne zna, — onda ga moraš učiti nješto novo, kako smo rekli. Ali sad će biti gore. A zašto? Zato: Svi će na te vikati, da buniš narod. Recimo, ti vidiš, kako je narodu dodijala vječna prodika: da moraju slušati poglavare, pak ti pišeš ovako: „Istina je, ljudi, bez reda se nemože živjeti, ali ima svakakvih ljudi, pa ima svakakvih zakona i svakakvih poglavara" . . . To je već dosta: Odmah će se dići na te: „A, pa što ti hoćeš, da neuki seljak prosudjuje zakone, da on sudi svoje poglavare! To je pogibeljno, to je gotova buna."

Još bi se mogli mnogo o tom razgovarati, ali je dosta i ovo. Po svem vidite, da se učeni ljudi težko primaju toga posla: pisati za seljaka, a to zato, što ne znaju naći sredine izmedju starinske prodike i bune. To nije čudo, jer je najteže u životu odabrati „srednji put", „zlatnu sredinu", kako su već stari to spoznali.

Toga nije znao ni Tolstoj. On je najprije pisao za narod njekakve strašno pobožne pripoviedčice: kako angjeli dolaze s neba na zemlju — i tako dalje. Ja vam moram po duši reći, da ja tih pripoviesti njegovih nisam rado čitao. Sve mi se to činilo kao liepe, ali prazne rieči: previše je tu bilo angjelâ, previše je tu bilo „ljubavi bližnjega". To može biti za djecu, koja ne znaju za zlo. Ali za čovjeka-mučenika, koji na svakom koraku zlo čini i zlo trpi, taj u to lako ne vjerjuje, taj u čudo ne vjeruje, i ako mu previše dodijavaš, — bit će zlo, jer ti ne će

vjerovati ništa. — To je valjda vidio i Tolstoj, pa je počeo posve drugačije: počeo je na svoju tumačiti sveto pismo, počeo je prigovarati popovima i biskupima, pače i svakomu zakonu i svakoj oblasti. Ali da i njemu ne bi prigovorili, da buni narod, on je našao novu mudrost, pa je počeo naučati: Nemojte se — kaže — protiviti zlu. Neka na vama drva ciepaju, trpite, a ne protivite se. Nemojte — kaže — plaćati poreza, jer tako pomažete onim, koji silu čine; ali ako vam dodju, pak vam hoće otjerati i zadnju kravicu, nemojte se protiviti. Nemojte — kaže još — služiti u vojsci, ne idite ni u kakvu državnu službu: niti za pandura, niti za šerežana, niti za žandara, niti za kakvoga drugoga činovnika. A kad nitko ne bude htio nikakve, vlasti, onda ne će biti vlade, bit će bezvladje, anarhija. I Tolstoj je anarhist, samo što on ne će nikakvoga zla nikomu, a kamo li da bi ubijao! „Trpi, pa šuti!" — to je u kratko ta nova nauka.

Pa je li zbilja to nova nauka? To ste vi čuli i jedan drugomu govorili već odavna, oho! I oni, koji čine silu, oni bi to i radi, da sviet trpi, pa šuti, — onda je njim lako. A ako grof Tolstoj ili tko drugi misli, da će jedanput doći vrieme, kad ne će biti zlih ljudi, koji bi silu činili, — onda on strašno bludi.

Toliko za danas. Još samo ovo dvoje. Od kad je svieta, svagda su učeni vladali i zapoviedali neukima, imali su vlast, silu: znanje je sila. A Tolstoj hoće uzeti neukomu seljaku i to jedino oružje, — znanje mu hoće uzeti, kad kaže, da ne treba nauke. Toga ne vjerujte nikomu. Neuk čovjek je svakomu rob, pa i samomu sebi. — Drugo: I ako Tolstoj krivo nauča, ipak je njegovo pisanje možda štogod i koristilo, jer je malo prodrmao one — osobito u Ruskoj — koji imadu vlast; ipak će se gdjekoji zdušniji poglavar upitati: Nije li zbilja moja vlast samo sila?!, — pa će doći k sebi.

Je li voda već do grla?

(Sloga medju zagrebačkom gospodom).

Po drugi put vam kažem, da se „Dom" malo mieša u našu svagdašnju politiku. Nije to zato, što bi ja mislio, da politika nije za seljaka, — kako njeki govore —, nego je to zato, što seljak mora najprije nješto znati, a onda mu možeš govoriti o politici, — i to samo toliko, koliko može seljak prosuditi. To je jedno. A drugo je ovo: Nije politika prva stvar za seljaka, i zato „Dom" nije politički list. Seljaku je hrvatskomu prije svega potrebno, da on zna, kako se u svietu živi, što sviet misli, što sviet radi, — onda će se i on znati okrenuti u svakom poslu, pak i u politici. A kada dodje vrieme i potreba, da i cieli narod saznade, što to gospoda snuju i kuju, ili kad je cieli narod u većoj pogibelji, onda ide i „Dom" drage volje u boj, i ne boji se, što će mu biti možda krvava glava ili operušana i oskubena krila, — jer nije to šala: ovako mali, pak ići u boj s velikimi našimi strankami!

Ali hoćemo početi, — i to malo iz daleka. Ne ćemo baš od Adama, nego tamo od godine 1861.

Razložio sam vam, što je i kakav je bio hrvatski sabor u Zagrebu god. 1861. Taj se je sabor držao junački i proti Niemcu u Beču i proti Madžaru u Pešti, — pa je bio raztjeran, „razpušten", kako se kaže: razpustio ga kralj naš, koji jedini ima to pravo. Sastao se opet god. 1865., 1866. i 1867. I ovaj se sabor držao junački, pa je i ovaj bio razpušten.

A zašto je kralj raztjerivao ili razpuštao hrvatske sabore? Evo, što kaže sâm kralj u svojem pismu na hrvatski sabor:

„Nu adresa, koju je zaključila većina hrvatskoga sabora, uzprotivila se je u svih točkah otčinskim namjeram našim."

Ovo je pisao kralj Franjo Josip Prvi dne 25. svibnja 1867. g.

Ovo je malo previše učeno, što je Njegovo Veličanstvo kralj pisao saboru, pa ću vam to malo razložiti.

Kralj je najprije pozivao hrvatski sabor, da pošalje svoje ljude u bečki sabor. Toga sabor nije htio. Onda je kralj pozvao hrvatski sabor, neka pošalje svoje ljude — zastupnike u peštanski (madžarski) sabor. Ni toga sabor nije htio, — dok Ugarska ne priznade, da je Hrvatska svoja i slobodna zemlja, a onda ćemo se — kaže hrvatski sabor — onda ćemo se s Ugarskom pogadjati. Ali Madžari nisu toga htjeli priznati, nego su odgovorili, da Hrvatska spada pod Ugarsku. I zato Hrvati nisu htjeli nikakve pogodbe s Madžari i s njihovom Ugarskom.

„Ala, brate, to je bila sloga! Sedam godina — od 1861. do 1867. — ostali su naši otci stalni i složni. To je bilo krasno!"

Čekajte malo. Istina je, to je bilo krasno. Ali nemojte misliti, da su cielo to vrieme baš do jednoga svi zastupnici bili

svagda složni. Nisu. Već su i onda bile tri stranke u saboru: jedni su bili više za Beč; drugi su bili više za Peštu (za Madžare), a treći su bili za dom, za Hrvate, ali, kadgod su bili slabi, tražili su pomoći sad od onih jednih, sad od drugih.

„Pa jesu li i ono bili Hrvati — Boga ne vidjeli! — koji su bili više za Beč i za Peštu, nego za svoj dom, za Hrvatsku?"

Tako pitate, ali i opet čekajte. U tom saboru bio je i pok. Ante Starčević. On je koji put bio uz one, koji su bili za Hrvatsku, ali se više puta nije pačao u te saborske dogovore i razprave, nije ga ni bilo koji put u saboru. A poslie nekoliko godina, kad je sve bilo gotovo, onda je pisao, da su one sve tri stranke — da su ono „prodane mešine", a najgore „prodane mešine" bili su — kaže — oni, za koje sam ja rekao, da su bili za Hrvatsku.

„Pa kako je to mogao reći, za volju božju!?" — pitate i čudite se.

Ovako: Oni, koji su bili za Beč, to su bili činovnici, a onda su nam još iz Beča gospodarili (a ne iz Pešte, kao danas). Znate: „Tko te hrani, i ćaćom ga zovi", pa tako i ovi. Vodja ovih ljudi bio je Ivan Mažuranić, koji je bio u Beču prvi činovnik za Hrvatsku (zvao se je „dvorski kancelar"). Uz njega je bio jedno vrieme veliki župan Kukuljević i više drugih, a osobito nadbiskup zagrebački Haulik. Oni su se sami zvali „samostalna narodna stranka" ili „samostalci". — Oni drugi, koji su bili više za Peštu, to su bili većinom grofi i plemenitaši, pa njekoji Srbi. To nije čudo: Niemci su od starine bili neprijatelji i hrvatskim i ugarskim velikašima, jer su velikaši znali svoje pravice, pak su ih i branili, a nisu se bojali. Tako su se od starine složili hrvatski velikaši s madžarskimi proti Niemcu u Beču. Ove su zvali „unionisti", t. j. hrvatski „jedinstvenaši", jer su bili za jedinstvo s Ugarskom. Narod ih je zvao „madžaroni". — A oni treći, koji su bili za dom i za Hrvatsku, — to su bila školana seljačka djeca, „mužki" sini. Vodja im je biskup Strosmajer, sin prostoga gradjanina, a još više nego vodja — tu je Mato Mrazović, seljački sin iz Visokoga kod Križevaca. Uz njega je kanonik Rački — opet seljački sin. Uz njih je bio i kovački sin Mažuranić i mnogi drugi, koji su poslie postali velika gospoda, pak su se odielili od svoje braće i počeli više paziti, što hoće ona gospoda u Beču: odielili su se od „narodne stranke" (tako se je zvala Mrazovićeva i Strosmajerova stranka), pak su postali od nje „samostalni".

„Nisi ništa protumačio. Pitali smo te: Zašto je Starčević i Mrazovićevu ili Strosmajerovu stranku, zašto je i tu narodnu stranku grdio, da su i to „prodane mešine"? To nam razloži!"

Hoću, strpite se. God. 1868. sastao se opet hrvatski sabor, — ali su u njem „madžaroni". Oni su se pogodili s Madžarima, načinili su onu glasovitu nagodbu. Kako su „madžaroni" došli u sabor, — to je druga pripoviest. Ali već za pet godine, t. j. god. 1873. nadvladala je kod izbora ona narodna stranka Strosmajerova ili Mrazovićeva, a za bana bude imenovan, — što mislite, tko? — Nitko drugi, nego njekadašnji kancelar Mažuranić. Sad se je eto narodna stranka pomirila i s „madžaronima", jer je potvrdila nagodbu, a pomirila i s Bečom, kad je uzela za bana čovjeka, koji je njegda bio za Beč, i ako je najprije bio za Hrvatsku.

Zato je, vidite, Starčević grdio Strosmajera i njegove ljude od „narodne stranke", što su bili sad sa bečlijama, sad s madžaronima, a napokon s jednima i drugima.

Još nješto treba spomenuti. Oni, koji su bili za Beč, oni su svagda zagovarali naše Srbe, a madžaroni nisu mogli Srbâ živih gledati. Ovi bečlije bili su i za druge Sloviene ili Slavene, a u tom su se slagali s „narodnom strankom". Zato je Starčević okrstio ovu narodnu stranku „slavosrbi", pa ste to ime već možda čuli.

Sad samo još malo, pa da vidimo, hoće li biti sloge.

Od god. 1873. nema „narodne stranke": ona se prelijala u „madžarone": „madžaronska" stranka zove se danas „narodna stranka". Ali god. 1884. odieli se jedan dio od tê narodne stranke i to se danas zove „neodvisna narodna stranka": to su „obzoraši", koji izdaju svoje novine „Obzor". Ali se je dogodilo još nješto. God. 1895. ostavio je Starčević sve svoje drugove, koji su s njim bili blizu 30 godina u „stranci prava" — i priključi se njekomu dru Josipu Franku. Danas Frank ima svoju stranku: to je „čista stranka prava".

Sad imamo četiri stranke: 1) „narodnu stranku" ili „madžarone", 2) „neodvisnu narodnu stranku" ili „obzoraše", 3) „stranku prava" i 4) „čistu stranku prava". „Madžaroni" drže vladu, a ostale su tri stranke proti vladi i jedna proti drugoj, a sve su tri vrlo slabe: sve skupa u saboru imadu 24 zsatupnika, a „madžaroni" imadu 64 i još sve velikaše i župane, koji imaju u saboru sami svoj glas.

Znadete, kako je na željeznici; znadete da kod nas Ma-

džari dobivaju službe; znadete, što se radi s našimi novci; pa što se je uradilo s Riekom; za Dalmaciju i Medjumurje u saboru više ni spomena, a kamo li za druge naše zemlje. Sav sviet ide napried, ide svoj k svomu, — a mi Hrvati raztepeni, bez jedne svoje vlade. Braća naša iz Istre, iz Dalmacije, iz Bosne — gledala su jedno vrieme na bansku Hrvatsku i na Zagreb, kao na sunce. A sad, kad pogledaju, vide, kako se gospoda u Zagrebu kolju, — pa više i ne gledaju na Zagreb. Voda je do grla, sve ćemo izgubiti, jer i ovdje narod naš propada u sve to veće siromaštvo. U to od stare stranke prava izadje glas: „Ljudi, složimo se, voda je do grla!"

Hoće li što biti?

Čujte ovo, pa prosudite sami: Starčević je današnje „obzoraše" grdio, da su „prodane mešine", a „čista" stranka prava i danas tako misli i ne će ni čuti za slogu s „obzorašima"; s druge opet strane sudili su ljudi po pisanju i govorenju „čiste" stranke prava, da je i ona „prodana mešina", pa njeki ljudi ne će ni čuti za „čiste". A „čisti" viču: „priznajte nam, da smo pošteni". Tako viču — a živjeti ne bi mogli, da sami ne pišu o „prodanih mešinah!"

Je li tu moguća sloga?

Ne će mi se, da vam kažem praznu rieč ovako od prilike: „Nadajmo se, već će se složiti naši prvaci, samo treba da im narod pomogne". Morao bi vam još koješta razložiti, da biste sve to razumjeli. Ali to je baš nesreća, što bi se moralo toliko razlagati, jer gdjegod ikadgod se mora narodu mnogo razlagati, — tu ne može biti pravoga narodnoga boja. Pravi je boj samo onda, kad se može otvoreno viknuti: To je naš, a to je izdajica. Danas se to ne može, jer ima ljudi, koji pod svakom hrvatskom zastavom naših triju stranaka vide „prodanih mešina". Po tom se vidi, da nemamo prave narodne stranke, kojoj bi čitav narod vjerovao. Eno od god. 1861. do 1867. znalo se je i govorilo i pisalo: To su naši, a to su „austrijanci", to su „madžaroni". Udrimo momci! I zato su se naši sabori onih godina držali junački.

A zašto se je prije 30 i toliko godina bolje vidjelo, koji su naši, koji su „austrijanci", a koji su „madžaroni?" — Zato se je bolje vidjelo, jer su onda i Madžari bili u svadji s Bečom, pa se je odmah vidjelo, tko je s Madžari, a tko je s Bečom. Danas su se Madžari pomirili s Bečom i složno postavili vladu u Zagrebu. Jesu li oni, koji su za tu vladu, — jesu li to pravi „madžaroni"? Nikako! Stari „madžaroni" nisu Srbâ mogli živih vidjeti, a današnji „madžaroni" složno sa Srbima pomažu vladi: „madžaroni" baš tako brane danas i zagovaraju Srbe, kako su ih prije 30 godina branili i zagovarali „austrijanci". Po tom vidite, da nema ni pravih starih „austrijanaca". Složili su se eto „madžaroni", „austrijanci" i Srbi, a prava narodna hrvatska stranka razdielila se na troje na „neodvisnu", stranku prava i „čistu". Ona tri prava — oni znadu, što hoće, i zato su se složili; naše tri stranke ne znadu, što hoće, — i zato su nesložne.

Zato, ako se ove tri stranke slože, — po tom će se vidjeti, da su progledale, i da znadu, što će i kako će. A ako se ne slože podpuno, nego počnu opet krpariti, onda ne znadu, što hoće, pa bi bilo najbolje, da narod sve te stare „prodane mešine" — kako sami zovu jedni druge — baci na stranu, da ne ide ni na kakve izbore, nego da čeka nove ljude, novu narodnu stranku, kao što je bila ona od god. 1861. do 1867.

Ovako, ljudi, i nikako drugačije.

Hoće li biti dva milijuna Kruna?

Svi, koji čitate „Dom", znadete, da se u Zagrebu snuje „Hrvatska poljodjelska banka". Znate, da će to biti banka samo za seljake-poljodjelce. Znate i to, da se za tu banku ima skupiti dva milijuna kruna (2,000.000) gotovih novaca. Znate još i to, da se ti novci skupljaju na dielove ili dionice po 50 Kruna ili 25 forinti. Napokon ćete znati, kad vam kažem, da je već podpisano 10.000 (deset tisuća) dielova ili dionica po 50 K, a to je 500.000 K, ili samo četvrtina onoga, što treba. A kad sve to znate, onda znajte i to, da su ove dielove do sada podpisala samo velika gospoda, biskupi i njihovi kanonici, a ostali sviet za to malo mari. I već se boje oni, koji su tu banku počeli snovati, — boje se, da se ne će skupiti dva milijuna Kruna, nego samo jedan milijun, pa će se s tim novcem otvoriti banka.

Sad, kad sve to znate, sad čujte malo: Prvu četvrtinu podpisali su najvećim dielom biskupi i njihovi kanonici; drugu četvrtinu — a to će biti polovica — dat će takodjer drugi svećenici i druga gospoda. Razumije se, da će u banci oni gospodariti, koji budu u njoj imali svoje novce. A onda će se vikati: „Kakva je to poljodjelska banka, u kojoj nema malo ne nijednoga

poljodjelca? Pa zašto u toj banci vode prvu rieč samo „popovi" i druga gospoda?" I lako je moguće, da će u banci biti ljudi, koji ne će tako dobro razumjeti, što i kako bi morala banka raditi za dobro seljačkoga naroda. A to ne bi bilo dobro.

A gledajte, lako bi bilo moguće, da bi u toj banci vodili glavnu rieč sami seoski gospodari. Računajmo malo. Svih pravih Hrvatâ ima u banskoj Hrvatskoj, u Medjumurju, u Istri, u Dalmaciji, pa Bosni i Hercegovini, okruglo tri milijuna (3,000.000). Ako kažemo, da u svakoj familiji ima 7—8 duša, onda od tri milijuna duša imamo preko četiri stotine tisuća (400.000) familija i isto toliko kućnih gospodara. Pazite: preko četiri stotine tisuća kućnih gospodara. Sad recimo, da samo svaki deseti kućni gospodar kupi jedan dio ili jednu dionicu „Hrvatske poljodjelske banke", — eto nam četrdeset tisuća (40.000) dionica. A baš toliko dionica treba, da se skupi dva milijuna Kruna.

Ali ako uzmemo na um, da su sama velika gospoda kupila četvrtinu dionica, ne bi ni svaki deseti kućni gospodar morao kupiti dionice, pa bi ipak potrebni novci za našu banku bili sakupljeni. Ali pazite još na ovo: Našlo bi se gospodarâ, koji bi kupili i po dvie, i po tri dionice, a njekoji jači trgovci i gruntaši (posjednici) mogli bi uzeti i po deset dionica. I tako bi se moglo dogoditi, da ni svaki petnajsti, a možda ni svaki dvadeseti seoski gospodar ne bi morao kupiti dionice, pa ipak bi se potrebiti novci sakupili, a što je glavno: banka bi bila u rukama seoskih gospodara, za koje je i osnovana, i to: seoski bi gospodari imali u banci veliku većinu.

„Kako to?" — pitate. Ovako: Red ili pravila za ovu banku kažu ovako: Tko ima jedan dio (po 50 K), ima i jedan glas u bankinoj skupštini; tko ima više dielova, taj ima i više glasova, ali ovako: za svakih pet dielova imaš samo jedan glas, ali više od trideset glasova ne možeš nikako imati, pa makar imaš hiljadu dielova. Evo n. pr.: tko ima jedan dio, ima jedan glas; tko ima 2 diela, ima opet samo jedan glas; tko ima 3, 4 ili 5 dielova, ima i opet samo jedan glas; pa makar ima i 6, i 7, 8 ili devet dielova, još uvijek ima samo jedan glas. Ali ako imaš 10 dielova, imaš već dva glasa; ako imaš 15 dielova, imaš tri glasa, i t. d., t. j. za svakih 5 dielova novi jedan glas. Ali ako imaš 1000 dielova, ne ćeš imati 200 (dvie stotine) glasova, nego samo trideset; ako imaš 1500 dielova, imaš opet samo trideset glasova, — i nikad više od 30.

Sad gledajte: Neka dodje u skupštinu bankinu 56 dioničara, od kojih petorica imadu po 10 dielova, jedan ima 100 (sto) dielova, a ostalih 50 ima svaki po jedan dio. Od one petorice ima svaki po 2 glasa, to je 10 glasova; onaj jedan ima sâm 20 glasova, to je 30 glasova; od onih 50 ima svaki po jedan glas, i tako će biti svih glasova 80. Recimo, da svi oni, koji imaju po jedan dio, — da su to seoski gospodari, — i oni su tu većina. A je su li oni u banku uplatili više, nego ona šestorica? Nisu, jer su oni svi skupa platili 50 dielova (t. j. u novcu 2.500 K), a ona šestorica uplatila su 150 dielova (t. j. u novcu 52.500 K). Pa ipak ovi, koji su manje uplatili imadu više glasova.

„To je doduše dobro za one, koji ne mogu kupiti mnogo dionica, ali ipak nije pravedno. Ako je tako, onda ne će nitko kupovati više od jedne dionice, jer mu ne vriedi ništa u skupštini".

Tako možda mislite, a ipak je ovo pravedno. Kad bi dioničar na svaku dionicu imao jedan glas, našlo bi se njekoliko ljudi, koji bi kupili mnogo dionica, pa bi oni sami bili gospodari banki. To se ne dopušta ni u drugom družtvu, a kamo li bi se dopustilo ovdje. Ali naših ljudi ni ovo ne mami u banku. Oni ponajviše misle ovako: A što ćemo i kako ćemo mi davati, koji nemamo, koji jedva čekamo, da banka počne raditi, pa da ona nama dade novaca! A oni, koji imaju, — njima ne treba banke. Zato neka dadu gospoda i bogataši.

Ako ovako mislite, posve krivo mislite, i onda nije čudo, što mi Hrvati nemamo u svojim rukama ni trgovine, ni novčarstva, — ništa.

Čujte malo! Banka se ne snuje zato, da gospoda dadu novaca. Istina je, ima bogate gospode, ali gospoda nemaju ni iz daleka toliko, koliko ima narod: pravi naš imetak — to je u narodu, — ali je to raztepeno ovdje nješto, ondje nješto, a nije u jednoj našoj ruci. To treba skupiti, treba naše novčarstvo organizovati. Znate, što je organizacija! Uzmite vi, neka od 400.000 hrvatskih gospodara svaki ima samo 10 for. ili u gulijaškoj štedioni, ili je pak samo 10 for. dužan tudjincu: to je odmah 4 milijuna forinti tudjincu i neprijatelju u rukama! Jer znajte dobro: I ono je i te kako u tudjim rukama, što smo dužni tudjincu i neprijatelju, jer ne samo, što tudjincu plaćamo kamate, nego nas još ima u šakah! A sve bi to moglo i moralo biti u jednoj ruci, u našoj ruci.

Zato, ljudi probudite se! Gdjegod tko ima i najmanje no-

vaca, — neka to vadi od tudjina i neprijatelja, pa neka nosi na jednu hrvatsku hrpu, u našu poljodjelsku banku. Nagovarajte, ljudi, svoje imućnije susjede, trgovce naše, stisnite i sami koju forintu, dok skupite za jednu dionicu. Svakomu recite u brk, da je neprijatelj narodu, koji ne će nositi na hrvatsku hrpu, nego rasipa i daje kojekomu i kojekuda. Ako ne budemo tako radili, ostat ćemo do vieka robovi, — znate, komu? Znate, komu su novci i trgovina u šakama.

Tko bi htio podpisati i uplatiti koju dionicu, neka pita svoga župnika, ili neka pošalje prvi obrok (10 K) ravno g. dru Milanu Amrušu u Zagreb, koji će mu poslati potvrdu, da je platio, pa i osnovu za banku, da se bude znao ravnati.

Sitnice.

Život.

Sloga. Blažena sloga! Sve, što je dobro na svietu, — sve za njom uzdiše, a osobito mi Hrvati, koji smo na glasu po našoj neslogi. A Niemci i za sve druge Slovjene pišu, da su nesložni, pa da zato i ne mogu ništa, zato i jesu robovi.

Mi Hrvati imamo dosta liepih rieči za slogu. Kaže se u nas: *Slogom rastu male stvari, a nesloga sve pokvari,* pa i ova: *Kad se bratska srca slože, i olovo plivat može.* I baš zato, što mi Hrvati tako liepo znamo o slozi govoriti, ne znamo složno — *raditi.* Ne ću reći, *ne ćemo* složno raditi, nego: *ne znamo.* I ako je sloga vrlo dobra stvar, ipak se ne dade sve na svietu složiti. Čujte me malo, pa ćete vidjeti, da i za slogu treba nješto i *znati,* a ne samo *htjeti.*

Zašto su ljudi nesložni? Tri su razloga neslozi.

P r v i je razlog neslozi, *kad se ljudi ne razumiju,* kad jedan drugoga ne razumije. Evo vam primjera: Imam mladih prijatelja, koji kažu: „Gledaj: Samo Slovjeni rimske vjere nemaju slobode, a Slovjeni grčke vjere — *svi* su slobodni. Eto: Česi, Poljaci, Hrvati — rimske su vjere i nemaju svoje države; a gledaj: Rusi, Srbi, Bugari i šaka Crnogoraca — oni su slobodni. *Zato* su slobodni, što nisu rimske vjere. Vidiš, da je rimska vjera uzrok robstvu!" — Tako mladi prijatelj, a ja mu razlažem, da tomu nije kriva rimska vjera, — ali mu ne mogu dokazati, kao ni on meni. I mi se ne slažemo. Sad neka dodjemo sutra u sabor, on će biti proti „popovima" i „jezuitima", a ja ću biti proti njemu, i eto nesloge. A novine će pisati i narod će vikati: *„Složite se!"* Brate, ne možemo se složiti, dok se ne složimo. Drugi moj prijatelj kaže, da je dobro, što su se zadruge razciepale, a ja kažem, da je zlo, — pa će opet biti nesloge, kad se bude pitalo za zadružni zakon.

Eto vidite, ako ljudi drugačije misle, i to pošteno misle, onda se ne mogu *na zapovied* složiti, jer misao ne pozna zapovjedi misao je slobodna.

D r u g i je razlog neslozi — *zloća,* zlo srce: ljudi jedan drugoga mrze, ne mogu jedan drugoga živa vidjeti, jer je jedan drugoga uvriedio, krivo mu učinio i t. d. Ovdje je nješto posve drugo, tu se mogu složiti za čas, ako samo hoće: neka jedan drugomu oprosti, pa je sve gotovo.

T r e ć i i najveći razlog neslozi — to je *sumnja:* kad njekomu ne vjeruješ. *Bez vjere nema sloge.* Ako ja tebi ne vjerujem, da iskreno i pošteno misliš, — nikad se mi složiti ne ćemo!

Ovako je u svagdašnjem životu, a ovako je i u blaženoj politici. Samo je u politici još to teže, što mi nemamo svoje podpuno slobodne vlade, nego su nam vlade u Beču i Pešti, pa one mogu uviek naći svojih ljudi, koji rade, kako one hoće. Takvih je ljudi već bilo, pa je li čudo, što ljudi misle, da ih ima i danas. Od tud dolaze sumnje, zato ima gospode, kojima se *ne vjeruje.* I zato je teško doći do sloge.

Dom i rod.

„Jedinstvo" i „zajednica". U politici treba dobro paziti na rieči. U prvi mah svaki bi Hrvat rekao, da je to svejedno: *jedinstvo* i *zajednica.* Kakva je to razlika, ako kažeš: „Mi imamo *zajedno* kuću", ili ako kažeš: „Mi imamo *jednu* kuću"? To je svejedno!

Ali vriedno je malo pripaziti, jer su ove dvie rieči baš za hrvatsku politiku vrlo vriedne.

Po nagodbi od god. 1868. banska je Hrvatska (barem na pismu, kako dokazuju njeki učenjaci) — ona je posebna svoja država, a svezala se je samo s Ugarskom u „državnu zajednicu", t. j.: ove dvie države ostaju i dalje svaka svoja država, ali njeke stvari i poslove imaju *zajedno,* pa su zato u zajednici. Ali Madžari su već 1848. god. i poslie govorili ,i pisali i poručivali Hrvatima, da Hrvatska spada pod Ugarsku, da je Ugarska s hrvatskom *jedna* država, kao jedna kuća, jedno gospodarstvo, gdje je jedan gospodar, t. j. jedna vlada. Na to Hrvati nisu *nikada* pristali. Naši su djedovi pisali kralju Karlu III., otcu kraljice Marije Terezije (prije 188 godina), da su se Hrvati dobrovoljno podložili *kralju* ugarskomu, a *ne kraljevstvu,* t. j. vladi ugarskoj. To su znali i toga su se držali naši djedovi: da oni nemaju posla s *kraljevinom* ugarskom, nego samo s *kraljem,* i to dotle samo, dok u Ugarskoj bude kralj „Austrijanac." Nagodba je to promienila, kako smo rekli, pak banska Hrvatska ima danas posla i s *kraljevinom* ugarskom, t. j. s njezinom vladom. I što dalje, to više hoće njeki dokazati, da je Hrvatska i Ugarska posve *jedna* država, da u toj svezi nema *zajednice,* nego da je to *jedinstvo.*

To nije mala stvar. Neka te pitaju u tudjem svietu: „Čuješ, iz koje si države?," — što ćeš odgovoriti? Ima jedan zakon, po kojem si mogao odgovoriti: „Ja sam iz hrvatsko-slavonske države, ja sam „državljanin" i podanik *hrvatsko slavonski".* A danas već ima zakonâ, po kojih bi Hrvat iz banske Hrvatske morao kazati, da je *ugarski* državljanin. A kako Madžari ne razlikuju, što je „ugarski", a što „madžarski", — moralo bi se u madžarskom jeziku kazati banskomu Hrvatu, da je *madžarski* državljanin.

Koliko ljudska pamet može doseći, hrvatska se država ne će nikad utopiti u madžarskoj. Zato tko to hoće, tomu je posao uzaludan.

Sviet.

Prvi svibnja. Čuli ste stalno, da se radnici čitavog svieta bore za svoje pravice: da im se skrati vrieme za râd, da im se poveća plaća i t. d. Medju ostalim traže radnici i to, da im se dade jedan „radnički svetak" ili „praznik", i to baš na dan 1. svibnja.

I kod nas je bilo po gradovih nješto radničke buke, pa sam vam obećao, da ćemo se i o toj stvari porazgovoriti. Ali nije sile, — ne bojim se ja za radnike. Vjerujte, kako ja vjerujem: *Tko radi, njegov je sviet i vlada u svietu,* prije ili kasnije. Zato se ja ne bojim za one, koji rade, nego za one, koji ne rade.

Istina, već se dugo bore radnici po svietu, pa ipak još nisu dobili, što traže. Kako je to? Ja čvrsto držim, da su sami krivi. Ne ću vam sad svega reći, što su krivi, dosta će biti ovo: Počelo se opažati, da se medju radnicima bore mnogi ljudi, *kojim se ne će raditi.* Ova kuga prihvatila se je mnogih radnika, tako da se je napokon vidjelo, da radnici hoće samo toliko raditi, *koliko baš moraju.* Tu se vidi već njekako prisiljeni râd, râd pod moraš, — a to već nije pravi râd, takvi radnici nisu pravi radnici, i njihov ne će biti sviet. Ja znam, tomu su mnogo krive tvornice i prevelika dioba râda u njima (o tom smo govorili), ali kako bilo: ovi mnogi radnici po svietu — to nisu pravi radnici. Nije njim toliko do velike plaće (samo neka je dosta velika), nego im je prva briga: kako bi *što manje radili.* A pravi je radnik neumoran.

Da se manje radi, za to je odredjen i taj radnički „svetak", 1. svibnja. U velikih gradovih po svietu bilo je na taj dan svake godine velikih neprilika: slavili su radnici svoj „svetak", pa makar bio i petak. Panduri i žandari imali su dosta posla: na tisuće i tisuće radnikâ išlo je pjevajući na radničke svečanosti. Ali ove godine, kako novine pišu, nije toga bilo toliko, pa ni u Zagrebu se nije taj dan proslavio, kao drugih godina. Istina je, tomu je mnogo krivo to, što su „anarhisti" zadnjih godina počinili njekoliko užasnih zločina, a „nauka" je tih anarhista izašla po malo iz nauke „socijalistâ", koji su vodili radnike. Poslie onih zločina počele su oblasti baš bezobzirno paziti na anarhiste i socijaliste, pa su tako i mnoge skupštine radničke raztjerane. Ali je istina i to, da je sav sviet poslie umorstva carice i kraljice Jalžabete i kralja talijanskoga — sviet je s odurnošću okrenuo glavu od „radnikâ", koji tako rade. Tako su radnici ostali osamljeni, a i mnogi su od njih stali razmišljati, pa ako i nisu svi došli k pameti, mnogim se je glava ohladila. I tako se više mnogo ne mari ni za radnički „svetak" na 1. svibnja.

Ali uza sve to pravi će radnici dobiti svoje pravo od njekih bezdušnih pijavica, a u tom će im pomagati čitav sviet. Doći će dan, kad će nestati onih, koji danas sisaju tisuće i tisuće radnikâ. Taj dan neka bude svetak pravice i ljubavi medju gospodarom i slugom-radnikom.

Kongresi. *Kongres* — to je „sastanak" ili „zbor", ali veliki sastanak. Ovim imenom — kongres — zvali su se prije samo takvi veliki sastanci, na koje bi dolazili vladari, ili njihovi ministri, da zbore i viećaju o velikim stvarima. Tako je bio god. 1815. (prije

85 godina) *bečki kongres,* na koji su došli svi evropski ministri, da viećaju: što će biti sad, kad je car Napoleon potučen i protjeran. Onda je bio god. 1848. u Pragu *slovienski kongres,* na kojem su se sastali Slovjeni iz habsburžke monarkije, da viećaju: što će Slovjeni, kad se sav sviet buni (jer je onda bila opet buna u Parizu, pa u Njemačkoj i Ugarskoj).

Danas se na kongresih sastaju ponajviše ljudi, koji se bave jednakim poslom, a osobito učenjaci, i to iz cieloga svieta. Tako se sastaju liečnici, zemljopisci, novinari i t. d.

Nedavno je bio u Dubrovniku *kongres slovienskih novinara,* ali tu nisu bili novinari svih Slovjena, nego samo iz habsburžke monarkije: Poljaci, Česi, domaći Rusi (ne iz Ruske), Slovaci, Slovenci i Hrvati (Srbi nisu došli). Naši su bosanski i hercegovački Hrvati tamo dali na znanje braći, da se oni žele sjediniti s ostalom hrvatskom braćom, — pa neka to sad braća u svojih novinah razglasuju po svietu: neka se zna, da i mi Hrvati hoćemo imati svoj jedan dom.

Nauka, umieće i knjiga.

Poviest prosvjete. Posljednji put smo nješto zabilježili o *poviesti.* Ali onda smo imali na umu samo državnu poviest ili poviest života cieloga naroda. Ali treba znati, da se o svakoj stvari može pripoviedati, kako je postala ono, što je danas. Tako bi vam mogao pripoviedati i *„Poviest „Doma"":* Kako sam ja zamislio izdavati „Dom", gdje sam dobio novaca, koliko je u početku imao predplatnikâ i t. d. Takva poviest — to bi bio jedan mali dio hrvatske *poviesti prosvjete* ili hrvatske *kulturne poviesti,* jer bi se tu pripoviedalo, što se je i kako se je radilo, da se hrvatski narod prosvieti.

Ovakva poviest — to je vrlo, kako ono kažu, zanimljivo: to čovjek rado čita. Vidjet ćete, kad vam stanem jedan put pripoviedati: kako su njegda ljudi imali sjekire od kamena, noževe i igle od kremena, roga i kosti i t. d. To je bio život!

Hrvatska „opera" u Splitu. *„Opera"* — to je glazba (muzika) i pjevanje u kazalištu. *Kazalište* (ili teatar) — to znate, što je. A koji ne znate, vama ću drugi put razložiti, ali tako, da ne će biti krivo ni onima, koji već znadu, što je kazalište.

Samo ima jedna hrvatska opera, i to u Zagrebu. Skupa je to stvar: treba platiti svirce (muzikaše), a osobito treba platiti pjevače, a osobito pjevačice. A skupo je to zato, jer je to duga nauka — ovako liepo pjevanje. Zato opere imadu samo prosviećeni narodi, a mogu se držati samo u velikom gradu. I Split je dosta veliki hrvatski grad u Dalmaciji, pa su Splićani zaželjeli, da čuju hrvatsko pjevanje. I hrvatska opera krene iz Zagreba u Split. Tamo ima i nješto Talijanâ i potalijančenikâ, koji su se nadali, da će se hrvatska opera u Splitu osramotiti, jer su mislili, da Hrvati ne znadu ovako liepo pjevati, kao Talijani. Ali su si Hrvati osvietlali lice, pa su naši Splićani veseli.

Kad je o toj stvari govor, dvoje se mora prigovoriti. Prvo je ovo: U hrvatskoj operi služi i njekoliko Talijanâ i Talijankâ, i to su baš ponajbolji pjevači i pjevačice. Istina je, oni pjevaju hrvatskim jezikom i Hrvati in plaćaju,

— ali ipak bi mogli reći Talijani, da mi Hrvati nemamo svojih pjevača ni pjevačica. A to nije istina. Mi imamo dvie pjevačice, koje su na glasu po čitavom svietu; jedna je Blaženka Krnicova, a druga je Milka Trnina. Pa gdje su? One pjevaju po tudjem svietu, ća u Americi. I pravo je, da nose hrvatsko ime po svietu. Ali koliko bi koristile hrvatskoj misli, da su one došle u Split! To ne bi bilo tako lako, ali bi ipak bilo možda moguće. — Drugo je ovo: Čujem, da su Splićani imali dosta neprilike, dok su hrvatsku operu nasnubili u Split. Našoj je operi gospodar Ban, a on je ne samo Ban Hrvatske i Slavonije, nego i Dalmacije. Pa ipak je težko išlo. Što ćemo!

Učeni črčkari. Ne znam, je li dobro, nije li, što svaki gradić hoće imati svoj list. Tako izlaze mali listići u Sisku, Virju, Vrovitici, Varaždinu, Požegi i t. d. Njeki su od njih potrebni, samo da su bolji. Ali tu pišu kojekakvi črčkari, koji se hoće pokazati pred neukim zanatnicima: Gle, kako smo učeni! A to ne mogu drugačije, nego u svoje črčkarije trpaju svu silu tudjih rieči, kojih ni sami ne razumiju. Tako sam na jednoj jedinoj stranici jednoga takvoga lista našao ove rieči: *socialno* pitanje, *de facto, agrikulturna* zemlja, *intabuliran, kriza, elementarne* nezgode, *forma, institucija, interesi, autonomno, resort, sfera, protest, agrarizam, abnormalan, forum, faktor, parlament.* Ovomu bi trebalo svakako dodati još ove rieči: *prazna tikva, bukvan šupeljak, mrčihartija* i slično. Ovo je barem hrvatski.

Gospodarstvo, trgovina i novčarstvo.

Na ovome mjestu javljat ćemo, što se radi i kako žive ove naše zadruge, koje su se počele već posvuda osnivati. Molimo svakoga, tko je u takvoj zadruzi, ili ju kani osnovati, da nam to javi.

„Hrv. selj. zadruga" u Jakuševcu (kraj Zagreba) osnovana je 15. veljače 1901., a osnovao ju je upravitelj župe u Jakuševcu gosp. *Stjepan Zagorac* s pomoću još dvojice župnika, jer je zadruga osnovana za tri župe. — Zadruga ima danas 156 zadrugara. Za dva mjeseca (od 15. veljače do 15. travnja) razdielila je 19.739 K na 105 svojih zadrugara. Zadrugari plaćaju kamate 5½ i 6½ od stotine; 5½% plaćaju oni, kojim su dani novci, što ih je za ovaj posao odredila „Prva hrv. štediona", i od kojih je ova zadruga dobila 10.000 K. Kad su ovi novci razdieljeni, zamolila je zadruga opet „Prvu hrv. šted.", pa je ona dala 10.000 K, ali ne uz 4%, nego uz 5½%, t. j. zadruga će plaćati štedioni za 10.000 4%, a za drugih 10.000 K 5½%, a zadrugari, koji su nadieljeni od prvih novaca, plaćaju svojoj zadruzi 5½%, a oni drugi 6½%. Svaka hvala ide „Prvu hrv. štedionu", što je dala novce uz ovako nizke kamate.

Zadrugari su posudjene novce ovako upotriebili: 1) za *gospodarstvo* (krmu, sjeme, obradjivanje vinograda i kućne potrebe) i *blago* 12.660 K, 2) za izplatu *duga* 5.100 K, 3) za *kupovanje zemlje* 1.970 K.

Zadrugari su sa svojom zadrugom ne samo zadovoljni, nego baš blaženi. Drugi put ćemo javiti, zašto.

„Hrv. selj. zadruga" u Zaboku (za zagrebačkom gorom) osnovana je 9. veljače o. g. (predsj. dr. *Gjuranec*, žpk.). Ima 200 zadrugara, dobila je novce takodjer od „Prve hrv. šted.", nadielila je 127 zadrugara, a svim zajedno razdielila je 20.940 K. Najviše su siromasi zagorci posudjivali novce za *svagdašnji kruh!*

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Frank u Pešti. Dosta je reći *Frank*, ne treba dodati „dr. Josip", ili „dr. Josef": danas već malo ne svaki seljak zna, da je to dr. Josip Frank, najvjerniji prijatelj pok. Starčevića i njegov kao nasljednik. Gospoda ga hrvatska odavna poznadu, a za seljake se je moralo još pred 5—6 godina kazati „njeki Frank". Danas znade za njega sve, pače i sviet: od kad je pristao uz Starčevića, od kad su za njega pisali ovo i ono, samo ništa dobra, — od onda mu se glas širi. A kad je ovih dana progovorio u Pešti, znade za njega ciela Evropa. I ako je išao samo za tim, mogao bi biti zadovoljan.

Što je Frank govorio u Pešti? — On je medju onih 12 Hrvata, koji se pogadjaju s Madžari za naše novce, i on je proti svih ovih 12 Hrvata govorio, u kratko rečeno ovo: *hrvatski novci neka budu Hrvatom*, hrvatske željeznice, trgovina — neka se ostave Hrvatom.

Što će na to oni, koji su za Franka govorili i pisali, da su njega kupili židovi, i ne znam tko još? — Ja ne znam, što će. Ali im ne će biti težko, ako i ostanu kod onoga, što su govorili i pisali.

Za sebe i za naš „Dom" moram kazati ovo: Govoriti ili pisati, da je Frank — ili tko drugi — „podkupljen" ili „prodan", „naručen" i t. d., — to i u običnom životu nije pametno, a u politici je to baš glupo. Gledaj, što tko *radi*, i po tom sudi. Ako imaš razloga, ti ne samo možeš, nego i moraš misliti, što tko (osobito protivnik) *misli a ne kaže;* ti možeš misliti, da je tvoj protivnik i „podkupljen", ali to smiješ samo *misliti* i po tom se ravnati. Tvoja sramota, a možda i šteta, ako si se prevario. Ali naša je politika djetinjska: Starčević je čitav narod otrovao pišući za prve naše ljude, da su „prodani". Narod kao narod, nesrećan i izvaran — rado je to povjerovao. Ali to je doneslo svoje plodove, jer je Bog pravedan: najvjerniji prijatelj i nasljednik Starčevićev morao je slušati: da je „prodan", „naručen".

Ako je g. dru. Franku za narod i za dom hrvatski, pače ako mu i nije za to, nego ako zna, što je politika: sad je čas, da se združi ne samo sa starimi drugovi Ante Starčevića, s kojim se je razkrstio za to, što su se oni prodali „prodanim mešinam" „obzoraškim", nego neka stupi i s obzorašima u jedno kolo. Kad je njekako promienio Starčevićevu nauku: da

Hrvati nemaju posla s Madžari, pa prihvatio „obzorašku“ politiku, tako se neka odreče i stare priče o „prodanih mešinah“.

Složite se ljudi, i *radite* zajedno, a *mislite* jedni o drugima, — što vam drago, samo se prestanite grditi pred narodom. Nije to doduše prava sloga, kad jedan drugome pravo ne vjeruje, ali zar mislite, da će doći vrieme, kad će svi ljudi jedne stranke jedan drugomu na grudima ležati i tajne srca odkrivati? Ne će! Bit će četa iskrenih prijatelja, od kojih bi svaki za poštenje drugoga stavio ruku u oganj, pa to će i bit srce stranke. A za druge će se *u radu* već vidjeti, jesu li vjera, ili nevjera, pa će takvi napokon izletjeti iz

Nisam rekao, da se slažem s onim, kako je g. dr. Frank govorio Madžarom. Ja onako ne bi govorio, Ali možda je i tako dobro, — o tom se možemo razgovarati, ali se zato ne moramo grditi.

Bijankini u Beču. Zastupnik Bijankini iz Dalmacije govorio je ovih dana u bečkom saboru opet i opet: da Dalmacija spada k Hrvatskoj. Na to su nješto odgovorili Niemci, pa ćemo to drugi put zabilježiti.

Za Primorje kane Talijani zatražiti od bečke vlade *talijansko* sveučilište u Trstu, a i sve više škole da budu talijanske. Možda će im Beč to i dati, a dalmatinskim i istarskim Hrvatima ne će Beč priznati izpita, ako ga načine u Zagrebu, nego moraju izpite praviti u Beču, ili Štajerskom Gradcu, ili Insbruku, dakako *njemačkim* jezikom! To je pravica!

Iz Bosne se naš sviet seli, a u Bosnu se sele Rusi iz Galicije.

Po svietu.

Narodna katolička crkva u Španjolskoj. Čitali ste već nješto, da se je u Francezkoj, a osobito u Španjolskoj digla velika buka na jezuite i na ostale katoličke svećenike i na sve njihovo. Najviše se viče na svećenstvo i redovnike: da imaju velike dohodke, da ne služ narodu, nego Rimu. Sad se je našlo u Španjolskoj i biskupâ i svećenika, koji hoće, da se u buduće ne bude moglo tako prigovarati. O tom čitam u „Obzoru“ ovo: Jedan svećenik izdaje u Španjolskoj (u Barceloni) katoličke novine. K njemu je došao jedan francezki novinar, pa ga je upitao: Što kani i kakvu će nauku širiti u tih novinah? A svećenik mu je odgovorio: Mi hoćemo 1) da crkveni poglavari ne budu imali posla s vladom; 2) da se redovnici preurede, ili posve ukinu; 3) da se crkveni imetak dade državi, ako nije potreban za službu božju; 4) da biskupe i drugu crkvenu gospodu izabire narod, a domaćim svećenicima i biskupima neka se dadu sve one pravice, koje sada ima Rim, t. j. papa i npegovi službenici. *Ali u vjeri ostajemo s Rimom*, t. j. vjerovat ćemo nauk katolički onako, kako se iz Rima nauča.

Razni dogadjaji i viesti.

U Ruskoj je glad, — oslobodi nas, Bože!

Madžari će propasti, jer se i njih preveć prima tudjinština i židovština. Tako pišu njihove novine.

Zadarskim nadbiskupom postao je kanonik *Dvornik*. Pišu, da nije baš vatren Hrvat, premda je iz splitskoga varoša.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka)

DOM

Uredničtvo i uprava: Jurjevska ul. 28 Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☞ Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 10. | **U Zagrebu, u petak, 24. svibnja 1901.** | **God. 2**

Da zapjevamo, a?

„Manite se vi nas, gospodine! Ako je vama do pjevanja, nam bogme nije!“

Pripoviedao mi prijatelj, kako je bio negdje u Krajini stari školnik, meštar, ili kako se danas kaže: učitelj. Bio stari njegda pod Švabom u Krajini kapral, a poslie ga postavilo u školu za učitelja. I on dobro učio djecu: znala djeca čitati, liepo pisati, računati, — pa što ćeš ti više! Ali naredi vlada njekakve izpite za stare takve školnike: svaki — kaže — učitelj koji nije svršio propisane škole i nauke, taj — kaže — mora u Zagreb na izpit. Moraš — kaže naredba — moraš znati „pedagogiku“, pa „slovnicu“, pa još ono, kako se kaže, da, fiziku, — svašta, brate, i još mnogo više. Mora bogme i naš stari na izpit. Sjedi on, a oni njega ovamo, pa onamo pitaju, brate, — ne će tako ni na sudnji dan za griehe pitati. A on se sve znoji, siromah stari. Kako i ne će! Pitaju ga: gdje se i kada rodio njekakav Peštaloci, pa Kamenski, a on nikad za nijednoga ni čuo, a kamo li ga vidio! Ali hajde — progledali mu kroz prste, pa rekli: „Dobro, dobro, stari!“ — „Samo još malo“, — kaže jedan s naočalima i povede ga za sobom u drugu sobu. „Da zapjevamo, stari, a?“ — reče onaj s naočalima. A stari ga školnik gleda i sve još briše i tare znoj sa čela. Ali ovaj s naočalima ne pozna šale, nego opet nutka staroga, neka pjeva. A stari će njemu, kad vidi, da ne da mira: „Manite se vi mene — kaže — gospodine! Ako je vama do pjevanja, meni bogme nije!“ — i opet otare znoj s čela. A onaj se s naočalima stane smijati. Smije se, što stari ne zna, da ga moraju izpitati, znade li pjevati. No pa da: mora školnik pjevati u crkvi.

Ali staromu poslie tolike muke na izpitu — njemu nije bilo do pjevanja: ne dâ se na silu pjevati!

Tako eto i vi meni kažete: Manite se, nije nama do pjevanja!

Znam, da vam nije do toga. Ali ja sam mislio: Ostavimo barem jedan put mudrovanje i politiku! Ta evo pogledajte: sve se zeleni, sve cvate, u svakom grmiću pjeva ptica, sunce božje svieti, a plavo naše nebo kao da se smije od miline. Što ćeš tu dan na ma dan mudrovati i prekretati cieli sviet? Do biesa i grof Tusti, i „madžaroni“ s Frankom! Bog dao sve dobro „Hrvatskoj poljodjelskoj banci“, — ali čemu da mi budemo uviek namrgodjeni, čemu da uvijek razmišljamo, kako bi svemu svietu bilo dobro! Pustimo i ljude, i sviet, i domovinu, i politiku, pa budimo jedanput veseli, zapjevajmo, da se sve bude treslo! . . .

Tako sam, vidite, mislio. Ali sam onda pomislio na staroga školnika, kako mu se nije dalo pjevati poslie izpita. Tako se bojim i za vas. Kako ćete sa mnom pjevati, kad vas evo već poldrugu godinu vodim kao po trnju i kamenju: nosim vam pred oči nevolju i nesreću ne samo vašu, nego i cieloga svieta; sipam vam na težku glavu težke misli svakakvih mudrijaša, pa sad, kad sam vas doveo kao u šumu, — kad se možda i znojite koji put sa mnom na izpitu, — sada da zapjevamo! Ne to će težko ići, to bi mogla biti samo onakva bez kraja tužna pjesma. Što ćemo!

Pa ne samo to: Vi i sami više ne pjevate. Već su i vaši djedovi zaboravili one pjesme, kako ono: Gorom jaše Kraljeviću Marko. Nema više pjesme od junaka A ni onih ženskih i djevojačkih, — ni toga više nema. Znam još dobro, da su i sredovječne žene znale zapjevati sa snašama i djevojkama, — a sad riedko pjevaju i djevojke.

Čudan je taj sviet i život na njem. Naš sviet u Bosni, — tamo, gdje ne zna za nikakvu gospodu, ni za željeznicu, ni za poštu, a ni za „Dom“, — tamo još pjevaju ljudi i žene. A pjevaju, brate, da ti se srce raztapa! A njeki dan čujem pod prozorom pjesmu, rekao bi: vile pjevaju. Pogledam, a to zagorske sirotice djevojke, bose, podpregnute, nosi svaka motiku, idu na nadnicu, svoje zemlje nemaju, — i pjevaju, pjevaju rano u jutro, još na tašte srce! Znam, to je siva sirotinja, pa ipak još pjeva.

To je i meni dalo malo kuraže. Mislio sam već: Narod je hrvatski velikim dielom već sirotinja, sirotinja je u njem ubila veselje i volju za život. Ali ipak nije, mislio sam. Ne smijemo samo pustiti tuge na srce. Dignimo se, ne bojmo se! Ne moramo još pjevati, nije još vrieme. Ali, kako rekoh, ne dajmo tugi na srce! I ovrhovoditelji, pa i njihovi gospodari — i to su ljudi, ni oni ne će do vieka. Dužni smo židovu, dužni smo u štedionu i banku, — radimo, rodit će polje i dobar je Bog! Doći će već vrag po svoje — Bog budi s nama! — a mi trpimo, ne dajmo samo vragu duše: doći će sunce i na naša vrata. Ne bojmo se nikakvoga dušmana ni gulikože. Ako nam je baš pretežko, pokucajmo na vrata prijatelju, rodu: nije još cieli sviet vuk, još ima ljudî. I krvopiji i silniku doći će sudnji dan, a nama će, kako rekoh sinuti sunce i razveseliti se srce. Onda ćemo i zapjevati.

Ne dajmo tugi na srce!

A što će narod, ako »madžaroni« popuste?

I opet moram početi razgovor za naše novce; i opet moram kazati: Na ovo mora znati odgovor svaki Hrvat, svaki seljak, kad se pita: Kamo idu naši novci?

Već smo se u 5. broju „Doma“ (na str. 68. i dalje) razgovarali o toj stvari, pa ako imate kada, pročitajte ono opet. Nije šala, ljudi! Znate, da ovrhovoditelj ne pozna šale: što on hoće, to mora biti. Ali ako narod mora dati porez i druge daće, makar i kosti popucale, onda narod mora znati i to, kamo taj novac ide i što se s njim radi. Pa ako narod pravo spozna, da se s tim novcem nepravedno gospodari, oonda se neka narod složno digne, pa neka ne izabire u sabor onakvih zastupnika, koji naroda ne brane. Ja stalno znam ovo: Kad bi od sto Hrvata samo jedan pravo znao, što se radi s našim novcima, — ne bi se tako radilo. Ali kako će znati, kad možda polovica narodnih zastupnika ne zna pravo, kako stoje naši i madžarski računi! Pa što ćete onda, kad toga ne znadu ni narodni zastupnici?!

Sve vam ovo ovo na početku pišem samo zato, da vam pamet prodrmam i protresem, da barem ovo pročitate, pa da ne spavate, jer vi ljudi — vi spavate! Probudite se, ljudi! Pročitajte ovo i idite dalje od susjeda do susjeda, idite i u drugo

i treće selo i pripoviedajte: Ljudi, ovako je. — Ne bojte se, da je ovo laž, jer ovako pišu Madžarom već i sami „madžaroni“. A kad „madžaroni“ kažu ugarskim Madžarom, da je Hrvatskoj krivo, — što bi morali reći mi drugi!?

Dakle čujte.

Najprije po deseti put zapamtite ovo: Hrvati pod banom imadu s Ugarskom (t. j. s ugarskimi Madžari) — imadu glasovitu onu nagodbu od g. 1868. Po toj nagodbi dužni su banski Hrvati plaćati trošak i za onu vladu u Pešti. Koliko su dužni plaćati, koliko moraju plaćati? Najprije su morali plaćati na svaku stotinu forintî troška 6 for. 44 nč.; onda 5 for. 27 nč, a napokon 7 for. 93 nč.

Pazite sad: **Ovo, koliko Hrvati** moraju plaćati od svake stotine za vladu u Pešti, to je zove **kvota,** a hrvatski bi se to reklo kolikoća (ali nitko tako ne govori).

Sad se najprije pita: Po čem se računa tâ kvota? Kako to, da su Hrvati najprije plaćali 6 for. 44 nvč. od stotine for., onda 5 for. 57 nvč., a napokon 7 for. 93 nvč.? — To sam razložio u 5. broju „Doma“ na str. 69. Kad sam vam to razlagao, kazao sam i to, što govore ugarski Madžari. Oni govore, da banska Hrvatska ne plaća, koliko bi morala plaćati za onu zajedničku vladu u Pešti. A zašto ne plaća? Zato ne plaća, jer banski Hrvati previše troše na svoju vladu u Zagrebu, — kažu Madžari. A koliko troše Hrvati na svoju vladu? I to sam vam rekao: troše 44% od svih svojih dohodaka, a to je — kažu Madžari — previše. Za onakve poslove, kakve vodi zagrebačka vlada, — za takve poslove ne troši toliko nijedna zemlja, nijedna država u Evropi, — kažu Madžari. I tako banski Hrvati troše kod kuće gospodski, a za kralja, za vojsku i za one druge zajedničke potrebоće — tu mora Ugarska plaćati za Hrvate. I to niesu mali novci, što Ugarska plaća za bansku Hrvatsku: Ugarska plaća za Hrvatsku svake godine tri milijuna tri sta i šestdeset i devet tisuća forinti (3,369.000 for.)!

Ovako govore Madžari. Prije su ovako pisale samo njekoje madžarske novine, ovako su govorili u madžarskom saboru samo njekoji ober-Madžari, ali sad su to poručili Hrvatom baš izabrani Madžari, koje je izabrao ugarski sabor, da se s Hrvati pogadjaju.

A što su na to odgovorili „madžaronski“ Hrvati?

Za čudo — oni su Madžarom odgovorili baš onako, kako je „Dom“ pisao u 5. broju na str. 71., pače još su bolje odgovorili! „Dom“ je pisao: „Ili Hrvati nisu toliko jaki plaćati, koliko su se pogodili, ili je tâ zajednička vlada strašno skupa, ili je obadvoje, a osobito ovo drugo“. — A „madžaroni“ naši odgovaraju Madžarom najprije, da Hrvatska ne troši previše na svoju domaću vladu, a onda kažu dalje posve dobro ovako: „Ili je previsoko udarena kvota, ili se grieši načinom obračunavanja“, pak dalje kažu još, da tu nema druge pomoći, nego se to može izravnati „sniženjem kvote, ili poboljšanjem u obračunavanju“.

Vi i sami znate, što je to, kad „se grieši načinom obračunavanja“: to je ono, **kad računi nisu čisti,** kad se ne računa pravo. A ove naše račune s Madžari — tê račune vodi ona vlada u Pešti.

A u čem i kako nisu tî računi čisti?

Dvie su velike stvari, za koje „madžaroni“ kažu Madžarom, da su za Hrvatsku nepravedne. Poslušajte malo, to je vriedno znati.

Prvo je ovo: Zajednička vlada u Pešti odredila je jedan način, kako može od Hrvatske lako dobiti 100 for. mjesto 56; dalje: da ni od ovih 100 for. ne mora ništa dati za Hrvatsku, a morala bi dati i onda, kad bi dobila samo 56. Kako je to moguće? — To ću vam razložiti na jednom primjeru: Nadju se trgovci ili novčari, koji u Hrvatskoj kupe i sieku šumu i izradjuju drvo; razumije se, oni plaćaju porez i od toga poreza morala bi dobiti Hrvatska svakako 44% po nagodbi. Ali Hrvatska od toga poreza mnogo puta ne dobiva ništa. Zašto, kako? Zato i ovako: Ovi trgovci učine pogodbu u Ugarskoj, tamo svoj posao prijave kod suda, tamo plate i porez! Ali još i ovo: Svi službenici ovih trgovaca — i oni plaćaju porez u Ugarskoj, a kod nas živu! A tako se radi i s **potrošarinom:** za živež, koji se u Hrvatskoj troši, plaća se poštarina, ali je to plaćanje zajednička vlada tako uredila, da taj dohodak — pišu „madžaroni“ Madžarom — taj dohodak mnogo puta „teče sada u dohodke kraljevine Ugarske, i to ne u zajedničke dohodke, nego u vlastite dohodke Ugarske“.

Nemojte misliti, da su to mali novci. God. 1896. platilo se je potrošarine u banskoj Hrvatskoj 2,481.553 for. A od kad se potrošarina plaća i računa na onaj mudri način, prikraćena je Hrvatska već god. 1899. za 593.674 for.! Za toliko su pali naši dohodci samo u toj stvari! „A dokle će još te opasti god. 1900., kad novi potrošarinski zakoni do punoga djelovanja dolaze, ne može se ni predvidjeti“ — jauču naši „madžaroni.“

Ali Madžari ne popuštaju. Hoće li „madžaroni“ popustiti? Hoće li oni dopustiti, da milijuni našega dohodka i dalje budu tekli „u dohodke kraljevine Ugarske“?

To ćemo vidjeti, i vi ćete vidjeti, ali se sve bojim, da ćete i dalje spavati.

Druga velika stvar — to su **investicije.** — Šta su to investicije? — Vidite: Ono, što se troši na plaće kralju, Banu i drugim službenikom, — to nisu investicije; investicije — to je onaj trošak, što se potroši za kakvu stvar: za željeznicu, za cestu, za osušenje močvare i t. d. A na ovakve stvari idu silni novci, za ovakve stvari prave se veliki dugovi, zadužuje se država. Ove dugove mora plaćati i Hrvatska, — a od silnoga toga novca imade ona vrlo malo. Sami „madžaroni“ naši pišu: „Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju terete one svote i kamate onih investicionalnih zajmova“ (to su dugovi), „koji su učinjeni za gradnju i odkup ugarskih državnih željeznica“. A u banskoj Hrvatskoj „veliki dio tih željeznica izgradjen je iz vlastitih dohodaka“, t. j.: u Ugarskoj se grade željeznice i našim novcem! Pa još se na tih željeznicah čuje madžarski govor, i nitko od nas pravo ne zna, koliko nose tê željeznice, jer zajednička vlada nije ni „madžaronom“ dala računa o dohodku tih željeznica, a molili su i tražili račune.

„Madžaroni“ pišu još Madžarom, koliko Madžari troše na svoj Dunav i t. d., a kod nas se ne troši ništa, ili malo, a ipak tî troškovi i nas terete, pak im onda predlažu ovo: „da se u buduće od troškova investicijâ samo oni pišu na teret kraljevine Hrvatske i Slavonije, koji se odnose na investicije na području kraljevina Hrvatske i Slavonije“, t. j.: da platimo samo ono, što se za nas potroši.

„E pa kako je to i časak moglo biti, da smo plaćali i ono, što se na nas nije potrošilo?“ — Tako, vidite.

A nemojte misliti, da su to mali novci. God. 1897. bilo je troška za isplatu državnoga duga 234 milijuna (234.200.000 K.) Od toga mora Hrvatska platiti 7 K 93 f od svake stotine Krunâ, a to je preko 19 milijuna na godinu. A za domaću vladu potrošili smo iste godine 17½ milijuna: dakle samo za odplatu duga više nam treba, nego za sve naše domaće potrebe!

Ali Madžari ne će nikako pristati na to, da nam se računaju samo one „investicije“, koje se kod nas potroše.

A ako Madžari ne će popustiti, — smiju li popustiti „madžaroni“? A ako popuste, kamo će još doći narod? Hoćemo li

čekati, dok nijedna kuća ne bude mogla plaćati poreza bez ovrhovoditelja? Nije li već danas dosta plača, gladne, gole i bose djece?

Ako toga ne vide vaši „madžaronski“ zastupnici, — probudite se vi, ljudi, pa ih sjetite na Boga, na dušu, na pravicu, — vi, koji ste izabrali „madžarone“. Ništa zato, što su to „madžaroni“. Sad se ne pita, „koje si stranke?“, nego: jesi li Hrvat? Ovo nije boj izmedju jedne i druge stranke, nego izmedju jednoga naroda i drugoga.

Drugda se znadete skupiti, pak vas vaši poglavari ili prvaci vode u kojekakve „deputacije“; sad se skupite, sad vas neka odvedu pred zastupnika vašega: neka digne svoj glas, da se nama dade naše.

Hoćete li se ganuti?

Porezi i daće.

Žalostno je to, ali je istina, da su mnogomu čovjeku ove dvie rieči najodurnije od svih.

Vi znate, što je porez. Ne znam, jeste li kad pomislili, zašto se baš zove porez: zove se tako zato, što državne troškove treba porezati, t. j. jednako i pravedno porazdieliti na sve stanovnike u jednoj državi. Ne ću vam sad razlagati, zašto državi treba porez, jer vi i sami znadete, da je posve pravedno, što svaki stanovnik plaća svoj dio za onu korist, koju ima od države. Ako vas koji ipak ne zna, spomenut ću samo nješto: Svaki vas hoće biti siguran za svoj život i imetak, pa zato treba platiti ljude, koji vam brane dom od tudjina(to je vojska, soldati) i život i imetak od lopova (to su stražari, žandari i njihovi poglavari). Dalje, svatko treba ceste, mostove, a gdjekoji i željeznice, pa i za to treba troška.

Nema sumnje, sviet to sve vidi, pa ipak nigdje na svietu ne plaćaju ljudi poreza dobre volje, nego svuda i svagda proti volji, a često i pod silu. Zašto je to, kako je to? Ja mislim, da je to ponajviše zato, prvo: što se svietu čini, da su porezi preveliki, pa da se plaća za nepotrebne i nepravedne stvari, a drugo za to, što je porez riedko porez, t. j.: riedko se mogu državne potrebe baš porezati, t. j. pravedno razporezati, nego se ljudem čini, da jedni plaćaju previše, a drugi premalo.

Onu prvu stvar puštam u miru, pa se ne ćemo o tom razgovarati, jesu li kod nas porezi i daće prevelike. Za sad ćemo se porazgovoriti samo o tom, zašto je težko državne troškove pravedno porezati. Tu ćete koješta čuti, što još ne znate, a moglo bi vam poslužiti.

Prvo je pitanje kod poreza: po čem ćeš razporezati, koji tko ima platiti za državne troškove? Hoćeš li porezati na glave, ili na imetak, ili na dohodak?

Najpravednije bi bilo, da svatko plaća državi toliko, koliko mu je država na korist. Tako n. pr. ako se hoćeš voziti cestom, ili preko mosta, — brate, plati; ako hoćeš, da te sudac sudi, — plati; ako hoćeš, da ti tko diete uči u školi, — plati mu. — Ovako je njekada i bilo za njeke stvari, pa je još i danas. Tako se i danas plaća maltarina i mostovina za vožnju po cesti ili preko mosta. I danas moraš platiti sudcu, kad ide „na lice mjesta“ na „komisiju“.

Ovakvomu porezu prigovara se koješta, a najglavniji su ovi prigovori: Prvo, država ima takvih troškova, za koje se ne može znati, koliko koriste meni ili tebi. Tko zna n. pr. koliko meni koristi vojska, koja brani domovinu? Drugo: Pobiranje ovakvoga poreza bilo bi preskupo i nezgodno: svaki činovnik, svaki žandar morao bi voditi svoje račune, tjerati svoje dužnike i t. d. Ali najglavnije je ovo: Kad bi svatko plaćao za sebe i za svoju korist, — tu više nema govora, da bi tu jedan mislio za sve, svi za jednoga; tu bi u mnogih stvarih došlo do nereda i nesloge, tu ne bi bilo pravoga državnoga jedinstva.

Drugi misle ovako: Izračunajmo, koliko država treba troška; dalje izračunajmo, koliko svi gospodari u državi imadu dohodka, pa neka svatko plati po svom dohodku. Ovakav se porez ne bi plaćao po tom, koliko tko ima koristi od države (jer se to ne može svagda ni izračunati, kako smo već rekli), ali bi plaćanje bilo lako, t. j. odmah bi se znalo, koliko tko ima platiti: reci sâm, ili ćemo procieniti, koliko imaš dohodka, pa plati toliko. To bi bio samo jedan porez, a ne, kako ih danas imamo, cieli roj: zemljarinu, četiri tecivarine, kućarinu, potrošarinu, vojnu taksu i t. d. — Ali ni ovo nije moguće. A nije moguće zato, što mnogi ljudi ni sami ne znaju, koliko imadu dohodka, ako i znadu, ne bi htjeli kazati; a ako bi to činovnici procienjivali, lako bi se dogodilo, da bi hotice i nehotice krivo procienili.

„Pa ipak se kod nas plaća zemljarina po čistom dohodku;

a isto tako se po dohodku plaća i od kućâ, u kojih gospodar drži stanare za plaću“.

Istina je, pa i tu ima krivice svuda po svietu, pa valjda i kod nas. U Francezkoj se je potrošilo 200 milijuna Kruna, dok su izmjerili zemlju i izračunali joj dohodak, pa ipak svi kažu, da je zemljarina tamo vrlo nepravedno odmjerena. A tko smije reći, da je kod nas bolje? Pa napokon odrediti dohodak kojoj zemlji nije tako lako. Zašto? Zato: danas je tu kukuruz, a sutra vinograd, — eto odmah veći dohodak. Pa onda: treba zemlju zagnojiti, bolje obraditi i t. d., odmah je drugi dohodak.

„Dakle zemljarina je uvijek više ili manje krivična!“ Jest ali to nije jedini porez, to nije sve, što plaćaš, pa ovdje platiš više, ondje manje, i to se izravna. A kad bi zemljarina bila jedini porez, morala bi biti mnogo veća, a po tom i mnogo krivičnija. A tako i svaki drugi porez, koji bi se plaćao samo od dohodka.

Ni to se ne može urediti, da bi se porez plaćao samo od imetka. Ne ću vam dugo razlagati, samo ću dvoje spomenuti: Kad bi se porez plaćao samo od imetka, onda malo ne nijedan činovnik ne bi plaćao nikakvoga poreza, jer činovnici obično nemaju nikakvoga imetka. To je jedno. A drugo je ovo: Ima ljudî, koji imadu zlatnih, srebrnih i drugih skupih stvari, — i to je imetak. Ali tko bi to išao pretraživat i procienjivati! To bi ljudi lako sakrili, pa bi se morala premetati čitava kuća, dok bi se to našlo.

Zato se svuda po svietu plaća više vrsti poreza, i to su najprije dvie glavne vrsti: jedno su izravni, a drugo neizravni porezi. Već ste možda i čuli tê rieči, ali ne znate, što je to.

Izravni je porez n. pr.: zemljarina (porez od zemlje, grunta), kućarina, teciverine; neizravni je porez n. pr potrošarina (na vino, slador, kavu i t. d.), pristojbe i biljege (štempli).

A kakvo je tu razlika? — „Nikakva! Platit se mora jedno, kao i drugo!“

Istina je i to, ali je ipak razlika, pače su dvie razlike. Prva je razlika ovo: Izravni porez baš moraš platiti, ako ne ćeš prodati svoje zemlje ili kuće, ili ako ne ćeš ostaviti posla od kojega živiš; a biljegâ n. pr. ne moraš platiti, ako baš ne ćeš: nemoj se pravdati pred sudom, nemoj sklapati ugovora, pa ne ćeš platiti. Moglo bi se dakle reći, da izravni porez leži na osobi, na posjedu ili uživanju i na zanatu (zanimaju); a neizravni porez leži na činu ili poslu kakvom: ako hoćeš učiniti ili obaviti,

plati! — Ali ima još jedna razlika. Recimo, trgovac mora plaćati potrošarinu za robu, (za kavu, šećer, itd.). Ali plaća li to zbilja trgovac? Ne plaća, nego to plaćaju kupci, jer trgovac drži skuplje robu. I tako zakon udara na trgovca, ali pogadja i tuče kupca: veže jednoga, a doji drugoga! Zato se to i zove neizravni porez, jer ne udara ravno na platca.

Rekli smo, da bi izravni porez mogao biti vrlo nepravedan, kad bi bio velik, ili kad se drugi porez osim njega ne bi ni plaćao. Zato izravni porezi svi skupa mnogo manje nose državi, nego neizravni. Tako n. pr. nose u banskoj Hrvatskoj izravni porezi nješto preko 17 milijuna K, a neizravni preko 29 milijuna.

Kako znate, samo se izravni porez računa, kad se pita: tko ima pravo izabirati narodnoga zastupnika. Zato ću vam doskora nabrojiti sve izravne poreze, da se uzmognete ravnati.

Sitnice.

Život.

„Svatko samo sebirad“. Gledajte ljude: nikad ne miruju, bez prestanka se žure i turaju sve jedan drugomu preko glave. Što ih goni, što ih tjera? Jedan leti za svojom srećom, drugi traži sreću svojoj obitelji, treći se bori za dom, četvrti za vjeru . . .

„Nije istina. Svi idu samo — trbuhom za kruhom. I onaj, koji se bori za narod, i onaj, koji ide u daleki sviet, da širi svoju vjeru, — svaki taj traži svoj račun: mora se živjeti. Eno: Englezima se dobrovoljno prijavilo tisuće i tisuće ljudî, pa i tudjinaca, a ne samo Engleza, — i pošli su u Afriku u rat na Bure: svaki čas mogu naći smrt. Eto oni su pripravni dati i svoj život — zašto? Za koga, za kakvu želju i misao? Za plaću! — sve je na svietu samo *interes i egoizam*, sav je sviet samo *sebirad*.“

Tako govori sviet. I ove rieči *„interes i egoizam“* bit će skoro poznate svakomu seoskomu djetetu: i ako ne zna, da Rimljanin kaže sebi *ego* („ja“, znati će, da je *„egoizam“* onaj veliki crv, koji najvoli živjeti u želudcu i kojemu bi najzgodnije ime bilo *„samoživ“* ili *„nikad-pun“*. Nitko već nikomu ne vjeruje, da ide za čim drugim, da mu je do čega drugoga, nego samo da onaj veliki crv — ili ako hoćete: ono crievo — da bude zadovoljno i u miru.

Ali čovjeku je sudjeno na ovom svietu da bludi, pa tako i u tom bludi. Ali, kako je to istina, tako je istina i to, da svaka čovječja bludnja izlazi iz njekakve istine. Tako je i u ovoj stvari. Sav sviet sâm sebe tuži, što je svatko samo sebirad, što je svatko „egoist“, a baš se po tom vidi, da to svietu nije pravo, da sviet drugo želi. A što je to drugo? To je drugo

ono: da svaki čovjek ne smije biti samo sebirad, nego i drugomu. To se učeno kaže: *altruist:* čovjek mora drugoga čovjeka ljubiti i pomagati mu. I što više sviet grdi i psuje *egoiste* ili samoživce, po tom se to više vidi, da čovječja duša nije samo sebirada.

Ne bojmo se dakle, to je dobro znamenje, što sviet psuje samoživce. Zlo će biti onda — ako to bude — kad se na samoživce ne bude vikalo, jer to će biti znak, da su na svietu sami samoživci, koji bi se napokon medju sobom izjeli, — kad bi Bog pustio već na sviet takvu pokoru.

Politika.

Plebiscit. Evo, odmah ću vam kazati, što je to. Po zakonu (po onoj *nagodbi)* i po pravu pripada Dalmacija banskoj Hrvatskoj. Ali zakon kaže, da treba i Dalmaciju pitati, hoće li ona k banskoj Hrvatskoj. Kako ćete ju pitati? Hoćete li pitati dalmatinski sabor u Zadru, pa da 41 zastupnik odluči za čitav narod? Ne bi li bolje bilo pitati *čitav narod,* sve mužke glave, koje su svoji gospodari? To bi bio *plebiscit,* t. j. to bi se dalo na *znanje narodu (plebs* je „pûk“, *„narod“).* Takav *plebiscit* baš bi se morao odrediti ondje, gdje nema sabora. Kad bi n. pr. sutra htjeli Bosnu i Hercegovinu sjediniti s banskom Hrvatskom, ili s Ugarskom, morali bi odrediti *plebiscit,* morali bi pitati čitav narod.

Za taj *plebiscit* znali su već stari Rimljani, ali se poslie na to zaboravilo: znate, da čitav „srednji viek“ (znate, što je to) — nisu naroda ništa pitali. Narod je došao do glasa i do rieči istom poslie francezke bune. Po *plebiscitu* je i Napoleon Bonaparte postao car, a isto tako i njegov sinovac Napoleon III. (god. 1852): ovomu drugomu dalo je glas 7,800.000 Franceza!

Dom i rod.

Hrvatski velikaši. Obećao sam vam jedan put, da ću vam o tom još nješto kazati, pa evo me, da održim rieč.

Danas ću vam pobrojiti one hrvatske velikaške obitelji, koje imadu *svoj* glas u zagrebačkom saboru. Treba znati ,da njekoji velikaši smiju doći u sabor, smiju tamo govoriti i dati svoj glas, ali ih ne mora narod izabrati, kao što izabire narodne zastupnike. To su saborski *viriliste.* Tih *virilista* ne smije ipak doći u sabor toliko, da bi ih bilo više od polovice narodnih zastupnika; a budući da svih narodnih zastupnika ima 90, ne smije tih virilista doći u sabor više od 45. A sad evo imena tih obitelji! Pazite dobro, koliko je hrvatskih imena! Evo: K n e z o v i su hrvatski: 1. *Bathyány-Stratmann* (iz Ludbrega), 2. *Odescalchi* (Ilok); g r o f o v i: 3. *Bombelles* (Opeka-Zelendvor, 4. *Chotek* (Čerević), 5. **Draskovich** (Trakošćan, Bisag, Veliki Bukovac, Dugo Selo), 6. *Eltz-Kempenih* (Vukovar), 7. *Erdödy* (Novi Marof, Jaska, Varaždin), 8. **Jankovich** (Cabuna, Graduša, Voćin), 9. *Karácsony* (Kamenica, Ledinci), 10. **Keglevich** (Lobor), 11. *Khuen-Belasi* (Nuštar), 12. *Nugent* (Bosiljevo, Kastel), 13. **Orsich** (Popovac, Stubica, Jurketinac), 14. *Palffy* (Lupinjak, Cret), 15. **Pejacsevich** (Našice, Podgorač, Retfala, Ruma); b a r u n i: 16. *Edelsheim-Gyulai* (Brezovica), 17. *Inkey* (Rasinja), 18. **Jellachich** (Novi Dvori), 19. *Kavanagh-Ballyane* (Prišlin), 20. *Kulmer* (Orehovica, Šestine), 21. *Ottenfels-Geschwind* (Horvatska), 22. *Rauch* (Lužnica, Kupljenovo, Pušća, Vukšinac, Andraše-

vac, Karivaroš, Dobri Zdenci, Slavetić, Šišljavić, Martijanac).

Eto imamo 2 kneza, 13 grofova i 7 baruna. Starinom su Hrvati samo njekoji (n. pr. Draškovići, Keglevići). Dobro je to, što zakon odredjuje, da samo onaj od ovih velikaša ima pravo u saboru, *koji znade hrvatski* (po §. 2. zakona od 29. rujna 1888.). Povrh toga moraju plaćati najmanje 1000 for. zemljarine skupa s kućarinom.

Sviet.

Porod i smrt u svietu. Jedan je učenjak nedavno brojio i računao, kako se je sviet pomnožao u posljednjem stoljeću (od 1801 do 1900), pa je izračunao, da se je sviet u prošlom stoljeću umnožio više, nego u ikojem drugom, da se je baš podvostručio. Po tom bi čovjek mislio, da se sada *radja mnogo više*, nego prije. *Ali to nije istina*, nego je istina baš protivno: da se sviet manje radja, ali i — *manje umire*, ljudi dulje živu. Ne veli se, da ljudi doživljuju Matuzalemove godine, nego to, da ne umiru toliko, osobito djeca ne umiru. To se vidi — kaže onaj učenjak — kod svih prosvićenih naroda. Kako stoji tâ stvar, najbolje se vidi po Ruskoj. Istina je, tamo se sviet mnogo radja, ali i mnogo umire: tamo se 100 rodi, a 72 umru, a u Njemačkoj se 100 rodi, a 69 ih umre. Eto: na stotini razlika za 3, a na sto milijuna — za tri milijuna, na 50 milijuna pol toliko, t. j. 1½ milijuna, — koji u Njemačkoj ostaju na životu.

Još kaže ovaj učenjak, da će se smrtnost ili umiranje sve po malo ustaliti ili umiriti, t. j. ljudi kao da ne će umirati, — kao ni ono Koren-kovač, kako pripovieda pripoviest. Ali da se viet previše ne razmnoži, ne će se ljudi toliko ni radjati. Zašto? Bit će za to njekako premudri, kako li će to biti?...

U kojoj je državi na svietu narodu najbolje? Najbolje je narodu, koji živi pod njemačko-madžarskom vladom, t. j. u Austro-Ugarskoj. A zašto? Zato, jer izpod tê vlade bježi narod u Ameriku. Treba znati, da svake godine bježi izpod tê vlade *preko 100 tisuća* ljudî (god. 1.900 baš 114.847!) To je četvrtina svega ljudstva, koje se doseljuje u Sjedinjene Države američke. A da sam pravo rekao, da taj narod bježi izpod njemačko-madžarske vlade, to se vidi najbolje po tom, što najviše bježe Slovjeni, i to opet najviše Hrvati, Slovaci i Poljaci.

Nauka, umieće i knjiga.

Hrvatski povjestničari. Njekoji naši čitaoci vrlo rado čitaju, kad „Dom" piše, što je njegda bilo s narodom hrvatskim; a njeki opet na to viču. Ali ja čvrsto držim, da pravo imadu oni, koji kažu, da je *poviest učiteljica života*, t. j. drugimi riečmi: samo će onaj naći pravi put k svojoj sreći, koji zna, kuda su drugi bludili. Tako ćemo i mi Hrvati lakše naći put k svojoj sreći ,ako budemo znali, kako su djedovi naši bludili.

A mi imamo, hvala Bogu, više učenih ljudi, koji su iztražili dobre i zle puteve naših djedova. Da ne spominjem drugih, spomenut ću već pokojnoga Franju *Račkoga*. On je mnogo i duboko proučavao našu prošlost, ali je pisao samo za učeni sviet. Iza njega je prije 20 godina napisao „Hrvatsku poviest" Tadija *Smičiklas* u dvie odebele knjige. To se je tako čitalo, da su tê knjige već posve razprodane. A prije dvie godine počeo je pisati hrvatpoviest Vjekoslav *Klaić*, i to na široko. Šteta je samo, što su sve tê knjige preskupe, pa se ne mogu lako širiti u narod.

Narodno gospodarstvo.

Hrvatske seljačke zadruge.

Pomiešali ljudi „Hrv. polj. banku" i „Seljačke zadruge". Piše mi prijatelj: „Jučer sam počeo popis dionicâ. U prvi mah došlo je i upisalo se 10 dobrih gospodara, svaki po jednu dionicu, a i g. K. upisao ih 8. Nadamo se, da će se na brzu ruku upisati 50—60, a pomalo i više. Radi bi dioničari znati: može li dioničar svoju dionicu (onih 50 K) kada podići? Ja iz pravila ne mogu im to protumačiti, jedino to, da svaki zadrugar može podići onih 10 K (i više ako ima). Pravilo glasi: nijedan zadrugar ne može više od 600 K uzajmiti".

Ovdje se jasno vidi, da je dragi naš prijatelj pomiešao *„Hrvatsku poljodjelsku banku"* i *„Seljačku zadrugu"*. Ali ništa za to, sve ćemo to razložiti.

Evo: *„Hrvatska poljodjelska banka"* — bit će samo *jedna*, i to u Zagrebu. Za ovu banku dat će novce dioničari: biskupi, župnici i drugi prijatelji naroda, i to će davati tako, da će kupovati bankine dionice po 50 K. — A *„Seljačkih zadruga"* bit će *više*, i to izvan Zagreba, po mogućnosti u svakoj župi.

Sad se samo pita: Kakvoga posla ima tâ *banka* sa *zadrugama?* Evo, ovakvoga posla ima tâ banka sa „Seljačkim zadrugama":

Prvo, banka će ova nastojati, da se osnuje, što više „Seljačkih zadruga".

Drugo, ona će tim zadrugam davati zajmove, što je moguće jeftinije, t. j. zadruge će dobivati novce od ove banke, a one će ga davati svojim zadrugarima.

Još će „Hrvatska poljodjelska banka" davati zajmove onim seljakom, kojim treba više novaca, nego što bi im mogla dati „Seljačka zadruga", i to davat će zajmove do 1000 for. na hipoteku („intabulaciju"), a kod „Seljačkih zadruga" ne treba intabulacije, osim u izvanrednom slučaju.

Još će ova banka davati seljakom na prirod, koji još nije pobran, ili ga seljak ne može prodati.

Seljaci bi se morali najviše starati, da si osnuju u svojoj župi „Seljačku zadrugu", a ovakova zadruga neka pomogne osnivati banku, t. j. neka kupuje dionice za banku. To se razumije, da će zadruga svoga zadrugara preporučiti banci, ako bude trebao novaca više od 600 K, a opet će banka dati na rieč zadruge, jer zadruga pozna svoje ljude.

Gospodarstvo.

Narodno gospodarstvo u Dalmaciji. Dne 8. svibnja držao se u Splitu — kako smo već i javili — *Gospodarski sastanak*. Tko bi slušao, što su na tom sastanku govorili ljudi, a tko pozna dalmatinske Hrvate i njihove krajeve, — duša ga mora zaboljeti. A kad se čovjek još sjeti, kako je Dalmaciju stotine i stotine godina derao i gulio svaki vrag: sad Talijan-Mlečić, sad Niemac, pa kako je otrgnuta od braće kao ruka ili noga od tiela, onda ne znaš, bi li plakao, bi li planuo kao bies. Za ledjima joj Bosna i Hercegovina, a nema do nje ni potrebne prave ceste, ni puta, a kamo li željeznicu, bez koje se danas ne može napried. A i na prostranome moru uz obalu dalmatinsku širi se na sve

strane tudjin. Nije dosta, što su veliki parobrodi uništili naše ladje jedrenjače, nego i ovim, što su ostali, kvare posao tudjinci ćozoti iz Italije: dopušta im se. Svemu tomu je krivo to, što Dalmaciji vlada Beč. I ono malo, što bečka vlada čini za Dalmaciju, i to se radi tako nepravedno, tako ludo i bez pameti, da je upravo sramota — za nas Hrvate, što to tako mirno trpimo već godine i godine. Istina je: uzalud bismo vikali: Pomozimo si sami!, — kad su narod i zemlju stotine godina derali, a ništa mu pomagali, tako da je danas pusta sirotinja. Pa i što ćeš proti velikoj i bogatoj državi, koja pomaže samo *svojim* ljudima, — a mi niesmo njezini! Pa kad nismo njezini, — neka nas puste, kud nam drago, — mi ćemo već naći svoje.

Najviše danas tare Dalmaciju glasovita *klauzula*. Ta klauzula — to je dodatak u trgovačkom ugovoru izmedju naše monarkije i Talijanske, i po tam dodatku smije se kod nas prodavati taljansko vino. Od tuda nastaje za sve naše vinogradare, a osobito za naš sviet u Dalmaciji velika šteta, i to *2 milijuna K* na godinu, — jer naš sviet ne može prodati svoga vina. A tomu je kriva samo politika, što se k nama pušta talijansko vino: Zato, što Talijanska drži s Austrijom i Njemačkom (proti Francezkoj i Ruskoj), — zato se k nama pušta tal. vino, a to je velika korist za Talijane. Ista ona vlada, koja ovako pušta u zemlju tudje vino, ne će da barem drugačije zemlji pomogne.

Ne treba spominjati, kako ne će osušiti sinjskoga polja, u kojem pravi silnu štetu, nego ništa ne radi ni za takve gospodarske stvari, koje nisu Bog zna kako skupe. Tako se n. pr. ništa ne radi za razplod bolje vrsti blaga (marve), pa susjedna Bosna, koja je do jučer bila pod turskom vladom, imat će prije boljega blaga nego Dalmacija.

O svem tom bilo je govora na tom sastanku, pa i o „Hrv. poljodjelskoj banci". Za tu banku izabran je na sastanku posebni odbor, koji će se brinuti za podpisivanje dionica. I ako se ne će u Dalmaciji mnogo podpisati, ipak je dobro, da se je barem počelo o tom raditi, da se Dalmacija u gospodarskim stvarima složi s banskom Hrvatskom.

Lonjsko polje. Ovih dana bili su u Zagrebu gospodari iz krajeva oko „glasovitoga" Lonjskoga polja, da se dogovore, kako bi se barem jedan dio toga polja osušio.

Obrt, trgovina i promet.

Tvornica ulja od sjemenja načinjena je kod jednoga paromlina u Rumi (u Sriemu). Pravi se u njoj ulje za mazanje i za jelo. Kažu, da je dobro. Dobro bi bilo, da nam tko odanle javi, može li narod prodati toj tvornici koliko svoga priroda.

Žito nema ciene na burzah, jer se iz Amerike i iz balkanskih zemalja (Srbije i t. d.) javlja, da će žetva biti obilna.

Ugarsko - hrvatsko parobrodarsko družtvo ima 22 parobroda, a prevezlo je prošle god. 658.000 putnika i preko jednoga milijuna metr. centi robe. — To družtvo, u kojem su malo ne sami Hrvati i hrvatski novci, koje plovi uz hrvatske zemlje i po hrvatskome moru, zove se ipak i *ugarsko*. Zašto? Zato, jer dobiva od ugarske vlade 430.000 K podpore. Ali Madžarom nije dosta, što družtvo širi po našoj zemlji ugarsko ime, nego bi htjeli, da se i knjige vode u *madžarskom* jeziku, pa da i podvorba na brodovima bude *madžarska*. Ne ide to tako lako, — ali će možda ipak ići, ako mi budemo uviek popuštali.

Carina u austro-ugarskoj monarhiji iznosila je prošle godine 130,000.000 K.

Novčarstvo.

Hrvatsko - slavonska hipotekarna banka ima na dugu 34,000.000 K.

Novčarstvo kod Slovenaca. *„Ljudska posujilnica"* u Ljubljani — to je za slovenske zemlje ono, što bi za Hrvate imala biti „Hrvatska poljodjelska banka". Ona je prošle godine primila i izdala oko *24 milijuna K*. Svojih novaca imala je od početka *4.400* (četiri tisuće četiri stotine) K! Ona daje novce „ljudskim posujilnicam" po zemlji, a tê „ljudske posujilnice" — to je ono, što će biti — ako budu — naše „Seljačke zadruge". Ovih „Ljudskih posujilnica" ima oko 80, i one imadu kod glavne posujilnice u Ljubljani svojih novaca preko jednoga milijuna Kruna. Ostali novci, kojima ta posujilnica radi, — to su prištedni uložci, kojih ima oko osam milijuna K. Posujilnice dobivaju od glavne posujilnice zajmove uz 5% (pet od sto). Treba još dodati, da ovo nije kod Slovenaca jedina banka za pomoć seljačkomu narodu: još je jedna manja u Celju (u Štajerskoj), a druga u Primorskoj Gorici.

Različne bilježke.

„Tučobran". Kako znate, počeli su ljudi prije njekoliko godina pucati na oblake iz posebnih za taj posao napravljenih topova („štukova") t. zv. *„tučobranâ"*: da se obrane od tuče (leda). Ali na žalost još se ne zna sigurno, koristi li što proti tući to pucanje. Zato je lani austrijska vlada upozorila oblasti: neka se ne prenagle kupovanjem „tučobranâ", da se narodu uzalud ne nametne taj trošak. Drugačije se radi u banskoj Hrvatskoj: tu su već pred dvie godine morale njeke obćine nabaviti tučobrane. Iz jednoga takvoga tučobrana nisu mogli pucati, jer je bio zasipan — tučom!

O tučobranu je bilo već i velikih sastanaka (kongresa): sastali se ljudi sa svih strana, pa je svaki kazao, što zna i misli o tom tučobranu. Tako je bio 1. travnja takav sastanak u Štutgardu. I tu su jedni govorili ovako, drugi onako: jedni, da koristi, drugi, da ne koristi. Zato je težko što o tom kazati. Čovjek bi se htio obraniti, a opet mu je žao uzalud troška. Svakako se može reći, da tučobran ne škodi, a lakše je vjerovati, da što koristi, — pa neka kuša, tko može! Tu je, kao i u drugim stvarima: Tko ne kuša, taj ne zna, a svaka je škola skupa.

Gj. K—č.

„Crni rak" na lozi pokazao se oko Siska: lozi na lišću pokažu se najprije crvenkasto-tamne piknje, a poslie bolest uništi i list i grozd. Lieči se tako, da se 5 kg. zelene galice raztopi u 100 litara vode i tim se trs škropi.

Glasovi iz naroda.

„Sud dobrih ljudi". „Molim Vas, dobro bi nam bilo znati, kako je taj seljački sud ustrojen od dobrih ljudi, i da li se to mora visokoj vladi javiti. Možda bi i nama za rukom pošlo, da i mi takovi sud ustrojimo. K tome Vam mi Kamenićani izručujemo najtopliju hvalu na trudu Vašeg lista, pošto ste mnogima oči otvorili . . .

Franjo Levanić, krojač".

Hvala Bogu, što su i Kamenićani zadovoljni. A što pitate za *sud dobrih ljudi,* — to ne trebate javljati nikomu, pa ni visokoj vladi; to stoji samo do vaše dobre volje: nagodite se vi pred kim hoćete i kako hoćete, to je vaša stvar. Glavno je to, da složite takav sud, do kojega će ljudi držati i poštovati ga, jer to i sami znate, da taj sud ne može imati žandarâ, koji bi silili ljude na pravicu. Taj sud nije ništa drugo, nego *dobra volja.* A toj dobroj volji pomoći će to, ako u tom sudu budu ljudi, kako sam rekao: kojim se vjeruje, koje sviet poštuje.

Eto tako, pa ostajte zdravo i veselo!

Anarhisti, socijalisti i nagodba. *Puska* 3. ožujka 1901. „Pošto sam čitao u „Domu", sa svih strana Vas pitaju razna pitanja, da im razložite, i pošto ste to učinili svakome za volju, to Vas i ja pitam 3 velika pitanja:

1. Kakovi su ljudi *anarhisti* i kakovu korist očekuju, kad ubiju vladara, a onda u tamnicu ide, i tko ga tjera, da čini takovo zlo: je li za plaću, i tko ih nagovara? Koliko znadete i koliko smijete, toliko nam razložite.

2. Kakovi su ljudi *socijalisti,* koji to zahtevaju drugo pravo„ i gde se to zahtevaju njihova prava i što je papa u svom pismu odgovorio na njihova pitanja?

3. Kakovi su zastupnici bili, kad se je sklapala *nagodba* hrvatska s magjarskom? Tko ih je silio, da su se dali Magjaru u ruke, je li tako moralo biti, ili je prevarom došlo?

Još vas jedno molim: 6 puta je bio „Dom" prošle godine zaplienjen . . .

Petar Mikulić, kovač".

Dragi Mikuliću! Ja sam Vaše pismo od rieči do rieči prepisao. Oprostite mi samo, što je tako dugo ležalo u tmini, a nije toga zaslužilo. Hvala Vam, što ste baš ova pitanja i to baš ovako postavili. Odgovor ćete dobiti u „Domu" liepo po redu. Samo za ono, što na koncu pitate za zaplienjene brojeve, to Vam ne mogu odgovoriti. Znate, da sila kola lomi, a Boga ne moli.

Hvala Vam još jedan put i hvala Bogu, što naš sviet počima više misliti! Ostajte zdravo i veselo s cielom kućom i familijom!

Što je nova doma i po svietu?

Najnovije.

Srbska kraljica Draga — ne će roditi, kako se je očekivalo i već cielomu narodu i svietu javilo. Sjećate se možda, koliko su novine pisale, kad se je ženio srbski kralj Aleksandar. Za čudo je bilo svietu, što se kralj nije oženio s kakvom kraljevskom ili barem kneževskom kćerju, nego je uzeo gradjansku kćer, k tomu udovicu njekoga Mašina, k tomu ženu već u godinah: ima joj blizu 40 godina, a kralju ima 25 god. Prijatelji Srbije bili su i zato protivni toj ženidbi, što su se bojali, da će kralj težko imati poroda sa starijom ženom, udovicom, koja ni s prvim svojim čovjekom nije imala djece. A to bi bila velika nesreća za Srbiju, jer kralj nema nikakva bližega roda, pa tko će poslie njega preuzeti vladu i kraljestvo? Ali je kralj Aleksandar prije vjenčanja javno rekao narodu, da je baš zato i odabrao za ženu ovu Dragu Mašinku, što hoće imati poroda. To je dosta, jer čovjek najbolje zna, što govori, kad ovako govori. I zbilja se za kratko vrieme javilo, da je kraljica trudna (blagoslovljena, noseća). Ide vrieme i dodje rok, eto liečnikâ sa svih strana u Biograd: zove ih kralj, da budu pri porodu. Ali na veliko čudo svietu — poroda nema, pače liečnici kažu: ne će ga ni biti, jer kraljica Draga nije trudna ni bila. Sâm ruski car Nikolaj II., koji je obećao, da će biti krstni kum, kako je bio i kum-vjenčani, — i on je poslao svoje liečnike, da vide, što je to. Ali ništa, pa ništa! Sada da vam je bilo čitati, što su počele pisati novine! Pisalo se, da je kraljica znala, da nije trudna, pa je ipak govorila kralju drugačije. Drugi su još više pisali: da se zna, da kraljica ni ne će nikad zanositi, jer su joj prije godinu i pol nješto izrezali, kad je bila bolestna.

Što je od svega ovoga istina, to Bog zna. Istina je svakako to, da je kralj svietu javio, da čeka u kući porod, a toga poroda zbilja nema.

Po hrvatskoj zemlji.

Sloga. Javili smo, da je klub stare stranke prava pozvao „obzoraše" i „čiste" pravaše na slogu, ili bolje: na jedinstvo, tako, da se sve ove stranke slože baš u jednu stranku, koja bi imala i jedne novine (mjesto sadašnjih triju!). „Obzoraši" su dugo otezali, napokon su odgovorili: Mi već složno radimo u saboru s pravašima; drago će nam biti — kažu — ako se „nečisti" i „čisti" slože u jednu stranku, pa da se onda s nama još više i bolje slože. — „Čista" stranka prava odgovorila je: da ona hoće samo *pravašku* slogu, t. j. da se sjedine u jednu stranku „nečisti" i „čisti" pravaši, pa i oni pravaši, koji danas nisu ni „čisti", ni „nečisti", a „obzorašâ" ne će u svoje kolo.

Meni je, da vam pravo kažem, težko, misleći na sve ove stranke: čisti, nečisti, obzoraši, pravaši izvan stranke, i što ja znam.

Kažu, da *narod hoće slogu.* Ne će, ili ne zna. Kad bi htio i znao, ne bi pazio na sve ove smiešne petljanije. Ali to je naša politika.

Kraljevinske deputacije, koje su se dogovarale o financijalnoj nagodbi izmedju banske Hrvatske i Ugarske, — prestale su se dogovarati, jer Madžari ne popuštaju. Kažu, da ni „madžaroni“ ne će popustiti, pa da će i sâm Ban prije ostaviti bansku stolicu, nego što će popustiti. Ipak ima eto ljudi, koji i za „madžarone“ pišu, da su junaci. Drugo je pitanje: misle li tako oni, koji tako pišu!

U Dalmaciji smo talijanašom oteli predzadnju općinu: *Vrbosku* na otoku Hvaru. Još je talijanašom u rukama samo činovnički grad Zadar. Sve bi to liepo bilo, kad ne bismo drugčije u Dalmaciji posvuda nalazili previše talijanštine. Mnogi Hrvati iz Dalmacije najvole i u Zagrebu talijančiti. — Da Madžari sanjaju za Dalmacijom, to smo već javili. Treba da budemo na oprezu, jer bi san mogao postati istina, — premda ni sami pametniji Madžari u to ne vjeruju, paće se boje Dalmacije: imali bi previše „Totovâ“ (Slovjenâ) pod svojom kapom.

Za Bosnu i Hercegovinu (ali ne za nju, nego proti njoj) govorio je u austrijskoj delegaciji njeki Niemac Iro: da se ove dvie zemlje sjedine s Ugarskom. A i Dalmaciju nudjaju Niemci Madžarom, — samo da u „Austriji“ bude manje Slovjenâ. I madžarski se trgovci spremaju, da vide: bi li se u Bosni dalo štogod pazariti. U tom im se pak Niemci rugaju, jer Niemci kažu, da je sva trgovina ovamo u njemačkim rukama.

Po svietu.

U Beču su se satale delegacije. To je pod vladom našega vladara jedini sabor, — tê delegacije — u kojem je mirno. Lažem: još je u jednom saboru mirno, kô na tavanu, kad je mačka u blizini. Pogodite! — Zajedničkih troškova (za vojsku i t. d.) odredit će delegacije 357 milijunâ.

U Španjolskoj je sveudilj po malo buna, sad u ovome gradu, sad u onom. Tu se razbijaju dućani i svašta.

Turska se zakvačila s europskim vladama: počela je otvarati poštanske pošiljke, što ih iz Turske šalju na zapad evropske pošte.

Arbanasi se miču, ali polako. Oni su pod turskom vladom, a htjeli bi imati svoje poglavare, rodjene Arbanase, i svoj jezik u školi i uredu. Posve u redu! Njihove novine izlaze najviše u Talijanskoj, jer tamo od starine živi do 200.000 Arbanasa.

Razne novosti i viesti.

Češki kralj (a to je i naš kralj) doći će u lipnju iz Beča u Zlatni Prag.

Kralj rumunjski i kralj grčki Karol i Gjuro bili su se ovih dana sastali u našoj Opatiji (pri moru u Istri). Obadva su kralja po plemenu Niemci. Kažu, da se tu nije govorilo o politici.

Potres je nedavno bio u Kninu (Dalm.).

Samo Madžar, mislim, može dati ženu za konja, i samo se Madžari mogu tim hvaliti, kako se hvale madžarske novine, da je to učinio nedavno jedan Madžar.

Barnum i drug — to vam je najveći cirkus na svietu. Ovih će dana doći i u Zagreb. U cirkusu ima medju ostalim 1000 konjâ.

☛ Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka).

DOM

Uredničtvo i uprava: Jurjevska ul. 28 Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☛ Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 11. | U Zagrebu, u petak, 7. lipnja 1901. | **God. 2.**

»Inteligencija.«

Piše mi prijatelj i čitalac „Domov“ iz Čepina:

„Više put čujemo ili čitamo rieč inteligencija, ili: „To je veoma inteligentan gospodin“ i t. d. Ja malo shvaćam, što bi to značilo, ali pravoga temelja ipak ne znam“.

Dalje me moli prijatelj, da to u „Domu“ razložim.

Kad bih ja htio razložiti samo to, „što bi to značilo“, kad se kaže inteligencija, — dosta bi bilo za to njekoliko redaka. Ali kad smo baš pri tom poslu, kazat ću i nješto više, a osobito ću kazati — nješto više o našoj **hrvatskoj inteligenciji.**

Inteligencija — to je latinska rieč, a znači ono, što je umno, što ima um, ili ako hoćete, što ima razum (premda je um nješto drugo od razuma). Od svih živih stvorova samo čovjek ima um, samo je čovjek uman i razuman, — a životinja nije ni umna , ni razumna. Inteligentan čovjek — to bi se hrvatski reklo uman čovjek.

„Po tom bi bio svaki čovjek inteligentan, jer svaki čovjek ima um, razum“.

Ako baš hoćete, i jest tako: svaki je čovjek umni ili inteligentni stvor. Ali pazite: svaki je čovjek umni stvor, ali nije svaki čovjek ujedno i uman čovjek. To je razlika. Ako poredite čovjeka sa životinjom, morate reći: čovjek je uman, inteligentan; ali ako poredite ili prispodobite čovjeka s čovjekom, — reći ćete: ovaj je uman, a onaj nije, t. j. jedan ima pravi um, kako se pristoji čovjeku, a drugi toga nema.

Ali rieč inteligencija znači i nješto drugo, i to je baš ono, što pita naš čepinski prijatelj. Kad se kaže inteligencija, obično se danas misli na školane ljude, i to takve, koji su svršili

barem nješto više od male pučke škole. Tako već ima malo ne svako mjesto, svako selo — ima svoju inteligenciju. Medju inteligenciju broji se ne samo župnik i učitelj, nego i bilježnici, blagajnici i pisari, koji su riedko svršili što više osim male pučke škole.

Ali sad malo pripazite, pa se čudite. Recimo ima u selu kakav trgovčić (ako i nije židov), ili tko drugi, koji ne nosi seljačkoga odijela, — taj se već računa u inteligenciju, i drugi ga računaju, — pa makar ne zna ni čitati, ni pisati! A neka bi se našao — recimo — čovjek, koji je svršio osam latinski hškola, pa došao na svoj seljački dom i opet obukao seljačko odielo, — što mislite, bi li ga općinski pisari brojili medju inteligenciju? Ne bi! Nikako ne bi! Najviše, što bi mu priznali, to bi bilo, da bi za njega rekli, da je inteligentan, — ali medju inteligenciju ne spada! A to su gospoda spremna priznati (ako su dobre volje) i drugomu seljaku, ako baš nije „zalupan“, pa ako i nije svršio nikakve škole, pa ni pučke: „A, to je inteligentan seljak“, — t. j. taj ipak nješto misli i ne dade se prevariti, kao ovi drugi . . .

Još nješto moraš znati, ako se hoćeš brojiti u inteligenciju: osim švabskoga uzkoga odiela treba ti još nješto. A što je to? Ne smiješ se družiti sa seljacima: obuci uzke švabske hlače, ne pačaj se sa seljacima, pače biti će dobro, ako budeš psovao i grdio seljake: kako su „prosti“, glupi, prljavi, zamazani, — evo moje glave, ako ti ne će reći, da spadaš medju inteligenciju, ili prosto: medju „teligenciju“, kako govore njeki seljaci.

Sad znate, što je kod nas inteligencija. Treba samo pljunuti na seljaka, na njegovo odielo, na njegov život, treba se daleko i visoko od njega držati(ako ga ne trebaš), treba ga dakako i „poučiti“, — i to ti je dosta, da te ubroje medju inteligenciju, i ti ćeš smjeti u družtvo i za jedan stol s gosp. načelnikom i bilježnikom, oni te ne će tjerati: „Marš van!“ pače smjeti ćeš se i s njima kartati.

Po tom lako vidite, da kod nas Hrvatâ drže sve ono za inteligenciju, što ne će biti naše, što je tudje. Zato se i tuže njeki naši ljudi i novine, da mi Hrvati imamo tudjinsku inteligenciju. I ne samo to, što se tuže nego novine i psuju i grde, ako čuju da naše gospoje i „frajle“ govore njemački.

„Pa kako je to, da mi Hrvati imamo tudjinsku inteligenciju? Kako je to, da sve ono, što se drži za nješto bolje i gospodskije, da sve ono što se drži za nješto „finije“ i prosviećenije,

— kako to, da to ne će biti s nama, ne će biti naše? Je li tako i kod drugih naroda?“

Da vas malo umirim — ako je moguće — reći ću vam, da je tako više ili manje kod svakoga naroda. Ali ću vam kazati i ovo: Ako koji narod do sebe malo drži, ako sâm u sebe ne vjeruje, — taj narod ima tudjinsku inteligenciju. U takovom narodu štogod dodje k pameti, tkogod postane „inteligentan“, — taj bježi od svoga naroda, taj se voli brojiti k tudjem narodu. Takav će se narod sve po malo rastepsti i pretočiti u drugi narod, — taj će narod napokon propasti.

„Nemoj za Boga! Što ćemo i mi Hrvati propasti?“

Ne ćemo, ako Bog da. Mnogo se viče na našu inteligenciju ili „gospodu“, mnogo je u njoj zla, to je istina, — ali i tu treba dobro razlikovati. Nije sve inteligencija, što nosi švabske hlače; pače ni sve ono nije inteligencija, što je svršilo škole, makar i visoke. Za inteligenciju nije dosta ni visoka škola, ni visoka služba. Za inteligenciju treba visok um i dobro srce: tko to ima, taj pravo „inteligentan“, taj poštuje svoj narod, jer poštuje sebe i sve svoje. A mi Hrvati imamo, hvala Bogu, i takove inteligencije ili „gospode“. Čitajte dalje drugi razgovor, pa ćete vidjeti, što je za nas Hrvate učinila ovakva naša inteligencija.

Hrvatska družtva.

Bio sam ove godine na Duhove u Osieku. Osiek — to je grad na rieci Dravi, a dva sata hoda dolje pod njim utječe ili izlieva se Drava u veliku rieku Dunav. Dunav dalje teče još tri dana hoda po hrvatskoj zemlji, sve do Zemuna, gdje se s njim sastaje Sava. Preko Drave i Dunava — tamo ima još našega naroda, tamo je kraj Bačka i Banat, gdje su naši „bunjevci“ i „šokci“, pravi Hrvati. Ali ima preko Drave i mnogo tudjega naroda: Niemacâ i Madžarâ. Ali što je glavno, preko Drave nema Ban nikakve vlasti, preko Drave je druga zemlja i država, tamo je Ugarska, u kojoj gospodare Madžari. Osiek je dakle baš na medji izmedju Hrvatske i Ugarske, a odmah ću vam reći i to: kakvo mu je susjedstvo, takav je i sâm: ima u njem najviše Niemaca, onda Hrvatâ, pa Madžarâ i vrlo mnogo židova. Hrvata nema ni trećina!

Pa ipak, vidite, bila je u tom gradu na Duhove prava hrvatska slava. Ima u Osieku hrvatsko pjevačko družtvo „Lipa". To družtvo dalo je sebi načiniti zastavu (barjak), dalo je tu svoju zastavu posvetiti, prije nego pod nju stupi. I to posvećenje zastave — to je bila slava. Došlo na tu slavu Hrvatâ iz svih hrvatskih krajeva: istarski „Sokolovi" iz Pule, dalmatinski iz Splita, pa pjevačka družtva iz Banje Luke, iz Donje Tuzle, iz Sarajeva, iz Livna, iz Mostara — sve to iz Bosne i Hercegovine, da i ne spominjem pjevačkih društava iz Vukovara, Djakova, Iloka, Vinkovacâ, Našicâ, Križevacâ, Zagreba i. t. d. Skupili se Hrvati s Hrvatima, zborilo se i govorilo, pjevalo i veselilo baš pravo hrvatski, i nitko ne bi bio rekao, da je to u poniemčenom gradu, nego da je to u srcu hrvatske zemlje. I osječki Niemci i židovi, koji su možda mislili, da Hrvatâ ni nema, — oni su morali gledati hrvatsku slavu, takvu slavu, kakve oni ne bi nikako mogli prirediti u svom granu.

A sve su to učinila **hrvatska družtva,** — bez njih toga ne bi bilo, da nema tih družtava, toliki se sviet ne bi bio sakupio, takve slave i ljepote ne bi bilo.

Zato ću vam, ako vam nije muka čitati, razložit ću vam, kakva su to družtva, hrvatska bila u Osieku. Ali još prije toga ću vam kazati dvie, tri rieči: što je to **„družtvo"** u naše vrieme, zašto se družtva sastavljaju i slažu, i tko ih slaže.

Ne bi nikako htio početi od Adama, ali moram. Znate, da je Bog u raju kazao Adamu, da nije dobro čovjeku, ako je sâm. I zato mu je dao ženu. I mudraci su poslie istu stvar drugačije izrekli. Njekakav glasoviti grčki mudrac (ako baš hoćete da zapamtite ime, zvao se je Aristotel) — on je rekao, da je čovjek „životinja za družtvo" ili „družtvena, druževna životinja". Ako se hoćete pohvaliti, da ste „inteligentni", kazat ću vam, kako se to i grčki kaže: čovjek je zôon politikòn. Ove se rieči od inteligencije često čuju, pa dajte i vi probajte reći, kada dodjete medju inteligenciju: Čovjek je zôon politikòn", — odmah ćete više vrieditи. Ali — šalu na stran!

Čovjek je „druževna životinja", to je istina: ne može sâm živjeti, nego treba još druga, drugoga čovjeka, i ne samo drugoga nego i trećega i sve do desetoga. Pa dobro: ima ženu, ima djecu, ima rodbinu, ima susjeda, ima prijatelja, — pa kakvo ti još treba „družtvo"? Ako ti još nije dosta, ako hoćeš još družtva, — evo ti občina i u njoj načelnika, bilježnika, ovrhovoditelja, evo ti kotar i u njem predstojnika, sudca, po sve do župana i Bana: sve su to družtva, — pa nije li to dosta?

Jedno vrieme to je zbilja bilo dosta. Bilo je jedno vrieme, kad je čovjek bio zadovoljan, ako je imao njekoga, tko ga je držao za vrat, — samo ako je i on koga držao za vrat. Bilo je vrieme, kad je otac držao za vrat sina i cielu familiju, ili cielu družinu, a njega je opet držao za vrat kakav „špan" ili „subaša", koga je opet držao za vrat grof, vlastelin, ili beg. Dugo su ljudi bili zadovoljni, samo ako su se mogli lupati u prsa i vikati. „Ja" pa „ja"! „Ja ću tebi pokazati! Ja ću tebe naučiti!"

Ali je onda došlo vrieme, kad je čovjeku težka postala tudja šaka za vratom: počeli su ljudi tresti šijom, kao ono vol u jarmu. Ali onaj, koji drži šaku za vratom, — taj ne dade, ne pusti, a ne drži samo jednoga za vrat, nego njih više. I ovi su počeli jedan na drugoga pogledavati, kao da se dogovaraju. I čudnovata im misao puhne u glavu, nješto su se dosjetili. Zaboravili su onu staru rieč: „ja" pa „ja", a naučili su novu rieč, veliku rieč, jer je izašla iz velike misli: mjesto: „Ja ću tebe" — poviknuše u sav glas: **„Mi** ćemo tebe!" — i šaka je odletjela sa šije čovjeku, stresli su ljudi tudju šaku i tudji jaram s vrata! Ah, ala je to bilo slatko! Ah, ala je čovjek lako odahnuo!

I od onda je čovjek postao drugi i drugačiji. Od onda je čovjek spoznao, da je slab, doklegod govori samo „ja". Od onda čovjek zna, kolika je to snaga i sila, kad svuda grmi: **„Mi! Mi!"** I od ona čovjek ne traži više, koga bi držao za vrat, nego traži druga, s kojim će stresti tudju šaku s vrata. Od onda je čovjek, — čovjek, od onda, od kad mu nije sladko živjeti, ako je brat njegov u jarmu. Od onda se braća traže, i ne samo braća po krvi, nego i braća po misli. — Od onda su ljudi počeli slagati družtva: sve, što je jedne misli; svi, kojima je tudja šaka na vratu, — sve to ide u jedno kolo, u jednu družinu, da se slože, pa da uzmognu ili u pjesmi ili u misli zagrmjeti: „**Mi** ćemo vas!" . . .

Nemojte misliti, da su svi ljudi na jedan put spoznali, kolika je to snaga u rieči Mi! Nemojte misliti, da je svakomu gorak život, ako vidi brata u jarmu. Polako to ide po svietu. Još ima ljudî, koji su zadovoljni pod tudjom šakom, a još ih ima više, koji ne znaju i ne mogu živjeti, ako brata svoga ne drže za vrat. A s tugom se mora priznati, da ovakvih ljudi još dosta ima i u našem hrvatskom narodu. Ali jedno je, što nas veseli, a

to je: da prava hrvatska inteligencija već preko petdeset godina kupi Hrvate pod jednu zastavu, kupi i dozivlje braću u jedno kolo. I mnogi su već pustili šaku s vrata, mnogima se je pomoglo, da su tudju šaku skinuli s vrata. To ću vam još u kratko pokazati.

Samo onaj nosi tudju šaku na vratu, tko ne misli. Živina je bez razuma i bez misli, i zato robuje čovjeku. A da vol zna promisliti, koliku ima snagu u svojem vratu, — ne bi na tom vratu sjedio jaram. Ali ne zna, nije mu dao Bog. A čovjeku je Bog dao, da znade promisliti. I čim čovjek stane promišljati: ne bojte se, — taj ne će više nositi jarma. Dok čovjek ne misli, on samo tuži i jauče, ako mu je težko.

A kako ćeš čovjeka natjerati, da misli? — Nne treba ga tjerati. Pokaži mu samo, kako je drugi sviet živio, i kako danas živi, — i on će odmah prispodobiti svoj život sa životom drugoga svieta, i eto ti ga: čovjek misli. A kako ćeš mu to pokazati? Daj mu knjigu, — to je najkraći put.

Zato je prava hrvatska inteligencija prije svega složila i osnovala književna i učena hrvatska družtva, koja su za to tu, da narod dignu do misli. Tu je u Zagrebu učeno družtvo Akademija, tu je književno družtvo „Matica Hrvatska“ i „Družtvo sv. Jerolima“. Sva tri ova družtva izdaju knjige, i to prvo družtvo izdaje najučenije hrvatske knjige (samo za inteligenciju), „Matica“ za inteligenciju i za gradjanstvo, a „Sv. Jerolim“ za seljački narod. I ne možemo se potužiti, pače se možemo dičiti s tim, što je naša inteligencija učinila za ova družtva: tu su se skupile stotine tisućâ novaca, i sve je to skupila i za narod dala naša inteligencija: nješto velikaši, a najviše svećenstvo i drobnija inteligencija. Ako svi i nisu dali baš iz prave ljubavi na narodnu slogu, ipak možemo biti još više veseli, jer su mnogi dali na pol od straha, kad su vidjeli, da se tu kupimo — **mi**, znate: **mi!**

Ne ću vam potanko nabrajati drugih hrvatskih družtava, u koja se kupe ljudi jednoga posla. Imamo „Družtvo hrvatskih književnika“, „Družt. hrv. umjetnika“ (slikarâ i kiparâ), pa mnoga učiteljska družtva i „Savez hrv. učit. družtava“, koji ima u Zagrebu i svoj „Učiteljski dom“. Mnogobrojna su hrvatska pjevačka i tamburaška družtva po svim hrvatskim zemljama, Čitaonice, pa onda „Sokoli“, koji si jačaju ruke i mišice, kao da se spremaju u boj vičući: „**Mi** ćemo vam pokazati!“ Spomenuti se mora barem Hrvatsko-slavonsko gospodarsko

družtvo“ u Zagrebu sa svojim „Gospodarskim podružnicama“ po banskoj Hrvatskoj, pa napokon „Hrvatska poljodjelska banka“, koja se snuje i „Seljačke zadruge“, koje posvuda niču.

To je naša hrvatska vojska! Kad sam u Osieku gledao mnogobrojna pjevačka naša družtva pod svojim zastavama iz svih krajeva naroda, pa naše „Sokolove“, i to tu na Dravi medju na pol tudjim svietom, pomislio sam: Ne, tolika vojska hrvatska — to se već ne može raztepsti! Ako se nadjemo u nevolji, sazvat ćemo samo naša družtva, — ne na boj, nego na dogovor, na pomoć. To su naše kumpanije i regimente. Znamo, gdje su i koliko ih ima . . .

Zato ljudi i braćo, svuda širom hrvatske zemlje — na okup! Ne tudjite se, družite se — bilo kako, bilo u kakvu družinu, samo da je družina, pa hrvatska! Ne budite samoživci! Promislite, koliko je snage u nama, kad možemo viknuti: **Mi!** A ne možeš kazati mi, dok nisi u družbi.

Jedinstvo domovine i narodno gospodarstvo.

Svi već znate — ako ne od druguda, a to barem iz „Doma“ — znate, da njeki naši ljudi i njeke naše „stranke“ bez prestanka spominju slobodu i jedinstvo hrvatske domovine i naroda. Već petdeset godina bore se za ovu stvar mnogi naši ljudi, mnogi su radi toga izgubili i svoj imetak i zdravlje, mnogi su se potezali i po tamnicah, — a mnogi su im se smijali. „Pa što će meni kakvo jedinstvo? Meni je dobro i ovako. Što će meni biti s tim bolje, ako banska Hrvatska dodje pod jednu kapu s Dalmacijom i s Bosnom i Hercegovinom?“

Tako govore mnogi i mnogi. Mi smo se već prošle godine o tom razgovarali: zašto se ljudi bore za jedinstvo naroda i domovine. Ali onda smo se razgovarali tako, da bi nas htjeli slušati samo takvi ljudi, koji imaju uma i srca, a nismo mislili i na takve, kojim je srce u crievu. Ima ljudî na svietu, koji kod svake stvari pitaju samo to: „ A hoće li od tê stvari štogod proći i kroz moje grlo?“ Ili ako baš tako ne pitaju, uviek im je na pameti: kakva će od koje stvari biti njima korist.

E pa hajde de, da i takvima pokažemo, da od jedinstva domovine imade i koristi, koja može — ako baš hoćete — i kroz grlo proći i napuniti želudac. Pokazat ću to po njekim primjerima.

Čuli ste možda — ili ako niste, čut ćete sada — da se već dugo snuje željeznica iz Bosne u Dalmaciju, k moru. Znate, da moru treba željeznica, ili kakav drugi put, po kojem se roba dovaža do mora i dalje odvaža. Samo tako more nješto vriedi, ako je svezano sa suhom zemljom. I gdje je tako, tu je primorje bogato, jer gdje je trgovina, tu je bogatstvo. Ali naše hrvatsko i dalmatinsko primorje ne samo da nije bogato, nego je baš siromašno. I nije tomu krivo samo to, što mi nemamo tvornicâ (fabrikâ), u kojima bi se radila silna roba i razvažala po svietu, nego je tomu krivo i to, što naše primorje nije svezano s ostalom suhom zemljom. Trebala bi dakle željeznica, kad nema ni dobrih cesta, jer visoke gore diele ponajviše primorje od Like i Bosne. Ali kako ćeš graditi željeznicu po zemlji, koja ima više gospodara? Nad hrvatskim primorjem imadu rieč i Madžari; dalmatinskomu primorju sjede gospodari u Beču, a Bosni je gospodar ne samo sultan u Carigradu, nego i čitav sviet, svi vladari, sve „velevlasti“. A u Dalmaciji ne možeš graditi željeznice, koja ne bi išla ili u Bosnu, ili u bansku Hrvatsku. Onda si pomozi! A kako bi drugačije bilo, da je čitava ta zemlja u jednoj ruci, pod jednom vladom! I gradila bi se onako, kako bi najviše koristila domaćemu svietu, kako bi domaći sviet najviše zaslužio, — pa bi tako bili zadovoljni i oni, koji uviek pitaju: „A kakva će od toga biti korist?“ — Ali toga, vidite, nema — bez jedinstva domovine.

Ili prosudite još ovo: Znate, da su Madžari daleko od mora 5—6 dana hoda, a nam je more pod nosom. Pa ipak kako sam vam javio, — ipak ima na Rieci pomorsko družtvo, koje se zove ugarsko-hrvatsko; ipak po našem Jadranskom moru plove brodovi, koji nose imena: Tisza, Szapary, Szent Ištvan, i t. d. i t. d. A sve su to madžarska imena. Kako su do toga došli Madžari? Imadu svoju vladu, imadu novaca, pak njihova vlada pomaže novcem pomorska družtva, — a znate onu, koju sam vam već više puta spomenuo: „Tko te hrani, i ćaćom ga zovi!“ — A da mi Hrvati imamo svoju vladu za sve naše zemlje, i mi bismo tako radili, i naša bi vlada pomagala naše ljude, naš bi sviet služio na moru i u svojoj kući. A sad mora naš momak, ako hoće na brod, naučiti sve jezike ovoga svijeta: i talijanski, i njemački, možda i engleski i franceski, i Madžari nisu još zadovoljni, jer ne zna još i madžarski, da podvori Madžara, kad dodje pogledati svoje madžarsko more! Pravo imadu, što im nije pravo, i što hoće za svoje novce čuti i svoj govor na

brodu, koji s njihovom pomoću pliva po moru. Pravo imadu, a Hrvat neka bježi u Ameriku ili u Novi-Zeland preko cieloga svieta!

Ne ću vam više dodijavati. Jasno je kao sunce: narod, koji je raztepen, razciepan, koji nema jedne svoje vlade, — taj narod mora propadati i u gospodarstvu, jer ga sve guli. Oko njega tudje jake vlade pomažu svoje ljude, daju svojim ljudem svakakve polakšice, daju im i kapitala, — a domaći čovjek ne nalazi nigdje pomoći, ni braniča. Gledajte samo kakvi su ljudi namješteni u samom Zagrebu kod željeznice. Kažu, da nema sposobnih Hrvatâ! A po čem je sposobniji od našega čovjeka onaj tamo, koji je do jučer bio kod konjâ u štali kod kojega madžarskoga grofa? A danas je zapirač, za koje vrieme bit će kondukter, a ti dragi moj Hrvate, — ti bježi u Ameriku.

Zato i vi, ljudi, koji mislite samo na svoje crievo, — i vi morate raditi za jedinstvo i slobodu domovine.

„Kako ćemo raditi?“ — Ima sto načina i još jedan.

»Klasična« prosvjeta.

Ne bojte se tudje i nepoznate rieči. Što ćemo! I vi morate postati sve po malo „inteligentni“, pa se morate priučiti na ovakve gospodske rieči, bez kojih danas ne možeš lako živjeti . . . Dan današnji njeki se ljudi lakše turaju po svietu samo zato, što znadu „klasičnih“ rieči, a velikoga gospodstva nema bez „klasične prosvjete“ ili bez „klasičnih“ nauka.

Ali prije, nego što vam kažem, kakvi su to „klasični“ nauci, moram vam kazati, što je to „klasični sviet“. Pročitajte, — bit ćete pred gospodom odmah „inteligentniji“, pa možda vam i to ne će biti na štetu.

„Klasični sviet“ — tako se zove stari sviet grčki i rimski; „klasični narodi“ — to su stari Grci i Rimljani. Sve ono, što su ovi stari Grci i Rimljani stvorili i uradili, sav njihov život, njihova vjera, njihove knjige, — sve se to zove „klasično“. A kad gospoda kažu „klasično“, — to znači nješto najbolje, najljepše, najsavršenije; to je nješto, što stoji na prvome mjestu, u prvom redu. Čuli ste možda rieč klasa; to je hrvatski red, razred. Pa to i jest ono: što je u prvom redu, na prvome mjestu, to i jest klasično, kad je u prvoj klasi. Razumiete li?

„Nješto malo i razumiemo, ali ipak pravoga temelja nemamo“, — kako je ono pisao naš prijatelj za inteligenciju. „Ne razumiemo, zašto bi sve ono moralo biti u prvom redu, što su stvorili i imali oni Grci i Rimljani. Jesu li to bili najbolji i najpametniji ljudi na svetu? To ti nama kaži“.

Čini mi se, da sam jedan put već napisao u „Domu“, a sad vam i opet kažem, i to dobro držite na pameti: Kad se govori o znanju i prosvićenju, onda treba u ovom svietu oko nas, t. j. u Evropi — treba dobro razlikovati stare narode od novih naroda; stari narodi — to su bili Grci i Rimljani, a novi narodi — to su ove tri grane: 1) Slovjeni (Rusi, Poljaci, Česi, Hrvati s braćom), pak 2) Germani ili Niemci i njihov rod i 3) Vlasi ili novi Romani (Talijani, Francezi, Španjolci, Rumuni).

Kakva je razlika medju ovimi starimi i novimi narodi? Ovakva: „Stari“ narodi, t. j. Grci i Rimljani — oni su već prije tri tisuće godina od danas natrag imali svoje države, svoje zakone, svoje mudrace i knjige; preko tisuću godina živjeli su oni „stari“ narodi, a za one nove nisu pravo ni znali. Istom poslie poroda Isusova, t. j. prije 2000 godina po prilici — onda su se počeli vlaški i germanski „divljaci“ sve po malo približavati staromu rimskomu carstvu, dok ga nisu osvojili.

Rekao sam, da su ovi novi narodi: Vlasi, Germani ili Niemci pa Slovjeni — rekoh, da su bili divljaci. U jednu ruku i jesu bili divljaci: oni nisu imali niti dobro uredjene države, nisu znali ni pisati, a kamo li bi imali svojih učenjakâ i knjigâ. A Grci i Rimljani sve su to imali već onda još ljepše i još bolje, nego što mi danas imamo.

„Pa kako to, da su Grci i Rimljani sve to imali, a oni divljaci: Vlasi, Germani i Slovjeni — zašto oni nisu toga imali? Jesu li Grci i Rimljani prije na sviet došli, je li njih Bog prije stvorio, nego one druge narode, pak se zato možda i zovu stari narodi?“

Nije tako. Razgovarali smo se o tom: „Tko je bliže mora, bliže je i Boga“. Tako i Grci i Rimljani. Oni su bili bliže mora, oni su prije počeli trgovati po svietu. Grci su po moru došli k drugim narodima u Aziji i Africi, osobito k Egipćanima i Puncima ili Feničanima, i od njih su koješta naučili, a od Grkâ su opet mnogo naučili Rimljani. I samo po tom su oni „stari“ narodi, — jer se je za njih prije znalo.

Kad su se oni „divljaci“ vlaški i germanski približili rimskomu carstvu, — oni nisu imali ništa, oni nisu donesli ništa,

nego samo svoje zdrave i jake šake i pošteno srce. I svojim zdravim šakama oni su prije 15 stotina godina srušili rimsku vojsku i vladu. To su srušili, ali rimskih običaja, rimskoga jezika, rimskoga znanja i nauka — toga nisu porušili, niti su to porušiti mogli: to je sve ostalo. A Rimljani, kad su ostali bez vojske i vlade, udri sada ove divljake muštrati i navijati na svoje običaje i na svoju prosvjetu: počeli ovim prostacima ulievati u glavu svoju staru mudrost, i to sve na svojem rimskom jeziku.

I to ulievanje stare rimske mudrosti — to vam traje do dana današnjega. Ako vi pošaljete svoje diete u višu školu, još dan današnji ga muče osam godina: uče ga latinski ili rimski jezik. Hoće li vam sin biti sudac ili odvjetnik, mora znati stare rimske zakone, rimsko pravo. Dodjite u svoju crkvu katoličku, —i tu vam svećenik od oltara još dan današnji dovikuje u rimskom jeziku: Dominus vobiscum! Rimljanâ nema već 15 stotina godina, — a naša su gospoda još dan današnji u jarmu rimskoga jezika, i mi smo u jarmu rimskih zakonâ i rimske mudrosti, rimske prosvjete.

To vam je „klasična“ prosvjeta, bez koje nema gospodstva, koja vlada u našim višim školama.

Mali razgovori.

Život.

Aristokracija i demokracija. Kad se kaže *aristokracija*, obično se misli na velikaše: knezove, grofove, barune i bogatije plemiće. Rieč je grčka, Grci su ju izmislili i zvali su tako onu vladu, u kojoj su imali vlast samo njeki, i to *„najbolji“*, jer aristokracija i znači *„vlada najboljih ljudi.“* Jedno vrieme držali su za „najbolje“ ljude one, koji su bili iz stare i bogate familije, pa se zato još i danas zovu *aristokrati* oni ljudi, koji su iz stare velikaške familije, makar bili i najgori i najsiromašniji.

U mnogih naroda ne drži se ništa više do ovakve aristokracije. „Zašto bi on bio bolji od mene samo zato, što se je rodio od otca grofa?“ Tako se pitaju ljudi, koji su se rodili iz naroda, od nepoznate svietu familije. Tako pitaju *demokrati*, oni, koji hoće, da *narod* vlada *(„desno“* je grčki *narod)*. I strašne je borbe bilo izmedju *aristokratâ* i *demakratâ* odavna, od kad se zna, kako ljudi žive.

Nije čudo, i stvar je to u ži-

votu naravska. Ima ljudî svakakvih. Jedni čuvaju svoj imetak, paze na svoju djecu, dobro ju odhranjuju, iz dobre kuće žene sinove, a u dobre kuće udavaju svoje kćeri. Ako to dugo potraje, tâ je familija na glasu, to je kuća plemenita, to vam je kuća *aristokratska*. Tako su nastali svi knezovi i grofovi. — Ali ako djeca iz starih kuća ništa ne vriede, nego hoće da živu samo od djedovskoga sala, ako nisu sami pošteni, ali traže poštovanje, koje su njihovi starci zaslužili, lako se razumije, da se na takve aristokrate diže drugi pošteni sviet.

Po tom vidite, ako u kojem narodu propada domaća aristokracija, to je znak, da propadaju stare dobre familije. Ali tu još ima više stvari, na koje treba paziti, a sve se to ne može kazati u „malom razgovoru".

Politika.

Klubovi. Od kad su nastale „stranke", od onda ima i *„klubova"*: svaka stranka ima svoj „klub", t. j. družtvo, koje se ne mora prijaviti oblasti, kao druga družtva. „Klub" su izmislili Englezi, pak je to njihova i rieč. Iz Englezke su se raširili klubovi po cielom svietu, pa su došli i k nama.

Stranački „klubovi" mogu biti koristni, ali i štetni. Korist je od kluba to, što i od svakoga družtva i prijateljskoga dogovora. Tako je posve drugačije bilo kod nas, kad je n. pr. „stranka prava" imala po čitavoj našoj zemlji svoje klubove, gdje su se prijatelji dogovarali. Ali je poslije izdala vlada naredbu i ovi su klubovi raztepeni. — Na štetu su opet klubovi zato, što ne dadu slobode. Znate, da se mnogi naši ljudi hoće razderati govoreći u saboru; čovjek bi se čudio: kako to, da se na tolike rieči nijedan, baš ni jedan jedini „madžaron" niti ne gane, kao da ne čuje? Kako to? Ovako: I „madžaroni" imaju svoj „klub". Oni se u svom klubu dogovore i zaključe: u toj stvari ćemo tako, u toj tako, — i svi se moraju pokoriti „klubskomu zaključku". To je „klubska disciplina", t. j. klubska poslušnost.

A ima još i druga šteta od klubova. Ne ću vam mnogo o tom govoriti. Dosta je reći to, da sva ova naša nesloga medju strankama, — sve to dolazi iz klubova. Ima u klubu 5—6 ljudi, i ovi hoće gospodariti cieloj stranci po zemlji! I ako se oni posvade, neka se svadjaju i ljudi po zemlji! Zato bi tê klubove trebalo čestito preurediti.

Dom i rod.

Naši Bunjevci i Šokci. Već sam vam prošle godine napisao njekoliko rieči i spomenuo ovaj naš sviet preko Drave u Bačkoj. Čovjeka upravo duša boli, kad čita, kako se ona naša braća bore proti sili. Duša te boli, kad čitaš, kako zovu u pomoć same *„madžarske zakone"*, kako pišu: da se pokoravaju tim *„madžarskim zakonima"* i traže samo mrvicu pravice za svoj jezik. Ne kažu oni, da su *Hrvati*; možda oni i ne ćute u srcu, da su jedno pleme s nama ovamo na ovoj strani Drave; ali kad bi oni to i nosili u srcu (što ne bi bilo čudo, pače bi bilo u redu, jer imaju isti ovaj liepi govor, kao i mi), — kad bi oni, rekoh, to i nosili u srcu, da su naša braća, da su isto, što smo i mi, — oni to ne bi smieli kazati niti napisati, da su Hrvati! Sad je zlo i naopako, a onda bi sigurno imali posla s tamnicom, a možda i s vješalima!

Subotica je velik varoš u Bačkoj, ima u njem preko 70.000 duša (dakle više nego Zagreb), a od toga je po madžarskom računu do 30.000 našega naroda rimokatoličke vjere. U tom gradu trebalo je izabrati župnika za župu sv. Terezije. Naši su htjeli g. Paju Kulundžića, jer je prijatelj našemu jeziku, ali varoška uprava izabere Vecu Mamužića, — koji nema ni izpita za župnika. I premda je nadbiskup kaločki pisao varošu, da Mamužića ne će potvrditi, ako do mjeseca svibnja ne položi izpit, — oprosti mu izpit, samo da ne bude izabran g. Kulundžić.

Bunjevačko-šokački list „Neven" piše o toj stvari:

„Ovo je nasilje na bunjevački jezik, na naš narod . . . Mi se protiv tome moramo ograditi i izjaviti, da je svaki grieh, koji se protiv Bunjevcima čini, dvostruki grieh, jer težnje i želje Bunjevaca su nevine i pravedne, koje potiču iz prirodnog prava svakoga naroda, a slažu se s pisanim pravom madžarskih zakona i sa naredbom sv. oca rimskog pape. I kad se ovako borimo u ime naroda proti nepravdi, moramo izjaviti, da ne žalimo, nego se borimo u tom osvidočenju, da nam i ovo novo progonstvo dobro dolazi. Svako novo nasilje nove i nove privrženike i borioce radja za nas, otvara oči slipima, budi spavajuće, ojačuje sviest onima, koji su bili ravnodušni još do juče. Jedino je nepravda stvorila bunjevačko pitanje, a nepravda i nasilje će ga našom srećom ojačiti . . . U to ime mi primamo svaki udarac, ali ćemo ga uvik javno odplatiti...."

Evala, braćo, tako valja!

A do zgode ćemo se još o tom porazgovoriti. Za danas ćemo spomenuti još samo to, da naši Bunjevci i Šokci imadu već liepi broj učenih glava, osobito odvjetnikâ, koji čvrsto stoje za narod. Hvala Bogu!

Hrvatski Srbi. U banskoj Hrvatskoj, a i drugim zemljama staroga hrvatskoga kraljevstva ima našega naroda grčkoga zakona, koji se njegdje od starine, a njeggdje od nedavna zove *Srbi* ili *Srblji*. Veliki dio ovoga naroda doista su Srbi, t. j. oni su od našega plemena, od starine su se tako zvali, živjeli su uz Hrvate tamo u Srbiji i staroj Srbiji, a poslie su pobjegli pred Turčinom i naselili se u zemlji, koja se je od starine zvala *Hrvatska*, gdje su živjeli Hrvati. Ali je s našim Srbima bježalo ovamo dosta i tudjega naroda grčke vjere (kao n. pr. Arbanasâ, Cincarâ, Grkâ), pa su se i ovi u Hrvatskoj naučili hrvatski, ali se zovu „srbi" samo zato, što su grčke vjere, kao i pravi Srbi. Zato su njeki naši ljudi već odavna počeli vikati na sve hrvatske Srbe: da oni nisu nikakvi Srbi, nego Cincari, Grci — i još koješta. Ali su poslie zaboravili, što su prije govorili, pa su dovikivali Srbima: Vi ste Hrvati, a ne Srbi. Radi toga je bilo već mnogo svadje, a ima je i danas. Srbska gospoda — kakva su, takva su — biesna su na Hrvate, pa drže s „madžaronima", a današnji im „madžaroni" priznaju i u zakonu njihovo srbsko ime.

Što treba o toj stvari misliti? — Ja vam ne ću sâm reći, nego čujte, što su pisali Srbi tamo iz Srbije god. 1865. Evo: *„Srbin mora ostati Srbin u državi svojoj, a isto tako i Hrvat . . . Ako se jedan doseli drugomu u kuću, ne može zahtievati da u kući promieni ime . . . U našoj Srbiji mi priznajemo, . . . da ima Bugara i Vlahâ, ali . . . mi kažemo: narod srbski, a ne bugaro-*

vlaški narod. Zašto se njekoji bacaju kamenjem na Hrvate, ... što oni hoće da budu Hrvati kod svoje kuće? Zašto u Hrvatskoj zahtijevaju ono, što u Srbiji ne bi nikada dopustili?"

Ovo je tako bratski i pametno rečeno, da bi ove rieči trebalo dan na dan dovikivati našim Srbima. Nijednomu našemu Srbinu nije pravo n. pr. što se kaže *„hrvatsko* sveučilište" ili *„hrvatsko* narodno kazalište" u Zagrebu. Jedan put sam vam javio, da bi htjeli i posebnu srbsku zastavu. A sve je to na štetu našemu domu, jer se radi toga svadjamo, pa smo slabiji proti neprijatelju.

Ali znate li, što mi je njeki dan rekao jedan seljak iz Lekenika kraj Siska? Čujte: Kad već kod naših Srba nema pravoga razbora i razuma, pa kad se nikako ne dadu uputiti, *ja volim* — kaže — *srbsku zastavu, nego modžarsku.*

Kad ima ovakvih hrvatskih seljaka, onda se ja ne bojim za Hrvate: ovakva se pamet ne dade ni „posrbiti", a kamo li pomadžariti.

Sviet.

„Dalje od Rima!" Ima već više vremena, što tako viču Niemci, koji su s nama pod jednim vladarom, htjeli bi k svomu dajč-kajzeru u Berlin. Oni viču *„Los fon Rom!"* — otrgnimo se od Rima, t. j. od rimske vjere katoličke, pa se držimo njemačke vjere Lutorove!

Ovo nije mala stvar i nije nastala na jedan put. Na drugome mjestu u današnjem „Domu" možete čitati, kako još danas vladaju svietom rimski zakoni, rimski jezik, pa i rimska vjera, ona vjera, kojoj pripada i veći dio našega naroda. Nije to baš „rimska" vjera, nisu je Rimljani izmislili, — ali su ju po svietu naučali oni, koji su se učili iz rimskih knjigâ, pa zato i vlada u crkvi rimske vjere do danas i rimski jezik, u Rimu sjedi glava toj vjeri, sv. otac papa. Niemci su se od starine borili s Rimom i rimskim papom, a onda je došao Lutor i otrgnuo veliki dio Niemaca od Rima i rimske vjere. Današnji se Niemci hoće do kraja otrgnuti. Razumije se, da Niemci u toj stvari malo pitaju za vjeru, nego je sve to samo „politika": Niemcu se ne će biti pod bečkim cesarom, nego hoće k svojoj braći pod Berlin; ali budući da je bečki cesar vjeran sin rimske crkve, — hoće se otrgnuti od tê crkve.

Kako znate, i veći dio Slovjenâ već se je davno otrgao od Rima i rimske vjere: Rusi, Bugari i Srbi ne pripadaju rimskoj crkvi već preko 800 godina. Uz rimsku crkvu stoje još ovi Slovjeni: Poljaci, Česi i Hrvati.

Narodno gospodarstvo.

Hrvatske seljačke zadruge.

Istarska posujilnica u Puli. Rieč *„Posujilnica"*, kojom se služe primorski Hrvati i Slovenci, — malo je čudna doduše, jer ja ne znam, govori li tako narod. Pravo bi se moralo reći *„posudilnica"* („posudionica"), t. j. mjesto, gdje je čovjek novce „posudio" (uzajmio). Ali kako mu drago, ova *Istarska posujilnica u Puli* dobra je stvar. Stoji već 10 godina, a osnovali su ju zadrugari, koji su uplatili u nju svaki po 20 K. Svaki zadrugar jamči („dobar stoji") za devet juta toliko, koliko je uplatio. Ako si dakle uplatio 20 K, pa ako se zadruga zaduži, da ne može platiti, ti ćeš platiti 9 puta 20 K, t. j. 180 K. Ali toga se nije bojati, to je tako uredjeno samo zato, da bude veća sigurnost i da zadruga bude mogla dobiti više kredita. — Ovo sam spomenuo zato: Znate, *„Seljačke zadruge"*, što se sada stvaraju po Hrvatskoj, — one su drugačije uredjene, i to ovako: U *„Seljačkoj zadruzi"* jamči zadrugar *neograničeno*, t. j. on jamči za zadrugu *čitavim svojim imetkom;* a u ovoj „posujilnici" ne jamče zadrugari čitavim imetkom, nego *ograničeno*, t. j. kako se dogovore: pet puta ili deset puta toliko, koliko su uplatili.

Ova „posujilnica" ima svoju družicu u Pazinu. Obadve posujilnice zajedno imadu svojih zadrugarskih novaca 34.300 K, t. j. toliko su zadrugari uplatili. Tudjih novaca (štednih uložaka) imadu obadvie posujilnice 531.670 K, t. j. preko pol milijuna ili 15 puta toliko, koliko imadu svojih novaca.

„Posujilnica" osniva po Istri za druge s *neograničenim* jamstvom, t. j. takve, kakve su i *„Seljačke zadruge"*, pa ih ima već osam (u Beranu, Buzetu, Medulinu, Oprtlju, Tinjanu, Dobrinju, Vodnjanu i Vrbniku), a njekoje će početi raditi ove godine u (Barbanu, Baderni i Višnjanu).

Od bečke vlade dobila je posujilnica prošle godine 4000 K. pomoći za sebe, a blizu 3000 K za svoje zadruge.

Iz izviešća o radu ove posujilnice vidimo, da naši u Istri kane sve istarske posujilnice svezati. Ne zna se samo, misle li i na to, da se svežu s *„Hrvatskom poljodjelskom bankom"* u Zagrebu, kad ova bude gotova.

Nove „Seljačke zadruge" osnovale su se ovih dana u Vukmaniću (kraj Karlovca) i u Sunji. Predsjednici su im župnici vlč. gg. Ante Pejčić i Štajcer.

U Modrušu se bila osnovala *„Selj. zadr.*, ali se predsjednik zahvalio, a zadrugari pouzimali, što su uplatili. Pišu „Domu" odanle, da je tomu kriva „nesloga", a kakva nesloga, — toga ne kažu.

Gospodarstvo.

Ne znaju ljudi izvući novaca iz gospodarstva. Toga baš ne znaju naši ljudi. Nas guli i muze svaki stranac, naši novci idu sve po malo u tudju zemlju, a nama ne dolazi od nikuda ništa, osim ako prodaš kakvo živinče, ili koje zrno kakvoga žita. Koliko novaca otide od nas za ovo odielo, kupovanu predju, za rupce (marame), pak sve do igle! Koliko stoji razno orudje od željeza i druge rukotvorine! A naučili su se ljudi kupovati već i hranu i piće, što dolazi iz tudjine. I tako sve plati, a ti ne znaš ništa ni izraditi, ni priraditi. E, onda mora narod biti od dana na dan sve siromašniji.

A moglo bi se. Naši njeki ljudi ne znaju baratati pravo ni s vinom, nego to spreme kakogod, pa im onda nitko ne će vina dobro platiti. Svud po našoj zemlji rodi dobro voće (kruške, jabuke itd.), i to bi se moglo u tudji sviet dobro prodati, jer toga drugdje toliko

nema. Jedino je nješto, što iz Bosne idu po svietu suhe šljive.

Ali ako hoćemo pravo, nije naš sviet baš toliko kriv. Kad bi naš čovjek znao, što bi prodati mogao i komu bi prodati mogao, on bi se već pobrinuo. Ali on siromah ne zna. Za takovo gospodarstvo, iz kojega hoćeš novaca izvući, — za to treba nauka i učitelja, kao i za svaki drugi zanat. Pak je pravo pisao onaj prijatelj tamo (čitajte *Glasove iz naroda),* da sve ima učitelja, samo poljodjelac nema.

Jedan put se mora i to njekamo ganuti, jer drugačije će nas drugi sviet do kraja oguliti. Kad se posvuda osnivaju *„Selj. zadruge"*, njihova će biti briga, da sviet i u to upute.

Obrt, trgovina i promet.

Iz Bosne je izvezeno prošle god. 17.000 konjâ 87.000 govedâ, blizu 100.000 ovaca, 54.000 koza i samo 23.000 svinjâ. A god. 1899. izvezeno je bilo 180.000 svinjâ! I tamo je bolest uništila svinje.

„Ugarsko-hrvatsko" parobrodarsko družtvo slavilo je 20. svibnja 10-godišnjicu svoga života. Oni slave slavu, — a naši primorci kukaju. Prije ovoga družtva bila su u našem primorju dva čisto hrvatska parobrodarska družtva, a ovo je prije svačije, nego naše.

Politika i promet. Madžari su tako uredili vožnju po željeznicama, kojima su gospodari, da svaki putnik baš mora proći kroz njihovu Peštu, da tamo troši. I tako se Pešta diže. Do nedavna vriedila je vozna karta, kad si se vozio kroz Zagreb, i onda, kad si u Zagrebu malo stao, štogod založio i kupio. Ali sad su i to ukinuli, pa ako se voziš n. pr. iz Rieke kroz Zagreb u Peštu, moraš odmah dalje, jer ti karta ne vriedi, ako se zaustaviš.

Glasovi iz naroda.

Dva pitanja. *Prvo:* „Kako bi se dalo pomoći i urediti, da mi obrtnici, koji godišnje sajme polazimo, ne bi morali dva ili tri dana prije sajma od kuće otići, samo da željeno mjesto dobijemo? Nas to više stoji, nego što sav dobitak od pazara iznaša, i tako mi mali obrtnici propadamo." — Drugo: „Kad već svaki i najmanji obrtnik dvie, tri i četiri godine uči zanat, koji će ga kruhom hraniti, a činovnik još i više, pa kad već svi slojevi naroda imadu učitelja, koji ih uči, kako će se kruhom hraniti, *zašto baš seljak poljodjelac nema učitelja,* koji bi ga učio orati, kopati, sijati, sušiti i napokon poznavati zemlju i njezinu potrebu? Ja živim medju poljodjelcima, pak vidim, koliku štetu trpe radi nevješta i neumna gospodarenja. I ja sam ujedno i poljodjelac, čitam *Gospodarski List* i drugo, pa ipak se više puta prevarim i štetu pretrpim, jer nisam imao učitelja. — *Vel. Grdjevac,* 2. lipnja. *Mato Lovrak,* krojač."

Naši čitaoci neka ova pitanja prosude, pa neka pišu „Domu", a onda ćemo i mi kazati svoju.

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Još nema sloge u Zagrebu. Kako znate, pozvala je „stranka prava" obadvie druge stranke, „obzorašku" i „čistu" (Frankovu tobože) — na slogu. Obadvie su odgovorile, kao da im se pravo ne će. Sad je „stranka prava" svoj poziv ponovila. „Čiste" pravaške novine odgovaraju sad na dugo i široko, iznašaju stare griehe, stare tužbe, kao da to vodi do sloge. „Obzoraši" nisu u svojih novinah ovoga drugoga poziva ni spomenuli, nego samo šute i misle možda, da je to mudro. Ovako dalje ne može ići. Po zemlji ljudi otvaraju oči i jasno se vidi, da im zagrebačke vodje nisu po srcu, pa da do njih mnogo ne drže. Kako bi i držali, kad se nigdje ne vidi nikakove volje, nikakove odlučnosti, nego samo: bi — ne bi. Iz toga se mora roditi nješto novo. Čudno bi bilo, kad bi cieli naš narod i dalje gledao na pet, šest ljudi u Zagrebu, koji već ni sami ne misle i ne vjeruju, da oni vode rieč za čitav narod.

Za Dalmaciju su govorili u bečkom saboru zastupnici Bijankini i Borčić. Tuže se strašno, da bečka vlada za Dalmaciju baš ništa ne mari. Osobito su tražili, da se grade željeznice, koje bi Dalmaciju svezale s banskom Hrvatskom i Bosnom.

U Istri naši pate pod talijanskom silom. Iz Beča Talijanom pomažu, a pomažu im i braća iz Talijanske. Danas svaki narod propada, ako nema školâ, a u Istri nam vlada ne dade škola. Jedna trećina Talijanâ ima 190 učiteljâ, a dvie trećine Hrvata i Slovenaca imadu 80 hrvatskih i 30 slovenskih učitelja. To je pravica! Zato su naši složili, kako znate, *„Družbu sv. Ćirila i Metoda"*, koja se stara za nove hrvatske škole. Po svim hrvatskim zemljama kupe se darovi za tu družbu, ali i tu nam vlada ne dade, da krvavim svojim novcem dižemo škole, nego traži prije dlaku u jajetu. Do danas je družba otvorila samo 7 škola.

Iz Bosne trče već davno „deputacije" to u Peštu, to u Beč. Osobito su nezadovoljni muslimani i pravoslavni hrišćani. A katolici stoje s mirom! Kako to? Veliko je to pitanje, ali ostavimo u miru! Ovih dana pustio je bečki cesar i naš kralj preda se u Beču poslanike pravoslavnih hrišćana. Ja mislim, da bi ovi poslanici bili bolje uradili, da su ostali kod kuće, pa dobro radili i gledali se složiti s drugom braćom. Ili zar mislite, da je komu za naš narod i da će nam tko drugi bez nas pomoći?

Po slovjenskom svietu.

U Srbiji ima svašta, a sad ponajviše, kad se kralju nije rodilo diete, a čekao je porod. Tu se pretražuju kuće, izpituju i zatvaraju ljudi, pa i njekadašnji ministri. Ne zna se, tko će biti kralj poslie sadašnjega, pak to zadaje brige — i židovima u Pešti. Ciela ova stvar, kako je udovica htjela roditi, pa nije rodila, — sve je to jasno kao sunce, — ali se ne može sve jasno kazati.

Za Crnu Goru se pisalo, da će se proglasiti kraljevinom, pa da je

i Ruska bila na to pristala. Pa da: knez je crnogorski već *„kraljevski knez“*, pa neka mu i zemlja bude kraljevstvo, a on pravi kralj. U Srbiji i onako nemaju nasljednika kralju. Ali od svega ne će biti ništa. Po svem se vidi, da je Ruska predaleko, a Niemci blizu. Još bliže smo mi Hrvati, ali smo nekako kratke pameti.

U Bugarskoj vlada nema novaca (nješto su i ministri sebi pritegnuli, pišu novine), pa je vlada počela tjerati činovnike iz službe. Već ih je 800 odpustila. Ovi, kad ih je sram prositi, odlučili su, da će se složiti u družine, pa će — orati i kopati. U Bugarskoj ima dosta puste zemlje, pa ovi učeni poljodjelci traže od vlade „samo“ to, da svakomu dade po 500 K na godinu.

Česi vide, da im politika do sada nije bila dobra. Previše su bučili i mudrovali, a malo radili, — kazao je njeki dan jedan njihov vodja. A što bismo morali mi Hrvati reći za svoj râd, — kad se Česi tuže, da su premalo radili, a toliko su više od nas uradili!

Poljake gnjetu Niemci u Pruskoj: ni „očenaša“ ne smiju poljski moliti. Zato su se ovih dana tužili poljski zastupnici, koji su u bečkom saboru: kakvo je to prijateljstvo i savez s Niemcima! Ali Poljaci ipak drže s bečkom vladom, koja je za savez s Njemačkom. Sila kola lomi!

Razne viesti.

Najmladji kralj — to je španjolski Alfonzo XIII. Ima mu 15 godina. Ovih dana dobio je velikog konja i pravu sablju.

Talijanska kraljica Jelena, kći crnogorskoga kneza, rodila je ovih dana kćer.

Na Cetinju (u glavnom gradu Crne Gore) gradit će se katolička crkva. Težko je to išlo, dok je katol. nadbiskup dobio dopust, da može graditi crkvu, a još teže će biti za novce.

Beč ima po najnovijem popisu 1,675.000 dušâ.

Bresci, anarhist ubojica talijanskoga kralja, — objesio se ovih dana.

Šestorke, i to tri sina i tri kćeri rodila je žena njekoga nadpopa u Biogradu. Ne pišu, jesu li djeca živa.

Barnumov cirkus odnio je iz Zagreba do 150.000 K. Vidjelo se, da Barnum ima u Hrvatskoj, osobito u Zagrebu, više pristaša, nego sve naše stranke zajedno.

Broj 12. „DOMA“ izaći će 28. lipnja.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka).

DOM

Uredničtvo i uprava: Jurjevska ul. 28 Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 12. | U Zagrebu, u petak, 28. lipnja 1901. | **God. 2.**

»Javno mnienje.«

Ima vas, kojim nisu poznate ove dvie rieči, i ako su obadvie čisto hrvatske, a još vas manje ima, koji znate, što znače našoj gospodi ove dvie rieči. Ali dajte se malo uztrpite. Kad sam se već dao na taj posao, da vam razlažem svakakve tudje rieči, koje se često čuju kod naše gospode, razložit ću vam i ove dvie čisto hrvatske, — i to ne radi samih rieči, nego radi onoga, što ove rieči znače.

Što je dakle „javno mnienje“? — Recimo, sud osudi njekoga obtuženika, — ali „javno mnienje“ stoji uz njega, uz obtuženika. Što to znači? To znači, sud je mislio: da je taj čovjek kriv, i zato ga je odsudio, a sav sviet misli, govori i piše, da nije kriv. A može se i protivno dogoditi, t. j. sud njekoga oslobodi i odrieši, a sav ga sviet i narod osudi, „javno mnienje“ ga osudi. To, što sav sviet — tobože sav sviet — misli i kako sudi ili mnije, — to je to „javno mnienje“. — Ili prosudite n. pr. ovo: Neka budu sutra izbori za zagrebački hrvatski sabor, — „madžaroni“ će dobiti najviše glasova, njihovih će ljudi doći najviše u sabor. Ali „javno mnienje“ — t. j. sav hrvatski i mnogi tudji sviet zna i misli i sudi, da je više hrvatskoga naroda proti „madžaronom“, nego za „madžarone“. Mnogi i mnogi „madžaron“ vrlo dobro i sâm znade, da nikad ne bi ni vidio zagrebačkoga sabora, kad bi njegovi izbornici onako glasovali, kako to traži „javno mnienje“. — Ili još ovo: Nadje se čovjek u narodu, koji se hvali da je prvi poštenjak, hoće da vodi prvu rieč u narodu, da bude vodja, — a sav sviet zna i govori, da je nitković.

„A, to je to javno mnienje, to — što „sviet govori“! Do

toga ja ništa ne držim. Neka sviet misli i govori, što mu drago, — pametni i pošteni ljudi nikad na to ne paze. Kamo ćemo doći, ako budemo pazili, što „sviet govori“!“

Tako mnogi govore o tome javnome mnienju: viču na „tobožnje“ javno mnienje, pišu proti njemu, bune se proti njemu, — a ipak se boje toga javnoga mnienja. Imadu li pravo? Što vi mislite?

Nemaju. Istina je, pametan i pošten čovjek ne pazi, što će reći ovaj ili onaj zavidnik, što će reći ova ili ona bezposlena baka. I ima pravo, što na to ne pazi, jer ovaj ili onaj njetko — to još nije javno mnienje. Kad se kaže: „govori se“, „čuje se“, „čuo sam“, to još nije javno mnienje. Svašta se čuje, svašta se govori, i ovako i onako, — ali javno mnienje — to je samo jedno.

Javno mnienje — to je ono, što je u duši naroda, to je ono, što je u saviesti njegovoj.

Da bolje razumiete, kazat ću vam ovo: Ima stara rieč: **„Glas naroda — glas božji“** (ili latinski: Vox [reci: voks] populi — vox Dei). To je drugimi riečmi: Što narod hoće, to je volja božja.

Je li to istina? — Jest, to je istina, samo i tu treba razlikovati. Nije „glas božji“ svaka vika, buka i buna, pa i ako viču i buče tisuće i tisuće ljudî: za krivicu mogu vikati. Pravi glas naroda — taj ne viče svagda, a riedko se čuje glasno; pravi glas naroda — to nije ono, što sviet viče i buči, nego je ono glas naroda, što narod u duši nosi, što narod misli. Koliko puta stotine i stotine ljudi jedno viču i buče, a svaki pojedini znade u duši, da za krivicu viču! I ničega se u taj čas toliko ne boje, koliko se boje toga, da jedan drugomu ne pogleda u dušu, jer bi u duši našao glas pravicu, glas božji, a to je i pravi glas naroda.

„Kako bi to bilo, da bi narod u duši baš svagda nosio glas božji? Zašto bi to moralo biti?“

Zato, što je čovječja duša od Boga, i ona se ne može prevariti nikako: sve na svietu možeš prevariti, ali duše svoje ne možeš prevariti. Duša ti može biti zla i crna, ali ona svagda zna, da je zla i crna, nju uviek nješto vuče za pravicom i za svietlom, i nema mira, dok ne dodje u dobro. Zato i narod može na sva usta vikati za krivicu, ali je duša narodna za pravicu.

„Pa kakvo je to onda javno mnienje, kad je sakrito u duši? Tko vidi u dušu? Tko bi se bojao toga, što je sakrito?“

„Tko vidi u dušu?“ — pitate? Nitko nikomu ne vidi baš u dušu, ali svaki čovjek sudi po sebi, pa što mu kaže njegova duša, to vidi i u duši drugomu. I tako baš nastaje ono, da svi jedno misle; tako baš i nastaje ono javno mnjenje. Nije to javno govorenje, nego baš mnienje: svi jedno mniju, jedno misle.

Ali je čovjek kukavica. A najbolje se vidi čovječja kukavština u tom, što nitko nema kuraže kazati ono, što svi misle. Ali kad to javno mnienje dozrije, kad je zrelo, kad već hoće da se razpukne, — onda se i razpukne; onda se nadje čovjek, koji posluša glas svoje duše, glas božji, i onda takav čovjek kaže ono, što svi misle, i onda svima padne kamen s duše: onda se čuje glas naroda, onda progovori ono „javno mnienje“. Jao si ga onda onima, koji su proti glasu svoje duše širili drugačije glase!

A ima ih dosta, koji proti glasu svoje duše, proti glasu naroda, proti javnom mnienju — šire i raznose glasove svoga želudca, svoje koristi, svoje slave. To osobito rade novine. Ima novinâ, koje nemaju druge brige, nego da narodu siplju prašinu u oči, lievaju mu otrov u dušu, samo da narodu dušu smute, da javno mnienje zabludi, jer siju laž.

Zato ću vam kazati još dvoje.

Prvo je ovo: Težko narodu, gdje nema ljudî, koji bi imali srca kazati ono, što hoće javno mnienje! Taj je narod kukavica. Taj će narod i propasti, a ne će mu se naći vodja, koji bi ga izveo na svietlo, koji bi duši narodnoj dao oduška: da kaže i učini, što mu je na srcu.

Drugo: Težko narodu, gdje cvate laž. I taj je narod propao, jer je to i veća kukavica, kad se boji glasa svoje duše, pa sâm sebi daje rog za svieću.

I tako je moja prodika gotova, — pa hvala, što ste me poslušali.

Ala Madžar cvili!

Znate, da je Niemac stotine godina davio Madžara i Hrvata. Naši djedovi već pred 200 godina, odmah, kako su pravo upoznali Niemca, — nisu ga mogli živa vidjeti. Tako je već prije 200 i više godina hrvatski knez i velikaš Frankopan napisao:

Ne viruj Nimcu, ka' ni suncu zimsku!

A Madžari znadu još ljepše o Niemcu:

Prijatelju, ne vjeruj se Niemcu,
Pa kazo ti, što goder mu drago!
Ma ti dao sve crno na bielom
I na pismu, kolik kabanica,
Pod pečatom, kolik gibanica:
Obećavo ne znam kako sveto,
Po Isusu to je sve prokleto.

Ovako se, vidite, mrze narodi! A od kuda mržnja, zašto mržnja? — Samo onoga mrziš, komu ništa ne možeš, koji je jači, a čini ti krivo. Jer ako je tko jači, a ne čiti ti krivo, ti ga poštuješ, ti mu se diviš, pače i klanjaš. A tko je slabiji od tebe, a hoće ti krivo, toga prezireš. Takvi su ljudi. Tako je bilo i bit će.

Ali pustimo takvo mudrovanje! . . .

Istina je, da se Madžari tuže, kako su ih Niemci iz Beča davili, kako su madžarske pravice i zakone gazili. Ali — eto čuda, sve se promienilo! Madžari su postali prijatelji Niemcu. Nije tomu davno, što je sâm njemački kajzer (car) došao u Budimpeštu k Madžarima i tamo Madžare hvalio do nebesa, i tu se je to prijateljstvo potvrdilo i učvrstilo. Dobro pazite: Nije dajč-kajzer došao u pohode ugarskome kralju u njemački Beč, nego je došao u madžarsku Peštu!

Kako se je to dogodilo, da su neprijatelji postali prijatelji?

To vam se je dogodilo ovako: Niemci su od starine imali jednoga cesara i više kraljeva i knezova. Već davno bio se nastanio njihov cesar u Beču i dobio na svoju glavu još i krunu češku, ugarsku i hrvatsku. Česi, Ugri i Hrvati, — to nisu Niemci, to i Bog zna, da nisu. A onaj njemački cesar i njegovi ljudi htjeli su sve ove narode vladati na njemački način, svima su htjeli nametnuti njemačke zakone i jezik. Česi se nisu dali, dugo su se borili, ali su prije 280 godina (god. 1620.) potučeni na Bieloj Gori. Digli su se i hrvatski i madžarski velikaši, ali su naši velikaši Zrinjski i Frankopani prije 230 godina (god. 1671.) izgubili glavu, a s njima i njeki madžarski velikaši. I tako je u tom njemačkom carstvu nastao mir, koji je trajao blizu 150 godina, — sve do francezke bune i Napoleona. Napoleon je to carstvo rastepao, Niemce pritisnuo, a cesara njemačkoga prisilio da se je odrekao časti „rimskoga" cesara, pak se prozvao „cesar od Austrije", pustio ostale Niemce u miru, a zadržao

samo nješto Niemaca, pa Čehe, Ugre, Hrvate i nješto Poljakâ. To drži i danas.

Sve vi to ponješto već znadete, a znate i to, da su se oni drugi Niemci sjedinili, i da su potukli Franceze, i da imadu svoga kajzera u Berlinu, i da su danas u Evropi najjači. Oni su tako jaki, da su htjeli gospodariti i u državi bečkoga cesara. Ali to se nije dalo, jer se ne dadu Česi, ne dadu se Madžari, a bogme su se njekako koprcali i Hrvati. Vidjeli su Niemci iz Berlina, da to ne će tako lako ići, — ako ne nadju prijatelja pod samom vladom bečkoga cesara. I našli su prijatelja, — našli su Madžare. — Čim su ih premamili? To je bilo lako. Madžari nisu trpjeli bečke vlade, koja ih je davila, — to je poznato. Drugo: Berlinski Niemci obećali su Madžarom, da će ih osloboditi izpod bečke vlade, da će im dati madžarsku vladu u Pešti, pa neka vladaju i sebi i drugim Ugrima (Slovacima, Rumunima, ugarskim Hrvatima) — neka im vladaju, kako znadu. A austrijski Niemci neka vladaju i sebi i Česima i Poljacima i dalmatinskim Hrvatima, — kako znadu. I tako je carstvo bečkoga cesara razdieljeno na dvoje: na jednoj strani su gospodari austrijski Niemci, na drugoj ugarski Madžari. To je ono dvojstvo ili dualizam, o kojem sam već govorio.

Madžari su bili srećni i blaženi: oslobodili su se bečke vlade, koja ih je stotine godina davila. Pa ne samo to: dobili su slobodne ruke, pa su radili ne samo u Ugarskoj, nego i u Hrvatskoj, — radili su i rade, kako znadu i mogu.

„Pa što si onda napisao ono, da Madžar cvili? Što bi cvilio, kad mu je dobro?"

Čekajte malo, redom se ježi . . . Kako su Madžari bili veseli i pijani od veselja, jedan čas su rado igrali (plesali), kako su Niemci u Berlinu svirali. Ali napokon su vidjeli, da je to prijateljstvo skupo. Prosudite samo: Ako u Berlinu odrede, da bi bilo dobro poslati koji brod naše države u Kitaj, — taj brod će ploviti u Kitaj, naši će momci u Kitaj, i to na naš trošak. Dosta vam budi rečeno, da je naša austro-ugarska država u savezu s Njemačkom, i da Njemačka u tom savezu vodi prvu rieč, kad se pita za velike stvari, za rat i t. d. A to sve stoji novaca, — a Madžaru nema od toga koristi. Nije čudo dakle, što mu svirka iz Berlina nije po volji. — Ali to nije sve. Ugarska je puna njemačke robe; i bez njemačkih novaca tamo se ne može ništa. I to nije pravo Madžaru.

Ali ni to još nije sve. Glavno je ovo: Niemci su predali

Madžarom vladu nad drugimi narodi u Ugarskoj i nad Hrvatima u Hrvatskoj, i baš zato i samo zato su se Madžari primirili s Niemcima. Ali ako je Madžaru bio težak njemački jaram, i Slovaku, bi i Rumunu, a bogme i Hrvatu bi bila bolje po srcu slobodica i svoja voljica . . . Ali ne dadu, pa ne dadu . . . Madžar ne pita ni za Hrvata, a kamo li za Slovaka! Sve malo po malo — Madžar je ostao sâm, nigdje nema prijatelja, samo mu se Niemac kaže, da mu je prijatelj, a nije daleko vrieme, kad će i Madžara za vrat! . . . A ovi siromašni Česi, Slovaci i Hrvati s braćom — oni imadu barem roda, imadu tamo na istoku i sjeveru njekakvoga bradata strica, Rusa, koji bi mogao i Niemca doseći po glavi, pa i dalje.

I sad je Madžar počeo cviliti. Našlo se Madžarâ, koji su sve to progledali, pa počeli pisati i trčkarati k Francezu u Pariz, neka bi ih preporučio kod svoga prijatelja Rusa: neka bi se Austro-Ugarska odrekla njemačkoga saveza i prijateljstva, neka bi izašla iz „trojnoga saveza“ (u tom je savezu s Niemcima i Talijanska, — a to su tri), — neka bi izašla iz toga saveza, pak složila savez s Francezkom i Ruskom — proti Niemcu. A da Rusa udobrovolje, obećaju Madžari, da će od sada bratski postupati sa slovjenskim narodima u Ugarskoj, da će Slovaka i Hrvata ljubiti i milovati kao brata. Tiesno je bogme, kad Madžar tako govori!

Ali Francez haje i ne haje. Zašto ne haje? Zar ne vjeruje Madžaru? Kako ne bi vjerovao, kad vidi da je u strašnoj stisci! To i sliepac vidi. Nego valjda Francez misli: Madžar ne zna, što je sloboda i prosviećenje. On previše drži do sebe, on vidi samo sebe, a to tako ne ide više kod nas u Evropi. Mi u toj Evropi hoćemo kakove-takove ljude, a Madžar vidi u ugarskoj zemlji samo sebe, on se je naučio gaziti po ugarskoj zemlji, kao konj po njezinoj pustari. To već kod nas ne ide. Mi, ako kojega slabijega koljemo ili strieljamo, mi mu barem dademo sablje, puške i topove, kakve i mi imamo. Eno Buri u Africi dobili su od nas najbolje topove! A Madžari Slovaku i medjumurskomu i bačkomu Hrvatu ne dadu ni škole u njegovu jeziku!

Tako možda misle Francezi. Ali mi smo Hrvati druge ćudi. Ako Madžari sutra obećaju, da će nam biti braća, mi ćemo sve zaboraviti, mi ćemo se s njima bratimiti, jer nam srce kaže, da je mržnja prolazna, a ljubav vječna. Mi ne znamo pravo mrziti nikoga osim — rodjenoga brata.

Potrošne ili konsumne zadruge.

„Zadruga“ i „zadruga“ i opet „zadruga“, — sve samo „zadruga“! Kao da svietu prieti njekakav strašan neprijatelj, — sve se stišće i skuplja u svakakve zadruge i družtva, kao ono ovce, kad navali vrućina: skupe glave jedna k drugoj.

Nješto nije dobro, kad se sviet tako boji i kupi na hrpu. A znate li, što nije dobro? „Nije dobro čovjeku biti samu“, — kako kaže staro sveto pismo. Ali su ljudi na to zaboravili, svatko je htio biti sâm, htio je biti svoj i slobodan, raditi po volji. E, pak dobro! Svatko neka bude sam, neka radi sve, što zna i može, neka ne pazi na drugoga.

Ali što je od toga nastalo? Ne ću vam spominjati, kako su raztepene stare hrvatske zadruge, nego ću vam u kratko reći, što se je dogodilo u trgovini.

Od kad ima svieta, najlakše se čovjek može obogatiti trgovinom. Zato je trgovina svakoga sebi vukla, osobito od onda, od kada se je čovjek počeo tako vladati, kao da je sâm na svietu. Pazite malo: Ima njegdje u selu trgovac, i dobro mu ide posao. Vidi to kakav dotepenac, i misli: Zašto ne bi i ja tako? I otvori trgovinu uz staroga trgovca, i još daje jeftinije. Što ga briga, ako onaj prvi propadne! To vam je, vidite, konkurencija, nadmetanje, i to nepošteno nadmetanje. Do sutra vam ne bi izbrojio svih nepoštenih načina, kako se ljudi nadmeću, ne pitajući: je li to slobodno po duši. I tako je takova nepoštena i bezdušna konkurencija uništila mnoge naše trgovce, osobito obrtnike (zanatnike), a mjesto njih su počeli nicati kao gljive svakakvi novi trgovci, najviše došljaci. I sve to liepo i gospodski živi.

Ali se pita: Na čiji račun živu toliki trgovci? — Na račun onoga, koji troši, na račun potrošnika ili konsumenta.

Dugo su ljudi, koji kupuju, dugo su potrošnici podnašali taj novi jaram. Vide oni, kako trgovci dobivaju robu iz fabrike, ili od radnika i poljodjelca — vrlo jeftino, a kako prodaju skupo: moraju skupo prodavati, da mogu živjeti, kad ih je toliko! I potrošnicima se otvori pred očima. „A, čekajte vi malo! Ne ćemo tako! Mi, koji kupujemo, — mi ćemo se složiti, mi ćemo sebi dobaviti sami robu iz fabrike, od radnika i od poljodjelca, —pa ćemo se sami namiriti i podvoriti. Nije ni nama vrana mozag izpila, da mi vama dajemo zaslužiti toliki profit!“

I zbilja: Složili ljudi „Potrošnu zadrugu“, načinili svoj dućan (butigu), namjestili tamo svoga čovjeka, uplatili ponješto novaca za robu, — i dobavljaju liepo svakakvu robu vrlo jeftino: računaju samo toliko više, da pokriju troškove. Razumije se, da iz svoga dućana prodaju robu samo svojim zadrugarima. I trgovački zakon dopušta ovakve zadruge, i ne računa im i ne nameće nikakvoga poreza, jer ne trguju na dobitak, nego samo zajedno robu kupuju i medju se diele.

Mi se tužimo, i istina je, da se kod nas obogaćuju kojekakvi došljaci, i to trgovinicom. Dodje njetko od njekuda s torbom na ledjima, dolje mu vire prsti iz cipele, a gore vlasi iz šešira, — a za kojih deset godina otide s punom kesom u veći grad. A sve je to izsisao od našega seljaka: kupovao kakvu god tričariju po 10 novč., a prodavao po 20, 30 i više, — kako je htio.

Ima već po njekim našim mjestima ovakvih „Potrošnih zadruga“, — ali sve se bojim, da će još dosta vremena proći, dok se i naši seljaci opamete i slože ovakve zadruge po čitavom domu našem. Nije to Bog zna kakva mudrost, ali naš se čovjek ne će ganuti, a kad se gane, ne zna se pravo okrenuti. Treba tu ipak znati, od kuda se dobiva ova ili ona roba, treba tu robu znati urediti, treba tu račune voditi, treba znati napisati pametno i razgovjetno pisamce i t. d. Sve to, velim i opet, nisu velike premudrosti, — ali ipak treba znati.

Ali i prije ovoga još bi više trebalo našemu seljaku stvoriti drugih zadruga, koje bi mu pomogle doći do novaca, da bude imao za što kupovati. A znate: ne smije se kupovati za posudjene (pozajmljene) novce, nego za svoje. A poljodjelac nema svojih novaca, ako što ne proda. Treba dakle znati i moći dobro prodati. Toga opet naši poljodjelci ne mogu svagda i ne znadu. Zato bi trebala opet „zadruga“, — i to tako zvana „Proizvodna ili produktivna zadruga“. Ali o toj opet zadrugi drugi put.

Nazdravica i molitva mladoj.

Eh, mlada, mladienka! Ima li što ljepše, ima li što milije i veselije pogledati, nego nju, mladu u svatovima, s njezinim mladiencem, vojnom, gjuvegijom — ili kako se još zove! Ima li

ljepše i milije popievke od onih, što se pjevaju njoj, mladoj? Nema. Sve, što je liepo i milo, to je naš sviet složio u te popievke, da bi koji put od miline baš i zaplakao.

Daleko je još i Mala Gospa i Sveta Kata, — ne ćemo tako skoro u svatove. Ali u ovoj sparini i oblačini — čim ćemo se koliko-toliko razvedriti! Nebo oblačno, u zraku omara i sparina, „Dom“ pun kojekakvih mudrija, sve samih njekakvih „zadruga“, — da bi čovjek odmah zaspao. Pa hajde da barem pomislimo na jesen i zimu, kad se bude trošilo ovo, što se sad u znoju priradi. Možda ćemo koga-toga ženiti, koju-tu udavati.

Ne ćemo dirati u popievke, nego ću vam zabilježiti jednu zdravicu i jednu molitvu mladoj. A i zdravicu i molitvu izmisli su za svoje mlade naši junački Hrvati tamo na kraju Dalmacije uz Crnu Goru, u kraju Konavlima uz naše more. Tamo je malo ne sâm goli kamen, visoke gore, a najviše im rodi vino.

Zdravica je i molitva baš od rieči do rieči onako ovdje zapisana, kako oni govore. Po tom vidite, da oni naši seljaci govore baš onako, kako hrvatska knjiga piše. Njihov je govor kao i bosanski i hercegovački hrvatski govor najljepši, pa zato se u tom govoru i pišu naše hrvatske knjige.

Ali čujte sad najprije nazdravicu mladoj:

A ova mlada mladica iz ovoga svoga rodjenog doma, od koga je odstupiti naumila, stupila mladica s Bogom u veliki dobri čas, da se ovomu domu ne bude vele (t. j. mnogo) poznati, nego na svakom junačkom dobru ostati! A u oni sretni i čestiti dom, u koji ima doć, da Bog dâ, da bude doći od koristi, a svemu rodu i plemenu od dike i od časti!

Da Bog dâ, da ova mlada mladica bude svakom dobra i ugodna: prvo — Gospodaru Bogu svojom molitvom, pak svoiem starješinam dobrotom svojom, a svomu drugu ugodna i milostna do stare starosti; — tkogod bude ovu mladicu vidjati i u putu sretati, da je svak bude dobriem riečima nadarivati, a pred zbornom crkvom za liepo zdravlje pitati! — da svak bude rieti (t. j. reći), tkogod je bude vidjeti: Blaženi Bog, koji je stvori, otac i mati, koji je rodi, domaćin, koji je odgoji, braća, koja je liepo svjetovaše, na liepi je nauk naučiše i na ovi kršćanski put opraviše! — da budu blagosivati put, po kome je došla, pa i onoga, s koiem je došla. S njim došla svaka dobra i čestita sreća!

Da Bog dâ, da nitko ne reče: nesretna nesretnice, nego svak: dobra dobrosretnice, a sa zemanom (t. j. s vremenom): dobra i čestita domaćice!

To je zdravica, a evo sada molitve mladiencima:

Od Boga vam sveti blagoslov, a od mene molitva!

I moji mladi mladienci! Da vam Bog dâ, da na koji ste put stupili, da budete stupili u veliki dobri čas! Bog vam dao najprije medju vama liepu ljubav, kako vam je sad u vašoj mladosti, da vam bude i u vašoj starosti! Bog vam dao na ovi sviet jedan liepi cviet: prve kćeri, a potonje sinove, i to sinova, kako tresova, a kćeri, kako pramaljetnih cvietova! Da bi vam bila s kćerima u mladosti dika, a sa sinovima u mladosti dika, a u starosti i dika i hrana! Da bi kćeri za mladost poudali, a sinove za starost poženili, da bi braća sestre udavali, neka nevjeste ne zatiču zaove, da nije u dvoru medju njima kavge!

Sad ajte s Bogom u miru božjem! Sreća vam dobra na put, zla vam stranput! Dao Bog i sveti Spas, da vam se zgodi i veliki dobri čas! Kako radili, onako i uživali, a štogod činili, Boga se bojali i duše svoje ne ogriešili!

A još znadu naši Konavljani zdravicâ, pa ako vam je po volji, — ima u „Domu“ malo prostora i za to.

Mali razgovori.

Život.

Punica i svekrva. Vi, koji znate, što je punica, a što svekrva, — vi biste se smijali, kad biste čuli koju gradsku gospoju, kad kaže, da ima punicu! I to kaže samo onda, kad ju tko opomene, neka govori hrvatski, — onda će reći da ima punicu, jer Niemac ne razlikuje punice od svekrve, kao što ne razlikuje ni strica od ujca: njemu je i punica i svekrva *„švigermuter“*, a stric i ujac — to je *„onkel“*. A onda gospoja čuje od muža, da ima punicu (jer mužka gospoda govore i hrvatski), pa misli, da je i njezina *švigermuter* hrvatski punica.

Ali nisam nakanio o tom govoriti, nego ob ovom: Da uzmete u ruke koje šaljive novine za gospodu (osobito njemačke), vi se ne biste mogli prečuditi, zašto je gospodskim muževima toliko na zubu *punica*: nema šaljivih novina, koje ne bi na svakoj strani zabole trn u petu — punici, i samo punici! Za gospodske je muževe punica — pravi zmaj, pravo strašilo. Kad oženjeni gospodin najružnije sanja, onda je sigurno sanjao o svojoj — punici! Vi biste se tomu čudili, jer vi svoje punice ne vidite po godinu dana, vi za nju gotovo i ne znate, kao ni ona za vas. Ali je drugačiji život u gradu, nego na selu. U gradu ponajviše živi punica kod kćeri, ako je udovica. Sad razumiete: Dosta je jedna žena u kući, a kamo li dvie!

A gradske se gospoje ne bi mogle prečuditi seoskim snahama, što se tuže na *svekrve*. Gradska žena vidi svoju svekrvu možda samo jedan put u životu, i to na dan svadbe, — a onda svaka k sebi. Nema toga u gradu, da bi mati živjela kod oženjena sina. I tako nijedna gradska žena nema u kući ni snahe ni svekrve. — A na selu je opet drugačije: Mati živi na svom, ima sina i vodi mu ženu, sebi snahu. Eto dvie žene u kući, eto kavge, eto tužbe na *svekrve!*

I tako razumiete, zašto gospoda toliko prave komediju od punice, zašto ju toliko bockaju. Drugi način života vuče za sobom druge obiteljske običaje, radosti i neprilike: tamo je neprilika punica, ovdje svekrva. A ipak bez njih ništa: bez punice nema snahe, bez svekrve nema zeta.

Koja po tom ipak više vriedi? — „Blažene svekrvice!“ — čujem sa svih strana, kako mole gospoje i snašice. „One su nam dale naše muževe“ . . .

Seljačka skupština — ciganski vašar. Kaže se, da je *život — borba*. Pa i jest. Bori se čovjek za život i rukama i nogama: radi i hoda, da dostigne sreću. Ali niste možda na to ni pomislili, da se čovjek najviše bori *jezikom, govorom*. Čovjek se bori jezikom, od kad ima svieta, ali osobito od onda, od kad vladari ne vladaju sami, nego narod ima svoj sabor, pa se tu govori, govori, brate, — kao za okladu. Njeki je Švaba govorio u Beču 22 sata bez prestanka, a i naš Stevo Kutuzović može govoriti u saboru, kad god hoće. Francezki se sabor zato i zove *parlament*, a to znači *govornica (parla* to je: *govori)*.

A od kada su se stvorile i druge skupštine, kao na pr. *županijske skupštine* u banskoj Hrvatskoj, pak *občinska vieća;* od kad se stvaraju svakakva družtva i zadruge, — od onda dolaze i seljaci u skupštine, pak i oni moraju govoriti. Ne znam, kako se vladaju naši seljaci u občinskom vieću, — ali mi se čini, da oni tamo najviše šute, kao somovi, ili samo kimaju na ono, što kažu „gospoda“. A kad bi koji i htio što kazati, ja mislim, da bi svi na jedan put počeli govoriti.

Tako sam ovih dana vidio, kako su došla gospoda od županije u selo, a prije su bili pozvani seljaci: bila je njekakva *komisija* za župnikove štale, trebalo je tê štale popraviti, pa tu imaju rieč i seljaci-župljani. Ali da ste čuli tu rieč! Kad su gospoda što pitala, čim je jedan seljak otvorio usta, da odgovori, — odmah svi s njim i za njim govore, tako da se je čula samo buka, žamor, — kao na ciganskom vašaru, ili u staroj židovskoj školi! Ne zna naš čovjek premučati, dok jedan kaže svoje, dok on svoje samelje, pa neka on onda svoje melje, — nego je žito još u grotlu, a drugi već usiplje kukuruz, treći pšenicu, četvrti bob, — i tako će se samljeti zamet za svinjski napoj, a ne brašno za pogaču.

Zato pazite, ljudi, na to. Sad se osnivaju svuda novčane *„Seljačke zadruge“* u kojih će i seljaci morati govoriti i razpravljati. Pazite, da ne budete svi na jedan put mljeli. Razpravljajte *„parlamentarno“*, t. j. redom. Učite se na red. Neka nitko ne govori, dok drugi ne svrši. Tko hoće mljeti, neka se prije javi mlinaru, t. j. *predsjedniku skupštine*, pa kad on *dade rieč*, onda govori. Dok drugi melje, ti se već onda javi predsjedniku, drugi za tobom, pa kojim ste se redom javljali, — onim ćete redom *dobi-*

vati rieč. I onda će sve to ići liepo, *„parlamentarno“*, — kao u Parizu! Ali ako vam *predsjednik* ne bude valjao, ne će biti ništa: on je duša svemu.

Ali ako vas bude koji puta i desetorica govorila na jedan put, — neka vas ne bude odmah strašno sram. Gospoda naša znadu sva ova parlamentarna pravila, — pa ipak i u gospodskih skupštinah često melju svi na jedan put . . .

Politika.

Ne znaju ljudi, što je politika. Njeki naši ljudi, pa i najučeniji misle, da je samo to politika, kad se glasuje za narodnoga zastupnika, ili kad se psuje novine jedne i druge stranke, ili kad iz kojega „kluba“ izključe t. j. iztjeraju kojega člana, jednom riečju misle se: da su samo gospodske i fiškalske petljanije, — da je samo to politika. Jest, istina je, i to je — na žalost — politika, — ali to je zadnja politika. Gdje ima ljudî, gdje se ljudi dogovaraju i dokančaju, tu ima i svakakvih ciganija i petljanija, to je istina. Ali to nije prva stvar, to je samo nuždno zlo, kao trn na ruži.

Prava politika — to vam je ovo:

Prvo, učiti narod, kako se ljudski živi na svietu. A ljudski ne možeš živjeti, ako ne poznaš svieta i ljudî. Treba ti znati, kako su ljudi njekada živjeli i borili se, kako sada žive i kako se bore, što misle i snuju. Osobito treba znati, kakvih ima na svietu *naroda*, kakva im je zemlja, vlada i ćud, što ih goni, koga ljube i mrze i zašto. Onda moraš poznati svoj narod: koliko ga ima, kakva mu je zemlja, kakav mu je imetak, ćud i cieli život. — Bez svega ovoga — politika je komedija i djetinja igra, ili lopovština i petljanija. — Ovo bi bio posao naših knjigâ, a osobito naših novina, ali je tomu u njima malo traga. Ako odbacite ono, što naše novine prepisuju iz njemačkih novina, ne ostane vam ništa, nikakvoga nauka, nikakvoga glasa iz naroda, o narodu ili za narod.

Kad bi naši ljudi sve ovo barem ponješto znali, onda bi se tražili i skupljali oni, koji jednako misle, a ne bi trebalo gončine ni biča za izbore. Ali nisu izbori glavna stvar. Naši su protivnici tako jaki, da bi mi uz najveću slogu težko proturali u sabor većinu naših ljudi. Zato treba raditi *posvuda, svaki* Hrvat neka bude zastupnik — zastupnik naše hrvatske stvari.

„Gdje, kako će biti zastupnik?“ — pitate. Ne ću vam mnogo govoriti, nego u kratko samo ovo: Osim sabora imamo mi u banskoj Hrvatskoj još i druge skupštine, i to *županijske i občinske*. Svuda bi se ovdje morao čuti naš glas. A kako je danas, — to je kukavno. U občinskom vieću svuda su naši ljudi, — a ipak se po občinama radi, kako drugi hoće.

Ali za danas dosta.

Dom i rod.

Hrvatska nariečja. Znate, da ni dva čovjeka ne govore posve jednako, a kamo li bi čitav jedan narod jednako govorio! Tako ni svi Hrvati ne govore jednako.

Ako se pravo uzme, čitav narod slovjenskoga plemena od našega Jadranskoga mora do Crnoga (što nije grčko i arbansko) — to je sve jedan jezik. Samo se na zapadu razlikuje malo *slovenski*,

a na iztoku *bugarski* govor od pravoga *hrvatskoga*.

Ali ni pravi hrvatski govor ne govori se svuda jednako: ne govori se svuda hrvatski ovako, kako mi evo u „Domu“ pišemo. U Istri, u Primorju, po otocima, u sjevernoj Dalmaciji ne govore naši ljudi, *što*, nego *ča* ili *če;* u Podravini, gornjoj Posavini i zagrebačkom zagorju takodjer se ne govori *što*, nego *kaj* ili *kej;* a *što* — tako se govori u Lici, u najdolnjoj Posavini, u Bosni, u zagorskoj Dalmaciji, u Hercegovini, u Crnoj Gori i u Srbiji. Učenjaci naši prozvali su one prve *čakavci*, druge *kajkavci*, a treće *štokavci*. Ali se pokrajinski govori ne razlikuju samo po tom, što jedni govore *ča*, drugi *kaj* mjesto *što*, nego i po drugom. Tako n. pr. „čakavci“ kažu *rekal*, „kajkavci“ kažu *rekel*, a „štokavci“ govore *rekao*. — Još treba spomenuti, da ni svi „štokavci“ ne govore posve jednako, kao ni svi „čakavci“ i „kajkavci“. Osobito se „štokavci“ u tom razlikuju, što jedni govore *lipo*, drugi *liepo*, a treći *lepo*. Najviše ih govori *lipo* (u Dalmaciji, Bosni i Slavoniji), onda *lepo* (u Sriemu i Srbiji), a *liepo* govore na jugu: u Dalmaciji, Hercegovini i Crnoj Gori. Vidite i sami, da mi u knjigama pišemo *liepo*, a ne ni *lipo*, ni *lepo*. Naša braća na iztoku (u Srbiji), koji pišu ćirilskim pismom, — oni pišu *lepo, belo, mleko* i t. d.

Pokrajinski govor zove se *nariečje* ili *dijalekat*. Hrvatski dakle jezik ima tri glavna nariečja ili dijalekta.

Sviet.

Konkordat. Nema tih bajuneta, pušaka, topova, ni nikakvoga oružja, koje bi moglo tako daleko vladati i zapoviedati, kao što to može *misao*. Evo, gledajte: U Rimu sjedi jedan čovjek, *papa;* nema ni vojnikâ, ni pušaka, ni topova, — a neka kaže jednu rieč: od iztoka do zapada sunca i od sjevera do juga dignut će se milijuni i milijuni — i poslušat će tu rieč iz Rima! Kako to, zašto to? Tko je sjedinio, tko je skupio silnu tu vojsku, koja je svaki čas spremna na sve, — ako to zapoviedi njezin vodja? Tu je vojsku skupila *jedna misao*, t. j. jedna *vjera*. Ovakvoga vladara ni ovakve i ovolike vojske nema više na svietu, to svi priznaju. A ima na svietu, medju ljudima i drugih velikih *misli*, pa nijedna druga misao nema takvoga vodje i tolike vojske. Neka misli, tko što hoće — ali ova vjerska misao mora biti nješto posebno, kad je ona jedina mogla stvoriti ovakovu vojsku po čitavom svietu . . .

Ali sad ne diram u to, naučit ću vas nješto drugo.

Znate, da ima na svietu mnogo vladarâ: carevâ, kraljevâ, knezovâ, vojvodâ, i t. d. I svaki ovaj vladar hoće da bude u svojoj zemlji prvi gospodar, pravi vladar i vodja. Sad pazite: Dodje kakva zapovied iz Rima, od onoga vodje, od *pape*, — i sve će na njegovu zapovied. Eto vidite: rimokatolici u svakoj zemlji imadu *dva* vladara: jednoga u Rimu, drugoga u svojoj zemlji. Što će biti, ako se ova dva vladara ne slažu, ako se koji vladar ne slaže s papom? *Dvama gospodarima ne može se služiti.* Što će biti?

Jedno vrieme bit će svakako, a onda, ako bude vladaru stalo do mira, — morat će se pogoditi s papom; morat će se pogoditi: u čem, kada i kako njegovi ljudi-podložnici imaju slušati papu, a u čem, kada i kako zemaljskoga svo-

ga vladara i njegove zakone. Ovakva pogodba izmedju vladara i pape zove se *konkordat.*

Ovakav je konkordat sklopio s papom god. 1855. i naš vladar. Što se kaže u tom konkordatu, i moraju li se rimokatolici tomu konkordatu pokoravati, — to bi bila duga pripoviest, a za danas dosta i ovo.

Nauka, umieće i knjiga.

Sredjeno znanje. Ima ljudi, koji su se svašta učili i čitali, a ipak ne znadu ništa pravo. Kad ih pograbiš u kojoj stvari, u kakvoj prepirci, vrludaju ovamo i onamo, govore koješta, — ali sve to nije ni u kola, ni u sane, svega toga ne bi ni medju dva drveta stisnuo, štono je rieč. Za ovakve se ljude kaže, da znadu od *svašta nješto, od cieloga ništa,* jer kad ih pritegneš i pritisneš, da se drže jednoga puta ili jedne stvari, onda ili stanu, pa ne mogu dalje, ili krenu stranputice. — Naprotiv ima ljudi, koji možda manje znadu o svačem brbljati, ali njeke stvari dobro znadu i tu ih ne možeš utjerati u škripac. Za takve se kaže, da im je *znanje sredjeno* ili *uredjeno,* da imadu *„sistematskoga znanja"*, da misle i govore po *sistemu,* t. j. po redu, da im je pamet *naučena* ili *disciplinovana.*

Vrlo ima malo ljudi, koji bi *bez škole* znali po redu misliti; a još ih ima manje, koji bi došli do sredjenoga ili uredjenoga znanja bez škole. Zato i jesu škole. Ali opet nije ni to istina, da svaki onaj, koji je bio u višoj školi, — da taj svaki znade po redu misliti i da mu je znanje uredjeno. Tko ima od Boga bistru pamet, tomu škola mnogo pomaže.

Ovako, vidite, kako mi u „Domu" pišemo, — to nije *sistematsko naučanje,* mi ne idemo *po redu,* nego donašamo baš svašta, razgovaramo o svem i svačem. Pa zašto tako radimo ?

Ne pitajte! *Bez muke nema nauke,* — a ljudem se ne će muke. Premda je red za čovjeka stvoren, ili ako hoćete: premda je čovjek sebi stvorio red, — red čovjeku smrdi. Ako hoćeš red, moraš sve *razrediti, razlikovati,* — a toga se čovjeku ne će. Znate, da „Dom" koji put broji: *Prvo, Drugo, Treće,* — pa već to njekima nije po volji. Svakomu su po volji laki razgovori, gdje ne moraš misliti, nego ti pamet sama leti, kao ono leptir od jednoga cvieta na drugi, ili ptica s grančice na grančicu.

Ali ipak ima naših seljaka, koji su upravo željni pravoga znanja. I njima će se zadovoljiti, kad bude gotov „Sveznadar", tamo oko Svih Svetih.

Svaštice.

Proklete muhe! Bože prosti! I one su stvor božji, ali ih je Bog stvorio valjda samo za pokoru čovjeku. Nije to najveća pokora, što čovjeka i živinče uznemiruju, nego ima od njih još mnogo veće nesreće. Iztražilo se već i dokazalo, da *muhe prenašaju bolesti.* Znate, da muha najvoli smrad, osobito mrcinu i strvinu. Sad pomisli: čeprkala je gadljivica jedna negdje na strvini, a onda mi doleti na kruh, ili sir! Možda je donesla u gubici otrova, ubost će me, poganica, otrovat će mi krv, i ja sam pod ledinom! To se je već više puta dogodilo: ubola ga muha — i mrtav! Baš sad pišu iz južne Afrike, da su tamo najviše muhe krive, što se je u englezkoj vojsci širila nje-

kakva kolera: gadila se gadljivica na kakvom smradu od mrtvaca, pa donesla od njega Englezu miloštu na jelo: „Evo, — kao da kaže — i od ovoga malo!" I Englez pojeo koleru! Koliko i jest dobar i mudar Bog, hvala mu i dika budi, što je Englezu barem ovako poslao koleru u crieva mjesto burske kuglje, — ipak je muha gad, strašan gad.

Pa kako se to koti i množi! Jedna muha, kažu može jednoga ljeta izleći do 25 milijuna muha, t. j. na svakoga Madžara po 4 do 5! Jedna jedina muha!

Proti ovomu gadu najbolja je *čistoća:* treba dobro spravljati i pokrivati jelo, a što se protepe, treba pomno i brižno svuda počistiti, otrti, pokupiti, baciti na svoje mjesto i pokriti. Svake ruke smrad i gnoj — to bi trebalo bacati u oganj ili zakapati u zemlju. Gdje je čist stan, osobito pod i stol, tu ima manje muhâ.

Narodno gospodarstvo.

Gospodarstvo.

Crv-zavijač na groždju. Jedva su ljudi težkom mukom obnovili vinograde i s radošću čekali prvi rod, — već gube nadu i volju za râd: jedne godine uništi peronospora, druge godine ojidijum, treće crni rak, a ljetos evo zavijača njekakvoga!

To je malen sivkasto-crvenkast crv, s crnom glavicom (grom ju razbio!) i crnim nogama (polomile mu se!). Dug je za širinu maloga prsta. Naći ćeš ga već u cvatućem grozdu, i jede ga. Kad grozd ocvate, spusti se na svojoj svili pod trsovu koru, ili u kakav list ili pukotinu, gdje se zaprede. Za koji tjedan izleti iz čahure leptirić (žućkasta mu prednja krila s modro-sivkastom prugom), koji leže jaja u zeleni grozd, pa se opet izlegu crvići, koji jagode na grozdu tako pokvare, da popucaju i gnjiju.

Proti gadu se moraš braniti. Njeki vade iglom crviće iz cvatućega grozda. Ali se najsigurnije tamane, leptiri: u mjesecu srpnju namjesti se u vinogradu više posudâ s vodom, a nad vodom se namjesti svieća, i tako se sva sila toga gada osmudi i u vodi podavi. Njeki pale i vatru u vinogradu, ali je to nezgodnije. — Dobro je čistiti trs od stare kore. *Kč.*

Koliko čega rodi u banskoj Hrvatskoj? To se pravo ne zna i ne može znati, ali kr. *popisni* („statistički") *ured* vodi i o tom račune, pa ćemo iz tih računa izvaditi nješto i ako to nije baš na vlas tako. Računat ćemo po vriednosti, a ne po množini.

Najviše raste *siena,* i to u vriednosti za 85 milijuna K, onda *kukuruza* za 46 milijuna, *pšenice* za 40 mil., *krumpira* za 18 mil., *graha* za 11 mil., *konoplje* (u vlaknu) za 8 mil., *lana* za 3 i pol mil., i t. d. A sve zajedno, što rodi i naraste, ima vriednost blizu 280 milijuna, ili oko 117 K na glavu, — ako je što vjerovati ovomu računu.

Obrt, promet i trgovina.

Pekarska huja u Zagrebu. Zagrebci malo da ne ostadoše ne samo bez žemičaka, kiflâ i perecâ,

nego i bez kruha, jer zagrebački pekarski pomoćnici ostaviše na jedan put posao i odoše u zagrebačku goru, gdje su se bez brige veselili i lienčarili. Tako su htjeli prisiliti gospodare, da im povise plaću. Novaca su za to već prije skupili. Dugo je to trajalo, pa su gospodari tražili pomoć od oblasti, a ona je odredila, da su vojnički pekari morali u pekarnama pomagati, da gospoda zbilja ne ostanu barem bez kruha, ako već ne bude finih kiflâ. Kad su momci potrošili skupljene novce, vratili su se na posao, ali se nisu nagodili za plaću, pa će opet skoro doći do huje. Kažu, da je pekarski posao dosta težak, a pomoćnici da su loše plaćeni. Koliko ja sâm znam, najgore je opančarskim pomoćnicima, pa se oni ipak još ne bune. Oni valjda misle: ako je nama zlo, nije bolje ni onim, za koje mi šijemo opanke — a to su seljaci — pa se oni nikad ne bune, kod njih nema huje. A što bi bilo, da svi seljaci načine jedne godine huju! Zlo njima, a još gore drugima!

Iz Bosne se izvaža najviše drvo, kameni ugljen, treset (i to se kopa iz zemlje za ogrijev) i svakakve rude. A uvaža se najviše žito i sočivo, osobito riža (pirinač), pa razna fabrična roba.

Novčarstvo.

„Madžarske“ Seljačke zadruge. Ove „madžarske“ zadruge treba dobro razlikovati od hrvatskih. Najbolje ćete ih poznati po tom, što ove „madžarske“ zadruge osnivaju i za njih narod nagovaraju občinski činovnici i druga gospoda od oblasti. Svaka ovakva zadruga mora biti član središnje novčarnice u Budimpešti. To je dosta rečeno. — Kako je narod u nevolji, ne pazi mnogo, tko mu nudi pomoć, pa mi je njeki dan jedan seljak kazao: „Da baš na jednoj strani baca novce sâm Gospod Bog, a na drugoj vrag, pa ako bi vrag prije dobacio, narod ne bi pitao, nego bi hvatao i vražje novce.“ Tako su mnogi pristupili već u ove „madžarske“ zadruge, pa se sad boje. Ali neka budu mirni, koji su već u to upali. Oni su novce primili — ako jesu — na pogodbu, a duše zato ne moraju prodati. Ako im ne bi htjeli pogodbe produljiti, moći će si već i drugačije pomoći.

Što je nova doma i po svietu?

Najnovije.

„Madžarski izdajica.“ Sprieda sam vam razlagao, kako „Madžar cvili“. A to vam je bilo ovako: U Ugarskoj ima stranka, koja nije zadovoljna s onim, što Madžari imaju. Ova bi stranka htjela imati posebnu *madžarsku* vojsku i još koješta. Ova je stranka stari neprijatelj svakomu Niemcu, a znate, da su danas Madžari i Niemci prijatelji i saveznici. Jedan vodja ove stranke zove se *Košut* (sin pokojnoga glasovitoga Košuta), a drugi je vodja *Ugron*.

Sad čujte pripoviest. Njeki Madžar Rimler i ovaj Ugron zatražili su za svoju stranku pomoć kod francezkoga ministarstva: neka bi im dalo novaca za izbore i za madžarske novine, koje bi pisale proti Niemcima. Francezki je ministar sve slušao, što su mu ova dvojica pripoviedala, kako Niemci gospodare u Austro-Ugarskoj, — ali novaca nije dao. Pametan čovjek! Dobro je sve znati, osobito o svom neprijatelju. Kad je Rimler vidio, da nema novaca (a kažu, da njemu za drugo i nije), izdao je sve to na svietlo. Sada da vam je čuti Madžare, kako viču na Ugrona, da je izdajica, da je za novce htio raditi proti domovini, t. j. proti Austro-Ugarskoj, a za Franceze i Ruse.

A treba znati, da su za kratko vrieme izbori u Ugarskoj, pa je lako vjerovati, da je ugarska vladina stranka našla Rimlera, da pred izbore ozloglasi vodju opozicije, Ugrona. I zbilja će se Ugron teško oprati.

I to vam je, vidite, madžarska politika!

Po hrvatskoj zemlji.

Iz hrvatskih zemalja ne mogu vam javiti vriednih i velikih stvari: njekako smo zagrezli. Tkogod što rekao, kriva su tomu naša gospoda, i to najviše ona u Zagrebu. Bio njeki dan kod mene jedan učen i pametan stariji gospodin, pa razgovaramo tako, a on mi kaže: „Ne će biti ništa, ako ne dodje štogod iz naroda“, — t. j. on misli: od seljaka. Mislio je, da ću mu ja to potvrditi, jer zna, da ja mnogo držim do seljaka. Ali ja sam šutio. Istina je, ja mnogo držim do seljaka, ali je opet istina, da seljak sâm ne može ništa. Riedko je kada narod sâm štogod veliko i vriedno učinio za svoje dobro, a to zato, jer je narod neuk. Iz naroda mogu izaći veliki ljudi bistre glave; ali to može biti samo ondje, gdje nema na daleko inteligencije, ni domaće, ni tudje. Tako su se pred 100 godina digli prosti svinjski trgovci u Srbiji i po malo oslobodili narod, jer u čitavoj zemlji nije bilo školana čovjeka. A danas neka se digne tko mu drago, dići će se proti kakav židov, govorit će i pisati sladko i pošteno — i neuki će sviet vjerovati i smutit će se. I tako zdrava pamet narodna ne može prevladati, jer nam je zemlja puna pokvarene gospode i špekulanata, a okolo nas vrebaju tudjinci, pa jedni mite i vuku ovamo, drugi onamo.

Težko je sve to i muka velika. Najveća mi je muka, kad me pitaju pošteni naši seljaci: „A što ćemo? Kud ćemo, i uz koga ćemo?“ — Što ćeš im odgovoriti?

Kad sve dobro promisliš, najbolje je kazati ovako: Ipak bez naroda nema ništa. Seljački narod treba poučavati i njegovu poštenju dodavati zdravu misao i pokazivati pravi put — bez obzira. Narod treba vodje, to je istina. Tko će mu biti vodja? Kako je danas, — nitko drugi nego njegov *pop*. Jest, baš *pop*. Popova ima u svakom kraju, oni su visoko školani, oni su s malim izuzetcima pošteni, od svih još najpošteniji, oni su medju sobom jedno, njima i njihova vjera i njihova služba donaša, da moraju biti za narod i za sve, što je pošteno i pravično. A što je glavno: oni su svoji i slobodni. Njima je gospodar biskup, a glava im je papa, oni ne drhću pred svakim pisarčićem. Oni žive ponajviše od crkvenoga dohodka, a narodu baš toliko ne dodijavaju.

Jest, tako je. Ja znam, da će se opet naći ljudi, koji će škrgutati zubima: da je „Dom" popovski list, da narod goni pod popovski jaram. Ali se toga ne treba bojati. To i jest naša najveća nevolja i nesreća, što se sve boji, nitko se ne usudjuje kazati, što misli, pa onda potajno ruje jedan protiv drugoga, dok se to ne dozna, a onda se posvade i kolju. A to nije čovjek, nego kukavica, koji ne smije kazati, što misli. Sad je za hrvatski narod tako težko vrieme, da se narodu mora dokazati istina, jer samo po istini može nastati dobro.

Stojte dakle u ovoj nevolji čvrsto i stalno uz svoje *popove*, — ne zato, što su popovi, nego zato, što su najpošteniji, najzdušniji od sve naše gospode. Tjerajte vi njih na posao, a oni neka vode nas. Ne pazite ni na koga: pazite na sve, što vam se govori.

Govorit će vam, da su se Hrvati već pred 800 godina prodali papi, da je kralj hrvatski Zvonimir bio papski sluga, da kod nas i danas vladaju popovi, i da je to najveća naša nesreća. Ja vam samo kažem ovo: Kad papa, biskupi i popovi počnu onako krivično vladati i daviti sviet, kako su ga vladale druge protupopovske vlade i gospoda, — onda je sviet propao, onda već ne će biti nigdje ni pravice ni poštenja. A za jednoga ili dva popa se ne pita, i to se zna, da i medju njima ima kukolja. Ali nam je zato Bog dao pamet, pa i jezik, pa možemo i takvomu odbrusiti, što ga ide.

Eto, rekao sam vam po duši. A gospoda naša, koja će se na ovo pisanje srditi, — neka gledaju, da budu poštenija i zdušnija, da se narod bude mogao u njih pouzdati i za njima koracati. Nitko sretniji od svećenika, ako se ne bude morao pačati u druge posle, nego samo u nauk božji i u stvari svete, pa da i bude samo svećenik. Ali dok toga nema, — ovo vam je za danas moja poruka iz hrvatske zemlje, pa vam danas ne ću iz nje ništa više javljati niti o zagrebačkoj svadji, niti o kraljevinskom odboru, niti o dalmatinskom i istarskom saboru, koji su se ovih dana sastali: ni o čem, jer je sve to daleko narodu, sve su to više ili manje petljanije, od kojih i onako ništa dobra za narod.

Razne novosti.

Ruskomu caru rodila se ovih dana četvrta kći, Anastazija, a skoro mu se udaje mladja sestra.

Kod sultana u Carigradu buknula je nedavno u sobi vatra. On se i bez toga boji, a sad se baš uplašio i odmah javio stranim vladama, — kako ga je strah!

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka).

DOM

Uredničtvo i uprava: Jurjevska ul. 28 Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☞ Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 13. | U Zagrebu, u petak, 12. srpnja 1901. | God. 2.

Braća.

„Da je dobro imati brata, — i Bog bi ga imao, — hvala mu i dika budi!“

Što velite, je li liepo rečeno? Liepo ili mrzko, — tako se čuje u našem narodu. A može se čuti još i ljepše. Evo n. pr.: Vidi njetko ćoravca, oko mu izvadjeno, pa ga pita:

„Tko ti je izvadio oko?“

„Brat“.

„Zato je tako duboko!“, — kaže onaj prvi i ne pita više: sve znade; znade, da Nema krvnika bez brata rodnika.

Eto, to vam je brat, to su i takva su braća, — od kad ima svieta i vieka. Čuli ste i čujete više puta: Adam je imao samo dva sina: Kaina i Abela, — i Kain je postao krvnik rodjenomu bratu, ubio ga — iz jala.

Kad to čovjek promišlja, onda se pita: A Bože moj, zašto je to tako? Mora li to tako biti? Zašto je baš brat bratu krvnik i dušman, baš taj jedan drugomu, koji su pod jednim srcem rasli? Jedna krv, pa kad se u jedan lonac ulije, — gle, ne miruje, nego kipi i vrije jedna nad drugu, dok obadvie ne izkipe iz lonca, ne prospu se po zemlji i piesku — i propadnu. Tako i brat zatire brata, i to od Adama do dana današnjega.

„Zašto je to?“ — pita se i opet tužno srce i smetena pamet čovječja.

Pa ipak, vidite, nije sve ovo nikakovo čudo, kao ni ništa na svietu nije čudo, nego sve ima svoje uzroke i razloge, — samo što čovjek malo promišlja, pak ne vidi svagda, gdje je zlu i dobru korien. Tako je i u ovoj stvari. Prosudite samo.

Kaže se, i po onom, što smo rekli, vidi se, da je brat bratu

najveći krvnik i dušman. Nije i sto puta nije! Istina je, braća se svadjaju, brat će bratu i oko izvaditi, i to tako duboko, kao nitko drugi. Pa ipak ja velim: nije i opet nije istina, da je brat bratu veći neprijatelj nego tudji čovjek. Evo, da vam dokažem!

„Za svadju su potrebna dvojica" — kaže rieč, i to je istina. Sâm se čovjek sa sobom ne može svadjati. Sad nije li istina, da ćeš se prije i više puta posvaditi s onim, s kim si svaki dan, nego s onim, koga ne vidiš od Božića do Božića? I to je, vidite, prvi uzrok, što se braća tobože najviše svadjaju, — jer su najviše zajedno, skupa živu.

Drugi je uzrok ovo: Ljudi, koji skupa živu ili se mnogo druže, — poznaju dobro jedan drugoga, poznaju jedan drugomu srce i bubrege, a kamo ne bi znali jedan drugomu za pogriješke! A znate, da se ljudi ponajviše radi toga svadjaju, što jedan drugomu prigovara radi ove ili one pogriješke. I zato se braća najviše svadjaju, — jer se poznaju.

Ali je glavna i prva stvar ovo: Tu ima srce posla. Što je tebi, ako ti kakvu rieč dobaci čovjek, koji ti nije ni rod, ni pomoz Bog! Ti njemu odrapiš svoju, pa mir i Bog, više te za njega ne briga. Ali kad ugrize brat, — to boli: boli, jer to od njega nisi očekivao, pa zato odmah planeš i ti, i eto vatre!

Srce vam je dakle, ljubav vam je ono, što medju braćom rodi i zlo i dobro. Znade to dobro i naš narod, pak zato i kaže:

Nema ljeta bez Gjurgjeva danka,
Niti brata, dok ne rodi majka.

I nema! Ništa zato, što se braća posvade, što jedan drugomu znade i oko izvaditi, i to duboko. Srce bratinsko najteže podnosi uvriedu i krivicu od brata, kako smo rekli, a to zato, jer od brata očekuješ samo ljubav i dobro. I to je baš dokaz, po tom se baš i vidi, da brat bratu nije najveći krvnik, da sviet ni sam toga ne vjeruje, jer drugačije ne bi od brata očekivao ljubavi.

Iznesao sam ovaj razgovor o braći ponajviše zato, što smo mi Hrvati poznati kao nesložna braća, baš kao krvnici jedan drugomu. Kažu, da će to biti naša propast. Nikad mi Hrvati — kažu — nismo bili složni, pa zato nam i jest ovako. I dan današnji smo nesložni: Madžari se vesele, da će se katolički i pravoslavni Hrvati poklati, a Niemci liepo glade brade i dovikuju nam: „Pa vi hoćete biti svoji i slobodni! Ta lude jedne, da nema naših carskih žandara, — vi biste se do jednoga poklali. Vi morate imati njekoga, da vas razstavi". I zbilja, Niemac nad nama straži, osobito nad Srbima i Hrvatima: inače poklaše se, izvadiše si oči! A pogledajte našu gospodu u Zagrebu: ne idu, istina, na nože, — ali ne će ni u crkvu zajedno!

Videći sve ovo naši ljudi — jauču: mi ćemo propasti. Niemci su složni, a da bi židov židovu oko izvadio, — toga sviet još nije vidio. I zato oni napreduju.

Što vi kažete na ovo?

Po svoj prilici i vi kažete: Zlo! Ali, znate, stara je moja rieč: Ne bojte se! Već sam vam jedan put rekao, da su se Niemci klali stotine godina, a trideset godina bez prestanka, — pa su još živi. Ne kažem vam to zato, što bi htio reći, da je dobro, što se braća kolju, pa bili to i Niemci, niti vam to kažem zato, što bi se veselio njemačkomu klanju, jer mi moramo biti za slogu, slobodu i sreću svakoga naroda, koji je to vriedan. Nego ja sam vam ovo kazao zato:

Istina je, mi se Hrvati koljemo s braćom. Ali je još više istina ovo, što kaže naš narod tamo u dalmatinskom zagorju: Mi jedan na drugoga grmimo kao grom, a — smilujemo se kao Bog.

To je naša narav, to je naše srce. Ne bojte se, da ćemo mi propasti, — mi ćemo se drugačije pomiriti nego Niemci. Niemci su se — za kako dugo? — primirili na otimačini: oteli su silne novce i veliku zemlju Francezu, i sad su tobože složni, dok su malo siti. A kad počne kruliti u crievu, Bog zna, što će biti od carske krune dajč-kajzera?

Bilo što mu drago, — mi se Hrvati ne ćemo pomiriti na otimačini, mi za tudjim ne idemo. Mi ćemo se bratu smilovati kao Bog, mi ćemo se izmiriti iz ljubavi i pravice. Mi ćemo spoznati, da smo utonuli u griehu bratske krvi i krivice, pa ćemo i bratu oprostiti krv i krivicu. Nismo angjeli, ali smo ljudi. A koji nismo, i koliko nismo, — budimo!

Nisu ovo prazne rieči i ne smiju biti. Hrvatska duša je ljudska, to se poreći ne može. Drugi narodi imaju svoje vlade i države, svoje puške i topove, svoju vojsku. Zašto? Duša je njihova mogla podnesti, da su jedni druge — Niemci Niemce i druga plemena, pa Rusi Ruse i druga plemena — skučili su ih pod svoj jaram ne pitajući za ništa, što je srcu milo i duši sveto: sve su pogazili, samo da bude veća vojska, više pušaka i topova. A mi bogci — mi smo još bez svega: ni svoje države, ni svoje vojske, nego nam komandiraju: Rehts um, marš! — A da su, kažu njeki, da su ovi ovamo Hrvati znali za vremena i htjeli

podaviti i spraviti pod jedan jaram svoje Bošnjake, Hercegovce i Srblje, — i mi bismo danas imali svoju državu, vojsku puške, topove, brodove.

Možda i bi, Bog zna. Ali nemojmo žaliti, što se nije tako uradilo! Ako je država, ako je vojska, ako su brodovi, puške i topovi, — ako je to sreća, — mi ćemo, vjerujte, i do te sreće doći, jer u ljubavi i pravdi mora čovjek srećan biti, a mi smo do sada išli — i ako nismo angjeli — išli smo za ljubavlju i pravicom: branili smo i čuvali svoje, što nam je srcu bilo milo, a duši sveto, a kolikogod smo se klali — kao braća — braći nismo ništa otimali ni gazili. I zato nemamo svega onoga, što imaju silnici ovoga svieta.

Ne žalimo i ne bojmo se. Doći će sunce i na naša vrata, stvorit će se hrvatska slobodna domovina, — ali samo po ljubavi i pravici. A otimačima onda ne će oko nas biti ni traga.

Ja to vjerujem, — a vi prosudite.

»Njegovo doba.«

Budite uztrpljivi, molim vas. Još je malo vruća kaša, koju ćemo kusati, pak treba da prije malo pušemo. Nije baš velikoga straha, da se opečemo: kaša je ta davno skuhana; njeki misle, da je već i ohladjela. Ali znate: Vrag je vrag, budi Bog s nami! A drugo: Tko se na vruće opeče, taj, — znate dalje. Daklem — hoćemo malo puhati . . .

Jedan put smo se onako kratko razgovarali o tom, što je to poviest, pa smo rekli, da je to pripoviest i razlaganje o tom, što je njegda bilo. „Povjetničari“ ili „historici“ — to su oni, koji pišu poviest. Jedan piše poviest od postanka svieta, drugi piše poviest rimsku, treći piše poviest grčku, četvrti hrvatsku poviest i t. d. Ima ih, koji pišu poviest kojega rata, ili koje druge zgode. A ima ih, koji pišu samo o jednom čovjeku: što je sve uradio, kakve je velike stvari zamislio i pred svietom se izkazao. Malo ima ovakovih ljudi, koji su toliko toga učinili, da je o njima vriedno napisati knjigu, cielu „poviest“. Ali ih ipak ima. Takav je bio n. pr. maćedonski car Aleksandar Veliki, rimski car August, francezki kralj Ljudevit XIV. (četrnaesti) i francezki car Napoleon. Kad se piše ovakova knjiga ili poviest o jednom jedinom čovjeku, ne može se pisati samo

o njem, nego moraš spominjati i stotinu drugih ljudi, stotinu drugih dogadjaja, što se je u to vrieme dogodilo. Zato se obično već u nadpisu takove knjige kaže, da tu ne će biti govora samo o tom velikanu, nego o svem, što je bilo i što se je dogadjalo oko njega. Tako, tko hoće pisati knjigu n. pr. o francezkom kralju Ljudevitu XIV., ne će se knjiga zvati „Ljudevit XIV.“, nego: „Ljudevit XIV. i **njegovo doba**“.

Opet vam moram kazati: Malo je ljudi, koji bi zaslužili ovakovu knjigu. Kaže: „Ljudevit“ (ili kakav već bio Fabijan, ili Petar, ili Pavao taj i taj) — kaže: taj i taj i „njegovo doba!“ „Njegovo doba!“ Što je to: „njegovo doba“? To je istina, svaki čovjek ima svoju dobu: jedan je stariji, drugi mladji; onda: svakomu je njegova doba — recimo — otići, a bogme je svakomu njegova doba i umrieti. Ali ovi mudrijaši, koji ovako čitavu dobu poklanjaju njekakvomu kojekakoviću, — oni ne misle to, oni misle drugo, t. j. ovo: Cielo ono vrieme i ona doba, kad je živio i radio taj i taj Fabijan, kojemu pišu knjigu, — cielo je to vrieme njegovo, t. j. ima se zvati po njem, po njegovu imenu, — onako, kako kažemo: „To je bilo za doba Marije Terezije“, ili: „za dobe Matijaša kralja“.

Tako vam je ovih dana izašla na sviet knjiga pod nadpisom „Ban Dragutin grof Khuen-Hederváry i **njegovo** — kaže — **doba**“.

Taj ban grof Dragutin-Hederváry — to vam je zbilja već 18 godina hrvatski ban, ili po zakonu: „ban kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije“. Osamnaest godina — to su najljepše godine mladića, a tako dugo vlada već i zapovieda u banskoj Hrvatskoj ovaj ban, kojemu je evo napisana knjiga, njemu i — njegovu doba. Onaj, tko je pisao ovu knjigu, htio je svietu pokazati, što je ovaj ban u 18 godina učinio, i što se je za njegova vremena učinilo.

Prije, nego što vam i „Dom“ kaže svoju o toj knjizi i o tom banu, reći ću vam još dvie rieči. Ne ću ništa puhati — kao na početku ovoga razgovora — nego ću vam kazati bistro.

Ban — to je pravi hrvatski gospodin, takvoga gospodina nema nijedan drugi narod, jer samo Hrvat zna, što je to ban. Ako Hrvat kaže knezu knez, Niemac će knezu kazati firšt; ali banu mora i Niemac kazati ban, jer on takvoga gospodina nema, ni za njega rieči ni imena nema. A nema Hrvata, koji ne bi znao, što je ban. Eno, danas bosanski Hrvati nisu pod banom, — ali nema tamo pjesme bez bana; eno vam ljudine Ko-

navljani i Kotorani na kraju Dalmacije: nisu pod banom, — ali nema ni tamo pjesme ni zdravice: bez bana. Svaki Hrvat zna: ban — to je gospodstvo nad gospodstvom, to je čast nad čašću. Ban je Hrvatu veći gospodin, nego koji ti drago cesar, jer je ban naš gospodin, naša čast, a cesarska čast nije naša, jer mi nikad nismo imali cesara, nego samo kralja. I da se tako može, — svi bi Hrvati od Dunava do mora i od Mure do Morave — svi bi se sutra našli najradje pod banom, pod svojim banom.

Tako je, vidite, ban i bansko gospodstvo u časti i uspomeni kod svih Hrvata — od onda, kad smo imali svoje banove, svoju gospodu.

Danas je drugačije. Danas ima ban vlast samo medju Savom i Dravom, pak na komadiću do mora. Bilo je već banova, koji ne samo da nisu bili čista hrvatska krv, nego im nije bila ni duša hrvatska. Bilo ih je, koji su bili narodu mili, bilo ih je, koji su mu bili po srcu kako-tako, a njekoji baš nikako. Ali štogod se reklo ovomu ili onomu banu, — uviek se i svagda poštuje i ima poštovati svietla banska čast i bansko gospodstvo, — jer je to hrvatska naša čast i naše hrvatsko gospodstvo. Bansko gospodstvo i vlast banska nije Hrvatom dana ni poklonjena. Djedovi i pradjedovi nijedne carske ni kraljevske kuće u Evropi nisu tako stari, da bi bili zapamtili prve banove hrvatske. Banska čast, vlast i gospodstvo — to je starije od svih vladarskih familija u Evropi. To je naša starina i stečevina, to je ostatak stare naše sloge, snage i bratstva. Pa bili sad naši bani ovakvi ili onakvi, — osoba njihova, rod njihov ni duša njihova nije mogla nikada i ne će moći nikada narodu omraziti niti potamniti starinske svietle časti hrvatskoga bana, — pa tako banske časti nije narodu omrazio niti potamnio ni sadašnji ban grof Khuen-Hedervary, ni on, ni — njegovo doba.

Da se dobro razumijemo. „Domu“ nije briga ni nakana, da piše proti naredbam banovim. Svi, koji su pod banom, moraju se pokoravati naredbam kraljevske vlade u Zagrebu; u toj vladi prvi je ban, pa se i njegovim naredbam mora pokoravati, jer mu je vlast dao kralj. A prije smo razložili, da svaki Hrvat — a ne samo onaj, koji je pod banom — poštuje svietlu bansku čast i gospodstvo bansko. To je dosta: poštovati čast i gospodstvo bansko i pokoravati se naredbam banskim. Ali sâm zakon daje svakomu banskomu podaniku pravo raditi, da se narod rieši i oslobodi bana, s kojim nije zadovoljan, koji mu

nije po srcu. Od starine je sabor sudio banu, pa mu i danas po zakonu može suditi. A u sabor šalje narod svoje zastupnike, koji mogu bana obtužiti, a saborski kraljevinski sud može bana i cielu vladu skinuti. Sve to ima svoj red i svoj put, pak nije potrebno, pače je štetno, a nije ni dopušteno govoriti ili pisati proti ovoj ili onoj banovoj naredbi, ili proti odredbi i uredovanju koje oblasti. Znate, da su novine često zarobljene, što razdražuju na mržnju i prezir proti organom vlade u pogledu njihova uredovanja, ili proti načinu vladanja, ili proti uzakonjenoj državnoj svezi (to ne razumijete; to vam je nagodba). A ako hoćemo pravo, ovakvo je pisanje bez potrebe, pače može biti zbilja štetno. — Zašto? — Zato: Piši proti ovoj naredbi, piši proti onoj naredbi, narod je neuk, ne zna prosuditi, što se smije, a što se ne smije, pa će se protiviti, — a tko će tu onda držati red! A zašto onda imamo zastupnike? Oni se slobodno dogovaraju sa svojim izbornicima, — pa neka se posluže svojim pravom, koje im daje zakon, pa neka sve ide svojim putem. Oni neka govore proti naredbam, njima ne smije nitko ništa, pače ni sâm kralj. Mi Hrvati nemamo ni svoje vojske, ni topova, ni pušaka, — pa što nam se koristi hrustiti! Nemojmo onda naroda uvlačiti u nesreću. Idimo ravnim putem putem po zakonu za pravicom!

Eto, sad se razumijemo. Čast banskim naredbam i gospodstvu njegovu, — a sâm ban ne mora nam biti po srcu, kako nam nije — nam, kojim nije — kako nam nije po srcu ni sadašnji ban grof Khuen-Hederváry. Jedno ću vam kazati, pa onda recite, je li i vama po srcu.

Sadašnji ban rodjen je u dolnjoj Hrvatskoj, tamo u Slavoniji, ali je služio kao veliki župan preko Dunava u Ugarskoj. Kad je odlazio iz Ugarske u Hrvatsku za bana, rekao je tamo Madžarima: „Moje rodište je ondje“ (t. j. tamo u Hrvatskoj), „ali moja domovina je ovdje“ (t. j. u Ugarskoj), „a oboje je jedna domovina“. — Dakle sadašnji ban grof Khuen-Hederváry osjeća, da mu je domovina Ugarska, a oboje — Ugarska i Hrvatska — to je jedna domovina.

Ovo je grof Khuen-Hederváry mogao kazati samo po srcu, jer do danas, hvala Bogu, nema zakona, po kojem bi se moglo reći, da je Hrvatska i Ugarska jedna domovina. Po zakonu je Hrvatska svoja, a Ugarska svoja zemlja; po zakonu su Hrvati svoj, a Ugri svoj narod: tu je svuda dvoje, a ne jedno. Ali kad bi i bio takav zakon, taj zakon ne bi vriedio ništa ni pred Bo-

gom, ni pred srcem i razumom čovječjim, jer nema zakona, koji bi mogao čovjeku dati ili uzeti domovinu: svakomu je čovjeku domovina ono, što mu je po srcu.

A nama je Hrvatima domovina svuda onuda, gdje se čuje pjesma i zdravica banu, banu domaćinu, svuda, gdje ima hrvatskoga naroda. Tu je velika razlika izmedju srca hrvatskoga i izmedju srca sadašnjega bana, i zato ova srca skladno ne udaraju. Ako je ban grof Khuen-Hederváry zadovoljan, što banuje narodu, koji u srcu nosi drugu domovinu nego on, a nosi čast i gospodstvo, koje je taj narod stvorio za svoje banove, — to je njegov posao; a da Hrvati dobiju bana, koji će u srcu nositi onu domovinu, koju u srcu nosi čitav hrvatski narod, — to je opet njihov posao. Od toga posla nije Hrvatâ odvratio, ne će i ne smije odvratiti ni ban grof Dragutin Khuen-Hederváry ni — njegovo doba, kojemu se — hvala Bogu! — piše već poviest. A znate, da se poviest piše onomu, što je — njegda bilo.

Bogati i siromašni narodi.

Više puta ste mogli čitati u „Domu“, da su Francezi bogati. Jedan put sam se pitao, ali nisam na to odgovorio: Pa kako to, da su Francezi bogati? Jesu li oni drugačiji ljudi, je li im drugačije nebo i zemlja, — kako li je to?

Sad ću vam razložiti, zašto su jedni narodi bogati, a drugi siromašni, pa će vam to biti odgovor i na ono pitanje.

Mnogi bi čovjek pomislio, da je upravo čudo, što na svietu ima sirotinje, a to zato, jer znate, da svaki čovjek vuče k sebi, svaki hoće imati. Pa kako to, da onda njeki nemaju ni toliko, koliko im treba za život?

Ako je čovjek zdrav, onda je upravo sramota, ako je čitav život siromah. Takav čovjek i nije za život. Može čovjeka stići bolest, pa ne može raditi, nema. Tu nema sramote. Može čovjeka stići nesreća, pak izgubi imetak, i opet nema. Ni to nije sramota. Ali da čovjek ostane čitav život siromah, — to je sramota, to ne zaslužuje smilovanja.

Ovako njekako treba misliti i o siromašnu narodu, i o tom ću vam kazati više.

Najprije čujmo malo, zašto smo mi Hrvati od dana na dan sve to siromašniji.

Razložio sam vam jedan put, što je to kapital. Ovdje vam i opet kažem: nisu samo novci kapital, — to je velika bludnja misliti. I baš ova bludnja pokazuje ne samo to, da je naš narod siromah, nego i to, da je naš narod počeo već zaboravljati, što je to kapital, i kako se do njega dolazi. Znali su to naši stari kako-tako, — ali danas je narod u svom siromaštvu tako izgubio glavu, da ne zna, kako bi si pomogao. Posluhnite me malo. Dužan je čovjek na prokletu mjenicu, treba platiti, nema od kuda. Pa što mislite, što čine naši ljudi? — Ima koje tele — i on će prodati tele! A stari su znali reći (čuo sam njeki dan): „Tko prodaje teliće, ne jede mlieka, a tko kolje praščiće, ne jede mesa“. Njeki dobri prijatelji tješe narod: „Ništa zato, što prodaješ teliće, — ostaje ti krava! Hvala Bogu, što nisi morao krave prodati!“ Krasno! — Zato ovi ljudi, koji prodaju teliće moraju prodavati i sieno. I to prodaju sieno tako izpod ciene, da ne dobiju ni toliko, koliko bi od onoga siena bilo gnoja.

Tu ne će biti nikada kapitala! A tako se kod nas radi već malo ne posvuda.

Ali ne ću krivo, nije samo to krivo. Više je krivo ono, što je narod nagnalo u ovakvu nevolju, da mora uzimati novce na mjenicu. Ne ću vam govoriti ni o tom, što su se zadruge razteple, o čem sam vam već govorio. Idemo još dalje, u starinu idemo: i u starini nam je bilo krivo.

U staro vrieme mi smo Hrvati stotine godina bili na oružju, branili smo svoj dom i svoje susjede. Istina je, i drugi su narodi bili na oružju, — ali nijedan tako dugo i u tako strašnom boju kao mi. Mi smo samo proti Turčinu nosili pušku do 400 godina. Koliko se je tu zadangubilo, koliko je tu snažnoga naroda poginulo, koliko muke izgorjelo — sto i sto puta! Eno gledajte: naša Bosna ima više zemlje, nego Češka, pa u Češkoj ima preko šest milijuna dušâ, a Bosna ima samo nješto preko poldrug milijun!

Dok smo mi ovako stotine godina nosili glavu u torbi, dotle su drugi narodi ne samo skrbili i sticali, nego se i u zanatu, trgovini i školi premetali. A kad je nastalo mirnije vrieme, — eto ih k nama, da im kupujemo njihovu robu, pa da nas dalje i oni doje, i da na svaki način od nas živu. Skupili su silne novce, posagradili do nas željeznice, pošte i brzojave, — i mi smo u njihovoj mreži. Već sam vam o tom više puta govorio.

Ali ima još jedna nevolja. Dok je k nama dolazilo manje tudjih želudaca, dok nas nisu ovako muzli i ciedili kao danas,

— imali smo ipak više, pa smo mogli držati hrvatske svatove i karmine, pa se nije mnogo poznalo, i ako se je koji puta previše i bez pameti trošilo. O toj stvari razgovorit ćemo se još drugi put, a danas bi najbolje bilo, da se dogovorimo: Bismo li se mogli i kako bismo se mogli obraniti, da nas tudji sviet toliko ne muze, pa da i mi uzmognemo po malo metati na stranu, što zaslužimo i priradimo?

Ja ću vam odmah kazati, da je ovo težka stvar, a pamtite osobito ovo: Svaki sâm ne će u toj stvari ništa uraditi. Proti nam idu čitavi narodi, onda se moramo i mi složiti, da se obranimo. Rekao sam, i to je istina, da je ovo težka stvar. Ali ako narod spozna, u kakvoj je pogibli, pa ako mu se pokaže način, kako će se od nje obraniti, — još bi se moglo pomoći, ali samo tako, da čitav narod kao jedan čovjek počne raditi za jednu misao. To se pak ne može bez organizacije, kako se danas kaže, ili bez sloge, kako su stari znali reći. Samo je ova nova organizacija malo drugačija od stare sloge. Za staru slogu bilo je dosta pošteno srce, a za novu današnju organizaciju treba nješto više pameti i razbora, ali ni od nje ne će biti ništa bez poštenja.

Dok se jače, čvršće ne složimo, nema vam drugoga naputka, nego ovo troje:

Prvo (a to je već stara rieč): Ne kupuj, što ti ne treba, — jer ćeš prodavati, što ti treba.

Drugo: Nedaj tudjincu i protivniku zaslužiti ni pol novčića! Ne kupuj kod njega, ne prodaji mu svoga! Idi k našemu čovjeku, i dobro pazi, je li zbilja i po srcu i poštenju naš, jer su mnogi na rieči i radi „gešefta“ najveći Hrvati. Znate, da već ima židova, kojim je uviek na jeziku „Starčovec“.

Treće: Gledaj, da budeš u kojoj hrvatskoj „Seljačkoj zadruzi“ koja daje kredit. Bez kredita zlo, s tudjim kreditom još gore.

Pa ćemo vidjeti, hoće li ići!

Mali razgovori.

Život.

Rôd. Najljepše i najmilije, što je život čovječji stvorio, — to je obitelj (familija) i rod. To znade naš narod, ali toga već gospoda ne znadu. Život je gospodski drugačije uredjen, kako smo se ono razgovarali, kad smo *punicu i svekrvu* imali na rovašu. A to je zato, što u gospode živi svatko sam sa ženom, a u naše dane već i bez žene, a žena bez muža. Pa to nije čudo, što gospoda već ni ne znaju, kako se zove koji rod. Gospoda znadu još i za *onkla* (a to je i *stric* i *ujak*), za *tantu* (to im je i *strina* i *ujna*), za *švigerfatera* (to im je i *tast* i *svekar*) i *švigermutera* (to već znate), pa za *šogore* i njekakve *šogorice*, pak smo „fertig“!

Posve drugačije misli o rodu — ili je barem prije mislio — naš narod. Slušajte ovu pjesmu, koji ne znate za nju:

S onu stranu Save vode
Tri djevojke kolo vode.
U tom kolu liepa Mara,
Liepa Mara progovara:
„Ima l' koga od mog roda,
„Da pozdravi moju majku:
„Da ne dade moju seku
„Za udovca, ni za samca,
„No da dade, ko što j' mene,
„Gdje je družba ovelika:
„Gdje je *svekar* i *svekrva*,
„Gdje je *djever* i *jetrva*,
„Gdje su mlade *zaovice*.
„Kad se mlada majci spremam,
„Svekrvica kolač miesi,
„Jetrve mi torbu vežu,
„Zaovice biser nižu,
„Mene mladu u vis dižu.
„A kad pojdem miloj majci,
„Sve me liepo selom prate:
„Jetrve mi torbu nose,
„Zaove me izpod ruke
„Izvedu me, izprate me.
„Kad dodjemo na kraj sela,
„Onda istom torbu daju.
„Dok ja mlada torbu prtim,
„Oko mene sve postaju,
„Moju majku pozdravljaju,
„Pa mi ljube bielo lice
„Jetrve i zaovice.
„I kada se kući vrate,
„Daleko me okom prate.“

To je život, ili bolje rečeno: To je bio život! Uz takav život ne treba kazališta (teatra), ni „koncerta“, ni kavane, — ništa od onoga, bez čega naša gospoda ne mogu biti. To je bio život *ljudski*, tu je čovjek živio kao *čovjek*. A danas smo počeli živjeti kao krtovi svaki u svojoj jami.

Istina je, današnji bi sviet znao i onakvomu životu prigovoriti. Pomislite samo, kolika je to ženska danguba: Ide snaha k majci, — ciela kuća ima s njom posla! „Svekrvica kolač miesi“ i t. d. Ni to nije dosta: Sva ženskadija nema drugoga posla, nego sprovadja snahu do na kraj sela. Pa ni to nije dosta: Dok tu ona torbu prti, one sve uz nju stoje i čubake prodavaju, — a doma neka sve izgori! Ali sad je barem svemu kraj: Otišla je, pa hajdemo kući! Ne ćeš ne tako brzo, još se treba za njom ogledavati, i to daleko, — nisu ju dugo vidjele! . . .

Tako bi se mogao ovoj pjesmi narugati današnji kruha gladni sviet, kojemu je sva ljepota, milina i čovječtvo u želudcu. A ja ipak

ipak kažem još jedan put: Ovo je bio život! Ono je bila punoća života! A današnji život — to je kruhoborstvo i ljudožderstvo: ne može čovjek čovjeka živa vidjeti...

Politika.

Sud i politika. Sud je za to — to znate — da bude na svietu kakva takva pravica. Ali što ćeš onda, ako sudac ima nad sobom gospodara, koji mu može zapoviedati: Imaš tako i tako suditi!?

Bilo je i toga. Bilo je vrieme, kad su sudci bili pod vladom, kad su oni bili „organi uprave".

Ali vidim, vi ne znate pravo, što je „organ", ni što je „uprava". Posluhnite zato.

„Organ" — to je ruka, noga, prst, jezik: to su organi tiela; a župan, podžupan, predstojnik — to su vladini organi. Što im vlada zapovieda, to mora biti. Sad kad bi ovi organi i sudili, — moglo bi i zlo biti. Da toga ne bude, dugo su se ljudi mučili i borili, dok su vladinu vlast podielili na dvoje, pak su rekli: Jedni organi vladini neka budu i dalje na službu vladi, — i to se neka zove *„uprava"* ili učeno *administrativa;* a drugi vladini organi neka budu na službu samo zakonu i pravici, a ne vladi, i to neka bude *„sudstvo"* ili učeno *judikatura. Sudstvo* neka bude — odredilo se dalje — posve nezavisno i slobodno od vlade, t. j. od upravne vladine vlasti; sudac neka sudi po duši i po zakonu, a za vladu ga ne briga. I tako vlada samo postavlja i plaća sudce, a kako oni sude, — u to se vlada ne smije pačati. U banskoj Hrvatskoj ima i posebni zakon *„o neodvisnosti sudačkoj"*. Po tom zakonu ne može vlada sudca ni skinuti, ni premjestiti, ni umiroviti — bez iztrage, t. j. dok mu se ne dokaže, što je kriv.

Po tom možete misliti, kako je sudac veliki gospodin. On može biti i proti madžaronom, pa mu vlada ne može po zakonu ništa. Jedino je to, što ga ne pusti napried, da dobije veću čast i veću plaću.

Ali — to vi samo mislite. S ovim zakonom o neodvisnosti sudačkoj dogodila se je u banskoj Hrvatskoj ciela pripoviest, pa ću vam tu pripoviest drugi put pripoviedati. Vriedno je spomenuti, da tê pripoviesti nema u onoj knjizi o banu grofu Khuen- i t. d., — a ta se je pripoviest dogodila baš za „njegovu doba" ....

Je li i to politika, kad njetko naruči „Dom" i prima ga, a ne plaća ga? Ako je i to politika, „Dom" se neće takve politike igrati. Pročitajte, što kaže na prvoj strani omota, — vi, koji ste za takvu politiku.

Dom i rod.

Bit će Hrvatska, ali hoće li biti Hrvatâ! Madžarski vodja Košut god. 1848. nije mogao na zemljovidu naći Hrvatske. Ali su Hrvati braneći sebe i kralja našli Madžare tamo preko Drave, pak su im kugljama i kundacima odsvirali: *Još Hrvatska ni propala!* Mi se baš ne možemo Bog zna kako kuražiti, jer mi sami nismo išli na madžarske buntovnike, ali istina je istina. Ali je istina i to, da bismo mi Hrvati težko danas (ne dao Bog, da bi to trebalo!) mogli onako odsvirati Madžarima, — jer Hrvati ostavljaju Hrvatsku i bježe u Ameriku. Bježe najviše mladi, najzdraviji ljudi. Vlada u Zagrebu izdala je i naredbu proti tomu izseljivanju, — ali sve to ne pomaže i ne će pomoći. Naše novine donašaju svakakva strašna pisma iz Amerike, samo da se sviet prestraši i da ostane doma, — ali ne pomaže!

Stara je rieč naša: „Svagdje je dobro, al je doma najbolje." Danas se može ova rieč posvema preokrenuti: Svagdje je zlo, ali doma najgore! — Istina je, od starine se sviet seli iz doma. Još prije nego su našli novi sviet, Ameriku, selili su se narodi, osobito u staro vrieme Grci u Aziju, poslie sjeverni narodi na jug bliže rimskomu carstvu, a još kašnje Niemci u Ugarsku i Češku, pa najposlie Španjolci, Portugalci i Englezi u Ameriku. Sve je to istina, pa bi vriedno bilo cieli jedan razgovor napisati o tom: kako se je sviet selio, i je li u tom seljenju našao kakvu-takvu sreću. Za Engleze se može reći, da su ovako seleći se postali gospodari svieta. Zašto? Zato, čujte: Englezi se nisu selili jedan po jedan, pa kud mu drago i kako mu drago, kao što se danas mi Hrvati selimo. U Englezkoj su se od starine slagale *kompanije,* t. j. udruge za pomorsku trgovinu i za selidbu, a i vlada je englezka išla svojim izseljenikom na ruku. Tako su postale englezke *kolonije* (naseobine) po svietu.

Mi Hrvati nemamo svoje vlade, koja bi imala ikakvu vlast u drugom svietu ili bi se htjela brinuti za narod u toj stvari. A ipak smo mi Hrvati velikim dielom primorski narod, trgovina i selidba preko mora mogla bi nam biti na korist. Ako gledamo na druge narode, onda ne smijemo vikati na Hrvate, što se sele, nego: jedni se neka sele, a drugi se i onako ne dadu od kuće. Eno vam zagrebačkih zagoraca: sirotinja siva, zemlje malo, — pa ne ide iz doma, nikako se ne dade od otčinske grude. A primorac se baš mora seliti, kad ne može kamen jesti. A imamo i drugoga naroda, druge ćudi, kojemu doma nije dobro. Ovi neka idu po svietu. Ali sad pazite:

Neka idu po svietu, ali neka se ta stvar uredi, da ovi ljudi ne budu izgubljeni i za sebe, i za svoju familiju i za narod, koji ih je odhranio. Moralo bi se tim ljudem naći zaslužbe; moralo bi se paziti, kako im je; moralo bi se znati, koliko je našega svieta u tudjini, i jesu li na kakvu korist rodu i narodu. Onda se na selidbu ne bismo mogli tužiti.

Ali tko će to uzeti u svoje ruke? — Stvorimo po englezkom načinu *Hrvatsku prekomorsku zadrugu* ili kompaniju. Ona neka uzme ovu stvar u ruke. — A drugi put više o toj stvari. Sad je dosta, da smo samo ju spomenuli.

Sviet.

Amerika. Vriedno je nješto više znati o ovom novom svietu, u koji se seli naš narod.

Gdje je ta Amerika? — Od nas se ide u Ameriku na zapad, i to ili najprije malo po suhu (preko Njemačke) do mora, a onda preko mora; ili pak odmah po našem moru jadranskom na jug (dok iz njega izadjemo u Sredozemno more), onda po Sredozemnom moru na zapad, dok kod Gibraltara ne izadjemo u veliko Atlantsko more, koje dieli našu Evropu od Amerike.

Amerika je veliki dio svieta: ciela Amerika šesdeset je puta veća od ciele carevine austro-ugarske, a baš njekako hiljadu puta veća od banske Hrvatske! (Amerika ima oko 40 milijuna če-

tvornih kilometara; Austro-Ugarsko 625.000 četv. km, a banska Hrvatska 42.533 četv. km.) Ali naroda nema u njoj nego samo tri puta toliko, koliko u cieloj ovoj carevini. (Ciela carevina ima preko 40 milijuna ljudî), ili po prilici 25 puta toliko, koliko ima nas Hrvata.

Oblik je Amerike ponješto sličan bisagama, t. j. čini se kao dvie torbe zajedno svezane: na sjeveru i jugu je široka, a u sredini prežmaknuta, stisnuta. Po tom se i spominju često dvie Amerike: *sjeverna i južna.*

Naš sviet u staro vrieme nije znao za Ameriku, kako znate: pred 400 i nješto više godina našao ju je poznati vam Krištof Kolumb (ili Kolon', hrvatski bi se zvao: *Golub).* Kad su naši Evropljani tamo došli, moglo je biti u Americi oko 100 milijuna domaćega, najviše neprosviećenoga naroda. To su *Indijanci.* Danas nema tih domaćih Indijanaca ni 10 milijuna: sve smo mi Evropljani liepo „kršćanski" posmicali, ili su pak sami od svake nevolje propali.

Ljudi, koji su se iz Evrope selili u Ameriku, dugo su vremena bili pod vladom evropskih država, koje su ih gulile. Tako su Španjolci davili svoje odseljenike, Portugalci svoje, Englezi svoje itd. A onda je počeo boj: evropski odseljenici u Americi počeli su se oslobadjati od svoje države, iz koje su se odselili. Osobito je vriedno spomenuti junački boj englezkih odseljenika proti Englezkoj. Oni su se oslobodili već prije 120 godina. Španjolci su do danas sve izgubili, a Englezi drže još svoju Kanadu. Osim ove Kanade, njekih otokâ i zemlje Gujane — sva je zemlja američka slobodna od evropske vlasti.

Sve države u Americi — to su same *republike,* t. j. nemaju ni kneza, ni kralja, ni cara, ni kajzera, nego si izaberu *predsjednika,* kao i Francezi.

Najveća je država u Americi: *Sjedinjene države američke.* To su englezki odseljenici, koji su se pred 120 godina (1783.) oslobodili od Englezke. To je — kako i samo ime kaže — više slobodnih država, koje su se sjedinile, pa imaju jednoga predsjednika, jednu vojsku i druge njeke stvari. Zemlje imade ove države toliko, kolika je čitava Evropa (t. j. preko 9 milijuna četvor. km), a ljudî preko 60 milijuna. — Druga je velika država u sjevernoj Americi *Mehiko,* koja je tri puta veća od austro-ugarske carevine, a ima oko 12 milijuna ljudi.

U južnoj Americi najveća je država republika *Brazilija,* koja je malo manja od ciele Evrope, a ima do 15 milijuna ljudî. Onda su još republike: *Argentina* (četiri puta veća od carevine, a do 4 mil. ljudi), *Kolumbija* (dva puta veća od carevine i preko 3 mil. ljudî), *Peru* (dva puta veća, i do 3 mil. ljudî), *Čile* (nješto veća od carevine i preko 3 mil. ljudî) i t. d.

Kako vidite, — to su po prostoru same dvostruke, trostruke i četverostruke carevine, a naroda tako malo! Nije po tom čudo, što se sviet toliko seli tamo.

Domaćega naroda ima tamo, kako smo rekli, samo oko 10 milijuna; onda ima 12 milijuna doseljenih *crnaca,* koji se vrlo množe. Od ostaloga svieta tri četvrtine su *Englezi,* a ostalo Španjolci, Portugalci pa Niemci (ovih do pet milijuna).

Još nješto ću vam kazati, —

ali se nemojte smijati: Neznam, jesam li sanjao, ili mi je tko svoj san pripoviedao, i to ovako: Pokojni Atila, car pasoglavaca-Hunâ, bič božji, koji je dodijao cieloj Evropi, dobro se je prospavao u grobu ovih petnaest stotina godina, što leži u grobu, — prospavao se i zaželio se opet konja i sablje, pa počeo buditi svoje pasoglavce — Hune: „Dižite se, kaže, momci!" — „A kuda ćemo i na koga?" — pitaju sneni pasoglavci tarući si ono jedno oko nasred čela. — „Čujem — kaže Atila — zove nas dajčkajzer na Kitajce. Ne zna jadan, da su Kitajci naša braća! Nego znate što, momci! Ovi Evropljani ipak nisu zaslužili toliko pokore od Niemaca. Čujete li vi, što se radi od starih naših komorata, Slovjenâ? Bogme im je uz vas bolje bilo! Dobri su to ljudi. Znate, kako smo s njima u Budinu pili *zdravice* i slavili *stravu?* Pasje mi duše, žao mi ih je, što se o dnjih radi: nestat će na svietu njihovih zdravica i pjesama, — a to bi bogme bila šteta. Nego znate što! Dignimo se i protjerajmo Niemca iz Evrope! Natjerajmo ih u more na englezke brodove, pa neka ih prevezu u Ameriku, — jer čujem, da su Evropljani poslie našega odlazka našli novi sviet po moru, kao mi negda po suhu, pa da su tamo načinili ljepše parade, nego mi njekada. Ima, kažu, tamo zemlje dosta. A kad nestane Niemaca iz Evrope, zaigrat ćemo još jednom kolo sa Slovjenima, napiti zdravicu, pa ćemo se opet vratiti na ovaj sviet: lakša će nam biti ledina pod lakim slovjenskim korakom. Što kažete, momci?" — *„Vau—vau—vau!"* počuje se sa svih strana, i pasoglavci se stanu hvatati konjima za grive. I za tri dana nije bilo u Evropi nijednoga Niemca. Zemlja je evropska tako odahnula, da je mjestima bila tri hvata viša, a na godinu je trostruko urodila. A na rastanku su Slovjeni veseli i malo džoknuti grlili Hune i sve im govorili: „Pasja ti duša hunska, hajde da se pobratimo! Kakav si, takav si, draži si mi od Niemaca. S nijednim se još nisam pobratio. No — Bog! Živio, brate!" . . .

Nauka, umieće i knjiga.

Četiri i stotine godina tiskane hrvatske knjige. Baš ove godine navršilo se 400 godina, što je natiskana prva hrvatska knjiga. Ta knjiga to vam je velika pjesma, kako je ona Židovka Judita odrubila glavu vojvodi, neprijatelju svoga naroda. — Ovu zgodu, ovu četiristogodišnjicu proslavit će naši učenjaci i književnici u Zagrebu i po drugim gradovima. Osobito je vriedno spomenuti, da će se tom zgodom izdati i jedna knjižica za narod, u kojoj će se kratko, ali bistro kazati, što su sve naši hrvatski pisci za ovo 400 godina napisali. A bit će i druge parade, kako mi to već znamo.

Jedno se mora spomenuti, da ne biste krivo mislili.

Nije istina, da smo mi Hrvati samo ovih 400 godina pisali. Ako se hoće pravo, naša je knjiga stara već tisuću godina, samo što se knjige nisu prije tiskale (štampale). Knjigu hrvatsku naredili su i nas Hrvate naučili sveti naši apoštoli Ćiril i Metodij, a to je bilo prije 1000 godina. Mi smo imali cielo sveto pismo i druge svete knjige već onda, dok Niemci nisu imali ni očenaša u svom jeziku. To treba zapamtiti, kad se govori o *četiristogodišnjici* knjige hrvatske.

„Znanost." U Spljetu izlazi svaka dva mjeseca hrvatski list pod imenom *„Znanost"*. Stoji na godinu 5 Kr. To je vrlo dobar listić za ljude, koji su nješto više učili. Ima u njem zgodnih bilježaka i za trgovca, i za obrtnika, i za gospodara. Koji put će i „Dom" pogledati u „Znanost", pak štogod i za svoje čitaoce pribilježiti. Ali da ne bude nikomu krivo, kod svake takve bilježke metnut ćemo pečat „Z", da se zna, iz čijega je hambara zrno. I *„Znanosti"* su sigurno pri ruci tudji hambari.

Svaštice.

Kvare nam djecu. Jedan put sam vam razložio, da u Zagrebu ima sveučilište, u kojem se uče mladići za suce i fiškale, za profesore i svećenike. Ovih dana vodio je jedan profesor svoje djake, buduće sudce, odvjetnike i upravnike u Mitrovicu, gdje ima velika zemaljska kazniona: neka mlada gospoda vide kažnjenike, kako im je.

Ovih dana opisao je jedan drug iz te družine taj put. Kad sam to čitao, koješta sam mislio. Piše taj svat, da je uprava kaznione priredila mladoj gospodi *sjajan* banket, t. j. baš gospodsku gostbu (dakako na račun naroda). Ali da im ne bismo bili jalni za tu sjajnu gostbu, kaže, da su mlada gospoda, poslie *napornoga rada* došla na gostbu. Pa što su radila mlada gospoda, kad je taj rad bio *naporan?* — Razgledavala su, kako kažnjenici žive i u kakvom su redu. I to je vama *naporan* rad, mlada gospodo! I vi mislite, da vas ide ona *sjajna* gostba!

Mladi ste još, ne dajte se kvariti! Zabosti nos njekamo za zabavu, — to nije nikakov rad, a najmanje je to naporan rad, za koji bi se zaslužila *sjajna* gostba. Nemojte toliko već sada misliti na *sjajne* gostbe — vaš narod nema kruha! Budite ljudi! Ona *sjajna* gostba morala vam je prisjesti, — kad bi u vas bilo srca i zrnce razbora.

Ali vi niste toliko krivi...

Narodno gospodarstvo.

Novčarstvo.

„Madžaronske" novčane vjeresijske zadruge. Madžaronske „Narodne Novine" strašno se srde na „Hrvatsku poljodjelsku banku" i hrvatske „Seljačke zadruge", pak preporučuju — to se razumije! — preporučuju narodu, neka pristupa u one zadruge, u koje ga zovu občinski činovnici, i koje — kažu — dobivaju novce iz Pešte. Do sada ima u banskoj Hrvatskoj 116 ovakovih „madžaronskih" zadruga, i to najviše (40) u bjelovarsko-križevačkoj i virovitičkoj županiji (26), gdje ima dosta njemačkih i madžarskih doseljenika. „Narodne Novine" kažu, da je do sada 5000 (pet tisuća) zadrugara ovih zadruga dobilo 800.000 (osam stotina tisuća) K zajmova.

Ja vam na to kažem samo ovo: Svoj k svomu! Držimo se čvrsto skupa!

Stare petače vriedit će samo do 1. rujna.

Razne bilježke.

Razno povrće (grah, grašak, krumpir i t. d.) imat ćeš samo onda, ako za sjeme uzmeš rani prirod, t. j. onaj, koji prvi dobiješ: koje prvo procvate i prvo dozrije. Razumije se, da mora biti zdravo.

Ovako piše ona *„Znanost"*, i mogla bi imati pravo, a to zato, što po svoj prilici i medju rašćem (biljem) vriedi onaj zakon: Kakav otac, takav sin. Dakle ako uzmeš sjeme od onoga grma graha, koji je najprije procvao i dozrio, lako je vjerovati, da će se i njegov sin u njega uvrći. Probajte, ne košta ništa!

Drvo najduže traje, ako se sieče u zimi, u prosincu. To su ljudi potanko izprobali.

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

U Zagrebu — za sada ništa nova. To je dobro, jer štogod je posljednje vrieme bilo nova, — nije bilo dobro. — Medju tim mogu vam stalno reći, da ćete skoro dobiti iz Zagreba dobre glase, tako da ćete biti zadovoljni. Samo se onda primite posla, kad bude trebalo.

Dalmatinski sabor svršio je svoj posao. Vriedno je zabilježiti ovo:

Jedan je zastupnik opet upitao vladu: Hoće li bečka vlada dalmatinskim djacima jednom već priznati one *izpite na zagrebačkom sveučilištu?* Da se ta stvar uredi, složio se u Splitu posebni odbor, koji će ju tjerati, da ne zaspi. Dok se ne priznadu ovi izpiti, moraju naša djeca u Beč i Št. Gradac na sveučilište, mjesto da budu medju svojima u Zagrebu; a drugo — tudjinci će dobivati tolike službe u našoj Dalmaciji, kao i do sada.

Drugi je zastupnik govorio, neka se gradi *željeznica od Zadra do Knina,* i neka se osnuje *trgovačko obrtnička škola u Splitu.*

Treći je govorio, da se namjesti više obilaznih *učitelja za ratarstvo* (jedan da se namjesti u imotskom kotaru); isti je govorio, da se urede vode i osuše močvare u imotskom kotaru i oko Neretve.

Još je bilo govora, da se više sadi duhan, da se u Splitu gradi nova bolnica i više toga.

Osobito je vriedno zabilježiti, da je zast. Klaić govorio za to, da se talijanski i njemački jezik iztjera iz uredâ u Dalmaciji, a da se uvede hrvatski. — Zbilja je sramota, da činovnici u čisto hrvatskoj zemlji ureduju tudjim jezikom!

Riečani su se opet zavadili s madžarskom vladom. Hoće vlada i njima nametnuti madžarski jezik, a oni bi htjeli — talijanski. Petljanci jedni! U Hrvatskoj zemlji ne će poštivati hrvatskoga jezika, pa da ja imam vlast, ja bih im nametnuo pasji jezik.

Ćirilo-Metodijsku slavu obavio je u Hrvatskoj, kako treba, samo veleč. gosp. *pop Jure Čvek,*

župnik u Bieli. To je dobar znak, pa se možemo nadati, da će i ostalo hrvatsko svećenstvo s vremenom onoliko slaviti ove svetce i velike apoštole slovjenske, koliko su oni zaslužili svetim svojim radom za vjeru kršćansku osobito u hrvatskom narodu. Doći će dan, kad će *Ćirilo-Metodijska slava* biti prava narodna slava po čitavoj hrvatskoj zemlji.

Po slovjenskom svietu.

Slovaci i Rusi u Ugarskoj nikako nemaju mira od Madžarâ. Sad su opet Madžari počeli premetati kuće njekih ljudi, koji su se vratili iz Amerike, pa da nadju „buntovničke“, „panslavske“ novine (t. j. u kojima se radi za slovjensku misao i slogu), koje dolaze iz Amerike. Sirote Rusi i Slovaci odahnuli malo u slobodnoj Americi, naučili se slobodno misliti i govoriti, pa vrativši se čitaju američke novine. I Madžaru to nije pravo, Bog mu sudio! — Pripovieda mi jedan g. župnik u Medjumurju, da tamo žandari idu od kuće do kuće i otimlju *„Dom“!* Jeste li čuli? Hoćete li zapamtiti?

Rusi i Poljaci ne mogu se u Galiciji nikako složiti. To je stara nesloga. Poljaci su u većini, oni su gospoda, ali jer su oni katolici i jer imaju vlast u šakama, tuže se na njih pravoslavni Rusi, pa su ovih dana ruski zastupnici ostavili galički sabor, kad im Poljaci i onako ništa ne dadu pravo. Ja ne mogu pravo prosuditi, tko je ovdje kriv.

„Balkanski vladari“, t. j. kralj srbski, knez bugarski i knez crnogorski spremaju se u Petrograd k ruskomu caru, da se pred njim slože i pogode. Vele, da od toga ne će biti ništa, — jer su na Balkanu još i Rumuni i Grci, a glavno — Niemci i Madžaro-Niemci, koji bi htjeli ove državice i dalje držati za vrat koliko-toliko.

Po svietu.

Buri se ne dadu pa ne dadu; ne će mira, pa ne će. Znadu valjda, zašto. Bog im pomogao!

Razne viesti i dogadjaji.

Nadbiskup hvarski (na otoku Hvaru u Dalm.) umro je ovih dana u 76. godini. Bio je najprije nadbiskup u Skoplju u staroj Srbiji pod turskom vladom. Bio je, kažu, pravi svetac.

Bugarski knez zaručit će se s kćerom crnogorskoga kneza, Ksenijom, i tako će s talijanskim kraljem biti pašanac (šogor), — ako je istina, što pišu novine.

Učenjaku Lopašiću, koji je prebirao stara pisma i pisao poviest, postavit će se ovih dana spomenik u Karlovcu.

Nebo kara! Nedavno je ubio grom dva brata Zdunića u gor. Bogičevcima (u Slav.): sklonili se pod drvo, pa našli smrt. — Iz američkoga grada Njujorka javljaju opet, da je tamo takova vrućina, da je na tisuće ljudi od žege poginulo. Isto tako u Londonu.

U Carigradu je kuga po malo. Razumije se, da se na sve strane pazi, da ne bude više zla.

Kuhinja ruskog cara stoji na godinu poldrug milijun kruna. Prvi kuhar ima plaće 150.000 K na godinu.

Župniku u Veleševcu (u Posavini) odnieli su tati iz kase 45.000 for. i još dosta vriednih papira.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka)

DOM

Uredničtvo i uprava. Jurjevska ul. 28 Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☛ Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 14. | **U Zagrebu, u petak, 26. srpnja 1901.** | **God. 2.**

»Obće dobro«.

Jeste li već čuli tu rieč? Morali ste čuti, ili čitati barem vi, koji više čitate i dolazite medju ljude, jer se danas o tom blaženom „obćem dobru“ mnogo i premnogo govori i piše. Ali bilo ovako, ili onako, znam stalno: Vi ne znate, što je to „obće dobro“. A ovo je vriedno znati više, nego koješta, o čem smo u „Domu“ — ne budi mrzko rečeno — klopotali. Baš sam jučer čuo, da bi njeke brojeve „Doma“ trebalo u oganj baciti i spaliti: toliko je — kaže — u njima zla! Morao sam vam i to spomenuti, da vidite, kako nije baš lako ni pisati — svakomu po volji. Ali idemo dalje!

Ne znam pravo, kako bi vam počeo razgovor o tom „obćem dobru“: bi li ga za glavu, ili — da prostite — za rep, kad ne znaš, gdje mu je glava, a gdje zadnja strana.

Ovako će možda biti najzgodnije: Ima jedna dosta nepromišljena rieč: da je Bog najprije sebi bradu stvorio. Nije liepo ni pametno rečeno, pak neka nitko ne misli, da sam ovu rieč spomenuo i zato, da se i vi naučite ovako šaliti.

A znate, što ona rieč znači: znači to, da svaki vuče samo k sebi. Ima još druga šala, pa i opet nezgodna: Kažu, da svi svetci u crkvi k sebi ruke drže, nijedan od sebe. I to znači: Svaki čovjek, pa bio baš i svetac, — samo k sebi vuče, svaki gleda samo na svoje dobro.

Ali ako svatko gleda samo na svoje dobro, tko će gledati na svačije dobro ili na obće dobro, ili — kako se još kaže — na dobro naroda? Ima li takvih ljudi?

Na prvi mah to je čudno pitanje i bez razloga. Ako se svatko stara za svoje dobro, i to ako se ljudski stara, onda će

svim i svakomu biti dobro. Pa što se onda treba starati za nekakvo obće dobro, za dobro naroda? Ako je svakomu dobro, onda je i svim skupa dobro. A ako komu nije dobro, neka se stara sâm za se!

Je li tako? — Malo jest i malo nije. Kad vam kažem, zašto nije, odmah ćete znati i to, zašto jest.

Znate, a već smo se o tom i razgovarali, da čovjeku koješta treba, što si nikako ne može sâm priskrbiti ni pribaviti. Evo na primjer: Čovjek se hoće odvezti na kolih iz Siska u Zagreb, ili iz Splita u Sinj, ili samo iz Svinjara u Mačkovac. Hoće, velim, — ali ne može, ako nema ceste. A sâm ne će i ne može nitko ceste graditi. A takvih ima stotinu stvari, gdje čovjek ne može sâm ništa. Zato i jesu na svietu obćine i države, pak ako treba cesta, ili most, ili škola, i što ti ja znam, — stara se za to obćina, ili država, t. j. cieli narod.

„No pa što onda pitaš: Tko će gledati na obće dobro? — Kad eto znaš, da su za to obćine i država, a one imadu svoje novce i svoje ljude, svoje činovnike, — pa neka se i brinu za ono, za što su postavljene, — a mi ćemo se starati svaki za sebe!

Tu smo došli na ono pravo. Svatko gleda samo na svoje dobro, pa su ljudi u miru, kad mogu reći: „A, što mene briga, neka se za to i za to skrbi općina, ili vlada!“

A znate li, što se je iz toga izleglo? — Čujte: I kod obćine, i kod vlade, — koja se ima starati za dobro cieloga naroda i države, — i tamo su ljudi. A kad se svatko stara samo za sebe, onda je posve naravski, da oni ljudi kod obćine i kod vlade, — oni rade, što hoće i kako znadu. I ja vam mogu reći ovo: Što ljudi više gledaju svaki za sebe i za svoje dobro, — to više država i vlada radi po svojoj volji. Kad ljudi bježe samo za svojim dobitkom, a za obće dobro ne mare, — onda je posve naravski, to vam i opet velim: da obćina i vlada radi, što hoće. Danas već svuda po svietu država ili vlada sve može, pa zbilja sve i čini. Danas se već govori, da je država svemoguća, t. j. oni, kojim je dano i prepušteno, da se staraju za obće dobro, — oni sve mogu i sve čine. A onda ludi sviet stenje i jauče: Joj, težko nam je, krivo nam je! — A tko vam je kriv, da vam je krivo? — Sami ste si krivi, jer ste veseli i blaženi, što nemate druge brige, nego samo za sebe.

„A pak što ćemo se mi pačati, kad su posebni ljudi za to postavljeni, da se staraju za obće dobro? Mi se niti ne smijemo pačati u njihov posao“.

Tako se sad branite, ali imate krivo. Pazite:

Prvo: Ima stvari, koje su za obće dobro, a za te se stvari ne mora brinuti ni obćina, ni vlada. Evo n. pr. jedna takva stvar: To je za stalno za obće dobro, ako narod dobije u ruke pametnu knjigu, ili dobre novine. A niti obćina, niti vlada ne mora se starati za to, da se izdaju takve knjige i novine, pače se može dogoditi, da takve knjige i novine budu zarobljene. Tko će se onda starati za to? Dobro bi bilo — svatko kaže — ali što onda, ako ljudi ne budu plaćali knjigâ i novinâ. Što onda, ako budu novine više puta zarobljene? Tko će taj trošak namiriti? Pak Bog zna, hoće li se naći dosta predplatnikâ? — I tako će se svatko izmicati, i narod će ostati bez upute i nauka. A ima još na stotine stvari, koje bi bile na obće dobro, na dobro naroda, ali se nijedna obćina ni vlada za njih ne stara.

Drugo je ovo: Već sam rekao, da su kod obćine i kod vlade — i tamo su ljudi, a nisu angjeli, osobito pak nisu tamo angjeli čuvari. A znate, svaki čovjek hoće k sebi. A onda još i dalje: Pusti kokoš u jarak, ona će i na slog; pruži mu prst, — on će odmah ruku. Tu treba paziti na obćinu i na vladu. Ali tko će paziti? „Vrag bi me tentao — paziti na . . . Idi, mani se ćorava posla! Paziti na one, koji imaju pandure, serežane, žandare i vojsku! Jest! Ja ću paziti i hodati za obćinskim poslom, branit ću obćinsko dobro, — a moja kuća neka izgori! Što ja imam više, ako obćina ima više, ako ja obćini hiljade sačuvam! Ja od toga nemam ništa, — a mogu si lako na glavu nakopati svakakve neprilike, rešta, globe i još koješta. Od mira glava ne boli, — zato je najbolje u ništa se ne pačati. Neka rade što im drago. Ja ne mogu sâm ništa pomoći, kad bi i htio. A napokon — to je sve skupa politika, a to je zadnja stvar na svietu. Nijedan pošten čovjek ne pača se u politiku . . .“

I tako dalje, — to vi sve znate. Sad bi samo trebalo još kazati: Imadu li pravo oni, koji ovako govore? Drugimi riečmi može se to pitati ovako: **Je li se vriedno starati za obće dobro, t. j. za dobro naroda?** Mora li čovjek gledati i na dobro naroda, a ne samo na svoje dobro?

Malo imamo još prostora za ovaj razgovor, ali ću vam ipak reći još ovo:

Od kad ima svieta i na njem spomena, medju ljudmi je bila svagda najveća dika i čast raditi i starati se za dobro na-

roda, za obće dobro. Bilo je na svietu već ljudî, koji su ne samo svoje imanje, nego koji su glavu i život dali za svoj narod i za obće dobro. Ovi se ljudi i danas poslie stotine i stotine godinâ spominju i još im se danas daje čast, hvala i slava. A daju im čast i slavu ne samo njihovi domorodci, nego sav prosvićeni sviet. A što cieli sviet tako dugo časti i slavi, to mora biti dobro. Nema daklem nikakve sumnje, da je vriedno, častno i slavno raditi i starati se za dobro naroda.

Prije nego što svršim, zapamtite dvie stvari:

Prva je ovo: Nema dobra, kojega čovjek nebi znao i mogao na zlo okrenuti. Tako i ovo. Sviet časti onoga, koji se stara i bori za dobro naroda, — pak i to znadu ljudi okrenuti na zlo: Ima ljudî, koji se hoće razderati vičući, da su oni — i to samo oni — za dobro naroda; a kad bolje pogledate, vidite, da ne laje kuja sela radi, nego sebe radi. Čuvajte se takvih, koji previše laju, kako oni tobože brane narod.

Drugo je ovo: Svaki i najzadnji čovjek može i mora raditi za obće dobro, za dobro naroda. Ovo vam velim zato, što vi mnogi mislite: „A, što bi ja siromah! Ja ne mogu pomoći ni sebi, a kamo li cielomu narodu!"

Nije tako. Ali to ću vam razložiti drugi put, a već sam vam toliko toga razlagao, da bi se i sami mogli domisliti, kako i zadnji od vas može raditi za dobro cieloga naroda.

Ministar bez torbe.

Već smo više puta spomenuli, da treba dobro razlikovati današnju vladu od njekadašnje. Njekada su vladari (t. j. knezovi, kraljevi i carevi) vladali i zapoviedali po svojoj volji, a danas vladaju po zakonu. A znate i to, da nema zakona bez sabora, a sabora pak nema bez zastupnikâ, a zastupnikâ nema bez naroda. Po svem tom nema ni zakona bez naroda, pa kad nijedan vladar ne može ništa bez zakona, to se zna, da ne može ništa bez naroda. — Sad je li baš tako, to je druga stvar, samo je istina to, da se ovako govori, piše i u školi nauča.

Sad zapamtite još ovo: Dok su vladari vladali i zapoviedali po svojoj volji, bilo je svašta. Bilo je kraljeva, koji su radili baš proti svomu narodu, pa su njeki i stradali. Tako je stradao englezki kralj Karlo I. (prvi), kojega je sud englezkoga sabora

odsudio na smrt i pogubio ga (god. 1649., t. j. prije 250 godina). I francezki je sabor prije nešto više od sto godina na smrt odsudio svoga kralja Luja (ili Ljudevita) XVI. (šestnajstoga).

Ovo je bilo zlo. Ovo je bilo zlo osobito za narod, jer si možete lako misliti, da svaki vladar ima svojih ljudi, koji su za njega, jer je moguć. A kad su jedni za njega, a drugi proti njemu, — eto gotova rata i nesreće u narodu.

Zato je ova stvar danas pametnije uredjena, i to ovako: Nijedan evropski vladar (osim ruskoga cara, turskoga sultana i crnogorskoga kneza) — nijedan ne može ništa proti zakonu, kako smo rekli. Ali ako ništa ne može, on nije ni odgovoran za ništa. Kako to? — Ovako: Vladar sebi po volji izabire savjetnike i pomoćnike, i oni sve s njim rade i odredjuju, ali su samo oni odgovorni, i to saboru su odgovorni. Ovi kraljevi pomoćnici zovu se ministri. Štogod koji kralj, ili car odredi, to baš mora podpisati koji ministar, i onda ministar za to odgovara narodu, t. j. saboru.

Mi Hrvati imamo svoga kralja, pa bismo po svem tom morali imati i svoje ministre uz kralja. Ali to vam je malo čudna stvar. Drugi kraljevi imadu po 8 do 10 ministara, a hrvatski kralj samo jednoga „hrvatskoga" ministra, pak ni taj jedan, — ali čekajte malo.

Svaki ministar ima svoj posao. Evo: 1) jednomu je posao briga za novce (ministar financija); 2) drugomu je posao rat i vojska na suhu i na vodi (ratni ministar); 3) trećemu je posao trgovina i obrt (ministar trgovine); 4) četvrtomu su na brizi gradjevine za obće dobro (ceste, mostovi i t. d.; to je ministar gradjevinâ); 5) petomu je posao briga za poljodjelstvo, 6) šestomu za domaću upravu (ministar unutrašnjih posala); 7) sedmomu su na brizi vanjski poslovi, t. j. pogadjanje s drugim državama (ministar vanjskih posala); 8) osmomu su na brizi sud i sudci (ministar pravde ili sudstva); 9) napok se deveti stara za škole i crkve (ministar bogoštovlja i nastave). Svi ovi ministri zajedno — to je **vlada.** Svaka vlada dieli svoje poslove na pojedina ministarstva. Još ima jedan ministar, koji upravlja kraljeva imanja i vodi mu račune o njegovoj plaći (jer danas i vladari imaju odredjenu plaću), a taj se zove: ministar na kraljevskom dvoru.

Sad da me upitate: koji ovakav posao ima hrvatski ministar, — ja bih vam morao odgovoriti, da je hrvatski ministar bez posla, jer hrvatski ministar nema posla ni s novcima, ni s

vojskom, ni s trgovinom, ni s gradjevinama, ni s poljodjelstvom, ni s upravom, ni s vanjskim poslovima, ni sa sudstvom, ni sa školom, a niti s kraljevskim dvorom. A kad svaki ministar ima svoj posao, onda ćete vi pitati: A kakav je to onda ministar bez posla? — Na to vam odgovara zakon, koji kaže, da je to ministar bez listnice.

A što je to ministar bez listnice? Bez kakve listnice? Što je to „listnica“? — Ministar bez listnice — to bi se po našu pravo reklo: ministar bez torbe. Morate znati, da svaki pravi ministar ima svoju kožnatu torbu, u kojoj nosi svoja pisma ili listove, listine, papire svakakve. Kad ministar dolazi pred kralja, ili pred sabor, obično donese svoja pisma, da dade kralju, ili saboru račun za svoje posle, što je uradio. A onaj ministar, koji nema nikakvoga pravoga posla, taj dolazi prazan, bez listova, dakle i bez torbe, pak se zato i zove bez torbe, ili gospodski: bez listnice, ili još gospodskije, t. j. francezki se to kaže: bez portfeja.

Daklem napokon konca znamo, da i mi Hrvati imamo jednoga jedinoga ministra, i to ministra bez torbe, bez listnice, ili bez portfeja.

Ali sad se tek pita: Kako smo mi Hrvati došli do ovoga jednoga ministra? Ako imamo svoga kralja, imamo li i svoje ministre, i to ministre s torbom? Jer valjda i naši ministri imaju svoj posao i za to trebaju svakakva pisma, a za pisma treba torba. Tko ima posla s našim novcima, s našom vojskom, s našom trgovinom, s našim gradjevinama, s našim poljodjelstvom, s našom upravom, s našim susjedstvom, s našim sudstvom, s našim školama i s našim kraljevskim dvorom? Gdje su drugi naši ministri, kad imamo samo jednoga, pa i taj je bez listnice? Jednom riečju: Ako naš kralj ima u banskoj Hrvatskoj svoju **kraljevsku vladu,** ima li u Hrvatskoj i svoje kraljevske ministre?

Na sva ova pitanja odgovara zakon, a taj zakon, — to je ona glasovita nagodba od god. 1868.

Dakle po toj nagodbi — gdje su naši ministri?

Po nagodbi imade banska Hrvatska nad sobom dvie kraljevske vlade: jednu u Zagrebu, drugu u Pešti. To znate već od od prije. Gdje je vlada, tu moraju biti i ministri. Ona vlada u Zagrebu ima vlast samo nad banskom Hrvatskom, a ona u Pešti nad Ugarskom i nad Hrvatskom. Ali pazite: Nad jednom zemljom mogu vladati dvie vlade samo onda, ako je jedna

vlada nad drugom, ako jedna drugoj zapovieda. A ipak ona vlada u Pešti ne zapovieda — po zakonu — onoj vladi u Zagrebu, nego je stvar ovako uredjena: Ove dvie vlade podielile su si poslove. Tako ona vlada u Zagrebu ima posla samo s upravom, sudstvom i školom, a ona vlada u Pešti: 1. s novcem, 2. s trgovinom, 3. s domaćom vojskom ili s domobranstvom i 4. s kraljevskim dvorom.

Po tom bi čovjek ovako sudio: banska Hrvatska ima tri svoja ministra u Zagrebu, a četiri ministra u Pešti, a oni su ujedno i ugarski i hrvatski ministri.

Pak i jest tako njekako, ali nije posve tako. Istina je, u Zagrebu je vlada, i u toj vladi podieljeni su poslovi na tri odjela, i svaki odio ima svoju glavu, koja vodi poslove u tom odjelu, — ali se ta glava ne zove ministar, nego se zove odjelni predstojnik, jer stoji na čelu jednomu odjelu vlade.

I tako banska Hrvatska ima u Zagrebu „kraljevsku hrvatsko-slavonsko-dalmatinsku vladu“, u kojoj je prvi ban, a uz njega tri predstojnika. U Pešti ima „kraljevska ugarska vlada“, u kojoj ima deset ministara, a od tih deset petorica imaju posla s banskom Hrvatskom. Medju ovom desetoricom ima i jedan „kraljevski ugarski ministar za Hrvatsku i Slavoniju“, — i to je onaj ministar bez torbe ili bez listnice.

I opet se moramo pitati: Kakav je to ministar bez listnice, t. j. bez pravoga posla? — Na to se ne može odgovoriti, dok se ne odgovori na to: Kakva je razlika izmedju kraljevske vlade u Zagrebu i one kraljevske vlade u Budim-Pešti?

A ta razlika je ovo: Prvo, kraljevska vlada u Zagrebu nije podpuna, t. j. ona se ne smije i ne može pačati u njeke poslove, i to: u vojsku, u novce (poreze i daće), u trgovinu, a nema posla ni s kraljevskim dvorom; drugo: na čelu onoj vladi u Pešti stoji prvi ministar, a onoj vladi u Zagrebu stoji na čelu ban; treće: članovi one vlade u Pešti zovu se ministri, a članovi one vlade u Zagrebu zovu se predstojnici; četvrto napokon i ovo je glavno: ministri izdaju po zakonu naredbe u svoje ime i od sebe, a predstojnici izdaju naredbe u ime banovo t. j. oni sami od sebe ne mogu ništa odrediti, nego uviek „za bana“, t. j. mjesto bana i u ime banovo; a ban može u svoje ime i bez predstojnika odrediti, što hoće, bilo to za upravu, bilo za sudstvo, ili za školu, pa je odgovoran za to saboru u Zagrebu upravo tako, kako su ugarski ministri odgovorni saboru u Pešti.

Po tom vidite, da banska Hrvatska ima za pravo samo jednoga jedinoga ministra, i to je ban. Njeki su i htjeli, da se ban ne bi zvao ban, nego ministar, — ali o tom drugi put.

Ali — sad pazite — ni ban nije pravi ministar. Na prvi pogled mislio bi čovjek, da je on u Zagrebu ono, što je u Pešti prvi ministar. Ali nije tako! Sjetite se, što smo rekli: Zašto su ministri? Ministri su prije svega za to, da odgovaraju narodu za čine vladareve. Pitajmo se sada: Ako kralj hrvatsko-slavonsko-dalmatinski štogod učini u svojoj kraljevini Hrvatskoj-Slavoniji-Dalmaciji, — tko to uz kralja i s kraljem podpisuje, tko je za taj kraljev čin odgovoran narodu (jer kralj nije za ništa odgovoran)? Podpisuje li to ban? Je li ban za to odgovoran?

Jest, odgovoran je ban, — ali nije odgovoran on sâm. Štogod hrvatski kralj odredjuje za bansku Hrvatsku, to uz kralja podpisuje i zato odgovara ban i — onaj ugarski ministar bez torbe. Komu su odgovorni? — Čujte i dobro razlikujte: ban je odgovoran saboru u Zagrebu, a onaj ministar bez torbe odgovoran je saboru — u Pešti. Ako bi se daklem dogodilo štogod proti zakonu, — bansko-hrvatski sabor u Zagrebu može držati samo jednoga krivca. A koliko je to velika stvar, to se vidi po tom, što onaj ministar bez torbe i bez pravoga posla ipak ima dosta posla s banskom Hrvatskom: Sve, štogod kraljevska vlada iz Zagreba (t. j. ban) hoće od kralja, ili što šalje kralju, ili što kralj šalje vladi, — sve to ide kroz ruke toga ministra bez torbe, i on može i smije želje i prošnje hrvatske vlade ili preporučiti kralju, ili mu svjetovati, neka na te želje ne pazi. Sve on to može, a nije za to odgovoran nikomu, nego Bogu i — saboru u Pešti.

Po tom vidite, da mi Hrvati nemamo nikoga, tko bi za kraljeve čine podpuno bio odgovoran našemu narodu i saboru, t. j. mi nemamo nijednoga pravoga ministra. I ovaj jedan, što ga imamo za „Hrvatsku i Slavoniju“, — i taj je, kako smo vidjeli, bez torbe.

Recimo jednu u ludo!

Pa da: reći ću vam jednu, za koju znam, da će za sada i još za dugo biti u ludo rečena, — ali dobro je na sve misliti.

Evo, što mi je na pameti: Mi smo Hrvati dosta velika sirotinja, to se zna. Ne možemo kraja s krajem svezati, a kamo li da što na stran metnemo za crne dane. Ima tomu stotinu uzrokâ, ali ja ću sad pustiti sve na stranu, pa ću spomenuti samo jedno.

Znate: imetka — a kamo li bogatstva! — nema bez štednje, bez čuvanja. Ne bojte se, da ću vam držati prodiku, kako morate štediti, sebi od ustâ otrgavati i na stranu metati! Ne ću. Čut ćete nešto drugo.

U Francezkoj su htjeli socijalisti (nješto već znadete, kakvi su to ljudi) — htjeli su, da se stvori ovakav zakon: Svaki radnik, koji oboli, ili ostari tako da ne može više raditi, taj ima dobiti od države mirovinu, ili kako se kaže: penziju.

„A, to bi bilo liepo!“ — mislili su mnogi, a tako možda mislite i vi. Ali ljudi, koji vide malo dalje od nosa, oni su ovako prosudili: To bi bila nesreća. Daj ti osiguraj svakomu, da će pod stare dane dobiti plaću, kao onda, dok je mogao raditi, — tko će se starati za crne dane?! Nema toga radnika, koji bi što na stranu metao za crne dane: sve bi se zajelo, zapilo i drugačije potrošilo: „Što me briga! Kad ne budem mogao raditi, dobit ću svoju plaću, pa za koga ću čuvati!“ — Svi bi tako govorili i po tom radili, i nijedan radnik ne bi nikad imao ništa osim nješto na sebi i u sebi. I kad bi koja država stvorila ovakav zakon, — ona bi sama sebi i svomu narodu kopala grob siromaštva, jer bi ona upravo davala prilike narodu, da ne štedi, ona bi upravo napućivala sviet, da rasipa.

Sad stanimo malo. Već sam vam više puta spomenuo, da čovjek i narod može nješto priskrbiti samo onda, ako mu se râd i posao izplati. Uz to sam vam spomenuo i to, da naš hrvatski narod skupo plaća tudji posao, a za svoj posao dobiva vrlo malo. Znate — i već su vam toga puna ušesa — da mi skupo plaćamo tudju robu, željeznu, pamučnu i t. d., a mi možemo prodati samo koje zrno žita, koje blažče i malo još štogod. Pa i ovo malo gotova novca, što dobijemo, — i to moramo ponajviše dati za porez i druge daće: naš gotov novac ide većinom u ruke našoj gospodi, koja služe kod občine, ili kod

koje druge oblasti. A kamo ide iz njihovih ruku, i to znate: ide ponajviše u tudjinu. Znate, da naša gospoda nose šešire iz tudjine, cipele iz tudjine, haljine iz tudjine, malo ne sve iz tudjine, jer mi — kako znate nemamo svoje „industrije“, t. j. svojih tvornica. Mi kod kuće ne pravimo i ne izradjujemo ni svega onoga, što treba seljaku, a kamo li sve ono, što treba našoj gospodi. I tako nas — da vam kažem po stoti put — tudji sviet doji i muze, pak moramo imati od dana na dan sve to manje.

I ne samo da seljak ništa nema, nego ni gospoda ništa nemaju, jer troše, što dobivaju od naroda, upravo bez brige. Naša gospoda — to vam je takva sirotinja, koja čeka na svoju plaću, kao ozebao sunca. Dodje „prvi“ (prvi dan u mjesecu), kad se diže plaća, onda malo odahnu. Ali za pet šest dana mnogi već nema ništa, nego živi na vjeru, a pod kraj mjeseca ne znam, ima li svaki pedeseti još koju forintu. I zato se uviek tuže, da je plaća premalena, pak da bi ju trebalo povisiti. I zbilja, — ako „sredstva dopušćaju“, vlada i sabor vrlo rado „ide njihovoj želji u susret“, t. j. plaća se povisi, samo ako je ikako moguće. Razumije se, da su onda gospoda ponizna i pokorna, — sve će učiniti, što im se zapoviedi: boje se, da im ne izpane iz usta komadić kruha.

Kako naša gospoda troše, vidi se najbolje po tom, kad kojemu oboli ili umre žena ili diete. Riedko koji može smoći, što mu treba za bolest, ili za sprovod, — nego sjedni piši molbenicu za podporu, ili barem za „predujam“, t. j. da mu se unapried izplati plaća na mjesec, ili dva. A neka se dogodi, da umre otac, nemaju djeca pod suncem ništa, osim onoga, što im se daje po zakonu po otčevoj smrti, — ali da bi otac što pričuvao djeci, toga nema, nego se je već dogodilo, da se za ovakovu djecu prosi od kuće do kuće, kao za sliepce.

Dosta sam toga nabrojio. Sad se samo pita: A za Boga miloga, zašto naša gospoda toliko i tako bez pameti troše? — Ne ću reći (jer bi me sav sviet proglasio za ludu) — ne ću reći: neka bi i naša gospoda mjesto kave i šećera — kuhala žgance i palentu? neka bi njihove gospoje mjesto svile nosile konopljene košulje (skute, rubače) i haljine od čohe (darovca) i t. d. i t. d. Ne ću toga reći, jer već ni na selu nisu s tim zadovoljni. Ali da bi naša gospoda mogla i morala gledati malo više na zadnje kotače i starati se za crne dane, — to se mora reći, ali to je badava reći, jer naša gospoda — i ne samo naša, nego

svuda po svietu — gospoda činovnici i službenici ne moraju se starati za crne dane, jer im je sigurna mirovina: kad ne budu za službu, dobit će stalno svoju plaću. Pa što bi se onda starali, zašto bi čuvali i na hrpu nosili?! U samoj banskoj Hrvatskoj troši se svake godine na mirovine malo ne jedan milijun forinti!

„A što to na nas spada, ta gospodska mirovina? Što li to nam pripoviedaš? Pripoviedaj ti to gospodi!“

Imate pravo, to bi se moralo i gospodi prišapnuti, — ali ne škodi ni vama. Kazat ću vam kratko.

Ja sam vam to spomenuo zato, da vidite ovo: Naš će narod vrlo težko doći napried, doklegod budu naša gospoda toliko trošila. Mi smo siromašan narod i dosta nas je malo. Mi bi morali biti zadovoljni, kad bi imali i manje gospode, nego drugi bogati narodi, a naša gospoda morala bi pomisliti i na to, da smo svi mi skupa sirotinja, pak da se kod nas ne može i ne smije onako gospodski živjeti, kao drugdje, gdje je sve bogato.

Ali glavno je ovo, što sam vam htio reći: Ova mirovina ili penzija strašno kvari naš sviet. Svatko, tko ikako može, taj bježi „u državnu službu“, kakvu-takvu, — jer mu je tamo stalna plaća, a onda penzija. Koliko seljačkih ljudi, osobito koji su bili vojnici, ostavljaju dom i idu za lugare, žandare, podvornike i t. d.! Što to svjedoči? — To svjedoči, da našemu svietu smrdi posao, a osobito mu smrdi briga, briga za stare dane: sve bi htjelo bez brige živjeti, — a ne pita: na čiji to račun ide. Ne ću reći, da je cieli naš narod po naravi lakom za životom bez brige, — ali kao što čovjek lako ukrade, kad ima priliku, tako se vrlo rado ugne i ukloni brigi i starosti, ako mu se dade prilika. A najljepša prilika, da se ugneš brigi i starosti, — to je stalna plaća i onda još penzija.

Nisam vam sve rekao, ali vam samo dovikujem: Nema lova bez doma. Sve ove „službice“, za kojimi ste se mnogi polakomili, sve je to i vam samim i vašoj djeci više na propast, nego na sreću.

Mali razgovori.

Život.

Nema srama. Ja ne znam, koliko još ima srama kod nas na selu, ali u gradu kod gospode ima toga dobra vrlo malo. Da vam stanem pripoviedati, kako se u gradu živi bez srama, — vi mi ne bi vjerovali.

„U gradu živu školana i učena gospoda, — pa kako to, da su baš školani i učeni ljudi bez srama?" — pitate vi možda. Ne ću reći, da škola i učenost baš ubija sram, premda je i to malo istina, — nego je tu nješto drugo krivo: grad je kriv, život gradski je kriv. Taj se život ne može promieniti drugačije, nego da bi se gradovi porušili. Nemojte se smijati! Jeste li čuli za Sodomu i Gomoru? To su bila dva grada bez srama još prije Isusa. I sâm Gospod Bog nije našao drugoga načina, da toga nesrama nestane, nego je dao, da obadva grada propanu u more. I tako je nastalo Mrtvo more.

Kako je istina: *Gdje nema srama, nema ni poštenja,* tako je istina i ovo: *Gdje nema poštenja, nema ni srama.* Sad gdje vam dradrago početi: hoćete li početi sa sramom, hoćete li s poštenjem, — u gradu je malo jednoga i drugoga. Ipak ja mislim, treba prije pitati za *poštenje.* Vi znate, što je to, ali ja mislim, na ono prvo poštenje, što je početak svakomu poštenju, — a to je ono, kad *čovjek čovjeka poštuje.* I tu treba razlikovati. Naši ljudi u njekim krajevima kažu: Ja toga i toga *poštujem,* — a to znači, da mu kaže *Vi.* To je, vidite, prvi znak poštenja. Žena na selu poštuje i mladjega muškarca, pa makar bio dječarac, samo ako nije diete. Ja se dobro sjećam, kad bi mlada snaha došla u kuću, kako je *poštovala* svoje male djeverčiće, a nije tim djeverčićima bilo još ni 12 godina. Starije žene bi ju putile i učile: „Reci mu dušo, *Vi, braje,* — ne će ti biti poslie mrzko pred svietom. Njega će za koju godinu pošiknuti brci, pa bi ti sviet rekao, da ne znaš pošteno, ako ga ne bi *poštovala.*

To je vidite, ono najmanje *poštenje,* tu se počinje poštenje *s ovim poštovanjem.* A ovomu malomu poštenju nema u gradu već ni traga: u gradu nitko nikoga ne *poštuje.* Tu se ljudi ne broje i ne računaju po starosti, nego po nečem drugom, ja ne znam po čem: je li po plaći, ili po učenosti, — ali sve mi se čini da nemaju nikakve stalne mjere za poštovanje.

To nije čudo. Poštovati možeš samo onoga, koga poznaš, — to je najmanje. A u gradu se malo ljudi pozna. A kad koga ne poznaš, onda ne znaš, ni koliko vriedi, — pa kako bi ga i zašto bi ga poštovao? I tako u gradu živi svatko u svojoj jami — sobi, — a kad izadje na ulicu, nitko nikoga ne pozna, jedan ne zna za drugoga, tko je i što je, i koliko vriedi, — svi su jednaki, pak kako bi te onda bilo pred kim sram! „A, što me briga, — tko me pozna!"

I tako u kratko radi ovoga dvojega: što se u gradu malo ljudi pozna, i što se tamo ljudi računaju po plaći i po učenosti, — radi toga se u gradu ljudi ne poštuju, a gdje se ne poštuju, tu se jedan pred drugim ne srami, — zato u gradu nema pravoga poštovanja, a po tom ni srama. Toliko su i u gradu ljudi umni, da ne će zato njekoga poštovati, što ima veću plaću. Ako ima veću vlast, oni ga se boje, — ali ga zato ipak više ne poštuju. A do sve svoje učenosti gospoda sama u duši ne drže ništa, kad su i onako u toj svojoj učenosti svi jednaki: svi su jednako izmuštrani u školah, pa bi morali zbilja biti vrlo glupi, kad bi držali što do takve učenosti. Tu se računa samo, tko je svršio više škole i kakve je načinio izpite.

Htio sam vam reći još jednu, — ali ne ću, nego samo na pol, pa i tu polovicu omotat ću u ovo, što vam kažem: Ostanite vi kod našega staroga *poštovanja* i *poštenja,* jer bez toga nema srama, a čovjek be zsrama — to je živinče. Pazite osobito na djecu svoju i priučavajte ju od mlada na staro naše poštovanje pred starijim i još pred — ženskim. Koliko tko ima poštenja, to se najbolje vidi po tom, koliko ima srama pred ženskom osobom, pred ženskim čeljadetom. Ne dajte, da i na selo dodje kuga, koja je u gradu podavila sram . . .

Braća. Posljednji put je bio u „Domu" veliki razgovor o braći, pa nam je o toj stvari došao *glas iz naroda,* i to iz Nove Kapele, tamo iz dolnje Hrvatske. Naš prijatelj piše: „Kad se dvojica svadjaju, nikada niesu obadva kriva, ili vrlo riedko, nego je većinom jedan krivac. Obično to biva, ako je jedan ohol, pa drži glavu visoko, pa k tome jedno misli, a drugo govori, i samo da ono valja i vriedi, što on govori, pak ako je još mogućniji, onda prezire brata, prkosi danas, prkosi sutra, dok ne dodje do prigovora, onda do svadje, a napokon do tužbe. Ljudi, koji ne prosudjuju dobro, kažu, da su obadva kriva, ali nije tako. Zločest komšija n. pr. ne gradi svoje gradje, gdje bi morao, ili napravi kvar, pak ga zataji, ili tudju gradju sieče, ili čak krade, a ne promišlja, da je to ne samo sramota, nego i griehota. Svaki bi čovjek morao imati u duši nauku, što je stari Tobija dao svomu sinu: „Cieli svoj život imaj Boga pred očima i u srcu svomu", t. j. nemoj činiti drugomu, što ne želiš, da drugi tebi čini, tako uče zakon i proroci, pak će nestati mržnje, nestat će svadje, nestat će tužbe, a mjesto toga nastat će ljubav, koju bi trebali svi ljudi, sela, gradovi i države". —

Tako je evo naš prijatelj napisao malu prodičicu.

Politika.

Porota. Posljednji put smo se na ovome mjestu razgovarali *o sudu i politiki,* a sad evo dalje opet jedna stvar, koja ima posla sa sudom, ali i s politikom.

Niti bogci ne mrmljaju toliko za novci, koliko sav sviet mrmlja i jauče za *pravicom.* Od kad sviet stoji, uzdiše za pravicom, koja je — kažu — ostavila zemlju i odletjela na nebo. I kad bi jednom došlo vrieme, da se ne bi sudilo: *ni po babu* (po otcu), *ni po striče-vima, već po pravdi Boga istinoga,* — na svietu bi nastao mali raj. Ali toga nije još bilo na svietu i ne će biti tako brzo, nego se ljudi bore i muče, da dobiju kakvu takvu pravicu. Izmišljaju ovo i ono, — samo da sudcu bude moguće suditi po duši i pravici, ili da ga njekako prisile, da pravo sudi. Stotinu se je već načinâ izmislilo za to, a takav je jedan način i *porota.*

Porota — to je *prisežnički sud:* ljudi iz naroda pozovu se k sudu, i oni sude, je li obtuženik kriv, ili nije. I tako ne sudi samo jedan čovjek, ne sudi samo sudac, nego sudi više ljudi, sudi — moglo bi se reći — narod.

Ovakav narodni sud — to je stara stvar. Takav sud imale su u staro vrieme i njekoje hrvatske općine. Ali osobito su se borili za ovakav sud englezki velikaši i svećenstvo englezko, tako da je već pred 800 godina jedan englezki kralj morao dati narodu *veliko pismo* ili *veliku listinu,* i u tom velikom pismu dopušća svako-

mu Englezu, ako nije zadovoljan s kraljevskim sudcem, da može pozvati na sud prisežnike, t. j. ljude iz naroda, koji će pod prisegom reći, je li obtuženik kriv, ili nije. U Englezkoj se i danas mnogo sudi na ovaj način.

U drugom svietu počelo se je ovako suditi istom poslie francezke bune.

U njekojih zemljah sudi porota sve: i *„gradjanske stvari"*, t. j. kad se ljudi pravdaju za posjed ili imetak, i *„kaznene stvari"*, t. j. kad je tko tužen, da je nješto kriv, da je to i to učinio: drugdje sude samo u kaznenih stvarih, a u banskoj Hrvatskoj sudi porota samo u *tiskovnih stvarih* t. j. onda, ako je tko što napisao i dao tiskati u knjizi, ili u novinah.

Ali i tu vam moram spomenuti tri sta jada, a to je ovo: Za vlade sadašnjega bana, grofa *Khuen-Hedervarija*, bio je na jedno vrieme ukinut i onaj zakon o *neodvisnosti sudačkoj* i *porota*, tako da ni sudci nisu bili neodvisni, ni porota nije sudila. Lako se možete domisliti, zašto je to učinjeno.

Još vam moram spomenuti, da ima ljudî, koji su strašno protivni poroti, t. j. ovakovomu sudu, gdje sude i ljudi iz naroda. Ali o tom: je li porota dobra stvar, ili nije, — o tom drugi put. Da vam i to kažem, bio bi to *veliki* razgovor, a ne *mali*.

Dom i rod.

I opet — braća (Medjumurci). Na 17. o. mj. došla je „Domu" ova dopisnica: „Ja niže podpisani liepo vam zafaljujem na vašem *„Domu"* i više nemojte mi pošiljati, jer nisam toga nigdar vidio, kako je to u Hrvatskoj. Bio sam na sajmu u Ludbregu 16. o. m. i malo sam okolo špancirao (t. j. vodio) marše, pak sam morao platiti 5 K štrofa; a drugi se je po orsažkoj (t. j. državnoj) cesti vozio s onim, koji je htio kupiti konja, — on je pak platio 10 K. Toga na Madžarskoj nema nigdje, ni u Pešti. Kad je u mjestu sajam, onda se špancira, gdje kupac hoće. Ovako Bog ne zapovieda u ljubavi bližnjega. Ako smo mi u Madžarskoj, zato nismo psi, nego smo ljudi, kao i u Hrvatskoj. Zato *sam se jako zbantuval* (t. j. to ga je jako zbunilo) na ovakav red, kad čovjek nije ništa kriv, pak štrofa plaća. S tim ostajem u *Alsó Domboru* — *Ivan Varga* bravar."

Vriedno je prije svega zabilježiti, da se je ovako *„Domu"* tužio već jedan Hrvat iz Medjumurja, pak se mora misliti, da je tu zbilja nješto „u stvari", kako se kaže. Dvoje je moguće: Ili je zbilja njekomu stalo do toga, da medjumurski Hrvati zamrze na svoju braću preko Drave; ili pak medjumurski Hrvati misle, da bi ih na ovoj strani morali na rukah nositi — kao izgubljenu ovcu, pak im je odmah žao, ako im se grbavi prst pokaže: oni misle da ih oblast preko Drave ne kazni i ne štrofuje zato, što su krivi, nego zato, što su iz „Madžarske". Meni se sve čini, pa da je ovo drugo, t. j. da su medjumurski Hrvati još uviek na ovoj strani Drave kao doma, pak im je žao, što i doma moraju biti „štrofuvani", — a u „Madjarskoj" drugo i ne očekuju... Tu se vidi, da su oni prava naša braća, pa zato im je odmah žao, ako im se samo malo krivo učini. Sve je to dobro znamenje...

A onomu Vargi (ako je pravi Hrvat, jer *Varge* su, čini mi se, Madžari) — njemu poručujem ovo troje: Ako su mu što krivi Hrvati u

Ludbregu, nisu mu ništa krivi drugi Hrvati, a osobito mu nije ništa kriv „Dom". Drugo: Nije istina, da je Varga u „Madžarskoj" nego je istina, da je on u Ugarskoj; a to je razlika. Medjumurje nije madžarska zemlja, nego je to sada zemlja ugarska, u kojoj živu Hrvati. Ako toga Madžari ne će razlikovati, mi to moramo razlikovati. Treće: Sramota je, što Varga piše u *„Also Domboru"*, jer za to mjesto nije se do jučer ni znalo, nego se to mjesto zove hrvatski *Dolnja Dubrava*. — A istina je, što piše Varga, da u „Madžarskoj" ne živu samo psi, nego i ljudi. Hrvati nemaju ništa ni proti Madžaru, a kamo li bi što imali proti svojoj braći, koje je nesreća od nas rastavila.

Sviet.

Azija. Kad vi, koji imate malo zemlje, prolazite uz kakvo velikaško imanje, mislite u sebi: Bože moj, koliko je to zemlje! Ima li je još gdje na svietu toliko? — A ipak je to ništa! Kolika je ciela hrvatska zemlja, koliko je zemlje pod bečkim cesarom, kolika je ciela Evropa, u kojoj su tri velike carevine (bečka, njemačka i ruska) i toliko drugih manjih država i državica! A koliki su drugi dielovi svieta! Čuli ste posljednji put nješto za Ameriku, a sada evo dvie, tri rieči o Aziji.

U Ameriku se mora od nas ići baš preko mora, a u Aziju se može i po suhu. Ako hoćeš iz banske Hrvatske u Aziju, idi prema iztoku sunca pa ćeš doći do Dunava, onda ćeš prieći u Ugarsku, pa u Rumunjsku, a onda u Rusku, prieći ćeš velike ruske rieke Dnjepar, Don i Volgu, doći ćeš do gore Urala, a kad priedješ preko Urala, — eto te u Aziji, ali si još pod vladom ruskoga cara. I ako samo malo kreneš na sjever, — možeš po ruskoj zemlji doći do na kraj Azije, do Velikoga mora ili oceana. Treba ti znati, da je malo ne polovica Azije pod ruskom vladom. Ruska je već sagradila i željeznicu do na kraj Azije.

Azija je nješto veća od Amerike, ali naroda ima u njoj sedam puta više nego u Americi! Ciela Evropa ima oko 360 milijuna ljudi, a Azija ima oko 830 milijuna, a Amerika samo preko 120 milijuna. Računa se, da na cielom svietu ima 1500 milijuna ljudi (t. j. poldrugu milijardu, jer 1000 milijuna to je *milijarda)*, pak po tom u Aziji živi mnogo više nego pol cieloga svieta.

Za Aziju se kaže, da je ona kolievka ili zibka čovječanstva: tamo je bio — priča se — i raj zemaljski, u kojem je bio Adam. Bilo ovako bilo onako, istina je to, da su ljudi u Aziji živjeli ljudski mnogo prije, nego ovdje kod nas u Evropi, i da je iz Azije u staro vrieme k nama dolazilo svašta, i zlo i dobro. Već sam vam jedan put spomenuo, da su iz Azije dolazili u Evropu i divljaci, i osvajači i zadali narodu tri sta jada. U staro su vrieme navaljivali na evropske Grke azijski Perzijci, onda su došli — tisuću godina poslie toga — Huni, onda Avari ili Obri, onda Madžari, onda Tatari i napokon Turci — Osmanlije.

U Aziji ima najmanje kršćanâ, a najviše svieta Budine, brahmanske i Muhamedove vjere. Zato je i život i mišljenje onoga naroda u mnogočem, drugačije, nego kod nas u Evropi.

Rekli smo, da Ruska drži malo ne pol Azije. Velik dio Azije drži Englezka, i to Indiju na jugu, kao

što Ruska drži Sibiriju na sjeveru. Medju Sibirijom i Indijom leži golemo kitajsko carstvo ili Kina. U njem živi malo ne pol azijskoga svieta. Nješto Azije, što je bliže Evropi, drži carigradski sultan (Malu Aziju), a od domaćih država vriedno je spomenuti — osim Kitaja — *Japan* (na otocima), *Perziju* (uz azijsku Tursku) i *Siam*. Japanska je država malo ne 10 puta veća od banske Hrvatske, a ima preko 40 milijuna duša. U naše vrieme počela se je jačati, sve hoce imati, kao i mi u Evropi. Niemci su im učitelji u svem. — *Perzija* je velika zemlja, malo ne tri puta veća od bečke carevine, ali naroda ima u njoj samo toliko, koliko nas Hrvata s braćom (t. j. do 9 milijuna). Perzijci su Muhamedanci, imadu mnogo dobrih knjiga i jezik je njihov u velikom dielu Azije tako u časti, kao kod ludih Hrvata njemački. Njihov se vladar zove *šah*. — *Siamska* je država velika kao ona vječno spominjana carevina, a ima oko 12 milijuna ljudî.

Nauka, umieće i knjiga.

Neprijatelji svietla. Vi, koji čitate „Dom" i koji ga hvalite, ne možete si ni pomisliti, kakvih „Dom" ima neprijateljâ, i to takvih, kojim se čovjek ne bi nikad nadao. Ima vam n. pr. u Zagrebu jedan pisac i književnik, kojega naš svet i naše novine strašno slave, i tako su ga visoko digle, da se više ne može. Taj je gospodin strašan *liberalac*, znade mnogo govoriti o tom, kako su popovi naša nesreća, da su neprijatelji svietla i slobode i t. d., a čujte, kako je on prijatelj svietla, znanja i slobode: Premda taj gospodin ne čita „Doma", nego je o njemu samo nješto čuo, nedavno mi je rekao, da je taj moj posao u „Domu" vrlo pogibeljan, jer — kaže — dizati seljaka — to je pogibeljno, to se mora svršiti sa *socijalizmom*, t. j. tko je za seljake, — taj je za socijaliste. — Drugi put mi je rekao: A kakvu vi to hoćete njekakvu „mužku" (t. j. seljačku) politiku? To vam nije ništa.

Ja sam bio niem slušajući toga glasovitoga gospodina pisca. Čudio sam se: Zašto ga je toliko strah, što se za seljake ovako piše! A najviše sam se čudio, što je taj čovjek medju našom gospodom mogao doći na toliki glas. Jedno sam vrieme mislio, da taj gospodin nije pri pravoj pameti, ali sam se na svoju žalost uvjerio, da se malo ne sva naša gospoda u tom s njim slažu.

To je žalostno. Još je žalostnije, što čujem, da i njeki svećenici govore proti „Domu", — da miriši po socijalizmu. Nije čudo, jer ima ljudî, kojima je svaka pravica — socijalizam.

Ja vam sve ovo kažem otvoreno, što samo i čujem, a osobito bi vam kazao, što bi se pisalo proti „Domu". Ja u tom ne ću nikakve „politike" i ništa se i nikoga se ne bojim, dok mislim, da idem za pravicom. Ima ljudî, koji bi htjeli, da se čuje samo njihovo zvono, pa makar sviet oglušio i pobedastio od njega. To nije dobro. Zato vam ja opet po stoti puta kažem: Mislite, sudite sami. Dosta su vas u tmini držali i za nos vodili svi skupa.

Čudni su to junaci, koji po kutovih šapću. Neka pišu, ako što imadu proti „Domu".

A vi, koji držite „Dom", pa vam ovo nije po volji, što sam sad napisao, — samo ga vratite! Ne treba vas. S vama i bez vas — svejedno!

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Zadnji Jelačić. Ovih dana umro je na svom imanju u Novih Dvorih (nedaleko Zagreba) i pokopan u Zagrebu — grof Gjuro Jelačić, brat slavnoga bana Jelačića. Umro je u 97. godini. — To je bio pravi hrvatski velikaš. God. 1861. izabrao ga je sabor za podvojvodu domaće hrvatske, vojske a bio je i carski podmaršal (još je samo jedna vojnička čast veća). Niemce je dobro poznao, pa je zato god. 1861. rekao u saboru, da voli biti u savezu s Turčinom, nego s kojim prosviećenim narodom — a to je mislio Niemce, — jer su nas Hrvate onda zvali bečki Niemci u Beč k sebi, a odgovarali su nas od Pešte. Ali mi smo tjerali lisicu, pa istjerali vuka. — Za onu rieč bio je grof Gjuro Jelačić zatvoren u Cjelovcu u Koruškoj, ali ga je sabor hrvatski izvadio iz zatvora. Skoro zatim poslali su ga u penziju. — Kao carski general vojevao je pok. grof Gjuro daleko po svietu. — Imao je dva sina, koji su bez djece prije njega umrli, pa je s njim s Jelačićeve grane pao zadnji muški list i umro valjda zadnji pravi hrvatski grof.

Ćirilo-Metodijska svečanost obdržavala se je u prvostolnoj crkvi — lani i predlani: zvonilo je veliko zvono, čitala se velika sv. misa, svi su klerici, kanonici, pa i sâm nadbiskup bili kod mise, — a ljetos ništa. Prije dvie godine izdao je nadbiskup naredbu na župnike, da i oni slave s narodom svete ove naše apoštole, — pa ljetos ni tu ništa. Zašto to, — ne znamo.

U Dalmaciji i Hercegovini bilo je nedavno parade: otvorila se željeznica od hercegovačke Gabele do mora kod Gruža više Dubrovnika i kod Herceg-novoga. Bili su tu bečki i ugarski ministri (medju njima i onaj ministar bez torbe, preuzv. g. Čeh). Gostilo se i govorilo njemački i madžarski. — Ova je željeznica sagradjena ponajviše za vojsku.

U Zadru nemaju Hrvati mira od talijanaških prostaka: idu šakama i batinama na naše ljude. Pravo nam budi, kad ne ćemo biti svoji u svom domu. Još će ljepše biti pisane naše grbe na ledjima, kad nam se primaknu Niemci, koje naša gospoda njihovim njemačkim govorom vabe ovamo.

Na Rieci su talijanaši propustili peštanskoj vladi: gradsko zastupstvo primilo je sve zapoviedi, samo se je njekoliko zastupnikâ zahvalilo. Naš Barčić šiba tamo u novinah riečkoga načelnika Majlendera — sve liepo talijanski, a u hrvatskih novinah, jer Talijani ne razumiju hrvatski tobože. A mi razumijemo talijanske batine u Zadru . . .

U Gorici (primorskoj) sastao se sabor. U njemu ima deset Talijana i 10 naših Slovenaca. Slovenci su iz sabora otišli, pa sad nema sabor potrebnoga broja i ne može dalje. Našim ne dadu za pravo, pa što će u saboru?

Iz istarskoga sabora bili su opet otišli Talijani, jer su bili ljuti na vladu, što je sabor pozvan u Kopar, a ne u Poreč, — gdje Talijani imadu veću vlast. — Kako se vidi: pod bečkom vladom naši se ipak ne dadu, ni naši, ni Česi; a pod ugarskom krunom sve je mirno. Znate li, zašto? — Tamo nema Srbalja, a ovdje nas Srbi drže u procjepu, jer drže s madžaronima. Tko zna bolje, neka to bolje protumači.

Po slovjenskom svietu.

Crna Gora baš se je debelo sprijateljila s Talijanskom, od kad ima zeta kralja talijanskoga. Na nas se Hrvate više, što držimo s papom i sa Švabom, a oni onamo kuhaju nam s Talijanom strašnu palentu. Misle Talijani, da će im Crnogorci pomoći oteti Turčinu Arbanasku, a Crna Gora dobit će Kotor i još koješta, a Talijani neka grabe u Istri i Dalmaciji. U toj stisci mi ćemo morati zvati u pomoć bečke bajunete, — kad svojih nemamo, i zato smo prokleti!? Vražja lakomost ljudska!

U Staroj Srbiji robe Arbanasi i i gone Srblje, a ni drugdje na turskoj granici nema mira.

Za Bugarsku se je čulo, da će se proglasiti kraljevinom (sad je samo kneževina), pa je to zamuklo.

Madžari zovu Rusa u pomoć proti Niemcu, ali je ruski car — ako novine ne lažu — odgovorio, da ne će ni u što dirati za života sadašnjega cesara, a našega kralja.

Po tudjem svietu.

Grčka i Rumunjska slažu prijateljstvo. Nedavno su se njihovi kraljevi, Gjuro i Karol, bili sastali u našoj Opatiji (u Istri), a sad se u Grčku spremaju rumunjski djaci. To je sve zato, što se „balkanski vladari“, srbski, bugarski i crnogorski spremaju u pohode ruskomu caru. Kaže se, da je bečka vlada proti svemu ovomu sklopila s Rumunjskom vojničku pogodbu.

Burima je — zlo.

Razne novosti i viesti.

Po svietu. *Grof Tolstoj* je bolestan, ali mu je bolje. — *Krigerica,* žena bugarskoga predsjetdnika, umrla je ovih dana. — *Turski sultan* ne dopušta više Turcima, da u kući drže kršćanske učiteljice, kako su do sada njeki držali. — *Ciganski kralj.* Za ciganskoga kralja doznalo se ovih dana, i to u Ruskoj. Zove Kiričenko, a ima više milijuna imetka, — pa ciganski kralj. Bit će, da je do tih milijuna došao na ciganski način, kad su ga ovih dana uhvatili.

Doma. *U Zagrebu sve govori* o tom, što se je ustrielila jedna djevojka bez srama. Namjerila se na čovjeka bez srama, — pa što hasni dalje i govoriti o tom! I da tu nije politike, ne bi se ni govorilo, a ovako židovi biesne i uče kršćane poštenju. Još će nas — oslobodi Bože — i krstiti! Vjerujte meni.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka).

DOM

Uredničtvo i uprava: Jurjevska ul. 28 Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☞ Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 15. | U Zagrebu, u petak, 9. kolovoza 1901. | **God. 2.**

»Pučka« prosvjeta.

Svaki vas zna, što je to „pučka škola“: to je ona mala škola, kakvih ima po selima. Mnogi doduše ne znate, kakva je to rieč, jer mnogi ne znate što je to pûk. A pûk — to vam je isto, što i narod. U primorju našem po svuda, pa i dalje po Dalmaciji govori se obično: skupilo se mnogo puka, — mjesto da kažu: skupilo se mnogo naroda. Ali naša gospoda počela su razlikovati ove dvie rieči, pak kad kažu narod, — to je onda cieli narod, i gospoda i seljaci zajedno: a kad kažu puk, — to su onda samo seljaci i drugi prostaci, jer gospoda ne spadaju medju puk. Zato i pučka škola nije gospodska škola, jer je to škola samo za puk, t. j. za prosti narod.

Sad, kad pravo znadete, što je to pučka škola, znat ćete i to, što je to pučka prosvjeta. Treba razlikovati narodnu prosvjetu od pučke prosvjete. Kad se pita: ne samo za pučke škole, nego i za visoke, kakve su i koliko ih ima; pak dalje, kad se pita, kakvih ima učenih knjiga za gospodu, — onda se to pita za cielu narodnu prosvjetu. A kad se pita za one male škole i za one male i malo učene knjižice, koje čitaju samo seljaci i drugi neuki ljudi, — onda se to pita za pučku prosvjetu.

Ne zamjerite, što vam toliko dodijavam — sve samo pučka, pučka, pučka, — moramo se prije svega dobro razumjeti.

Ova pučka prosvjeta — to vam je gospodi mnogo na jeziku. Toliko im je to na jeziku, da sam se ja već morao više puta smijati, kako si gospoda glavu razbijaju, ne bi li se domislili načinu, kako bi se tâ pučka prosvjeta proširila u zadnju se-

ljačku kolibicu. Iste „madžaronske“ Narodne Novine — i njih znade koji put zaboljeti glava od brige: Što će za boga biti s hrvatskom pučkom prosvjetom! Slabo ide. Seljaci ne će pa ne će čitati „koristnih“ knjiga, već vole sjedjeti po birtijah. Badava tolike škole, toliki učitelji i njihovi nadzornici, — seljak ne mari za knjigu i nauku, on ostaje onaj stari zalupanac. Čim ga puste iz škole — pišu gospoda — već za koju godinu ne zna pravo ni čitati, a kamo li da bi ga želja vukla za knjigom.

Ova briga za pučku prosvjetu tako je zaokupila gospodu, da se je prije njekoliko godina i kod kraljevske vlade u banskoj Hrvatskoj — i tamo je bilo o toj stvari spomenka, i te kakvoga! Pozvali tamo školske nadzornike i još druge njeke ljude, pa ih mole i zaklinju: Kažite, ljudi gospodo, za Boga: Kako ćemo proširiti pučku prosvjetu? — I tu si se morao smijati, što se je tu čulo. Njeki su bili za to, da se namjeste putujući učitelji, pa da idu od sela do sela, i da drže narodu predavanja, t. j. da uče narod. Na to reče jedan stari nadzornik, da od toga ne će biti ništa. „Ja — kaže — poznam naše ljude. Neka dodje ovakav putnik medju sviet, pa neka im stane prodikati, — sviet će se smijati. Nije to za naše ljude“. — I još koješta se je čulo. Tako se je čulo i to, da bi ovakove putničke prodike bile pogibeljne, jer bi se sve to moglo okrenuti proti „madžaronom“. Vrag su ovakvi putnički školnici. Ljudi bi ga svašta pitali, a on bi — što će, kud li će! — morao odgovarati: i za globe, i za zatvore, i za ovo, i za ono, pa kad bi mu se razvezao jezik (osobito pak, ako bi štogod gucnuo), — čulo bi se svašta. A on bi si mislio: A, pa tko me čuje! — A što bi tek onda bilo, kad bi se svakomu dopustilo prodikovati narodu! Evo prvi bi se našao urednik „Doma“, pa bi za tri dana „pobunio“ pol Hrvatske.

I tako od svega toga ništa. „Dajmo vragu mira“, — mislila su gospoda. „Od mira glava ne boli. Kad se može spavati, zašto bi se driemalo?!“

I zbilja — njeka se gospoda boje i driemanja, pače već ne će ni driemati, nego vole spavati, i tako ova stvar spava, pučka prosvjeta spava. Učitelji tešu u školi svoj a-be-ce, — pa mirna Bosna i Krajina! Pače još i ovo: Ako se probude u kojem selu seljaci, pa bi htjeli čitaonicu i pošalju pravila, — ne dade im se: Kad sve spava, neka i seljaci spavaju. „Ne treba“ —kaže im se — „ne bi bilo čitalaca u čitaonici“. Mogao bi

vam kazati i selo, gdje se je to dogodilo. Pak onda madžaroni pišu, neka se širi pučka prosvjeta!

Ali njeka gospoda ipak ne miruju. Javio sam vam, da ima njekakva Uranija: to vam je družina, koja ide od grada do grada, od mjesta do mjesta, pa pokazuje njekakve slike, a jedan od družine prodiče, t. j. pripovieda, tumači, što je koja slika: to vam je to, to vam je to, a ljudi gledaju i slušaju.

A onda počela su se micati i mlada gospoda, koja su „za narod“. Trebalo bi — kažu ovi — osnivati pučke knjižnice, t. j. skupiti njegdje u svakome većem mjestu svakakvih knjiga, pa neka onda sviet dolazi i čita za novčić, ili dva, — što mu drago čitati. Uza to bi trebalo — govore ovi — držati pučka predavanja, t. j. njetko bi od gospode gdjegod u kakvoj kući čitao i tumačio ovo i ono, a sviet bi dolazio, pa slušao. Plaćalo bi se za to što, ili ništa.

Sve to: i pučke knjižnice i pučka predavanja — to bi služilo tomu, da se širi prosvjeta, da se znanost popularizuje.

„Opet vražja tudja rieč! Što je to popularizuje? Kakav pop Lazo?!“ — Nije to ni pop, ni Lazo, nego: po-pu-la-ri-zu-je, ili bolje ovako: popula-rizuje.

„Sve jedan bies! Rekao ti popu Lazo, ili popu lari-fari, — što je to?“ — Ne ljutite se. Populo — to je puk, narod; a ono rizuje, — to je, da se nješto radi. Daklem: popularizuje znanost, — to će reći, da znanost ponarodjuje, t. j. tako nauča, da i narod razumije. Drugim riečima bi se to moglo reći ovako: Kud se znanost ponarodjuje, to znači, da se od znanosti uzme vrhnje (kajmak), pa se narodu dade kiselo mlieko, ili samo sirutka. — jer za narod nije vrhnje, tegnuo bi si želudac pokvariti . . .

Ali šalu na stran, i molim vas, oprostite, što sam se toliko šalio. Nije to stvar za šalu, ali se mora čovjek smijati, kad vidi smiešnu stvar.

A znate li, zašto je sve ovo smiešno? — Zato: Svi ovi ljudi: i oni kod vlade, i oni mladići, — dobro misle i htjeli bi nješto. Ali su tu dvie velike nevolje. Jedna je ovo: Vide ljudi, što se po tudjem svietu radi, kako n. pr. Niemci šire pučku prosvjetu, — pa hoće da se i kod nas nješto uradi. I to je dobro. Ali je zlo, što ovi ljudi hoće da to bude sve onako, kako je u tudjem svietu. A to ne ide, jer ne ide svaka čizma na svaku nogu. Moraš se smijati, kad vidiš, kako hoće da Ličaninu nabiju na glavu švapski klobuk. — Druga je nevolja ovo: Njeki

se ljudi boje, da bi pučka predavanja i knjižnice — da bi se to moglo okrenuti na politiku. To je zlo. Tko se toga boji, taj neka i ne spominje nikakve prosvjete, a kamo li pučke. **Nema prosvjete bez slobode.** Kako bi i bilo? Tko je prosviećen, taj misli. A ako se ti bojiš, da bi narod mogao misliti i tako, kako tebi ne bi po volji bilo, — onda, dragi moj, — nemoj mu svietiti, nego neka ostane i dalje u tami! Komu se svieti, taj vidi, — i vidi onako, kakvo je svjetlo, i kakve su oči, vidi na sve strane. A ne možeš ti njemu reći: ovamo gledaj, a nemoj tamo, — kad svjetlo ide na sve strane. Svjetlo je svjetlo: ne možeš mu reći: „Svieti ovamo, a nemoj tamo!“ Jok, toga nema. Zato svjetlo gori i u crkvi pred oltarom i na oltaru, jer je svjetlo najljepša prilika božja. Svjetlo je život, svjetlo je misao, — ono je božje. A tama, mrak — to je smrt, to je mrak u glavi, — ona je vražja.

Kad svjetlo ide svuda, onda ide u politiku, to se razumije. A kad bi u našu politiku došlo malo svjetla, — a joj! što bi se sve vidjelo! Zato se njeki boje pučke prosvjete, i zato se kod nas prosvjeta slabo širi u narodu.

Napokon još jedna velika stvar, a to je ovo: Naše pučke škole nisu onakve, kakve bi našemu narodu bile potrebne.

Sve ćemo ovo dojdući put bolje pretresti, a počet ćemo s pučkom školom. Vjerujte mi, to će biti nješto za vas, jer znam, da vam je mnogim već i pučka škola dodijala.

»Ilirci.«

U Medjumurju živi naš hrvatski narod, — to znate, alì spada pod ugarsku vladu u Pešti. U Ugarskoj su prvi i jedini gospodari Madžari, — i to znate. A znate i to, da je uz Madžare danas težko živjeti svakomu drugomu narodu, jer su se Madžari sprijateljili i pogodili s Niemcima i sa židovima, koji bi htjeli — jedni i drugi — obladati cieli sviet. Znate napokon i to, da u hrvatskoj zemlji imadu već doseljeni Madžari svoje škole, a domorodci medjumurski Hrvati nemaju nijedne i nikakve hrvatske škole. A javio sam vam i to, da u Medjumurju idu žandari našemu čovjeku u kuću, pak mu odnesu „Dom“, ili druge kakve novine, ako ih nadju kod njega. Jednom riečju: medjumurski Hrvati ne smiju se pokazati kao Hrvati. I za jezik hrvatski u Medjumurju kažu Madžari, da to nije hrvatski jezik, nego medjumurski jezik, — samo da odvrate Medjumurce od Hrvatâ. Ali medjumurski Hrvat dobro zna i kaže, da govori hrvatski ili horvatski, pak je to težko narodu izbiti iz glave, što su otci i djedi i babice tisuću godina u glavu zabijale i u srdce sadile. Zato su madžarska gospoda morala izmisliti još jednu mudriju, da medjumurske Hrvate odbiju i odvrate od njihove hrvatske braće preko Drave. Kako naši Medjumurci ne znaju drugoga jezika osim hrvatskoga, posve je naravski, da čitaju po malo i hrvatske knjige i novine. Ali ih madžarska gospoda od toga odvraćaju, pa im kažu, da to nisu hrvatske knjige, niti to nije hrvatski jezik, nego je to — kažu — ilirski jezik. A svi oni, koji su za Hrvate, i koji čitaju hrvatske knjige i novine, — to su „ilirci“.

Naši Medjumurci, a ni mnogi drugi „Domovi“ čitaoci ne znadu, zašto to madžarska gospoda kažu, pa će biti dobro, ako se to u kratko razloži.

Jedan put sam vam već spomenuo, da su u najstarije vrieme u ovoj našoj zemlji živjeli Iliri. Ovi Iliri nisu bili našega plemena. I to sam vam spomenuo, da je ove Ilire davila rimska vojska, jer su ovdje vladali Rimljani iz današnje Talijanske. Poslie su Ilire zatirali svakakvi njemački rodjaci, a onda Huni, poslie njih Avari ili Obri, a napokon smo došli mi Hrvati, pa smo — Bog i nam oprostio griehe! — zatrli Obre i još ono malo Ilira, što nije pobjeglo u Arbanasku. I tako su ovi Iliri propali, samo je nješto ostalo, a to su današnji arbanaski Šćipetari, — kažu učeni ljudi. Ali kako bilo, — danas nema u hrvatskoj zemlji nigdje ni vražjega Ilira ni Ilirca, — pa ipak, vidite, kažu madžarska gospoda Medjumurcem, da su Hrvati njekakvi ilirci.

Sada da čujemo, kako su ovi ilirci došli u glavu madžarskoj gospodi.

Kad su propali oni stari Iliri i Obri, onda smo mi Hrvati stvorili ovdje svoju vladu i državu, i to dosta veliku i jaku državu. Nješto smo morali vriediti u svietu, kad se je grčki car u Carigradu toliko starao za nas, da je svomu sinu ostavio cielu knjigu o hrvatskoj zemlji i državi, neka zna, s kim ima posla. I rimski papa — koji je onda, prije tisuću godina, bio kao veliki car — i on je k nama pošiljao svoje ljude. Danas ni vrag ne pita za nas, a kamo li kakav car, — kad smo raztepeni i

potrgani. Najprije su Grci otrgli jedan dio Hrvata, dali im grčku vjeru pravoslavnu, i to su danas Srblji; onda su Talijani otrgli najveći dio primorske Hrvatske, i to su Dalmatinci; onda su došli Turci, pa su jednomu dielu gospode i naroda nametnuli Muhamedovu vjeru i tursku vladu, i to su Bošnjaci i Hercegovci, koji su bili do jučer pod turskom vladom. I tako je ostao od Talijana i Turaka još dobar komadić zemlje i naroda, ali što ćeš, kad je to bio dugi a uzki komad, tako da glava nije znala za rep: glava je bila gore pri moru i na moru, gdje su još ostali hrvatski velikaši Zrinjski i Frankopani, — a rep je išao čak do Dunava; ovaj rep nazvala su ugarska gospoda Slavonija, a naselio se ovamo dobar dio našega naroda, koji je bježao izpod Turčina, ali je zaboravio pravo svoje ime, pa tako imamo u toj Slavoniji njekakve naseljene Râce i domaće njekakve Šokce.

I tako mi danas imamo Srblje, Dalmatince, Bošnjake, Hercegovce, Slavonce, Râce, Šokce, pa i Bunjevce, — a sve je to jedan jezik i jedan narod. A ima još i druga veća nevolja, a to je ovo: Svaki kraj hrvatske zemlje zove se drugačije, ima drugo ime. Tu imate Dalmaciju, Istru, Slavoniju, Sriem, Liku, Bosnu, Hercegovinu, Medjumurje. Njeki se ovi krajevi zovu ovako od starine. Tako su n. pr. već Rimljani prije dvie tisuće godina zvali i Dalmaciju, Istru i Sriem upravo tako ili za koje slovo drugačije, kako se i danas zovu ovi krajevi. A njekoja su imena poslie nastala. Pak premda se je u svih ovih krajevih nastanio narod jednoga jezika, ipak su najprije tudjinci, a poslie i naši počeli nazivati narod po zemlji, a ne zemlju po narodu. Tako se govori, da u Istri živu Istrani, ili njekakav istarski narod, a u Bosni, kažu, živi bosanski narod i t. d., a to je sve jedan isti narod. Tomu još pomaže — ili bolje: odmaže — i to, što je svaki ovaj kraj pod drugom vladom.

Ali sad čujte nješto. Kad su sve po malo raztrgali staro hrvatsko kraljevstvo, bilo je to tako raztrgano stotine godina. Onda je došao Napoleon i oteo bečkomu cesaru sve hrvatske zemlje, koje su medju morem, Savom i Unom, t. j.: Dalmaciju, Primorje, Liku, gornju desnu Posavinu, Istru, Goricu, dio Kranjske i Štajerske, pa je od toga načinio jednu kraljevinu. Kako će toj kraljevini dati jedno ime? Nije dugo promišljao. Tu su njekada — misli Napoleon — svuda živjeli Iliri, pa neka se ta kraljevina zove Ilirija.

Istina je, nije u toj Iliriji bio na okupu sav hrvatski narod, jer ga je mnogo ostalo još pod bečkim cesarom, a još više pod Turčinom, — ali je narod bio ipak veseo, što je došao pod jednu vladu. Kranjac Vodnik propjevao je od veselja: „Ilirija, ustani! Napoleon te zove!“

Ali ova kraljevina Ilirija nije bila dugoga života, jer je Napoleon izgubio carstvo i krunu. Sve je ovo opet došlo pod Beč, a Beč pritisnuo svoje narode baš ljuto. Ali znate: „Pritisnuto jače — sve to više skače“, — pa tako i to. Počeli se narodi buditi i dizati se: Zagorske Hrvate budio je Gaj. Ali Gaj nije više mislio samo na zagorske Hrvate. On se je već toliko ogledao po svietu, pa je znao, da od Jadranskoga mora tamo dolje do Dunava i do blizu Carigrada živi samo jedan narod i govori se samo jedan jezik: Dalmatinci, Hercegovci, Bošnjaci, Srblji, Bačvani, Bunjevci, Slavonci — Šokci i Raci —, Horvati, Ličani, Primorci, Kranjci, Istrani, Štajerci, Korutanci, — sve je to jedan jezik i jedan narod.

Ali kako ćeš svim ovima dati jedno ime? — Ni Gaj nije dugo promišljao, jer mu je već Napoleon pokazao put: Sve su to — proglasi Gaj — sve su to Iliri ili Ilirci, sve je nas rodila jedna majka Ilirija.

Tako su vam dakle postali ovi novi Ilirci — i ove su Ilirce Madžari dobro zapamtili. A zašto? Zato, što se je narod baš u ono vrieme probudio i digao, kad su se i Madžari pobunili proti bečkomu cesaru, a ovi „Ilirci“, osobito pak Hrvati, išli su za cara proti madžarskim bundžijama.

Od onda su madžarska gospoda zapamtila i ilirski jezik. Taj ilirski tobože jezik — to je ovaj jezik, kojim se danas pišu hrvatske knjige. Ovako su se hrvatske knjige pisale od starine, ali nisu ovako pisali gornje-posavski i gornje-podravski Hrvati, nego samo oni Hrvati u Dalmaciji i Bosni, gdje narod ovako i govori, kako mi ovo pišemo. A gornje-posavski i gornje-podravski i zagorski Hrvati govore samo malo drugačije, pa su tako i pisali, kako govore. Onda se je digao Gaj i posve pametno rekao: neka i zagorski i posavski i podravski, pa i istarski i primorski Hrvati — neka svi pišu jednim jezikom, i to ovako, kako se govori u Dalmaciji i Bosni, t. j. ovako, kako mi ovo sad pišemo. A da ne bude krivo ni Slavoncu, ni Dalmatincu, ni Bošnjaku, ni Srbinu, — neka se taj jezik ne zove hrvatski, nego da bude svima pravo, neka se zove ilirski, kako se je i njegda zvao.

Ali to baš nije istina. Ovaj naš jezik nije se nikada zvao ilirski jezik, jer oni stari Iliri za vrieme rimsko — oni nisu govorili ovim našim jezikom, jer oni nisu bili ni našega plemena.

Tu se je Gaj prevario, jer nije dobro proučio starih knjiga, pa je napokon došlo ono, što je moralo doći, a to je ovo: Svi oni krajevi hrvatske zemlje, koji se zovu jedan ovako, drugi onako, — sve je to jedna domovina, i to Hrvatska. A svi oni narodi i plemena u tih zemljah, t. j. Dalmatinci, Bošnjaci, Hercegovci, Ličani, Primorci, Slavonci i t. d., — sve je to jedan narod i jedan jezik, a to je hrvatski narod i jezik.

Ovo bi već morao znati i svaki naš seljak. Trebao bi znati, da zemlja ili kraj ne može dati narodu imena, nego narod daje ime zemlji i jeziku. Jer kad bi u svakom kraju bio drugi narod i drugi jezik, koliko bi to bilo jezikâ? Tu bi bio još i jezik zagorski, pokupski, neretvanski, dubrovački, kotorski, lički, sriemski, posavski, podravski — bez kraja i konca.

Istina je, ima još na žalost našega svieta, koji ni ne zna, kako se zove njegov jezik, i kojemu narodu pripada. Ima n. pr. krajeva, gdje ljudi govore ovim našim jezikom, ali kažu, da govore naški. A to nije nikakvo ime. I Niemci mogu reći medju sobom: „Mi govorimo naški“.

To je baš ono, kad čovjek ne zna, kojemu jatu spada, to je ono, što se kaže: da narod nema sviesti, kad ne zna za se. Jer pazite: Samo onda znadeš za se, kad znaš, gdje si, od kud si došao, i kamo spadaš.

Toliko vam je bilo potrebno reći, da znadete, kako su se i naši djedovi i još otci motali, dok su došli k sebi, dok su došli k sviesti, dok su spoznali, da svi spadamo k jednomu narodu, i to hrvatskomu. Ali su prije bludili, pak su našli krivu i tudju lozu, njekakve krive i podmetnute djedove Ilire, koje su — kako vidite — i Madžari zapamtili. A pasja im para madžarska, zapamtili bi oni i nas Hrvate, da se svi složimo! Nek se ne boje, da bismo im što uzeli, samo oni neka nama dadu naše, pa mirna Bosna i Drava bez mosta! Neka ne vabe Niemca, pa ćemo se i s njima pobratiti, kako smo ono sanjali, da smo se bratimili s Huni-pasoglavci. Valjda nisu madžarske gubice odurnije od pasoglavskih, — pasja im para madžarska još jedan put!

Radničko »pitanje«.

Kad bi svi ljudi vršili onu pokoru, koju je — kako kaže sv. pismo — dao Bog čovjeku za prvi grieh, t. j.: kad bi svi ljudi u znoju lica svoga hljebac jeli, — onda, mislim ja, ne bi ni bilo nikakvoga radničkoga „pitanja“: onda bismo svi radili, svi bismo bili radnici, pa koga bismo se biesa imali pitati i izpitivati i jedan drugomu njekakva pitanja postavljati.

Ali čovjek je čovjek, pa mu se ne će nositi kaštige, koju mu je Bog odredio: ne će mu se raditi i u šake — da prostite — pljuvati. Osobito se gospoda njekako ugiblju pravomu poslu. I to je njekako čudno, jer baš su gospoda izmislila nauku: da je to zdravo raditi, da je čovjek zdraviji, kad radi. I vrabac ih ne odnio i te gospode, — što se više širi ta nauka, kako je zdravo raditi, to je sve više gospode, koja ništa ne rade, nego idu iz „sedmice u sedmicu“ (t. j. iz sjednice u sjednicu, jer se tu sjedi, u toj sjednici), pa onda nješto časak škribaju, a onda, počinu, idu u kavanu, ili u kazalište.

„Ovo je gotova puntarija. Ovako se ne smije narodu pisati“. Tako mi mnogi dovikuju. Ali ja sam se malo i šalio, kao ono i onaj, koji htio ukrasti, pa su ga uhvatili, a onda se izpričavao, da se je šalio.

Nego zbilja, šalu na stran, jer mi baš i nije do šale. Čuo sam, da su me radnici zagebački na svojoj skupštini strahovito operušali, i to socijalisti: da sam ja mračnjak, i natražnjak, i neprijatelj radniku, a prijatelj majstoru i popu i t. d. To mi je pripoviedao prijatelj-radnik, koji nije socijalist. Ali čujte moju nepriliku: Ovoga moga prijatelja, a socijalistom neprijatelja, — tako su ga socijalisti zastrašili i njekako u rog zatjerali (alaj će se socijalisti veseliti, kad to čuju!), da mi je ovako ravno odrapio: „Bogme ćemo Vas i mi“ (t. j. oni, koji nisu socijalisti) — „i mi ćemo vas“, — ne znam već, kako je rekao, ali mislim, da je bilo nješto, kao „klopiti“. A ja odgovorim: „Užgite samo, momci! Ni po babu, ni po stričevima, već po pravdi Boga jedinoga, pa ravno po „Domu“.“

A zašto su radnici — i jedni i drugi — proti „Domu“? — Čujte:

Najprije — što ja znam — udarile su socijalističke radničke novine u Zagrebu na „Dom“ zato, što je kazao ono o onom njekakvom kazalištu, što li je, a zove se Uranija. Pisale

su tê novine, da je „Dom" proti prosvjeti, da želi narod zadržati u mraku i u popovskoj vlasti. Onda je „Dom" pisao ono za prvi svibanj: kako radnici hoće po cielom svietu, da dan 1. svibnja bude radnički svetak. — Onda je napokon „Dom" kazao dvie, tri rieči, kad su ono zagrebački pekari napravili po svojoj volji huju („štrajk", kažu gospoda). I ovo zadnje, čujem, strašno ih je razpalilo, kad se je i moj prijatelj, a njihov neprijatelj, zagrozio, da će me „klopiti", — mislio je dakako: samo u novinah.

Na ovo bi trebalo malo odgovoriti, a ujedno kazati dvie, tri rieči više: što je to i kakvo je to radničko pitanje.

Ne treba ni odgovarati na dvie stvari, i to: prvo, da je „Dom" mračnjački list, t. j. da je proti svjetlu i prosvjeti; drugo, da je „Dom" proti radniku i siromaku, a za gospodu i bogataše. Vi, koji čitate „Dom", vi najbolje znadete, je li ovo istina, ili nije. Ali ću vam ipak i sâm prišapnuti, da je „Dom" najviše za one siromake, koji vjerno i zdušno čine onu božju pokoru, t. j. koji rade, koji se znojem svoga lica hrane.

Ja vam ne ću baš na dugo i široko razlagati, što je to radničko pitanje, a zašto ne ću, to ćete odmah čuti.

O tom radničkom pitanju napisano je na vozove knjigâ, a izrečeno više rieči, nego što je u moru pieska, pa je malo i težko sve to kratko kazati. Ali se može reći, da je prvo i glavno ovo: Radniku je danas premalena plaća.

Zdrav razum govori čovjeku ovako: Ako te tko zove, da mu radiš kakav posao, ti ćeš se s njim pogoditi, pa za koliko se pogodiš, za toliko ćeš raditi. Ako si se premalo pogodio, tko ti je kriv? Po tom zdrava pamet sudi ovako: Koliko ima gospodar platiti radniku, to ne spada ni na koga drugoga na svietu, nego na gospodara i na radnika. Tko meni može zabraniti, ako ja hoću služiti i raditi samo za hranu, ili baš za badava. A tko može gospodara prisiliti, da radniku plati više, nego što radnik traži, ili više, nego što gospodar prosudi, da radnik zaslužuje? Nitko toga ne može.

Ovako govori zdrava pamet, ovako su prije ljudi i radili. Ali danas i učenjaci misle drugačije, i ljudi rade drugačije. Učenjaci kažu, da se i tu izmedju gospodara i radnika ima pravo miešati i pačati njetko treći. A tko je taj treći? — To je vlada, država. I sami radnici traže, neka država dade zakon, po kojem će se ravnati gospadri i radnici.

Ja razumijem, ako država dade zakon: da ne smiju raditi djeca izpod 14 godina; da ne smiju raditi žene, koje su noseće ili blagoslovljene. Razumijem još i to, da država odredi, koliko se sati na dan smije najviše raditi. Ali da bi država imala pravo bilo na koji način odrediti plaću radniku, — toga ne razumijem.

Jer promislite: Ako država može i smije ikako ravnati i odredjivati plaću za posao i za râd, — onda više nitko nije gospodar svomu imetku. Zašto? Zato, jer nema imetka bez rada, pa ako je tko gospodar poslu, onda je on gospodar i imetku. Evo prosudite: Ako ja trebam radnika ili težaka za svoj posao, n. pr. da mi ore, ili kopa, pa ako ga moram platiti onako, kako drugi hoće, a ne onako, kako ja mogu, — onda je moje gospodarstvo brzo zbogom.

Hoćemo li biti gospodari svaki svomu imetku, tu nema druge, nego ono, kako je i bilo: Hoćeš, da ti radim za toliko, hoću i ja; ako ne ćeš, ja ne ću raditi, a ti traži drugoga.

„E, nije tako, moj gospodine! Ja moram raditi, jer nigdje ništa nemam, ja od svoga râda živim. Pa i ako mi gospodar ne dade, koliko bi ja htio i trebao, ja ipak moram raditi za onoliko, koliko on hoće, jer ja ga sâm ne mogu prisiliti, i ako vidim, da je krivo. A ne možemo ga prisiliti ni svi mi radnici zajedno. Vidite, da se radnici znadu složiti, pa na jedan put svi prestanu raditi, sami načine huju ili štrajk. Ali ni to mnogo ne pomaže: nemaju oda šta živjeti, pa se napokon moraju vratiti k poslu. Tu može pomoći samo zakon i država".

I ovdje sad vidimo pravu stvar: jedan mora raditi, jer ništa nema, — to je radnik; drugomu pak, koji ima, njemu moraju drugi raditi, i to za toliko, za koliko on hoće. Ovi, koji imaju, to su gospodari, kapitalisti.

Tu bi sad morali razložiti, kako su se proti kapitalistom digli socijalisti, t. j. oni, koji ništa nemaju, pa bi htjeli, da se stvar tako uredi, da ne bi nitko ništa imao, nego da bi svemu gospodar bila država.

Ali ne ćemo danas u to dirati. Možemo se još o tom porazgovoriti, ali ja ne mislim, da ćete skupa sa mnom mnogo naučiti. Sve ovo, što vam govorim, to je samo toliko, da vidimo, kako se sviet bori. Kod nas još nema velikih tvornica, u kojih bi bilo na tisuće radnikâ, ciela vojska. Ali će to sigurno

doći i k nama. Zato je dobro pripraviti se na to, — ne bi li nam tudja nevolja bila najbolja škola.

Mali razgovori.

Život.

Ne živi čovjek samo o kruhu. Kad upitaš danas našega seljaka: Kako živi, čut ćeš samo i samo jaukanje i jadikovanje; da su velike daće i globe, zle godine, slaba zaslužba i t. d. i t. d. I kad to čuješ, čini ti se, kao da naš seljak ne misli ni na što drugo, nego samo na svoj trbuh, kako bi se najeo i napio. Čini ti se, da on ne zna ni za kakvo drugo veselje i radost.

Ali nije tako. Istina je, našega su seljaka pritisnuli sa svih strana, njega tare mnogo zla, pak nije ni čudo, ako se potuži, kad ga upitaš, kako mu je. Ali je duša seljačka još čista, još nije ugrezla, ona se još može dići i diže se u misli pod vedro božje nebo, gleda po bielom božjem svietu, i makar ništa nema, ona živi i uživa samo u toj božjoj ljepoti, — pa bila i gladna.

Da ne govorim na pamet i bez razloga, čujte, kako i što piše jedna seoska žena iz naše Posavine. Nije moguće, da ne ćete razumjeti ove duše, koja nije školana, nego piše iz čistoga srca i čiste i vedre duše.

Prije nego vam iznesem pismo, treba razložiti, kako sam došao do ovoga pisma, pa zato pročitajte, što dalje u „Domu" piše pod velikim nadpisom **Dom i rod,** a pod malim *Narodni život i običaji.* Tako je i ova seoska žena opisala narodne običaje u svom selu, pa je opisala i to, kako ljudi u Posavini imadu u šumi *stanove* ili *stance,* gdje pastiri imadu svoju kolibu, a svinje da prostite — svoje kotce i obore.

Ali sad čujte, što piše:

Tu je, u šumi, na tieh stancieh ili na kanaku — tako liepo, kao da je čovjek doma, — samo si donesti što za pojesti. A tako liepo tičice popievaju, jedna nad drugu bolje, lete od gloga do gloga, od granke do granke, od žutelike do žutelike, — od veselja prheću od grma do grma. Pak zna reći čuda ljudi: **„Bože moj, liepo ti je meni u šumi! Ja radje biti na pol gladan tamo, nego doma sit i pijan,** — *osobito, kada čuje gdje se tko s kiem svadi i gdje tko kune, pak zna reći:* **E, liepo ti je meni u šumi!** *Tamo ne čujem nikakvoga zla. A onieh dragieh tičica bi se čovjek od mile želje nagledao, kako se vesele: sve se na čovjeku kostrieši gledeć niemoga stvora, kako zna svoje veselje i žalost. Pastir, koji je cielo ljeto u šumi, prepokoji se, nikakvoga zla ne čuje ni ne vidi, neg' si liepo zapopieva, onda pak si liepo zaigra u dvojke ili diple: liepo si igra i nogom boca, kad zaigra za tanac; a kada popieva u dvojke, onda si glavom komandira . . .*" Ovo sam vam izpisao od rieči do rieči, od slova do slova, samo je gdje i gdje promienjeno koje slovce, da to svi Hrvati budu mogli bolje razumjeti.

Pa tko onda može i smije kazati, da hrvatski seljak misli samo

na svoj trbuh? Ne vidite li, kako on ima svoje veselje na pol gladan, pod vedrim božjim nebom? Ne vidite li, kako se „od mile želje" može nagledati miloga božjega stvora, najmilijega, — koji samo Bogu kazuje svoje veselje, ili mu tuži svoju tugu, — a to je ptica? Ne vidite li i niste li čuli, kako duša našega čovjeka bježi od zla ljudskoga i traži mir božji ondje, gdje ga ima, ako je nema medju ljudima: traži ga u niemom svietu božjem.

Ne bojte se — koji se bojite — ne bojte se za ovakav narod! Ne će on propasti. Svi oni, koji su danas jaki, koji ga dave i gule i kruh mu otimlju, — ne će dulje živjeti od našega naroda, — jer se ne živi samo od kruha. Pamtite ovo i ne bojte se!

Dom i rod.

Narodni život i običaji. Kaže se, a i „Dom" je već više puta pisao, da naša hrvatska gospoda ne mare mnogo za narod. Danas je to većim dielom istina. Ali se mora kazati i ova druga istina: Već naši prvi preporoditelji, oni, koji su se stali buditi prije 60, 70 godina, — već su oni mnogo mislili za narod, kako bi ga prosvietili i pomogli mu iz nevolje. A i drugačije im je narod bio po srcu: oni su rado gledali pravu hrvatsku narodnu nošnju, rado su slušali i sami pievali pravu narodnu hrvatsku pjesmu. Poslie navalio k nama tudjinac, Niemac i židov, gospoda su se naša dosta pogospodila, i narod im je bio njekako preprost. Ali su vidjela naša gospoda, kako se drugi narodi po svietu bore proti tudjinštini; vidjela su, kako tudja gospoda paze na sve, što je pravo njihovo i narodno, kako sve to kupe i sabiru. A kad su to naša gospoda vidjela, sinulo im u glavi, da i mi Hrvati imamo još mnogo svoga: i mi imamo svoju domaću narodnu nošnju, i naš narod ima svoje pjesme i običaje. A k nama dolazi sve to više tudjinaca, pa će nam sve to propasti. Mjesto domaće nošnje počeo je već i seoski narod nositi „švapsko" gradsko odielo, počeo je pjevati gospodske pjesme, a zaboravljati svoje, počeo se već na gospodski t. j. na tudjinski način ženiti i t. d. Za deset, dvadeset godina ne će svemu tomu narodnomu biti ni traga. Treba to, što još ima, treba to pokupiti i pobilježiti, neka barem djeca i unuci znadu, kakvi su im bili otci i djedovi.

Tako misle njekoja naša gospoda, osobito naši učenjaci. A znate, da naša gospoda imaju svoje učeno družtvo, koje se zove *akademija:* Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Morala bi se za pravo zvati *Hrvatska akademija,* ali je to ime *jugoslavensko* baš onakvo, kakvo i ilirsko, t. j. da bude svima pravo, a ipak nije nikomu pravo ni ovo ime. Najbolje je i u toj stvari ići ravnim putem: reći bobu — bob, popu — pop, a Hrvatu — *Hrvat.* A tko ne će biti Hrvat, ne ćemo ga moliti.

Ali idemo dalje. Gospoda učenjaci u ovoj akademiji odlučili su, da će i oni pobrati i popisati narodne običaje, narodne pjesme i pripoviedke, pak i cieli narodni život opisati i sve to dati tiskati. I našlo se je ljudi, koji to sabiru i pišu, pa se to tiska u *„Zborniku za narodni život i običaje".* A prima te spise i drži ih u redu, pregledava i za tiskanje priredjuje onaj isti čovjek, koji i ovo piše, t. j. urednik

„Doma". Iz toga *„Zbornika"* pretiskano je u „Domu" već više toga, pa ćemo i još koji put iz njega izpisati, što se dobra nadje.

Što su to „Râci". Još sam bio mali, a čuo sam popievku:

Ala *Rac* dušu gubi,
Kad šokicu ljubi!

I nisam znao, što je to taj *Râc*. Ali su me poslie knjige naučile, a i sâm sam vidio, što su Raci. Bio sam n. pr. u dolnjem Savo-Dravlju (t. j. dolje u Hrvatskoj izmedju Save i Drave), pa pitam ljude: kako govore, a oni odgovaraju, da govore *racki*. A ja dobro čujem, da govore kao i ja, t. j. hrvatski. Čovjek bi se brzo prevario, pa bi pomislio, da čovjek hoće reći *hrvacki* ili *rvacki*, pa kaže *racki*. Ali nije tako, jer bi onda ovi ljudi rekli i za sebe, da su *Hrvati*, — ali ne vele, nego im Švabe i Madžari kažu, da su *Râci*, pa i oni sami kažu, da govore *racki*.

A zašto se zovu Raci? — Sad ću vam reći: Zemlja ili pokrajina izmedju današnje Crne Gore i Srbije, pa i dalje u današnjoj Turskoj — ta se je zemlja u staro vrieme, prije 500 i više godina, zvala *Racija* ili *Rascija*. Prije 200 godina, kad su Turci potukli kršćansku vojsku, izselilo se je iz ove zemlje Racije mnogo stotina tisuća naroda u Ugarsku i Hrvatsku. A bio je to narod dobrim dielom našega jezika i grčke kršćanske vjere, pa se još ni danas nije pravo stopio s ostalim našim narodom, i danas još eto nosi ime od stare svoje domovine, t. j. govori *racki* i zove se Raci.

I medju našim narodom u dolnjoj Hrvatskoj živi dosta toga naroda, pa bi najbolje bilo, da tê ljude naš sviet po malo upućuje, da oni sad nisu nikakvi Raci, i da ne govore racki, nego da su Hrvati i da govore hrvatski. A oni, koji se od nas Hrvata diele i odstranjuju, pa ako još ništa ne vriede, ovih nije ni vriedno zvati k nama. Ovi neka idu k ciganima, jer cigani su takav narod — kao i židovi — koji se nikako ne mogu pripitomiti i udomaćiti u tudjoj zemlji, u koju dodju.

Dakle: ili Hrvati — ili cigani, a nikako Raci! Tako im recite čisto i hrvatski.

Politika.

Ne treba u „Domu" politike. Pripovieda mi jedan znanac, da je nedavno bio na tri strane u hrvatskoj zemlji, pa da je svuda bilo razgovora o „Domu". Dovle još pripoviest kako tako. Dalje pripovieda, da su svuda „Dom" hvalili. Ovo je još bolje, pa hvala i onima, koji su hvalili. Ali — sad dolazi ono pravo, ili bolje; ono krivo: Ali na sve tri strane viču svi u jedan glas, da bi „Dom" bio još bolji, kad se ne bi miešao u politiku.

Ja sam mislio, da se „Dom" nije ni do sada miešao previše u pravu politiku; a u onu našu hrvatsku politiku, u kojoj samo jedan drugoga psuje i grdi, ili u kojoj samo seljake mame i vabe: „Hodite ovamo k nama, mi smo jedini pravi i čisti Hrvati!", — u takvu se politiku „Dom" niie ni malo miešao, osim što je „Dom" spomenuo nješto pokojnoga Starčevića, a uza to i g. Franka.

U ovakvu se politiku zbilja njie vriedno pačati, jer ovo niti nije politika, to je istina. Ali pokazati, što nas tare i bije; otvarati oči, da narod vidi malo dalje od nosa, a da koji put uzmogne i gospodi na prste pogledati; pa onda

izkefati malo „njega" i „njegovo doba", — to ne škodi, mislim ja. U ostalom: Tko zna bolje, rodilo mu polje!

Nauka, umieće i knjiga.

„Zimzelenke." Ovako se zove knjižica, u kojoj su pjesme, što ih je izpjevao stari gospodin, čazmanski kanonik i prepšt u Varaždinu dr. Stjepan Ilijašević. Ovo je, kako smo rekli, stari gospodin, ide mu 87. godina, pa ipak još pjeva, i to pjeva dosta veselo. Njegdje prije 40 i više godina napisao je knjigu, kako treba učiti i odhranjivati djecu u školi (takva se knjiga učeno zove *pedagogika)*, a svoje je pjesme poslie izdao u više knjižica.

„Dom", kako vidite, ne bilježi nikada, kad koji naš pjesnik izda svoje pjesme (a izdaje se toga prilično), a ne bilježi to zato, jer te pjesme nisu za seljake, nego za gospodu, pa bi seljaci vrlo malo razumjeli, što to naši pjesnici pjevaju. A u knjizi staroga ovoga gospodina ima više pjesama, koje može i seliak razumjeti. Meni se osobito svidjela ova:

Prevratnih knjiga
Poplava vela
Tiekom je tekla
Sredinom sela.
Što će sad župnik
Radi morala?
Slovo u usta
Stiska mu dala:
„Ljubazni moji!
„Sve svoje knjige
„Meni predajte,
„Nije vas brige.
„Znat ću pogibelj
„Od vas odvratit,
„Bog će vam vjernost
Stostruko platit."
Eto na, prvi
Seljak, pun nade,
Poreznu knjigu
Njemu predade.

Kako vidite, stari se gspodin znade baš izvrstno šaliti. I kod nas njeki često viču, da „prevratne" t. j. buntovničke i puntarske knjige kvare narod. A kad bi čovjek išao po selu, ne bi u mnogom selu našao ni vražje knjige — osim porezne: poreznu knjigu ima svaki seljak, mora ju imati.

Istina je, ima zlih knjiga, kao što ima i zlih ljudi. Ali ja mislim, da je bolje imati deset zlih knjiga, nego samo jednu zlu. Zašto? Zato, jer što ih je više, to im sviet sve to manje vjeruje. Zlo je ono bilo, dok je naš narod riedko i vidio kakvu knjigu, pa je mislio, da je to svetstvo njekakvo. Ja znam, kad se je u mom selu, i to samo u dvie ili tri kuće, znalo samo za dvie knjige, i to za *kalendar* i za *Sanju Majke božje*. I štogod je bilo u ove dvie knjige, — to je bilo kao sveto. I premda je na kalendaru bilo napisano, da je tiskan u Zagrebu, ljudi su govorili, da *„kolendare prave kranjci!"* To je žalostno, kad je narod ovako zalupan i u mraku. A ona druga knjiga, tobože *„Sanja Majke božje"* — toj su knjizi sto puta više vjerovali, nego svomu popu. Kad bi tko bio težko bolestan, znali su me pozvati — ja sam bio mali školarac — da nad bolestnikom čitm tu „Sanju". Sve je okolo klečalo, dok sam ja čitao tu bedastoću, od koje ni živa duša nije ni rieči razumjela.

Eto vidite, kako je strašan mrak! Ne bojte se zato *nikakve* knjige. Ima ih zlih, ali ih ima i dobrih. Ali samo onda ćete pravo

znati, kako je liepo na svjetlu, kad izadjete iz mraka; samo onda ćete pravo obljubiti dobro, pošto budete vidjeli dosta zla. Ne bi zato bilo pametno, da se od prevelikoga straha pred zlom knjigom ne puštaju u narod i dobre knjige, jer će se inače dogoditi, da u selu ne će biti nikakve knjige osim — porezne.

Pro domo — za dom, t. j. za „Dom". Kad gospoda hoće kazati, da njetko za se govori i da sebe brani, onda kažu u kratko: taj govori *pro domo*. A *pro domo* — to znači *za dom*. Uzeli su pak ovu rieč od rimskoga odvjetnika Marka Tulija Cicerona, koji je živio još prije Isusa i vrlo zgodno znao braniti i branio na sudu druge, a jedan put i sebe, kad su mu na kuću navalili. Ta se njegova obrana zove *pro domo*, pa kako se gospoda rado služe starim rečenicama, tako se rado služe i ovom rečenicom.

A meni baš dobro dolazi ova rečenica, jer sam nakanio kazati dvie, tri, baš za *„Dom"*.

Hajte sa mnom, da malo računamo. Ne ćemo računati onako, kako je računao njeki pilićar (što kupuje piliće), koji je ovako računao: Evo, kupio sam troje pilića; sad neka mi svako pile snese na dan barem tri jaja, to je na dan devet jaja, a već za devet dana 81 jaje. Troje pilića stoji 60 novč., a za 81 jaje dobit ću . . ." i t. d.

Ne ćemo tako, nego ćemo ovako: Stalno se zna po popisu, da u banskoj Hrvatskoj ima 7.360 mjestâ, t. j. gradova 20, trgovištâ 55, selâ 4.742 (četiri tisuće sedam stotina) i manjih posebnih mjesta 2.543. Ostavimo za sada ova manja mjesta, pa recimo, da „Dom" ima samo u svakom gradu banske Hrvatske poprieko 10 predplatnika, — to bi bilo 200; u svakom trgovištu po 5, — to bi ih bilo zajedno 200 + 275 = 475; u svakom selu samo po jednoga, to bi ih bilo 4.742, a svih u banskoj Hrvatskoj 5.217 (*pet tisuća* i toliko)! Pa bi li to bilo mnogo, da u svakom selu bude jedan „Dom"? Dodajte još, da bi barem u svakom drugom manjem mjestu bio po jedan „Dom", to bi bila još jedna tisuća, a svega u banskoj Hrvatskoj daleko preko *šest tisuća*.

Ali to ne bi bilo sve, jer ima još hrvatske zemlje i naroda, i to u Dalmaciji, Istri, Bosni i Hercegovini, u Medjumurju, preko Drave u Ugarskoj i preko Dunava u Bačkoj. Recimo, da svega hrvatskoga naroda izvan banske Hrvatske ima pol toliko, koliko u banskoj Hrvatskoj, — eto nam opet barem *tri tisuće* „Domovih" predplatnika. I tako bismo imali svih skupa *devet tisuća*, a da bude okruglo, recimo: *deset*.

Je li to onakav račun, kao ono, da bi svako pile sneslo na dan *barem* tri jaja? — Nije, ali je čovjek u napasti, da reče: borami jest! Jest, jer „Dom" nema još ni *tri* tisuće predplatnikâ, a kamo li tri puta tri, — koliko bi mogao imati, pa još ne bi bilo previše.

Ili mislite, da bi bilo previše, kad bi svaki dom, t. j. kad bi svaka kuća imala „Dom"? — Ne bi bilo previše, ali svejedno recimo, neka bi ga imala samo *svaka deseta* kuća. Pa čujte račun: U banskoj Hrvatskoj imadu 339.693 kuće, okruglo recimo trista četrdeset tisuća (340.000) kuća; desetina od toga bila bi 34.000, *trideset i četiri tisuće*. Dodajte tomu još pol toliko po ostalim hrvatskim zemljama, —

eto vam *pedeset i jednu tisuću* predplatnikâ.

Pazite: Rekli smo, da bi toliko bilo, kad bi samo *svaka desta* kuća imala *„Dom"*. A to nije dosta. Čujem, da kod nas naseljeni Niemci i Česi imadu u svakoj kući svoje novine iz daleke domovine.

Ovako vam se kod nas Hrvata širi prosvjeta: *nikako*.

Istina je, osim „Doma" ima i drugih listova: Ima izvrstni *Pučki List* u Splitu, ima *Prijatelj Naroda, Hrvatski Narod* i *Starčevićanac*, pa više pobožnih listova u Zagrebu i jedan u Mostaru. Imade još listova, koji nisu baš samo za narod, ali ih ipak ponješto čita i narod. To je n. pr. *Hrv. Branik* u Mitrovici, *Crvena Hrvatska* u Dubrovniku, *Naša Sloga* u Puli, *Osvit* u Mostaru i još koji listić, — ali se može reći, da svi zajedno nemaju više od *25.000* predplatnikâ. A to nije ni polovica one najmanje mjere, po kojoj bi barem *svaka deseta* kuća morala imati kakav list.

Nemojmo se zato tužiti previše, što nas tudjinci pritištu. Daj si svezati oči, — badava ćeš ga tražiti, tko te lupi sad po grbi, sad po glavi, sad u rebra: ne znaš i ne možeš si pomoći.

Zato, ljudi, kojim vam je po volji „Dom", širite ga; a kojima je više po volji koji drugi list, širite njega. Nemojte čekati, dok vam g. župnik baš turi u ruke kakav list, nego se sami ganite.

Ali malo da nisam glavno zaboravio: Nemojte prije širiti „Doma", dok ga sami ne platite, vi — koji ga još ni za godinu niste platili, a kamoili za ovu! Budite, ljudi, pošteni, pa platite, ili vratite „Dom". Znate, da se s poštenjem najdalje dodje.

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

U Zagrebu. *Proti tudjinštini.* Bez mladosti nema života. Tako su i sveučilištni zagrebački djaci u ovoj ljetnoj sparini barem ponješto prodrmali Zagrebčane. Složili se mladiči u družtvance, pa da će proti tudjinštini, osobito proti onima, koji govore njemački, ili koji na dućanu ili na svom trgovačkom papiru imadu njemačke napise. Sve je to liepo i dobro. Ali je glavna stvar ovo: Nije dosta hrvatski govoriti, nego treba i *misliti* hrvatski. A taj nauk ide polako. Ali tko već ne može s nama misliti, i željeti, što mi želimo, taj nas barem neka u našem domu poštuje, neka poštuje i naš jezik.

Na Rieci se sastali „zreli" mladići, t. j. oni, koji su ovoga ljeta napravili izpit „zrelosti", koji su svršili gimnazijsku školu. Niesu se oni sastali onako, kako se sastaju n. pr. medičari, da im se dopusti točiti „gvirc", ili kao občinski činovnici, da im se uredi plaća: nisu se oni sastali radi njekakvih *svojih* stvari i poslova, — nego i njih nješto grize u duši, pa bi se i oni mladi htjeli složiti i dići, da pomognu svomu *narodu, cielomu narodu*. I oni misle na knjižice i na predavanja, a i o drugim stvarima je bilo razgovora. — Liepo je to i krasno,

mlada gospodo, ali i sami znadete, da će vas malo biti, koji ćete u toj misli uztrajati. Doći će brige na glavu a tudja i zla misao u glavu, — pa ćete se pokoriti sili i zlu. Ako vas od pedesetorice uztraje jedan, bit će dobro. Ja bi vam samo jedno doviknuo: Zakunite se barem na to, da ne ćete raditi *proti narodu*, — a *za* njega ne radite slobodno ništa! On će se sâm izkopati, sam, kako rekoh. — Jeste li čuli?

Kalvini u Hrvatskoj. Nedavno je u Nikincih (u dolnjoj Hrvatskoj) 200 katoličkih doseljenih Madžara ostavilo svoju vjeru i prešlo u tabor kalvinski. Nadaju se, da će tako ostati Madžari, jer će imati madžarskoga popa.

Hrvatski zbor u Rimu. Već malo ne pet stotina godina stoji u Rimu jedna kuća, koja je odredjena za to, da se tamo svrate, nahrane i da tamo prenoće naši ljudi, kad bi u poslu, a osobito u svetom poslu došli u Rim. To je bio *ilirski gostinjac sv. Jeronima*. Ali današnji dan nije takva kuća bila za pravu potrebu, jer tko danas ide u Rim, ide na svoj trošak. Zato su se složili hrvatski biskupi, pa su upravu u tom starom gostinjcu tako preuredili, da će to biti *zbor*, i to zbor ili družina hrvatskih djaka-bogoslova, koji će tu imati stan i hranu, svoga ravnatelja i sav potrebni red. Takve zborove imadu u Rimu i drugi katolički narodi, pa su do sad naši bogoslovi, koji su htjeli škole svršiti u Rimu, — morali ići u *njemački* zbor. Sad se je i to popravilo, pa će naši bogoslovi iz svih hrvatskih zemalja i u tudjem svietu biti poznati pod pravim svojim *hrvatskim* imenom, jer se taj zbor zove: *Zbor sv. Jeronima za hrvatski narod*.

Talijani se tuže na Hrvate u Istri i Dalmaciji: da naše novine protiv njih pišu, da mi njihovih radnika ne trpimo, da ih pače tučemo. A tuže se to talijanski konzuli bečkoj vladi, — samo da ta vlada bude imala tobože razloga bolje paziti na Hrvate.

Po slovjenskom svietu.

Česi imadu istu nepriliku, kao i mi: imadu *staru* i *mladu* stranku. Mladi su bili stare potisnuli već u kut, ali sad je došlo tiesno, pa se i tamo slažu stari i mladi, kao i kod nas. Tamo su se složili, a kako je kod nas, — i ne pitajte. Mi još previše pazimo na vikače, tako da ni na to ne pazimo, viče li židov, ili viče Hrvat, — samo da se viče. A trebalo bi već pedan put i na to pripaziti.

Slovaci su njekoliko puta već htjeli, da se u ovoj svetoj godini poklone papi, ali ih nisu pustili, da stupe sami kao Slovaci, nego s drugim svietom pomiešane. To su znali izposlovati Madžari.

Razne viesti.

Doma. *Svećeničke slave.* Nadbiskup zagrebački preuzvišeni g. Juraj Posilović slavit će ovih dana biskupsku 25-godišnjicu. — Biskup senjski presvietli g. Ant. Maurović proslavio je ovih dana svećeničku 25-godišnjicu. — Čestiti „Domov“ prijatelj, vlč. g. Ante Šlegel, odslužio je 6. o. mj. prvu sv. misu u Našicama. Na slavi je bio i dobrotvor „Domov“ g. Billot i sâm urednik „Doma“.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

Drugo izdanje.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka)

DOM

Uredničtvo i uprava: Jurjevska ul. 28 Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Broj 16. | **U Zagrebu, u petak, 23. kolovoza 1901.** | **God. 2.**

Pučka seoska škola.

Obećao sam vam posljednji put, da ćemo se još o tom porazgovoriti, zašto se kod nas Hrvatâ slabo širi pučka prosvjeta. Rekao sam, da ni naše pučke škole nisu onakve, kakve bi narodu bile potrebne. O tom ću vam sada kazati njekoliko rieči. Kad vam razložim, kakve su naše pučke škole, onda ćete vidjeti još bolje, da su oni, koji su naredili zakone i propise za pučke škole, — da su više gledali na tudji sviet, nego na seljačke potrebe i cielu njegovu narav.

U današnjoj pučkoj školi prva je i najveća neprilika to, što i seljačka djeca moraju u školu svaki dan, i to i onda, kad su doma potrebna, t. j. u ljetu.

Za seljačku djecu nije takva škola.

Vi znate, kako je težko diete odhraniti, dok može hasniti. I kad ga odhraniš, onda ga daj 5 do 6 godina, neka ti dan na dan ide od kuće ! A moglo bi kod kuće toliko hasniti, kao odrasli čovjek. Zato se nebogi seljak toliko moli i prosi učitelju i „školskom odboru“, ali ništa ne koristi. I ne može koristiti, dok je škola ovakva. U školu se ipak mora, i dobro je, što se mora, pa makar bilo i na štetu gospodarstvu.

Naša će gospoda i učitelji strašno viknuti i graknuti na „Dom“, što tobože odvraća narod od škole. Lako njima vikati, koji ne znaju, što je seljačka potreba, i što vriedi diete kod kuće. Neka me malo poslušaju, pa ja kriv, ako se ova stvar ne dade urediti tako, da bude vuk sit i koza ciela. Čujte, da vam kažem sve na jedan put, a onda ću to razlagati.

Da škola ne bude seljaku šteta i pokora, treba: 1. da bude **u svakom selu** škola, 2. da toj „seoskoj školi“ bude **učitelj se-**

ljak, 3. da djeca dolaze u „seosku školu" **samo u zimi,** 4. da svako diete samo **svake nedjelje** odlazi od kuće, i to u crkvu i k školanom učitelju u školu.

Ništa se ne čudite, dok vam to ne razložim,

1. **U svakom selu škola.** Ta škola ne mora biti ni velika, ni fina, niti u njoj mora biti svakakvih stvari, što ih od Niemaca kupujemo za skupe novce. Koji mogu, neka si sagrade u selu liepu kuću, a koji ne mogu, neka načine, kako mogu: četiri stiene, krov, klupe, peć, — pa smo gotovi. Za tu školu mogla bi se upotriebiti trećina sadašnjega školskoga nameta, — ali o trošku poslie još jednu rieč. — U tu školu dolazit će diete zimi ne samo u odredjeno vrieme, nego će u nju moći skoknuti, kadgod ga puste od kuće.

2. **Učitelj seljak.** Školanoj gospodi učiteljima sigurno će se kosa naježiti, kad pročitaju, da bi „prosti" seljak mogao biti učitelj. Ali neka se umire. Ne će ovaj „seoski učitelj" naučati djece Bog zna kakve premudrosti, nego će njegov posao biti mnogo lakši. U „seoskoj školi" učite će se djeca: reda se držati i slušati, onda čitati, pisati, računati, Bogu se moliti i druge liepe stvari iz knjige na pamet učiti. A to će „seoski učitelj" znati, samo treba i njega dobro uputiti u taj posao.

Ne čudim se, ako tko misli, da to ne će ići tako lako. Čujmo, što bi se moglo prigovoriti:

P r v o: Nije lako djecu u redu držati i učiti ju na posluh. — Istina je. Osobito nije to lako mladiću, a svi bi „seoski učitelji" morali biti neoženjeni mladići. Ali tomu se dade malo pomoći ovako: Uz ovoga mladića bit će u školi „školski starješina", t. j. seoski jedan starac ili stariji čovjek, kojega djeca poštuju i pred kojim imaju srama i straha. Bit će dakako nereda i neposlušnosti, ali toga ima i u onoj školi, gdje je školani učitelj. Treba na umu držati i to, da su djeca pred školanim učiteljem ponajviše mirna zato, što ga se boje jer je „gospodin". A to je baš zlo, tako se djeca odhranjuju kao medvjedi — za roblje. Mi moramo djecu odhranjivati i učiti redu i poštenju ne od straha, nego od srama. Njetko je posve pravo rekao, da izpod školske šibe ne će nikada izaći junaci. Seljačka se djeca ne smiju tako odhranjivati, da se poslie boje gospode.

D r u g o bi se moglo prigovoriti ovo: Težko će i nikako „seoski učitelj" naučiti djecu čitati i pisati, a još teže računati. Ni ja ne velim, da će ih lako naučiti, jer to ne ide lako ni školanomu učitelju. Ali sam rekao: treba ga uputiti, to je jedno.

Drugo: Ja sam naučio čitati i pisati kod kuće medju seoskom svojom braćom, — prije, nego što su me zvali u školu. I moja dva starija brata naučili su se čitati i pisati od najstarije sestre pa su odmah došli u drugi razred. Reći ćete: To je riedkost, i da je lako naučiti jedno diete, ali težko dvadesetero na jedan put. A ja velim: Ni kod školana učitelja ne nauče se sva djeca lako, a njekoja se ne nauče nikada. A onda: Mene su moja braća učila, kad im se je htjelo, i kad se je meni htjelo, pa ipak sam se naučio sve bez reda i moraša. A u „seoskoj školi" bit će reda i moraša, to je jedno; a drugo: u tu školu može diete ići i osam godina, jer mu je pod nosom. Što bi radilo osam godina u njoj, o tom još poslie koju rieč. Napokon sva ova djeca, koja bi išla u zimi svaki dan u „seosku školu", išla bi i ljeti i zimi svaku nedjelju sa svojim „seoskim učiteljem" k školanomu učitelju, koji bi popravljao, što bi trebalo.

„A što bi onda školovani učitelji radili u one dane, kad bi djeca bila u „seoskoj školi?" — Oni bi u te dane učili onu djecu, koju bi roditelji dobrovoljno pošiljali u školu, i to samo u četvrti i peti razred. Mjesto nedjelje trebalo bi školanomu učitelju dati slobodu u sriedu i subotu po podne.

Tako bi po prilici bila uredjena tâ „seoska škola".

Znam, da bi trebalo još koješta razložiti, ali samo ne treba previše mudrovati. Držimo se glavne stvari: Današnja je pučka škola seljaku velika pokora, a ipak nije narodnoj prosvjeti na toliku korist. I dokle god budu naša gospoda i učitelji mislili, da prava pučka škola mora biti baš onakva, kako su to Niemci za sebe izmislili, — dotle mi ne ćemo imati ni prave pučke škole, ni prave narodne prosvjete. Jednom riečju: Ako hoćemo imati pravu narodnu prosvjetu, moramo prije imati pravu **narodnu** seosku školu, a ne **gospodsku.**

Druga je velika nevolja u toj današnjoj gospodskoj pučkoj školi to, što učitelji rade više po njekakvom propisu, nego po zdravoj pameti i po potrebi naroda. Prvo misle, da oni mogu i moraju seosku djecu „odgajati". To je velika bludnja, ali ne ću o tom više govoriti. Reći ću samo, da je malo učiteljâ, koji bi znali, kako treba seosku djecu odgajati. Ta svi su učitelji učili svoju mudrost iz tudjinskih knjiga. — Drugo misle, da se u školi moraju djeca učiti misliti i govoriti. Vi, koji ste išli u školu, možda se još sjećate, što su s vama radili i kako su vas natezali, a niste znali, zašto. A sve je to bilo zato, da vas nauče tobože misliti, a vi od svega niste ništa razumjeli. —

A treća je neprilika, što djeci, maloj djeci govore o učenoj znanosti: Vade iz ormara kline, kuglje, kotače, — uče djecu fiziku i — dangube po malo. A djeci dug čas, zievaju i boje se: to će biti, kad me stane pitati to, što sada pokazuje? I djeci se ne će u školu, pa kad ga iz škole puste, — nikad mu knjige u ruci.

A ima još mnogo i mnogo stvari, koje su u današnjoj pučkoi školi baš naopako. Jednu ću vam kazati. Već onda, kad sam ja išao u školu, učila nas je učiteljica, kako ćemo se igrati i kako ćemo skakati. A tko je to vidio, da stari ljudi uče djecu, kako će se igrati i kako će skakati? Djeca to uče med sobom, i Bog sveti, da se jednom, kad prispiju za posao, prestanu igrati! Pa kakva je to igra, kad se djeca pod moraš igraju i pod moraš skaču? Meni su te „školske igre“ svagda presjele i nikako mi niesu išle od srca. Zapovieda mi tamo, da se igram njekakvu novu švabsku igru, koje se ne znam igrati, nego se moram tu pred učiteljicom najprije učiti igrati, pa ako ne znam to i to, smije mi se i ona i druga djeca. Do biesa i s takvom igrom i na poklon vam! Meni dajte mira!

Recite onda, ima li što bedastije od toga! Možda je to potrebno za gradsku djecu, koja rastu medju četiri zida, ne smiju medju drugu djecu, pa se ne znaju ni igrati. Ali seoskoj djeci toga ne treba.

Zato još jednom: Ovakve naopake škole, gdje se uči koješta, što djeca već znadu, ili im ne treba, a ne uči se ono, što ne znadu, i što im treba, — takve škole nama ne treba. Dajte nam pravu našu narodnu „seosku školu“. Tu će naša djeca biti pred našim očima, tu će se naučiti našemu redu i posluhu; tu će naučiti čitati i pisati, što treba svakomu čovjeku; tu će se učiti Bogu moliti, što mora svaki znati; kad dobro nauče čitati i kad prispiju k zrelijemu razumu, dat će se mladeži u ruke narodne pripoviedke i junačke stare pjesme, pa sabrane mudre rieči naših starih — i onda redom mudre knjige, koje još niesu za taj posao ni napisane, jer su naši ljudi imali mnogo posla s prepisivanjem švabskih knjiga, kojih mi ne razumiemo, niti nam je od potrebe ono, što je u njima.

Drugi put o svem tom još više, a sad samo još jedno:

Naći će se ljudî, koji će reći, da „Dom“ buni seljake proti školi. To nije istina. Ja vam kažem otvoreno: Današnja pučka škola nije za seljaka, i ona je narodu pokora. Ali dok je ovakav red i zakon, treba taj red i zakon obdržavati — i djecu u

školu pošiljati, kakva je, takva je. Ali se mi moramo razgovati i pripravljati, kako bi se to svojim putem i svojim redom popravilo, što nije dobro. A to nije buna, nego se to zove briga za napredak. Istina je, nije to briga za švabski tudjinski napredak, nego briga za domaći narodni napredak. A toga narodnoga napredka ne će biti, niti prave narodne prosvjete ne će biti, dok se za te stvari ne počne brinuti i narod. Početak će biti to, da seljaci dobiju u svoje ruke svoju **„seosku školu“.**

Ja sam rekao, ali niesam još svršio.

»Velika Hrvatska« i Rim.

U prvom izdanju ovoga broja „Doma“, koje je zarobljeno — bio je na ovome mjestu razgovor o jednom pismu cesara Josipa II. (drugoga). U tom opet pismu bilo je govora o „velikoj Hrvatskoj“, — kako se danas kaže. Mnogi „Domovi“ čitaoci stalno ne znaju, što se misli, kad se kaže: „velika Hrvatska“. A dosta se danas govori o tom, pa će biti dobro, ako se to razloži.

Znate, da smo mi Hrvati razciepani i raztepeni. Istina je, danas smo svi mi Hrvati pod jednim vladarom, ali niesmo pod jednom vladom. Zato ima Hrvatâ, koji žele i rade, da mi svi Hrvati dodjemo pod jednu vladu, i da u toj vladi budemo mi gospodari, a nitko drugi, t. j. nijedan drugi narod: ni Niemac, ni Talijan, ni Madžar. Kad bi sve naše zemlje i čitav naš narod došao tako pod jednu vladu i upravu, to bi onda bila — kažu njeki — „velika Hrvatska“. I danas, mislim, nema nijednoga Hrvata, koji to ne bi želio, pače ne bi smjelo biti čovjeka na svietu, koji bi bio proti tomu, jer bi to bila stvar i zgodna i pravična.

Pa ipak su tomu protivni mnogi ljudi: i Niemci, i Talijani, i Madžari, a možda i još tko drugi.

Prije nego kažem koju rieč o toj stvari, treba još kazati ovo: Naša domovina ne bi bila baš velika ni onda, kad bi se sve naše zemlje sjedinile pod jednom vladom. I zato se nama naši neprijatelji samo rugaju, kad govore, da mi Hrvati hoćemo „veliku Hrvatsku“. Zato bi pametnije bilo, da mi Hrvati nikad i ne izustimo sami, da hoćemo veliku Hrvatsku. Recimo radje, da hoćemo složnu i srećnu Hrvatsku. Pa što bi nam

i hasnila ne znam kako velika domovina, ako u njoj ne bi bilo mira ni zadovoljstva?!

Ali to je baš ono, što nam naši neprijatelji i protivnici svakako smetaju, da si mi Hrvati stvorimo jednu složnu i srećnu domovinu. U toj stvari nemamo mi Hrvati baš nikakvoga prijatelja, jer su proti tomu i Neimci, i Madžari, i Talijani, koji su nam najbliži susjedi. A vi znate, da je u svietu težko bez prijatelja, a za ovakvu veliku stvar trebalo bi i velikog i jakoga prijatelja.

Ima kod nas ljudî, koji su se nadali, da će nam u ovoj stvari pomoći naša braća ostali Slovjeni ili Slaveni. Ali pogledajmo ih redom, mogu li nam i hoće li nam oni što pomoći.

Najbliži su nam S l o v e n c i (ili Kranjci i Štajerci). Oni su i sami u pogibelji pred Niemcem, a Niemac kod njih i gospodari. Oni nam mogu samo toliko pomoći, da se s nama slože. Pa i zbilja njihove novine i njihovi zastupnici i ne traže drugo, nego da dodju pod istu vladu s nama. — Onda su tu Č e s i. I oni se i sami težko bore s Niemcem, jer nemaju ni oni svoje vlade. A ima još jedna stvar, radi koje su oni još proti nama, a ne za nas. To ću vam malo kasnije kazati. — Isto tako ni P o l j a c i nam ne mogu pomoći, jer ni oni niesu svoji: jedni su pod Rusom, drugi pod Niemcem, treći pod bečkom vladom. — A za S l o v a k e i ne pitajte.

Ostaju još tri naroda slovjenska, koji imaju svoju slobodu, a to su S r b i, B u g a r i i R u s i. Srbi— oni bi nam prije odmogli, nego pomogli, kad bi mogli. Zašto? Zato, što oni vele, da smo i mi Srbi, pa da bi mi morali doći pod jednu vladu s njima. Ali oni slabo što mogu, jer niesu doma u Srbiji u pravom redu, a ne dade ni bečki cesar. — B u g a r i imaju posla i brige doma, jer su se i sami tek jučer oslobodili izpod Turčina, a i još ih ima pod Turčinom u Maćedoniji. — R u s i bi mogli mnogo, ali oni nas, čini se, ne drže za pravu braću, jer je najveći dio Hrvata rimske vjere; nas su, kažu, pokvarili Niemci i Latini. Rusi bi prije pomogli Srbima, a ne nama, koji smo stotine i stotine godina bili uz Niemca i branili ga. Zato i Česi u bečkom saboru više govore za Srbe, nego za nas.

I tako — gdje su naši prijatelji? Oni slovjenski narodi, koji nemaju svoje vlade — Slovenci, Česi, Poljaci — oni bi nam mogli pomoći, kad bi složno u bečkom saboru bili za nas. Oni nam mogu pomoći i tako, ako njihove novine zagovaraju našu stvar. Ali sve je to dosta malo. Morao bi se naći takav

narod, koji ima svoju vladu i svoga vladara, pa bi ta vlada rekla za nas rieč na pravome mjestu. Ali takvoga naroda ni vlade nema danas. A nije ni čudo, što toga nema. Tko ništa nema i ništa ne može, taj danas nema prijatelja, a Bog zna, hoće li ga ikad i imati. Takovomu siromahu bit će prijatelj samo onaj čovjek, koji je svakomu prijatelj.

Tako je naša „velika Hrvatska" našla prijatelja ondje, gdje ga može naći svaki narod, t. j. u Rimu.

Javili smo već, da je malo ne 500 godina bilo u Rimu njekakvo svratište ili konačište za naš sviet, koji bi dolazio u Rim. To se je zvalo „ilirsko" svratište. Sad je papa odredio, da se mjesto toga „ilirskoga" svratišta uredi „zbor za hrvatski narod, i to za hrvatski narod iz s v i h hrvatskih zemalja: iz Dalmacije, Istre, Bosne, Hercegovine, Crne Gore i banske Hrvatske.

Ovo je velika stvar. A zašto, to ću vam razložiti.

Morate znati, da je i papa još danas pravi vladar, kao svaki cesar, ili kralj. On ima pravo kod svakoga cesara i kralja držati svoga poslanika, a kod sebe opet držati poslanike drugih vladara. Papa ima po tom i svoju vladu, i ta njegova vlada ima rieč u zboru i medju drugim vladami. I eto vidite: papinski dvor i njegova vlada — ona je prva priznala ono, što mi Hrvati hoćemo; ona je prva priznala jedinstvo hrvatskoga naroda.

I opet vam kažem, ovo nije mala stvar. Čujte, zašto: Uzmite koju dopisnicu, što ih bečka vlada daje praviti za Dalmaciju i Istru. Na svakoj toj dopisnici tiskano je gore njemački Korrespondenz-Karte, talijanski Cartolina di corrispondenza i hrvatski Dopisnica. A dolje piše: „Deutsch-ital.-illyr." t. j. da je naslov sastavljen u njemačkom (dajč), talijanskom i ilirskom jeziku. A koji je to ilirski jezik? To je hrvatski jezik, — ali bečka vlada toga ne priznaje, ona ne priznaje jedinstva hrvatskoga jezika i naroda. A ne priznaje toga ni ugarska vlada, jer na Rieci razlikuje u popisu Hrvate, Vende i Ilire. Opet Iliri! A nema tamo nikakvih Ilira, nego su to Hrvati, — ali toga ugarska vlada ne priznaje.

I tako je Rim prvi izbrisao iz hrvatskog čela stari pečat ilirski, koji nas je tištio preko tisuću godina. Istina je, tudjinstvo je znalo i moralo je znati od starine za hrvatsku državu, ali nije htjelo znati za hrvatski narod izvan tê države, nego je uviek i uviek spominjalo njekakve „Ilire". Papa je, kako

rekoh, prvi uvidio tu krivicu, pa ne će dalje dieliti i trgati ono, što je Bog sjedinio: Sav narod našega jezika, bio on iz koje mu drago zemlje, — to su Hrvati. To se sad zna i u Rimu. A što se zna u Rimu, zna se po svietu.

Što vriedi žena pri gospodarstvu?

Da vam govorim do sutra, ne bih vam mogao izgovoriti: kako siromah čovjek bludi i kako se muči, kad hoće ono promieniti, što je Bog odredio. Ne bi htio nikoga odsuditi i nikomu krivo učiniti, ali sve mi se čini ovako: Kad se čovjek digne proti onomu, što je Bog odredio, t. j. proti naravi, — to ne može biti bez zloće, to ne može biti bez zle misli. Ja mislim tako: Bog je čovjeku dao dosta razuma, da može prosuditi, što je od Boga, a što od čovjeka, pak ako nesrećni čovjek dodje na misao, da bi čovjek mogao ono promieniti i oboriti, što je Bog u naravi čvrsto i stalno za sve vieke postavio, onda to nije od mraka u razumu, nego od zloće u duši: hoće jadni čovjek da bude nješto više, nego što mu je Bog dao. A to je zlo. To je ono, što se zove oholost, ili kako se još negdje liepo kaže: prenebesnost.

Nije moja navada ni običaj, da vam pišem prodike, jer niti ja to znam, niti sam ja za to postavljen. Ali kad sam počeo ovaj razgovor, došla mi je u glavu ova misao, koju sam vam prije rekao. Prosudite ovo slobodno sami: Već dugo pišu gospoda, bore se i govore, da bi ženu trebalo osloboditi. Kako, zašto? — Tako, da žena ne bi bila pokorna mužu, da ne bi radila samo ženski posao, nego i svaki muški posao: da bi bila sudac, svećenik, odvjetnik, učitelj, račundžija, trgovac i t. d. Neka se i ona sama hrani, neka ne bude privezana uz muža, neka bude jednom riečju slobodna kao i muž.

Ne ćemo se odmah na ovo ljutiti i previše vikati. Čovjek je bogac i siromah, on sve kuša i proba, kako bi se lakše proturao kroz trnje i kamenje na ovom svietu. Težko je živjeti, osobito u gradu. Kruh naš svakdašnji — to je velika stvar, pa zato valjda i stoji i u otčenašu, i zato ga molimo, kad ga nema.

Jedno ću vam samo spomenuti, da vidite, kako je u gradu posve drugačiji život, i kako se gospodi ne smije baš tako

strašno zamjeriti, što su došla na onu misao, da bi ženu trebalo „osloboditi".

Od kada je vrag — budi Bog snami! — izmislio ljude bez doma, od onda je za ženski stvor zlo na svietu. Čovjek makar s kakvom plaćom, a bez doma — to nije ni spodobno k čovjeku. Pomislite: Nadje se činovnik, koji ima tri, četiri kćeri, a možda i više. Ne može ih udati. Što će s njima, dajte vi meni recite! Polja ni sjenokoše nema, da ih pošalje kopat, ili siena kupit. A doma u kuhinji dosta je i jedna. Oko tudje kuće, u kojoj stanuju, nema ni mačke, ni kokoši, pa što će onda? Njeke bi i šivale doma. Ali prvo ovakva gospodska kći — toj je sramota šivati za druge; a drugo — šivanjem si ne može ni vode zaslužiti, a kamo li sve ono, što bi ona htjela. Nema druge, nego: ili ju badava doma hraniti, ili ju poslati u službu. Ali u kakvu službu? Ne će ona u takvu službu, gdje bi ona drugomu kuhala, spremala, pometala sobu. Ah, o tom ni spomena! E, onda treba tražiti njekakvu drugu službu, ne žensku, nego mužku — kako sam ono već rekao.

I počeli ljudi pisati po novinah, počele se i žene kupiti u skupštine i tražiti, neka se i ženi dadu iste pravice, koje imadu i mužkarci, i neka se puste u sve škole, na sve izpite, u sve službe, pa neka im se dade i pravo glasa kod izbora zastupnikâ za sabor, pače neka se dade, da i žene budu zastupnici. — I zbilja ima već po svietu ženâ ,koje su liečnici (toga ima ponješto i kod nas u Bosni), a u Americi obnašaju još i kojekakve druge mužke službe. Najviše ih ima ,koje su učiteljice, pa onda računovodje i pisarice. I kažu, da dobro vrše svoju službu. Mnogo su već postigle, a nadaju se još više, dok ne dobiju sve, što imadu i mužkarci: onda će biti posve slobodne (a do sada su — kažu — bile u mužkom robstvu), bit će slobodne i mužu jednake. A kad sve to bude, onda će se koji pametan čovjek lupiti u čelo i uzkliknuti: „Ala sam ja bio luda! Ja sam mislio, da je Bog u svojoj mudrosti stvorio muža i ženu, a kad tamo, — to je sve bilo nepotrebno i posve suvišno. Izmed muža i žene nema evo razlike, — pa što je i trebalo jedno i drugo stvarati!"

Ali ja ne vjerujem, da će ikada tako biti. Sviet mora doći k staroj svojoj pameti. Jer od kad sviet stoji, od onda ima žena svoj posao, a muž svoj. Ne ću vam sada toga na tanko razlagati, jer vi to i sami znate, samo niste o tom razmišljali. To ću vam kazati drugi put, i onda ću vam razložiti, kolika bi to

šteta bila za narodno gospodarstvo, kad bi se zbilja žene kanile svoga posla, a prihvatile mužki posao.

Danas ću vam kazati nješto drugo.

Oni ljudi i žene, koje se bore za tu „žensku slobodu“, govore i to, kako ste čuli, da je žena mužu u robstvu. Strašno viču na to, kako ima ljudî, koji svoju ženu tuku i mrcvare i t. d.

Istina je. Ali je istina i to, da ima ljudi, koji svoju djecu tuku i mrcvare. Pa hoćemo li onda i djecu osloboditi, ili kako ćemo? Hoćemo li stvar tako urediti, da djeca budu jednaka otcu i materi?

Ne ćemo, nego ćemo ljude učiti ovako: Bog je dao mužu veću snagu, nego ženi, — to je istina. Ali mu ta snaga nije za to dana, da davi ženu, koja je po naravi slabija. Čovjek ne smije biti živina, nego mora biti svojoj snagi i jakosti gospodar. Snaga i jakost čini od čovjeka živinu, ako toj snagi nije gospodar. Zato i ima toliko krivice i sile u svietu, zato jači slabijega kvači, jer čovjek nije svagda gospodar svojoj jakosti. A što je čovjek više čovjek, to je više gospodar svojoj živinskoj jakosti.

Tako treba o toj stvari misliti. Istina je, mnogi naši ljudi na selu lupaju i mrcvare svoje žene, da je strahota, i sirota žena živi sve do groba u strahu i u suzama s takvim — krst i dušu izlažem — živinčetom. Ali što ćemo! Divljak je divljak, dok se s vremenom ne pripitomi. A najviše su baš žene milinom svojom i dobrotom, brigom i strpljivošću svojom kadre čovjeka pripitomiti i ukrotiti. Pa ako žene već hoće kakvo družtvo, neka slože takvo družtvo, u kojem će se žene učiti dobroti, brižljivosti i strpljivosti, pak onda poslu i pristojnoj i umjerenoj nošnji. Budu li žene takve, onda će se i više ljudî ženiti, jer ne će na ženu morati trošiti više, nego na se i na svu djecu, — ako je ima. A bude li se više ljudî ženilo, bit će manje neudatih i neobskrbljenih žena.

Ali ja sam opet počeo prodikati, pak me evo da svršim i da ovaj razgovor drugi put počnem s pravoga kraja, t. j.: Što vriedi žena pri gospodarstvu.

Mali razgovori.

Život.

Stara loza. Znate, što je trs, čokot, panj. Pogledajte ga siromaha: sav je grbav, sav kvrgav, sto put obrezan, privezan, privinut, prignut k zemlji, kao da ga svaka ova kvrga boli! Ne bi čovjek na njega ni pljunuo, da prostite. Pa ipak gledajte, kako ga ljudi u proljeće mite: dižu ga, ogledavaju, čiste, odrezuju, prirezuju, prislanjaju uz kolac, kite ga i vežu mu privezalčac i vrpčicu od lika, od slame, jednom riečju boče se oko njega, kao oko najvećega gospodina.

Zašto sam vam ovo pred oči donio? — Kazat ću vam.

Znate, mi smo svi od jednoga otca Adama, koji nije imao ni gaća, kad je iz raja morao bježati. A i dugo poslie Adama bili su naši pradjedovi pastiri i lovci, više goli i gladni, nego obučeni i siti. I od ovih golih i bosih pastira narodili su se s vremenom toliki ljudi, od kojih su jedni ostali pri blagu, a drugi su postali gospoda: knezi, grofi, baruni, plemenitaši i najnovija ona gospoda bez doma. I gle čuda božjega: ova se gospoda drže, kao da su od njekakvoga drugoga roda i od druge loze, pa na seljaka ne će ni pogledati. Osobito se to može reći za hrvatsku gospodu. Jučer je, pasja duša, izašao iz opanka, ali on već za to ne će znati.

Ali čujte, što se znade dogoditi: Kao svaki vladar, tako je prije imao i austrijski cesar svoje službenike: jedan je bio konjušar, drugi sokač, treći vrčonoša (peharnik) i t. d. Ovakove službe bile su njegda i na čast čovjeku, koji ih je obavljao. Ali danas je to drugačije. I danas, istina, ima cesar i kuhača, i vrčonošu, i konjušara i t. d., koji svoje poslove obavljaju za plaću, i to za dobru plaću, ali zato to nisu nikakva velika gospoda, nego plaćeni službenici. Ali da se ne zatare stari onaj običaj, kad su prvi ljudi bili uz vladara, kad je n. pr. vrčonoša ili posteljnik cesarov bio medju prvom gospodom, — i danas cesar dieli velikašom ove časti: ti ćeš biti moj kuhinjski meštar, ti konjušar, ti vrčonoša i t. d. Ali to je samo ime i čast, a posao obavljaju plaćeni službenici. I naravski, da se gospoda otimlju za ovakve časti, jer im ovakva čast daje pravo, da smiju doći na cesarski dvor, — a to je već velika čast!

Do ovakve dvorske časti nije lako doći. Prije svega, ako hoćeš doći do ovakve časti, moraš dokazati, da si od staroga plemena *„od stare loze“*, i to od *plemenite* loze. Mislim da se mora imati barem šest plemenitih koljena, t. j. da je bio plemenit 1) otac, 2) djed, 3) pradjed, 4) šukundjed, 5) prašukundjed i 6) prašukundjedov otac.

Sad čujte pravu pripoviest! Ima kod nas u Hrvatskoj dosta seljakâ-plemićâ, kojim su djedi i šukundjedi u staro vrieme za cesara glavu u torbi nosili, ili drugačije vjerno služili, pa im je cesar dao *plemstvo*, t. j. oslobodio ih od velikaške tlake. Gdjekoji od ovih naših seljakâ-plemićâ davali su svoju djecu u škole, pa bi od njih postali činovnici, gospoda, koji su svoj rod zapustili i zaboravili, a možda bi ga se i zastidili, da im ga tko spomene. Ali kad se već dobro pogospode, pa kad im je činovničko gospodstvo premaleno, počnu sanjati: ne bi oni kao stari plemići mogli dostići kakvu *dvorsku čast*, ne bi li n. pr. mogli postati *„cesarski i kraljevski komornici“*. Bi, zašto ne bi! Samo teba dokazati *staru lozu*. I hajde ti sad piši tamo župniku, neka traži po starih knjigah: tko ti je otac, tko mati, tko djed, tko baba. Ne može se sve pravo razjasniti, moraš sam u kakvo malo selo do župnika. I sad da vam je čuti, kako gizdavi gospodin sudac, ili tajnik — pobožno posluša, što mu stari župnik vadi iz knjige i

pripovieda: „Babica Vam je, poglaviti, bila pok. Dora, znate ona čorava i grbava, sirotica? Jeste li ju zapamtili?" — „Jesam, jesam, velečastni". — „A djed Vam je, poglaviti, bio pok. Tomaš. Nije dugo, što je umro. (Mnogo li je tudjih pievaca izpekao i pojeo!, — pomisli župnik.) Njega ste mogli i bolje zapamtiti, poglaviti, je li?" — „O, kako ne, velečastni!"

A medjutim nije poglaviti mario ni za otca, ni za majku mnogo, a za djeda i babicu nije mu nikad ni na pamet palo, da pita za njih. A sad se evo svega sjeća, sve je zapamtio. Išće, izkapa iz prašne knjige svoju *staru lozu*, brižljivo se stara, da dobro priveže koljeno uz koljeno. Kad se stari ćokot omladi i potjera zeleno lišće, svatko će gledati samo gore na lišće i liepo grožđje, a nikomu ne će pasti na pamet, da odgrće lišće i da pri zemlji dolje traži stari kvrgavi i gnjili trs... Tako i poglaviti: Kad postane, *što je namislio*, prčit će se, kao da je stari grof, misleći, da nitko ne zna njegova djeda Tomaša i za oskubene pievce...

Dom i rod.

„Trojednica" ili „trojedna kraljevina". Vi stalno ne znate, što je to *Trojednica* ili *trojedna kraljevina*. Tako se kraće kaže mjesto „Dalmacija, Hrvatska i Slavonija", ili „Hrv., Slav. i Dalm.". Tko je prvi bio tako lien, pa su mu se nije htjelo reći: *Hrvatska, Slavonija i Dalmacija*, nego je bubnuo glupost i nesmisao *Trojednica* ili *trojedna kraljevina*, — to se ne zna. Ali „Narodne Novine", mislim, još danas (vjerujte mi, ne znam pravo ovaj čas) donašaju *Domaće viesti* pod naslovom *Trojedna kraljevina*. A hrvatski Srbi i ne kažu i ne pišu drugačije, nego uviek *Trojednica:* njih bi grlo zaboljelo, kad bi rekli *Hrvatska*, t. j. kad bi rekli bobu — bob. Ali pustimo! — Mnogo je više vriedno znati, jesu li tu zbilja tri kraljevine, ili samo jedna. To ću vam kazati.

U ovih naših zemljah, što se danas zovu: Hrvatska-Slavonija-Dalmacija, — nikad niesu vladala na jedan put ni dva, a kamo li tri kralja. Nema dakle o tom govora, da bi to bile dvie ili tri kraljevine, nego samo jedna. — „A kako je onda došlo do toga, da se ne piše kraljevina Hrvatska-Slavonija-Dalmacija, nego *kraljevine* H.-S.-D.?« — Ovako je do toga došlo: Prvi naši vojvode i kraljevi prije tisuću i više godina pisali su se latinski: *„dužd* (vojvoda) Kroacije" t. j. Hrvatske, ili *„reks Kroacije"* (t. j. kralj Hrvatske). A na jednom starom nadpisu na kamenu piše se naš kralj Zvanimir (ili Zvonimir) ovako: *„Zvanimir, kralj hrvatski"*. A imao je kralj Zvanimir pod svojom vladom sve od mora do Dunava, t. j. Dalmaciju s primorjem, Hrvatsku, velik dio Bosne i cielu dakako tako zvanu „Slavoniju", — pa mu je bilo dosta reći: *kralj hrvatski.* To je bilo prije 800 i nješto više godina. — Ali uz more je bilo nekoliko gradova (n. pr. Zadar, Split, Trogir), koji su od starine ostali pod vladom grčko-rimskoga cara u Carigradu. Samo ovi gradovi i Primorje uz njih — to se je zvalo skupa *Dalmacija*. Kad su hrvatski kralji i ove gradove dobili pod svoju vladu, onda su se pisali: *kralj Hrvatske i Dalmacije*, samo da pokažu, da su gospodari i tomu komadiću. Ali taj komadić nije nikad bio nikakva kraljevina za sebe. Kad su poslie mletački Talijani kupili ne samo ove gradove uz more, nego

još i više hrvatske zemlje, sve su to zvali *„Dalmacijom"*, — ali to još nije bila nikakva kraljevina. Poslie je tu tobožnju „Dalmaciju" dobio bečki cesar, koji joj je dodao još Dubrovnik i komad Arbanske, pa je sve to nazvao „Dalmacijom" i proglasio, da je to „kraljevina". I tako je postala „kraljevina Dalmacija". To je bilo g. 1816.

A ni *„Slavonija"* nije nikad bila kraljevina, niti je imala kakve medje od ostale hrvatske zemlje, niti je imala ikada posebnoga svoga kralja, nego je to bilo ovako: Ugarska gospoda počela su nazivati cielu Hrvatsku bez otete Dalmacije — *„Slavonija"*. A kad su Turci osvojili velik dio te „Slavonije", t. j. velik dio Hrvatske, onda je ostali dio hrvatske zemlje (oko Zagreba, Križevaca i Varaždina) — to se je opet zvalo starim imenom *Hrvatska*. Kad je i dolnja Hrvatska oslobodjena od Turčina, onda se je našla medja od Hrvatske i tê njekakve „Slavonije", t. j.: što je prije bilo tursko, to od sada zovu gospoda *Slavonija*. A to su tri županije: požežka, virovitička i sriemska. Zašto i se od kada se i taj komad zove „kraljevina", to sâm Bog zna, ja ne znam.

Po tom vidite, da je sve to samo petljanija, da nas razdiele i razciepaju. Ima na nebu trojedini Bog, hvala mu i dika budi, — a *„trojedna kraljevina"* — to je samo jedna budalaština.

Sviet.

Cesari, koji su — „buntovnici". *Buntovnik, bundžija* — to vam je strašan čovjek: taj hoće sve preokrenuti naopako: što je gore to dolje, a što je dolje to gore. Ništa im nije pravo, oni bi sve promienili i drugačije uredili: nisu zadovoljni sa *starim redom*. Buntovnici su obično ljudi iz naroda, pa se dižu proti oblasti. Buntovnikâ je bilo svagda i bit će ih svagda. To su ljudi obično pametni, ali prenagli i prevruće krvi. Riedko koji svrši srećno, nego obično dodje do vješalâ, ili pred pušku... Oblast je jača, vladar ima vojsku i svoje ljude, pa se brani i buntovnike kazni.

Ali što onda, ako se sam vladar digne proti starom redu.

„Pa šta, zar i toga ima?"

Jest, ima toga. Sad su mi na pameti dva cesara: car ruski: *Petar Veliki*, i cesar njemačko-rimski (bečki): *Josip II.* O ruskom caru Petru Velikom kazat ću vam drugi put koju rieč, a sad ću držati obećanje, što sam vam dao na drugom mjestu u „Domu", pa da čujemo nješto o tom glasovitom cesaru Josipu II.

Umro je taj cesar u petdesetoj godini prije 110 godina, a carovao je samo deset godina. Ne ćemo u sve dirati, što je htio, nego ćemo spomenuti samo to, što je radio proti vjeri i proti papi.

Vladari, t. j. carevi i kraljevi, obično poštuju vjeru i svećenike, i to njekoji samo zato, što svećenici drže prosti narod na uzdi, da se ne buni proti oblasti: svećenici naučaju, da se čovjek mora pokoravati oblasti, jer je oblast od Boga; oni naučaju, da čovjek mora dobrovoljno trpjeti i krivicu Bogu za volju. Ako se jedan put ovakav nauk utvrdi, onda je zbilja mnogo lakše nad narodom vladati. Zato se može dogoditi, da i bezvjerci i bezbožnici zovu u pomoć „crkvu", t. j. svećenike, da im pomognu narod držati u pokornosti i poslušnosti. Zato je vrlo, vrlo rie-

dko, da bi koji vladar javno ustao proti vjeri i proti svećenicima. To se može dogoditi samo onda, ako vladar misli, da crkveni poglavari imaju preveliku vlast nad narodom, — a svi su vladari za vlašću pohlepni, i nerado trpe, da tko drugi gospodari nad njihovim narodom. To je težko trpio i cesar Josip II.

Možda se još sjećate, što sam pisao u „Domu": da papa ima svoju vojsku po čitavom svietu, pod svakim vladarom, — i to poslušnu vojsku: biskupe, svećenike i toliki vjerni narod kršćanski. Toga taj cesar nije trpio. „Unuci će nas naši blagoslivljati, što smo ih od Rima oslobodili," — pisao je taj cesar.

I dao se je na posao: Biskupom je zabranio, da bez dopuščenja cesarske kancelarije ne smiju primati nikakve zapoviedi od pape; da ne smiju od pape moliti nikakvih olakšica („dispenzijâ", n. pr. za ženidbu s rodbinom), nego neka takve olakšice daju sami biskupi „pazeći na zakone božje, koji se slažu sa zakonom naravi". Iz samostanâ (kloštarâ) raztjera sve samostance (fratre) i opatice, a imetak njihov odredi za škole. Židovi su ponajviše pokupovali crkveno posudje i druge stvari, jer vjerni kršćani niesu htjeli toga kupovati. Napokon je izdao propise: kako se ima kititi crkva, kako se imadu obdržavati proštenja, procesije i sprovodi. Najviše se je sviet pobunio, kad je cesar odredio, da se ljudi ne smiju zakapati u liesu, nego se imadu samo zamotati u platno.

Papa je opominjao cesara, neka ne dira u ono, što na njega ne spada, ali uzalud. Kad sve nije ništa koristilo, odluči se starac papa Pijo VI. (šesti) i dodje sâm glavom u Beč, usred zime. Ali nije ništa obavio! Cesar se nije htio o tim stvarima s papom ni razgovarati.

Nema sumnje, da je cesar u ovoj stvari ne samo pogriešio, nego baš zlo radio. Nemam prostora, da vam to razložim na tanko. Istina je, cesar je govorio, da on poštuje pravo crkve u naučanju vjere i u svem, što je potrebno za spas duše, pa kažu, da je sâm papa jedan put priznao, da cesar ima veliku i čvrstu vjeru, i da je najbolji kršćanin-katolik na svietu. Ali što ne ide, ne ide: ako se u crkvene stvari budu miešali cesari, miešat će se i cesarići, t. j. činovnici, pa gdje je tu onda red, i čemu su svećenici postavljeni?

Cesar je još za života sâm dokinuo njekoje svoje novotarije, a po njegovoj smrti sve se je to sve po malo opet povratilo na staro, premda još i danas ima ljudî *„slobodnjaka"*, koji misle, kako je mislio i cesar Josip II. Ovakvo mišljenje o redu i oblasti u crkvenim stvarima zove se *jozefinizam* ili hrvatski *josipovština*, jer je potekla od Josipa-cesara II.

Svaštice.

Sit gladna ne razumije. Sjetio sam se pišući o cesaru Josipu II. na njegovu majku cesaricu Mariju Tereziju. Kažu, da se je ona mnogo starala za svoje narode, osobito poslie dugotrajnih turskih ratova. Ali čini se, da je ona slabo poznala narodni život i potrebe. Tako se pripovieda, da su joj njezini ljudi jednom javili, da Ličani nemaju k r u h a. A cesarica će na to: „Pa za Boga miloga, ako nemaju kruha, neka jedu ž e m l j e". — Ona je valjda mislila (ako je ova pripoviest istinita), da u Podlapači ili u Kozjanu ima pekar, koji peče ne samo kruh, nego i pšenične kolačiće (žemičke), pa ako ponestane pravoga kruha, neka ljudi budu — Bože moj! — jedan put zadovoljni i s pšeničnim žemljama.

Narodno gospodarstvo i zdravstvo.

Gospodarstvo.

Ljetošnja ljetina (prirod) svud je po svietu slabija nego prošle godine, i to radi velike vrućine. Slabija je u Francezkoj i Engleskoj, vrlo slaba u Njemačkoj, a loša u Ruskoj i Americi. U Ugarskoj se od jedne rali poprieko namlatilo po 600 kilograma (6 metr. centi) pšenice i po 5.65 mtc ječma.

Lonjsko polje. Ima već 200 godina, što se je snovalo i piskaralo po kancelarijama, kako bi se osušilo zemljište uz riečicu Lonju, koja teče izpod kamničkih (kalničkih) i moslavačkih brežuljaka i utječe s Trebežem i Ilovom na lievoj strani u Savu. Sad je napokon gotov čitav navrt, pače je velik dio posla obavljen: čisti se i širi Lonja i pravi joj se zgodniji put u Savu. Ako se ovaj posao dobro obavi, osušit će se 145.000 (sto četrdeset i pet tisuća) jutara ili rali zemljišta. Ako se računa, da jedno jutro zemljišta donese na godinu č i s t e koristi samo 10 K, bit će onaj kraj svake godine bogatiji za 1,450.000 K (blizu poldrug milijun K).

Ali u onom kraju i u cieloj Posavini trebalo bi još mnogo i mnogo posla, da se ona zemlja pravo uredi. To je upravo Bogu plakati, koliku štetu pravi n. pr. Odra, a koliku bi hasnu mogla donašati, kad bi vodi bio čovjek gospodar! Prava je sramota, što to još nije uredjeno ni onako, kako je bilo prije 2000 godina za rimske vlade! Još se i danas vide u šumah oko Odre prokopi, što su ih još Rimljani kopali, da vodu u red sprave. Ali vi znate, da kraljevska bansko-hrvatska vlada nema novaca za takve stvari, jer našim novcem za takve stvari gospodari ona vlada u Pešti, a ona se stara za ugarske rieke, Tisu i Dunav. A nas neka voda davi...

Obrt.

Točenje medovine („gvirca") napokon je vlada u banskoj Hrv. zabranila. Na veliku molbu medičarâ dopustila je vlada, da medičari smiju iztočiti ono medovine, što su već napravili, ako nije jača od 6 stupnjeva. — Ako je taj „gvirc" zbilja štetan zdravlju, dobro, neka se ne toči. Ali je zdravlju štetna i svakakva „špira" („klipara"; rakija, što se pravi od vode i špiritusa), pa zašto se i to ne zabrani? Jest, ali onda bi velike židovsko-madžarske pecare slabo pazarile!

Trgovina i promet.

Carina na tudie žito u Niemačkoj. U Daič-rajhu (t. j. u niemačkom carstvu) sprema se vlada, da udari veliku carinu na tudie žito (pšenicu, ječam, raž i t. d.)

Na to vladu sile veliki posjednici njemački, koji ne mogu doma dobro prodavati svoga priroda, jer se može jevtinije dobiti iz Ruske i Ugarske. Ovi posjednici imaju svoju stranku i bore se u saboru: to su njemački *agrarci* ili *„poljaši"*, jer su prijatelji dobroj prodaji poljskoga priroda.

Do sad je tudji prodavač za metar-cent pšenice morao platiti u Njemačkoj 4 K 20 f. carine, a od sada će morati platiti 6 K 60 f. A plaćat će se i za drugu poljodjelsku robu i za blago. Tako će se od konja već po vriednosti plaćati od 3 K do 360 K! Za volove će se plaćati 14 K 40 f. za svaki meter-cent težine.

Proti ovomu se strašno bune i groze one države, koje su do sad svoju robu prodavale u Njemačku, a osobito ne znaju, što bi na to rekli Madžari, jer su oni s Niemcima prijatelji, a ciela je austro-ugarska monarhija u savezu s Njemačkom. I Englezka se grozi, da će ona svaku svoju štetu Njemačkoj vratiti.

Ali sve je ovo ništa, ako je istina, da se Ruska i američke Sjedinjene države dogovaraju, da uzmu u ruke žitnu trgovinu cieloga svieta. A one to mogu, jer od svega žitka na svietu dvie trećine (⅔) rastu na ruskom i američkom zemljištu! A tko ima u ruci dvie trećine, taj će lako gospodariti i trećoj trećini, samo se treba dogovoriti i stvar urediti.

I u Ugarskoj ima „poljašâ", a vodja im je grof Karolji. I on je zato, da se zabrani židovska špekulacija sa žitom i da se udari carina na tudji prirod, a neka se ne plaća porez od onoga, što čovjeku treba za potrošak. Razumije se, da židovske novine strašno viču na toga grofa.

Novčarstvo.

Banke (od papira) po 10 K počet će se izdavati (mjesto dosadašnjih „petača") dne 2. rujna ove godine. Izdat će ih se 160 milijuna a 64 milijuna srebrnih petkrunaša. Tko ima starih petača, moći će ih u Bankinu uredu promieniti sve do zadnjega kolovoza 1907. god.

Jednaki novac za sav svieť snovalo je već više ljudi, pa se opet našao jedan. Doći će vrieme, pa će i to biti, pa ćemo onda imati po čitavom svietu jednu mjeru dužine, težine i šupljine, pa i jedan novac.

Razne bilježke.

Krumpir — najbolja hrana za blago. Jedan Francez kušao je hraniti volove i ovnove sienom i krumpirom, pa je izračunao, da je mnogo veći dobitak, ako se blago hrani krumpirom: ako hraniš vola sienom i sladkom velikom repom (buragom), dobitak je na svaku glavu 45 K; a ako hraniš krumpirom dobiješ i preko 100 K. Kušajte! — „Z."

Zdravstvo.

Sušica (tižika, suha bolest) nije tako strašna, ako je istina, što je nedavno na učenoj jednoj skupštini razlagao jedan liečnik. Već se je našlo kod ljudi, kad su umrli, da su imali brazde i brazgotine na plućima, i to od sušice, — pa su ozdravili.

Samo se treba, kaže, čuvati. Ne smiješ stanovati u vlažnom (mokrom) stanu, — to je najpogibeljnije. Pazi na čistoću u jelu, tielu, odielu i u stanu. Osobito u stanu nemoj svuda pljuckati, jer se slina posuši, a u njoj ima bolestnoga traga (kažu nješto kao crvići), pa ti to onda s prašinom dodje u pluća. Na svjetlu crkne ta nesnaga, pa zato ne stanuj u mraku nisi, bolan, krt!

Što je nova doma i po svietu?

„Dom" broj 16. — zarobljen. Hvala Bogu, što je tek sada došla ta novost! — Ne hvalim Bogu zato, što je „Dom" zarobljen, nego zato, što je to u ovoj godini novost, jer je ovo prvi put, što je „Dom" ove godine zarobljen.

A zarobljeno je bilo prvo izdanje „Doma" radi razgovora pod naslovom *„Novi carski svjedok"*. Bilo je tu govora o tom, kako se je ovih dana našlo jedno pismo, što ga je pisao njemačko-rimski cesar Josip II., t. j. onaj isti, o kojem ima mali razgovor na str. 251 i 252. A pisao je taj cesar u tom pismu u kratko to, da je malo ljudi u ono vrieme znalo, što je to *Hrvatska*. Njeki su ljudi govorili o „Dalmaciji", a cesar kaže, da Dalmacija nije ništa drugo, nego Hrvatska; drugi su govorili o „Slavoniji" i o „Bosni", a tâ „Slavonija" nije opet ništa drugo, nego Hrvatska, kao što i velik dio Bosne nije drugo, nego opet Hrvatska, — samo što je Dalmacija onda bila pod mletačkim Talijanom, a Bosna pod Turčinom. Kad bi se ove zemlje — kaže dalje cesar — ujedinile, bila bi to opet liepa kraljevina Hrvatska. A tâ kraljevina Hrvatska — kaže opet cesar — ima se pravo vladati po svojih zakonih u sporazumku sa svojim kraljem, a ne mora — kaže — nikoga drugoga pitati. Istina je — kaže —, da se je Hrvatska njekada *složila* s Ugarskom, ali se nije nikada s njom *sjedinila:* to su dvie zemlje i dvoji zakoni.

To je u kratko u tom pismu. K tomu sam ja bio dodao, da je to već drugi cesar, koji nam Hrvatom pokazuje, što smo, i što je naše, — jer je već pred 1000 malo ne godina grčko-rimski cesar Konstantin Porfirogenit pisao svomu sinu knjigu: što su to Hrvati, i kakva je i kolika je njihova zemlja. Dodao sam bio još i to, koliko vriede i što treba držati do ovakvih svjedočanstva, — ali tu sam valjda bio napisao, što se ne smije, — pa je cieli razgovor zarobljen. Cieli je razgovor trajao preko tri strane čitanja, pa bi ostalo previše praznoga „Doma". Zato sam mjesto onoga razgovora napisao ono, što je na str. 245—246, i zato je ovaj „Dom" malo zakasnio.

Po hrvatskoj zemlji.

Hrvatski učitelji imali su ovih dana svoje slave i dogovore u Zagrebu. Od sve hrvatske gospode, koju narod plaća, učitelji su na najveću hasnu narodu, premda su najslabije plaćeni. Danas kao da vriedi pravilo: da je gospodin to više na hasnu narodu, što ima manje plaće . . .

Hrvatski učitelji pod banom imadu svoja *učiteljska družtva*, njih 37 na broj po svih krajevih; ova družtva čine opet *Savez hrvat-*

skih učiteljskih družtava u Zagrebu; oni imadu svoje učeno družtvo *Hrvatski pedagogijsko-književni zbor*, koji piše i izdaje knjige za učitelje; oni imadu u Zagrebu svoj *Hrvatski učiteljski dom*, t. j. liepu zgradu, u kojoj imaju svoju čitaonicu, stanove za svoju djecu, koja idu u više škole, a sad su tu uredili i učiteljske vilin-dvore (t. j. „muzej"). Jednom riečju: hrvatski se učitelji kupe u jedno kolo, kao prava braća i vjerna djeca svoga naroda. A što je glavno, oni su sve to od svoje slabe plaćice stvorili, a ne dodijavaju i ne prosjače od vlade.

Možda će vam se čudno činiti, što „Dom" ovako hvali učitelje, a veli na drugome mjestu, da pučka škola ne vriedi mnogo. Nije to ništa čudno. Naši učitelji su vriedni u velikoj većini, to su prava naša djeca, — ali oni niesu načinili zakona za školu. To je jedno. Drugo je ovo: Ima i njih, koji su za ovakvu školu, kakva je danas, pa ne dadu, da joj se prigovara. Ali tu moramo na pameti držati, da su ih tako u školah izmuštrali po švabskom kalupu. Oni i sami koješta vide, ali oni su premalena gospoda, pak nemaju tu rieči. A moramo i to priznati, da se riedko nadje čovjek, koji bi sâm svomu zanatu prigovarao. Napokon nije sve baš zlo u današnjoj pučkoj školi. Neka ostane i neka se po malo popravi, ali neka se *uz nju* uvedu „seoske škole", da se narodna prosvjeta dublje proširi. Ako se naši učitelji prihvate posla oko uredjivanja „seoskih škola", kako ćemo to još razložiti, onda će još više zaslužiti, da im se glasno reče: *Čast hrvatskim učiteljima!*

Kalvini u Hrvatskoj. U posljednjem broju javio je „Dom", da je 200 katoličkih Madžara u dolnjoj Hrvatskoj prešlo u kalvinski tabor. Madžari se tomu strašno vesele, ali sve to nije istina, jer je svoju vjeru ostavilo samo 18 ljudi, i to takvih, za koje nije šteta, što ih nema u katoličkoj crkvi.

Po slovjenskom svietu.

Na crnogorsko-turskoj granici nije mirno, tako da narod ove godine ne može u miru ni polja obraditi. Budući da su tomu krivi turski podložnici Arbanasi, obrekao je sultan, da će narodu štetu nadoknaditi.

Ruski car sprema se na put u Francezku — na poziv francezkoga predsjednika. Sad imaju ljudi posla gatajući: što se to iza brda valja!

☛ Upozorujemo **dužnike**, da ćemo im skoro slati *poštanske naloge*, kad sami ne mare za svoju dužnost. — *Uza to neka pročitaju* ono, što piše na prvoj strani omota.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka).

DOM

Uredničtvo i uprava: Jurjevska ul. 28 Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☛ Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Broj 17. | U Zagrebu, u petak, 13. rujna 1901. | God. 2.

Br. I. 895. kz. 1901. U ime Njegova Veličanstva kralja! Kr. sudbeni stolu Zagrebu zaključio je na predlog kr državnog odvjetničtva u Zagrebu, da tiskopis tiskan u povremenom časopisu „Dom" od 23. kolovoza 1901. br. 16. i to: Čitavi članak pod naslovom „Novi carski svjedok" (Strana 245—248.) tvori učin zločinstva uvriede članova cesarske kuće i smetanja javnoga mira, označena u §§ 64. kz. odnosno 65. a) kz. Stoga se izriče zabrana daljnjega razpačavanja rečenoga tiskopisa, zaplienjeni primjerci imadu se uništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa „Dom". Razlozi: Citavim smjerom i sadržajem pomenutog tiskopisa vriedja se poštovanje proti umrlom članu cesarske kuće, te nastoji se razdražiti na mržnju i prezir proti načina vladanja i upravi državnoj što tvori učin zločinstva uvriede članova cesarske kuće i smetanja javnoga mira označena u § 64. kz. odnosno §-a 65 a) kz, Osuda osuiva se na §§ 6. i 12. tp. i §§ 32., 33. i 54. t. z. Kralj. sudbeni stol. U Zagrebu, dne 28. kolovoza 1901. Radivojević.

Mali novci u velikom računu.

To smo mi Hrvati. A niesmo to samo mi, nego svaki narod, kojega ima malo, i koji je k tomu još siromašan i nesložan.

U posljednjem broju sam napisao: „Sav narod našega jezika, bio on iz koje mu drago zemlje, — to su Hrvati. To se sad zna i u Rimu. A što se zna u Rimu, zna se po svietu".

Kad sam onda ovo pisao, niesam ni slutio, da će za koji dan novine cieloga svieta spominjati Hrvate. Na drugome mjestu u „Domu" možete čitati, kako je pet, šest njekakvih hrvatskih izdajica iz Dalmacije, koje živu u Rimu, kako je, rekoh, razbojnički navalilo na onaj naš hrvatski zbor u Rimu. I cieli je sviet počeo o tom pisati.

Zašto se je radi tê stvari digla tolika prašina?

Tu treba razlikovati tri stvari: Prva je to, što su školani ljudi, t. j. „gospoda", po bielom danu navalili na tudju kuću, t. j. u taj naš zbor, i namjestili se tu, kao da su u svojoj kući. A gdje su bili gradski stražari? Čuvara i ravnatelja tomu našemu zboru, svećenika g. dra Pazmana, njega je postavila papinska vlada, i on je pozvao u pomoć talijanske stražare, ali su mu oni rekli, neka se potuži sudu! A imali su reći onim

razbojnicima: Ako mislite, da imate kakvo pravo u ovoj kući, idite sudu, pa neka vas sud uvede u vašu kuću. A sami si ne smijete krojiti pravice".

Ali straža nije rekla tako razbojnicima. Zašto? Zato, što je talijanska vlada već 30 godina zavadjena s papom i papinskom vladom. Kakva je to svadja, i to ćete saznati drugi put iz „Doma". Ovdje je dosta reći to, da sav sviet gleda na tu svadju. Tako je i ovdje sav sviet gledao: Što će to biti, kad se eto talijanska vlada mieša i pača u papinske posle! Jedni žele, da nadvlada talijanska vlada: to su liberalci; drugi žele, da bude jači papa: to su „klerikalci", „papisti", „mračnjaci". Jednih i drugih pun je sviet, ima ih u svakoj zemlji.

Druga je stvar ovo: Papa je nazvao taj zbor „zbor za hrvatski narod" i naredio, da u tom zboru mogu živjeti i učiti se svećenici iz ovih zemalja: iz banske Hrvatske, iz Dalmacije, iz Istre, iz Bosne i Hercegovine i iz Crne Gore, i to samo oni svećenici, koji su po rodu i po jeziku Hrvati. Sad ako koji katolički svećenik hoće doći u taj zbor u Rim, da se tu dalje uči, mora priznati, da je po rodu i po jeziku Hrvat, jer drugačije ga ne će primiti. Ali treba znati, da u južnoj Dalmaciji i u Crnoj Gori ima takvih katoličkih svećenika našega jezika, koji ne će da se zovu Hrvati, nego hoće da su Srblji. I sad oni i njihovi ljudi viču: „Papa pomaže Hrvatom! Eto, svaki katolik mora biti Hrvat!" A stara je želja svih pravih Hrvata, da se hrvatski narod, gdjegod ga ima, sjedini u misli i pod jednom vladom, ako Bog dâ. Ali je nevolja, što naš narod vabe i drugi. Tako vabe Madžari banske i primorske Hrvate; Talijani bi htjeli pod se spraviti istarske i dalmatinske Hrvate; oni u Srbiji htjeli bi k sebi bosanske i hercegovačke Hrvate, a Crnogorci bi htjeli hercegovačke i južne dalmatinske Hrvate. Za pravo pak svuda gospodari ponajviše Niemac, pa bi i njemu žao bilo, ako bi se Hrvati složili i ojačali. I sad eto papa stvorio u Rimu hrvatski zbor i zove u taj zbor katoličke svećenike Hrvate iz svih ovih zemalja, koje smo spomenuli! „To će biti nješto strašno!" viče se sa svih strana: Tu će se sastati svećenici iz svih ovih zemalja, tu će se oni upoznati i pobratimiti, tu će oni snovati „veliku Hrvatsku"!

Treća je stvar ovo: U Dalmaciji i u Istri strašna je i velika borba od starine medju Hrvatima i Talijanima. Talijanski popovi niesu nikako mogli trpjeti hrvatskoga jezika u crkvi, nego su ga davili i tjerali, dok ga niesu prilično podavili i iztjerali iz crkve. Ta borba traje već preko 1000 godina. Talijanskim popovom bila je borba mnogo lakša, jer su bili učeniji i školaniji: Italija je zbilja kolievka ili zibka prosvjete i znanosti. A sad eto papa diže u Rimu zbor samo za hrvatske svećenike: Tko hoće da bez svoga troška bude učen i školan, neka prizna, da je Hrvat! A tko se u hrvatskoj zemlji prizna za Talijana, taj neka ostane kod kuće u neznanju!

Sad pazite, kako se čuju po novinah tri zvona:

Jedni zvone na vatru, jer eto papa ne će da se podloži talijanskoj vladi; on bi htio biti od vlade posve slobodan, pa dizati škole bez pitanja.

Drugi zvone slično: „Eto, papa hoće da sve Slovjene pokatoliči, kad eto diže u Rimu učeni zbor za narod iz Crne Gore, pa iz Bosne i Hercegovine, gdje ima većina srbsko-pravoslavnoga naroda. Tu mu pomaže i Beč: Oni iz Beča hoće osvojiti sve uz Dunav do Crnoga Mora, sav Balkan. A tu su im na pomoć katolički popovi i ježuviti. Sve to ide proti pravoslavnoj vjeri, proti Rusu, i proti ruskoj prikrpini, t. j. proti Srbljima."

Treći zvone posve na drugu stranu: „Vidite li, kako papa pomaže Hrvatom protiv Talijanâ? Ne vidite li, kako papa odobrava stari hrvatski jezik u crkvi, samo da ukloni talijanske popove iz crkve? Nije čudo, kad to sve vodi veliki Slavjanin, biskup Štrosmajer, koji je samo za slavjanstvo i za Ruse, a proti Niemcu i Madžaru! Ne vidite li, kako je papu nagovorio, da u Rimu stvori učeni zbor za „veliku Hrvatsku", koja bi bila slobodna od Madžarâ i bečkih Niemacâ? I sliepac vidi, da je sve to napereno proti Niemcima i Madžarima, t. j. proti Beču i Pešti, naravski sve po želji slavjanskoga Rusa!"

Ostavimo ono prvo zvono, neka zvoni, što mu drago, jer ga i onako malo tko sluša. Više je vriedno znati, za ona druga dva zvona: koje zvoni pravo? Radi li Štrosmajer i papa za Slovjene i za Rusa proti Niemcu i Beču, ili pak rade proti pravoslavnoj vjeri i proti Rusu za katoličtvo, za papstvo i za Beč?

„Kako to pitaš, čovječe? Zašto ne pitaš ravno: Radi li papa i Strosmajer za Hrvate, ili pak rade protiv njih? To je pitanje!"

Pravo kažete, to je pravo pitanje. Ali kad tako pravo pitate, pravo ću vam i odgovoriti, koliko ja znam, i kako ja mislim, ne ću vas za nos voditi.

Pitate li najprije za papu, treba reći ovo: Papa ima posla s cielim svietom, on ima velike račune. U svakom svom poslu on mora paziti, što će na to oni veliki, koji jedan na drugoga reže: oni u Beču, u Petrogradu Rus, u Rimu Talijan, a možda i još tko drugi. To se zna, da on mora popustiti sad jednomu, sad drugomu. U tom računu mi Hrvati malo vriedimo, kao i drugi njeki narodi. Mi vriedimo samo onda, ako nas priklope ovamo ili onamo: mi smo tu kao mali novci. Priklope li nas i bace ovamo, krivo je onima; bace li nas onamo, viču ovi. Pa kad se ovi i oni pravdaju i nagone za nas, i kad cieli sviet za to zna — onda zna i za nas Hrvate, kao za — male novce u računu.

A pitate li za Strosmajera i za druge naše današnje biskupe, koji su bili za hrvatski taj zbor u Rimu, onda treba reći ovo: Današnji hrvatski nadbiskupi i biskupi većinom su dobri Hrvati, a njekoji su baš iz cieloga srca za svoj narod, kao n. pr. Strosmajer pa Stadler, nadbiskup vrhbosanski. Istina je i to, da njekoji od njih imadu velike misli, kako bi se istočna grčka crkva pomirila s crkvom rimskom, pa bi se tako i Hrvati ujedinili i složili u jednoj vjeri i zakonu. Pa onda kažu njeki: Ovi biskupi ne rade toliko za Hrvate, koliko za rimsku crkvu, i da su oni prije svega rimo-katolici, a onda tek Hrvati. — Na ovo bi vam morao dugo odgovarati, ali ne ću. Pitam samo: 1. Bi li to bila kakva nesreća za Hrvate, kad bi svi bili jedne vjere? 2. Bi li to bio pravi biskup i učitelj, koji se ne bi nadao, da će njegov nauk predobiti za se i ljude druge vjere? Takav mora biti glavar svake vjere. — 3. Zašto bi to bila veća nesreća, ako bi naš narod grčke vjere u Hercegbosni imao svoju glavu u Rimu, kako ju sad ima u Carigradu? Grčki su patrijarhe iz Carigrada i popovi njihovi znali naš narod još gore daviti, nego talijanski popovi rimske crkve. Glavno je u toj stvari, da svećenici budu jedne misli s narodom, t. j. da biskupi i svećenici hrvatski budu pravi Hrvati. — Tu dakle nema prigovora našim biskupima.

Istina je i to, da se i naši biskupi moraju ogledavati, što hoće oni u Beču i u Pešti i t. d. Ali ovaj su put dobro uhvatili zgodu, tako da su svi naši neprijatelji smeteni. Kako ne bi bili smeteni, kad jedni kažu, da je sve to slovjensko-rusko maslo proti Niemcu i Beču, a drugi — opet naši neprijatelji — da je sve to učinjeno samo za širenje katoličke vjere, kojim će Beč predobiti naš narod proti Rusu i pravoslavnoj vjeri!

Po tom se najbolje vidi, da su naši biskupi s papom uradili pravednu stvar. Neprijatelji hrvatski ne znadu pravednoj stvari prigovoriti, nego jedan drugoga lovi u laži: što jedan reče, drugi poreče; jedan veli, da se radi za Rusa, drugi veli, da je sve to proti Rusu!

I ako je sve to tako, ipak je dobro paziti na sve strane. Mi smo, to je istina, mali novci. Ali znate, da se više puta razvrgne velika pogodba radi malih novaca! Tako smo i mi mali, ali bez nas ne može biti njekih velikih stvari, koje mnogi žele dostići. Držimo to u glavi! A držat ćemo to u glavi: prvo onda, ako budemo sami znali, što hoćemo, a drugo onda, ako ne budemo htjeli biti nikomu sluge, niti samo pridatak ili dodatak u velikom računu tudjinaca, bili ti tudjinci, tko mu drago. Mi smo dosta služili i dosta su nas davali i bacali kao dodatak u tudjem računu. Da toga više ne bude, treba pametnih, poštenih i učenih ljudi, koji znadu prosuditi velike račune, a ne će da narod za nos vode, nego narod uče i k dobru vode. Budemo li imali ljudî, koji će tako raditi, onda bez nas ne će biti velike pogodbe, i ako smo mi — mali novci.

I to vam je kratak nauk dugoga razgovora.

»Nitko nije prorok u domovini.«

ili

Ne boj se svieta.

Mnogo puta se čuje i čita ovako: Taj i taj čovjek nije doma bio baš za ništa, a kad je ostavio dom i otišao u tudji sviet, postao je tamo bogat, ili slavan i poštovan. Onda reče tko od gospode: „Nemo propheta (reci profeta) in patria!“, ili hrvatski: „Nitko nije prorok u domovini!“

A kod nas Hrvatâ govori se i piše vrlo često ovako: Taj i taj pokojnik bio je velik um, velik čovjek. I da je živio u kojem drugom narodu, za njega bi znao cieli sviet! Takav je to bio čovjek! A što je doživio medju nama Hrvatima? To, da je malo ne od glada umro! Za koju godinu ne će mu se znati ni za grob. Takvi smo ljudi mi Hrvati! Ali tako već jest na svietu: Nemo propheta in patria.

Što vi kažete na to? — Nemojte ništa kazati, dok vam ne kažem još ovo:

Često se ljudi razgovaraju, kako židov dodje s torbom na grbi, a za njekoliko godina evo od njega najbogatiji gazda! Onda ljudi kažu: Gle, židov se može pomoći, a naš se čovjek ne može. I tu se onda koješta čuje, kakva je židovska trgovina, pa se čuje i mnogo istine.

Ali kažem vam otvoreno: Nije sve istina, što se govori na židovsku trgovinu. Čujte: Ja znam, da je u jedno posavsko selo došao „naš čovjek“, t. j. došao je Hrvat kršćanin iz primorja njegdje. Došao je i on s torbom na grbi i kupio po selu od kuće do kuće „prnjke“, „canjke“ i „cunje“, t. j. poderano rublje, a prodovao za to kojekakve švabske tričarije: „cajg“, „vunicu“, „rindžice“ ili „mindžuše“, sapun i još koješta. Za koje vrieme naselio se u jednom selu, otvorio dućan ili „butigu“ — i danas je prvi gazda u selu! Eto, pa nije židov, nego naš čovjek, Hrvat i kršćanin, i ako su mu posavski seljaci govorili, da je „kranjac“, jer je nosio „škornje“ (čizme) i uzke švabske hlače.

Nije dakle istina, da samo židov „ima sreću“, nego hoće reća i „našega čovjeka“. Ali je istina ovo: Domaći čovjek medju svojim poznatim svietom — taj će riedko doći do sreće, bogatstva i časti. I ona je rieč istinita, da nitko nije prorok u domovini. Zašto to i kako to?

To vam je ovako: Mnogi se stalno sjećate, kako je ono bilo s Isusom, kad su se od Njega čule velike stvari. Ljudi, koji su poznavali Majku Isusovu, pitali su jedan drugoga: „Pa nije li to drvodjelja, sin Marijin?!“ Pitali su tako, a htjeli su reći: „A što bi taj?! Što bi on bio Bog zna što! Kako bi on mogao što drugo, nego i mi njegovi susjedi?! Ta mi mu poznamo i mater, i znamo, da nije ništa drugo, nego prosti drvodjelja!“ I tako dalje — sto prigovora proti — „domaćemu čovjeku“.

Tako je bilo onda i svagda, tako će biti uviek: Domaći se čovjek ne može podići medju poznatim svietom. I opet možda pitate: Zašto? — Zato: Čovjek je čovjek, pak mnogo više drži do onoga, što mu je nepoznato, a za ono, što vidi svaki dan, i što pozna, za to ne mari. Ja znam n. pr. ovo: Dodje u selo prosjak (bogac, sliepac) i pripovieda: da će biti rata i još sto drugih laži. Ali sviet ga tako pobožno sluša, kao da je mudrac s istoka. A neka domaći čovjek reče na to ne znam kako pametnu rieč, — malo tko će se na njega i ogledati. Tako vam

je to: Domaćemu čovjeku vide susjedi u lonac i u želudac, pa što bi onda do njega držali? Kako bi ga poštovali i častili? A neka dodje njetko, koga ne poznaju, i za koga ništa ne znaju, taj može kazati, što hoće: Tko zna, je li, nije li istina?! I zato mu ljudi vjeruju i drže do njega, ako se ikoliko pametno vlada.

Ali je vriedno spomenuti još nješto, što vriedi osobito za trgovca. Domaći se čovjek posve drugačije vlada sa svojim poznancima, nego stranac. Evo vam jedan primjer: Za trgovca je to velika stvar, kako mu se vraća dug. Ako je domaći čovjek trgovac, pa opomene dužnika, dužnik samo strese ramenima, pa nikomu ništa: nema pred domaćim srama. A neka je strani trgovac, pa neka opomene dužnika, neka se još malo otrese, — bome je čovjeka malo i sram, pa se stara, da dug namiri. A tako ima i više stvari, kad moraš biti malo oštar, i ne smiješ popuštati. A kako će domaći s domaćim biti oštar? I zato domaći ne ide napried.

Ali imaju još dvie stvari, koje u ovom poslu najviše vriede. To su ove dvie stvari.

Prvo: Nikad se nijedan čovjek ne stara i ne skrbi za se doma, kao medju tudjim svietom. Dok je čovjek medju svojim svietom, sve misli, ako mu posli ne idu napried: A, već ću se ja doma njekako preturiti i prekuburiti. Ima brata, rodjaka, prijatelja, pa sad skoči k ovomu, sad k onomu, sad mu pomogne ovaj, sad onaj, — makar koliko. — A kad dodješ medju tudji sviet, tu nemaš nikoga, tu ti nitko ne će pomoći, tu se uzdaj u se, okreni i nabrusi pamet, prisuči rukave, pljuni — da prostite — u šake, pa radi i okreći se! A domaći ljudi gledaju: „Gle, taj zna! A što mi? Mi niesmo ni za što“! I odmah više drže do njega i poštuju ga. — Jest zna on, kad mora! I zato strancu ide sve napried.

Drugo je ovo: Čovjek ne ide iz doma bez velike sile. Mnogoga otjera od kuće svadja, a mnogoga sramota. Koliko ima ljudî, koji su štogod skrivili: ili su u mladosti ludo živjeli i protepli očinstvo, ili su koga prevarili i izgubili dobar glas, — pa ipak još niesu izgubljeni: dodju k pameti i k sviesti, imadu još volje za râd i život, pa im dodje u glavu misao: „Ej, da mi je otići nekamo, gdje me nitko ne pozna, drugačije bih ja sve na novo počeo! Radio bih pošteno dan i noć!“ — I ako mu podje za rukom, ode u sviet, i za kratko vrieme eto od

njega čovjeka! I onda se sviet čudi: „Gle, doma je bio lola i varalica, a gle ga sada!" — Jest, sad je i on drugačiji!

Zato, ljudi, ne bojte se svieta. Iz zapećka ne izlaze ljudi. Ali jedno pamtite: Ne treba vam ići u daleki sviet, nego ostajte u svom narodu. Eto vam Bosna i Hercegovina, tu su pune ruke posla. Dok vi doma gledate jedan drugomu u lonac, dotle se u tu našu djedovinu uvlači tudjinac. A vama je pod nosom, a ipak ste se uklonili domaćemu jalu i nenavisti. Kušajte vi, kojima vam je tiesno!

Što vriedi žena pri gospodarstvu?

Svršit ćemo u kratko započeti razgovor.

U jednom broju prošle godine razložio sam, što je to dioba posla, pa sad ne ću svega onoga opetovati, nego samo ovo: Bog je sâm — napisao sam onda — podielio posao najprije na dvie velike polovice: na mužki i ženski posao. Ima zato posala, koji nikako niesu za muža, a opet ih ima, koji nikako niesu za ženu. I gdjegod se muž mora primiti ženskoga posla, a žena mužkoga, — tu posao ne ide u redu.

Prosudite samo malo bolje njekoje stvari, koje su vam vrlo dobro poznate. Dok sviet hoće živjeti, i to ljudski živjeti, ne može biti bez djece. Ne mislim na to, da bez žene nema ni djece, nego mislim na brigu s djecom. Pomislite samo, kako je mužu s malim djetetom, a bez žene! Nije samo to, što muž ima drugoga većega posla, nego nije muža liepo ni vidjeti, kako se prtlja i boči s djetetom, — kako i jest, kad se muž prima babskoga posla, koji mu ne ide od ruke. — Ili prosudite kako bi to bilo, kad bi mužkarci morali prtljati oko ognjišta, ili prati kuhinjsko posudje i rublje! To prosto nije čovjeku spodobno.

Ali ne samo da se ženski posao ne pristoji mužu, nego je takav red na štetu poslu. Znate, muž je jači, a žena slabija. Ima stotinu i stotinu posala, za koje nije ni svaka stota žena, jer je slaba. Zato žene ne oru, t. j. ne pluže, ne idu u šumu u drva, ne gone i ne jašu konja i t. d. Za sve to dao je Bog snagu samo mužu. Ali u kući treba ne samo sto, nego i tri sta posala, koje žena može lako obaviti, i koji ženi baš pristaju, da se oko njih mota i plete. A ako se sad muž morâ prtljati s ovakvim

sitnim poslovima, bez kojih ipak kuća ne može biti, — tu gospodarstvo mora ići natrag, a ne napried. Kako ne bi išlo natrag, kad muž baš dangubi, dok si n. pr. skuha, da što topla pojede, a mogao bi za to vrieme nakositi voz siena!

Ja vam ovo ne razlažem zato, što vi ne bi svega ovoga znali, nego vam to pišem poradi nječesa drugoga. Istina je, ima na selu ljudi, koji sve ovo znadu, pak ipak ne mare, kao da ne vide. Znam n. pr., da se već vidi, kako žena s čovjekom ore u polju. Ja mislim, da od toga posla ne će biti baš velike hasne. Taj čovjek, koji vodi sa sobom ženu na polje, bolje bi načinio, da za mjesec ili dva, a možda i na cielo ljeto, uzme u kuću kakvoga momčića za slugu. A žena neka bude kod kuće, — naći će već posla pune ruke, i taj će posao platiti onoga slugu.

Ali vi to znate možda i bolje od mene. Ja sam vam htio samo pokazati, kako bez pameti rade gospoda, kad pišu i govore, da ženu treba osloboditi. Kad bi se žena zbilja oslobodila onako, kako se to piše, sviet bi se okrenuo naopako: Mužkarci će se opasati pregačom, pa će se motati oko zdjelâ i lonaca, nosat će djecu po kući i po vani, obavljat će stotinu sitnih posala, — a žene će biti učiteljice, računarice, prodavačice, pisarice, liečnici i t. d. Ima već toga dosta po gradovima, da mužkarci obavljaju takove sitne poslove, koji su samo za žene i djecu. Dodajte onda k tomu neuredan život bez doma, kako i mora biti, kad žena nema muža, ni muž žene; dodajte k tomu nezadovljstvo i nikakvo veselje za život, pa onda prosudite, može li se tu veselo i hitro raditi. Ne može. A gdje se ne radi veselo i hitro, tu nikakav râd, nikakvo gospodarstvo ne ide napried.

Zato ostavimo mužu mužki, a ženi ženski posao. Tko to hoće promieniti, taj i onako gradi kulu babilonsku, pa će se prije ili poslie kaniti ćorava posla. Narav se ne da ni prevariti, a kamo li promieniti.

Jedan pravi hrvatski pjesnik i pripoviedač.

(August Šenoa.)

Onim narodima, koji su se iza Rimljana naselili po njekadašnjem carstvu rimskom, — njima je knjiga i književna

učenost toliko bila na štetu, koliko i na korist. To se može, ja mislim, reći mirne duše. Ne ću vam to na dugo razlagati, jer bih vas htio na čas zabaviti i razveseliti, a ne navaljivati vam na glavu još više brige. Dosta je kazati toliko, da su rimske knjige naše učene ljude tako pokvarile, da su im posvema i glavu i srce okrenule na tudju stranu od naroda. I tako mi Hrvati imamo već preko 400 godina učenih pisaca, koji pišu knjige našim jezikom, pa ipak nije narod od mnogih njihovih spisa imao nikakve koristi. A zašto? Zato, što im je i srce i duša bila daleko od naroda, od narodne duše, od narodne misli i od narodnih potreba, pa bi narod težko i razumio mnoge njihove spise, i ako su pisani hrvatskim jezikom. Riedki su bili medju učenim našim piscima, koji bi i mislili na svoj narod, a još manje ih je bilo, koji bi mu znali k srcu pisati. Medju starima je bio takav Kačić, a mladjih ima ipak više. Jedan je od mladih poznat svakomu ikoliko prosviećenomu Hrvatu, a to je Zagrebčanin August Šenoa, koji je umro prije 20 godina.

Ne bih vam u kratko znao kazati, kakav je to bio čovjek. Ali ćete me najbolje razumjeti, ako vam kažem, da je bio po duši i po srcu pravi Hrvat, kojega se nije ni najmanje primila tudjinska misao. Zato on ne mudruje na tudjinsku niti u svojih pripoviedkah, niti u svojih pjesmah, nego pripovieda ono, što Hrvat rado sluša, a pjeva, što Hrvatu od srca dolazi. A u pripoviedci i u pjesmi svagda gotovo na srcu nosi narod, pravi i živi seljački narod hrvatski. Pripovieda li, kako su živjeli i radili stari tudjinski velikaši u hrvatskoj zemlji, on to pripovieda samo zato, da pokaže i na oči donese, što je patio i trpio siromašni hrvatski seljak, tâ vrba, koju je stotine i stotine godina obsiecao svaki vrag, domaći i tudji, — a on se još uviek pomladjuje, hvala dobromu Bogu! Čini ti se, kad čitaš Šenoine pripoviedke, da on pravo živi i pravo se veseli, da mu je sviet biel i sunce sjajno samo onda, kad se veseli sa svojim hrvatskim seljakom, ili kad s njim tuži i plače, ali ne kao baba, nego kao stari junnak, kad ga na čas stigne nesreća, ili pritisne tuga. Eno, kad pripovieda, kakvo je „konjsko prošteńje“ na Orlieh u Posavini, čini ti se, da bi i on sam bio najsretniji, kad bi s posavskim konjarom mogao zajašiti posavskoga vilovita putaka, lisaka, ili ridjka!

A ako je u pjesmi htio koji put mudrovati, mudrovao je onako, kako mi Hrvati mudrujemo. Evo vam n. pr. njegove

„Kugine kuće“, „Kamenih svatova“, pa „Šljivara“ i „Fratarske oporuke“ i t. d. Sve je to ili stara hrvatska vjera, ili staro hrvatsko poštenje. Koliki su naši učeni pjesnici palili i još pale svieće tudjoj staroj grčkoj i rimskoj vjeri i bolvanom njezinim, ali Šenoa je nije nijednomu i nijedne zapalio: on je volio hrvatskoj kući, nego tudjemu angjelu.

A znao je on zapjevati pjesmu baš i rodu na glas, pa i tu je bio pravi Hrvat. Mi se Hrvati rado hvalimo i junačimo, osobito, kad smo malo pri vinu. Tako ni Šenoa nije škrtario riečima, kad je trebalo učiniti rodu glas: sipao je velike rieči, kao iz rukava, pa razumije se, da je tu bilo i praznih. Pa što zato? Bile su prazne, ali su išle od srca. Takvi već jesmo mi Hrvati.

Bit će zgode, pa će „Dom“ donesti barem u kratko najljepše Šenoine pjesme, barem one, koje sam gore spomenuo. A svih ima ciela knjiga, a pripoviesti ima i do deset knjigâ. I o njima ćemo kazati koju rieč. A do toga držite na pameti hrvatskoga pripoviedača i pjesnika: Augusta Šenou.

Mali razgovori.

Život.

Svagdje je liepo, al je doma najljepše, kaže hrvatska rieč. I može se reći, da je ovo jedna od najljepših i najistinitijih riječî naših starih. Ova rieč svjedoči, da naš sviet nije divlji, nego da znade ljudski živjeti medju svietom, da rado gleda tudje krajeve i tudje ljude, pa im i priznaje, da je i kod njih liepo, ali je ipak najljepše — doma.

Ima jedna tudja rieč, koja kaže: *„Gdje ti je dobro tu ti je dom“* (ili latinski: „Ubi bene, ibi patria“). Ova je riječ mogla nastati samo medju pokvarenim svietom, medju „kruhoborcima“; mogla je nastati samo onda, kad je već na svietu bilo mnogo „ljudî bez doma“, koje je, kako sam već jedan put u srditosti rekao, sâm vrag — Bog budi s nama! — izmislio. Jer kako je divljak onaj čovjek, koji se boji svieta i čuči u svojoj šumi, tako je divljak i onaj čovjek, koji više ne mari za dom, nego mu je dom ondje, gdje mu je dobro.

Ljudski nije ni jedno, ni drugo. Sviet nije pakao, ali nije ni raj — dobro je rekao naš Šenoa. Dogodi se, da te sviet ne razumije, ili ti njega ne razumiješ: dogodi se, da te ljuto ogrebe i krivo ti učini. Kud ćeš onda, ako nemaš mjestašca, gdje ti je svagda toplo? Kud ćeš, ako nemaš ognjišta i oko njega njekoga *svoga*, bio to sad otac, bila mati, bio brat, ili pak žena, koja s tobom strpljivo, mirno i vjerno pati i one ti tvoje crviće čuva i bra-

ni, dok si ti medju svietom? Kud ćeš onda? Nikud, nego ćeš u zlu — ne daj toga Bog! — prokleti i sviet i život.

Pa i naravski je, da je doma najljepše. Tu si proživio mlade vesele dane bez brige, tu su te stotinu puta izgrlili i izljubili; tu si se ženio, tu su ti se djeca rodila. Tu je svaka stvarca tvoja, sto put si ju ogledao, a možda i sâm načinio. Tu si najsigurniji, tu bez straha hodaš, jer sve poznaš. Dom asi napokon najjači, jer si tu *svoj*, to je *tvoje*, tu si ti goso.

Ali što vam to govorim što i sami znate! Vi znate, da je dom najjača tvrdja, jača od svakoga „festunga“ i „fortece“. Vi znate: dom je dom, i zato krasno i milo i pametno kažu naši Hrvati u Istri:

Aj dome, domiću,
Nî mi ga nada te!

Pa nije li istina?

Dom i rod.

Talijani proti Hrvatom. Od početka ovoga mjeseca pišu sve novine po svietu o jednom dogodiaju u Rimu, kako je njekoliko Talijana i potalijančenih Dalmatinaca provalilo u kuću „hrvatskoga zbora“. Kazat ću vam sve od početka, i to malo potanje.

Od starine su ljudi svakoga naroda katoličkoga rado putovali u Rim da vide prag apoštolski, kako se kaže, i da se poklone glavaru svoje crkve, t. j. papi: Išli su u Rim na „proštenje“ ili „na zbor“. Tako su u Rim dolazili i Hrvati. Pa kako su sebi putnici svakoga naroda gledali pribaviti kakvu kuću, gdje bi se sa svojimi zemljaci sastali, odmorili se i prenoćili, tako se je našlo i Hrvatâ, koji su za tu stvar darovali novaca. I tako je već prije 450 godina nastao u Rimu „gostinjac“, t. j. kuća za goste Hrvate. I bosanska je kraljica Katarina ostavila u ono vrieme dok je još Bosna bila kraljevina, priličnu zadušbinu za uzdržavanje toga gostinjca. Poslie se je uz kuću sagradila i crkva, a uz crkvu je papa postavio i svećenike: nadpopa i 6 kanonika, koji su imali držati red u kući i služiti mise za dobročince, koji su što gostinjcu tomu ostavili. Sve se je to uzdržavalo zadužbinama naših ljudi, a znate, da zadušbinama upravlja crkva, kojoj su ostavljene zadušbine. Tako je i ovim zadušbinama upravljao papa. Gostinjac taj i kaptol zvao se je najprije *„slavonski“*, a onda *„ilirski gostinjac sv. Jeronima“*.

Tako je to trajalo više stotina godina. Naši su ljudi iz svih naših zemalja dobivali pomoći u tom gostinjcu i naše je ljude postavljao papa tu za kanonike. I baš se stalno zna, da su za gosta i kanonika primali samo takve ljude, koji su znali *„slavonski“*, ili *„ilirski“*, t. j. hrvatski.

Ali za ovakvu „gostionu“ u Rimu nema davno prave potrebe, jer se danas lakše putuje i lakše živi u tudjem svietu. Zato je papa već prije 100 godina htio ovu „gostionu“ i kaptol preurediti za drugu potrebu. Jedni su bili za to, da se taj gostinjac tako preuredi, da bi u njem bili mladići, koji se uče za svećeničku službu; drugi su htjeli da bi tu bili već gotovi svećenici, koji žele još više proučavati učene knjige, kojih je Rim pun, kao nijedan grad. Za to je bio i biskup Strosmajer i nadbiskup Stadler, pa je sadašnji papa Lav XIII. tako i uredio: Mjesto „gostione“ naredio je posebnim svojim pismom učeni *„zbor“* od svećenikâ i nazvao ga: „zbor sv. Jeronima za *hrvatski* narod“. U pismu je nabrojio biskupije, iz kojih mogu biti primljeni svećenici u taj zbor, a to su ove biskupije i nadbiskupije: 1) zagrebačka, 2) sriemska ili djakovačka, 3) senjska, 4) križevačka, 5) zadarska, 6) dubrovačka, 7) splitska, 8) šibenička, 9) hvarska, 10) kotorska, 11) krčka (na otoku Krku), 12) trstska (u Trstu), 13) porečka, 14) vrhobosanska, 15) mostarska, 16) trebinjska, 17) banjalučka, 18) barska. Prve su tri biskupije u bosanskoj Hrvatskoj, 5. do 10. su u Dalmaciji, 11. do 13. su u Istri i primorju, 14. do 17. su u Bosni i Hercegovini, a 18. je u Crnoj Gori.

Papinsko pismo o toj stvari napisano je 1. kolovoza. Ali 28. kolovoza provali silom u taj zbor petorica ljudî i smjesti se tu kao kod kuće i sjednu za stol i stanu jesti i piti, kao doma. Ravnatelj sbora, hrvatski svećenik zagrebačke nadbiskupije, dr. Pazman, upita provalnike: tko su oni i što žele, a oni mu odgovore, da su oni „Dalmatinci“ i jedini gospodari u tom gostinjcu. Kad je na to dr. Pazman pozvao u pomoć stražare, dogodilo se nješto, što se ne bi nigdje na svietu dogodilo: Stražari su pustili provalnike u miru, a dru Pazmanu, t. j. dosadašnjemu kućegazdi su odgovorili: ako mu nije pravo, neka ide k sudu. I stvar je zbilja kod suda.

Pustimo to sad u miru, što sud ima prosuditi, jer ova navala nije zasnovana ni skovana poradi onoga, što kažu ovi Dalmatinci, nego poradi drugih velikih stvari. Ovi Dalmatinci (od kojih su njeki dalmatinski bjegunci pred vojničtvom, a njeki su pravi Talijani) kažu, da je stari ilirski gostinjac bio tvoren samo za „Iliriju“, a ne za sve Hrvate, kako bi po papinskoj odredbi od sada moralo biti. Tu bi dakle morali imati pravo i dalmatinski Talijani.

Ali to je sve samo izgovor, i to slab izgovor. Glavno je to, što su Talijani proti tomu, da bi *svi* Hrvati imali jedan takav učeni zbor u Rimu: oni se boje *„velike* Hrvatske“. A s njima se boje i crnogorski i dalmatinski Srbljи, da im Hrvati ne otmu zemlje i naroda. Zato je medju provalnicima bio i jedan crnogorski katolički kanonik, a i svi pravoslavni Srbi pišu, da su Hrvati u ovoj stvari nasilnici i otimači. Pak si onda pomozi! Tu su opet Srbljи otvoreno pristali uz hrvatske neprijatelje. Zato bi mogle pravo imati one novine, koje pišu, da su oni u Beču pristali uz ovu papinu odredbu samo zato, da nas još jače zavade sa Srbljima. To je bečka „politika“: Dok se mi ovdje svadjamo za to, koji će nas biti veći, dotle će tudji žandari paziti na nas, da se ne pokoljemo.

Politika.

Hajduci i politika. Vi se možda čudite ovomu nadpisu jer mislite, da hajduci nemaju posla s politikom. Čujte!

Vi znate, što su i kakvi su bili hajduci. Za turske vlade u našim zemljama malo je bilo pravice i zakona. Tko je bio mirne ćudi, a još k tomu slab, taj je trpio i patio, priučavao se robovati. I tako je u Bosni odhranjeno podosta svieta, koji i najveću krivicu trpi mirno, pa samo čeka smrt, da ga oslobodi od muke i patnje.

Ali ima ljudi, kojim se ciela duša buni proti krivici, a krv im kipi ne samo na obranu, negi i na osvetu. Takvi osjećaju u sebi dosta snage, da silu silom odbiju, — i idu u hajduke: pale, robe, ubi-

jaju. I narod ih je slavio u pjesmi i pripoviedci. Nije ih držao za razbojnike, nego za osvetnike za braniče pravice i sirotinje. Nije ih odavao turskoj vlasti, nego im je davao noćišta, zakloništa i skrovišta. Mnogi su i do danas na glasu kao junaci i poštenjaci.

Ali nemojte misliti, da su se ljudi odmetali u hajduke samo za turske vlade. Mnogi ste još zapamtili Udmanića, o kojem narod i danas vrlo rado pripovieda. I on je na glasu, da je sirotinju puštao u miru, pače pomagao sirotinji. Samo se pripovieda, da je jednu babu podkovao — krst i dušu izlažem — kao kobilu, jer ga je htjela dati. A čudno je to vrieme i čudni su to ljudi bili za vremena Udmanićeva! Godine je i godine tjerao svoj zanat, dolazio u pol biela dana medju gospodu na gostbu, i što bi im zapoviedao, — kukavci su slušali! Jednom ga je na njegovu rieč jedan gospodin odveo k najboljemu svomu prijatelju, da ga orobi! Ni pisnuo nije taj izdajica svoga prijatelja, ni on, ni cielo družtvo kod puna stola, a u pol biela dana! Kakvi su to ljudi bili?

Kukavci su bili i još nješto drugo. Hajdučtvo Udmanićevo govori za ono vrieme više, nego ciela knjiga o politici, kakva je onda bila u Hrvatskoj. Ne razumiete? — Razumjet ćete.

Nauka i umieće. Škola i knjiga.

Malo se čita. Gospoda se tuže, da seljaci ne čitaju rado, a ni sama gospoda ne čitaju malo ne ništa osim novina. Književno družtvo „Matica Hrvatska" ima do 12.000 članova ili predplatnika, ali to se već davno zna, da njezine knjige leže nerazrezane po gospodskim ormarima i tavanima. To se već i ne skriva i ne taji. A onih knjiga, što ih izdaje naša Akademija, njih ne čita ni 10 ljudî!

Ovo je velika šteta. Kad čovjek čita pametnu knjigu, razmišlja; onda mu ne gospodari srce, krv i žuč, nego razum. Čovjek se umiri i pravedno sudi, postane njekako drugačiji. I zato čujte čudnu stvar: Sva naša gospoda, koja pišu i čitaju knjige, — ovi spadaju u jednu stranku; a oni drugi, koji malo ne sve naše knjige i pisce grde i psuju, koji tih knjiga ni ne čitaju, — ovi spadaju u drugu stranku. Tako je osobito bilo još prije 10—15 godina. Danas je to malo popustilo, — ali se i danas vrlo dobro razpoznaju ljudi jedne i druge stranke. I zato se uzalud govori o slozi medju tim strankama, jer se ne mogu složiti ljudi, koji posve različno misle. A naša gospoda vade svoje misli iz — knjigâ i tudjih novina, a malo koji iz života i iz narodne potrebe.

To je naša velika neprilika. A još će biti veća, ako se i narod povede u toj stvari za gospodom. Ima ljudî, koji i narod odvraćaju od pametne knjige, a narivavaju mu samo njekakve novinice, pune svadje i psovaka. Tu govori samo srce, pokvarena krv i žuč. To je otrov. Čuvajte se ga, ako ga gdje prepoznate. Ja sam vam dosta rekao.

Ženske u sveučilištu. Ovih dana izdala je kraljevska vlada u Zagrebu takvu naredbu, da će od sada i ženske moći praviti izpit zrelosti i polaziti najvišu školu t. j. sveučilište. Nije im, istina, dopušteno, da bi se mogle učiti za sudce, odvjetnike i svećenike, nego samo za učiteljice jezikâ, poviesti, zemljopisa, računstva i t. d. To je

i kod nas onaj korak do ženske *„slobode"*. „Dom" će o toj stvari reći još koju drugi put.

Ženske škole u samostanima. Od starine su odlične i plemenite obitelji slale svoje kćeri na nauk u samostane (ili kloštre), u kojima su učiteljice duvne ili opatice. To je bilo zato, jer je teže za djevojku nego za mladića naći zgodnu kuću, gdje bi bila na stanu. A u samostanu je pod pazkom, pa su roditelji mirni. Zato i ima posebnih opatica, koje imaju posla samo sa školom, kao što ih opet ima, koje dvore bolestnike.

Ovakvih samostanskih škola ima i po našim zemljama. Ali je dugo bila velika neprilika s tim školama, jer je u njima bilo sve njemačko ili talijansko (u Dalmaciji), pa su nam tako tirolske častne sestre odhranile dosta Švabica, s kojima sad imaju posla sveučilištni djaci, da ih oduče njemčarenja.

Sad je u toj stvari bolje. A moglo bi biti posve dobro, kad bi roditelji sami tražili, da im se djeca poučavaju u hrvatskom jeziku, jer ima opaticâ, koje nauče naš jezik, a ima medju njima i rodjenih Hrvaticâ. Nema ih dosta, pa to i jest izgovor, što se toliko švabčari u samostanima. Trebalo bi zato, da više hrvatskih djevojaka ide u opatice. Da ja što mogu n. p., ja bi svu žensku zagorsku sirotinju spravio u opatice, a mužku u fratre i ježuvite, — kao što bih opet sve Ličane turio u žandare. Pa da! Koliki Niemci i Niemice traže već kruha u samostanima! I nadju ga, i vjerno za njega služe... A mi se onda tužimo, da samostani šire tudjinštinu. Pa dajmo mi svoju djecu u samostane, u opatice i ježuvite, pa ćemo imati dvoju korist: naći će nam sirotinja kruha, to je jedno; a drugo: ne će nam tudjinci širiti tudjinštine u našoj zemlji. A našlo bi ih se svakako, koji bi tražili i treću korist, pa bi radili za spas svoje duše i svoga bližnjega.

Svaštice. Šale.

Sedam godina bi govorio čovjek bez prestanka, kad bi jedno za drugim htio izgovoriti sve, što je na mahove govorio u svom životu od 60 godina. To je izračunala njeka danguba.

Falb. Tako se zove jedan njemački učenjak, koji proriče vrieme. On misli, da se vrieme mienja po mjesecu, pa po tom računa. I više puta vrlo dobro pogodi. Tako je dobro prorekao, da će prva polovica rujna biti kišovita, pa eto nam zbilja kiše već 2 tjedna, da ne znamo već, što ćemo.

Kako se Švaba najeo tikava. Švaba došao prvi put u Dalmaciju. Tu našao staroga prijatelja i upita ga: „Kakve su te vaše smokve, što ih toliko hvale?" Dalmatinac go povede u polje, pokaže mu smokova stabla sa zrelim plodom i popne se na jedno stablo, a Švaba na drugo, uz koje se popinjao tikvinac. Kad sadjoše, upita naš Švabu: „Koliko si ih pojeo, dopadaju li ti se?" Švaba ćet u čudo: „Koliko sam ih pojeo! Ta da je najgladniji vuk, ne bi izjeo jednu!" A naš će mu: „Za boga, ta ti si mjesto smokava jeo tikve!"

Narodno gospodarstvo i zdravstvo.

Gospodarstvo.

Za poljodjelce u Ugarskoj vrlo se dobro stara ciela jedna stranka, koju vodi grof Karolji. Skoro će biti u Ugarskoj izbori, pa sad taj grof govori narodu, kako mu dobro želi. A govori vrlo dobro. Kaže, da su svakakvi novčari i gulijaši (i to ne samo židovi) uništili već obrtnike (zanatnike), a sad se spremaju, da u njihove šake panu i poljodjelci, pa da im služe, kako novčarima služe već sada zanatnički radnici. I naš je hrvatski seljački sviet u njekih krajevih danas već tako zadužen, da će za koje vrieme sva zemlja biti uknjižena na novčare, a seljak će na njoj raditi kao kmet, — kako je i njekada radio.

A tko misli i tko se stara za hrvatske poljodjelce?

Pašnjake sela Niemaca (u dolnjoj Hrv.) kane oblasti pretvoriti u šumu, koju će onda za kojih 80 do 100 godina prodati, a novci, — tko zna kamo. A narod onaj dolazi u daleki Zagreb, da se pomoli velikoj gospodi, neka za Boga ostave narodu život. Bog zna, hoće li što hasniti!

Obrt i trgovina.

Kakva je hrvatska trgovina? Više puta sam vam već htio javiti: kamo se najviše prodaje naš prirod, i odakle opet mi dobivamo tudju robu i koliko je svega toga.

Ali u naših novinah ne mogu o tom naći ništa. Ako se što i nadje, tu smo mi pomiešani s Ugarskom i u nju strpani, ili pak s Austrijom, tako da nikad ne znaš: za koliko mi Hrvati čega prodamo, a za koliko kupimo. To je ono, kad mi nemamo jedne vlade, pa nemamo ni svoga ministra trgovine, a a onda nema tko da vodi za nas posebni račun. Kad nije druge, tu bi se morali složiti svi hrvatski trgovci, pa osnovati svoj trgovački ured i izdavati hrvatski trgovački list, gdje bi se moglo mnogo toga dati i narodu na znanje. Ima već nješto u Zagrebu, ali to je malo. Primorski su naši, a osobito dalmatinski trgovci daleko od svega toga. A o Bosni ne ćemo ni govoriti. U Bosnu su nedavno u družtvu putovali trgovci iz Ugarske (najviše židovi), koji tamo ne razumiju ni pol slova, — a sad će bosanski trgovci u Peštu, da vrate „braći" milo za drago. A gdje su hrvatski trgovci sa svih strana, da se tako upoznaju s pravom svojom braćom?! Ne znaju se složiti. A da se hoće složiti barem u tom, da svi pišu svoja trgovačka pisma samo hrvatski, koliko bi više naše djece našlo kruha ne samo kod kuće, nego i u tudjini, jer bi trebalo ljudî, koji znadu naš jezik. A ovako moraš i u svom domu znati njemački i madžarski, pa ti i tu otme kruh tudjinac.

Blago iz Srbije ne smije se od nedavna uvoziti u Ugarsku. Najprije je to radi njeke bolesti zabranila ugarska vlada, a onda je srbska vlada u Biogradu za osvetu zabranila izvažanje blaga u Ugarsku. Novine pišu, da se na sajmovih nije ni opazilo, da nema blaga iz Srbije.

Francezko vino ne nalazi kupaca. Prošle godine urodilo ga je previše (65 milijuna hektolitara), a i ljetos će ga biti dosta, a ni staro nije prodano, pa su gospodari u neprilici: kud će vinom! A nije baš ni dobro to vino, nego obično prosto, koje se ne čuva dugo. Naša gospoda rado prigovaraju našemu seljaku, da ne će i ne zna dobro baratati s vinom, a sad eto čitam, da toga ne zna ni francezki seljak. Ali naravski — njekoj našoj gospodi sve je ono ljepše i bolje, što je — tudje, osobito ako treba malo nagrditi našega seljaka.

Njemačke fabrike nose sve to manji dobitak: ove godine ni pol toliko, kao još prošle godine. Nije onda čudo, što je i kod nas sve puno njemačke robe, i to najgore. Što Niemci ne mogu drugdje prodati, to šalju „bedastomu" Hrvatu, — za njega je dobro. Osobito u Bosnu i dalje u Srbiju i Bugarsku šalju sâm „škart" (pokvarenu robu), a i u Zagrebu su puni takve robe svakakvi židovski „bazari". I još ima ludoga svieta, koji to kupuje za dobre novce!

Novine i trgovina. Novine mogu mnogo pomoći trgovini svakako, a osobito tako, što donose oglase („reklame"). U tom sve hrvatske novine bez razlike za dobru plaću oglasuju spomenutu njemačku robu i tako zavadjaju narod. Iz samoga gdjekojega oglasa se vidi, da je sve to sljeparija, i naše novine tu sljepariju oglasuju za plaću! Ima n. pr. jedan oglas, koji ti za 3 for. nudi uru (sahat) s lancem i još cieli tucet „krasnih" stvari. I naše se novine ne stide primiti takvu sljepariju! Njemački špekulanti osobito uzimaju na oko male novine, koje se čitaju po selima, pa im nude svoje oglase, da namame neuki sviet. Tako je njeki Hurvic, kako li se zove, iz Krakova (sigurno židov) poslao i „Domu" svoj oglas, u kojem za 2 for. 65 novč. nudi cieli dućan. Toga oglasa ne vidite u „Domu", ali ćete ga naći malo ne u svakom hrvatskom pokrajinskom listu. Sramota!

Zdravstvo.

Liečilište u Zagrebu. Drugo je *„liečilište"* („sanatorij"), a drugo „bolnica". U bolnici se lieče svakakvi bolesnici, leži ih po više u jednoj sobi (samo u prvom razredu po jedan bolestnik), a liečiti ih smiju samo bolnički liečnici. Ali mnoga se bolest ili rana ne može liečiti kod kuće, a ipak se čovjeku ne će u bolnicu, gdje mu je sve tudje, gdje često nema prave čistoće i reda. Zato naši bogataši idu u tudji sviet, gdje ima finih liečilišta, pa tamo ostavljaju silne novce, jer znate, da bi čovjek sve dao za zdravlje, osobito, kad ima. Zato se i u Zagrebu slaže družtvo, da uredi takvo liečilište u Zagrebu. Sve je to vrlo dobro, samo ako novčari ne budu išli za prevelikim dobitkom, a hvalili se, kako im je samo „za dobro čovječanstva", do „slave Zagreba i hrvatskoga naroda".

Što je nova doma i po svietu?

Najnovije.

Opet je nastrieljen vladar, i to predsjednik američkih Sjedinjenih država *Mak Kinlej*. Pucao je na njega ovih dana njeki bezvladnik (anarhist) Šolgoš ili Čolgoš, po materi Niemac. Pogodio ga jednom kugljom u trbuh, drugom u rame. Druga kuglja još nije izvadjena, ali

je Kinleju prilično dobro do sada i liečnici kažu, da će ostati. Što tî anarhisti rade, to je već previše! Sad je, kažu, na redu njemački car Vilim II.

Po hrvatskoj zemlji.

U Zagrebu je bila velika skupština, u kojoj su Zagrebčani dokončali: da se treba zahvaliti papi, kralju i biskupima hrvatskim, što se je u Rimu stvorio učeni zbor za svećenike iz svih hrvatskih zemalja. Govorilo se i proti onim izdajicam, koji su kao razbojnici provalili u naše dobro. Na skupštinu su došli i tu govorili prvi ljudi od svake strane, samo madžaronâ nije bilo, ali i njihove novine pišu proti onim talijanskim slugam. A i iz svih krajeva i mjestâ po čitavoj hrvatskoj zemlji šalju se zahvalnice papi, a oštro se govori proti napadačem.

Proti madžarskoj zastavi u hrvatskoj zemlji bilo je u zadnje vrieme opet prigovora, i to u primorju, gdje su bili izvjestili madžarsku zastavu na brodove.

Družba sv. Ćirila i Metodija za naše škole u Istri imala je god. 1900. 110.000 K imetka, a za 21.000 K više od lani. Potrošila je tê godine na našu školsku djecu 42.000 K. Iz bosanske Hrvatske dobila je u toj godini samo preko novina do 12.000 K.

Bosanski naši muslimi (turci) tek sad vide, kako su se dali voditi za nos njekim srbskim „političarima“. Ja nikad niesam vjerovao u pravu slogu izmedju naših turaka i Srbalja. To je bila sloga samo od nevolje. Ali se mora priznati, da ni mi Hrvati ne znamo naći pravoga puta za tu slogu.

Iz Primorja htjelo je nedavno njekoliko sirotinje potajno u Ameriku, a oblasti ih zaustaviše. Jadna li naroda, koji mora bježati, pa ni to ne smije! Privežite ih, pa . . .!

Po slovjenskom svietu.

Galicija (u kojoj živu Poljaci i Rusi) — to je najsiromašnija zemlja na svietu. Od 7½ milijuna ljudî ima ih samo 65.000, koji imaju na godinu dohodak od 1.200 K. U Galiciji su glavni bogataši židovi i poljski plemići.

Ruski car sastao se 11. o. mj. sa njemačkim carem, i to samo na brodu u njemačkom primorju. Dalje putuje (s caricom) u Francezku, gdje mu se sprema velika slava. Kažu, da se je s njemačkim carem sastao samo zato, što su rodjaci.

Po tudjem svietu.

Ugarski je sabor 9. o. mj. razpušten, pa će sad biti novi izbori.

U turskom carstvu ne idu stvari u redu: bune se mladi Turci, Arapi i Jermeni, a Arbanase bune drugi, a osobto Talijanska. Sultan se je i s Francezkom zavadio.

Za Bure pišu jedni, da im sreća služi, a drugi opet protivno. O tom ratu ne će se nikada znati prava istina. Zato vam o tom i ne javljam mnogo.

Različite viesti.

Naš kralj prispio je 12. o. mj. u Dol. Miholjac k velikim vojnim vježbama.

Na put oko svieta spremaju se dva brata Hrvata, Radivoj i Miroslav Franca, iz Zagreba. Putovat će najviše pješice, a kane obavit put za šest godina.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka).

DOM

Uredničtvo i uprava: Jurjevska ul. 28
Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☞ Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 18. | U Zagrebu, u petak, 27. rujna 1901. | God. 2.

Trebao bi nam novi jedan zakon.

Zakonâ ima već mnogo. Zakonâ i propisâ svakakvih ima već toliko, da im već ni učeni pravoslovci, ni službenici ne znadu puta ni računa. Ali bilo ih, koliko mu drago, jedan je još potreban. I ovaj zakon, kojega još nema, taj bi bio, mislim, pravedan i narodu na korist. Evo čujte, kakav bi to bio zakon.

Čujem i čitam, da je prošlih dana Sava prodrla nasipe, razlijala se i narodu u Posavini odnesla i uništila malo ne sav prirod. Srce te zebe, kad pomisliš: Što će siromašni i nevoljni narod! Sva mu eto težka i krvava muka ode po netragu!

Što će biti? Novine će naše jedno vrieme pisati i jadikovati, pa će opet biti mir. A narod će se mučiti i patiti od glada i bolesti svakakve.

Ovako ne smije, ne bi smjelo biti.

Svagda i svuda po svietu bilo je i bit će nesreće od zime i vrućine, od mraza, leda i vode. Svagda i svuda se to težko trpi i podnosi. Ali naš hrvatski narod podnosi to mnogo teže, jer ga biju i mnoge druge nevolje. A ako uz sve ove druge nevolje dodju i zle godine, i nesreće od tuče, suše i vode, — narod nam propada na oči gledeći. Tu ne pomaže jadikovanje, tu nije dosta sabirati njekakve „milodare“ od dobre volje, tu nije dosta zvati u pomoć vladu, koja može dati, a može i ne dati. Kad ima za sve zakon, neka bude i za to zakon.

Promislite malo: Kad Bog pošalje na narod tuču, ili sušu, ili silnu vodu, čovjek bi mislio, da je to nesreća za čitav narod, za čitavu kraljevinu. Ali nije tako. Neka tuča potuče sve zagorske vinograde; neka voda odnese sav prirod u Posavini, hiljade i hiljade ljudi ne će toga ni osjetiti, ne će za to ni znati,

ne će im poradi toga biti manje nijedan založaj kruha. Svi oni, koje narod plaća, koji dobivaju svoju plaću iz zemaljske blagajne, — ovi će dobivati u zloj godini upravo toliko plaće, koliko i u dobroj.

Pazite, molim vas, da se dobro razumiemo. Ovo, što sam vam kazao, to je istina, to i sami znate, to svatko zna. Ali bi mogao tko pomisliti, da se ovo piše iz mržnje „proti načinu vladanja i upravi državnoj". Ne, ne piše se ovo iz mržnje proti načinu vladanja, niti proti upravi državnoj, nego se ovo piše od želje, da se pomogne sirotinji u nesreći. Ne mrzim ja naših plaćenih službenika, niti sam im zavidan i jalan za njihovu plaću. A nemojte ni vi. To su naša djeca. I baš zato, što su to naša djeca, možemo se čvrsto nadati, da bi oni drage volje pristali na to, da pomognu svojoj braći u nevolji, kad bi spoznali, da se ide za pravicom, a ne za mržnjom i nasiljem.

Prosudite dakle: Poljodjelac mora državi davati svoju krv, kao i svaki drugi državljanin. I to je pravo. Ljudi su se složili u državu i podložili se pod jednu vladu, gdje su svi jednaki.

Ali sad pazite: Po kojem računu Bog šalje nesreću, toga čovjek ne može dokučiti. Božja nesreća može stići svakoga, to je istina. Ali mi sad ne mislimo na sve nesreće, kao što je n. pr. bolest, nego samo na takvu nesreću, koja čovjeku uzima imetak. A nikoga ne može takova nesreća stići toliko, koliko poljodjelca: njemu može uzeti trud i muku ciele godine. To se može dogoditi i trgovcu, i to je istina, pa više ili manje i svakomu čovjeku, koji ima svoj dom, i koji se tim hrani, što rukama priradi. Samo je jedan stališ u državi, kojemu nikakova nesreća ne može uzeti imetka. To su oni, koje država (t. j. narod) plaća za njihovu službu, to su službenici ili činovnici. Njih nije briga ni za mraz, ni za tuču, ni za sušu, ni za poplavu: oni su proti svakoj nesreći osigurani, jer je njihova plaća uviek jednaka i neokrnjena.

A tko ih je osigurao? Kako su oni došli do takve sigurnosti? Tko im je to dao?

To im je dala država, t. j. volja naroda. To im daje ona ista država, u kojoj su svi jednaki.

Baš je čudo, što toga ljudi ne opažaju, i što se niesu dosjetili, da ipak niesu svi jednaki. Jedni su osigurani, drugi niesu, jedne bije tuča, drugi za nju i ne znadu nikada; jedni se dave

u vodi, drugi su uviek na suhom! A sve im to daje država, koja je prama svakomu pravedna.

I baš zato, što je država prama svakomu pravedna, baš zato bi se mogao stvoriti zakon, da bi i drugi državljani bili ponješto osigurani, i to ovako:

Kad je zla godina, t. j. nerodica, suša, tuča, poplava i t. d., neka bi vlada imala pravo odbiti i uztegnuti svakomu plaćenomu službeniku jedan mali dio njegove plaće (n. pr. 5% svaki drugi mjesec). Novci, što bi se dobili od ovih odbitaka, imaju se uzajmiti (posuditi) onim ljudem, koji su postradali od nerodice ili druge prirodne nesreće, i to se imadu uzajmiti bez kamata i najmanje na tri dobre (rodne) godine. Kad ljudi u dobrim godinama povrate ove zajmove, imala bi vlada stvoriti od tih novaca trajnu novčanu gromadu ili fond, iz kojega bi se dalje davali zajmovi poljodjelcima u zlim godinama i pomoć bolestnim i potrebnim službenicima. Ako tko pita: „A čija bi bila tâ novčana gromada (fond)?", treba odgovoriti po pravici, t. j. ovako: Ova gromada pripadala bi službenicima (činovnicima), a vlada bi njom samo upravljala, i ne bi smiela od tê gromade trošiti na druge stvari, nego na one, kako zakon odredjuje.

Ja mislim, nitko ne će reći, da bi ovakav zakon bio krivičan, pa to dalje ne ću razlagati. Jedno ću samo još reći, a to je ovo: Kad bi se stvorio i naredio ovakav zakon, to bi bila velika i prevelika pomoć nesretnomu narodu u zlim godinama, a službenici ne bi za to stradali, mnogi pače ne bi ni osjetili nedostatka na svojoj plaći. Ali bi od toga zakona bila još jedna velika i liepa korist, i to ova:

Kad danas plaćeni službenici čuju ili čitaju, da je tamo udarila tuča, tamo da je opet poplavila voda i t. d., — hoćemo reći po duši, da mnogi i mnogi pomisli tiho u sebi ovako: „Hvala Bogu, što imam sigurnu plaću!" — A to nije dobro. A nîje to dobro prvo zato, što je takav čovjek tvrda srca. On misli: „Neka gori, — moja je kuća na kraju!" A znate, loš je susjed, koji tako misli. — Drugo, to je zlo zato, što takav čovjek ne misli na to: od koga on dobiva svoju sigurnu plaću.

A kad bi se stvorio i naredio onakav zakon, onda bi plaćeni službenik barem malo osjetio, kad bi narod u kojem kraju postradao; onda bi on promislio: „Vidiš, kako je to liepo, da mi, koji smo sinovi jednoga naroda, jedan drugomu pomažemo. Zbilja, tako je i pravo, kad smo svi braća, i to ne samo po Bo-

gu i po jednom plemenu, nego i po jednoj domovini, koja nas sve hrani, a mi nju svi složno branimo“.

Tako bi mnogi mislili, i posve bi pravo mislili. Mnogo puta se čuje i čita za ovoga ili onoga, da je pravi i vierni sin svoga naroda i domovine. Ali to je mnogo puta samo prazna rieč. Kakva smo mi Hrvati braća, kakvi smo mi sinovi jednoga otca-naroda i jedne mojke-domovine, ako jedan za drugoga ne marimo?

Ne ću vam više dodijavati, jer vidim, da sve razumiete. Sad bi samo trebalo, da se nadje narodnih zastupnika, koji bi za ovu stvar govorili u zagrebačkom hrvatskom saboru, pa da se ovakav zakon naredi barem za kraljevinu bansku Hrvatsku. Ja mislim, da bi se našao i koji madžaron toliko pravedan i meka srca, pa bi bio za ovu stvar. A ako ne bi, — tim gore po madžarone, ali bome — tim gore i po narod barem za sada, dok narod ne progleda i ne nadje pravih svojih prijatelja.

Hoćemo li opet pod Turčina?

Posvema kratko javio sam vam posljednji put ovo: Bosanski i hercegovački Srblji, t. j. naši ljudi grčkoga zakona, složili su se pred godinu-dvie s bosanskim i hercegovačkim „turcima“, t. j. s našim ljudima Muhamedova ili muslimskoga zakona (njeki krivo kažu: „turskoga“ zakona). A složili su se i pogodili ovako:

Srblji i muslimi ili „turci“ u Bosni i Hercegovini složno će raditi, da Bosna i Hercegovina i dalje ostane pod gospodstvom turskoga cara ili sultana u Carigradu, ali neka se sama vlada, t. j. neka u njoj bude prvi gospodar domaći čovjek, i to najprije jedan Srbljin grčkoga zakona, a onda jedan muslim („turčin“), i tako izmienice. Još su se složili: Neka bude jednaka sloboda za ljude svakoga zakona i svake vjere, samo neka se iz Herceg-Bosne protjeraju svi svećenici rimskoga zakona, ako niesu rodjeni u Bosni i Hercegovini. Fratri ili „ujaci“, koji su domaći ljudi, — oni neka ostanu, a svi drugi rimski svećenici, pa bili oni i iz banske Hrvatske, — neka se protjeraju. Pa onda dalje: Nijednomu naseljeniku i došljaku, pa bio on baš naš čovjek iz banske Hrvatske, — neka se njemu niti njegovoj djeci ne dade nikakva služba, i neka bude kao

stranac i tudjinac, pa makar se rodio u Bosni od otca, koji nije Bošnjak ni Hercegovac. I još napokon ovo: Domaći jezik u Bosni i Hercegovini neka se zove srbski jezik, i neka se piše grčkim pismom Ćirilovim (ćirilicom), a ne latinskim pismom po hrvatskom načinu, kako mi ovo pišemo.

Tako su se dogovorili naši bosanski i hercegovački Srblji s „turcima“, to su podpisali i na to se zakleli. I to će oni razglasiti po svietu, neka se zna, što oni hoće, pa neka im Evropa u toj stvari pomogne, t. j.: da se Herceg-Bosna oduzme bečkomu cesaru, da se prognaju rimski svećenici i ostalo.

Ja ću vam na sve to kazati ovo:

Dok sam bio mali, učili su me u školi, kao što su i vas učili, ovako: Mi smo se Hrvati 400 godina borili proti Turčinu iz Azije, koji nam je htio potlačiti domovinu i oteti slobodu i vjeru. I mi smo obranili ne samo sebe, nego i druge narode iza naših ledja. Učili su nas i to, da su i drugi kršćanski narodi išli u boj proti Turčinu. I srce je u meni tuklo sad od straha, sad od veselja, kad bih čuo, da su „naši“ slabiji, ili opet jači. I napokon sam odahnuo, kad su mi kazali, da smo „mi“ bili svuda jači, da je Turčin morao iz dolnje Hrvatske, onda iz Srbije i Bugarske . . .

Poslie sam došao u veće škole, i tu su me učili isto, tako da sam ja čvrsto držao, da je sav sviet proti Turčinu, i da nikoga nema, tko bi Turčina branio i zagovarao. Ali na jedan put čujem u školi: da bi Turci bili već odavna morali bježati natrag u Aziju, kad im ne bi bili pomagali, i kad ih ne bi bili zagovarali Englezi, a jedno vrieme i Francezi. Kad sam ja to čuo, u meni se je sva krv uzbunila. Kako se može naći kršćen čovjek, koji brani Turčina, i koji mu pomaže!

Poslije sam počeo čitati i novine i „političke“ knjige. Čitam ja tu, kako je brat bana Jelačića prije 40 godina rekao u zagrebačkom saboru: da bi on volio, da Hrvati budu pod turskom vladom, nego pod vladom kojega kršćanskoga i prosvićenoga naroda. Ove rieči pok. grofa Jelačića javio sam vam nedavno u „Domu“ onom zgodom, kad je taj Jelačić umro.

I što dalje, ja sam postajao sve to mudriji. Dodjoše mi u ruke spisi pok. Starčevića. Tu čitam još čudnije stvari. Tu čitam kako Starčević hvali i tursku vjeru, i tursku vladu, i tursku prosvjetu i poštenje. Čitajući spise Starčevićeve čovjek se sve po malo domišlja, kao da je sve to švabska i austrijska laž i izmišljotina, što se čuje, da su Turci nabijali kršćane na ko-

lac, da su sramotili žene i djevojke, otimali harač i t. d. Pa ako i jesu Turci tako postupali s kršćanima, sve ti se čini, da kršćani nisu drugo ni zaslužili. Kršćani grčkoga zakona — to je najgore smeće ovoga svieta, bez vjere, bez poštenja i prosvićenja; to su sami lieni razbojnici, koji su se bez prestanka bunili. Još je Starčević pisao za turke našega jezika, da su to najstariji hrvatski plemići i vrlo čestiti ljudi.

I s tom pameću i s tom naukom doživio sam današnji dan i vidim ovo: Ni u jednoj hrvatskoj knjizi, ni u jednim hrvatskim novinama ne smije se ništa, niti jedna rieč napisati, da smo se ikada mi Hrvati borili s Turcima; ne smije se pisati, da smo se mi Hrvati borili „za krst častni i slobodu zlatnu“; jednom riečju mora se vrlo dobro paziti, da se u hrvatskoj knjizi ne napiše štogod proti Turčinu. Eno, bio je prije njekoliko godina rat izmedju Turske i Grčke, i njeke naše novine bile su više na strani turskoj, nego na grčkoj. Najviše stoje uz Tursku one naše novine, koje se drže nauka Starčevićeva.

Napokon evo vidimo pravo čudo: Pravoslavni Srblji u Bosni i Hercegovini, oni isti, koji su stotine i stotine godina s handžarom u ruci stajali proti tudjemu Turčinu i domaćemu poturici, — danas se evo slažu i zaklinju na jedno pismo! Oni isti Srblji, koje je Starčević držao za veliku nesreću hrvatsku i za velike naše neprijatelje, — oni evo vole danas turčinu nego rimo-katoliku, oni evo traže ljubav i prijateljstvo u turčina, upravo onako, kako je to činio i Starčević. Čini se po tom, da su se eto složili najljući neprijatelji, t. j. Srblji i Hrvati Starčevićeve stranke, barem u jednoj stvari: jedni i drugi obilaze naše turke i traže u njih ljubavi, pomoći i prijateljstva. A sva se trojica slažu u tom: Dalje od Niemca! Volimo Turčinu, volimo opet pod Turčina.

Pita se sada: A je li ovo dobar put?

Ja vam kažem po duši i otvoreno: Nije. — Prosudite samo ovo: Kad su se u toj stvari mogli s „turcima“ složiti najljući neprijatelji, Srblji i oni Hrvati, koji se drže nauka Starčevićeva, — tu su jedni svakako zabludili, možda i obojica, a možda i sva trojica. Ja ću vam razložiti, i to danas samo u kratkom, kako su mogli ovako zabluditi.

Prosudimo rieči onoga Jelačića, koji je rekao: da voli biti pod Turčinom, nego pod vladom kojega prosvićenoga naroda. Jelačić je tu mislio na Niemce. On je razložio zašto voli pod Turčina. Zato — kaže — što Turčin davi samo tijelo, a

Niemac davi i tielo i dušu. Turčin ti ostavlja narodni materinski jezik i domaći običaj, a Niemac ti otima jezik, odielo, običaj i cielu dušu, a daje ti sve svoje: i svoj jezik, i svoje odielo, i svoje običaje, jednom riečju svoju misao i svoju dušu. A uza to te davi i harači, samo ne onako „turski“, nego fino, u rukavicah.

Sve je to više ili manje istina. Velim: više ili manje, jer nije to ciela istina. Nije n. pr. istina, da Turčin ne dira u jezik. Dodjite u Bosnu, pa slušajte, kako naš sviet govori hrvatski: Svaka deseta rieč, pače svaka treća rieč nije naša, nego turska. Hrvat iz Varaždina n. pr. nema u svom govoru ni iz daleka toliko njemačkih rieči, koliko ima Hrvat iz Banje Luke turskih rieči. Ili dodjite u njegdašnju granicu, gdje je Niemac stotine godina gospodario: njemačkomu jeziku gotovo ni traga, a odielo je ostalo čisto narodno. A dodjite u Bosnu: našemu narodnomu odielu gotovo ni traga! Od glave do pete sve je skrojeno po kroju iz Carigrada, t. j. po kroju iz Azije. Ista je glava obrijana do kože.

Ali ipak je istina, da Niemac više dira narodu u dušu, nego Turčin. Ali nije samo Niemac, nego i Francez, i Talijan, i Englez i svaki prosvićeni narod, — svaki brzo i lako uzima i otima narodu sve njegovo. Ali pitajmo se: Zašto prosvićeni narod uzima? — **Zato, što neprosvićeni od njega prima.** Neprosvićeni narod, koji do sebe malo drži, taj prima tudje, a svoje ostavlja i zabacuje. Gledajte i slušajte njeke naše momke, šuplje naprižice, koji su bili vojnici. Naučio momak pet-šest švabskih rieči, i sada, gdje može i gdje ne može, hoće da govori njemački. A pametan sviet, koji drži do sebe i do svoga jezika, — taj ga prezire.

Tako vam je to: Ne otima prosvićeni narod, nego njemu za volju, i da njemu bude ravan, — neprosvićeni narod ostavlja svoje, a prima tudje. I zato je istina, da se od Turčina manje prima, jer on — ni sâm nema. I zato njeki misle, da smo pod Turčinom sigurniji za svoje, i što smo dalje od Niemca i od drugoga prosvićenoga svieta, — to smo sigurniji za svoju kožu i za sve svoje.

Tko ovako misli, krivo misli. Tko ovako misli, taj nema vjere u sebe ni u svoje, taj misli: Moje će propasti! Tko tako misli, taj nema volje za boj, taj bježi. I misli jadan, da će se u biegu spasiti! Ne će! Ne će pobjeći pred Niemcem, jer će ga Niemac stići u Aziji, i to tim prije, što bude dalje bježao pod

Turčina. Dodjite u Carigrad i nagledajte se u sultanov harem, gdje su mu žene: Što mislite, kakvo je na njima odielo? — Brate, ravno iz Pariza, iz kaurske Francezke. I tamo je već došao Francez, a kamo li ne bi Niemac!

Završimo: Samo kukavica želi, da i jedan naš čovjek dodje opet pod sultana — od straha pred Niemcem. Tko je za život, taj i za boj. Što smo bliže Niemcu, to je bolje za nas, — ako smo za što, i ako hoćemo braniti svoje. Tko od straha pred Niemcem i pred rimskim svećenikom bježi pod Turčina, — taj se predaje Niemcu na milost i nemilost, jer će ga Niemac i tamo dostići i dalje potjerati. Od Turčina nema više pogibelji, to je istina. Pogibelj je — Niemac. Ali tu ne pomaže bieg, tu je na mjestu jedina rieč: Stoj! Stoj na braniku i ne daj svoga!

Tko hoće života i boja, tko vjeruje u sebe i u svoj narod, taj će ostati na braniku; tko želi smrt, — taj će opet pod Turčina: tamo će ga ona sigurno stići.

Mi ostajmo, — kukavci neka bježe!

Zašto su toliki Talijani anarhiste i ubojice?

Posljednjih 20 godina ubijeno je više vladarâ, a u naše dane, rekao bi od jučer do danas ubijena su četvorica: predsjednik francezke republike Karnot, talijanski kralj Humberto, hrvatska kraljica i cesarica od Austrije Jelisaveta, i sada ovih dana Mak Kinlej, predsjednik Sjedinjenih država američkih. A bilo je i prije više takvih ubojstva, ili samo pokušaja, i svi su ubojice malo ne bez izuzetka — svi su bili Talijani. Vriedno je zato razložiti: Jeli to samo slučaj, ili ima tu kakav uzrok, što su toliki ubojice baš Talijani?

To nije slučaj. Kad mi i ne bismo znali naći tomu razloga, ni onda se ne bi moglo s pravom misliti, da je to slučaj, kad ne vidimo dva i tri primjera, nego toliko. Onda bi se moralo reći: Ne znamo, kako je to, ali njeki uzrok mora biti, to nije samo slučaj.

Meni je posve jasno, što su toliki Talijani anarhiste i baš ubojice, pa ću to u kratko i ovdje u „Domu razložiti.

Talijanska je nesrećna zemlja. Talijani su nesrećni narod od starine. Kako možda znate, živjeli su u staro vrieme u Talijanskoj — Rimljani, oni po cielom svietu glasoviti Rimljani.

Mislio bi po tom čovjek, da su Talijani potomci tih Rimljana. Istina je, današnji talijanski jezik nije drugo, nego stari rimski jezik, kojega možete lako čuti svake nedjelje u rimskoj crkvi, samo što su ga Talijani strašno pokvarili. Ali bi se vrlo prevario, tko bi mislio, da su Talijani djeca i potomci tih Rimljana. Istina je, i Rimljani su bili dosta veliki razbojnici i otimači, ali tko ih malo bolje pozna iz starih knjiga, taj će odmah vidjeti, da Talijani nisu rimska djeca. Dosta je to spomenuti, da su Rimljani ili Latini bili ljudi marljivi i triezni, koji niesu marili za kojekakve komedije i petljanije. Zato i jesu u ono doba osvojili pol svieta. A današnji Talijan — kako se čini — nije baš stvoren za ljudski posao, on voli onako lako živjeti od komedije. Prosudite samo: Je li to spodobno čovjeku: voditi medvjeda po selu i uz medonju stajati i gundrati, dok medo igra (tanca)? To je spodobno samo Talijanu i Cincaru, pa to i čine samo Talijani i Cincari. Ja bi se stidio za Hrvata, koji bi si tako kruh služio, ja bi na takvoga Hrvata pljunuo. To nije čovjek. — Ili neka vas nesreća donese u Talijansku, pa dodjete u kakvu gostionu, evo, što ćete vidjeti: Još nieste pravo ni sjeli, eto dva tri Talijana s njekakvom tamburom na šiji, stanu pred vas i počnu brundati i pjevati. A kad su gotovi, skinu kapu, donesu vam ju pod nos i mrmljaju: „Prego šinjor!“ t. j.: „Molim, gospodaru!“ — Moli soldu po soldu — i tako se hrani. Mnogi vode i djecu sa sobom. A vidio sam i cielu familiju od babe do unuke: jedan svira, drugi se dere, treći bubnja — i tako pune gladni želudac.

Vidi se, to niesu rimska djeca. Stari Rimljanin nije trpio komedijaša nikako; on je Grka prezirao više, nego mi Niemca, jer je Grk od starine komedijaš i varalica.

Kakvoga su dakle plemena današnji Talijani, to Bog sâm pravo zna. U staroj Talijanskoj bilo je svakakvih plemena i naroda, ali se čini, da sva skupa niesu puno vriedila. To se vidi po tom, što su se u Rimu naselili njekakvi tudjinci, pa su gradjani toga jednoga jedinoga grada brzo spravili pod svoje gospodstvo sve tê narode u Talijanskoj i nametnuli cieloj državi ime po svojem gradu: oni niesu htjeli primiti ime nijednoga toga naroda, jer svi ti narodi niesu toliko vriedili, koliko sâm jedan grad! I tako se je po tom gradu zvalo i cielo carstvo: rimsko carstvo. — Da su tî različni narodi što vriedili, ne bi bili pustili svoga jezika i primili jezik latinski, koji se je govorio u Rimu i u okolici. Jedna kumpanija rimskih vojnika bila

je dosta, da je polatinila cielu pokrajinu. A u našoj su granici njemački častnici stotine godina bosoktali, pak ako su i naučili gdjekoga od nas bosoktati, ipak mi niesmo svojega jezika zapustili i zaboravili, osim ako je to učinila koja luda baba kapetanica. Bit će, da smo mi ipak, hvala Bogu, na drugo brdo tkani, nego oni djedovi današnjih Talijana.

Dakle Talijani su vam smjesa svakakvoga plemena. Ta smjesa učila je latinski jezik rimskih svojih gospodara, dok ga nije naučila kako-tako, t. j. onako, kako danas govori.

Kažu, da onaj narod nješto vriedi, u kojem ima smjese svakakve krvi. Možda je to istina, ja ne znam. Ali ja sad ne govorim o krvi, nego o duši i o pameti. A može se reći, da se duša, i pamet, i razum svakoga naroda vidi u njegovu jeziku, kako se i svakomu čovjeku vidi njegova duša, i pamet, i razum u njegovu govoru. Sad, kad se zna, da su stara talijanska plemena i narodi ostavili i zaboravili svoj jezik, i primili, kako su znali, tudji jezik latinski, — onda ja mislim, da im njihova duša nije bila draga, i da su imali slabo pameti.

Ovo vam je onako prosto rečeno, ali ja ne znam, kako bi se to moglo drugačije reći. Ja sam vam htio samo to razložiti, da su današnji Talijani nastali od svakakvih naroda, koji niesu ništa do sebe držali, koji niesu za sebe marili. Zato niesu ništa ni vriedili, pa su primili tudji jezik i tudje gospodstvo.

Pod tudjim gospodstvom ostali su i onda, kad je rimsko carstvo propalo: do jučer su bili (do pred 30—40 godina) to pod Niemcem, to pod Arapom, to pod Francezom, to pod Španjolcem. Ako je koji grad bio slobodan i svoj, to je tek bio pravi jao i pomagaj! Ako čujete za koji takav talijanski grad, koji je imao „svoju vladu“, onda znajte, da je tu bio gospodar kakav lopov i razbojnik. Bilo je vrieme, kad su po cieloj talijanskoj zemlji gospodarili takvi razbojnici, koji niesu poznavali nikakvoga zakona, pače su imali redovito više i nezakonske djece, nego zakonske! Sve je tu bilo nezakonito: i vladar, i žena, i djeca. I tâ nezakonska djeca imala su isto pravo, kao i zakonska, t. j. govoreći talijanski: ta su nezakonska djeca smjela ubijati svoju nezakonsku braću, da im otmu vladu i očinstvo, — upravo tako, kako su zakonska djeca ubijala i trovala nezakonsku. Toga je bila puna Talijanska — stotine godina! Tu nije već bilo razlike medju zakonitom i nezakonitom vladom! Tu se je ubijalo, klalo i trovalo — bez kraja i konca. **Tu je početak talijanskih anarhistâ i ubojica.**

Dugo bi vam morao pripoviedati, koliko se je krvi prolilo medju ovim razbojničkim „vladarima“, pa onda, kad se je i narod stao dizati proti svojim domaćim nezakonitim gospodarom. Zato ne ću. Spomenut ću još samo jedno, i to glavno.

Do pred 40 godina držala je Austrija jedan velik dio Talijanske, a drugi dio papa. Austrija je svoj dio izgubila poslie mnogih ratova, u kojih su i mnogi Hrvati ostavili svoje kosti... I nikad ne bi bili Talijani stresli tudjega jarma, da im nije bilo pomoći od Francezke. Oni, što ja znam, niesu junaci za otvoreni boj. Oni se i niesu toliko spremali na junački boj proti tudjincu, koliko su slagali i složili stotinu tajnih družtva, — kao kukavice. U tih tajnih družtvih — tu je posijano pravo sjeme za talijanske današnje anarhiste i ubojice. Tu je posijano sjeme za one stvorove, koji su spremni iza ledja ili iznebuha rinuti nož u rebra čovjeku, ili u srce ženi.

K tomu treba dodati još ovo: Talijanska, a osobito Rim, prepuna je domaćih popova i stranih proštenjarâ, koji dolaze na proštenje u Rim. A nema vam gore stvari, nego to, kad sveta stvar postane obična i svakidašnja. Najgori su ljudi zvonari, „prakaturi“, „šekutori“ i „mežnari“, koji „imadu u crkvi vražjega posla“, kako znadu reći. Oni najmanje drže do vjere i do svetih stvari. Nema odurnijega čovjeka od proštenjarskoga birtaša. Dok drugi sviet misli na svoju vjeru i dušu, on misli samo na to, kako bi više prodao vode u vinu, ili špiritusa u rakiji, i tudja pobožnost — njegov „gešeft“.

A toga ima dosta u Talijanskoj. Dodajte još i to, da su tisuće i tisuće Talijanâ išle s puškom i sabljom na Rim proti papi, dok mu ga niesu oteli. To je bilo pred 30 godina, ti su ljudi još živi. Može li tu biti prave vjere i pobožnosti? Ne može. Gdje je sto puta proklet papa i njegovi popovi, — tu toga ne može biti.

Kažem li vam još, da je talijanski narod velika sirotinja, koja se mora svakako za kruhom potucati po svietu, a zemlju i imetak drže velikaške familije, — onda se ne ćete čuditi, što su toliki Talijani razbojnici, anarhiste i ubojice.

Mali razgovori.

Život.

Tuga za životom. Svakoj vjeri prva je briga i zadaća, da nauči čovjeka: što je to život, ili drugim riečima: zašto smo na svietu. Zato je to prvo pitanje već u malom katekizmu za malu djecu. Ali neka čovjeka uče, što ti drago, i neka čovjek vjeruje, što ti drago, — od kad ima ljudî, svagda su rado živjeli, svagda su s tugom pomišljali na smrt. Naš je stari, slavni i mudri pjesnik hrvatski Ivan Gundulić bio pravi i vjerni kršćanin. U njegovo vrieme, kao i danas, učila je vjera kršćanska, da je ovaj život samo put u drugi život poslie smrti. To je čvrsto vjerovao naš Gundulić, pa ipak nije mogao u sebi zatajiti tuge za ovim zemaljskim životom. Čujte ga, kako je tužnu pjesmu složio:

Ah, nije život ljudski drugo,
Neg' smućeno jedno more,
Neg' plav jedna, koju dugo
Biju vali, kao gore.
I sred ovieh netom tmina
Čovjek se rodi, — mriet počina...

Mislio bi čovjek, da mudri i vjerni pjesnik kudi život ljudski, i da ga drži za ništa; a kad bolje prosudiš, vidiš iz ove pjesme samo to: kolika je velika tuga legla pjesniku na srce. Ta već je počeo s tužnom riečcom: *Ah!* Ovo je pravi početak:

Ah, sad imam pamet hitru:
Sve je, što sviet gleda i dvori,
Na ognju vosak, dim na vjetru,
Snieg na suncu, san o zori,
Trenuće oka, striela iz luka
Kiem potegne snažna ruka.

Ima toga još u toj pjesmi, ali je sva tuga izkazana u zadnja dva redka:

Na hipu se vrieme vrti,
Jedan hip je sve do smrti.

I dok bude svieta i vieka, najteži će biti čovjeku onaj uzdah, kad pomisli i uzdahne:

„Ah!....

Čovjek se rodi, — *mriet počima!*" ...

Dom i rod.

Hrvati, rimska vjera i „politika". Ona stvar, što se je dogodila u Rimu, još ne da svietu mirovati. Vidi se, da je papa učinio nješto veću stvar, a nije samo staro konačište pretvorio u dvore od nauke. A to nješto veće — to je ovo: Svaki rimo-katolik, ili barem svaki rimo-katolički svećenik našega jezika, bio on iz Istre, iz Dalmacije, iz Crne Gore, Hercegovine, Bosne, Sriema, ili gornje Hrvatske, — to je *Hrvat*. To sam već više puta ponovio, kad smo se razgovarali o toj stvari.

I u tom ima, hoćeš, ne ćeš, dobar komad politike. To ne treba, a i ne hasni tajiti. Spomenut ću vam njekoje stvari, a onda prosudite, komu je na korist tâ politika.

Treba držati na pameti ovo dvoje: 1.) Ima već 30 do 40 godina, a možda i više, što su se ljudi u našim zemljama, koji su grčke ili pravoslavne vjere, — počeli nazivati *Srblji:* svaki pravoslavni u nas — to je *Srbljin.* Tako su n. pr. njeki doseljeni Grci, pošto su naučili naš jezik, postali *Srblji* samo zato, što su grčko-pravoslavne vjere. Počelo se već govoriti, da ima i *srbska* vjera. Vidi se po tom, da je tu vjera stvarala Srblje, pa su tako mnogi pristali uz Srblje, koji bi možda, ili stalno bili Hrvati, da

se nije postavilo pravilo i kao njeki zakon: *Tko je pravoslavne vjere, — to je Srbljin!* — Proti ovomu diže se sada drugo pravilo: *Tko je rimokatoličke vjere, — to je Hrvat!*

2.) Ako je vriedilo pravilo, da je svaki naš čovjek Srbljin, koji je pravoslavne vjere, ipak su Srblji računali k sebi i rimo-katolike našega jezika, i to po *jeziku.* Tako već ima, kako znate, i rimo-katoličkih svećenika, koji kažu, da su *Srblji.* Ovi sad, hoće, ne će, moraju medju Hrvate barem onda, ako hoće da dodju na više nauke u Rim. Ali i bez toga se to samo po sebi razumije, da će biti malo rimo-katoličkih svećenika, koji bi htjeli biti Srblji, kad vide, što se želi u Rimu, t. j. da rimo-katolici budu Hrvati. — A ako koji naš pravoslavni, ili „turčin" hoće da bude Hrvat, — to mu ni od sada nitko ne brani.

I tako su sad Hrvati i Srblji jednaki: *Svi* naši pravoslavni — to su Srbi, a *svi* rimo-katolici — to su Hrvati; ali ako koji rimo-katolik, ili „turčin", hoće da bude Srbljin, — Srblji ne brane; i opet ako koji pravoslavni ili „turčin" hoće da bude Hrvat, — Hrvati ne brane.

Ali je najveći dio Srbalja od starine grčke (pravoslavne) vjere, a najveći dio Hrvatâ od starine je rimske vjere; pa ako koji pravoslavni hoće da bude Hrvat, istina je, Hrvati ne brane, — ali brani *srbsko*-pravoslavna crkva i većina Srbalja — sve po onom pravilu, da svaki naš pravoslavni mora biti — *Srbljin;* a ako koji naš rimo-katolik hoće da bude Srbljin, Srblji ne brane, — ali to nije pravo većini Hrvatâ, niti je to po onom novom pravilu: da svaki naš rimo-katolik ima biti *Hrvat.*

Pa gdje je tu „politika"? — Ovdje je: Kako je do sada najveći dio Srbaljâ hvalio svoje popove i pomagao im širiti i učvršćivati *srbsko*-pravoslavnu vjeru, — jer je na taj način bivalo sve to više Srbalja, tako će od sada najveći dio Hrvata hvaliti i pomagati rimo-katoličkim svećenicima u širenju i učvršćivanju rimske vjere, jer će se tako širiti i učvršćivati i hrvatska misao. Mnogi Hrvati, koji inače ne bi marili za rimsku crkvu, marit će za nju i bit će prijatelji rimskim svećenicima — radi *hrvatske narodne* stvari. A opet mnogi rimo-katolički svećenici, koji si inače ne bi mnogo trli glave za hrvatsku stvar, pazit će na hrvatsku stvar i bit će prijatelji Hrvatima, — da im vrate milo za drago.

Ovoj se „politici" ne može ništa prigovoriti. Od kad ima svieta, jedna stvar služi drugoj, jedna misao zove drugu u pomoć, jedna je drugoj pomagalo, ili, kako bi naša gospoda rekla: *sredstvo.* A za dobru i poštenu stvar smiješ se poslužiti svakim dobrim i poštenim pomagalom ili sredstvom. Zato proti ovoj politici može biti samo onaj čovjek, koji drži, ili da rimska vjera i crkva, ili da hrvatska misao — nije dobra i poštena stvar.

„Sve je to liepo, ali to je baš ono, što nas muči: Što je ovdje samo *sredstvo,* a što je glavna stvar? Je li rimska vjera i crkva glavna stvar, a hrvatska misao treba da joj služi kao pomagalo i sredstvo, — ili je hrvatska misao glavna stvar, a rimska vjera će nam samo pomagati? To ti nama reci!" — Znam, vi me ovako ne pitate, jer vi toliko ne mudrujete. Ovako pitaju mudrijaši, koji u „Domu" nabadaju svaku rieč na šilo, pak ju onda preokreću na sve strane, ne bi li me uhvatili u laži, ili ne bi li mogli reći, da palim svieću i Bogu i vragu.

Reći ću im otvoreno: Riedki su ljudi, koji bi uviek i svagda imali samo jednu i svagda jednako jaku misao. I najveći zločinac pomisli kad i kad na dušu, a najveći pravednik sagrieši na dan — veli se — sedam puta. Vidite, da čovjek visi izmedju zla i dobra, pa nagne sad na ovu, sad na onu stranu, premda je izmedju zla i dobra tolika razlika, kao što je od zemlje do neba, — kako ne bi čovjek kolebao izmedju dobra i boljega, što nije tako lako razlikovati?! — Čovjek bez prestanka snuje i misli, njemu u glavi i u duši uviek nješto titra: sad je jača ova misao, sad ona. — Tako je i u ovoj stvari: Ne samo, da je jednomu glavna stvar rimska vjera i crkva, a drugomu je glavna stvar hrvatska misao, — nego ima i takvih ljudi, kojim je danas više za hrvatsku misao, a sutra im je više za rimsku crkvu. Pa zašto ne bi jedni i drugi mogli složno raditi?! Zašto ne bi i onaj, koji visi izmedju ove dvie misli, — zašto on ne bi mogao raditi za obadvie ove stvari, kad one niesu jedna drugoj *protivne!* Razumije se: *Svagda će jedni raditi, drugi pomagati.* A i jedan isti čovjek — jedan put će raditi, drugi će put pomagati.

Tako je bilo i bit će na svietu. To vam je život to vam je i — „politika". Tko toga ne razumije, taj ne samo da ne zna, što je politika, nego taj ne zna ni što je život.

Politika.

Kupljeni izborni glasovi. I vi ste stalno čuli, da je ovaj ili onaj prodao svoj „glas", t. j. da je kod izbora zastupnika dao svoj glas onomu, tko mu je za to platio.

Toga je bilo svuda po svietu, a osobito su bili na glasu izbori u Ugarskoj: tamo se je ne samo pilo i pušilo na račun budućega zastupnika, nego se je i dobro debelo plaćalo. Napokon su i sami Madžari, koji jedini imaju u Ugarskoj rieč, — i oni su spoznali, da tako dalje ne ide. Zato su u saboru stvorili zakon, da se više kod izbora ne smiju izbornici napajati ni mititi, t. j. plaćati za glasove.

Pa što se je dogodilo? — Nedavno je razpušten ugarski sabor, pa će skoro biti novi izbori. Zastupnici idu već u svoje kotare, govore narodu i pozivlju ga opet u borbu. Ali na veliko čudo madžarske gospode — narod slabo mari za te govore: nema više gulaša ni pečenke, nema piva ni cigara, nema petačâ ni desetačâ! Tako pišu madžarske novine, i ja vjerujem, da je tako.

Ali ostavimo Madžare i Ugarsku, — premda i tamo ima na stotine tisuća Hrvatâ. Okrenimo se na ovu stranu Drave: i tu ima svašta kod izbora. I u banskoj Hrvatskoj bit će za koje vrieme opet izbori, tamo budućega proljeća. Već se sada obećaju ceste, mostovi, željeznice, — zlatne gore. Madžaroni i njihovi ljudi prikupljaju svoje, i mnogoga će uhvatiti. Uhvatit će ga i predobiti, da im pomogne . . ? . . . narod i samoga sebe! — Ali tako mora biti, tako će biti — dok narod bude u neznanju, i dok bude imao ovako mnogo *„prijateljâ"*, koji mu se nude. Jedan put bi se narod morao početi ogledavati, da sâm potraži svoje prijatelje.

Nauka i umieće. Škola i knjiga.

Občinski školski odbor ima pravo predložiti vladi *trojicu* moliteljâ, od kojih jednoga želi za učitelja, a vlada opet ima pravo

postaviti samo *jednoga* učitelja na jedno mjesto, i taj ne mora biti izmedju one predložene trojice. Školski odbor služi se svojim pravom, a vlada opet svojim pravom, — pa ipak se ljudi tuže. A što se tužite, kad je takav *zakon?* Zakon su načinili *zastupnici* s kraljem, a zastupnike ste izabrali *vi,* koji se tužite. Šutite radje, pa pamet u glavu — za druge izbore.

Ništa badava! Izdavači lista „Hrvata" u Gospiću (u Lici) nagovaraju trgovce, neka za svoje kupce nabave taj list i neka im ga diele. Dat će ga, kažu, za malu cienu: 10 komada na cielu godinu za 16 K. To je liepo, što se i lički „Hrvat" stara za narodnu prosvjetu. Samo ja držim, da nije dobro poklanjati seljaku knjigâ i novinâ, i to nije dobro s više razlogâ. Glavni je razlog to, što seljak misli ovako: Kad bi to što vriedilo, ne bi se badava davalo. Što nama gospoda daju badava? Hoće samo, da nas tim namame opet njekamo. Ne bi nam lje badava davali!

Listovi za seljake neka budu male ciene, — to je dobro, ali badava ih davati — to ne valja. Ja otvoreno kažem: Koji seljak ne će da dade *jednu forintu na godinu* za svoju prosvjetu — taj neka slobodno ne čita ništa. A da *ne može* dati, to nije istina. Ili ako je istina, — tomu već ni čitanje ne pomaže.

Hrvatski slikar Bukovac slikao je nedavno srbskoga kralja i kraljicu u njihovu dvoru. Liepo su s njim postupali, pa je bio kod njih i na objedu. Tako i treba častiti majstora.

Sviet.

Zašto su stvoreni Niemci? Oni misle, govore pišu, da su stvoreni za to — čujte — da svietom vladaju i gospoduju! Sami se zovu već *herrrnfolk,* t. j. „gospodski narod"! Svaki, koji je rodjen od otca sokter-bosoktera, taj je rodjen, da vlada i zapovieda, da gospoduje! To on čuje od otca, to on čuje na svojih skupštinah, to on čita u svojih novinah, toga mu je puna glava, — i on se tako svuda vlada. Ima i jedno veliko njemačko družtvo: „Sveza Niemaca svih i svuda" („Aldajčer ferband"). U tom družtvu mora biti svaki Niemac, pa bio on na kraj sveta: on je tu njemački „pionir", stražar, vojnik, — i svi će mu Niemci pomoći. Tako će napokon Niemci obladati cielim svietom, sve će biti „tajč" (tako se oni sami zovu). A svi drugi narodi, osobito slovjenski, pa i isti *„ruski medonja"* — sve je to stvoreno, da služi Tajč-Niemcu!

Tako su govorili ovih dana na svojoj skupštini, tako uče svoje ljude, tako se oni vežu i slažu, — a nekoji im ludi Hrvati pomažu. Ali ako naš narod k pameti dodje i ako mu se oči otvore, ne će bome njeke naše pošvabice bosoktati i zdravu gubicu kući donašati . . . Već bi bilo i vrieme.

Svaštice.

Gospoda — djeca. Ne mislim na ono, kako je stari jedan kanonik bio ravnatelj u bogoslovnoj školi, pak je mladim bogoslovom govorio: „Gospoda deca!" Smiešno mu je bilo reći samo: „gospoda", kad su to još djeca, mladići, osobito prama njemu starcu; a opet po propisu mora im reći „gospoda". — Ali, kako rekoh ne mislim to, nego ovo: Kad sam ja bio mali, pak sam čuo, da će se razlijati rieka Odra i doći čak u naše dvorište, — ja sam se veselio. Već rano u jutro skočio bih na noge i gledao, je li već došla voda, pa ako

je došla, ja brzo u veliko krušno korito, kuhaču u ruke, pa veslaj! Niesam ja znao prosuditi, koliko je ta voda načinila štete, koliki je uništila prirod.

Sjetio sam se na to, kad sam ovih dana čitao u novinah, da su se razlijale Plitvice (jezera u Lici) i počinile veliku štetu. Sve su novine to javile, a na koncu su sve dodale debelim slovima: *Pogled na slapove — krasan.*

Što ćete! Gospoda — djeca! Mnoga ne znadu, kako se kruh jede — svojim zubima.

Narodno gospodarstvo i zdravstvo.

Gospodarstvo.

Poplave su ove jeseni počinile velike štete biednomu poljodjelcu svuda, pa i kod nas, osobito oko Kupe i Save. I Krka oko Skradina (u Dalm.) načinila je štete. Silna pak kiša počinila je oko Vrlike (u Dalm.) goleme štete. U prvom velikom razgovoru pišemo, kako bi se moralo pomoći narodu u ovakvoj nesreći.

Groždje je urodilo u Istri obilno, po Dalmaciji dobro, a u Hercegovini ni za trećinu, kao lani. U banskoj Hrvatskoj još se nije pravo počelo brati (trgati).

Žetva u Talijanskoj bolja je nego prošle godine. Hvala Bogu, bit će možda koji anarhist — manje!

Obrt i trgovina.

Ciena groždju i vinu vrlo je slaba u Dalmaciji i Hercegovini: u Dalm. sto litara po 10 do 13 K, a u Herc. 16 do 20 K! U Hercegovini se prodaje najviše cielo groždje njekim podrumašima, pa se naš sviet vrlo tuži na te podrumaše (koji su ponajviše grčkoga zakona). Složite se, ljudi, pa načinite svoj zadružni podrum!

Kamenoga ugljena opet se našlo kod nas, i to u Krašiću, gdje je dosta dobar, i u Slapnici kod Žumberka, gdje je izvrstan, ali ga ima malo. (Krašić i Žumberak nalaze se u okolici karlovačkoj.)

Žigice u Turskoj bit će od sada monopol, t. j. samo država će ih smjeti praviti i prodavati. Pravit će ih za pravo židov Goldberger, koji je to pravo kupio za 5 milijuna K, i još će davati nješto sultanu od čistoga dobitka.

Promet.

Dvie nove željeznice otvorit će se ovoga mjeseca u banskoj Hrvatskoj, i to od Rume u Klenak (uz srbsku granicu) i od Vinkovaca do Županje (do bosanske granice).

Priekop (kanal) od Vukovara do Šamca stajat će 24 milijuna K. Taj će priekop spojiti Dunav sa Savom, a možda poslie i s morem.

Cesta od Grubišnoga Polja do Virovitice vrlo je slaba, kako se odanle tuže.

Jadna Liko, što si dočekala! To, da su ti uzeli i deližancu, mjesto da ti dadu željeznicu. Tko bude htio od sada iz Ogulina u Gospić, neka pripravi 30 do 40 K za kola (to je daleko do 200 km, ili do tri dana hoda), a do sad si se mogao povezti poštarskim kolima (to je tâ „deližanca") za 8 K. Tu novu odredbu učinio je dakako hrvatsko-ugarski ministar (Madžari kažu: „madžarski" ministar) g. Hegeduš, jer on ima u rukama sav promet u banskoj Hrvatskoj.

Razne bilježke.

Osiguravajuća zadruga „Croatia". (Reci: „Kroacija", što znači „Hrvatska". Ali naša gospoda idu uviek na stranu i vole tudje ime, nego svoje. Seljak ne samo da ne zna pročitati „Croatia", nego mnogi ne zna pravo ni izgovoriti, kad mu i kažeš. Tako je jedan meni rekao, da je osiguran kod „Krbacije". Što ćemo!) Ova zadruga poslovat će sada i kod onih Hrvatâ, koji su pod bečkom vladom, pa će imati svoga zastupnika u Puli, a bit će to „Domov" prijatelj, čestiti g. L. Križ.

Što je nova doma i po svietu?

Najnovije.

Mak Kinlej, predsjednik Sjedinjenih država američkih, kojega je nedavno nastrielio anarhista Čolgoš, — ipak je umro (14. rujna), premda mu je iz početka dobro bilo. Kažu, da je kuglja bila otrovana. — Izbor novoga predsjednika drži se svake četvrte godine, a ako predsjednik prije umre, vlada mjesto njega podpredsjednik. Tako sad vlada mjesto Mak Kinleja podpredsjednik *Roosveldt.*

Ruski car, pošto se je bio sastao s njemačkim cesarom Vilimom, bio je 18. o. mj. u Franceskoj (ali ne u Parizu). S njemačkim cesarom sastao se ruski car na moru, na parobrodu. Kažu da je to bilo zato, što njemački cesar nije mogao uzeti na sebe odgovornost za carev život: bojao se anarhistâ.

Talijanski sudac, koji je imao suditi onim nasilnikom, koji su provalili u naš hrvatski zbor u Rimu, — odriešio je nasilnike, i to je ovako razložio: Istina je, obtuženici su načinili silu, ali je vlada postavila u kuću svoga povjerenika (komisara), i tako je stvar gotova, i nikomu ništa! Zakoniti ravnatelj zbora (hrvatski svećenik dr. Pazman) neka sad pozove pred sud vladina povjerenika, pa taj neka kaže, zašto je postavljen. Onda ćemo se razgovarati. — Učeni pravnici, a i zdrava pamet kaže, da je sve ovo samo komedija! Ta nasilnici su krivi, što je vlada postavila povjerenika. Treba dakle izreći osudu, da su nasilnici krivi, i vladin povjerenik nema tu više posla, a našega ravnatelja ima sud uvesti u svoje vladanje, od kud je bio silom izbačen. — Najnovije viesti kažu, da će se stvar dobro svršiti. Ja u to malo vjerujem. Ako i bude što, težko će biti onako, kako je zamišljeno. Mislilo se: Rim je daleko od Pešte i Beča, tamo nam ne će moći smetati. Pa eto! Ja i opet velim: Čovjek je najjači na svom pragu t. j. doma. Ako može u Beču biti takav zbor (zove se *„Augustineum"*), zašto ne bi mogao biti *u Zagrebu,* i to za *sve* hrvatske biskupije? — Zato, što mi mali toga — ne znamo.

Po hrvatskoj zemlji.

Hrvatski sabor u Zagrebu sasat će se pod kraj listopada, i to zadnji put prije novih izbora.

Madžari nas hoće da ostave i puste u miru, ako je vjerovati onomu, što pišu jedne njihove novine. Malo ih je uzbunilo, što su se Hrvati digli na obranu svoga jedinstva. Vide Madžari bolje nego mi, što će biti, kad se mi složimo. Zato već sada pišu: „Ako Hrvati hoće natrag staro svoje kraljevstvo, neka im bude! Neka nam samo povrate „tri madžarske županije“ (t. j. virovitičku, sriemsku i požešku), pa neka idu do...!“ Brus!

Iz Istre. Istarski sabor bio se u Kopru sastao 14. o. mj., a zaključen je 21. o. mj. Naši su tamo u manjini, pa ne samo da ne mogu ništa, nego ih još talijanski prostaci grde sa saborskoga gledališta. A i po cieloj Istri gospodare Talijani po volji, a bečkoj je vladi to pravo.

Po slovjenskom svietu.

I Slovenci imaju svoje liberalce i klerikalce. Nedavno su bili izbori, pa su liberalci nješto izgubili.

Srbija je u velikoj neprilici. Bojati se je, da mladi kralj ne će imati poroda, a što onda? Čulo se je, da će kralj kraljičina brata, njekoga Nikodema Lunjevicu, proglasiti za nasljednika. Drugi govore za 13-godišnjega Karagjorgjevića, koji je u Ruskoj u školi.

Razne viesti.

Biskup tršćanski Andr. Šterk umro je 17. o. mj. Bio je Hrvat i pravedan i dobar čovjek. Pokoj mu duši!

U Allegheniju u Americi posvećena je s velikom slavom 8. o. mj. hrvatska katolička crkva sv. Nikole.

Papa je slab, kako pišu novine. Mora se dobro čuvati.

Grofica Lonjajica (njekadašnja princeza Štefanija) skoro će roditi.

Buri su prvi svietu pokazali, da se Englezke ne treba bojati: oni se još drže, premda Englezi proti njima rade gore, nego najgori divljaci. Englezi su do sad potrošili na rat proti Burom do 5 *milijarda* (t. j. pet tisuća milijuna) K!

☛ Najugodnije se čitaju one novine, koje čovjek plaća. Ako je to istina, mnogim „Domovim“ predplatnikom presieda, kad ga čitaju. Tako je i pravo!

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka)

DOM

Uredničtvo i uprava: Jurjevska ul. 28 Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☛ Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 19. | U Zagrebu, u petak, 11. listopada 1901. | God. 2.

Daklem bi se smjelo i krasti!

U Beču se tiskaju i dva puta na dan izdaju već malo ne 40 godina velike njemačke novine, kojim bi se hrvatski reklo „Nova slobodna preša“, ili njemački „Noe fraje prese“. Slobodna „preša“ — to vam je slobodni tisak, slobodno tiskanje. I zbilja — u te novine pišu „slobodnjaci“ (liberalci), židovi i prijatelji židovâ. To su prve njemačke novine pod vladom bečkoga cesara. Čuo sam negdje, da imaju preko pedeset tisuća predplatnikâ! U te novine pišu ne samo židovi, nego i njihovi prijatelji, kako rekoh, i to ne pišu tu kakve šuške, nego i velika gospoda, n. pr. dvorski savjetnici. Nije čudo, što se do tih novina puno drži, i što se svuda po svietu čitaju. U Zagrebu n. pr. nema kavane bez „Nove slobodne preše“, premda su te novine još jedan put skuplje od drugih velikih novina.

Znam ja, vi se mnogo ne starate za to, kakve se novine izdaju u Beču, ili gdje drugdje. Imate vi i druge brige. Ali ljudi moji, da vam nješto kažem! Beč je nas Hrvate za vrat držao već onda, kad se još nije ni znalo za kakvu željeznicu i brzojav. A danas, gdje mogu za 12 sati doći iz Beča u Zagreb puna kola svačega, zla i dobra (samo što je dobra svuda malo!), danas je upravo potrebno, da i neškolovani čovjek znade, što ima po svietu, i što ga odakle može stići. Još više: neškolovani čovjek, poljodjelac i radnik, on bi se još više morao za to starati. Zašto? Zato, što oni, koji k nama iz svieta dolaze, oni najviše paze i vrebaju, kako bi što dobili od neškolovana prostaka. To vi znate, kao i ja, i još bolje od mene. Znate, da

je najlakše oguliti i oderati neuku sirotu, koja se ne zna ogledati po svietu, koja ne zna, pod kakvim se dračem guja najviše voli sakrivati.

Ali niesam danas nakanio, da vam tim punim uši i zadajem brige. Obećao sam vam nješto, kao da bi se već smjelo i krasti, pa ćemo sad o tom.

„Bože sačuvaj, da bismo se dali na takav posao!“ — Znam, tako mislite i kažete vi i ja, — ali ne misli tako ona „Slobodna preša“, — t. j. ne ona, nego njezini ljudi. Čujte samo, pa se onda čudite, kamo to ide sviet, i kamo nas vode onakvi ljudi, kakvi su oko one „Slobodne preše“.

„Ne vode oni nas“, — mislite. A ja vam velim: Vode nas. Oni vode veliku rieč, može se reći: prvu rieč. Što oni pišu, to je i za mnoge naše ljude — novo sveto pismo! Malo ima ljudî, koji nješto mogu, i koji se drže, da nješto znadu, — malo ima takvih ljudi, koji bi prigovarali onomu, što piše ona „Slobodna preša“. Mnogi naši ljudi, koji vode narod, — i oni su „slobodnjaci“, „liberalci“, a rekao sam vam, da je ona „Slobodna preša“ — ona je vodja tih slobodnjaka.

Lani smo se jedan put razgovarali, što su to, i kakvi su to tî slobodnjaci ili liberalci. Vi, koji nieste čitali onoga razgovora, vi ćete sad vidjeti, kakvi su.

Čujte prije svega pripoviest: Nedavno bila u Beču na sudu jedna gospoja. Bila je udovica. Pokojni joj muž bio je visoki častnik (oficir), i to obrstlajtnant. Ostavio je nju i petero djece. Jedan je sin bio već i sam častnik, jedna kći odrasla, a ono ostalo troje — ne znam, je li još bilo ludo i nejako, ili se već podiglo na noge, — ne kažu novine. Tužili tu gospoju udovicu, nju i sina joj, i onu odraslu kćer, da je sve troje u družtvu — ukralo njekakve dvie slike, ukralo i prodalo. Po cieloj pripoviesti se vidi, da su slike bile mnogo vriedne, ali se ne kaže koliko. Sud je osudio mater i sina, a kćer je pustio.

I to vam je pripoviest.

„Pa što onda veliš, da bi se smjelo i krasti! Vidiš, sud je eto odsudio tate, kako i treba.“

Jest, i čast sudu, koji je učinio, kako treba po zakonu! Ali sada istom dolazi pripoviest!

One novine, ona „Nova slobodna preša“ piše i jadikuje, što je sud odsudio gospoju! Piše, da bi drugi sud, tamo negdje u Englezkoj i Francezkoj, — tamo bi sud pustio i mater i sina, kako je i bečki sud pustio kćer.

Kad sam ja to u toj „Preši“ pročitao prvi put, niesam vjerovao svojim očima. Čitam po drugi put. Vidim: priznaje i „Preša“, da je gospoja ukrala, ne kaže da nije. Priznaje i više: Piše, da je gospoja dobila za sliku novaca, da si je nješto pokrpila svoje potrebоće, a što je novaca ostalo, s tim je pošla na zabavu, na „vetruvanje“, — kako kažu naši ljudi, t. j. na konjsku utrku. Znate, imade običaj kod gospode, da se diče, ako tko ima brza konja, pa za to priredjuju velike utrke: koji će konj prije stići do cilja. To je uza to za mnogu gospodu i zabava. Znadu na tu zabavu pozvati i seljake s njihovim konjima, samo što se seljaci ne pare s gospodom, nego medju sobom naganjaju, pa komu je do smieha, ima se tu čemu i nasmijati. Onda tu dolaze i druga gospoda, da gledaju, pa i još nješto: da se klade. „Hajde za okladu, da će Zelenko prestići bedeviju Šantu!“ I klade se često za dosta velike novce. Tako je došla na tu zabavu i naša gospoja s onim novcima, i ona se je kladila. „Preša“ ne kaže, je li dobila, ili izgubila, ali svejedno. Igrala se tamo ukradenim novcem, to priznaje i „Preša“. I piše: drugi bi ju sud pustio! I prigovara državnom odvjetniku, koji se nije ni onda smilovao, kad je gospoja na sudu počela plakati, nego se je još na nju njekako okosio: što se — kaže — cmizdriš! Državni je odvjetnik prekoračio zakon i nije smio gospoji tako prigovoriti, — kaže „Preša“ i prigovara dalje, a brani gospoju.

Ovo, kako ju brani, to sam pročitao i treći put. Rekoh sam sebi: Čovječe, to je vriedno zapamtiti. Ne dao ti Bog neprilike, da bi se morao pred sudom braniti od očite kradje, — ali — dobro je sve znati.

Ali badava! Čitao sam tri puta i još poslie pogledavao njeke rieči, da ih bolje uturim u glavu, — ne ide mi nikako pravo u glavu. Istina, njemačke su rieči, ali ipak!

Najviše mi je žao, što evo ni vama ne ću znati kazati onako fino, kako treba braniti tata. Ali ću vam ipak kazati njekako, pa i ne bilo baš fino.

„Preša“ piše: Obtužena i osudjena radi kradje gospoja bila je udovica visokoga častnika. Dok joj je muž bio u životu, živjelo se fino i gospodski, kako to već stalež donaša, i kako to sviet očekuje i traži. I ako ne živiš tako, kako ti sviet propisuje: t. j. ako nemaš finoga stana (kvartira) i prema tomu skupoga pokućstva, pa onda odjeće, i ako ne ideš u kazalište, na zabave i na „vetruvanje“, — odmah te sviet poprieko

gleda. Tako se je naučila živjeti i naša gospoja, — jer tu nema pardona: moraš tako! To, što čovjek mora radi svieta — to je jače, nego ikakav zakon! — Kad je muž umro, dobila je udovica mirovinu (penziju) od 1070 (tisuću i sedamdeset) kruna. A može li šestero ljudi s tim ikako živjeti, a kamo li onako, kako je bila naučna gospoja obrstlajtnantica? Ne može. Je li zato čudo, što je gospoja počela najprije praviti dugove, a kad nitko više nije dao, onda je počela kojekako varati, napokon se je dala prosto na tatbinu! Ima li gdje na svietu tako krvoločan čovjek, koji bi tu rekao: Zašto se gospoja nije protegnula po pokrivalu? — Ne tako, gospodo moja — završuje „Preša" — nego dajte častničkim udovicama veću mirovinu, pa onda ne će krasti!

I još je tu „Preša" koješta nadrobila i zamrsila, što mi se ne će miešati. Dosta je i ovo, da se vidi, kakvi su tî liberali.

Prosudite u kratko: Znate, da seljaci obslužavaju ili trače svoje svatove (svatbu) i karmine na svoj način, — onako, kako su to obslužavali i njihovi djedovi i pradjedovi od zemana. Dok su seljacima vladali i zapoviedali grofovi i popovi, koji su „proti svakoj slobodi" — kako kažu liberalci — nikomu nije palo na pamet, da seljaku brani obslužavati svatbu po volji. Danas, kad vladaju i zapoviedaju po svietu liberalci, — danas znadu i žandari doći u svatove, ako se previše i predugo gosti i časti. Treba paziti, da seljaci previše ne troše! — A što onda, ako plaćena gospoda previše troše? — Onda treba povisiti i povećati plaće! Nijednoj vladi ne pada na pamet, da izdade naredbu: koliko se dana smiju slaviti gospodski svatovi, i koliko se smije potrošiti. A ipak seljak u svojim svatovima troši samo ono, što je sâm svojim rukama priradio.

Znam ja, a znate i vi predobro, da mnogi ljudi previše i u ludo troše u svatovima. Ali sad se za to ne pita. Sad se pita samo za to: Jesmo li zbilja pred zakonom svi jednaki? Ako jesmo — onda treba po tom i raditi i postupati.

Ali vratimo se k onoj gospoji. Kad ona gospoja i ne bi bila mogla živjeti od svoje mirovine, sramota bi bila, kad bi se našle novine, koje bi branile očitu kradju. A kad tako pišu ugledne i ozbiljne novine, nije težko pomisliti, da se s njima i u tom slažu i oni mnogi ugledni i odlični ljudi, koji pišu u te novine. A onda nije čudo, da mnogi siromah videći sve to izgubi ne samo vjeru u ljude i njihovu pravicu, nego izgubi i

vjeru u Boga i u sve. Pa kad se onda dogodi kakva strahota, onda velike novine pitaju: Od kuda to?

Ali nije istina, da ona udovica ne bi mogla živjeti od svoje mirovine. Jedan sin je bio častnik, imao je dakle svoj kruh. Jedna je kći bila odrasla, pa uz malu materinu pomoć ne bi zacielo propala, da joj se je htjelo okrenuti u svietu. Ostalo bi još troje djece. A ja poznam jednu udovicu, koja je ostala s troje djece, pa nije imala mirovine preko tisuću kruna, nego nije imala ni pol toliko, — pa nije varala ni krala, i djecu je u poštenju na noge podigla. A ne treba zaboraviti ni to, da upravo za častničke sirote ima dosta liepih zakloništa, tako da je sve ono, što je „Preša" izciedila — to je bistra laž, pa je ona gospoja udovica ne samo morala, nego i mogla ostati poštena. Ali budu li ovako novine pisale, bit će sve to više finih tatica, pa neka se plaće i mirovine slobodno dvostruko i trostruko povećaju. Znate, da je bilo i bit će svieta, koji ne troši toliko, koliko zbilja treba, neko toliko, — koliko ima, i što više ima, to mu više treba, pa nikad dosta.

Htio sam vam još kazati, zašto sam ovo napisao, ali ne ću. Ako sami ne vidite, doznat ćete u kojem drugom razgovoru onako uz put.

Hrvatski i ugarski »zajednički« poslovi.

Premda sam vam već više puta kazao, neće biti na štetu, ako i opet ponovim ovo: Mi smo Hrvati raztepeni, nemamo jedne svoje vlade. Jedina naša vlada, koja bi nješto mogla, to je vlada u Zagrebu. I premdâ se ta vlada zove: kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska vlada, nema vlasti nad Dalmacijom, nego samo nad kraljevinom banskom Hrvatskom, t. j. nad „Hrvatskom i Slavonijom".

I za ovu bansku Hrvatsku napisao sam već mnogu rieč u „Domu". Napisao sam: da dobar komad hrvatske zemlje od Drave do mora nikad nije bio u tudjoj vlasti: ni u turskoj, ni u madžarskoj, ni u talijanskoj, ni u njemačkoj. Na tom komadu vlada i zapovieda ban već preko tisuću godina; na tom komadu narod zna do dana današnjega, da je Hrvat i samo Hrvat. Taj je komad ostatak staroga i junačkoga kraljevstva hrvatskoga, on se i do danas zove samo Hrvatska. Kad je

Turčinu odzvonilo, sjedinio se s tim komadom opet onaj komad medju dolnjom Savom i Dravom, t. j. „Slavonija“. Oko ovoga komada i naroda na njem imao bi se okupiti i sabrati i ostali hrvatski narod, a najprije Dalmacija. Jednom riečju: ovaj komad hrvatske zemlje, ovaj dio našega naroda — to je, to bi imala biti naša matica, kako sam vam to već jedan put razložio.

Ali eto neprilike! — Ova naša matica, ova banska Hrvatska svezala se je pred 33 godine opet s Ugarskom, pogodila se s Ugarskom i načinila onu glasovitu nagodbu. Po toj nagodbi, t. j. po tom zakonu niti je „dalmatinsko-hrvatsko-slavonski“ sabor, niti je kr. „dalm.-hrv.-slav.“ vlada u Zagrebu podpuni gospodar u toj našoj matici, nego je gospodstvo i vlada nad banskom Hrvatskom podieljeno, t. j. u njekih stvarih gospodar je sabor i vlada zagrebačka, a u drugih stvari gospodar je sabor i vlada peštanska. A znate, kako je svagdje, gdje su dva gospodara, i da je težko dvama gospodarima služiti.

Ali prije nego što rečem koju rieč više, moram vas opet i opet opomenuti: Proti ovoj svezi kraljevine hrvatsko-slavonske s kraljevinom Ugarskom — ne smije se razdraživati na preziranje i mržnju, pak to meni nije ni na kraj pameti. Nije mi to na kraj pameti već zato, što bi se činio krivcem zločinstva smetanja javnoga mira, a kazan je za takvo zločinstvo težka tamnica od jedne godine do pet godina! To bi liepo bilo, kad bi svatko i tkogod smio po volji govoriti i buniti ljude proti zakonu, i to proti ovakvomu prvomu zakonu, kao što je ova nagodba, koja kraljevinu našu hrvatsko-slavonsku veže s kraljevinom Ugarskom! Naprotiv: svi moramo gledati i — kako ono zakon kaže — nastojati, ne na preziranje i mržnju proti zakonu razdraživati, nego na poštovanje i ljubav prema zakonu nagovarati i poticati. I vjerujte meni, drugačije bi bilo, kad bi svi i svatko zakon poštovao i obdržavao ga!

Ja ću vam zato spomenuti samo jednu stvar, pa onda sudite.

Ima ljudi, koji se — i ako ne razdražuju na preziranje i mržnju proti onoj spomenutoj svezi našoj — koji se, rekoh, ipak tuže ovako: A što onda, ako ugarska vlada u Pešti ne obdržava zakona u Hrvatskoj i Slavoniji? Tko će ju prisiliti?

Na to se mora odgovoriti ovako: Tu o sili ne može i ne smije biti govora, ni s ove, ni s one strane. Čujte, što o tom kaže sâm zakon!

Ali prije čujte i zapamtite ovo: U banskoj Hrvatskoj razpisuju se i utjeruju porezi, takse i t. d., kao i drugdje; tu se grade pošte, brzojavi i željeznice, i tu ima kod pošte i željeznice svakakvih posala i za sve te posle tu su službenici. Ali pazite: Upravo kod ovih poslova, t. j. kod svega, što spada na porez, na pošte i željeznice, — tu nemaju ljudi od zagrebačke vlade nikakvoga posla, nego sve te posle (i još njekoje druge) vodi ona vlada u Pešti i postavlja za to svoje ljude, svoje „organe“. Zato se ona vlada i zove „zajednička“ vlada, premda stoluje u Pešti, a nije odgovorna ni malo zagrebačkomu saboru, nego onomu saboru u Pešti. U tom saboru u Pešti medju 413 Ugara ima i 40 Hrvatâ, pa se zato i taj sabor zove „zajednički hrvatsko-ugarski“ sabor.

„Dakle ako zajednička vlada ne bi u Hrvatskoj radila po zakonu, neka ju onih 40 hrvatskih zastupnika pozove tamo pred onim zajedničkim saborom na odgovornost, kad je ona odgovorna samo onomu saboru! Tu se mi Hrvati možemo braniti.“

Dobro mislite. Ali su naši otci još bolje i pametnije mislili. Oni su znali, da će u onom zajedničkom saboru u Pešti sjedjeti 413 ljudi, koji ne će biti, i koji zbilja niesu Hrvati, nego Ugri, i to gotovo sami Madžari; otci su naši znali, da naših četrdeset Hrvata, pa bili oni još takvi junaci na rieči i pameti, — da oni ne bi mogli ništa proti volji onih 413 Ugro-Madžara; otci su naši znali po tom, da zajednički sabor ne će nikad prigovoriti onomu, što će zajednička vlada raditi u Hrvatskoj, i da je ne će nikad za to zvati na odgovornost. Sve su to znali naši otci, pa su zato smišljali drugi način, kako bi onoj zajedničkoj vladi dali drugoga pazitelja za njezine posle u našoj domovini.

Pa što su učinili? Metnuli su u zakon to, da se je zajednička ili „središnja“ on vlada morala obvezati ovako:

„§ 45. Središnja vlada nastojat će, da u obsegu kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije **sporazumno** postupa sa autonomnom vladom istih kraljevina“.

Razložit ćemo ovo: „Središnja vlada“ — to je ona vlada u Pešti, u kojoj su sami Madžari, a gospodar je toj vladi onaj sabor u Pešti, u kojem su opet gotovo sami Madžari, njih 413, i samo 40 Hrvata. Ova vlada ima pravo obavljati njeke posle i

u Hrvatskoj i davati za tê posle zapoviedi i propise. Ali što kaže zakon? — Kaže da ova vlada ne može u Hrvatskoj raditi po svojoj volji nego **sporazumno** s autonomnom dalm.-hrvatsko-slav. vladom. A koja je to vlada? — To je ona vlada u Zagrebu. — A što je to: „sporazumno postupati“? — To znači ovo: Ako središnja vlada u Pešti hoće da što odredi u Hrvatskoj i za Hrvate, ima se prije sporazumjeti s vladom u Zagrebu, ima ju upitati, što ona misli, t. j. što misle oni Hrvati, koji u Zagrebu imadu vladu u rukama.

„E, ako je tako — a ima biti tako, kad tako kaže zakon — što se onda tuže njeki ljudi na Madžare i na „madžarsku“ vladu? Po zakonu ne mogu Madžari u Hrvatskoj ništa, t. j. središnja vlada ne može ništa, ako na to ne privoli domaća („autonomna“) hrvatska vlada u Zagrebu. Što su tu krivi „Madžari“?“

Tako pitate, i ne pitate krivo. I ako bi vam tko odgovorio, da domaća vlada pušta sve „Madžarima“ na volju, vi biste mu znali odgovoriti ovako: Ako to čini domaća vlada, neka ju zove na odgovornost domaći sabor zagrebački, jer je domaća vlada po zakonu odgovorna domaćemu saboru, u kojem su sami Hrvati, domaći ljudi, t. j. zastupnici, koje je u sabor poslao narod.

Eto, sad znate i to. Njeki ljudi govore, da hrvatska vlada i hrvatski sabor u Zagrebu ne može ništa kod pošte, kod željeznice i t. d., jer su to „zajednički“ poslovi. A sad vidite, da može. Sad vidite, da nama ne treba preziranja ni mržnje proti ničemu i nikomu, nego nam treba takvih narodnih zastupnika, koji znadu, što je nama krivo, pa koji bi htjeli raditi, da se krivica popravi. Zato oni i jesu tu, zato se i izabiru.

Borba medju »staležima«.

Možda svi ne znate, što je stalež. Vidite: seljaci su svoj stalež; radnici, koji rade kod majstora u kakvom zanatu ili obrtu, ili u tvornici (fabrici), oni su opet svoj stalež; činovnici su svoj stalež; vojnici su svoj stalež; bogataši, koji žive samo od kapitala, oni su svoj stalež (ili bolje: oni su svoj „sjedež“, jer oni malo stoje, nego više sjede). A čuje se još za književnički i umjetnički stalež, a to su pisci, pa slikari i kipari.

Prije sto godina, a kod nas još prije 50—60 godina nije čovjek imao nikakvoga prava, ako nije pripadao kojemu staležu. Vi možda mislite, da takvoga čovjeka nije ni bilo nigdje i nikada, koji ne bi spadao u bilo koji stalež. Imate pravo, ali ne znate, što ću vam reći, a to je ovo:

U ono staro vrieme računala su se samo dva, a malo poslie samo tri staleža: stalež plemićki, stalež svećenički i stalež gradjanski. Svaki ovaj stalež imao je svoje pravice, i samo ovi staleži imali su njekakve pravice. Drugi se niesu ni računali, pa bili oni u kakvom ti drago tobože staležu, — to nije bio nikakav stalež, jer se nikakav drugi stalež nije pripoznavao. Nijedan čovjek, koji nije bio plemić, ili svećenik, ili pravi rodjeni ili pripoznati gradjanin (purgar), — taj nije imao nikakvoga drugoga prava, nego: živjeti, raditi i uzdržavati svoga gospodara. A gospodar mu je bio plemić ili svećenik, a gradovi su bili slobodni, — pa se još i danas tako zovu.

Vi se možda čudite, kako je to moglo nastati i dalje trajati. Razložit ću vam to u kratko:

Pomislimo si ovako: Jedan narod živi stotine i stotine godina u miru i po volji. Tu ima ljudi bogatijih i siromašnijih, tu ima trgovaca, zanatnikâ i poljodjelaca, pa i svećenikâ. Svatko ima svoj imetak i svoje pravice po starom običaju: trgovac i zanatnik znade, kamo smije na sajam, svećenik znade, koliko mu po običaju moraju davati njegovi ljudi i t. d. Na jedan put dobije taj narod novoga kralja-gospodara. Taj kralj-gospodar može sad učiniti dvoje: Ili će ostaviti sve stare pravice i običaje u miru, ili će odrediti ovako: Ja sam jedini gospodar svemu i svakomu. Nitko nema nikakvoga prava, nego samo onaj, komu to ja dadem.

Što će sad biti? Ili će se narod dići na takvoga kralja, pa će ostati u staroj slobodi, ili će se pokoriti i pokloniti. Ako se pokore i poklone, — onda će ići jedan po jedan pred kralja, neka im dade slobodu, da ne budu nikomu pokorni, nego kralju. I kralj će im dati — ako su oni njemu kakvu službu učinili — i to će biti plemići. To je prvi stalež.

Svećenici su od starine u svakoj zemlji imali osobite svoje pravice, i to zato, što su to bili obično najrazumniji i najprosvićeniji ljudi. A osobito su bili učeni i prosvićeni rimski svećenici. To je drugi stalež.

A kako su gradovi dobili slobodu? — To je malo zapletenije, ali ipak u kratko čujte: Poljodjelca je bilo u svakom na-

rodu i svagda dosta. Ali manje je bilo trgovaca i zanatnika. Za trgovinu i za zanat treba da bude čovjek spretan i pametan, a takvih je ljudi manje. Osobito je u ono nesigurno i razbojničko vrieme trebalo za daleku trgovinu po svietu pametnih i kuražnih ljudi. A znate, da do pameti i kuraže lakše dodje nemiran duh, koji ide po svietu, koji se ne boji svieta. Jednom riečju: tudjinci su bili od starine najbolji trgovci. A kralj i njegovi plemići bili su pohlepni za liepom robom iz tudjega svieta, a trebalo im je i novaca, — a jedno i drugo dobije se u trgovca. I tako su trgovci znali i mogli sebi izhoditi od kralja slobodu: da ne budu pokorni ni podložni nikomu, nikakvomu plemiću, nego samomu kralju. Tak su nastali „slobodni kraljevski gradovi", u kojima su se prikupljali i razni zanatnici. Kako gospoda od starine vole tudju robu, nego svoju, razumije se, da su i zanatnici bili ponajviše tudjinci. Tako su i u njekih hrvatskih gradovih u prvo vrieme bili ponajviše tudjinci. I to vam je eto treći stalež, gradjani. Oni su imali poglavito to pravo, da su si sami izabirali svoje sudce, pa da su slobodno išli na sajmove i. t. d.

To su ta tri staleža, — a sve drugo nije bilo nikakav stalež, pa nije imalo ni nikakvoga prava.

Ali ja sam — mislite — daleko zasegnuo. Ništa zato. Doći ćemo mi već onamo, kamo smo nakanili.

Mali razgovori.

Mali razgovor s prijateljima.

Skoro će se navršiti i druga godina, što ovaj listić izlazi i polazi u hrvatski narod. Htio bih zato, da se s njegovim prijateljima malo od srca i za istinu porazgovorim.

Kad se kod nas počne izdavati kakav list, osobito za narod, onda se vidi ovo: ili se sâm bez prestanka hvali, ili nadje i još koga, tko ga hvali. Najprije se piše, da će taj novi list biti gotov „spas naroda", samo treba, da se nadje dosta predplatnikâ. Zato se u svakom broju barem na tri mjesta zove, uzdiše, jauče: Dajte, ljudi, „jednomišljenici", „rodoljubi", dajte, širite naš list! Vidite, da se imamo boriti sa silnim poteškoćama, vidite, da se mi „žrtvujemo", t. j. da mi stradamo i patimo, samo da narod spasimo. — I toliko se tu jauče, zove, dozivlje, bode, tura, goni: Hodi amo, ne varaj se tamo! Zašto sami za sebe ne marite?!

A što vam se dogadja? Gdjekoji se zbilja pred takvim plačem i jaukom uplaši, pak i ne misleći na ništa drugo, nego samo na to, da je to „za narod", da je sramota ne mariti sam za sebe, da se onomu čovjeku mora zbilja pomoći, koji taj list izdaje, pa strada, pak „da se ne bude moglo i meni prigovoriti", predplati se na list, — ali ga ni ne čita. A što će i čitati! On zna, da u njem nema gotovo ništa drugo, nego se sveudilj jošte zovu i dozivlju ljudi: „Dajte, hodite, pomozite, skupite se, ljudi, drugovi, prijatelji! Oh, ne idete, nema vas! A neprijatelji su i protivnici blizu, jačaju, priete, groze se, — propast je blizu. Pa i neka! I niesmo za drugo, nego da propadnemo, kad sami za sebe ne marimo." I onda svirši učeno latinski: *„Perditio tua ex* (reci: eks) te *Izrael!"*, t. j. „Propast tvoja od tebe, Izraele!", ili: „Židove, sâm si sebi kriv, što si bankrotirao!" Za kratko vrieme list prestane izlaziti, a da naroda nije spasio.

Bilo bi slabo svjedočanstvo za našu pamet, kad se ne bismo iz ovoga što naučili.

Prvi nam je iz ovoga nauk ovo: Nema više od toga ništa, da bi se listovi držali i knjige kupovale samo *„iz rodoljublja"* i samo zato, da se njetko ili nješto *„podupre"*. Ne tako, to ništa ne hasni, jer se takvi listovi i takve knjige ne čitaju. Pravu korist donašaju knjige i novine samo onda, **ako ih ljudi i čitaju.** A čitat će ljudi onda, ako u listu ne budu samo pozivi, dozivanje i jaukanje, jer to napokon dosadi i onomu, koji zbilja mari za dobru stvar. Daj čovjeku nješto takvo za čitanje, što bude sbilja rado čitao; nješto takvo, čim će se malo *umiriti*, tako da će početi *misliti*. Nemoj ga bez prestanka zvati i potezati za rukav: hodi simo, ne idi tamo! Daj mu mira, neka malo proštudira! Nemoj ga dan na dan plašiti, da će i on i cieli sviet propasti, ako već sutra ne budemo svi u jednom kolu.

Ali su njeki naši ljudi neuztrpljivi, kao djeca. Vide nješto i čuju nješto, kako se po drugom svietu radi, pa bi htjeli, da i mi to uradimo za jedan dan. Ne tako! Budimo uztrpljivi i s malim zadovoljni, pak radimo, da budemo više imali. I to nam je drugi nauk.

Ovako sam ja mislio, da treba raditi i postupati i s „Domom". I hvala Bogu, ne mogu se potužiti, da naši ljudi ne bi toga razumjeli. *Tko „Dom" drži, taj ga i čita,* koliko ja znam, — i to je glavna i prva stvar. „Domu" ne treba predplatnikâ, koji bi ga samo „podupirali". Što se mora podupirati, to će prije ili poslie pasti i srušiti se.

Ali jedno treba i „Domu", a to je ovo: *„Za što ne znaš, za to i ne pitaš"*, kaže jedna rieč. I to je istina. Tako mnogi ne znaju za „Dom", pa za nj i ne pitaju. A kad saznadu, i kad im se dopane, onda znadu prigovoriti: „Pak zašto mi niste pošiljali!" — Tu bi prijatelji „Domovi" mogli mnogo pomoći. Ne treba tu velike buke, ni strahovitoga nagovaranja i narivavanja, nego onako čisto po istini kazati prijatelju i znancu. A za kišovita dana mogao bi dobar prijatelj napisati i tri, četiri pisamca udaljenijim svojim prijateljima i upozoriti ih. Osobito sada prema koncu godine bilo bi to vrlo zgodno i potrebno.

A što sam još htio reći našim seljakom, pak onda jednu rieč o tom, kako se „Dom" nemarno plaća, to ostavljam za drugi put.

Ali bi mi bilo mnogo milije, kad ove druge stvari ne bi drugi put trebalo ni spominjati.

Život.

Mužka i ženska djeca. Pred 2—3 godine bio se javio iz Beča njeki liečnik i profesor u sveučilištu Šenk, da je, kaže, pronašao način, kako roditelji mogu po volji odrediti, da im se rodi mužko, žensko diete. Razumije se, da su mu iz cieloga svieta dolazila pisma i pitanja, jer ima ljudî, koji bi dali tisuće i tisuće za sina. Bilo je u razgovoru o toj stvari i dosta komedije i smieha. Drugi pak profesori, drugovi Šenkovi, — oni su držali, da je Šenk ili luda, ili špekulant i varalica, koji ne zasužuje, da se zove učenjak. Napokon su izposlovali, da mu je vlada uzela službu u sveučilištu. I tako je ta komedija zaspala.

Sad se javlja jedna žena, koja na tu stvar ne gleda, kao na komediju, nego piše posve ozbiljno i pametno ovako: „Sačuvaj Bože, da bi tko zbilja pronašao takav način, po kojem bi se moglo unapried odrediti, da diete bude mužko, ili žensko! To bi bila strašna nesreća za sviet i za ljudski život! — Prvo i prvo: sviet bi napokon izumro, jer malo ne svi roditelji žele si samo mužku djecu. Država bi napokon morala izdati zakon, da se moraju radjati i ženska djeca. Kako bi to izgledalo! — A što bi tek bilo u životu! Kolike žene — a i ljudi — i danas proklinju roditelje i usud: Zašto se niesam rodila kao mužko! A što bi tek onda bilo, kad bi se znalo, da roditelji mogu tu stvar urediti po volji! Mnoga bi kći udavila majku, ili otca, a možda i gdjekoji sin. — Pak onda tâ svadja medju mužem i ženom! Muž bi htio sina, žena kćer. Koliko bi tu bilo svadje, dok bi se složili! A tek poslie, ako bi sin pao u ratu, ili ako bi kći bila nesrećna, — eto opet svadje: „Vidiš, ti si kriv! Liepo sam ja govorila: Hoćemo kćer!" — „Ti si svemu kriva! Niesam li ja govorio: Hoćemo sina!"

I zbilja, što bi od svieta bilo, da mu Bog izpuni svaku ludu volju i želju! Tu se ne bi moglo ni časka obstati, kad bi se sviet ravnao po čovječjoj pameti. A koliko još ima stvari, kojih čovjek i ne vidi i ne može dokučiti, kako su mudro uredjene! — Pak se još nadje luda, koja znade lupiti: da nema Boga, — slava mu i dika budi!

Politika.

Narodna samouprava. Dok su vladari, t. j. cesari, kralji i knezovi imali svu vlast u šakama, imali su svoj sabor samo *staleži* (o kojih je bio govor na drugome mjestu), — a za ostali narod nije se ni pitalo. Samo su slob. kr. gradovi imali njeku „samoupravu", t. j. mogli su se ponješto sami vladati i izabirati si svoje sudce i poglavare.

Ne ću vam sad razlagati, kako je do toga došlo, ali znate i sami, da danas i „prosti" narod ima svoje zakonito vieće, gdje se mogu ljudi dogovoriti, kako će urediti ovo ili ono, što bi bilo za sve dobro. To vam je tâ „samouprava" ili „autonomija".

U banskoj Hrvatskoj imamo dvie takve samouprave: *županijsku i občinsku.* Ali na veliku narodnu štetu — narod vrlo malo mari za *občinske odbore,* a još manje ili nikako ne mari za *županijske skupštine.* Ne ću vam sad razlagati, što je tomu krivo, ali vam moram reći, da to nije dobro. Kad je zakon tu, treba se zakonom i služiti, što se najviše može. Mi Hrvati nemamo, kako sam vam već sto puta rekao, nemamo jedne svoje vlade, koja bi sve smjela, što narodu treba, nego imamo nad sobom još i druge vlade, kako znate, u kojima niesu gospodari Hrvati, nego ljudi drugoga naroda. To je ono, što se kaže: da niesmo podpuno slobodni, da niesmo svoja država, da nam drugi narodi gospodare.

Ali u *občini* i u *županiji* (samo u Dalmaciji nema županijâ, a u Bosni i Hercegovini nema ni občinâ) — tu nam ne može smetati nijedan drugi narod, tu bismo mogli mnogo toga uraditi po svojoj volji, koliko nam zakoni dopuštaju. Kad bismo tu bili čvrsti i složni, drugačije bi na nas i tudja vlada gledala.

Videći tu nepriliku, „Dom" će otvoriti posebne razgovore za županijske i občinske stvari. U tim razgovorima donašat će se županijski i občinski zakoni i propisi. A onda će nam prijatelji javljati, radi li se u njihovoj občini i županiji po zakonu.

Kako je danas, to je upravo Bogu plakati. Tako je 29. rujna bio odredjen u jednom kotaru izbor skupštinarâ za županijsku skupštinu. Pa što mislite, koliko je došlo gradjana i seljaka? *Nijedan!* Nije bilo druge, nego da sami činovnici obave izbor. Tako je izabran — jer drugoga nije bilo — za skupštinara i njekadašnji občinski bubnjar, a sadašnji obć. nadstražar! Taj će imati kuraže prigovoriti štogod presvietlomu gosp. velikomu županu! Ta on je u strahu i obć. bilježniku, pa ni pred njim ne smije ni zinuti, dok ne „salutira". A uzmete li na um, da taj njekadašnji bubnjar ima *tri* plaće, i to: mirovinu od 100 K kao bubnjar, 400 K kao nadstražar i još kao mjestni sudac, — onda znate stalno, da će kuražno braniti narod . . .

Ljudi, ganite se, maknite se, — ovako ne smije biti!

Čija je Rieka? Po božjem pravu i pravici Rieka je hrvatska, a po zakonu je ovako (po § 66. nagodbe): (riečki) „grad, luka i kotar sačinjavaju posebno s krunom ugarskom spojeno tielo".

Treba znati, da kruna ugarska — to je i hrvatska kruna, od kada tu ugarsku krunu nosi i hrvatski kralj, t. j. kralj Dalmacije, Hrvatske i Slavonije; daklem pazite: Rieka nije spojena s ugarskom kraljevinom, nego samo s ugarskom krunom. Ili razumijte još ovako: Rieka se ne smije otrći izpod vlasti onoga kralja, koji nosi ugarsku krunu (a to je kralj ugarski, i kralj dalmatinsko-hrvatsko-slavonski, jer ova „dva" kralja treba da imadu jednu krunu, i to ugarsku). Ali ako se ne smije otrći izpod vlasti toga kralja, nije Rieka spojena ni s kraljevinom ugarskom, ni s dalm.-hrvatsko-slavonskom, nego stoji za sebe.

Pazite: Ovo, što ja razlažem, to nije zakon: to može biti, a može i ne biti tako. Ja vam to razlažem onako, kako znam, i kako mislim, da ćete bolje razumjeti.

Ali ovo dalje je opet zakon: Kako će se Rieka urediti, kakvi će u njoj biti zakoni i uprava, tu imaju rieč obadvie kraljevine i još sama Rieka.

Koliko u toj stvari vriedi rieč kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, t. j. njezine vlade u Za-

grebu, — to bi spadalo na drugi razgovor. — Još treba dodati, da po zakonu Rieka mora izabirati 2 zastupnika u sabor kralj. Dalm. Hrv. i Slav., — ali ih ne izabire.

Ovo malo sam vam spomenuo zato, da bolje razumiete onu viest o izboru na Rieci.

Dom i rod.

Hrvatski glavni grad — to je Zagreb. Kaže se, da je glavni grad srce naroda; drugi kažu, da je glavni grad mozak narodu. Kako bilo, dan današnji vriedi mnogo svakomu narodu njegov glavni grad. Nije samo to, što su u glavnom gradu najbogatiji i najučeniji ljudi u čitavom narodu, nego su tu i oni, koji imadu vlast u šakah, koji nješto mogu. A onda treba držati na pameti i to, da je glavni grad obično najveći grad, gdje ima mnogo svieta na okupu: tu se ljudi mogu lako sastajati, dogovarati, koješta snovati i kovati. I zato, gdje je sve onako, kako treba, — tu je tako: Što hoće glavni grad, to hoće narod. Narod gleda na glavni grad kao na dobnik ili na uru (sahat). Eno vam Pariza: Što hoće Pariz, to hoće ciela Francezka! Neka se digne buna u Parizu, sva je Francezka na nogama.

Za Zagreb je vriedno spomenuti dvie stvari. Prvo: To je glavni grad hrvatski od onda, od kad su izumrli naši domaći kralji, t. j. od onda, od kad nam je počela prietiti i groziti pogibelj sa sjevera: odmah smo pomaknuli svoje srce i snagu bliže neprijatelju. Tako su radili i drugi narodi: Pariz je bliže staromu neprijatelju Englezu, nego slabomu rodjaku Talijanu. Rus je imao stari glavni grad, „svetu" Moskvu baš u srcu ruske zemlje. Ali kad se je car ruski Petar Veliki uhvatio u koštac sa Švedom, kad je počeo iz jedne zdjele trešnje jesti s Niemcem, — nije mu bilo žao ostaviti stare i svete Moskve, jer je morao: morao je srce i snagu premjestiti neprijatelju pod nos, pa je pri moru, u blatu, velikom mukom osnovao novi glavni grad: Sv. Petrograd. Eto vidite! U glavnom gradu stoji snaga naroda, — a snaga i jakost naroda mora biti udarena ravno proti čelu neprijatelju.

Krivo je zato mislio onaj, koji je njegda lupio: da bi *Sarajevo* za hrvatski glavni grad bilo zgodnije od Zagreba. To je bedastoća. To bi bilo tako, kao kad bi tko s glavnom vojskom bježao pred neprijateljem! Ništa zato, što je Sarajevo u sred hrvatske zemlje, jer narod ne razmješća svoje snage sa šestilom. Na tu misao mogla je doći samo luda, koja je iz zatvorene sobe komandirala narodu: Napried — glavom u zid! Je li Sv. Petrograd u srcu ruske zemlje? Nije, nego baš na kraju. Pa je li i samo srce usred čovječjega tiela? Je li čovjeku glava možda — na trbuhu?! Kad bi već trebalo promieniti glavni grad hrvatski, bolje bi bilo prenesti narodnu snagu u bielu kranjsku Ljubljanu — Niemcu pod rebra!

Prigovara se Zagrebu, da ne vriedi mnogo, da u njem ima mnogo tudjinaca, da se naši vodje svadjaju i t. d. Jest, mnogi su nezadovoljni. Ali, ljudi moji! Kad vas boli želudac, ne boli li vas i glava?! Kakvi ljudi dolaze iz naroda, takvi su u Zagrebu. — „Oni se tamo pokvare!" — Ne divanite! Sve se ne može pokvariti, pa i nije, hvala Bogu, sve pokvareno. Ne bojte se! Bit će još iz Zagreba — svašta! Mora biti!

Nauka i umieće.

Poljodjelske i obrtničke škole. U Zagrebu ima škola za zanatnike: stolare, kovače, kamenare i još njekoje glavnije zanatnike. Stoji već blizu 20 godina. Dok nije bilo ove škole, učili su se zanatnici kod majstora, kako se još i sada uče oni, koji ne idu u tu školu. Ali se je vidjelo, da zanatniku nije dosta, da znade dobro načiniti n. pr. vrata, ili okovati kola i t. d., nego da mu treba znati još koješta drugo, da bude obrazovan i prosviećen, da se bude znao okrenuti u svietu, kako se znade okrenuti njemački zanatnik, koji je mnogo puta znao domaćemu čovjeku oteti komadić kruha. A trebalo je i to, da bi i naši zanatnici znali raditi ne samo dobro i čvrsto, nego i *liepo*, „umjetnički".

I premda ta obrtnička škola stoji već 20 godina, ipak su se nedavno tužile jedne naše novine, da su hrvatski obrtnici neprosviećeni, da se ne znadu okrenuti i t. d. Kako je to, a imademo tu školu?

To vam je ovako: Nješto su krivi ljudi, a nješto je kriva i škola. Ljudi su naši krivi ovo: Oni misle, da čovjek ide u školu zato, da bude gospodin, njima njekako ne ide u glavu, da bi se u školi čovjek učio i raditi, a ne samo lienčariti i drugomu zapoviedati. Gledajte: Već mnogo godina stoji u Križevcima poljodjelska škola ili ratarnica za seoske gospodare. Pa što vidimo? Vidimo to, da mladići, koji izuče tu poljodjelsku školu, ne idu na svoje gospodarstvo, da rade onako, kako su se učili, nego vole ići u pisare, žandare, pandure! Vole biti sluge, nego svoji gospodari! Ne ide im u glavu, da bi iz škole mogao izaći radnik, nego misle: čim si 2—3 godine bio u školi, — ti si gospodin, kakav, takav. — Tako vam je ponajviše i s onima, koji izuče obrtničku školu: kad izuče školu, ne idu k svomu zanatu, nego idu dalje u sviet, da dalje uče i da budu veliki majstori ili *umjetnici*, koji poslie kojekako kubure, jer ne mogu dobiti zasluzbe u svom finom poslu.

Sve je ovo malo zlo, a malo i dobro. Zlo je, što se našemu svietu ne će pravoga ljudskoga posla, nego gospodstva; a dobro je to zato, što se po tom vidi, kako je naša mladež željna nauke: kad samo malo okusi, što je nauka, odmah hoće dalje i dalje, više i više! Naš je sviet bistre glave, pa se mnogomu otvori pamet, čim prinjuši malo u gospodske račune, pa si misli: „A, ne ćemo tako! Ja sam mislio, da ste vi pozobali svu mudrost, a kad tamo, — ja znam više, nego vi! Pa zašto bi ja ostao u selu, gdje će se raditi sa mnom, što bude tko htio?! Mogu i ja držati za vrat, nije to baš takva mudrost! Volim da ja držim drugoga, nego drugi mene!" — I tako izučeni ratar bude najprije pisar, onda načini njeke izpite, — i eto gospodin: bilježnik ili blagajnik u obćini, ili kako se još kaže: „mali bog" ili „ober-bog" — Bože prosti!

Ali kriva je i škola, jer se u njoj ne uči onako, kako treba učiti poljodjelca i obrtnika, nego se sve uči njekako na gospodsku. Zato bi i tu stvar trebalo preurediti.

U hrv. sveučilištu u Zagrebu bilo je prošle god. 760 djaka („slušateljâ"). Medju strancima bilo je 20 Bugara. U Bugarskoj ima već liep broj ljudi, koji su visoke škole izučili u Zagrebu. Bosanski i hercegovački Hrvati ne mogu dobiti od svoje vlade pomoći (štipen-

dija), ako se u Zagrebu školaju, nego ako idu u Beč, ili u Št. Gradac, onda dobiju. A sve je to sirotinja, koja se škola na narodni trošak, pa hoće li, da joj se pomogne, — mora u Beč.

Sviet.

„**Dinastija**" — to vam je obitelj (familija), koja daje i iz koje izlaze vladari. Još se to zove i „vladarska kuća", ili samo „kuća". I mi smo Hrvati imali svoju vladarsku kuću od koljena kralja *Tomislava*, koji je vladao prije 1000 godina, a njegovi su potomci vladali Hrvatima blizu 200 godina. Zadnji je iz te kuće bio kralj Stjepan II. — Iza toga su Hrvati izabrali sebi kralja iz kuće *Arpadove*, koja je vladala Madžarom, ali je izumrla i ona god. 1301. — Iza toga su Hrvati izabirali vladare iz raznih evropskih kuća, dok niesu god. 1527. izabrali sebi kralja iz kuće *Habsburgâ*, koji su bili nadvojvode u Austriji, poslie su postali i kraljevi ugarski i češki, pa su bili i cesari „rimsko-njemački", najposlie „cesari od Austrije" (od god. 1804.), što su i danas, a uza to su i hrvatski i ugarski kraljevi.

U Srbiji su vladali knezovi i kraljevi iz kuće *Nemanjića*. Poslie je Srbija bila 400 godina pod Turčinom. Onda se je digla na vladu kuća *Obrenovića* poslie *Karagjorgjevića*, pa opet *Obrenovića*, pa je i današnji srbski kralj Aleksandar iz kuće Obrenovića. U Crnoj Gori vlada kuća *Petrović-Njegoševa*. U Češkoj su vladali *Premislovci*, u Poljskoj *Piastovci*, u Ruskoj najprije *Rurikovci*, onda *Romanovi*, a sada vladaju *Holštajn-Gottorpi*. — U Njemačkoj vladaju *Hohenzollerni* (reci: Hojencolerni), a jedna njihova loza vlada i u Rumunjskoj. Njemačka je puna takvih vladarskih kuća, pa je i kralj grčki i knez bugarski iz njemačke kuće.

Svaštice.

„**Šimun na doratu**". U Dalmaciji ima popova, koji nikako ne dadu, da narod u crkvi pjeva hrvatski, nego proste ljude uče pjevati u tudjem jeziku latinskom. Nije čudo, da neuk čovjek tudji jezik krivo izgovara. Tako su nedavno njegdje pjevali latinsko veliko vjerovanje, u kojem se kaže, da se Bogu Sinu, kao i Bogu Otcu „*zajedno klanja*". To se latinski kaže: „*simul adoratur*", a naši su prostaci pjevali: „šimunadoratu". — Eto, ne zaslužuje li . . ., tko je kriv, da se sveta stvar ovako nedostojno nagrdjuje!

Narodno gospodarstvo i zdravstvo.

Gospodarstvo.

Vinogradarski i voćarski vježbenici primaju se na vježbanje na gospodarskom imanju u Božjakovini (to je narodno imanje, kojim upravlja vlada). Vježbaju se dve godine. Tko se hoće u tom poslu izvježbati, neka do 10. prosinca pošalje molbu kr. hr.-slav.-dalm. vladi u Zagreb. Treba uz molbu priložiti svjedočbu, da je odslužio vojničtvo, ili da mu ima barem 20 godina, a občina mu neka potvrdi, da se dobro vlada. Od vlade će dobivati za hranu i odielo 30 K na mjesec.

Šljive su urodile u Lici ove godine tako, kako nitko ne pamti.

Vina u Italiji bit će ove godine manje, jer je sagnjilo, a nije radi peronospore moglo ni dozrieti. U njekih krajevih ima ipak izvrstnoga vina, — pa ga neka Talijani piju sami. Nama je doneslo već mnogo štete, pače i razparanih trbuha.

Cieplјeni korenjaci prodaju se u zagreb. vladinu loznjaku 1000 kom. po 160 K, necieplјeni po 20 K, a ključici po 8 i po 10 K. Kažu ljudi, da je to preskupo. — Tko bi htio kupiti, neka se prijavi kod kotara.

Obrt, trgovina i promet.

Za naše obrtnike (zanatnike) ne mari baš nitko. Oni baš i ne trebaju, da tko mari, samo da im nema koješta na putu. Tako se tuže na *obrtni zakon* od god. 1884., da ne valja, da ga nitko ne razumije, pače ni oni, koji bi morali po tom zakonu uredovati. — Naš obrtnik ne može od države ništa zaslužiti, jer n. pr. ličkim državnim lugarom dobavlja se odjeća iz Pešte, gdje se peru i domobranski obojci! I kraljevina gradi zgrade za sud i t. d., i tu bi mogao obrtnik zaslužiti, ali se sve daje jednomu velikomu „poduzetniku", koji onda uzme, koga hoće, i plati, kako hoće.

Mirovine (penzije) za trgovce uredit će trgovačko družtvo „Merkur" u Zagrebu. To se družtvo

u novije vrieme mnogo stara za trgovačke posle. Ima i svoju školu za trgovce.

Ciena masti bila je zadnji tjedan prošl. mjes. porasla (50 kg po 55½ K, slanina po 44½ do 46 K). Petrolej je bio manje ciene: 100 kg 43½ K američki, 37½ K ruski, 35½ K rumunski.

Novi kolodvor željeznički sagradjen je u Karlovcu.

Od Siska do Broda vozit će se od sada željeznički vlak za četvrtinu vremena brže.

Različne bilježke.

Iz Siska u Zagreb gradi se telefon (moći će se po žici razgovarati).

Petinu imetka od 70 milijuna američkih stanovnika ima u svojim šakama 3828 bogataša, t. j. ove blizu 4000 ljudi imadu 16 milijarda dolara, a svega imetka Sjedinjenih država američkih ima 81 milijarda.

Zdravstvo.

Rak, strašna ta bolest, može se ipak izliečiti, ako je vjerovati jednomu danskomu liečniku, koji to lieči tako, da na ranu pušta njekakavo svjetlo. Za tu svoju znanost dobio je 200.000 K nagrade.

Kuge je bilo nješto u Napulju (u Talijanskoj). Dalje se o njoj — trag joj se zameo! — ništa ne čuje.

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Hrvatska stvar u Rimu, t. j. onaj naš sv.-jeronimski zbor — ne će dobro proći. Talijanska vlada maknula je svoga pazitelja (komisara), ali se je morao maknuti i hrvatski ravnatelj. Na žalost, „Dom" je dobro proricao u 18. broju: „Ako i bude što, težko će biti onako, kako je zamišljeno".

Na Rieci se je ovih dana izabirao jedan zastupnik za sabor u Pešti. Dvojica su se otimala za to mjesto: jedan Madžar, grof Baćani, i jedan Talijan, ali obojica stoje

uz Madžare i ugarsku vladu. Hrvati niesu postavili svoga čovjeka, jer misle, da Rieka ne spada po pravu k Ugarskoj, pak ne smije slati ni svoga zastupnika u ugarski sabor. Ali su ipak riečki Hrvati na poziv svoga vodje Barčića dali svoj glas Madžaru Baćaniju, i tako mu pomogli proti Talijanu. Ja mislim: Kad su se već miešali u izbor, trebalo je, da biraju svoga čovjeka, Hrvata.

U Osieku su bili ovih dana izbori za gradsko vieće. Prvu rieč je tu vodio vel. župan i židovi. Drugo gradjanstvo malo je marilo za to.

U Zagrebu će biti izbori za gradsko vieće. I tu naši ljudi puštaju madžaronom slobodne ruke, samo u jednom (trećem) kotaru radi Starčevićeva stranka (Frank).

U Dalmaciji i pri moru Talijanaši su pobjesnili proti Hrvatom: na mirne ljude navaljuju kamenjem i batinama. Oblasti, koje su u rukama Niemcu i Talijanu, mirno to gledaju. I pravo imadu. Svuda po svietu ima batina dva kraja, samo kod nas...

U Štajerskoj se pak dižu Niemci na naše Slovence. Sve imaju u rukama: škole, činovnike, sabor, i još bi nješto htjeli: iztjerati Slovence s djedovskog ognjišta. Ali se Slovenci dobro drže.

Po tudjem svietu.

U Ugarskoj su obavljeni izbori za sabor. Po novom zakonu nije se smjelo baš očito mititi novcem, pečenkom i t. d., pa je odmah došao vrag po svoje: do 40 zastupnikâ, koji su uz vladu, propalo je, niesu izabrani. I Slovaci su dobili 4 zastupnika (a do sada niesu imali ni jednoga!), a morali bi ih imati barem 60! Ipak vlada od 413 ima 262 zastupnika.

Novi predsjednik Sjedinjenih država američkih, Roosveldt, — to je prvi predsjednik tih država, koji nije Englez, nego Holandez. Zato se i boje, da bi mogao biti proti Englezkoj, a za Bure.

Buri se drže junački i sreća im služi. Po zapoviedi englezkoga vojvode Kičenera imali su se do 15. rujna predati Englezom; tko se ne bi predao, s tim će se postupati kao s buntovnikom, tomu se ima oteti imetak, a on sam protjerati. Rok je prošao, a nijedan se Bur nije predao! Sad, kad Kičener kojega ulovi u ratu, hoće da ga strielja kao buntovnika, hoće da otima imetak, tako da su već sami njeki Englezi bili proti tomu (jer bi im to moglo kruto biti na štetu), pa se je čulo, da će mjesto Kičenera doći drugi vojvoda. Medju tim su Buri prešli na englezko zemljište, a narod je uz njih pristao proti Englezu. Kažu, da je 27.000 Bura na oružju.

Razne viesti.

Slavan po smrti postao je nepoznat čovjek, ivanički gradjanin i načelnik, pok. Gjuro Kundek, koji je nedavno umro i ostavio svojoj občini i narodu silan imetak, — do 360.000 K.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka).

DOM

Uredničtvo i uprava: Jurjevska ul. 28 Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☛ Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 20. | **U Zagrebu, u petak, 25. listopada 1901.** | **God. 2.**

Zakon, pravo i pravica.

Već sam više puta spomenuo, da dan današnji ima toliko puta ni oni sami ne znadu pravoga puta ni računa. Po tom bi svakakvih zakonâ, propisâ i naredaba, da im ni sami učeni zakonoznanci, t. j. sudci, odvjetnici i činovnici, — da im mnogo tko lako pomislio, da svi ti zakoni i propisi malo vriede, i da su narodu više na štetu, nego na hasnu.

Ali nije tako, i to ću vam sad razložiti.

Prije svega istina je i ovo: Bilo je vrieme — i tomu nije davno — kad nije bilo ni stoti dio toliko zakona i svakakvih propisa, koliko ih ima danas. — „Pa ipak su — mislite — ipak su ljudi živjeli u miru i u redu! Tko je negda znao za šumske i lovne zakone? Tko je znao za kakav zakon proti sadjenju duhana ili pečenju šljivovice? Gdje su bili zakoni o porezu, točarini i potrošarini? Tko je znao za tolike današnje zakone i naredbe o svakakvim izborima: občinskim, županijskim i saborskim? Tko je pitao za kakovu „obrtnicu“ po obrtnom zakonu. Tko je...? Ali što ću dalje pitati! Nitko nije za sve to znao, svemu tomu nije bilo ni traga, — pa ipak su u šumah bili hrastovi, bukve i jele tako rekuć do neba, — a danas ih nema; pa ipak su bile gore i vode pune svake božje zvieri, ptice i ribe, — a danas se je to zatrlo. A za porez, občinu, sabor i ostalo — za to i ne pitaj!“

Dobro, priznat ću vam, da je u tom dosta istine, —ali morate onda i vi meni priznati ovo:

Istina je: U ono vrieme niesu poglavari i gospodari imali nad sobom toliko zakonâ i propisâ, nego bi bili imali vladati i zapoviedati po božjem zakonu, po starom običaju, i po — svojoj volji. I ako je poglavar — bio to sad grof, velikaš, svećenik,

„providur" ili provizor, „špan", kapetan, „subaša", i kako su se već zvali svi ti gospodari i poglavari — pa ako je, rekoh, svaki taj poglavar bio dobar i zdušan čovjek, — onda je išlo sve dobro i u redu sve bez zakona i propisa. Svatko je nosio svoj zakon u duši, pa Bog mu i duša, i dalje nikomu ništa. Ali je bilo i bit će ljudî, koji nemaju ni Boga ni duše, koji ne mare ni za zakon božji, ni za stari običaj, nego im je prvi zakon njihova volja. Pa kud ćeš onda, ako ti učini krivo? „Bog visoko, car daleko", — pa trpi i šuti.

Zato su ljudi počeli stvarati i slagati zakone.

„Kakve zakone? to su to tî zakoni? Znamo mi, kako je pod tim zakonima! Ništa to ne pomaže! Istina je: možeš se „potužiti", možeš „apelirati" do vlade i do stola sedmorice, pače i na samo Veličanstvo, — ali do Boga i do božje pravice svejedno ne možeš! Što meni hasni, kad mi kažu: „takav je zakon", i „to je po zakonu", — a meni je svejedno krivo! Džaba ti onda i zakon!"

Samo polako! Samo polako, — jer nije tako! Istina je: od dana na dan izlaze novi zakoni, nove naredbe i propisi, od dana na dan treba sve to više svakakih činovnika i službenika, tako da ih narod jedva već plaća i uzdržava, pa ipak nije svemu svietu pravo. I sve ti se čini: što je više zakonâ i propisâ, pa činovnikâ, to se sviet više tuži, više se pravda, to su stvari sve to više zapletenije, mjesto da je sve u redu. Mjesto da sviet mirno radi i skrbi svaki u svom poslu, vuče se i dangubi od suda do suda, od oblasti do oblasti; mjesto da slušaš na zapovied i od dobre volje, goni te zakon, naredba, „paragraf". Sve se čuje: „Što ću ti ja — takav je zakon!"

Sve je to istina, sve to nije dobro. I stotinu ima razlogâ, zašto je to tako. Ali ako je sve to istina, istina je i ovo:

Ako zakon nije čista božja pravica, — zakon može voditi, pa zakon i vodi sviet do pravice.

Ludo bi bilo i misliti, da je svaki zakon pravedan. Ludo bi to bilo osobito danas. — Zašto baš danas? — Zato, prosudite:

Zna se tko daje zakone: zakone daje sabor. Znate, da u saboru ima više stranaka. Znate da su jedne stranke „slobodnjačke" ili „liberalne", koje su osobito proti popovom i proti crkvenoj vlasti; druge su stranke „starovjerske" ili „konservativne": one su opet za velikaše i popove i za stare svoje običaje i pravice; opet ima stranaka, koje su proti velikašem i bogatašem. Sad vi prosudite: Ako koja od ovakvih stranaka

ima u kojem saboru većinu, ona će dati takve zakone, koji njoj daju najviše prava, — a drugim najviše krivice. To je jasno i bistro kao sunce, da takvi zakoni ne mogu biti svagda i za svakoga pravedni.

Ali sad pazite, ovo je glavno:

Prvo: Nijedan zakon nije **očito** krivičan. — Zašto? Zato: Ima zlih i krivičnih ljudi, — to je istina. Ali da bi se našlo stotina ili više ljudi, koji bi javno i pred svietom očitu krivicu postavili za zakon, — to je teško vjerovati. Čovjek, pa bio on kako ti drago krivičan, ipak ima njekakav sram pred svietom, pa gleda, da krivicu njekako prekrije, i pokaže ju kao pravicu. — Zato i jesu mnogi novi zakoni kao mač, koji je oštar i nabrušen s obadvie strane: možeš njim posjeći, ali se možeš i sam posjeći! Zato se i veli, da se zakoni mogu natezati i ovako i onako.

Drugo: Zakon je **za sve jednak** — i to je druga smrt zakonu, ako je krivičan. Mnogo je moglo biti krivice, dok nije bilo zakonâ, dok je mjesto zakona vladala volja ovoga ili onoga, koji je krojio pravdu ovomu ovako, onomu onako. Ljudi su to opažali, pa su rekli: Stoj! Ne ćemo tako! Kako meni, tako tebi, kako Petru, tako Pavlu, — i to je, vidite, zakon. To je prva i glavna biljega zakona, po tom se zakon i razlikuje od samovolje, što je zakon za sve jednak. Bez toga nema zakona! To je onaj drugi dvosjekli mač, koji krivičnomu zakonu zadaje smrt. Koliko se je puta već dogodilo ovo: Stvorili ljudi zakon za sebe, a kad tamo — njihov zakon im je zadao smrtni udarac! Zašto? Zato, jer zakon nikoga ne zove ni po otcu, ni po imenu.

Treće: Što zakon kaže, to mora biti. — Ono, što ne mora biti, i što može biti i ne biti, to i nije zakon: zakon se mora obdržavati. Bez toga nema zakona! I to je treća smrt krivičnomu zakonu. — Zašto? — Prvo zato: Malo te briga, ako bi ti tko htio i mogao učiniti krivo. Ali kad ti učini krivo, kad ti osjetiš tudju šaku za vratom, onda i ti otvoriš oči, da vidiš neprijatelja, i ne samo da ga vidiš, nego da ga i pograbiš i da se braniš. Tako je i sa zakonom: Tek onda, kad krivični zakon postane djelo i čin, onda se pravo vidi njegova krivičnost. Vidi se na tebi, na meni, na trećem i na desetom, na cielom narodu: i zakonu je odzvonilo! — Drugo zato: Kad nješto mora biti ovako, ne može biti onako. A rekli smo: što zakon kaže, to mora biti ovako, a ne može i ne smije biti onako. A to je

velika stvar, kad se zna, što kako mora biti, a kako ne smije biti! Pa ako ima zakon, koji kaže: to mora biti tako, a kad tamo, ono **to** — to je gola krivica, onda se svietu otvore oči i sviet u sav glas progovori i vikne: Nikad! Nikad! Nikad ne mora biti krivice! — I zakon je pokopan.

Napokon: U svakom zakonu ima nješto dobro. I ovo nije smrt zakonu, nego ovo je ono, što zakonu i daje život i snagu. Rekli smo: Ima zlih i krivičnih ljudi. Ali ja vjerujem u čovječju dušu, ja vjerujem u onu božju iskru, koja je u čovjeku: ona je vazda živa, pa pokrio ju ti cielim vozom pepela! I štogod čovjek radi, kakogod bludi, i kako god radi o glavi bratu svomu, — u djelu se njegovu vidi ona božja iskra: iskra pravice i pravičnosti božje. Ako je istina, kako smo rekli, da nijedan zakon nije čista pravica božja, — istina je opet i to, da je svaki zakon jedan korak bliže k božjoj pravici. Kad bi se ljudi držali božjega zakona svuda i svagda, — drugoga zakona ne bi ni trebalo. Ali kad nije tako, onda moramo graditi skale i stube, i tako se primičemo pravici. Tê skale i tê stube — to su zakoni.

Ne bojmo se zato nikakvih, pa ni novih zakona, ali samo tražimo, da zakon bude zbilja zakon, t. j. ovo troje: da bude za sve jednak, da se obdržava, i treće: da u samom zakonu ne bude bezakonja.

O ovom trećem niesam vam govorio, a to bi bilo vriedno, jer je ovo najveća pogreška mnogih novih zakona. A to bezakonje u zakonu — to je ovo: Zakon nije bistar, ne razumije se. Takvih zakona ima dosta, kad se po njima ne zna ono glavno u zakonu: što mora biti, a što ne smije biti. Takvi su zakoni na žalost samo kučine, u kojima se sviet mota i plete. A što je tomu krivo? Krivo je to, što se koji put izdaju zakoni na vrat na nos, i što ih sastavljaju ljudi, koji su za taj posao nesposobni.

Jesmo li čemu mi Hrvati?

Kaže se, da je najteže poznati samoga sebe. Po tom bi i Hrvatu bilo težko kazati pravu istinu: Kakvi su Hrvati i jesu li čemu.

Ali ja mislim, da ona rieč nije podpuna istina. Istina je ovo: Čovjek najviše voli sebi i sebe. Zna on mnogo puta vrlo

dobro, što je, i kakav je, — ali mu je to težko priznati samomu sebi, a još teže mu je to priznati drugomu. Zato čovjek vrlo i vrlo riedko sam za sebe kaže istinu, nego ponajviše laž; zato se onda kaže, da čovjek sam sebe ne pozna. A istina je i to: Posve je naravski, da čovjek gleda više širom oko sebe, nego po sebi: lakše le gledati slobodno u daljinu, nego sve oko sebe vidjeti i zagledati u svaku jamicu. Zato čovjek vidi drugomu trun u oku, a sebi ne vidi ni brvna! I opet se kaže: Čovjek sebe ne pozna! A što će i gledati svoje brvno? On dobro zna: Kad drugi lakše vidi moju smet i moj trun u oku, još će lakše vidjeti moje brvno.

Tako je to. Ali, kad se čovjek nadvlada kad se sâm sebe ne boji, pa kad pogleda u sebe i oko sebe, — mora vidjeti, mora se spoznati! Ta on je jedini, koji zna i najsakrivenije svoje čine, i najtajnije svoje misli! Tko to zna, kao on? Tko bi ga mogao tako oštro i tanko izpitati i uvrebati, kako to on sam može? Nitko, ni najbolji prijatelj, ni najgori neprijatelj!

Svršimo dakle: Može čovjek sâm sebe poznati, samo ako hoće, ako nije kukavica, ako ga nije strah pogledati istini u obraz. Ali je to težko, gorko, jer nitko ne udara rado samoga sebe šakom u čelo, — svatko voli lupiti drugoga. Gorko je to, kad se čovjek lupa šakom u čelo, ili udara u prsa govoreći sâm sebi: „E, liepi moj i dragi moj sâm svoj: ipak si ti grdnja rdja! Da sviet zna, kakva si ti bekrija, davno bi već tebi na tanko curilo! Sreća za nas obadva, što Bog nije dao, da za svaku lopovštinu naraste čovjeku na čelu kvrga! Ti bi, brate moj draškoviću, bio kao stari hrast, kojega su vragoljani pastiri godine i godine sjekiricom kvacali i prisiecali mu grane!“ — A malo ih je, koji poslie ovakoga razgovora imadu toliko kuraže, pa kažu: „Budimo zadovoljni, što nam je i ovako, pa gledajmo, da krenemo drugim putem!“

Težko je to i gorko, ali je vrlo potrebno i koristno. Zato su već stari špekulanti Grci imali napisano na jednom svojem bogočastilištu ove rieči: „Poznaj sam sebe!“ A to uči svaka vjera više, ili manje. Čovjek za pravo nema nikakve vjere, ako ne pazi sâm na se, na svoje misli, rieči i čine.

Ali vratimo se na posao! Ako čovjek može sâm sebe poznati, može i Hrvat sam o sebi i o svom narodu kazati istinu, — samo ako hoće. Pa i hoće to naši ljudi. Što više: Tu vidimo nješto, čemu se čovjek ne bi nadao, a to je ovo: Hrvati sami

sebe psuju i grde malo ne više, nego što nas grde drugi narodi! Kako je to, zašto je to?

Dva su tomu razloga. Prvo je to, što se Hrvati sami bolje poznaju, nego što ih poznaju drugi narodi. Drugo je ovo: Ipak je drugo, kad čovjek sudi i grdi sam sebe, a drugo, kad Hrvat sudi i grdi Hrvata. Hrvat i Hrvat — to su ipak već dva čovjeka, i ako su jednoga naroda, pa tu već vriedi ona: „Reci mu, da ti ne reče!“ Tako i oni naši ljudi, koji grde nas Hrvate, misle: „Takvi su ovi i ovi, takvi su oni, — ali ja niesam. Bože sačuvaj!“

Drugi opet naši ljudi ne dadu ni rieči kazati na nas Hrvate. Takvi govore, a osobito pišu za kakvoga god kojekakovića: „naš dični“, „naš slavni“, „naš glasoviti“, „naš učeni“; „naš rodoljubni“, „naš kremen“, i t. d. i t. d. Najviše je „naših dičnih“. A znate li, zašto tako pišu njeki naši ljudi? Zato, što su oni, koji hvale, zbilja njihovi: oni su od njihove stranke, od njihove družbe; oni su njihovi kruhodavci, ili će im se odužiti tako, da će opet oni hvaliti i slaviti svoje hvalitelje. Ali Bože sačuvaj, da bi tko pomislio, da oni jedan drugoga samo za to hvale, što su oni svoji, što su od jedne družbe! Ne. Oni ih hvale samo zato, što su naši, što su Hrvati, što su oni naše gore list. Na taj su način mnogi naši ljudi postali u narodu „dični“, „slavni“ i narodni ljubimci.

To je gadno jedno i drugo. Gadno je drugoga ogovarati i grditi samo zato, da se pokriju svoje pogreške, ili da se tim pokaže: ja niesam takav; gadno je i hvaliti drugoga samo zato, da i tebe zapane komadić hvale i slave. Ali toga ima ima svuda po svietu, tu niesmo mi Hrvati ni mnogo bolji, ni mnogo gori od drugih naroda: svi smo u tom griešni ljudi. Spomenuo sam vam ovo samo zato, da se znadete čuvati, pa da ne vjerujete kojekakvim našim novinama, koje znadu jedne naše ljude samo strahovito grditi, a druge strahovito hvaliti. Ne vjerujte svega odmah. Ne vjerujte, da u nas ima toliko „lopova“, a još manje vjerujte, da su svi oni dični, za koje to novine pišu. Ovi dični — ovi su kod nas upravo već odurni. Dosta je koji puta, da se znaš podpisati i viknuti: „živio!“, pa samo ako si u kojoj družbi, koja ima svoje novine, već se piše: „Dični naš i neumorni mladi i neustrašivi rodoljub i borac Krpiguz, ili Zatukač, ili Košivodka . . .“

Ali opet niesmo pri poslu. Pitali smo: Jesmo li čemu mi Hrvati?

Jesmo, — velim vam odmah i kratko. Da niesmo, nas bi davno već bili izkorienili najprije Avari, onda Madžari, onda Tatari, onda Turci, pa napokon Niemci. Talijanâ ni ne računam, jer njih se niesmo nikad ni bojali. Ni pred Madžarom se niesmo naužili straha; Madžare su nam Niemci počeli pokazivati kao strašilo, a u naše vrieme pak židovi, koji ni pred kim niesu bili baš junaci. Tatari bi nas mogli bili pojesti, a Turci bi nas bili barem protjerali iz domovine (kako su protjerali dobar dio Srbalja), — da smo se dali. A Niemci bi nas bili davno već raztočili i u našu se zemlju naselili, kako ih je eno još od starine puna Ugarska. Od nedavna, istina, počeli su dolaziti i k nama, ali to je od onda, od kad su se najbliži naši susjedi Madžari sprijateljili s Niemcem i židovom.

Ima naših mudrijaša, kojim je strah pred Niemcem i židovom unišao u kosti. Ovi kažu: „A, što spominješ Avare, Tatare i Turke! Mi smo vriedili nješto s oružjem u ruci, i to u ono staro vrieme. Ali danas niesmo za ništa. Svuda idemo natrag, a tudjinac napried“ — itd.

I ja velim: Niemac i židov znade si k nama i kod nas naći put, a uz njega i Madžar. To je istina. Ali da bismo mi Hrvati morali zato pred njima pobjeći, ili pod njima propasti, — to je laž.

Tri su stvari, koje i čovjeka i narod drže u životu, i to: Prvo: **Radi.** — Drugo: **U dobru se ne ponosi, a u zlu se ne poništi.** — Treće: **Budi čovjek,** t. j. **Nemoj misliti da si sâm na svietu.**

Prvo — to vam ne treba razlagati.

— Drugo — ono je upropastilo već mnoge ljude i narode. Gledajte i pazite oko sebe: Ako vidite siromaka koji, je do nječega došao, ili po sebi, ili po sreći, pa se odmah drugačije nosi, drugačije se drži, hoće da bude drugi, a ne onaj, koji je bio; ako on više ne pozna svoga roda i prijatelja; ako mu ništa njegovo nije dobro: ni jelo, ni odielo, ni lula (nego cigar!), pa naheri glavu i misli: Što sam, to sam!, — ako to vidite, onda slobodno recite: Taj je propao! Od toga ne će biti ništa.

Lakše se je još u zlu poništi, izgubiti srce i vjeru u sebe. Tko je takav, taj je mrtav, prije nego umre. To je gotova smrt, jer taj nema volje za život, kad nema srca za boj.

Ono treće — ono vriedi najviše. Tko je čovjek, tko ljudski živi medju svietom, — taj ne će propasti, taj ne može propasti. Neka ga stigne kakva mu drago nesreća, svagda će

se naći ljudî, koji će u jedan glas reći: „Ne dajmo propasti čovjeku! Bio je vazda čovjek: pomozimo i mi njemu!“ — A kako čovjek, tako i narod. Slušajte: Za Grke ili Jeline nije se već ni znalo: tako su ih bili podavili najprije Rimljani, poslie kojekakvi divljaci, napokon Turci — do prekjučer, tako rekući. Pak znate li, što se je dogodilo? Kad su se počeli dizati proti turskomu jarmu, cieli sviet im je pomogao! Zašto? Samo zato, što su njegda ‚pred poldrugu tisuću i više godina, što su njihovi pradjedovi bili ljudi, te su cielom svietu ostavili spomen ljudskoga života i ljudske misli.

Ali se pita: Imamo li mi Hrvati ono troje?

I opet vam velim odmah i u kratko: Imamo. Nemamo svuda jednako, to je istina. Ali ima Hrvatâ, i to dobar dio, koji rade u kamenu ‚kao crv u drvu! Ima ih, koji vas cieli nije nego jedna žila — vazda nategnuta, jer vazda radi! To vam je čitavo primorje i pomorje naše, to vam je hrvatsko zagorje, to vam je i dobar dio ravnice hrvatske. To je jezgra, koja propasti ne će! — A jesmo li se poništili? Jesmo, ali nikad, nikad i nikad svi! Naša misao hrvatska, koja nam govori, da nješto jesmo, i to nješto svoje; da nješto moramo biti, i to još više, nego što jesmo, — u toj se misli niesmo, ne smijemo se i ne ćemo poništiti. Ta je misao još uviek živa, kako je živa iskra božja u čovjeku. To je misao hrvatskoga bratstva i jedinstva! To je misao na hrvatsku sreću u bratstvu, u slobodi i u slavi! Ta je misao živa i vedra, i nije se još pred tudjom mišlju, pred tudjom slavom poništila.

„A jesmo li ljudi mi Hrvati?“ — Jesmo li ljudi, pitate! Pitate, a ne znate, da je velik dio naše nesreće — grdna nagrada za naše ljudstvo, jer Bog ne plaća svake subote! — „To su samo rieči“ i „Nemojte se previše hvaliti“, kažete možda. Ali čujte čine: Koliko puta se je nama Hrvatima davala zgoda, da pogazimo vjeru i poštenje, pa da se pogodimo bilo i s vragom paklenim na svoju hasnu? Ali niesmo. Ostali smo vjerni i sebi, i kralju svomu, koji je bio — daleko. I krvi nas je to stajalo. A? Jesu li i to samo rieči o hrvatskom ljudstvu i poštenju? — A koliko smo dali braći — Srbljima i susjedima? Ne ću nabrajati. A što smo dali cielom svietu, mi mali, — i taj sviet nije toliko bez obraza, da ne bi priznavao. Priznaje, da smo mogli pustiti Turčina do Beča i Berlina i s njim se bratimiti — prije, nego što su mu Niemci počeli siedati uz koljeno. Priznaje to i sviet — i još ne plaća i duga ne vraća. Zar da nam čovječtvo i poštenje vrati time, da nas podavi?!

Ne će! Ja vjerujem u ljudstvo na svietu, i zato vjerujem i u slobodnu, slavnu i srećnu Hrvatsku, koja je živjela, živi i živjet će, jer nije istina, da mi Hrvati niesmo ničemu.

»Četvrti stalež« i »buržoazija«.

Koji je to „četvrti“ stalež, i što je to bur-žo-a-zi-ja, buržoazija, — odmah ćete znati.

Posljednji sam puta spomenuo, da su prije samo tri staleža imala svoje pravice: plemićki, svećenički, i treći — gradjanski. Ovaj treći stalež — to je ta „buržoazija“.

Vam se čini, da se nije vriedno o tom razgovarati i učiti vas, da se gradjanstvu kaže i „buržoazija“. Ali vi ne znate, da ima ljudi, kojim odmah udari krv u glavu, kad se spomene rieč „buržoazija“. A koji su to ljudi, koji su tako proti buržoazije, t. j. proti gradjanstvu?

To su vam ljudi „četvrtoga“ staleža, — a to su radnici. U kratko ću vam kazati, od kuda ta mržnja. Ne bojte se, ne će vam to biti na štetu. I vi ste koješta čuli ne samo za to, kako se bore radnici, nego i za socijaliste i anarhiste. A svi se ovi bore proti „buržoaziji“, pa već zovu u svoje kolo i seljake. Dobro je zato znati, što je to.

Čuli ste više puta za francezku revoluciju. Za pravo je revoluciju (bunu), načinilo gradjanstvo, i to ovako: Kralj je poslie dugoga vremena pozvao god. 1789. u sabor sva tri staleža: plemiće, svećenike i gradjane. Prije je svaki stalež imao jedan glas, t. j. ovako: Neka je u sabor došlo 600 gradjana, a 200 plemićâ i 200 svećenikâ, — gradjani svejedno niesu mogli ništa, jer je njih 600 vriedilo toliko, koliko 200 (ili još manje) plemićâ, ili svećenikâ. Zato, kad su se ovaj put gradjani sastali, tražili su, da se ne glasuje po staležih nego po glavah. Pa kad plemstvo i svećenstvo nije htjelo na to pristati, gradjani su proglasili: Mi smo sami narodni sabor, — i bez plemićâ i svećenikâ.

Tako je i bilo, i to ne samo u Francezkoj, nego malo po malo i po ostalom svietu. Istina je: Još imaju plemići i svećenici njeke pravice. U zagrebačkom saboru n. pr. imaju naj-

veći velikaši i biskupi isto pravo, kao i zastupnik, kojega je izabrao cieli kotar, t. j. 15 do 20 i više tisuća ljudi. Ali se ni u saboru ni nigdje više ne pita za staleže: staleži se više ne priznavaju, staležâ nema više!

Pa ipak gle čuda! Već se stotinu godina viče i piše: Nema staležâ! Nema staležâ! Svi smo jednaki, — svi smo samo „gradjani", t. j. državljani! Viče se tako i piše se tako, — a na jedanput nije već ni to dobro: Nema staležâ, — a eto, diže se četvrti stalež, dižu se radnici i traže pravice za svoj stalež!

„Kakve pravice, kad dan današnji nema nijedan stalež nikakvih svojih pravica, nego svi imamo jednake pravice?! Ili ako imaju velikaši i visoko svećenstvo (biskupi) još nekoje pravice, — ali gradjani, t. j. ona „buržoazija" — ona nema nikakvih pravica. Ta kako bi i imala, kad svaki od nas može biti gradjanin? Kakve onda pravice traže radnici?

Na sve ovo ne misle oni, koji danas tako strašno viču na „buržoaziju". Već godine i godine zovu i dozivlju sirotu radnika: neka se „digne", neka se „probudi", neka se svi radnici slože za „radničke pravice". Sviet je pun radnikâ, na tisuće i milijune ima radničke sirotinje. Zlo joj je, ona sluša i ide napried ne bojeći se ni pušaka, ni bajuneta: ide, da izvojuje koru kruha i suhi kutić pod krovom. Već je vojska imala posla s tom jadnom sirotinjom, ali ne pomaže.

Ima budala, koje kažu, da je „Dom" proti siromahu radniku, kao što opet ima takvih budala, koje govore, da je „Dom" proti „buržoaziji" i proti „gospodi". Da jedni i drugi krivo govore, vidi se već po tom, što jedni druge tim svojim govorom u laž tjeraju.

Reći ću vam, proti čemu je „Dom": **„Dom" je proti svakoj borbi medju staležima.** Ova se borba vodi već stotinu godina, i iz nje je izašlo mnogo zla, pače veći dio današnjega zla. Ova borba je nerazumna, i zato se iz nje radja mržnja. Najprije se je gradjanstvo borilo na noževe s plemstvom i svećenstvom; sad, kad plemići i velikaši ništa ne mogu, nego su na njihovo mjesto došli fabrikanti-bogataši, i to velikim dielom židovi, — sad se radnici dižu na boj protiv njih, često puni mržnje i žuči. Još bi samo trebalo, da se digne i peti stalež proti četvrtomu, t. j. seljaci protiv radnikâ! Pa i toga već ima, — i onda nikad mira, nikad tihe sreće: sve borba, borba, borba!

Ja sam proti takovoj borbi! Ova borba poživinčuje narod.

A to je voda na mlin samo nasilnikom. Kad se narod poživinči, onda imadu posla puške!

Vi bi htjeli, da vam danas već sve kažem, ali ne mogu. Za danas još samo to: Ima medju nama zlotvora i zločinaca, ima nasilnikâ i ugnjetačâ, ima lupežâ i varalica; ima nas pametnih i budalastih, ima nas bogatih i siromašnih, — ali svi smo ljudi. To ne smijemo nikad zaboraviti! Budimo ljudi: poštujmo se i ljubimo!

„A, idi! To je prodika! Lako je tebi prodikati, kao i onima, koji od same debljine i sala već ni ne mogu na prodikaonicu!"

Pustite, molim vas, to u miru! Ja znam na pamet sve te prazne rieči, i velim vam opet: Budimo ljudi, promislimo, da smo svi ljudi, i ljubimo se, a onda ćemo se dalje razgovarati o sirotinji i krivici.

„Jest! Ljubimo se sa — židovima! Ljubimo se sa . . ."

Vi bi se pravdali, a ja ne ću. Ja bi htio, da se mirno razidjemo. Do vidjenja!

Mali razgovori.

Život.

Niemac ne razumije hrvatskoga života. Jedne njemačke novine u Zagrebu (imadu dvoje dnevne njemačke novine) donesle su za čudo jednu bilježku o životu naših muslima („turaka") u Bosni. Inače tê njemačke novine znadu više o Kitajcima, Indijcima i Kafrima, nego o našem narodu. Ali kako im drago, samo šteta, što ih i naše gospodske babe čitaju. — Idemo napried. Donesle te novine bilježku: Kako živu turski Hrvati. A živu oni ponajviše, kao i mi drugi Hrvati rimske i grčke vjere. Bilo tu nješto govor, kako živu i kako se vlada u kući *mlada snaha* prve godine. A vi to znate: da je njezin posao donesti vode, pomesti kuću i dvorište, skočiti svagdje i svuda, gdje treba poslužiti svakoga starijega, osobito svekra. Razumije se, da takva mlada snaha ne sjedi za stolom kao snubok, nego je na nogama, da uzmogne u čas poslužiti. Pa gledajte: što je svemu hrvatskomu narodu i svakoj zdravoj pameti u redu, to je Niemcu protivno! Kaže mudri Niemac, da mi Hrvati snahu držimo za nješto drugo, a ne za ljudski stvor, da je ona „podredjena", t. j. podložna, da se to ne slaže s ljudskim dostojanstvom — i još kojekakve budalaštine. A sve to zato, što je mladoj red, da polije svekru, kad se umiva, i što ne sjedi za stolom kao harambaša!

A ja vam kažem: Bog nas oslobodio švabske pameti i švab-

skih običaja! Kad bude prilika, razložit ću vam potanko, kamo nas vode švabski običaji, a danas samo pitam: Ima li što zgodnije, nego da mladji sluša i poslužuje starijega? Ja mislim, da nema. Vi znate, da sam ja prijatelj knjige i svake nauke i znanosti, ali ja svejedno više cienim mudrost siede brade, nego često puta smetenu učenost kakvoga golobradca. Život je najbolja i prava škola, a knjiga samo pomaže. Nije zato ono pametno, što se dan današnji golobradi žutokljunci postavljaju po svietu za poglavare cielomu jednomu kraju. Kako će golobradac znati razumno zapoviedati i svjetovati tolikomu svietu u svih težkoćah života!

Kako se to protivi zdravoj pameti našega naroda, prosudite po ovoj istinitoj pripoviedci:

Kad se Bugarska prije 20 i više godina oslobodila od Turčina, postavilo i tamo odmah svakakve činovnike, pa dakako i golobradce, samo ako su svršili škole i položili izpite. Tako je u jednom kraju bio postavljen za sudca njekakav golobradac. Stari jedan Bugarin trebao nješto, pa hajde do suda. Unidje u sobu i vidi: sjedi tu golobradac. Nije staromu bilo ni na kraj pameti, da bi to mogao biti sudac, pa ga liepo upita: „Čuješ, mali! Gdje ti je otac?" — Mislio stari posve pravo, da je to sudčev sin pa da nješto šuška i igra se kod otčeva stola!

Dom i rod.

Jesmo li čemu mi Hrvati! U drugom velikom razgovoru današnjega „Doma" odgovorio sam na ovo pitanje, da jesmo. Ali čujte sada dalje. Po popisu naroda vidi se, da u Hrvatskoj pod banom broj naroda tudjega jezika raste brže, nego broj Hrvatâ (od kojih se njeki zovu Srbljі). Kako je u drugim hrvatskim zemljama, to sad ne znamo, ali u Hrvatskoj pod banom stoji tâ stvar ovako:

Još god. 1880 bilo je od 100 stanovnika Hrvatske i Slavonije njih preko 90 našega jezika, a za 20 god. t. j. god. 1900. bilo je od 100 stanovnikâ naših samo 87! A gledajmo, koliko je bilo kod nas Madžara: god. 1880 bilo ih je na 100 stanovnika samo 2, a za 20 godina već blizu 4 na stotinu!

Kako to? Tako: iz popisa se vidi, da se je iz gornjih hrvatskih županija, u kojima živi naš hrvatski narod nepomiešan s tudjim narodom t. j. iz županije ličko-krbavske, modruško-riečke, zagrebačke i varaždinske — iz tih županija izselilo se je posljednjih 20 godina do 110.000 (sto deset tisuća) ljudi! A u dolnje županije t. j. bjelovarsko-križevačku, požežku, virovitičku i sriemsku doselilo se je oko 80.000 tudjinaca! Na jednoj strani izlaze i bježe Hrvati, na drugoj strani dolaze tudjinci! Pa jesmo li onda čemu?

Idemo dalje: Tudjinci ne samo da k nama dolaze, nego se kod nas i bolje množe: ne umire ih toliko, koliko naših, i rodi ih se više, nego naših. Ako je istina, da ljudi baš od dobra ne umiru, onda se mora misliti, da tudjinac kod nas bolje živi, nego mi sami!

Da tudjinac kod nas bolje živi, vidi se i po tom: Sva veća gospodarstva u rukama su tudjincu! Maloga zemljišta od 1 do 5 jutara zemlje, ili od 5 do 10, pa ni od 10 do 20 — toga tudjinac ne će, to je naše. Od 100 gospodarâ, koji imaju ovoliko zemljišta, naših je 93 do 94. Ali čujte, čija su veća i velika gospodarstva: od 100 gospodara, koji imadu 50 do 100 jutara zemljišta, preko 20 ih je Madžarâ i Niemaca; od 100 gospodarâ, koji imaju 500 do 1000 jutara, — tu ih preko 25 Niemaca i Madžara; od onih, koji imadu 200 do 500 jutara, već ih je preko 30, a od onih, koji imadu 500 do 1000 jutara, — tu ih ima već blizu polovica tudjinaca! A kad dodjemo do gospodarâ, koji imaju preko 1000 jutara, — tu ima od 100 već preko 60 tudjinaca.

Bit će još zgode, da se porazgovorimo, zašto je sve to tako.

Sviet.

Englezi i njihovi prijatelji. Možete si misliti, koliki moraju biti Englezi razbojnici i otimači u ratu s Burima, kad su i iste madžaronske naše „Narodne Novine" proti Englezom! Koji put su tê novine tako liepo znale Englezima odkresati svoje, da je bilo već malo sumnjivo: Ne pišu li tako samo zato, da se vidi, kako su i madžaroni za slobodu i za pravicu. — I njemačke madžaronsko-židovske novine u Zagrebu niesu baš očito pristajale uz englezku otimačinu i razbojstvo. Ali ovih dana progovorile su tê madžaronsko-židovske novine o toj stvari tako gadno i neljudski, da se kršten čovjek krsti od straha, i pita se: Zar zbilja ima ljudi, i to u Hrvatskoj, koji tako misle o pravu i pravici?!

Te židovsko-madžaronske novine rugaju se najprije onima, koji zagovaraju Bure, i koji im žele, da nadvladaju Engleze. A onda kažu od rieči do rieči njemački ovako: *„U južno-afričkom ratu ne smijemo mi pitati, tko ima pravo, jer se tu pita za našu hasnu".* — Jeste li čuli? Ne smije se pitati za pravo i pravicu, nego za hasnu!

Bezbožni črčkar, koji ovo piše, odmah i razlaže, kakova bi tu bila hasna „za nas" (t. j. za židove u Evropi): Ako Buri protjeraju Engleze iz Afrike, opet će Englezi turati svoju robu po Evropi i tako kvariti posao evropskim trgovcem. A ako budu Buri potučeni, Englezi će trgovati više u Africi, pa će i naši židovi imati slobodnije ruke.

Ljudi moji, ovo je strašna nauka. Strašno je, da i u Hrvatskoj ima već ljudî, koji javno i glasno, bez straha i srama pišu: da se ne smije pitati za pravo i pravicu, nego samo za korist, za hasnu! Vi znate, da smo mi Hrvati dosta slabi, i da imamo dosta neprijateljâ. Lako se može dogoditi, i stalno će do toga doći, da ćemo svi mi morati ustati kao jedan čovjek, da obranimo *pravo* svoga naroda. A što onda, ako se kod nas dignu ljudi, koji će vikati i pisati: „Što je nas briga za njekakvo vaše pravo, — mi pitamo samo za svoju korist i interes!"? Ne će li to biti prave izdajice naroda i doma našega? A to će biti tim više, što više budu ovakvi ljudi vikali, da su i oni Hrvati, pače hudi starčevićanci!

Ne vjerujte, ljudi, ne vjerujte i pazite! Ne pazite na rieči, nego pazite na cieloga čovjeka, na njegov život, na njegovu vjeru, i na njegovo pleme. Ovako krivično i neljudski ne može misliti niti kakav-takav kršćanin, a kamo li pravi kršćanin. Čuvajte se zato vuka u ovčjoj koži! Ne vjerujte ljudem, koji su se svemu iznevjerili, koji i svoju vjeru mienjaju — izvana, a u duši su ostali isti. Pazite osobito sada: izbori su blizu!

Škola i nauka.

Pučkih škola ima pod banom 1378; djece u tih školah ima 317.640, a učiteljâ i učiteljicâ 2400. Na poldrugu tisuću svieta (odraslih i djece) dolazi popriečno po jedna škola, a na 132 djece dolazi jedan učitelj. To je previše za jednoga učitelja, pa i to je samo popriečno. Ja znam za jednu župu, koja ima preko 9.000 (devet tisuća) duša, a ima samo jednu školu i jednoga učitelja! To je župa Gornja Stubica u hrv. zagorju. A ima takvih i više. Ja mislim da bi mnogo bolje bilo, kad bi bilo manje občinskih činovnika, a više učiteljâ. Pomislite: jedan pisar ima više puta veću plaću od učitelja! A ipak je učitelj bio 12 godina u školi, a mnogi pisar jedva pol toliko! A ima občinâ, gdje ima po više pisarâ. — Ovo bi trebalo svakako svojim putem urediti. Preporučite to svojim zastupnikom.

„Inštalacija rektora“ — to vam je svake godine na 19. listopada liepa slava u Zagrebu. „Rektor“ — to je prvi medju profesorima u sveučilištu. Izabiru ga sami profesori izmedju sebe, a biraju svake godine drugoga. Na dan 19. listopada — onda ga „postavljaju“ ili „ustaljuju“, t. j. onda on prvi put kao novi rektor sjedne na svoje mjesto pred svim profesorima, djacima i drugom velikom gospodom i svietom. Tu on onda učeno govori i tumači koju veliku i vriednu stvar. To je tâ „inštalacija“. A drži se ta inštalacija upravo na 19. listopada zato, jer je na taj dan prvi put otvoreno hrvatsko sveučilište god. 1874.

Tako je i ljetos bila inštalacija novog rektora doktora Frana Vrbanića, i on je govorio o onoj velikoj i vriednoj stvari: kako se kod nas brže šire i množe tudjinci, nego domaći sviet u banskoj Hrvatskoj. — Novi rektor dr. F. Vrbanić starinom je Ličanin, čovjek ozbiljan i bez praznih rieči, narodni zastupnik ne samo po imenu, nego i pravi prijatelj narodu u svakoj potrebući i neprilici. Njegovi izbornici iz novogradskoga kotara mogu k njemu doći kao k pravomu prijatelju i savjetniku, pa nema sumnje, da će ga i opet uzprkos svim neprilikam i napastim opet izabrati u sabor. To bi bila njihova dužnost ne samo radi g. dra F. Vrbanića, nego i radi mnogih stvari, u koje se g. dr. Vrbanić razumije, kao nijedan narodni zastupnik. A to su novčane stvari, naši računi s Ugarskom.

Ovakva znanost, koja se bavi popisom, zove se *statistika*. O njoj drugi put rieč.

Izbori za novi sabor

kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Sabor.

Hrvatski sabor u Zagrebu — razpušten je odpisom Nj. Veličanstva kralja od 22. listopada o. g., a razpustio ga je po odredbi kralja našega Ban hrvatski. To je posve po zakonu: Po zakonu otvara i zatvara hrvatski sabor hrvatski kralj glavom (osobno); a ako to ne

čini sâm, imenuje za to posebnog zamjenika posebnim pismom. Tako je bilo i ovaj put: Nj. Veličanstvo kralj naložio je posebnim pismom Banu, da ga u tom činu zamieni. A mogao bi kralj i koga drugoga odrediti za taj posao.

Zašto je već sada razpušten sabor? Zastupnici, koji su sad razpušteni, izabrani su u proljeće god. 1897., i to na pet godina. Pet godina nije još prošlo, a sabor je razpušten. Zašto? — Na to odgovara Nj. V. kralj: zato, da bude i hrvatski sabor u Zagrebu, i zajednički ugarsko-hrvatski sabor u Pešti mogao uzporedo obavljati svaki svoje poslove. To vam je ovako: Nedavno je razpušten zajednički ugarsko-hrvatski sabor u Pešti (u kojem sjedi i 40 Hrvata), pa su u Ugarskoj izabrani novi zastupnici za taj sabor, a hrvatski je sabor izabrao svojih 40. Ali kad bi izbori za hrvatski sabor bili (kako bi morali biti) god. 1902., morao bi novi hrvatski sabor birati drugih novih svojih 40 zastupnika za Peštu. Istina je, novi će sabor i sada birati nove zastupnike za Peštu, tako da će ovi, koji su sad izabrani, biti u Pešti samo njekoliko mjeseci. Ali kad bi izbori za hrv. sabor bili istom 1902. god., onda bi u buduće hrvatski sabor morao uviek dva puta birati zastupnike za Peštu, jer bi zajedničkomu saboru uviek iztekao rok prije, nego hrvatskomu. Da ne bude tê neprilike, moralo se je učiniti tako, da budemo išli uzporedo sa zajedničkim saborom.

Koliko ima zastupnika u hrvatskom saboru? Ima ih 90 (devedeset), koje izabire narod; zatim imadu svoj glas u saboru: biskupi rimske i grčke crkve i prior vranski, svih skupa 7; veliki župani, svih skupa 8, i napokom članovi iz 22 velikaške, kneževske, grofovske i barunske obitelji. — Treba dodati, da bi i grad Rieka imala birati 2 zastupnika u hrvatski sabor, ali ih ne bira.

Opozicija je imala do sada u saboru 22 zastupnika. Od opozicije, ili kako se kaže: „za narod“ bili su izabrani ovi: 1) kanonik Rubetić III. kotaru zagrebačkom, 2) liečnik Mažuranić u Selcih (u primorju), 3) odvjetnik Potočnjak u Bakru, 4) bivši odvjetnik D. Starčević u Delnicah, 5) odvj. Banjavčić u Karlovcu, 6) ljekarnik Modrušan u Draganiću, 7) župnik Zorić u Dugom selu, 8) odvj. Zahar u Sv. Ivanu-Žabnu, 9) profesor Brešćenski u Vel. Gorici, 10) bivši odvj. Tuškan u Sisku, 11) posjednik Bedeković u Dol. Stubici, 12) žup. Žerjavić u Krapini, 13) prof. Smičiklas u Pregradi, 14) odvj. Mazzura u Klanjcu, 15) posjednik barun Rukavina u Zlataru, 16) inžinir Grdenić u Križevcih (umro), 17) prof. Vrbanić u Novom-Gradu (Podravina), 18) žup. Hegedić u Kloštru, 19) odvj. Derenčin u Djakovu, 20) doktor prava i liečnik Amruš u Garčinu, 21) posjednik Kutuzović u Cerni, 22) posjednik Kipak u Samoboru.

Ne znam, mogu li se uračunati u pravu opoziciju i dva „čista“ zastupnika: to su odvj. Frank (u Križu) i odvj. Mile Starčević (u Sv. Ivanu-Zelini). K njima je poslie pristupio i D. Starčević, a od ostale složne opozicije odielio se i Potočnjak, a i Rukavina, a to je bila dosta velika neprilika za složnu opoziciju.

Za prošli sabor bili su izabrani proti madžaronom još i ovi zastupnici: 1) prof i urednik „Obzora“ Pasarić u Pisarovini, 2) posjednik Jakčin u Jastrebarskom, 3) bivši odvj. i urednik „Hrv. Naro-

da" Ružić u Koprivnici, 4) odvj. Brlić u Brodu, i žpk. Rancinger u Vrbovskom, ali je sabor ove izbore uništio. Još treba spomenuti, da je Barčić u Petrinji imao samo 1 ili dva glasa manje, a u Bošnjacih se je dogodila nesreća.

Po svemu tom se vidi, da je združena opozicija lako mogla imati **blizu 30 zastupnika,** t. j. **preko trećine** (jer riečki ne dolaze). A to je već nješto, osobito ako su to ljudi na mjestu, pa ako svaki vriedi barem za dva madžarona.

Pamtite: Od ovih blizu 30 zastupnika, koji se bore za narodno pravo i za slobodu, izabrano ih je do 25 u gornjoj i primorskoj Hrvatskoj, t. j. u četiri čisto hrvatske županije: u županiji modruško-riečkoj, zagrebačkoj, varaždinskoj i bielov.-križevačkoj; a iz ciele donje Hrvatske ili Slavonije u saboru su **samo trojica:** Amruš iz požežke, Derenčin iz virovitičke i Kutuzović iz sriemske županije. Gdjegod ima tudjinaca i Srbalja, tu su izabrani sami madžaroni. Srblji biraju većinom Srblje, ali ovi su svi madžaroni. Srbaljâ madžarona ima **preko 30!**

Izbori.

Izbori su već razpisani i odredjeni za dane **6., 7., 8. i 9. studenoga** ove god., i to će birati:

dne 6. stud. ovih 50 kotara: 1—3 Zagreb (tri zastupnika) 4—5 Osiek (2 zast.) 6 Varaždin 7 Karlobag 8 Srb 9 Udbina 10 Brlog 11 Korenica 12 Ogulin 13 Vojnić 14 Vrbovsko 15 Karlovac 16 Draganić 17 Jastrebarsko 18 Vel. Gorica 19 Dol. Stubica 20 Glina 21 Petrinja 22 Kostajnica 23 Krapina 24 Biškupec 25 Zlatar 26 Bjelovar 27 Hercegovac 28 Čazma 29 Križevci 30 Novigrad 31 Novska 32 Nova Gradiška 33 Daruvar 34 Pakrac 35 Požega 36 Brod n/S 37 Dol. Miholjac 38 Našice 39 Valpovo 40 Vuka 41 Djakovo 42 Vukovar 43 Šid 44 Ilok 45 Martinci 46 Ruma 47 Karlovci 48 Šimanovci 49 Vinkovci 50 Bošnjaci;

dne 7. stud. ovih 29 kotara: 1 Zemun 2 Otočac 3 Senj 4 Plaški 5 Slunj 6 Pisarovina 7 Dugo - selo 8 Sv. Ivan - Zelina 9 Samobor 10 Sisak 11 Klanjac 12 Ludbreg 13 Novi Marof 14 Križ 15 Sv. Ivan - Žabno 16 Koprivnica 17 Kloštar 18 Vilić - selo 19 Garčin 20 Virovitica 21 Slatina 22 Dalj 23 Nuštar 24 Morović 25 Mitrovica 26 Hrtkovci 27 Irig 28 St. Pazova 29 Cerna;

dne 8. stud. ovih 5 kotara: 1 Selca 2 Bakar 3 Delnice 4 Pregrada 5 Ivanec;

dne 9. stud. ova 4 kot.: 1 Gospić 2 Gračac 3 Perušić 4 Vrgin - Most;

*

Jesmo li spremni, mi koji smo za narod, za naše pravo i slobodu? Jesmo li spremni, kad su izbori odredjeni tako naglo i nenadano? — To ne treba sad ni pitati, ni mudrovati! **Mi moramo biti svagda i uvieke spremni!** Pokažimo, što možemo i koliko vriedimo **svaki čas!** Ne varajmo se: Mogu doći stvari, koje će nas još jače zaskočiti i iznenaditi, pa neka se sad vidi: jesmo li za što, i što možemo učiniti **u čas,** i bez dugoga pripravljanja. **Duša i srce mora nam biti uviek pripravna.** Još ima 10 i više dana. Skočite od prijatelja k prijatelju, iz sela u selo! Pustite sve druge posle na stranu! Skočite u občinski ured: tamo vam po zakonu stoje na uvid listine (popis) izbornika. Pregledajte, ako vam treba, i 50 puta, i zapišite si pred vratima ime, pa se opet vratite i pogledajte. To vam načelnik mora

dopustiti, ako vam ne će dopustiti, da si listinu prepišete. — Tko je u listinu upisan, dobro: tko nije, sad ništa ne pomaže, sad nema reklamacije.

U čitavom pak poslu za ovo 10 do 15 dana **budite nedužni kao golubovi, a mudri kao zmije! I ne bojte se** — nikoga do Boga!

*

A koga ćemo birati? Ako nemate drugoga, i ako ne znate za nikoga, birajte svoga kapelana! **Pa neka vas samo petorica dadu glas našemu čovjeku, — postavite svoga čovjeka.** Neka protivnici vide, da se za pravicu ne bojimo, da nam **nikada nije prekasno ustati za dom i pravicu.**

Ako želite, da vam se proglasi i postavi preporučenik (kandidat) iz Zagreba, skupite se, dogovorite se i pišite **odmah** ili uredniku „Doma" **dru Anti Radiću** (Jurjevska ul. 28, u Zagrebu), ili **dru Aug. Harambašiću** (Berislavićeva ulica 12), ili **uredničtvu „Obzora"** u Zagrebu. Takvo pismo napišite dogovorno i neka vas podpišu barem petorica; a kažite u pismu, koliko vas ima složnih. *Pismo preporučite.*

Tko želi, da mu se javi, kad se proglase preporučenici (kandidati) za sve kotare, neka mi odmah piše, da mu se to pošalje, i neka zatraži više komada, da se to uzmogne ljudem porazdieliti. To je potrebno, da ljudi ne budu u smetnji, jer se koji put dogadja, da naši ljudi ne znadu imena našega kandidata.

*

A od koje „stranke" ćemo birati? Od „narodne" (ili „madžaronske") bome ne ćete! A kad to znate, dalje **ne pitajte mnogo za stranku!** Pače čujte: Molite i tražite i zahtievajte od svakoga, koga birate: neka gleda, da se složi **jedna** hrvatska stranka, jer nam je **dom u pogibelji,** naši su posli zaostali, zagrezli: trebalo bi **napried!** Neka se stvori jedna **„narodna napredna stranka".** Tko vam govori o staroj svadji, tko samo grdi i psuje, tko kaže, da su svi Hrvati osim njega lopovi, — tomu pokažite vrata, jer taj ne će napried, nego natrag! Samo onaj hoće napried, tko je **za slogu!** Svadljivci i zagrižnjenci — van, napolje!

Pitate li za **„čiste",** velim vam: Birajte slobodno i „čiste", ali samo onda: 1) ako ne govore, da su oni *jedini* pošteni Hrvati, i ako niesu svadljivci; 2) ako niesu preveliki prijatelji židova. — Još pazite, govore li dobro hrvatski!

Ne birajte nikoga, ako vam ne obeća: 1) *da će raditi za* **jednu stranku,** i da se ne će posvaditi *radi imena;* ime stranci neka dade skupština pouzdanikâ; 2) da će tu jednu stranku **urediti (organizovati),** i to **u svih hrvatskih zemljah,** da ne budemo uviek raztepeni i bez glave; 3) da se ne će samo pravdati, nego da će **raditi za narod** po svakom zakonu, koji nam daje pravo, i to ne samo u saboru, nego i izvan sabora, osobito u *občini, županiji,* u *gospodarstvu* i u *prosvjeti;* 4) da će najmanje **dva puta u godini doći medju izbornike.**

Ljudi, Hrvati!

Protivnici naši misle, da ćemo se smesti i zbuniti, jer su nas izbori zaskočili, jer je sve došlo naglo. Skočite trostrukom i deseterostrukom snagom, — neka se ne budu imali čemu radovati!

Misle, da smo zastrašeni za-

tvorom i neprilikama. Pokažite, da se varaju!

Trideset naših — moramo iznesti na svojim ramenima, da ih pokažemo narodu, a oni da narod brane. Neka protivnici puknu od jada, neka im presjedne veselje, — jer se sami varaju, da ne ćemo **ni deset** svojih poslati, koji bi popravljali krive njihove račune!

Hoće li nas biti stid za dvie nedjelje, kad se već bude znalo, što smo učinili?

Držite na pameti, da je današnja kraljevina banska Hrvatska, — da je to *matica svih Hrvatâ.* Na vas gledaju i na vaš korak i rieč paze **svi Hrvati** od Mure i Dunava do mora i Kotora.

Pamtite: One gornje tri-četiri županije hrvatske, — to nije bilo nikad tudje, nikad ni tursko, a kamo li još čije! To su *ostatci ostatakâ* staroga i slavnoga kraljevstva hrvatskoga. Oni su i kod prošlih izbora pokazali, da je tu narod, koji hoće biti *svoj!* Zato ljudi Hrvati, ostanite sebi i domu vjerni i sada! Vi ste jezgra i srce naroda. Znajte i pamtite: **Popustite li i malo, — tudjinci su za korak dalje u našoj zemlji i na Balkanu.** Sve su na vlas proračunali! Pokažite, da nas ne može zaskočiti nikakva varka!

Djeca vaša će vas blagoslivljati — ili proklinjati. — Birajte dakle!

Razne izborne viesti.

Stranka prava držat će dogovor sa svojim pouzdanicima dne 29. o. mj. Tko može, neka sve razpita i neka donese glas u Zagreb.

Svi dosadašnji zastupnici ne će se dati birati. Šteta za mnoge od njih!

Ali hvala Bogu, javljaju se i novi, medju njima i mladi. Tako se čuje, da će se dati birati: profesor u sveučilištu i akademik dr. Arnold, župnik Šafran, urednik Pasarić, odvj. i pjesnik dr. Harambašić, žup. Zagorac, pisac i posjednik Babić (Gjalski), dr. Ružić, urednik „Doma“ dr. Radić i još više njih — svih preko 20. Gdje će se koji preporučiti, sve će se u vrieme javiti svakom, tko to *odmah* zatraži.

Novosti vam za sada ne treba nikakvih. Najljepša će biti i najugodnija novost, ako vam budući „Dom“ bude mogao javiti, da smo si osvietlali lice i iznesli svojih 30 zastupnika.

☛ Ni opomene nikakve ne dodajem **dužnikom:** svatko se neka sam opomene.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

☛ **Drugo izdanje.** ☚

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka).

DOM

Uredničtvo uprava: Jurjevska ul. 28 Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☛ Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 21. | U Zagrebu, u petak, 15. studenoga 1901. | **God. 2.**

»Dok ne bude krvi . . .«

Ovih dana bili su, kako znate, izbori narodnih zastupnika za hrvatski zagrebački sabor. Proti madžaronom izabrano je samo 11 narodnih zastupnika. Samo 11, t. j. samo **osmina!**

Je li moguće, da je sav ostali narod zadovoljan, a samo jedna osmina da nije zadovoljna?

Kamo sreće, kad bi to bila istina! Kad bi to bila istina, hrvatski bi narod pod banom bio najzadovoljniji, a po tom i najsrećniji narod na cielom svietu. Što je to, molim vas, ako je sav ostali narod zadovoljan, a samo jedna osmina nije!? Tko bi sav sviet zadovoljio? Ni najbolja vlada, ni najbolji i najpravedniji zakoni na svietu ne mogu svakoga zadovoljiti. Zato, ako je pod kojom vladom zadovoljna barem većina naroda, — već je dobro, i takva je vlada dobra. A kod nas eto — **sve zadovoljno,** samo jedna osmina nije!

„Po čem ti znaš, da je sve zadovoljno?“ — pitate me možda. — Po tom znam: Dan izbora — to je kod nas jedini dan u pet godina, kad možeš otvoreno i bez straha kazati svakoj vladi i svakomu zakonu:

Nisam zadovoljan! Ne ću više takve vlade ni takvoga zakona! **Hoću drugu vladu i drugi zakon!**

A kad je na našim izborima ovih dana izabrano 75 madžaronskih zastupnika, koji su zadovoljni s današnjom vladom i zakonom, onda se po tom vidi, da su s ovakvom vladom i

ovakvim zakonima zadovoljni i oni, koji su ove madžaronske zastupnike izabrali. Ali se pita:

Tko je izabrao ovih 75 madžaronskih zastupnika? Jeli ih izabrao **narod?**

Čast i pokornost sadašnjemu svakomu zakonu, dok se ne promieni svojim putem! Čast i sadašnjemu izbornomu zakonu! Ali ako mi dajemo čast sadašnjemu izbornomu zakonu, i ako mu se pokoravamo, nitko nam ne smije braniti, ako mi želimo, da se taj zakon promieni svojim putem, pa da se stvori **novi izborni zakon.**

Kakav bi morao biti taj novi izborni zakon? — Takav, da bi se moglo reći, da zbilja **narod** izbira zastupnika. To bi bilo i posve u redu, jer se zastupnici i sada zovu narodni zastupnici, premda ih je izabrao samo mali dio naroda.

Posluhnite malo, da vam razložim, što mnogi i sami znadete.

Ima izbornih kotara, koji imadu preko 30.000 (trideset tisuća duša, a samo oko 150 izbornikâ, t. j. 150 ljudi, koji imadu pravo birati zastupnika za sabor. Ako sad uzmemo, da sve po 10 dušâ ima jednoga gospodara, koji je stariji od 24 godine i sâm svoj, — onda imamo od 30.000 duša ništa manje nego tri tisuće (3000) gospodara. A od ove tri tisuće nema ih pravo doći na izbor ni tri stotine, a kamo li tri tisuće, nego samo nješto oko 150! Dakle niti svaki deseti gospodar nema izbornoga prava, nego samo svaki **dvadeseti!** — A ako računamo tako, da je svoj gospodar svatko, tko ima svoju zemlju, kuću, ženu, pak četvero ili petero djece — jedan više, drugi manje, — onda bi se medju 30.000 duša moglo naći pet do šest tisuća gospodarâ! Ako uzmemo tako, onda nema glasa ni svaki trideseti, ili četrdeseti!

E, ako je tako — a nije drugačije — onda vi prosudite: Može li se reći, da danas **narod** bira sebi zastupnika? Može li se reći, da **narod** bira zastupnika, kad ga bira samo svaki četrdeseti odrasli čovjek i svoj gospodar, ili samo trideseti, ili neka bude i svaki dvadeseti!?

Ne, to se ne može reći! Kad bi samo i svaki drugi pospodar imao pravo izabirati zastupnika, — ni to ne bi bilo još posve pravedno, a kamo li samo svaki dvadeseti, ili čak samo svaki trideseti, ili četrdeseti!

Reći će tko možda ovako: Ali zato po 50 malih gospodarâ izabire mjesto sebe jednoga izbornika! — Jest, istina je.

Ali mali gospodari moraju plaćati najmanje po 5 for. (u gorskim kotarima najmanje 3 for.) poreza, a mnogomu fali do 30 for. (ili u gorskim kotarima do 15 for.) samo koja forinta, ili koji novčić. Recimo sad, da poprieko plaća svaki po 10 for., to onda njih 50 plaća zajedno 500 for. Po tom, ako se već gleda na porez, morala bi ova petdesetorica birati barem 15 izbornika, a ne samo jednoga!

Ali to još nije sve! Medju onih 150 izbornika ima najmanje 30, 40, do 50 činovnikâ: občinskih načelnikâ, bilježnikâ, blagajnikâ, pisarâ, učiteljâ, kotarskih činovnika i sudaca. Vi znate, za koga glasuju činovnici, i to **svi.** Kaže se, a i oni sami kažu i izpričavaju se, da **moraju,** jer da će **izgubiti kruh.** — Znate i to, da medju izbornicima ima i židova, pa znate i to, kako i oni glasuju. Znate, da ima medju izbornicima krčmarâ, pa i oni njekoji glasuju, — znate, kako, i zašto tako glasuju.

Kad odračunamo, sve one, koji tobože **moraju,** onda nam ostane **narod.** Pa kad bolje pogledamo taj „narod“, onda vidimo, da ima dosta kotara, u kojima ima toga naroda manje od činovnikâ i drugih, koji tobože moraju.

Po tom sudite sami, koliko za naše izbore vriedi ona rieč: da se kod izbora vidi **volja naroda.**

Još bi vam imao kazati koju rieč, — ali se bojim i za ovo, hoće li vam doći u ruke. Znate, da su novine često zarobljene, jer „razdražuju na mržnju i prezir proti načinu vladanja“, ili „proti zastupstvu zajedničkom ili pojedinih kraljevina“ (t. j. proti kojemu saboru), ili „proti ustavu“. Što je tâ „mržnja i priezir“, — to prosudjuje kr. državni odvjetnik i poslie njega kr. sudbeni stol. Ja ne znam, hoće li oni i u ovom pisanju naći kakvu mržnju i priezir proti čemu. Ne znam. Ali otvoreno kažem: Ja sam nezadovoljan s ovakvim izbornim zakonom, kako su nezadovoljni i mnogi drugi; pa ako je i to „mržnja i priezir“, pa ako i zato bude ovaj broj zarobljen, — onda ja ne znam, kamo ćemo doći ovim putem i načinom!

Njegda se moglo čuti, a i danas se čuje, kako jadni a nerazumni narod, kad već ne zna, što će ni kud će, — govori u jadu: „Ne će biti ništa, — **dok ne bude krvi!**“ I bilo je krvi dosta, i nikomu od tê krvi nije bilo koristi, niti je iz krvi izašla pravica. I spoznali su to kralji i vladari i njihovi savjetnici — i dali su narodu pravo izbora: neka narod kaže svoju volju na izboru liepo i mirno, neka ne bude nezadovoljstvo, — **neka ne bude krvi!** Pak onda, kad smo našli tako liepi i mirni način,

da se i nasilna i krivična vlada može skinuti i da se krivični zakon može promieniti **bez buke, bune i krvi,** — dajte, ljudi, koji tu imate rieč, dajte i puštajte slobodu, da **narod poučimo,** da ga prosvietimo malo po malo, neka zna, da se samo mirom, razborom, pameću i zdušnošću dolazi do pravice i sreće! Dajte i dopustite, neka narod spozna, da je luda, lažna i prokleta rieč: „Ne će biti ništa, — dok ne bude krvi!“ Kralji, vlade i poglavari, — budite uvjereni, pa će i narod biti uvjeren, da:

Ne će biti ništa, dok ne bude — pravice!

400-godišnjica hrvatskoga pjesničtva.

Da ste ovih dana došli u Zagreb, glavni grad svih Hrvata, bili biste vidjeli, kako se na mnogim kućama viju hrvatske crveno-bielo-plave zastave. To znači, da je u Zagrebu slava. Pa tako i jest. Ne samo Zagreb, nego sav prosviećeni hrvatski narod slavi ovih dana spomen, što je prije 400 godina napisana hrvatska velika pjesma.

Ja znam, da hrvatski seljaci, za koje se najviše „Dom“ piše, — oni malo mare za ovakove gospodske slave. Malo mare, jer malo razumiju, ili ništa ne razumiju, što je to, i što to vriedi. Istina je, i seljački se narod znade veseliti i obdržavati slavu, i to na velike svetkovine ili blagdane, ili u svatovima. Ali ja ne znam primjera, da bi naš seljački narod obdržavao kakvu slavu i veselje poradi kakvoga prošloga dogodjaja. A ne znam ni za to, da bi seljački naš sviet obdržavao kakvu slavu za čitav narod. Naši se ljudi znadu veseliti, kada n. pr. žene sina, ili udavaju kćer, t. j. oni se vesele i časte, kad imadu slavu u svojoj kući, ili u svojoj rodbini. — Kod gospode je to drugačije. Gospoda imadu mnogo manje veselja i časti u svojoj kući, ali zato više obdržavaju **narodnu slavu.** Tako su n. pr. naša hrvatska gospoda imala veliku slavu, kad se je otvorila visoka škola ili sveučilište u Zagrebu, ili kad se je otvorilo novo hrvatsko kazalište u Zagrebu. To nije bila ni moja, ni tvoja, ni Petrova, ni Pavlova slava, nego je to bila slava cieloga naroda.

Vi možda mislite, da ovakva narodna slava nije ništa. Ali promislite malo, pa ćete vidjeti, da je to potrebna stvar. Pro-

sudite samo: Ako se cieli rod veseli, kad dobro i u velikoj časti oženi svojega rodjaka, ili kad u dobru kuću udade djevojku iz roda, jer je to onda dika i čast cielomu rodu i svojti, — kako se ne bilo vriedno veseliti i onda, ako cieli narod našega jezika steče i postigne kakvu veliku i vriednu stvar, kao što je n. pr. visoka škola? Kod takve slave i takvoga veselja osjete ljudi, da svi spadaju k jednomu jatu; vide, da ih ima više, i odmah su srčaniji i kuražniji za svako dobro djelo, osobito proti neprijatelju i protivniku. Svaki u srcu sam sebi i na glas pred drugima govori: „E, ipak smo nješto mi Hrvati, ipak nješto znamo i možemo i mi! Ej, ljudi braćo: Još Hrvatska nije propala!“ — Tako se onda govori, to onda tjera i goni krv u srce. I tako narod živi, jer se veseli svomu životu i napredku.

A još je više vriedno, kad cieli narod slavi i poštuje spomen na ono, što su mu učinili i stvorili djedovi i pradjedovi. Kad se tako časti i poštuje spomen na otce, djedove i pradjedove, onda se tek čovjeku razsvieti pamet i on dobije kuražu, jer vidi i zna, da smo bili, da jesmo, i da ćemo još biti nješto, ako Bog i sreća dade! Kod takve se slave vidi, da mi nismo kopilani ili foti bez krstnoga lista, nego da mi znamo za svoje otce, za svoje djedove i pradjedove, koji su bili ljudi u svakom pogledu.

Eto, zato su ovakve **narodne slave.** Za ovakve narodne slave mora znati i mariti i hrvatski seljak. On mora znati, da osim njegove kuće i osim njegova sela ima još na stotine i stotine tisućâ hrvatskog našega naroda; on mora znati, da smo mi Hrvati stara, poštena i junačka kuća i pleme. Pa kao što od Crnoga do Sinjega mora našega ide od usta do usta jedna pjesma o Marku Kraljeviću, tako te nema našega čovjeka, koji ne bi znao za Kraljevića Marka, — tako treba i to, da od Mure i Dunava do mora i Kotora bude živa jedna misao, i to ova: Hrvati smo, braća smo! Bili smo ljudi i junaci, jesmo i bit ćemo! Jedno nam je pleme, jedan nam je jezik, — jedan nam neka bude i dom, a u domu jedan gospodar i domaćin Ban! Jedna u domu i domovini neka nam bude sreća i nesreća, jedno veselje i tuga! Jedna neka nam bude čast i slava!

A sad čujte u kratko, kakva je to 400-godišnja slava.

Mi Hrvati spadamo, kako znate, k slovjenskomu plemenu, kojemu spadaju i Bugari, Rusi, Poljaci, Česi i Slovaci, a svi se zajedno zovemo Slovjeni ili Slaveni, pa smo njegda i živjeli zajedno, dok nas je bilo manje.

Jesu li Slovjeni u najstarije vrieme znali i pisati, to se ne zna. Svakako se može vjerovati, što piše stara jedna knjiga, da su pametniji starci bilježili brojke crtami i rjezami. Kad su se Slovjeni upoznali s Grcima i Rimljanima, upoznali su i njihova slova za pisanje, ali se ne zna, jesu li što u našem slovjenskom jeziku napisali tudjim ovim pismom. Teško, da jesu, jer je bilo težko pisati naš jezik tudjim **pismom.** Razmislite malo: Ni grčkim ni rimskim (latinskim) pismom ne može se napisati č, ć, š, ž, — pa kako ćeš onda pisati! I tako su Slovjeni bili bez pisma mnogo stotina godina.

Onda su se našla dva čovjeka, dva mudraca, dva brata: **Ćiril i Metod.** Oni su počeli naučati medju Slovjenima novu Isusovu kršćansku vjeru. Za taj posao trebalo je knjigâ, a za knjige je potrebno pismo. Sad se pravo ne zna: Jesu li braća izmislila novo pismo i nova slova za slovjenski jezik, ili su pak Slovjeni imali od starine njekakvo svoje pismo, pa su braća to pismo samo malo priredila. Kako bilo da bilo, braća su sve svete knjige protumačila na slovjenskom jeziku i napisala slovjenskim pismom. To novo pismo zove se **glagolica.**

Ovo novo slovjensko pismo donesli sv. ovi naši apostoli i u našu hrvatsku zemlju, i oni su — kako kaže stara jedna knjiga — „naredili knjigu hrvatsku“. To je bilo prije 1000 (tisuću) godina, t. j. **hrvatska je knjiga stara tisuću godina.** I dan današnji tiskane su starom ovom glagolicom svete knjige hrvatske, iz kojih se u senjskoj biskupiji, u Dalmaciji i u Crnoj Gori čita sv. misa u starom hrvatskom jeziku. Spomen i slavu na tisuć-godišnjicu svetih ovih naših i velikih ljudi i apostolà, t. j. spomen na sv. Ćirila i Metoda — mi smo Hrvati proslavili već prije malo ne 40 godina.

Ali me pitate: „Kakva je to slava, tâ 400-godišnjica?“

To vam je spomen na prvu hrvatsku pjesmu. Istina je, naš hrvatski narod pjeva pjesme, od kad ga ima, a nas Hrvatâ ima već možda i dvie tisuće godina. Ali pazite: Nitko ne zna, tko je prvi izmislio pjesme o Kraljeviću Marku! Tako se ne zna ni za druge pjesme, što ih narod pjeva, tko ih je izmislio. Zato se takve pjesme i zovu **narodne pjesme.** Ali ima i drugih pjesama, za koje se zna, tko ih je izmislio. Tako se n. pr. znade, da je onu pjesmu: „Još Hrvatska nî propala“ izmislio Gaj; za veliku pjesmu „Osman“ se zna, da ju je izpjevao Gundulić. Takve se pjesme zovu **umjetne pjesme,** jer to treba umjeti, t. j. znati takvu pjesmu složiti. Pita se sad: Tko je izpjevao prvu umjetnu hrvatsku pjesmu? — To je bio **Marko Marulić** iz Splita. I on je izpjevao tû prvu umjetnu pjesmu god. 1501., t. j. prije 400 godina.

A zove se ta prva umjetna hrvatska pjesma **„Judita“.** U toj pjesmi izpjevao je naš Marko Marulić na svoj način ono isto, što pripovieda sv. pismo: Kako je pobožna Židovka Judita odsjekla glavu silnomu vojvodi i neprijatelju židovskoga naroda — Holofernu.

Eto, sad znadete: 400 godina je već proteklo, što je izpjevana i složena prva hrvatska umjetna pjesma. Spomen na taj događaj proslavili su Hrvati ovih dana u Zagrebu, a i po drugim hrvatskim gradovima.

Uz ovaj spomen slave se i časte i svi oni drugi hrvatski književnici i pjesnici, koji su u ovo 400 godina pisali hrvatske knjige. Je li to vriedno slaviti, to biste mogli prosuditi onda, kad biste znali: što vriedi narodu knjiga u narodnom jeziku.

Ali to već spada u drugi razgovor.

Ganite se barem za svoje novce!

Dvoje je svaki čovjek dužan državi, a to je dvoje: **krv i novac,** t. j. svaki državljanin mora služiti državi kao vojnik i mora plaćati porez. Jedno i drugo podnosi se težko, ali se mora. Pa kad se već mora, onda se barem mora znati: **Kamo idu toliki naši novci,** što se s njima radi?

„Dom“ je o toj stvari pisao već u broju 5. i 10. ove godine. Razlagao sam vam, kako se već i sami madžaroni tuže, da Ugarska (t. j. Madžari) čini Hrvatskoj krivo, t. j. da ne računa pravo. Napisao sam onda: „A kad madžaroni kažu ugarskim Madžarom, da je Hrvatskoj krivo, — što bi moraii reći mi drugi!?“ Bojao sam se i bojim se, da će madžaroni popustiti, pa sam vas napućivao: da se skupite i dogovorite, pa da zajedno otidete do svoga zastupnika, da ga sjetite na Boga, na dušu, na pravicu, na goli, bosi i gladni narod, — pa neka ne dopuste, neka ne dadu, da nam se i dalje čini krivica.

Ne znam, da se igdje itko maknu za tu stvar. Ali pamtite: Premda se Hrvatskoj čini očita krivica, i premda se madžaroni sami tuže na krivicu, — madžaroni će ipak popu-

stiti, ako ih **narod** ne bude opominjao i poticao, da brane narod i pravicu.

„Pa što ćemo zastupniku kazati?“ — pitate me.

Sve sam vam to već razložio, ali ću vam opet i opet ponoviti po redu. Evo:

Prvo: Hrvatska nije gospodarica nijednomu svomu filiru, nijednomu soldu! Svi porezi i daće iz kraljevine banske Hrvatske idu u zajedničku kasu, u Peštu, a gospodar je toj kasi zajednički sabor i zajednički ministar od novaca u Pešti. Taj zajednički sabor — u kojem sjedi 373 Madžara i samo 40 Hrvata — taj sabor u Pešti podpun je gospodar i hrvatskomu i ugarskomu novcu. I ako taj sabor ne pristane i ne privoli, ne može Hrvatska dobiti iz zajedničke kase ni novčića! Istina je, po nagodbi ima dobiti Hrvatska iz zajedničke kase od svake svoje krune — ima dobiti natrag 44 filira, — ali samo onda, ako to zajednički onaj sabor odobri i dozvoli. Čudno je to, ali je tako! Svake godine pretresa se i razpravlja u tom peštanskom saboru proračun, t. j. potrošak buduće godine, a u tom proračunu stoji i ono, što se ima povratiti Hrvatskoj od njezinih novaca, što ih je ona uplatila. Ako to pretresanje i razpravljanje proračuna što vriedi (a vriedi!) onda bi se moglo dogoditi, da sabor u Pešti ne bi pristao na to, da se Hrvatskoj vrate i ona 44 filira od svake hrvatske krune! — Istina je, to bi bilo proti nagodbi, a nagodbe ne smije mienjati ni hrvatski, ni ugarski, ni zajednički sabor, nego hrvatski i ugarski sabor u slozi i dogovoru. Ali se opet ne može reći, da jedan sabor nješto „ne može“ ili „ne smije“, što se pred njega donese ili što pred njega spada. A financije i sav državni potrošak — to spada samo pred zajednički sabor u Pešti.

To je, vidite, velika neprilika s tom nagodbom. Ne koristi ništa reći: zajednički sabor ne smije uztegnuti ono, što Hrvatskoj daje nagodba. A ne koristi to zato, što ni zajednička vlada u Pešti ne smije uzeti ono, što Hrvatskoj daje nagodba, — pa ipak se u Hrvatskoj i na pošti i na željeznici upotrebljuje madžarski jezik, premda nagodba daje pravo samo hrvatskomu jeziku!

Zato bi najzgodnije i najpravičnije bilo, kad bi Hrvatska uzela svoje novce u svoje ruke, t. j. kad bi dobila **financijalnu samostalnost.** To recite svomu zastupniku!

Drugo: Ali madžaroni vele, da je to težko, i što ti ja

znam! Ne će im se! Nemaju kuraže! — Onda im recite ovako, kad su već takvi: Ne dajte, da Hrvatska plaća ugarske dugove, od kojih nema nikakve koristi! Znate, da Hrvatska troši svake godine više na izplatu državnoga duga, nego na sve svoje domaće potrebe! God. 1897. samo platila je za državni dug preko 19 milijuna kruna! Recite zastupnikom: „Ljudi, gospodo! Dajte, neka se izračuna, koliko smo ni krivi ni dužni već uplatili, pa **neka nam se to povrati!** — A ako Madžari ne bi nikako htjeli, ostanite stalni barem u onom, što ste već poručili Madžarom: Nemojte na nas barem u buduće tovariti svojih troškova! A što se kod nas potroši, to ćemo kao Hrvati pošteno platiti! Nemojte na nas tovariti onoga troška, što ga trošite za željeznice i za uredjenje riekâ u Ugarskoj!“

Treće: Recite zastupnikom, neka kažu ugarskim Madžarom: „Nemojte nas prikraćivati u potrošarini! A prikraćujete nas, kad vi u peštanskom saboru odredjujete, da se u Ugarskoj ima platiti potrošarina za one stvari, koje se potroše u Hrvatskoj! Kod nas se troši, a kod vas se plaća! I to onda nije ni zajedničko, nego samo vaše!

Četvrto: „Ne uzimajte samo sebi dohodka od željeznicâ, poštâ i brzojava, vojničke takse, carine, parobrodarstva!“ . . .

Peto: Snizite onaj „ključ“, po kojem bi Hrvatska morala za zajedničku vladu plaćati na svaku krunu troška blizu 8 filira (točno 7.93). To je previše za nas, jer tolika nije porezna naša jakost. Svaki dan smo sve to siromašniji“.

Šesto: „Nemojte pisati i govoriti, da vi nas uzdržavate iz milosti! Nemojte nas uzdržavati, mi toga ne trebamo!“

Napokon: „Ipak nam dajte naše novce u naše ruke! Tako ćemo biti najprije gotovi“.

Ovo posljednje mora biti kao naša svakidašnja molitva, krik i vapaj: „Dajte nam, dajte, ljudi božji, — **dajte nam našu muku u našu ruku!**“ Pa kad budemo gospodari svojemu žulju i svojoj muci, onda ćemo moliti i zaklinjati našu domaću gospodu i poglavare: Gospodo! Hoćemo se protegnuti, koliko nam pokrivalo dopušća! Nemojmo trošiti, koliko troše oni veliki i bogati narodi, koji deru i otimlju na sve strane. Budimo s malim zadovoljni, dok se kako tako okrpamo.

„Pa kako bismo mi išli pred zastupnika? Tko bi nas vodio?" — Oni vas neka vode, koji su vas prije njekoliko dana vodili na — izbor. A ako se ne će ganuti oni, koji su vas vodili na izbor, niti oni, koji su išli na izbor, — onda se ganite vi, koji nemate pravo glasa. Ako se ne znate maknuti ni ganuti, pišite „Domu".

Na koncu vam kažem još dvoje:

1. Ako se narod ne gane, i ako ne bude tražio svoju muku, t. j. svoje novce u svoje ruke, — Madžari ne će popustiti, a madžaroni će popustiti. — 2. Kasno se je ganuti — s vilama i sjekirama, kad već dogori do nokata. Za to vas mogu zatvarati i vješati, a ako svojim putem, t. j. skupštinom i dogovorom po zakonu i po zakonitom svojem zastupniku tražite pravicu, — nitko vam ne smije ništa! Nitko!

Još mi se ne dade svršiti. Znam, da tisuće naroda čita ovaj list, pa se pitam: Hoće li se tko ganuti izmedju tri tisuće i više čitalaca?

Koga se bojite za pravicu? Ili zar spavate? Probudite se jedan put!

Ja sam svoje rekao, — a vi sad, što vam drago!

Mali razgovori.

Život.

„Za sto godina — ni kosti, ni mesa!" Tako znadu reći ljudi, kad jedu i piju, pa kad im tko videći ih pijane, prišapne onako nješto, kao da hoće reći: „Više dana, nego kobasica". A i drugi, koji na laku ruku rasipaju često i ono, što su im drugi ostavili, brane se i govore: „Svega će biti, a mene ne će biti!"

Po tom se ravnaju i toga se drže mnogi i premnogi ljudi. Zato, što od nas „za sto godina ne će biti ni kosti, ni mesa" i što „će svega biti, a nas ne će biti", — zato ovakovi ljudi misle, da moraju sve popiti i pojesti, pa onda slobodno „poslie nas neka dodje potop!"

roni ne će. Oni hoće u miru živjeti i — uživati.

Da vam pravo kažem, i ja volim mir, jer od mira glava ne boli.

Politika.

Oni ne će „sukobâ". Madžaronske novine pišu i madžaroni se u saboru brane, da oni **ne će sukobâ** s Ugarskom, t. j. s Madžarima. Kadgod naši ljudi u saboru prigovaraju, što nas Ugarska prikraćuje, što peštanska vlada odredjuju kod nas na pošti i na željeznici madžarski jezik i postavlja Madžare za službenike, — onda se madžaroni brane: da oni ne će „sukobâ". A znate, što je **sukob:** kad se čovjek nenadano sukobi, ili sastane n. pr. s medvjedom, to vam je onda „sukob". A može se sukobiti i čovjek s čovjekom, kad se jedan namjeri na drugoga, kao ono kosa na brus. Toga dakle madža-

Dom i rod.

Pomućena slava. Znate, da se ovih dana proslavio u Zagrebu spomen na prvu hrvatsku umjetnu pjesmu. Doista je bilo u toj slavi i koješta liepo i dobro. Krasno

je i pametno govorio n. pr. naš pisac Babić (Gjalski). On je medju ostalim rekao i ovo dvoje: Mi smo Hrvati razciepani, tako da u svakom kraju imamo drugu vladu; ali jedno je, što nas veže i spaja, a to je knjiga: jedna se hrvatska knjiga čita i razumije i u Istri, i u primorju i zagorju dalmatinskom, i u Bosni i Hercegovini, i u Sriemu i oko Zagreba. U tom smo barem jedno, jedan nam je jezik, jedan duh i jedna misao u knjizi. A drugo je rekao ovo: Dok narod mari za *svoju* knjigu, t. j. za knjigu u svom jeziku, — dotle tudjinac ne može tako lako oteti domaćemu čovjeku koru kruha izpred nosa!

I ovo je obadvoje istina. Da je ono prvo istina, vidjelo se i po tom, što su na ovu slavu došli i dalmatinski Hrvati, pa i Slovenci. Srce se je širilo svakome Hrvatu, kad je na toj slavi govorio, i to krasno i pametno govorio načelnik Splita-grada *Milić*. A liepo je bilo poslušati, kad je bratski, i to čistim hrvatskim jezikom govorio načelnik biele Ljubljane *Hribar*. Tu se vidjelo, da se je misao hrvatskoga bratstva i jedinstva raširila po svem našem prosviećenom narodu, da je ta misao živa i jaka, samo još treba, da od misli i rieči postane čin i djelo, t j. jedan dom i jedan krov!

Ali je ova krasna slava bila i pomućena i potamnjena. Kako i ne bi, kad su 4—5 dana prije obavljeni u Hrvatskoj izbori, koji su donesli u sabor 75 madžarona! Meni je barem presjelo veselje, kad sam se na to sjetio. Ali mi Hrvati brzo zaboravljamo svoje jade i nevolje, pa su mnogi ljudi pili, govorili i pjevali, kao da nije bilo ništa!

Sviet.

Kakva je to „turska“ vjera? „Turske“ vjere nema, kao što nema ni „srbske“ vjere. Da je zbilja tako odmah ćete vidjeti.

Ono, što mi zovemo „turskom“ vjerom, tu su vjeru donesli u naše zemlje Turci. A ovi Turci, koji se po starom svom jednom sultanu Osmanu zovu i „Osmanlije“, — oni su ovu vjeru primili od Arapâ. A Arapi su spoznali ovu vjeru po Muhamedu, jednom čovjeku, koji se je rodio prije 1330 god. (t. j. god. 570.), a umro je baš njekako u ono vrieme, kad su Hrvati obladali primorje i Dalmaciju. Muhamed je bio Arapin, a Arapi su u njegovo doba bili krivobožci. On je vidio, kako je krivobožtvo luda stvar, pa je počeo naučati vjeru u jednoga Boga. On je naučao, da ima šest proroka ili poslanika božjih na svietu, i to: Adam, Noa, Abraham, Mojsija, Isus i Muhamed. Ovo su božji „pejgamberi“ ili proroci. Knjiga zakona, u kojoj je taj nauk popisan, zove se *Koran* ili *Kuran*. Sama ova vjera zove se pravo *islam*, a vjernici se zovu *muslimi*, a ne ni „turci“, ni „muhamedanci“. Kako je Muhamed naučao, da su Mojsija i Isus božji proroci, tako je posve naravski, da u koranu ima dosta toga, što vjeruju i obdržavaju i židovi, a ima nješto i od onoga, što vjeruju kršćani. Tako se n. pr. muslimi obrezuju kao i židovi, ne smiju jesti krmetine i t. d. A za Isusa Krista vjeruju muslimi ovako (kako mi je to rekao jedan bosanski Hrvat islamske vjere): „Isus pejgamber rodjen je od djevičice i od Duha onako, kako sunce unilazi kroz staklo u sobu. On će na svršetku svieta doći da sudi žive i mrtve.“

Vriedno je zapamtiti još ovo: Po koranu nema razlike izmedju vjerske i državne vlasti, t. j. muslimi ne bi znali razlikovati cara od pape. Zato je njihov *padišah* u Carigradu ujedno i „car i papa“, t. j. sultan (vladar) i kalif (vjerski poglavar). Isto je tako svaki muslimski zakonoznanac ujedno i bogoslovac, t. j. svi su zakoni u zakonu božjem t. j. u koranu. U tom zakonu piše n. pr. i to, komu pripada po smrti imetak.

Kako kršćani broje godine od rodjenja Isusova, tako muslimi broje godine od *hedžre*. A *hedžra* — to je bieg ili seoba Muhamedova. A izselio se je Muhamed sa svojim vjernima iz Mekke, gdje se je rodio, u Medinu (sve je to u Arabskoj). A to je bilo prije 1278 god. Ali muslimi broje sad već 1319. god. (jer je njihova godina kraća). (622. po Is.)

Škola i nauka.

Sveučilište u Ljubljani. Ljubljana je liepi i veliki grad u Kranjskoj (ima preko 30.000 duša), a Kranjska spada pod bečku vladu. Bečka se vlada slabo stara za druge svoje narode, osim za Niemce i Talijane. Tako su malne sve visoke škole njemačke, a i srednjih škola ima mnogo više za Niemce, nego za Slovjene. Osobito su zapušteni Hrvati i Slovenci pod bečkom vladom. Znate, da na žalost i Dalmacija, i Istra spada pod bečku vladu. I tako ima pod bečkom vladom do 800.000 (osam stotina tisuća) Hrvatâ i blizu poldrug milijun Slovenaca, dakle preko dva milijuna našega naroda. I ovomu narodu ne dade bečka vlada nijedne visoke škole, t. j. sveučilišta! Je li onda čudo, što su velika i učena gospoda samo Niemci i poluniemci?! Talijanâ nema ni pol toliko pod bečkom vladom, koliko nas Hrvata i Slovenaca, pa ipak oni mogu na sveučilištu u Št. Gradcu i u Beču praviti izpite u talijanskom jeziku. I to im još nije dosta, nego traže, da se u Trstu osnuje posebno talijansko sveučilište! A u Zagrebu ima hrvatsko

sveučilište, ali čujte: Nijednomu dalmatinskomu Hrvatu ni Slovencu ne vriede izpiti, koje napravi u Zagrebu! Bečka vlada tih izpita ne priznaje!

Zato su se prošlih dana skupili hrvatski i slovenski djaci visokih škola u Beču, a pristali su uz njih i češki djaci, pa su se dogovorili i složili zahtjev na bečku vladu: neka se u Ljubljani podigne i osnuje sveučilište, u kojem će se naučati u hrvatskom i slovenskom jeziku. Tako je i pravo! Kad nam ne dadu na nauk u Zagreb, neka nam dadu našu visoku školu tamo u Ljubljani: to je bliže Niemcu, kako smo ono jedan put rekli, — Niemcu pod rebrima!

Bude li tako, ne će više na stotine i stotine naše djece morati s velikim troškom u njemački Beč i posve poniemčeni Št. Gradac, gdje te se hoćeš-ne ćeš ipak prima niemština koliko-toliko.

Svaštice.

„Janjičari." Stalno ste čuli u pjesmi za Turke-janjičare. A to vam je bila turska vojska, i to strašna vojska. U toj vojsci nisu bili Turci, nego tudjinci zarobljenici, ponajviše kršćani. Turci-Osmanlije otimali bi kršćansku djecu, dali bi turskim seljacima, da je odhrane u islamskoj vjeri, a osobito, da tu djecu od mlada nauče na svaku muku i na krvoločtvo. Imali su poseban svoj red i svoje propise, a dobivali su veliku plaću. Zato su se mnogi dobrovoljno javljali u janjičare, u tu „novu četu" (to baš i znači rieč: „jenji čeri" — nova četa). Bili su podieljeni u *orte* (odjele), pa otuda i rieč *ortak* i *ortaci*.

Možete si misliti, koliko puta od otca, majke i braće, — da je u boju ubio otca, ili brata, a u kući na silu osramotio rodjenu sestru! — Zato se i danas kaže, kad tko gazi svoj rod i narod: to je pravi janjičar. A ima ih i danas. I danas odlaze sa sela i iz siromašnih koliba mladići u — škole, gdje uče drugu „vjeru", nove propise, novi red, dobivaju stroge zapoviedi i dobru plaću, a onda se vraćaju opet medju narod — kao janjičari!

Narodno gospodarstvo i zdravstvo.

Živinarski propisi — to je velika pokora za seljaka i za svakoga gospodara. Znadete, kako su zatvoreni sajmovi, tako da ne možeš ništa prodati, a vuku te na sve strane! Znate i to, kako se ubijaju bolestne svinje: prepatili ste to i vi mnogi, kad su vam na očigled ubijali vaše dobro. Skrivali jadni ljudi krmke na tavan, pa su gdjekomu ostali u životu.

Muka je s tim propisima. Naše su oblasti poprimile te propise od drugih naroda, pa sada baš nesmiljeno po njima rade. Narod pak toga pravo ne razumije, pa posve dobro kaže: Nije to mudrost — ubiti živinče i tako ga izliečiti!

A kod nas se još strože postupa, nego u drugom svietu, od kuda je došla ta mudrost. Tako se n. pr. kod nas ikričavo svinjsko meso zakopa u zemlju, ili se po gradovih prodaje u tvornicu, i to po 1 novčić kilogram! A u drugom se svietu to meso slobodno prodaje za hranu, naravski za manju cienu, pa tko hoće jesti, neka dobro kuha i peče, pa mu ne će ništa biti.

Trebalo bi kod nas više obzira na siromaha seljaka! On jedini zna, koliko ga muke stoji njegovo dobro, a drugi to znadu slabo prosuditi.

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Pravda za zavod sv. Jeronima u Rimu još nije svršena. Sada je crnogorski knez poslao u Rim po svom nadbiskupu i jednom ministru pismo papi. U tom pismu knez traži, da se i Srbima u tom zavodu prizna isto pravo, kao i Hrvatima. Kakvoga tu posla imadu Srbi, to Bog zna!

Baš kod ove stvari se je vidjelo, da se sve i sa svih strana dižu proti hrvatskoj misli. Nigdje nemamo prijatelja mi Hrvati. Na papu su navalili sa svih strana, što je odredio jednu stvar, pravednu za Hrvate. Ljudi oko pape tako su se preplašili i kao zasramili, što bi morali braniti Hrvate. Oni su odmah počeli sami rušiti sve ono, što je papa svečano obećao i potvrdio svojim pečatom...

Svećenik dr. Pazman vratit će se skoro u Zagreb i tako od svega toga — ništa.

Dva velika župana: zagrebački Kovačević i sriemski grof Pejačević otišli su u mir, pak ne služe više. Ali su se ipak obadva dala birati kao madžaronski zastupnici. Još se govori, da će odstupiti križevačko-bjelovarski i ličko-krbavski veliki župan.

Naš nas ban ostavlja. Tako pišu madžarske novine. U Hrvatskoj je sve tako liepo uredio i umirio, pa će sada u Bosnu. S njim bi imao ići i podban Krajčović, a banom u Hrvatskoj da će biti grof Tošo Pejačević. Vidjet ćemo, koliko ima u tom istine.

Nadvojvoda Leopold Salvator, koji je do lani u Zagrebu živio, doći će, kako velike novine pišu, opet u Zagreb kao zapoviedajući general. On je ovdje bio veoma obljubljen, pak bi Hrvatom drago bilo, ako se ta viest obistini.

Zadarski nadbiskup Dvornik —talijanaš! U svim svečanim zgodama govori samo talijanski. Dalmatinski namjesnik i splitski načelnik nazdravili mu hrvatski, a on se zahvalio talijanski! Radi toga su svi Hrvati proti njemu, pak su ga zato neki dan i dalmatinski djaci u Beču dočekali zviždanjem. Drugo i nije zaslužio.

Hrvati — cielome svietu na putu. Talijanske novine pišu, da je već gotova osnova, kako će se podieliti kraljevine i zemlje bečkoga cesara: Njemačka će dobiti Češku, dio Tirola, Salcburg, Koruško, Štajersku i Kranjsku; Talijanska će dobiti: južni Tirol, Trient, Trst, Istru i Dalmaciju do Zadra; Crna Gora će dobiti ostalu Dalmaciju, Kotor i još Hercegovinu; Srbija će dobiti dio Hrvatske i Bosnu; Ruska će dobiti Galiciju i Bukovinu, a što ostane, — to će biti slobodni Magjar-orsag. *Sve* je, kažu, već gotovo, samo još treba da na to pristane — Ruska. Inače je *sve* gotovo...

U ovu stvar se je vriedno zamisliti osobito zato, što se po njoj vidi, kako je hrvatska misao na putu i Niemcu, i Talijanu, pa i braći Srbljima. Svi se ćute sigurni tek onda, kad bi Hrvate razdielili! Eno: sve Čehe daju Niemcu, Srbiju povećavaju, — samo Hrvate drobe i ciepaju! I još njeki vele, da mi ništa ne vriedimo! Pa zašto bi se nas toliko bojali?

U Zagrebu je bilo buke i nemira ovih dana, i to prvo pred kućom madžaronskih „Narodnih Novina", jer na toj kući nije bilo hrvatske zastave na slavu 400-godišnjice. Na kući su djaci razlupali skupe prozore. Dakako, da su stražari imali posla. — Drugo, bilo je na ulici vike proti Franku, jer je opet pozvao na sud cielu četu čestitih ljudi, kao n. pr. vriedne svećenike: Šafrana, Barbića i Zagorca. Tuži ih, što su proti njemu pisali i branili svoje mišljenje i narod. I na sudu su tako dobro kresali, da je sviet njih pozdravljao, a Franka kudio.

Po tudjem svietu.

U Beču i oko njega sve kipi. U bečkom saboru digao se jedan zastupnik Talijan i traži od vlade, da se osnuje talijansko sveučilište. Protiv toga su se digli hrvatski i slovenski djaci i držali skupštine, a bilo je i dosta nereda i svadje s njemačkim i talijanskim djacima. A kako se i ne bi digli, kad osam milijuna Niemaca ima *pet* sveučilištâ (u Beču, Št. Gradcu, Pragu, Insbruku i u Černovicah), a preko šest milijuna Čehâ ima samo jedno sveučilište u Pragu! A preko dva milijuna Slovenaca i Hrvata nemaju nijednoga sveučilišta, pa sad još hoće vlada, da za 670.000 Talijana stvori sveučilište! — Pod Bečom i onako sve gori, pa ovi novi nemiri ulievaju ulje u vatru.

Francezka i Turska bile su se tako zavadile, da je već francezko brodovlje bilo spremno na boj. Sve su vlasti pazile, što će to biti, ali sad je Turska popustila, pa je mir. A bile su se zavadile nješto radi njekih dugova, a poglavito radi toga, što Francezka ima u Turskoj svoje gostinjce, škole i crkve, pa je kao zaštitnica i braniteljica kršćanâ pod Turčinom. Turska je htjela u tih stvarih nješto uzkratiti, ali je, kako rekoh popustila.

I bečkoj vladi morala je Turska mnogo popustiti. Tako je kažnjen žandarski kapetan, koji je dao nalog, da se puca na austro-ugarskoga konzula u Prizrenu; skinut je turski general Mehmed-paša, koji je uvriedio austro-ugarskoga službenika kod konzulata u Skoplju; sultan je dozvolio da se u Arbanaskoj sagrade dvie katoličke crkve, a obećao, da neće bez znanja bečke vlade nikomu dati monopola na žigice. Još je nadoknadjena šteta njekojim našim ljudem, što su ju pretrpili krivnjom turskih oblasti.

Sve ovo, pišu novine, ima se zahvaliti tomu, što je nedavno bio u Pešti veliki knez ruski Mihajlo Nikolajević i tu razgovarao s bečkim cesarom i kraljem našim. Pomoglo je tomu i to, što je Turska morala popustiti i Francezkoj, pa se reklo: Kad se harči, nek se harči.

Buri se uz sva krvoločtva englezka hrabro bore. Predsjednik Stejn pisao je generalu Kičeneru, da se Buri ne boje ni zapliene imanja, ni toga, što Englezi njihove zarobljenike strieljaju. Oni će ratovati, dok se posvema ne oslobode. Još piše, kakove grozote počinjaju Englezi na Burima.

Po englezkim viestima iz južne Afrike stoji danas sedam osmina pučanstva englezke Kapske naseobine u podpunom ustanku.

Razne viesti.

Englezki kralj Eduard VII. boluje kako mnoge velike novine pišu, od raka u grkljanu. Ali englezke novine pišu, da sve te viesti nisu istinite, nego da kralj trpi od jake kostobolje.

Momak Jelačića bana, po prezimenu Škrlec, koji je po starom običaju i u starinskom hrvatskom (tobože „husarskom“ odielu) pratio svoga gospodara, umro je ovih dana u 89. godini, malo iza brata banova, koji je slugu svoga brata htio dohraniti do smrti, ali je sam prije umro.

Ubojica Čolgoš, koji je ubio predsjednika Mak Kinleja, smaknut je 29. listopada, i to po američkom običaju: ubili su ga jakom manjom ili strielom, t. j. elektricitetom, koja tako strjelovito prodje osudjenikovim tielom, da nesretnik u tren umre.

Madžarski djaci su se dogovorili, da će svi nositi narodno odielo. I tako će oni skoro svi dolaziti u školu u narodnom odielu. A kod nas se već i u mnogim selima zatire naša liepa narodna nošnja, a kupuje se svakojaka švabska roba. Poznato je, da su Madžari došli u naše susjedstvo na pol goli, pa su primili hrvatsku nošnju. Zato se i danas madžarski velikaši nose kao i hrvatski.

Njeka nova kuga pojavila se u englezkoj Indiji. Od 1000 ljudi umiru od te bolesti 173.

Krave razderale vuka, i to u Hercegovini, u nevesinjskom kotaru. Preskočila gladna vučica ogradu, pak u tor medju krave! Ali ju krave na osam mjesta izbodoše, a vol ju je nabije na rogove i baci preko ograde. Vlastnik toga vola dobio je 50 kruna nagrade.

Kakva će biti zima, proriče poznati Falb: kaže, da će biti neobično blaga, t. j. topla. Siečanj će biti suh, veljača snježan, ožujak snježan i kišovit.

Za **„Domovu knjižnicu“** poslano je do sada malo predplate, a i „Domovi“ su predplatnici dosta nemarni. A „Dom“ i knjižnica stoji novaca, a ja se bojim duga (kako ga je bilo s „Carem Napoleonom u Ruskoj“). Sve sam čekao, dok se pošalje više predplate, pa da se izda **Sveznadar.** Ali sa **„Sveznadarom“** je mnogo posla i muke, a trebalo bi i većega troška za slike. Zato ću mjesto njega izdati do Božića „Domovu“ **„Božićnicu“** (u kojoj će medju ostalim biti i kalendar), i **„Najpotrebitije zakone“.**

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka)

DOM

Uredničtvo uprava: Jurjevska ul. 28
Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☞ Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 22. | U Zagrebu, u petak, 29. studenoga 1901. | **God. 2.**

Broj I. 1245. kz. — 1901. U ime Njegova Veličanstva kralja! Kr. sudbeni stol u Zagrebu zaključio je na predlog kr. drž. odvjetničtva u Zagrebu, da tiskopis tiskan u povremenom časopisu »Dom« od 15. studena 1901. broj 21. razaslanog 16. studena 1901. i to: I. odlomka članka pod naslovom: »Ganite se barem za svoje novce« i to: a) od »Ta ne vidite li« do »pred ovrhovoditeljem«, b) od »2 kasno se« do »i vješati«, II. odlomak članka pod naslovom: »Život« i to od: »Ovakovi su ljudi« do kraja članka. III. odlomak članka pod naslovom: »Politika« i to od: »Ali kad dodju« do kraja članka. IV. odlomak članka pod naslovom: »Pomnćena slava« i to od: „Ali još nješto“ do kraja članka. V. Čitavi članak pod naslovom: „Izbori za hrvatski sabor u Zagrebu, tvori učin prestupka §. 300. i 302. kz. Stoga se izriče zabrana daljnjeg razpačavanja rečenoga tiskopisa, zaplienjeni primjerci imadu se uništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa „Dom“. Razlozi. Čitavim smjerom i sadržajem pomenutog tiskopisa nastoji se razdražiti neistinitim kazivanjem i izopačivanjem činjenica na mržnju i prezir proti organom vlade u pogledu njihova uredovanja nastoji zavesti proti različitim narodnostim, te potiče u obće stanovnike državne jedne proti drugima na razdore neprijateljske, što trori učin prestupka, označenog u §. 300 i 302. kz.

Presuda osniva se na §. 6. i 12. t. p. i §§. 32., 33. i 34. t. z.

Kr. sudbeni stol u Zagrebu, dne 18. studena 1901. Rotter.

Uh, zima!

„Već ne bi smjela ni zima doći! Što će dolaziti, da nas još i ona mori i do kraja pomori! Lako je bilo njegda i za zimu, ili bolje: lako je bilo za siromaha čovjeka u zimi, dok je bilo dosta šume i u njoj drva. A danas — i ne pitaj! Drugačije je bilo onda, kad si u jutro crmknuo iz kakovoga žmulja rakije, — odmah si bio za zimu jači. Grijala te. A deder ti sada dodji do rakije, ako ne odeš do bircauza, gdje ti krivonosi komšija natoči pola vode, pola špire! — A ako te je bila volja sjedjeti u zapećku, nagruvao si u peć drva, da se sve žarila, bilo je od kuda! A onda si napunio lulu onoga duhana iz svoga vrta, koji je uru hoda ostavljao svoj trag. A daj ti sad duhana bez trafike! Ništa, brate više nema! Sve su nam . . .! Sve! I šumu, i istu božju zvier i pticu u njoj. Pobjegao bi čovjek iz te nesrećne zemlje njekamo u Ameriku, Bog zna kamo, pa ni to već ne možeš tako lako! Ništa, nego neka dodje kuga, pa neka nas sve pomori!“ . . .

Ah, ljudi moji! Nisam jedan put slušao ovakav jauk našega svieta. Srce bi ti puklo, kad čuješ sve, a onda još i ta

šuma, ta velika i krvava rana našega naroda! Neka do vraga duhan i rakija, — ali šuma, šuma, to je ono, na što mislim u ovoj zimi! Koliko ima sirotinje, koja drhturi uz hladno ognjište! Ni na Božić se ne će imati pri čem pravo ogrijati!

Znam ja, njekoji od vas, koji ovo čitate, ne znate, kolika je to nevolja. Ima vas, koji još imate nješto šume, još imate i pri čem skuhati i pri čem se nagrijati. Ali ne znate, kako je onomu jadniku, koji ne može usjeći ni šibe, a da ne mora platiti „šumske štete“. Ima kotarâ u Hrvatskoj, gdje je narod dužan već na stotine tisućâ tê šumske štete. Dužan je, jer ne može platiti. Nemaš mu šta uzeti, a da mu odereš kožu, nitko za nju ništa ne dade!

Vi patnici, koji ovako patite, — vi bi sad htjeli, da vam ja kažem, kako je to i što je to sa svim tim i s tim vašim šumama. Ali budite pametni, molim vas! Ne pitajte to mene, nego pitajte svoje zastupnike u saboru, — ako razumiju tu stvar, i ako je istina, da ste vi njihovi „dragi“ izbornici: neka vam razlože i neka vam gledaju pomoći, ako vam je što u tom krivo. Pamtite dobro: Danas je pogibeljno u Hrvatskoj govoriti, a još pogibeljnije pisati o svem onom, što narod želi, i što narod tišti, jer kažu, da se narod buni. Spomeni duhan, spomeni rakiju, spomeni šume, pa dodaj, što narod o tome misli i govori, — zlo si rekao, i tri puta zlo. Buna je gotova, ako ne u narodu, ali svakako za onoga, tko se bune boji.

To nije ni čudo. Duhan, rakija, šume — to su stvari, na koje je narod bio naučan, pa mu je to postala svakidašnja potreba, da li prava, ili samo naučena potreba, to je sad svejedno. E sad, kad se je to sve drugačije uredilo, to je osjetila svaka kuća, kao da si joj uzeo kruh i sol sa stola. Nije čudo, što onda o toj stvari narod misli i govori, a još radje sluša, kad mu tko potvrdjuje: Tako je! Tako je! Nije čudo, da se onda i pazi, ako tko proti svemu tomu štogod i svašta govori, što jest, i što nije, što može, i što ne može biti. A svatko najradje vjeruje ono, što želi, a ne pita: može li, ili ne može biti. Ima nerazumnoga naroda dosta, pa bi zbilja moglo biti svašta. Zato ću vam ja kazati ovako, — a vi onda, što vam drago.

Posljednjih 30—40 godina mnogo se je toga i kod nas u Hrvatskoj promienilo i drugačije po zakonu uredilo. Nema nikakve sumnje, da se je koješta na bolje uredilo, što se je i kod drugih naroda izprobalo, da je dobro. Pa ipak, vidite,

narod nije ni s tim zadovoljan, jer je ono prije bilo lakše, bez tereta, bez dužnosti, onako po starinsku. I da nema žandara i vojske, Bog zna, čega sve ne bi bilo! Tako vam je bilo i drugdje, gdje su narodu donašali nove zakone po tudjem primjeru, a narod nije bio na to nikako pripravljen, da bi se znao, htio i mogao ravnati po novom zakonu. Ali ako je stvar bila dobra, pa ako su službenici i poglavari bili ljudi, t. j. pravi ljudi, koji su pazili i baš morali paziti, da naroda ne oglobe i ne uništavaju, — sve je bilo s vremenom dobro. Ni narod nije marva, pa vidi, što je bolje, otvore mu se oči, ostavi staru navadu i prihvati novu i bolju. Pa ako su poglavari baš i lošu i zlu stvar branili i narod primoravali, jedno je vrieme bilo svašta: i bune i nereda. Ali je narod napokon svagdje spoznao, da se silom ne dade ništa. Narod se naučio: Zakon je zakon, ali ni zakon nije do vieka i za sva vremena, pa i zakonu može biti kraj, — ali svojim putem.

Eto, vidite: to bi ja želio za naš hrvatski narod. Ovako, kako je danas, nije dobro. Znam stalno, da naš seljački narod jošte samo kuha i škripa zubima na ovo i ono, na krivo i na pravo. Što ćemo, jedno vrieme moralo je tako biti! Ali je već posljednje vrieme, da narod barem počne otvarati oči, pa da pogleda i da se upita: A gdje sam to ja? Tu me čekaju žandarski bajuneti i kugle, — a tamo šalju ljude u sabor, da kroje zakone, pa pitaju i mene: „Jesi li za ovoga, ili si za onoga?“ Gdje je meni bila pamet, da sam ja volio pod kuglu, a kad su me pitali, glasovao sam za onoga, kamo su me porinuli i odvukli, ni sâm ne znajući, za koga i zašto dajem glas! I tako smo radili svi mi ovdje! Lude li naše pameti!

Da, da, — to nam treba dočekati, dok narod bude tako umovao i govorio! Pa ako i ne budemo pekli rakije i sadili duhana (a možda bi i to moglo biti, zašto ne bi?!), — bit će nam, meni vjerujte, svima bolje. Prošla su vremena noža i handžara, — mi živimo u drugom svietu! Prošla su — hvala Bogu! — vremena, kad te je „oblast“ držala za vrat i jašila na tebi, a došlo je vrieme, kad je oblast tvoj savjetnik, zaštitnik i pomoćnik, pa ako hoćeš baš: i narodni službenik, jer ona narodu služi, a ne narod njoj! A reci mi, molim te, narode, gledaš li i ti na svoju oblast tako, kao na svoga savjetnika, zaštitnika, pomoćnika i slugu svoga? Ako ne gledaš, meni vjeruj: sam si sebi kriv! Ne hasni ti ni kuhati u sebi, ni škripati zubmi,

niti se bojati oblasti, — sve je to njegda bilo! Ali na žalost: ti si još uviek ondje gdje su drugi njegda bili! To je naša žalost, i zato sam napisao ovaj zimski razgovor — sve bez rakije i duhana kod hladne peći.

Napisao sam ovaj razgovor, jer kao kroz mrak vidim u daljini, vidim malo dana, i to vidim baš na onoj strani, gdje drugi vide gluhu noć. Vidim i nadam se, da će doći vrieme, kad naš narod ne će više jaukati samo za rakijom i duhanom . . .

Jedna mi je samo ljuta rana na srcu. Rasti će opet, nadam se, po našim poljanama cvieće, ali šume naše, što ih razvezoše po čitavom svietu, — one tako brzo porasti na će! Uz golu hrvatsku Dalmaciju i Hercegovinu malo da nam ne ostade gola i ravna Slavonija . . . Ali mislim: Neka! Pa ostao nam goli kamen i pusta ravnica, samo neka smo u domu svoji! Pa ako ne bude šume, kopat ćemo i rovati iz zemlje crni onaj kamen, pa će i on grijati ognjište, samo se ne dajmo s očinskog ognjišta!

Pod vladom bečkoga cesara.

Bit će skoro i sto godina, što pod vladom bečkoga cesara nema pravoga mira. A bit će skoro 40 godina, što pod vladom bečkoga cesara sve baš kuha i vrije. To sam vam nakanio razložiti, zašto je to. A treba to znati i Hrvatu, jer smo i mi svi Hrvati pod vladom bečkoga cesara, koji je, kako znate, i naš kralj, baš kralj svih hrvatskih zemalja, pa se tako i piše. Kad bečki cesar piše sve zemlje, kojima vlada, onda se uz ostalo piše ne samo: kralj Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, nego i kralj Ilirije i Bosne, pa i gospodar Dubrovnika i Kotora. Zato štogod se dogadja pod vladom bečkoga cesara, to se sve tiče i naše hrvatske kože, pa jedan put mora cieli naš narod biti u toj stvari na čistu.

Prvo, što treba znati i pamtiti za državu bečkog cesara, to je ovo: Država bečkoga cesara nije država jednoga naroda, nego je to država više narodâ. A to je razlika. Gledajte druge države po svietu: U Španjolskoj su sami Španjolci, u Francezkoj sami Francezi, u Taljanskoj sami Talijani, u Njemačkoj — osim tri milijuna Poljakâ i još do 100.000 Čeha i još više

lužičkih Srbâ — sve su Niemci, a i u Ruskoj su Rusi u velikoj većini nad ostalimi narodi. A gledajte državu bečkoga cesara: Prije svega ima u toj državi baš svih slovjenskih naroda: Hrvatâ i braće im s iztoka i zapada (t. j. Srbâ i Slovenaca), Rusâ, Slovakâ i Čehâ, Poljakâ, a bit će u Ugarskoj i koja tisuća Bugarâ. Zatim ima Niemacâ, pa Talijanâ i Rumunâ, napokon Madžarâ.

Pazite: U Evropi su tri glavne grane narodâ, i to: Slovjeni, Germani (njemački rod), i Romani (talijanski rod), i još k tomu četvrti, koji nemaju roda: Madžari. I gledajte: baš od svake ove grane ima dosta naroda pod vladom bečkoga cesara, a Madžarâ drugdje ni nema, nego tu.

Po tom se eto na prvi pogled vidi, da država bečkoga cesara nije ni iz daleka onakva, kakve su druge države. Tu mora biti nješto čudno.

Kako ne bi bilo čudno? Niemci imaju svoju veliku državu, svoj Tajčlant, pa ipak ih ima i pod vladom bečkoga cesara do deset milijuna. Nije čudo za one, koji su se u staro vrieme odielili daleko od svoje braće (kao što su n. p. Niemci-Sasi u Ugarskoj); ali je čudo za one, koji su medjaši, pa su jedni pod bečkim cesarom, a drugi spadaju u Tajčland. — Ili pogledajte Talijane: Oni imadu svoju državu i kraljevinu, pa ipak tirolski Talijani spadaju pod bečkoga cesara, a do nedavna su spadali i mletački i lombardijski Talijani. — A eno vam i Rumunâ: imadu od nedavna svoju kraljevinu i državu, ali ih ipak ima do tri milijuna u Ugarskoj, a nješto i u Bukovini, a sve je to pod vladom bečkoga cesara. A da i Rusi imaju svoga cara i veliko carstvo, to ne treba ni spominjati, pa ipak ima i Rusâ pod vladom bečkoga cesara. — A pogledajte napokon i same nas Hrvate: Još se nije ni znalo za bečke cesare, mi smo već imali svoje kraljevstvo i kralja svoga. A imalo je naše pleme i više kraljevstva i kraljeva uz staro kraljevstvo hrvatsko: bio je tu jedno vrieme kralj bosanski, pa i kralj i car srbski. To je, znate, sve jedan narod i pleme, ako i nije u svem jedna misao. Ali to je baš ono: Kako su se njeki Niemci, njeki Talijani, njeki Rumuni, njeki Rusi odielili od braće i priklopili pod vladu bečkoga cesara, tako je i naše pleme hrvatsko ne samo raztepeno pod samom vladom bečkoga cesara, nego je jedan dio naroda i plemena našega ostao u svojoj državi, a drugi se je sve komad po komad priklapao pod vladu bečkoga cesarâ.

I ako bečki cesar nosi naslov „kralja od Srbije“, ipak su jedni Srblji u svojoj kraljevini (danas pod svojim kraljem Aleksandrom), a drugi su pod vladom bečkoga cesara.

Što je to u Beču, što je tolike narode dielilo od braće i od svoje krvi i kupilo ih pod zastavu i vladu bečkoga cesara? Kako to, da su se pod bečku zastavu kupili Česi, Poljaci, Rusi, Hrvati, Srblji, Madžari, Niemci, Talijani, Rumuni? Što ih je tamo vuklo ili gonilo, da su voljeli ili morali ostaviti svoj rod i pleme, a priklopiti se u toliku smjesu narodâ i jezikâ? Što je to?

To je ono, čim si razbijaju glavu učeni ljudi. To je ono, na što ne misle mnogi, koji govore i pišu, da će se država bečkoga cesara sutra već razpasti, da će propasti. To je ono, što je rekao učeni jedan i pravi Čeh: „Da nema „Austrije“ (t. j. da nema ovakve države, kakva je država bečkoga cesara), trebalo bi ju stvoriti.“

Što je to? Što to znamenuje, da bi trebalo stvoriti ovako smiesnu državu sa toliko različnih naroda?

To vam znači ovo: Oko države bečkoga cesara stoje naokolo same velike države, u kojima vlada jedan narod. S iztoka je Ruska, sa sjevera i zapada Njemačka, a s juga je bila do nedavna Turska. Ne treba zaboraviti, da je na zapadu i jugu samo za korak udaljena Francezka, a do nedavna jaka Španjolska. A težko zemlji, kad se po njoj stanu čupati jaki, kad oni jedan drugoga pograbe za vlasi! Onda se sve trese! Zato jake treba rastaviti: medju njima mora biti ograda, — da se ne počupaju! I što je ograda jača, to je za susjede bolje! Takva vam je ograda i država bečkoga cesara.

Da jaki trebaju izmedju sebe ogradu, prosudite po ovom primjeru: Ove četiri države: Talijanska, Francezka, Njemačka i država bečkoga cesara — sve se četiri sastaju u jednom kutu; u tom kutu živu na okupu: Talijani, Francezi i Niemci. Ali gledajte čuda: Niti Talijani, niti Francezi, niti Niemci u ovom kutu ne broje se k svojoj braći u Talijanskoj, Francezkoj i Njemačkoj, nego su se svi odielili od svoje braće i stvorili skupa za sebe svoju slobodnu državu, republiku Švicarsku! I zato vam je tu na medjašu mir, gdje bi bilo, da je drugačije, uviek svadje i boja.

Tako vam je i država bečkoga cesara kao njekakva Švicarska: Da se Niemci i Rusi ne počupaju, da Rus prebrzo ne

zadavi Turčina, — podigla se s vremenom medju njima ograda. „Kad ne može biti moje, neka ne bude ni tvoje, neka bude samo svoje! A i bolje je tako, — barem je medju nama mir!“ Tako je mislio jedan, i drugi, i treći, — tako je nastala, tako se je do danas uzdržala država bečkoga cesara. Dodajte još k tomu to, da je po sreći na tome mjestu imala svoje posjede jasna obitelj njekadašnjih grofova Habsburga (iz koje su potekli bečki cesari, pa i sadašnji, Nj. Veličanstvo premilostivi naš hrvatski kralj i gospodar Franjo Josip I.), koja je mudro živjela i mudro se vladala, tako da su oko nje propale mnoge i mnoge grofovske, kneževske i vladarske obitelji, a ona se drži bez prekida već preko 600 godina, tako da je najstarija vladarska kuća u Evropi. Drugi su svoje raztepli i izgubili, a ona je sve više prikupljala, dok je uza svoj njemački posjed prikupila i kraljevstvo češko, hrvatsko, ugarsko, a poslie dobila i velik komad kraljevstva poljskoga, dok u naše dane nije državi bečkoga cesara predana uprava turske i crvene Hrvatske (t. j. Bosne i Hercegovine), koja je dugo bila pod Turčinom.

Zato je i tako je nastala, tako se je držala tâ država. Vladalo se u njoj svakako. Bilo je vrieme, kad su u njoj bili gospodari samo Niemci, koji su se svojom vladom zamjerili, može se reći, svakomu narodu pod vladom prejasne kuće Habsburgâ. Proti toj vladi Niemaca dizali su se Česi u krvavom boju, bili su se digli hrvatski knezovi Zrinjski i Frankopani u slozi s njekim madžarskimi velikaši, pa su izgubili glavu (god. 1671.). God. 1848. digli su se Madžari, pa su i oni stradali, a napokon su se s Niemcima pogodili: podielili su državu bečkoga cesara na dvie polovine, tako da su u jednoj polovini prvi Niemci, a u drugoj Madžari. Nas su Hrvate i tu razciepali: jedni smo s Niemcem i s Bečom (Istra, Dalmacija, pa slovenske zemlje naše), a drugi smo s Madžarom i s Peštom (banska Hrvatska, Rieka, Medjumurje, Bačka). Pod Niemcem su osobito nezadovoljni Česi, a i Niemci se boje, da bi moglo doći pravice, pa oni vole k braći pod Berlin, samo da ne budu morali dieliti vladu s Čehom i s Poljakom.

To je ono, što se mnogo piše: da je u drugoj polovini države sve u plamenu. Nezadovoljni Slovjeni, što nemaju rieči u vladi; nezadovoljni Niemci, što im se ne će pustiti vlade iz ruku. I zato se piše, da će se država razpasti.

Ne mogu vam to na dugo razlagati, ali ja mislim, da ne će. Kad bi se to dogodilo, ciela bi se Evropa morala promieniti i drugačije urediti ne samo medjaše, nego i mnoge druge stvari. Ako pitate za nas Hrvate, ja mislim, da je najbolje reći, kako su ono rekli naši djedi i otci u hrvatskom saboru godine 1848., t. j. ovako:

„Glavna je naša namjera, da budemo slobodan narod u slobodnom austrijskom carstvu", t. j. da bude slobodna i država bečkoga cesara, i da mi Hrvati budemo u njoj slobodni.

Što vriedi šuma (gora)?

U prvom razgovoru spomenuo sam samo šumu, i kako je težko čovjeku sad u zimi, kad nema pri čem da ogrije smrzlo tielo u cičoj zimi. Ali nije prva i glavna vriednost šume u tom, što iz nje čovjek dobiva drvo za ogrjev i za gradju: da si sagradi kuću i drugo stanje i pokućtvo. Šuma ima veliku vriednost za cieli narod i za cielu zemlju, tako da više puta sreća i nesreća čitavoga naroda i zemlje zavisi o tom, ima li narod ili nema dosta šume.

To se nije toliko vidjelo ni znalo, dok je šume bilo po zemlji ne samo dosta, nego i previše. Da, previše je bilo šume u staro vrieme. Još pred 2000 godina, t. j. u vrieme Isusovo, a i još mnogo kasnije bila je ciela današnja Njemačka jedna močvara i jedna šuma, koja je riedko gdje osjetila u sebi čovječju nogu, a još manje kakvu sjekiru, nego su se po njoj slobodno naganjali jeleni i srne, a gonili ih silni medvjedi i vuci. A bilo je i druge zvjeradi: strašnih risova, pa njekakvih divljih volova, koje je naš narod zvao turovi, pa im je do danas ostalo ime samo u tom, što i danas ima kod Zagreba Turovopolje. U to doba još je ciela iztočna i sjeverna Evropa, t. j. sve ono, što još nije bilo rimsko, — sve je bila jedna šuma, tako da su Niemci dobili po šumi i ime. Znate, da se Niemci i njihov rod zovu jednim imenom Germani, a to znači „šumaci" ili „šumski ljudi". Tako su ih nazvali njihovi susjedi na zapadu, Kelti, koji su živjeli u današnjoj Francezkoj. A i morali su Niemci biti pravi šumaci, kad se niesu znali nikako s drugim svietom sporazumjeti, nego su samo zijali, kao niemi, pa smo ih mi zato i prozvali „Niemci".

Ali što nam treba misliti na ono staro vrieme prije 2000 godina i na Njemačku! Ta i u našoj Slavoniji i Lici bilo je još pred jedan dobar ljudski viek, t. j. pred 60—70 godina takvih šuma, koje još nisu vidjele sjekire. To je bilo ono, što se zove prašuma, t. j. šuma, koju je Bog i narav posadila. Takve je šume moralo biti zbilja toliko, da je ljudi nisu mogli ni posjeći, nego su ju morali prosto požgati. Bog zna, ne zove li se „Požega" zato tako, što su stari Hrvati morali zapaliti i požgati prije tê prašume, a onda su se tek mogli naseliti u današnjoj požežkoj dolini! A i po drugim hrvatskim zemljama morao je narod šumu barem triebiti, t. j. čistiti, ako je nije trebalo baš žgati. To dokazuju i današnja imena mjestâ, kao što je Triebovac, Trebinje, Trebarjevo i t. d.

Tako se je radilo svuda po svijetu. Kasno se je opazilo, kolika šteta nastaje za cielu zemlju, ako se šume previše uništavaju. Kolika je to šteta, to se najbolje — ali što velim: najbolje! — to se najgore vidi u hrvatskoj Dalmaciji i Hercegovini.

Staro hrvatsko kraljevstvo — pišu knjige — bilo je jako i bogato: bilo je u njem konjâ i junakâ, a na moru ladjâ i brodova. A srce staromu kraljevstvu hrvatskomu bilo je baš u današnjoj Dalmaciji i Bosni. Bosna je i danas, ako gledaš na šumu i pašu, kako tako, — ali Dalmacija većinom naopako. Kad čitaš, da je tu bilo toliko konjâ, toliko ladjâ i brodova, u čudu se pitaš: Pa gdje se je toliko blago paslo, čim su se hranili junaci, od kud se je uzimalo drvo za brodove, — kad je danas Dalmacija velikim dielom goli kamen! Kad čitaš, da se je prije tisuću godina hrvatski kralj Tomislav krunio na Duvanjskom polju, na medji današnje Dalmacije i Hercegovine, u čudu se pitaš: Kako je baš odabrao ono većinom pusto i kamenito polje? — Ali nije onda bilo tako! Onda je i Lib i Vran-planina bila zelena, a oranice i podvornice duvanjske nisu bile pune onoga krša i kamenja, kako su sada!

Kolika je šteta za zemlju, kad se na gorama uništi šuma, udari kiša, izpere i odnese u dolinu svu onu crnicu zemlju, to vidi i prosta pamet. Kad nestane šume, korenja i lišća, čim koja se je tisuće i tisuće godina naslagala na kamenje, — a ostaje goli kamen. A kad pripeče žega, ili udari mraz i zima, golo kamenje puca, lomi se i krší, pa kad opet udari kiša, nosi voda krš u ravnicu i kvari još i ono malo dobre i plodne zemlje. i nije samo to. U goloj gori riedko ima izvor-vode hladne. Od

kuda bi i kako bi i bilo! Ona voda, što ostane iza božje kiše, ili se na suncu brzo izpari i pokvari, ili naglo odleti u dolinu, ili se izgubi u gudurama. Zato u goloj gori i pod njom nema ni potokâ, ni riekâ, u koje bi se voda sve po malo ciedila izpod zemlje, lišća i korienja. A ako i ima koji potočić ili riečica, — nije duga vieka, nego naglo poteče, pa se onda izgubi u kakav ponor, ili za kratko vrieme na žegi i golom kamenu presuši. Eno vam Šujice-rijeke u Duvanjskom polju, kako je nestaje pod Tubuljom, kako ponire i gubi se, Bog zna, kamo! Eno vam u Popovu-polju u Hercegovini isto takva Trebišnjica-rieka, u Konavlima Ljuta-rieka, koja više pokazuje svoje suho korito, nego zelene valove!

A to ni spomenuo nisam, koliko je ljepše za oko, kad iz daljine gledaš zelenu ili crnu goru, u koju te mami debela hladovina, — nego kad gledaš gole vrhunce, gdje nema trna ni grma, a sunce pali, kamen žari, da pogineš!

Ali i u našim ravnicama nestaje sve to više šume. Ja još dobro pamtim, kad je čovjek u mojem selu morao do polnoći tražiti blažče, ako je pastiru ostalo u šumi; a sad ga ne treba, mislim, tražiti, sad ga vidi na četvrt ure hoda: ne smeta mu ni grmlje, a kamo li debelo stabalje!

Ali za čudo: što je manje šumâ, to je više šumarâ i lugarâ, za koje se prije nije pravo ni znalo, kad je bilo šume. Ali se nemojte ni čuditi. To je onako, kako i ono: kad čovjek treba pameti, nema je, a kad mu ne treba, znao bi biti i pametan. Znate onu: Da je pamet do kadije, kao od kadije! . . . Ali ima još nješto. Nisu ovi novi šumari i lugari toliko za to, da paze i čuvaju stare šume, nego da sade i paze na nove. Znate, da su i naši ljudi dobivali „nagrade za ošumljivanje krasa", t. j. za sadjenje šume u golim našim gorskim krajevima. Ne znam sad, jesu li već sav kras zasadili, ili se je vidjelo, da tako ne će biti ništa, — nagrade se više ne diele. Kako bilo, ljudska ruka mnogo može. Istina je, ne može ljudska ruka, što božja, a osobito ne može ona ni stoti dio toliko popraviti, koliko može pokvariti. Al, rekoh, može mnogo. Pa kad imamo šumare i lugare, neka uče i gledaju, da se sadi, i da se pazi na ono, što narav i božja ruka sadi, pa će nam se opet zazeleniti naši vrhunci. Ne će to biti, istina je, onakve prašume, koje su rasle onako, kako im je Bog zapoviedao, nego će to biti gaji i gajići, luzi i lužići, u kojima će stajati sve jednako drvce do jednakoga, — kao da si tamo postavio red soldatâ! . . . Bit će to gojena umjetna šuma. Pa da, tako već jest na svietu: nema već ni naravske pjesme, nego umjetna: ni naravske rakije ni vina, nego špira i „talijan" s vodom. Pače nema više ni naravskoga staroga poštenja, nego sve njekakvo novo i napravljeno poštenje, po kojem njekako možeš biti kod kuće nepošten, a medju svietom pošten . . . Pa kad je sve umjetno, neka bude i šuma umjetna . . .

Mali razgovori.

Život.

Vasionska tuga. Liepa je naša rieč, što se čuje u narodu, kad se kaže *„vasioni sviet"* t. j. „vas silni", ili „vas sioni" sviet. Kad se kaže „vasioni sviet", onda se misli ne samo na zemlju i ovaj sviet, nego i na onaj zbilja silni ili sioni sviet božji, što je nad nama t. j. sunce i zviezde. To se inače kaže i „vasiona" ili „vaselena", ali je bolje i pravije reći: *svasiona* ili *svasilena.*

Ali ima ne samo „vasioni sviet", nego i *vasionska* ili *vasilenska tuga.* A što je to?

Ne znam, znate li za pjesmu jednu hrvatsku, koju je izpjevao naš Preradović, a počima se ovako:

Tko je, srce, u te dirn'o,
Da si sada tak' nemirno?

A svršava se svaki uzdah u toj pjesmi riečima:

Miruj, miruj, srce moje.

Kaže pjesnik srcu, neka miruje, neka se stisne u svom kutu, neka ga ne mori želja za svietom:

Oj, mani se, svieta, mani,
U bolesti šta ćeš vani?
Sviet boluje viek do vieka,
Ni sâm sebi nema lieka . . .

Eto vidite, to vam je vasionska tuga, kad čovjek nigdje u svetu nema mira, kad misli, da je sav sviet zao, opak i samo sebi rad. I da otvorite knjige naših pjesnika, u mnogih biste našli istu ovu tugu i tužbu na vasioni sviet. Jedan n. p. kaže ovako:

Ta vani ljudstvo zakon, pravo krši,
Ta vani ljudstvo kao zvier se kolje.

Da, što hasni tajiti! Je li sviet takav, nije li, — istina je, da čovjeka često i često grdno zaboli, a mnogoga do groba boli zloba i krivica ljudska. Ali ipak pravi čovjek ne misli, a osobito pravi pjesnik ne pjeva ovako do vieka, nego se povrati i grli u ljubavi vasioni taj sviet i moli se Bogu ovako:

Kad ćeš hteti, Bože sveti,
Da se život svrši, —

onda, Bože — tako moleći pjeva jedan naš pjesnik — ne daj da umrem, dok ne budem znao, da u svietu nema zla, da je usud svakomu dao što mu treba. Pa

Uslišaš li molbu, Otče sveti,
Jadni ovaj život ne ću kleti,
No ću prije, nego ruka driemne,
Blagoslivljat širom kraje zemne . . .
Prosti onim, koji su mi kalom
Zablatili zviezde moga neba;
Prostit onim, koji su mi jalom
Otrovali gorku koru hljeba . . .
Kad ćeš htjeti, Bože sveti,
Da utrne žića plamen, —

Vrati jošte djetinje mi doba,
Da ne griešim baš na rubu groba.
Amen! *(Gjuro Arnold.)*

Da, vidite, ovako misle ljudi, a možemo reći; ovako misle Hrvati. Vi znate, da mi Hrvati nismo baš čisti angjeli, ali da nam je duša njekako mekša i čovječnija, nego drugomu svietu oko nas, to smo rekli više puta, i to je, mislim, istina. Mi smo Hrvati već sto puta raztrgali sve zadužnice i tudje obveznice, što su bile u našim šakama: vječna srčba i osveta — ne, to nije u našoj krvi. Mi bismo se i s Hunima pobratili — kako sam ono jedan put rekao, — da nam samo malo sunce sine. S malim smo zadovoljni i odmah veseli. Vasionska tuga i mržnja na sviet nije naša bolest, i ako nam je sviet mnogo kriv. Tako su nas i sad poklopili, pa njeki naši zdvajaju i jauču: da se ne ćemo ni dići, pa kunu sve oko sebe. Ali ja velim: Ne dajmo tugi na srce i trpimo za bolji čas! Onaj, koji nebom trese, čut će jednom i naš glas. Doći će sunce i na naša vrata, a mi ćemo opet razderati zadužnice i ne ćemo tražiti duga od dušmanâ: neka ih ne peče ni jedna naša suza, neka ih radi naših boli duša ne grize! Braća smo svi, a nad nama sudac Bog!

Ne dajmo tugi na srce!

Politika.

Jurisdikcija. Piše nam prijatelj: „Dajte nam po mogućnosti stavite u koji broj „Doma", na koji način su si gospoda vlastelini stekli *jurisdikciju.* Nam se čini, da nekoji vlastelini nemaju biti jurisdikcionalci, pak vele, da jesu. Po tom nam je manji občinski namet, jer vlastelini plate namet samo kao veleporezaši, a ne po svom porezu. Po tom se na siromaka više popisuje, pak muž plati. To Vas, gospodine, najuljudnije molim, da nas izvolite o tom podučiti."

Prije svega treba reći, da je svake hvale vriedno, što seljaci traže pouke u ovakvoj stvari, koja spada u *sve* občinare, a može se reći: i na cielu zemlju. To je mnogo koristnije, nego izpitivati: kako bi sin otcu, ili sestra bratu otela imetak. Ja velim i opet: Dok se naši seljaci ne počnu starati za ovakve *javne* i *občenite* stvari, dotle će biti ovako, kako jest, t. j. zlo.

A *„jurisdikcija"* — to je jedno pravo, i to takvo pravo, po kojem ovaj ili onaj ima vlast *suditi.*

Danas ima pravo suditi samo država, a sudi glava države, t. j. vladar (cesar, kralj, knez); ne sudi, istina, sâm, nego se to pravo i ta vlast prenaša na sudce, tako da i kod nas sud izriče osudu samo u ime Nj. Veličanstva kralja.

A šta naš prijatelj pita: „Na koji način su si gospoda vlastelini stekli jurisdikciju?, — to ja ovaj čas ne znam pravo reći, ako nije stvar ovako: I u ono vrieme dok su velikaški plemići imali jurisdikciju, imao je svakako jedini vladar jurisdikciju, samo što ju je i onda prenašao na velikaše-plemiće, kao što ju danas prenaša na sudce. Razlika, i to velika razlika, nastala je u tom, što je jurisdikcija, kao i druge plemićke pravice, prelazila od otca na sina ili na drugoga mu baštinika ili nasljednika, pače i na nasljednika *imanja.* Tako su, mislim ja, „stekla" vlastela (vlastelini) jurisdikciju, pa je tko mogao misliti, da to pravo ima sam po sebi, t. j. po svojem premoćutvu, a ne po volji vladarevoj (kraljevoj).

Ne znam ni to, jesu li gdje popisana ona imanja ili dobra, „s kojimi je prije god. 1848. jurisdikcija skopčana bila", i kako i kojim načinom danas „posjednici i vlastnici" takvih dobara (imanjâ) t. j. „gospoda vlastelini" imadu dokazati, da je vlastnik njihova imanja imao do g. 1848. jurisdikciju.

A mora biti njegdje u zakonu odredjen taj način, jer po zakonskom članku XVI. god. 1870. „občinari posjednici i vlastnici takvih dobara, s kojimi je prije godine 1848. jurisdikcija skopčana bila, *ne prinose za pokriće svakovrstnih občinskih troškova više, nego li najjači občinar dotične* občine, koje mjerilo valja i u obziru občinskih radnja".

To je ono, na što se naš prijatelj tuži. Na dugo bi se raztegnuo mali ovaj razgovor, kad bismo htjeli razpraviti i to, zašto je to tako. Kad bismo to razpravili, možda bi nam bilo lakše podnositi taj zakon, ali možda i još teže... Ali koristilo nam ne bi ništa, dok je ovakav zakon.

Što napokon naš prijateelj piše, da njeka gospoda samo „vele", da su jurisdikcijonalci, a ne bi imali biti, to mi se ne dade vjerovati. Ali svakako je dobro svakoga upitati za dokaze, ili se dalje upitati.

Adresa. Znate, što znači *adresa* (ili *atres,* kako se još kaže): to je nječiji podpun i točan naslov. Kad se n. pr. pita: „Znaš li, kako mu je adresa?," — to znači; znaš li, što je po službi, ili po časti, ili po zanatu, ili staležu, i još k tomu, gdje je.

Ali *adresa* znači još nješto drugo, i onda se obično kaže: *saborska adresa.* To je pak spis, pismo, što ga sabor šalje vladaru, kralju. A šalje sabor na kralja takovo pismo ili adresu obično onda, kad se novoizabrani zastupnici prvi put sastanu. Obično ima više adresa, najmanje dvie: jednu preporučuje saboru vladina stranka, drugu opozicija. Adresa se ima u saboru pročitati i pretresti, pa ako ju većina sabora odobri, samo onda se šalje kralju.

Adresa je obično odgovor na kraljevski *priestolni govor,* t. j. kralj dodje u novi sabor i govori s priestolja (ili s *trona,* s *tronuša).* Kralj govori, što on želi od sabora, a sabor u adresi odgovara na to, i dodaje, što opet sabor želi od kralja. Naš hrvatski kralj nije još ni jedan put sâm glavom došao u hrvatski sabor, da otvori sabor i reče priestolni govor, ali i to bi se po zakonu takodjer moglo dogoditi. Uza sve to dobiva i hrvatski sabor kraljev priestolni govor, samo što ga mjesto kralja čita i govori obično Ban.

Razumije se, da se stranke oko adrese najviše pravdaju, jer u adresi se kaže sve, što koja stranka želi, t. j. u adreesi se vidi njezin *program.*

Za koji dan počet će i u hrvatskom saboru u Zagrebu *adresna debata,* t. j. razprava o adresi.

Dom i rod.

Jelačićeva godina. Nema Hrvata, koji nije čuo za Jelačića bana. Što nam je njegda bio (je l' istina, ili samo pjesma) Kraljević Marko, — to nam je doista bio g. 1848. Jelačić ban. Vriedno se je sjetiti više puta toga Hrvatine i junaka, a osobito ljetos, kad se je navršilo baš sto godina od njegova rodjenja. Vriedni Petrovaradinci proslavili su kao zahvalna djeca taj spomen (jer se je Jelačić rodio u Petrovaradinu), a mi ćemo se sje-

titi njekih rieči toga bana, što ih je izrekao g. 1848., koja bi se godina morala zvati u Hrvatskoj: *Jelačićeva godina.*

Kad se je g. 1848. imao ban Jelačić ustoličiti, t. j. na banski stolac posaditi, došlo je u Zagreb sa svih strana sila naroda, „da gleda zviezdu preporodjenja i prave slobode svoje", kako kaže saborski zapisnik, — mudro su odredili otci naši, pa nisu ove slave obaviti htjeli bez naroda. Pa budući dvorana za toliki narod odviše bila tiesna — odredjena bi za to pijaca sv. Katarine"... Tako i treba: ništa ne treba skrivati, nego velike izrekao Jelačić prije svega ove stvari obavljati pred licem naroda! Tu su se sakupili zastupnici naroda, biskupi i velikaši, a dakako i narod. Tu je pred cielim narodom rieči:

„Gospodo zastupnici naroda, mila braćo! *Ponosio sam se uviek, što me je hrvatska majka u hrvatskoj domovini rodila!*" ...

Tako misli, tako i govori pravi hrvatski Ban!

A dalje je medju ostalim rekao Jelačić:

„Braćo! Na temelju slobode, jednakosti i bratinstva osnivaju i osnivati se imadu sva odnošenja medju vladom i narodom, medju državom i državom, medju narodom i narodom...

Na ovaj temelj stavit ćemo i mi naše odnošaje prama Madžarom, jerbo ne možemo uviek proti njima neprijateljski oboružani stajati; osamstogodišnji bratski i susjedni savez jamči nam za to, da ćemo vladajuće medju nama razpre prijateljskom rukom urediti moći.

U nesretnom pak slučaju onom, ako bi se Madžari proti nam i našim suplemenikom u Ugarskoj i na dalje ne kao braća, već kao potlačitelji ukazali, neka znadu, da smo pripravni njima s mačem u ruci dokazati, da je jur izteklo vrieme, da jedan narod drugim gospoduje..."

Sviet.

Švicarska državna zadruga. Njekako u srcu središnje Evrope dižu se visoke gore Alpe. Tu se ciepaju i diele srednje-evropske države, od tuda teku četiri, mogao bi reći: četiri narodne srednje evropske rieke: južnoslovjenski *Dunav* na iztok, njemačka *Rajna* na sjever, francezka *Rona* na jug i talijanski *Pô* ili *Pad* na jugo-iztok. Tu su se na razkršću ovih triju rieka, a u visokim gorama — tu su se već prije 600 godina počele obćine i gradovi slagati u družinu, zavjeravajući se i zaklinjući jedni drugima, da će se složno i vjerno do zadnjega daha boriti proti susjednim nasilnikom i ugnjetačem. Tako je nastala današnja državna zadruga ili družina *Švicarska.*

Čudna je to malo družina. Ima u njoj 25 slobodnih obćina ili *kantona,* a sve zajedno imadu jednu narodnu skupštinu, koja daje njeke zajedničke zakone, i jedno zadružno ili savezno vieće, koje vlada cielom tom državnom zadrugom. Njegda nije bilo ni jedne skupštine, ni jednoga vieća, nego se je svaki *kanton* vladao slobodno. U novije vrieme dobiva zajednička skupština i vieće sve to veću vlast. Ali ipak ima i sâm narod u Švicarskoj više prava, nego u ikojoj državi na svietu, tako da se za nju može reći, da u njoj zbilja odlučuje *narodna vlast (demokracija).* Čujte: Ako 8 obćina švicarskih, ili ako 30.000 naroda zatraži,

mora se svaki zadružni ili zajednički švicarski zakon *dati narodu na glasovanje,* hoće li ga, ne će li ga priznati. (To se učeno kaže, da se zakon daje narodu na *referendum.)* A ako 50.000 naroda zatraži novi zakon, mora se i taj novi zakon dati narodu na glasovanje. A ima narod i drugu slobodu: slobodu pisanja i tiskanja (bez robljačine!), sastajanja i dogovora itd. Vojnička služba traje 2 do 3 mjeseca!

Švicarska je samo nješto malo manja od kraljevine banske Hrvatske, a dohodka je imala g. 1895. nješto preko 80 milijuna kruna.

Nauka i umieće. Škola i knjiga.

Geologija. Oholost — to je, kako znate, prvi glavni grieh. To nije čudo, jer čovjek najlakše upadne u tu pogrješku. A nije to čudo zato, što je čovjek najbliži sebi: htio bi biti svagdje prvi, od svega jači i veći, a osobito pametniji. A od toga do oholosti samo je korak. Osobito se pak znadu uzoholiti učenjaci, a medju ovima najviše opet prirodoslovci. Čim pročitaju dva, tri slova u velikoj božjoj knjizi, t. j. u naravi, odmah misle, da znadu cielu knjigu na pamet! Recimo, otvore se čovjeku oči, pa spozna, da batoglavac (ili tako zvani „žabin ujac") nije riba, nego da s vremenom od njega postaje prava žaba, — odmah misle: O, sad mi znamo pravu! Sve su životinje postale jedna od druge. Eto: Nije li majmun orangutan sličan čovjeku?! Bogme je čovjek postao od majmuna!

Ne bi to sve baš ni bilo tako zlo, da tu nije malo i one ljudske oholosti. Nije čovjeku zamjeriti, ako se veseli, kad što nova nadje i spozna. Misao je čovjeku slobodna i poletna, pak leti i dalje, nego i vidi: čovjek se sâm uzvisi. Ali, kako rekoh, ne bi to bilo tako zlo, kad čovjek ne bi odmah s tim htio i drugoga poniziti. A tako je baš u ovoj stvari. Posluhnite još časak: Recimo, da koji učenjak zbilja ima sve svoje dokaze, da je guska postala od guštera. (Meni je n. pr. dokaz i to, što imadu slično ime: *gus-* i *guš-.* Zar ne, da je i to dokaz?) Ali zato ne treba odmah reći, da nije ni guske ni guštera stvorio Bog! A to su htjeli reći njeki učenjaci, kad su dokazivali te svoje velike mudrije, kao da su htjeli reći, da su oni sami to sve stvorili, jer su tobože našli, kako je to jedno od drugoga postalo.

A tako su drugi počeli naučati, *kako je postala zemlja.* Učili su od prilike ovako: Njegda (ne kažu, kada) nije bilo ni sunca, ni zviezdâ, ni zemlje, ni mjeseca, nego je sve to skupa bila njekakva golema goruća magla; ta se je magla okretala i okretala, a okrećući trgali su se od nje komadi, koji su se opet za onim velikim komadom u sredini dalje vrtjeli; onaj veliki komad — to je sunce, a oni manji, što se oko njega okreću, — to je zemlja i druge zviezde. Svaka se je tâ „zviezda" dalje okretala, dok nije postala tvrda i hladna. Sunce je još goruće; iz zemlje samo kad i kad prodre oganj (jeste čuli za *vulkane,* kao što je Vezuv?): to je znak, da je zemlja u nutri još goruća. A mjesec je — kažu — već posve tvrdi i hladni kamen. — Eto vidite — misle premudraci — da nije Bog stvorio ni sunca, ni mjeseca, ni zviezdâ, ni zemlje. To je tako postalo!

Budalaština! Ali ne ćemo reći, da je sve budalaština. Ako je čo-

vjeku duša zla, ne ćemo reći, da ni um ništa ne valja. Tko zna, nije li baš ovako postalo i sunce, i zemlja, i zviezde?! Ako čovječji um dokučuje, da bi tako *moglo* biti, nije nikakav grieh to misliti. Ta sve to, što se je s onom golemom i gorućom maglom dogadjalo — sve je to bilo djelo božje: On je vrtio tu maglu, On je odkidao komade i od njih gradio zviezde, On ih je topio i hladio, On je na sve to slao žar i mraz, — On nam je, jednom riečju, sagradio ovaj plavi nebeski šator, kojega niesu vriedni mnogi cigani, koji po dobroti božjoj pod njim živu!

Ali ovo je samo prva rieč o toj *geologiji* ili *zemljoznanstvu*. Ima tu i drugih stvari, koje je vriedno znati.

Mari li „prosti" narod za umieće? Njeka gospoda misle, da seljak ne mari za ništa drugo, nego samo za svoje tielo, a osobito za svoj želudac. Zato se njekoji i boje, da narod dodje do rieči i do vlasti, jer onda bismo svi propali u divljačtvo i prostačtvo: seljaci ne bi dali nikakvoga troška za školu i nauku, a osobito ne bi ništa dali za *umjetnost*.

To nije istina.

Tri su grane umjetnosti: graditeljstvo s kiparstvom, slikarstvo i treće: pjesničtvo. Ne znam, kako je kod drugih naroda, ali za hrvatski naš narod znam dobro, da po njem ne bi propala nijedna ova grana umieća. To zna svatko, tko zna, kakvih pjesama ima naš narod. Slikarstva, istina je, nema u našem tobože „prostom" narodu. Ali je to zato, što se tomu hoće vremena, a naš narod, kao i svaki drugi, živi od rada i žuljeva. Medjutim pogledajte, kako naše djevojke vezu i prebiru svoje košulje i skute. Glavno je tu, ima li narod smisla za ono, što je liepo i umjetno. Pitate li za graditeljstvo, — idite i pogledajte kuće u Posavini i druguda. Kiparstvu, istina, kao ni slikarstvu, nema u našem narodu ni pravoga traga. Ali da narod znade cieniti i kiparsko umieće, dokazat će vam ova zgoda:

U Zagrebu ima kip sv. Jurja na konju. Dosta je nizak, pa se može dobro pregledati. Tako sam ga i ja jednom gledao s jednim mladim seljakom. Taj me upita (pošto je dugo i pažljivo motrio i konja i junaka na njem): „A tko je to, Bože moj, napravio?" Ja mu odgovorim, da je njeki Fernkorn. — „A, ljudi! Taj bi zaslužio svaki dan 100 forinti, i još k tomu, da ga država badava hrani" ...

To vam je prava, živa istina.

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Hrvatski sabor u Zagrebu. U posljednjem broju bilo je javljeno, kako su *prošli izbori za hrvatski sabor*, — pa je sve ono zarobljeno. Ja zbilja ne znam, kamo ćemo doći na taj način. Kralj i sabor, t. j. zakon daje nam pravo izbora; gdje ima izbora, tu ima i različnoga mnienja i mišljenja; a po mnienju i mišljenju sude ljudi jedni druge, i tako nastaje *stranka*. Razumije se: svatko brani svoje mnienje i hvali svoju stranku. „Domu" nije valjda zadaća, da hvali madžarone, nego da ih kefa i šiba, — a oni neka slobodno kefaju i šibaju nas, svoje protivnike.

Tako je po drugom svietu, i to je onda borba, život. Tako se napokon sve po malo dolazi do istine i do pravice.

Drugo vam ne mogu reći.

Izabrano je od 88 zastupnika: 75 „madžarona", 2 čista starčevićanca i 11 pristaša hrvatske združene opozicije, i to: 1) kanonik Rubetić u Zagrebu (III. kotar), 2) odvjetnik Vinković u Vojniću, 3) liečnik Mažuranić u Selcih, 4) odvjetnik Barčić u Bakru, 5) odvjetnik Harambašić u Delnicah, 6) odvjetnik Banjavčić u Karlovcu, 7) posjednik Kipak u Samoboru, 8) bivši sveučilištni profesor Brestjenski u Vel. Gorici, 9) bivši odvjetnik Tuškan u Sisku, 10) sveučilištni profesor Vrbanić u Pregradi i 11) odvjetnik i bivši vladin predstojnik Derenčin u Klanjcu.

Novi sabor sastao se u četvrtak 28. studenoga.

Novi proračun banske Hrvatske bit će g. 1902. za malo ne 400.000 manji od prošlogodišnjega, t. j. za toliko manje će nam dati peštanski sabor iz zajedničke blagajne. — A u toj zajedničkoj blagajni, u koju idu, kako znate, sve naše daće i porezi (osim potrošarine i obć. nameta) — u toj blagajni bit će 1902. godine preko *jedne milijarde* kruna, t. j. ravno: 1.086,749.083 (tisuću osamdeset i šest milijuna 749 tisuća i 83 krune). Od toga će se dati Hrvatskoj natrag nješto oko 18 milijuna kruna, t. j. 44% od onoga, što smo tamo uplatili, samo što peštanska vlada (kako kaže poruka naše kraljevinske deputacije, u kojoj su madžaroni) — ona „grieši u računu", pa ne računa sve naše dohodke, koje mi uplaćujemo u tu zajedničku kasu.

Novi veliki župan zagrebački bit će dosadašnji veliki župan lički: Bude Budisavljević; modruško-riečki (ogulinski) veliki župan Nikolić ide u mir, a mjesto njega će za župana zagreb. podžupan Fodroczy; varaždinski Rubido ide u virovitičku županiju (Osiek). Ostaju prazne još dvie županije: varaždinska i lička. Za ove se govori, da će u njima postati veliki župani: zagorski vlastelin Halper, grof Kulmer, i grof Bombelles, — to su tri, a županije samo dvie prazne. Sva su ova trojica izabrana kod posljednjih izbora za zastupnike, — znate, koje stranke, kad se govori, da će postati veliki župani.

Novi namjestnik u Dalmaciji imenovat će se onda, kad bečka vlada odluči, hoće li i dalje biti namjestnik general, ili pak obični gradjanin. Sad je namiestnik general (feldcoigmajster) David. Prigovaraju mu, da nije znao držati na uzdi šake Srbalja dalmatinskih, kojim se zamiera, što gledaju na Crnu Goru. Ni pola jada! Ali su to rdje, koje gledaju na Crnu Goru, a bratime se s talijanašima i Talijanima protiv nas Hrvata! — Podnamjestnik Pavić otišao je već u mir, a

Novi načelnik zagrebački — nije, nego je — ostao stari, t. j. izabran je na novo dosadašnji načelnik Mošinski; — ostao stari, kao što su uza sve ovo novo naši jadi stari. — Kad ćemo napred iz ove nevolje ...

Na Rieci, bi rekao, spremaju se Hrvati na rad. Bilo bi i vrieme. Većina su tamo, a i ne zna se za njih. Od kad tamo danomice izlazi „Novi List", nješto je bolje.

U Dalmaciji i Istri bit će skoro izbori zastupnikâ za domaće sabore (u Zadru i Kopru). Koliko su složni Hrvati i Slovenci u Istri, toliko su nesložni sami Hrvati u Dalmaciji: imadu narodnu, pravašku, i čistu

starčevićansku stranku — tri! Pa blago nama! (Još imadu svoju stranku tolomaši Srblji i talijanaši.) Ne bi mi ni žao bilo, kad bi Dalmaciji ruže cvale. Ali zna se, da mnoga mjesta nemaju ni vode! Znate li, što je to: ni vode nemaju u onom kamenu, nego zastupnik Bijankin mora za istu vodu moljakati i prosjačiti — u Beču! Čak u Beču, gospodine moj!

Za sveučilište u Ljubljani šalju se na ministre u Beč prošnje sa svih strana slovenske zemlje, a i većina je Hrvatâ i naših novina za to. Njeki se dižu proti tomu, jer bi se tim za one Hrvate u Istri i Dalmaciji, pa za Slovene stvorilo novo ognjište prosvjete. A to ne treba! Svim Hrvatom i Slovencem treba da svieti jedna svieća, i to ona iz Zagreba! — Ja ne mislim tako. Neka se samo otvori u Ljubljani sveučilište: to će biti, to mora biti s vremenom *hrvatsko* sveučilište. To će biti ognjište, na kojem će se „kuriti“ Niemcu, a iz Zagreba imademo komu kuriti pa za vodu!

Po svoj hrvatskoj zemlji — bilo je do ovih izbora medju našom gospodom dosta petljanija. Sad su dugotrajni petljanci izgubili malo kuražu, a poštenjaci su ih počeli brisati, baš kako treba. Tako u „Obzoru“ od 27. stud. čestiti i razboriti jedan pop (poznam ga po peru, da se i nije podpisao s prva dva slova: J. Č.) — kefa i briše ljudski one popove, koji su kod ovih izbora narod ostavili. Već je bilo i vrieme propitati, koliko vriedi ona stara priča o „našem dičnom rodoljubnom svećenstvu“.

Po slovjenskom svietu.

Poljaci su, kako znate, raztrgani na tri države: „bečku“, njemačku i rusku. Najbolje im je pod Bečom. Niemci ih u Pruskoj upravo dave, kao što su ih nedavno toliko odsudili na tamnicu, na koncu konca radi toga, što poljska djeca ne će da uče njemački! Sav poljski narod skuplja sad darove za ove osudjenike. — U Ruskoj je Poljakom bilo dugo zlo. Sadašnji im je ruski car, kažu, prijatelj. — Kod nedavne naše slave 400-godišnjice veselili su se Poljaci našoj slavi, kao prava braća.

Po tudjem svietu.

U ugarskom saboru navalio je nedavno na Hrvate zastupnik Bartha. Istim je „madžaronima“ prigovarao, da nisu dosta za Madžare.

U Beču sve kuha: Česi i Niemci nikako se ne mogu pomiriti. U saboru se bečkom ništa ne radi. Misli se, da će cesar sabor razpustiti, pa sâm s ministrima vladati bez sabora: to će biti *absolutizam*.

Buri — sveudilj dobro, kad nije bolje!

U Grčkoj je bilo nemira, krvavih glava i pucanja. Htio njetko protumačiti sv. pismo na novi grčki jezik, da bi to i narod razumio, — pa odatle ciela buna!

Kitajski car povratit će se u svoju priestolnicu Pekin 3. prosinca. Bio je pobjegao pred evropskom vojskom.

Razne viesti.

Svećenik Pazman, onaj što je branio naš sv.-jeronimski zavod u Rimu, vratio se u Zagreb.

Junaku Zrinjskom kane Madžari postaviti spomenik u Pešti. Drže ga za Madžara.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka)

DOM

Uredničtvo uprava: Jurjevska ul. 28
Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☛ Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 23. | U Zagrebu, u petak, 13. prosinca 1901. | God. 2.

Mjesto razgovora na ovoj strani spominjem sve čitaoce: kako bi dobro bilo, kad bi što prije odlazilo u hrvatski narod

10.000 primjeraka „DOMA“.

Hoćete li što zato uraditi?

Uza to svim „Domovim“ čitaocima

Srećan Božić!

Napried!

Napried!!

Na prvoj strani spomenuo sam deset tisuća primjeraka „Doma“, a danas ih ima tri tisuće.

Jest, „Dom“ ima danas tri tisuće, a ja govorim već o deset tisuća, i vjerujem, da će biti deset tisuća i — više!

Kaže jedna rieč, da vjera pomiče gore i brda. I to je istina. Ili ako nije ovako istina, kako je kazano, svakako je istina, da vjera čovjeka pomiče, i čovjek, koji vjeruje, taj živi. Jest: čovjek, koji vjeruje, taj živi, i samo taj živi, t. j. taj i radi ono i onako, što i kako vjeruje, da mora biti. Tko vjeruje, taj ide napried, a tko ne vjeruje, taj je kao mrtav, taj ne ide napried, ili ga samo turaju i guraju; taj ne će doći do cilja, jer tko ne vjeruje, taj ni nema cilja.

Ovaj posao s „Domom“ ja sam počeo s tom vjerom, da će taj posao napredovati, i da će doći do svoga cilja, do svoje mete.

Pa koji je to cilj, do kojega ima doći „Dom“? Je li samo to cilj, što će „Dom“, ta krpa papira, što će se tiskati i slati u narod u 10.000 komada, ciela gomila papira?

Ne, to nije cilj. I to mora biti, to je istina, ali to mora biti samo zato, što do svakoga cilja vodi put. Teko i „Domova“ cilja vodi jedan put, a taj put — to je ona grdna gomila papira, posijana sitnim crnim sjemenom.

A što onda pravi cilj i prava meta, do koje se ima doći po ovoj gomili papira? — To ću vam sad reći u nekoliko rieči, i to nješto bistrije, nego što biste to sami razabrali iz razgovorâ, što ih u „Domu“ čitate već dvie godine.

Prve rieči, koje stoje natiskane na svakom broju „Doma“, kažu, da je to list hrvatskomu seljaku.

Hrvatski seljak! Ej, ljudi moji i braćo moja! Da mi je sto jezikâ, ne bih vam mogao izkazati, što mi je u srcu i u duši, kad pomislim na seljaka, a osobito na hrvatskoga seljaka! Ne hvalim se ja tim, ali i ne skrivam onoga, što mi je u srcu za seljaka. Znam, i vidim i čitam — mnogo ima prosviećenoga svieta, koji ima za seljaka srca, a još više ima ljudi, koji za seljaka imadu dosta liepih rieči. Ali sve to nije ono pravo. Govori se za seljaka, piše se za seljaka, pače se i pije za seljaka, — a seljaku uza sve to jednako! I dok se seljak makar koliko

ne odreče svoga seljačtva, dotle je on tomu svietu nješto drugo, a nije brat. Rekao bih vam i više, ali — ostavimo. Budimo zadovoljni, što u naše dane ima sve to više prosviećenih ljudi, kojima je seljak brat, ali ne zato, što se je koliko toliko pogospodio, nego zato, što su ovi, premda prosviećeni ljudi, oni su po duši i srcu — ostali seljaci.

Ima ljudi, koji misle, da biti seljak — to znači biti prostak, neotesanac i glupak, a uza to prljavac i zamazanac. I ako je seljak ne znam kako čist, uredan, pametan i uljudan, ipak im je samo seljak, ipak mu drugom mjerom mjere i pamet, i uljudnost i urednost, jednom riečju: nije im par. S njim se drugačije govori i drugačije postupa. — Seljak sve to vidi, i čini mu se krivo, ali si ne može i ne zna pomoći. Jedini način, koji ga iz tê vječne kubure izbavlja, jest to, da se koliko toliko pogospodi: obuče gospodsko odielo, prima kao majmun gospodske običaje, — i takvome je ipak malo bolje. Ali dobro mu ipak nije, on još nije jednak gospodi, još nije pred njima pravi čovjek. A na ovaj način i ne će biti. A ne će biti zato, jer nikakva vanjska stvar, koja se može promieniti kao odielo, to pravo ne zbližava, ne izjednačuje ljudî. Samo duh i misao može ljude izjednačiti i pobratiti.

Ali seljak vršeći božju pokoru, t. j. prikovan uza svoj posao, — nema jadan kada da dade poleta duhu i misli svojoj: mjesto duha i misli napinje on svoje žile i mišice, i nikad — vele njeki — nikad seljak ne će i ne može biti prosviećen, nikad on ne će biti po duhu i po misli par školanoj gospodi.

To nije istina. Istina je, danas svieta tako stoji, da mnogi ljudi radi svoga posla i zanata, zbilja ne mogu biti prosviećeni, a drugi, živući od žuljeva braće svoje, griju se na suncu prosvjete i napajaju se na izvoru istine i ljepote.

Ali tako ne smije ostati do vieka. Nije istina, da bi jedan dio ljudî morao biti u tami i neznanju samo zato, da drugi mogu biti prosviećeni i učeni. Nije po tom istina, da čovjek čovjeku ne može biti par i brat radi toga, što se bavi drugim poslom. Pa i zbilja, sve se ovo po malo izravnava, svi se „staleži“ približuju. Samo su seljaci u tom zadnji, — oni još nisu nikomu par, oni su još daleko za drugima. Zato je njima najteže, oni najviše trpe od ove ljudske krivice.

Da toga ne bude, da i seljak-poljodjelac, taj najvjerniji pokornik božji i sluga zemaljski, da i on bude par svakomu dru-

gomu staležu, — to je cilj „Domovu" pisanju. A postat će par i ravan samo po jakosti duha i po visini i dubini misli. A „Dom" mu jači duh, kazujući da je i seljak čovjek — ravan svakomu drugomu; otvara mu put misli, donašajuć mu pred oči stvari i dogadjaje te razlažuć ih i vežući.

Posao taj ide polako, ali ipak ide. Samo napried!

Hrvatska, Slavonija i Dalmacija.

U „Domu" je već bilo razloženo, što je to „Hrvatska, Slavonija i Dalmacija", ali vidim, da nije dosta, i da još dugo ne će biti dosta. Baš su ovih dana pisale jedne madžarske novine, što smo i kakvi smo mi Hrvati, pak su nas podielile te novine na Hrvate, „Slavonce" i „Dalmatince": vide njekakvu razliku medju nama. Nije zamjere madžarskim novinam, što ne znaju, što su to Slavonci" i „Dalmatinci"; ali se može zamjeriti našim ljudem, a osobito našim novinam, što toga pravo ne znaju.

Danas se kaže, i to se kaže i u njekojim zakonima, da su Hrvatska, Slavonija i Dalmacija kraljevine, t. j. da su to tri kraljevine. Ali već sam vam rekao, da Dalmacija nije nikada imala posebnoga svoga kralja, a isto tako niti Slavonija. Istina je pak to, da je Hrvatska imala svoga posebnoga kralja. Ali pazite: kad je to bilo, onda se nije ni znalo za Slavoniju, ni za današnju Dalmaciju, nego se je Hrvatska širila i po današnjoj Slavoniji i Dalmaciji.

I to sam vam već jedan put kazao, kako su od jedne kraljevine postale tri. To je bilo ovako: Tudjinci, osobito naši susjedi Niemci i Madžari, nazivail su cielu hrvatsku državu „slavonska zemlja", t. j. „slovjenska zemlja" ili „Slavonija", i to zato, što je u hrvatskoj državi živio, kao što i danas živi, narod slovjenskoga plemena, jer mi Hrvati spedamo, kako znate, k slovjenskom ili slavenskom plemenu. Ali ako su tudjinci zvali Hrvatsku „Slavonija", nije se moglo izgubiti ime „Hrvatska", jer narod nije znao za drugo ime, niti je on mario za „Slavoniju" sve dotle, dok se nije od gospode naučio na to. Tako se je sačuvalo jedno i drugo ime, t. j. dva imena za jednu stvar. A kad su bila dva imena, počelo se pisati, da su to i dvie kraljevine. Poslie, kad su Turci osvojili velik dio Hrvatske,

ostalo je ime „Slavonija" samo za onaj dio Hrvatske, koji je bio pod Turčinom, a bliže tudjincu. Tako se i danas zovu „Slavonija" one tri županije hrvatske, koje su bile pod Turčinom do pred 200 godina. Tako je postalo to ime „Slavonija", ali posebne „kraljevine Slavonije" nije nikad bilo.

Slično je njekako s Dalmacijom. To je staro ime, i to je bio velik komad hrvatske zemlje, što se je zvalo „Dalmacija", ali prije, nego što smo mi Hrvati došli u današnju svoju domovinu. Čim se Hrvati naseliše u toj staroj Dalmaciji, ona se više doma nije zvala „Dalmacija", nego Hrvatska. A i tudjinci su ju zvali „Krovatija" ili „Kroacija" („Chroatia, Chrobatia"), a samo primorski kraj, i to njekoliko primorskih gradova, koji nisu bili pod vladom hrvatskoga kralja, nego pod vladom najprije carigradskom, onda talijansko-mletačkom, — taj dio se je i dalje zvao „Dalmacija". Jedno vrieme bila je tâ Dalmacija i pod hrvatskim kraljem, pa se je onda hrvatski kralj i pisao: „kralj Hrvatske i Dalmacije", samo da pokaže, da je on gospodar i toj Dalmaciji. Ova „Dalmacija" nije bila svagda jednaka, jer sad bi Mlečani oteli više, sad manje hrvatske zemlje, sad opet Turci otmi toliko, onda otmi Beč toliko, Francez toliko, — pa je ta „Dalmacija" bila sad veća, sad manja. Napokon, kad je god. 1816. Dalmacija došla opet pod Beč, dodali su joj Dubrovnik i okolicu, pa Kotor i okolicu i još komad Arbanaske (Albanije). I sad ju je bečki cesar proglasio kraljevinom, premda nikad nije imala svoga posebnoga kralja. Tako vam je eto nastala „kraljevina Dalmacija".

U kratko: nijedan kraj naše zemlje nije bez Hrvatske i bez hrvatskoga imena imao posebnoga kralja; svagda je naš kralj imao pod svojom vladom makar i malen dio Hrvatske, a nije bilo kralja, u našoj zemlji, koji se ne bi baš i zvao hrvatski kralj. Eno: isti bosanski kraljevi pisali su se n. pr. ovako: „Mi Ostoja, milostju božjom kralj Bosni, Usori, Soli, Primorju, Donjim Krajem, Hrvatom, Humsci zemlji i k tomu."

Ja vam ne bi svega ovoga ponavljao, da nema i danas naših neprijateljâ, koji hoće da nas upropaste ili oslabe, pa ruju i kopaju pod nama svakojako. Tako su nedavno i jedne madžarske novine pisale, da su drugačiji ljudi „Slavonci", a opet drugačiji Hrvati. Kaže, da se samo „Slavonci" razumiju u politiku, a Hrvati su samo ludi vikači i nezadovoljnici. To on sudi po tom, što su svuda po „Slavoniji" izabrani sami madžaronski

zastupnici, a Hrvati su izabrali „nemirnjake“ i „nezadovoljnike“. Još piše taj Madžar, da su „Dalmatinci“ neprijatelji Hrvatom, pa da ne će ni da čuju, da se sjedine s Hrvatskom, nego ravno s — Madžarskom i s Madžarima.

Ovo je jedno i drugo bedastoća. Vi i sami znate iz „Doma“, da su zbilja prave hrvatske zastupnike izabrali samo oni kotari, koji nisu bili pod Turčinom. To je istina. Ali to nije zato, što su jedno „Slavonci“, a drugo Hrvati, nego zato, što je sviet prosviećeniji i pošteniji u onim krajevima, koji nisu nikada bili u robstvu i sužanjstvu turskom. U onoj staroj Hrvatskoj, koja nije nikad bila pod turskim jarmom, — tu imade danas seljakâ, koji razumiju svu ovu našu nepriliku i borbu s tudjinom, a po ostaloj Hrvatskoj ima naroda, koji ne zna pravo ni otčenaša.

A što piše za „Dalmatince“, to je prosta laž. Dalmacija je danas najčišća hrvatska zemlja, jer osim šake Talijanâ nema u njoj nikakvoga tudjinca, osobito nema Niemaca ni židova. (Rekao sam vam, da židov ne ide u kamen, niti tamo, gdje je narod s malim zadovoljan; tu nema velikoga pazara.) A „Dalmatinci“ su ne samo po plemenu, nego i po srcu baš pravi Hrvati, i da je samo na njihovo, oni bi davno već bili sjedinjeni i združeni s ostalom braćom u Hrvatskoj i „Slavoniji“.

Nije se bojati još danas za „Dalmatince“, da će se oni iznevjeriti hrvatskoj misli. Ali je istina, da ima njekoliko slavonske gospode, kojim srce ne tuče za hrvatski dom, nego više za veliku ugarsku domovinu, ili kako Madžari kažu: za Magjar-orsag. Ipak ni ova gospoda nemaju još kuraže kazati to otvoreno, da su više za Ugarsku (Madžari kažu samo „Madžarska“, oni ne znaju za „Ugarsku“), — nemaju još takve kuraže ni srca takvoga, nego ne će samo da budu Hrvati, nego „mi smo — kažu — Slavonci“. U tom im pomaže i zakon, jer zakon zbilja poznaje i pripoznaje i Slavoniju.

To vam je, vidite, stara naša neprilika: mi smo na zlu mjestu, u zlu položaju, kao na medji medju tri i četiri svieta. Najprije na jednoj strani rimska, na drugoj grčka crkva: svaka vuče k sebi; onda ovdje Talijani, ondje Niemci, ondje opet Madžari, i svaki od nas jači. Zato su nam mjesto jedne istinske kraljevine izmislili tobože tri.

Jedno nas ipak može veseliti, a to je ovo: Kolikogod su nas trgali i komadali, ipak još do dana današnjega nisu nijednoga većega komada tako otrgli, da se za njega ne bi više ni

znalo! Jest, bila je otrgnuta, i sad je odkinuta „Dalmacija“, ali je to ipak posebni i svoj komad, a nije se izgubio ni u Talijanskoj, ni u Austriji. Bila je odkinuta i „Slavonija“, ali je i ona ostala posebni komad i nije je nestalo u turskom carstvu. Vidi se, da nas ipak nije tako lako komadati, jer se ne damo bez traga priklopiti. Zato, komu je baš volja, neka mu budu mjesto jedne kraljevine Hrvatske — tri: Hrvatska, Slavonija i Dalmacija — neka mu bude, samo ako je u svima trima jedan narod, jedna misao, jedna duša!

Pijanstvo.

Ima ljudi, koji nikako ne znadu ništa kratko kazati i razložiti, nego počnu čak od Matuzalema, ili obadju pol svieta, dok dodju kakono se veli, „na stvar“: počinju „od jajeta“, ili kako se učeno kaže: „ab ovo“. Ovu pogrješku ima vrlo često, ne budi vam potuženo, i „Dom“.

Tako evo i sada: Nakanio sam vam kazati dvie, tri rieči o pijanstvu, a sve mislim na praotca svih nas, na onoga Noa ili Noaha, koji se je ono jedini po dobroti božjoj spasio od potopa, zasadio poslie lozu, malo odviše gucnuo, pa starac prije legao, nego što se je mogao ljudski prirediti; a sin jedan njegov smijao se starcu otcu, otac ga zato prokleo i t. d. Znate tu pripoviest.

Ali sad čujte drugo. U naše dane čita se u novinah, kako se po svietu slažu čitava družtva, a ni za što drugo, nego za to, da se ljudi oduče piti vino, pivo, a osobito rakiju, i da druge napućuju i naučaju, neka ne piju, ili da se barem po mogućnosti čuvaju od prekomjernoga pića.

Već prije malo ne 400 godina osnovalo se je takvo družtvo u Štajerskom Gradcu. A u naše vrieme ima takvih družtava na tisuće. Prvi su u našem vieku, t. j. tamo prije 100 godina, počeli raditi proti pijanstvu Američani, i to u Sjedinjenih Državah američkih, a odatle su se takva družtva „proti neumjerenosti“ počela širiti po Englezkoj, a osobito po Švedzkoj i Norvežkoj. Medju Niemcima se osobito širi družtvo „Plavi Križ“, koje se je prije 25 godina složilo u Švicarskoj. Kod nas još nema ovakvoga družtva.

Ova družtva, ovi ljudi, koji se bore proti pijanstvu, sastaju

se na svoje skupštine, pa se tu razgovara i razlaže, kakvo je pijanstvo upravo strašno zlo. Kad sam ja čitao sve to, kako ti ljudi zovu u pomoć vladu i policiju cieloga svieta proti tomu strašnomu zlu, ja s početka nisam pravo razumio: zašto bi to bilo baš tako strašno zlo, ako se čovjek napije, pa makar mu se koji put dogodilo i onako, kako se dogodilo i praotcu našemu Noahu ili Noju. Osobito sam se ljutio, kad je jedan zagrebački učitelj jednoga dana počeo u školi izpitivati redom djecu, piju li kod kuće vina, ili što drugo. A kad je doznao, da malo ne svako diete znade, što je to vino i pivo, pače da znadu djeca i za rakiju, udario je u jednih novinah u strašan jauk, baš onako, kako se ono znade jaukati u skupštinah, kad se sastanu ljudi, koji se bore proti pijanstvu.

I zbilja znadu ti ljudi strašnih stvari o pijanstvu. Tako je u Sjedinjenih Državah američkih na početku svake godine poginulo od pijanstva oko trideset tisuća ljudi! A za Engleze osobito za London se čita, da je tamo u njekih dielovih grada sve čitav dan pijano: najveća sirotinja vuče se po ulicah pijana! Iste žene i djevojke — sve pijano, sve luta i vuče se vičući, grdeći i kunući, — kao u paklu! A što sve dolazi iza pijanstva! Najprije siromaštvo, onda zločinstvo (krađa, tučnjava, ubijstvo), a onda strašne bolesti i jadna smrt . . .

Liečnici su počeli proučavati i iztraživati žestoka pića, pa su našli u njima strašan otrov, nazvan alkohol (to je arabska rieč). Taj otrov, taj alkohol — to je baš strašan otrov: uštrcni ga malo kojoj životinji pod kožu, — poginut će odmah, ili za čas. A osobito je taj alkohol otrov za djecu. Zato se ljudi osobito dižu proti tomu, da se djeci daje piti vina, piva ili rakije, jer u svakom žestokom piću ima toga alkohola. Pa nije samo to, što pijanice dobivaju razne težke bolesti, osobito „drhtavo ludilo" („delirium tremens"), nego su i djeca, koja se rode od pijanaca, slaba i kržljava, bolestna, tupa, a osobito često imaju padavicu („veliku nevolju").

Razumije se, da su se triezni ljudi još više uplašili pića i pijanstva, kad su dočuli još za taj otrov. Da pijanstvo vodi čovjeka u siromaštvo i navodi na zločinstva svake ruke, to se je znalo i prije. Ali da je to takva strahota, baš otrov, i da toliko od toga strada i porod pijančev, — to se je doznalo tek onda, kad su liečnici počeli iztraživati taj alkohol. Onda se je pravo počelo pisati o novoj strahoti, o alkoholizmu. Znate, čim se

nadje kakvo veliko zlo, ili dobro (samo što je dobra malo), odmah ga učenjaci okrste, pa imamo novi „izam".

A sada da vam „Dom" kaže svoju najprije o pijanstvu, a onda o tima družtvima proti neumjerenosti.

Istina je, da danas ima mnogo siromaštva, zločinstva i bolestî, i da je to često svezano s pijanstvom. Ali ja mislim, da svemu tomu zlu nije pijanstvo početak. Prije se može reći, da je cieli drugi život kriv pijanstvu. Prosudite samo, može li pravi poljodjelac biti pijanica? Ne može! Tko ima svoj dom, svoju ženu, a osobito svoj posao i brigu, — taj ne može biti pijanica nikako, ako hoće i koliko da bude i ostane pravi poljodjelac. — Posve je drugačije u onom svietu, gdje ima na tisuće i tisuće radnikâ bez doma i bez žene, bez roda, bez susjeda, a više puta i bez prijatelja. Tomu je krčma i dom, i ognjište, u njoj je njegov rod, njegovi susjedi, njegovi prijatelji. A što je glavno, radnik ima svagda novaca, a novci su najveća napast. Sve ovo zajedno — to je pravi uzrok pijanstvu.

Zato malo, vrlo malo hasni upućivati, naučati i odvraćati od pića: gdje sviet tako živi, i dok tako živi, — dotle će piti i opijati se. Dok čovjek nema u sebi zadovoljstva i mira, on je spreman ne samo na biće, nego i na svako drugo zlo. Čovjek, koji je u sebi miran i zadovoljan, koji ima svoje čestito družtvo i razgovor, koji drži do sebe, i do kojega ljudi nešto drže, — taj nikako ne može biti pijanica, t. j. dan na dan pijan. Taj, ako se i opije, riedko će učiniti kakvo veće zlo.

Zato će malo pomoći takva družtva, koja rade samo proti pijanstvu. Tko slaže družtvo, da medju današnjim radničkim svietom ne bude pijanstva, taj mi se čini, kao kad bi se seljaci složili u družtvo, koje bi radilo proti tomu — oprostite mi rieč — da u svinjcu ne bude buhâ!

A onda prosudite osobito ovo: I sami oni, koji se bore proti pijanstvu, priznaju, da je drugo, piješ li vino, a drugo, piješ li „šnaps", „kliparu", t. j. rakiju od špiritusa. I ista domaća naša šljivovica pravi je liek prema rakiji od špiritusa. Pa gledajte: domaća se rakija ne smije peći, nego uz velike neprilike, a fabrike špiritusa rade, da je milina! I na vino je udaren veliki porez. Dok se nije znalo za špiritus, nije se znalo ni za sve one strahote, što se danas pišu o alkoholizmu. Naša je zemlja hrvatska barem najvećim dielom vinorodna, i kod nas se je dosta pilo, pa ja nisam čuo za seljake pijance. A od

kad je sve to manje vina, a sve to više špiritusa, ima sve to više pijanica i medju seljaci.

Jednom riečju: Dok narod živi i može živjeti ljudski, bit će istina je, i po gdjekoji pijanac, ali o kakvom narodnom pijanstvu, o alkoholizmu — ne može biti govora.

Razumije se samo po sebi, da treba na se paziti svagda, i osobito moraju stariji paziti na mladje, jer čovjek ne postane pijanac na jedan put, nego sve po malo i od navike može i čestit čovjek upasti u to zlo. Osobito pak danas, kad sviet nema svoje kapljice, nego mu svud pod nos turaju špiritus, — tu se mora paziti i odvraćati od toga otrova. Ali tu ne pomažu nikakva „družtva", nego tu treba da svi radimo, a prije svega trebalo bi, da se zabrane rakijašnice, koje toče špiritus u vodi.

Mali razgovori.

Život.

Tuga i Boga. Plač i suze — to je čovječja baština i nasljedstvo: to nijednoga smrtnika ne mine. Još se čovjek nije pravo ni rodio na ovaj sviet, već plače. A naplače se dosta i u životu, pa ako baš ne plače kao ludo diete, srce mu plače, a oko je suho, ili samo suzi, pliva u suzah. Tako nam je sudjeno.

Ali je čovjek čudno stvorenje: nauči se na svako zlo, na svaku nevolju i patnju, pače si od zla, nevolje, patnje i boli znade načiniti zabavu i igru!

Mislite, da se šalim. Ali ne znate li, da ima i u vašem selu žená, koje nad mrtvim — plaču za plaću? Ako toga nema baš u vašem selu, vjerujte meni, da toga ima dosta po našem narodu. A bilo je toga već u davno doka kod Grkâ i kod Rimljana.

Bog zna, kako su ljudi došli na misao, da se mjesto njih plače — drugi, komu drago. Misao nije loša, zar ne? Čovjek već jest takav mudrijaš, da rado podmetne nogu drugomu, gdje bi sam morao pasti...

Ovo je malo šale, ali u svakoj šali ima malo istine. Kad čovjeku tko umre, mnogi i ne može plakati, a mnogi je u smetnji, u zabuni i u poslu. Što će sad? Sviet će mu zamjeriti, ako se nitko ne bude plakao za pokojnikom. Nema dakle druge, nego neka se drugi plače mjesto mene.

Ali nije to pravi razlog, što se ljudi plaču za plaću. Lakše je vjerovati ovo: Za mrtvim se plače na glas i pred svietom, jer se prava tuga ne može sakriti. To sviet sluša, tu se svaka rieč usadjuje u srce slušaocu, pa se poslie prosudjuje: hvali, ili prigovara. Zato svatko nema srca izaći sa svojom tugom pred sviet, koji tamo zija.

Ali ni to mi se ne čini baš lako vjerovati, da je tako nastao plač za plaću. Glavni će razlog biti ovo: Ljudi su mnogo puta izkusili, kako je nječij plač ganuo i druge do suza, tako da je sve plakalo. To su ljudi opazili, pa su i k drugomu pogrebu ili sprovodu zvali onu babu, koja znade tako „liepo" plakati ili kako se još kaže: „naricati", — samo neka bude sprovod i pogreb u redu i kako treba, t. j. neka *sve* plače, kako se na pravom sprovodu i pristoji... Osobito se je moglo dogoditi, da su zvali takvu babu zato, da gane i umekša tvrdo srce nemilostivu mužu nad mrtvom ženom. A moglo je biti i špekulanata, kojim bi dobro došlo, kad bi se mogli plakati, neka tobože sviet vidi, kako se on žalosti za mrtvim, a kad tamo, on čeka, da što prije ugrabi. Ali kad ne može sâm da od srca zaplače, traži njekoga drugoga, da probudi u živini još posljednji ljudski osjećaj...

Što ćemo, takvi smo mi ljudi! Nema tako svete stvari, koje ne bismo pogazili. Ali zato su onima još svetije, kojima jesu. Suza, pak, kakva bila i čija bila, sveta je. Ona je jedina rosna kap, u kojoj se zrcale dva čitava carstva: carstvo Radosti i carstvo Tuge, — one, znate, naše hrvatske pramajke Tuge, koja je s petero braće dovela rod Hrvatâ u ovaj krasni naš dom. I da nije s njom došla i druga ona sestra i pramajka naša Bóga, mi bismo na krilu majke svoje Tuge već i svisnuli, bili bi nam i našu Tugu već pogazili: i ona bi morala služiti licemjercima, kao one plaćene babe. Ali još živi stara naša Bóga...

Politika.

Indemnitêt. Opet tudja rieč, ali strpite se malo.

Novi narodni zastupnici u saboru kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u Zagrebu — već su tri tjedna na okupu, t. j. „sabor zasieda", kako kaže. Već je poslana kralju i „dresa" (znate, što je to), a dozvoljen je vladi i *in-demni-tet*, indemnitet, a to vam je ovo: Vlada ne smije bez dopuštenja sabora potrošiti ni novčića, zato sabor mora vladi odobriti trošak (ili „proračun") za buduću godinu. O tom se vodi velika i duga razprava: hoće li se vladi odobriti proračun, ili ne će. To i jest svake godine i u svakom saboru glavni boj: boj za novce. Ali ove godine sazvan je sabor kasno, pa nema kada, da vodi dugi taj boj, — a činovnici ne će čekati, oni moraju dobiti svoju plaću. A moraju se i druge potrebe namiriti. Što sada? Sabor nema kad, da obavi dugu tu „proračunsku razpravu" i da još prije nove godine odobri vladi trošak, — a trošiti se mora. Što sada? — Lako za to. Kad se tako desi, onda sabor dopusti vladi: troši ti, koliko ti treba, a mi ćemo već poslie odobriti proračun. To se zove „indemnitêt", a za pravo znači tâ rieč „nekažnjivost" t. j. vlada može bez kazne trošiti novce, premda još nije sastavila računâ za buduću godinu, i premda sabor nije toga troška potanko i poimence odobrio; a kad bi trošila bez indemniteta, bila bi obtužena i kažnjena.

Dom i rod.

Kraljević Marko i Starčević. Nedavno sam vam nješto bio napisao o hajducima. Rekao sam onda, da je narod mnoge hajduke zagovarao i skrivao, držao ih za junake, za poštene i čestite ljude. Mnogi su i danas na glasu.

Na prvi pogled to je čudno, ali kad se promisli malo, sve se razumije. Treba samo promisliti, da ima još mnogo gorih i nepoštenijih hajduka, nego što je bio n. pr. Kvakač, Udmanić, Maksim, Drača i Kutlača, — i kako su se sve zvali. Proti onim većim i gorim hajducima dignu se onda drugi hajduci, koji su prema onima pravi angjeli, i narod ih drži za svoje junake i branitelje, pa na jedno oko zažmiri, ako baš nisu ni oni u svem, kako bi trebalo. Narod već vidi, gdje je i što je glavna nesreća i pogibao, pa kad se ti hajduci bore proti toj narodnoj nesreći, — narod ih razumije, narod im pomaže, narod ih slavi i hvali, premda nisu, kako smo rekli, ni oni angjeli.

Eto vam n. pr. Kraljevića Marka! Cieli ga naš narod slavi i hvali kao junaka. A mi znamo, i pjesma nam kaže, da je Marko bio poštena lola, ali dobra naša lola, dobra srca i dobar sirotinji. Ali na sve se to ne pazi, jer je onda bila glavna i najveća pogibao od Turaka i od turske sile (zuluma), — a Marko je bio proti Turčinu, on je branio sirotinju od turskoga zuluma. Premda bi se Marko bio za inat i poturčio, — narod nije pazio na to, nego na njegovo junačtvo u borbi proti Turčinu. To je ono glavno, i zato je Marko do danas, još poslie 500 godina na glasu.

Poslie 500 godina bio je hrvatski narod opet u velikoj pogibli: htjeli su nam neprijatelji uništiti staro hrvatsko kraljevstvo i izbrisati nas s lica zemlje. I opet se je našao novi Kraljević Marko, koji je isto tako nesmiljeno udarao jezikom i perom, kao ono Marko topuzinom. To je bio pok. Starčević, Bog mu dušu pomilovao! Nije ni on bio angjeo, kao ni Marko; i Stari bi se bio za inat pomadžaronio (kao što kažu, da je s madžaronom barunom Rauhom jedan čas u jednu tikvu puhao), — ali narod je pazio samo na njegovo postojanstvo proti svim neprijateljima, — i Stari je do danas na glasu u narodu.

Ali Marku nije bilo više mjesta na svietu, kad su kojekakve kukavice htjele i mogle biti junaci, kao i on: kad je ono došla puška na sviet, koja može iz potaje ubiti najvećega junaka, — onda je Marko morao u grob. A tako je u grob legao ne samo Stari, nego i njegova družina, — od kada svaki židovčić, koji ne zna pravo ni jedne hrvatske rieči, — hoće biti veći Hrvat od Starčevića. Što će težka topuzina u ruci junaku proti takoj puški u ruci kukavici? Što će hrvatsko srce i poštenje proti — —

Nije vriedno ni izreći do kraja.

Slava zato Starčeviću, jer je nosio težku topuzinu u poštenoj i junačkoj hrvatskoj ruci. A ta topuzina — to je bila *misao hrvatske slobode*. Ta je misao tukla nemilosrdno naše neprijatelje, oni su se nje bojali, kao Turci Markova topuza.

Ali ni Marko ni Starčević nisu svoga naroda oslobodili. Ima, istina je, ljudi, koji još onako na pol u driemežu uz ognjište slušaju staru priču, da će opet ustati Marko i potući Turke; a tako ima i dobrih i poštenih Hrvata, koji još čekaju spas od jedne mrtve Starčevićeve rieči. Ali kad ovi junaci nisu naroda oslobodili, dok su bili živi, ne će ga lje ni mrtvi . . . Slava zato i vječni spomen u narodu jednomu i drugomu, jer su to doista bili junaci. Ali junaci njihova kova za današnji boj bome više nisu . . .

Sviet.

Svjetski umnici. Bog je postavio granicu medju jezike i narode, tako da svaki narod ljubi i hvali samo svoje. Osobito se pak svaki narod diči svojim junacima i umnicima, koji su bili ili narodni branitelji i spasitelji, ili narodni kao proroci. Ali tu se vidi, da je sjeme ljudsko samo jedno, božje. Kad se nadje u kojem narodu veliki umnik, za kratko vrieme ode mu glas i slava po svim narodima, po cielom svietu: svi ga narodi priznaju za svoga. Tako od najdavnije starine ima svaki prosviećeni narod svoje velike umnike, koji su na glasu i izvan svoga naroda, koji su gradjani cieloga svieta.

Tako su sinovi jevrejskoga ili židovskoga naroda: *Mojsija, David, Salamun, Izaija, Jeremija* — poznati i na glasu danas od iztoka do zapada sunca, premda su pjevali hvalu i slavu samo svomu Bogu i navieštali spas samo svomu narodu.

Grčki pjesnici: *Homer*, pa *Sofokal*, njihovi povjestničari *Herodot* i *Tukidid*, osobito mudraci *Platon* i *Aristotel* — poznati su danas i djeci u školama svih prosviećenih naroda, kao i Rimljani: povjestničari *Livije* i *Tacit* i pjesnici *Vergilije* i *Horacije*.

Iza njih su prvi darovali svietu svoje sinove Talijani: njihovi pjesnici *Dante, Tasso, Manzoni* i mnogi umjetnici — slikari danomice su na jeziku prosviećenome svietu, kao i Francezi: *Rasîn* (Racine), *Molijer* (Molière) i *Kornelj* (Corneille), pa *Voltêr* (Voltaire) i *Russô* (Rousseau). — Englezi diele sa svietom slavu svoga pjesnika *Bajrona* (Byron) i učenjaka *Darvina*, a Niemce su proslavili njihovi pjesnički dvojci *Šiller* i *Gete* (Goethe).

A jesmo li mi Slovjeni dali štogod svietu? — Jesmo, i ne mora nas biti stid. U kolo svjetskih umnika idu svakako Hrvati: *Gundulić, Preradović* i *Mažuranić;* Rusi: *Puškin, Turgenjev* i *Tolstoj;* Poljaci: *Mickievič* i *Sienkievič* i Česi: mučenik *Jan Hus*, pjesnik *Kolar* i učenjak *Palacki*.

Ovo su ministri bez plaće i bez penzije, a služe najsilnijemu caru na svietu. Taj je car još princ, sada još maloljetan i nejak, ali mu snaga sve po malo do neba raste. A zove se taj princ: *Bratstvo Narodâ* . . .

Nauka.

Najveće rieke na zemlji. Prava hrvatska rieka — to je Sava i Drava. Dunav je velika rieka, ali je malo naš, a druge su rieke (Kupa, Una, Vrbas, Bosna i Drina) malene. To je na jednoj strani hrvatske zemlje. Druga strana nema riekâ, ali ima još više vode, ima svoje more, a uz more riečice, sve malene osim Neretve: Zrmanja, Krka, Cetina, Šuica, Trebišnjica.

Ovdje niže nabrojit ću vam najveće rieke na zemlji i dodati uz svaku broj kilometara (po 1000 metara), kako je koja duga, t. j. kako daleko teče.

Najveća je ili barem najdulja rieka na zemlji — Mississipi u Sjev. Americi: duga je 6500 kilometara! Napisat ćemo ju u redu s drugima:

Mississipi (u Amer.) . .	6500	km
Nil (u Africi)	5900	„
Amazonska r. (juž. Am.)	5700	„
Jancekjang (u Kitaju) .	5000	„
Jenisej (ruska Azija) .	4700	„
Amur (u Aziji) . . .	4700	„
Kongo (u Africi) . . .	4600	„

Niger (u Africi) . . .	4200 km	Rajna (Njem. i Franc.) .	1300 km
Sv. Lovrenac (u Africi)	3800 „	Laba (Njem. i Češ.) . .	1150 „
Druge izostavljamo.		Visla (u Poljskoj) . .	1000 „
U Evropi su ove najveće i uz		Drava (u Hrv. i Ug.) .	720 „
njih naše male (ali naše!) rieke:		Sava (u Hrv.)	712 „
Volga (u Ruskoj) . . .	3700 km	Vltava (u Češkoj) . .	400 „
Dunav	2800 „	Kupa	380 „
Don i Djepar (u Rus.) po	1800 „	Drina (Bos. i Srb.) . .	350 „
Pečora (u Rus.) . . .	1750 „	Bosna	200 „
Dvina (u Rus.)	1620 „	Neretva (Dalm. i Herc.)	180 „

Narodno gospodarstvo i zdravstvo.

Gospodarstvo.

Osiguranje blaga. Nedavno je u trgovačkoj komori u Krakovu (u Galiciji) razlagao jedan viećnik; kako bi država morala osigurati poljodjelcu blago i nadoknaditi mu gubitak, ako mu blažče pogine. To bi bilo vrlo dobro. Kad bi se uz to uredilo još i ono, što je „Dom" pisao, da bi se svaka veća nesreća na prirodu: od poplave, suše, tuče, mraza i t. d. morala poljodjelcu nadoknaditi, — onda bi i poljodjelac ipak možda svaku drugu noć nješto mirnije spavao.

Obrt.

Novi čelik ili ocao (ocel) izmislio je nedavno njeki Niemac. Taj se čelik jevtinije pravi, a mnogo je tvrdji. Tako n. pr. kuglja probije 12 crtica (milimetara) debelu ploču od staroga čelika, a kad udari u ploču od ovoga novoga čelika, koja je ploča samo 8 crtica debela, — jedva se i pozna, gdje je kuglja udarila! Nož od novoga čelika reže stari čelik kao drvo!

Za utopljenike izmislio je Mitrovčanin Petar Šulc njekakvu spravu, kojom se lako može u kratko vrieme i više utopljenikâ izbaviti.

Ugljenik u Trojstvu (kod Bjelovara) vadi sad manje ugljena, jer ga ne može prodati. Molili su u Pešti, neka bi željeznica uzimala više ugljena iz tog ugljenika.

Svile se na čitavom svietu izradi svake godine oko 17 milijuna kilograma.

Poskupila je u prvom tjednu ovoga mjeseca svinjska mast i pšenica, i to pšenica zato, što je u Americi urodilo manje kukuruza, pa je i kukuruz skup, kao i pšenica.

Trgovina u Srbiji ide ovako: Za 32½ milijuna Srbijanci prodadu svoga, a za 41 milijun K kupe tudjega. Vidi se, da su na gubitku.

Trgovina u Češkoj. Nedavno su češke gospoje držale skupštinu, pa su dokončale, da ne će nijedna ništa kupovati kod Niemca, nego sve kod svojih Čeha. Tako treba — i druglje, ne samo u Češkoj!

U Ruskoj se razboriti ljudi tuže, što se kod njih prodaje toliko tudje (osobito njemačke) kovane robe, a mogli bi se u svem poslužiti domaćom robom. A ništa tomu nije krivo nego to, što ludi sviet još uviek misli, da je tudja roba bolja, — baš kao i kod nas!

Promet.

Hrvatskim pomorskim kapetanom prieti velika pogibao. Ugarska vlada, kako možda znadete, daje velike podpore parobrodarskom družtvu „Adriji", ali zato mora biti na brodovih toga družtva sve — madžarsko. Tako stoji u ugovoru i to, da se na te brodove imadu primati u službu prije svega oni pomorski kapetani, koji su svršili madžarsku pomorsku školu (akademiju) na Rieci, a za naše Hrvate, koji svrše našu pomorsku školu u Bakru, za njih ni pitanja, dok ima tih Madžara ili podmadžarenika. Ako to tako dugo potraje, riedko će se na moru naći pomorski kapetan Hrvat.

Novčarstvo.

„Hrvatska poljodjelska banka" ipak će, hvala Bogu, uzprkos svim neprilikam i nemarnosti našega svieta, početi svoj posao. Dionica je podpisano dosta, pa će se na koncu ovoga mjeseca sastati dioničari, da odobre pravila i izaberu upravu. Dao Bog, da sve podje sretno!

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

O izborima za hrvatski sabor pisale su naše novine dosta, ali je malo ne sve zarobljeno. Zato o tom šutimo. — Ovih dana bila su dva ponovna izbora: u Bjelovaru i u Kloštru, pa su i tu opet izabrani madžaroni. Šteta, što u Kloštru nije izabran čestiti župnik veleč. g. Šafran.

Radi li se što u hrvatskom saboru, — nemojte ni pitati. Njekoliko dana izabirala je većina (t. j. madžaroni) svoje ljude u razne „odbore", a onda onu 40-oricu u Peštu. Onda je bilo još koješta, za što se nitko ne stara, onda onaj „indemnitet", a sad se razpravlja zakon o *globah* . . .

„Veliki" râd i „pošten" râd — to je ono, što radi sadašnji ban grof Khuen-Hederváry. To mu je priznao dr. Josef Frank, i još rekao, da je on, Frank, po tom „velikom" i „poštenom" radu svezan sa današnjim banom, i gledeći na taj râd, banova je i Frankova duša složna („duševna zajednica"), — kazao je u saboru sâm Josef Frank. Ali da tko ne pomisli, da je i Frank madžaron, — kaže, da nema povjerenja u sadašnjega bana, i zato mu ne odobrava novaca.

Ako se komu prizna, da mu je rad velik i pošten, t. j. da radi veliki i pošteni posao, — više se, mislim, ne može priznati. A ako ipak Frank nema povjerenja u bana, t. j. ako mu ne vjeruje, onda je moguće samo ovo: Frank vjeruje sebi više, nego banu, t. j. Frank vjeruje, da bi on sâm još bolje radio ono veliko i pošteno djelo, što danas ban radi. — Kad je baš govor o Franku, možemo spomenuti, da je sud osudio sve one, koje je Frank tužio, medju njima i ona tri čestita svećenika: Šafrana, Barbića i Zagorca. Živjeli!

Za Bosnu i Hercegovinu se je čulo, da će biti za uviek spojena s državom našega vladara, ali je opet sve umuknulo. Ipak ne će moći dugo ostati ovako. — Pišu novinam iz Guče Gore u Bosni, da tamo na daleko nema škole. A ima toga i drugdje po Bosni.

U Dalmaciji i Istri obavljeni su izbori za domaće sabore. Sve je ostalo pri starom, samo je u Dalmaciji (gdje mi imamo proti Srbljem i talijanašom većinu) izabrano više „pravašâ", a manje „narodnjakâ". — Javljaju iz Beča, da u Dalmaciji poslie sadašnjega namjestnika Davida ne će biti više general namjestnik.

Iz Like, iz koreničkoga kotara pišu, da se tamo dogadja razbojstvo za razbojstvom. Rekao bih nješto, ali — ide Božić, pa neka bude mir!

O Hrvatskoj i Hrvatima pišu u posljednje vrieme Madžari vrlo mnogo. Iz svega toga pisanja vidi se jedna misao, a to je: da su Hrvati ipak na putu onim Madžarom, koji bi htjeli Madžarsku od slovačkih brdâ do hrvatskoga mora. A da smo samo mi Hrvati malo složniji i pametniji, — i drugačije bi se cvililo!

Oko našega doma snuju njeki velike osnove, osobito crnogorski knez sa svojim zetom, talijanskim kraljem. O tom više drugi put.

Po slovjenskom svietu.

Slovaci se u Ugarskoj i poslie izbora za sabor dobro drže: u sabor su proturali barem 4 svoja zastupnika, a sad su potukli Madžare i kod njekih izborâ za županijske skupštine.

Poljaci se miču svuda. Počeli su u Pruskoj, gdje ih Niemci nemilosrdno dave, a sad se dižu i oni pod Bečom i pod Rusom. Niemce je već i strah, pa mole pomoć proti njima, Beč ih po staroj navadi sluša, ali Rus je već pametniji.

— Pruska vlada zabranila je svim poljskim družtvima u rajnskoj i vestfalskoj pokrajini, da se služe poljskim jezikom u svojih sjednicah.

U Bugarskoj će biti opet novi ministri, jer stari nisu mogli uzajmiti nigdje novaca, kojih je i tamo malo.

Po tudjem svietu.

Madžari, i to samo pametniji, sami o sebi zlo pišu. Tuže se i na svoju gospodsku mladež. Pišu, da mlada gospoda na visokih školah ništa ne uče, nego se samo svadjaju, razbijaju i pijančuju. A odlično družtvo drži, da je to znak poštenja, kad se tko s kim prije potuče na sablje, nego što bi dao dirnuti u svoje „poštenje". A koliko vriedi to „poštenje", koje se sabljom brani, dokazao je njeki madžarski varalica Kečkemeti, koji je nedavno ukrao iz gradske peštanske blagajne, gdje je bio činovnik, 280.000 for.! A isti je Kečkemeti 5 puta branio svoje „poštenje" sabljom i pištoljem, i sviet je govorio: To je poštenjak!

Rumuni protiv Madžarâ. Znate, da u Ugarskoj ima do tri milijuna Rumunâ (Vlahâ), koji nemaju gotovo nikakve slobode pod madžarskom vladom. Bore se već godine i godine. A znate, da odmah uz Ugarsku leži slobodna država rumunska, u kojoj živi takodjer rumunski narod. Ovi rumuni pomažu braći svojoj u Ugarskoj, pa su i nedavno pokazali u svom glavnom gradu Bukureštu, kako su proti madžarskom nasilju.

Niemci i Madžari — ni oni se ne gledaju baš dobro. Istina je, vlada je madžarska u prijateljstvu s Niemcima, i svagdje im pomaže proti Slovjenima. Ali razumniji Madžari vide, da je to sve voda na njemački mlin, i da će Niemci prije poklopiti Madžare, nego Slovjene. O toj stvari bilo je posljednjih dana mnogo buke po madžarskih novinah, pa i u saboru.

Niemci kažu, da se ne boje nikoga do Boga. A baš je istina, da se Boga ne boje. Da se boje Boga, ne bi njihova gospoda davila i svoga naroda, kako ga sada dave i gule, tako da u Njemačkoj samo gospoda i soldati živu u slobodi. To se vidi i po novom zakonu o carini, koji će biti na korist samo velikašima.

Medju Englezima i Niemcima bilo je posljednjih dana mnogo razpre o tom: jesu li veći barbari (divljaci) Niemci, ili Englezi. A došlo je do toga tako, što su njemačke novine oštro pisale proti engleskomu krvoločtvu s Burima. Ruga la se bakra (kotao) tavi...

U bečkom saboru — opet je malo mirno, i radi se nješto. A bilo je već opet psovaka i gungule bez kraja. Na to se prvi ministar stao prietiti, da će sabor razpustiti, ali kad je vidio, da se toga Česi ne boje, stao im je obećavati — po starom bečkom običaju. Ali dugo ne će biti mira. — Dobro je, što su bečki Niemci otjerali iz svoga kola najvećega vikača Volfa.

U Turskoj su se bili pobunili vojnici, što nisu tri mjeseca dobili plaće! I drugim je malim činovnicima tako. Zato je, pišu novine, veliki vezir snizio plaću — sebi i ministrima, da više dopane one manje. Blažen, tko to vjeruje!...

Jedan glas u Francezkoj čuo se nedavno za savez s — Niemcem!

Buri imadu na bojištu do 70 generala, a svaki ima po 40 momaka. Bore se i ne dadu se. Ali se ipak čini, i novine pišu, da će ipak skoro doći do mira. Buri tvrde, da im nitko ne će da pomogne. Pa što će im, misle njeki, i zemlja i domovina, ako u njoj ne bude naroda! Čemu da i dalje krvare, da se samo iztroše i oslabe, a onda tek da ih isti ili drugi neprijatelj slabe zateče i podavi! Zato se čuje sve više glasova o miru. Njeki vele, da je stari Krüger spreman dati Englezima njeke bogate zlatne rudnike, samo neka Burom ostave slobodu. Drugi opet pišu, da bi vlasti pomogle Burom, kad bi oni bili zadovoljni s „autonomijom", t. j. tako, da bi dobili domaću vladu samo za domaće stvari. Mi Hrvati znamo, što vriedi ta „autonomija"... Ali Englezi ne će ni tako, nego: lezi čitav, kolik jesi, pa da ti odrapim, koliko ja hoću! — To nebi ni ja, pa makar i nisam Bur!

Na novi rat se spremaju dvie južno-američke države: republika Argentina i Čile. Argentina je 4 puta veća od čitave države bečkoga cesara, a ima preko 4 milijuna duša, i to pravih Američana („Indijanaca") i doseljenikâ. Službeni je jezik španjolski. — Čile je duga zemlja uz more, veća od države bečkoga cesara, ima preko 3 milijuna duša, i to Američana, Španjolaca i mješanaca. I tu gospoduje španjolski jezik. Niemaca ima 7 do 8 tisuća, ali su u trgovini, obrtu i znanosti prvi. Kaže se, da su ratu krivi njemački častnici, što ih je car Vilim poslao u Čile, da vježbaju čilsku vojsku.

Razne viesti.

Nadvojvodkinja Jalžabeta, unuka bečkoga cesara, Nj. Veličanstva našega kralja, vjenčat će se s princom Vindišgrecom dne 7. siečnja 1902.

Kraljica holandijska Vilma, koja se nedavno udala za jednoga princa (ona je kraljica, ali on nije kralj; on se je priženio), ne živi dobro s mužem, jer muž previše troši i za ženu ne mari. „Toga ima i kod nas“ — rekao bi Francuz.

Crnogorski knez Nikola bio je 4. prosinca u Parizu, a 17. u Petrogradu. Što je tražio u Parizu, ne zna se, a u Petrograd je išao po djevojku za svoga sina, princa Mirka: htio bi za snahu rusku kneginjicu.

Udova Mak-Kinleja, pok. predsjednika američkih Sjedinjenih Država, imat će penzije 5000 dolara (oko 22.000 K).

Na cara od Japana (Japan je na moru uz Kitaj) pucao je njeki čovjek, kad je car išao u sabor. Nije ga pogodio.

Ženska skupština za Bure držala se nedavno u Št. Gradcu. (Tamo su Niemci na — starom našem ognjištu.)

Molbu 50 centi težku poslali su njemački socijalisti njemačkom saboru. Traže, da se ne povisi carina na žito, jer će sirotinja više gladovati.

U škrinji u Ameriku dovezao se njeki Bok iz Pešte. Punih 15 dana bio je zatvoren i jedva ostao živ.

Riedkost! Znate, da su Madžari stvorili zakon, po kojem se kod izborâ za sabor ne smije mititi, ni nikakva krivica činiti. Po ovom zakonu odsudjen je nedavno u Ugarskoj sastavljač izbornih listina na 100 K. globe jer je njeke izbornike krivično izostavio. Globu je platio u ubožku blagajnu. Da se i kod nas tako radi, naše bi ubožke blagajne, oho! . . .

Potres (trus) u Zagrebu osjetio se u utorak dne 17. ov. mjes. u 3 sata 13 časa po podne najjače, a poslie istu večer i druge dane sve to slabije. Poginuo nije nitko, a ni štete nije mnogo, jer se kuće u Zagrebu bolje grade, od kad je Zagreb g. 1880. dne 9. studena onako strašno strašno strašno stradao od potresa. Čudnovato je, da je poslie potresa grmjelo i bljeskalo se, kao o Petrovu.

☞ **Tko hoće znati,** što je pokora, neka počme izdavati hrvatski list! . . . *Nas je stid* s mnogim našim tobože „predplatnicima“. Kakvi su to *pred*platnici, koji ne će da plate ni natrag, a kamo li napried!

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. petka)

DOM

Uredničtvo uprava: Jurjevska ul. 28 Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☞ Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 24. | **U Zagrebu, u petak, 27. prosinca 1901.** | **God. 2.**

Kad će zasjati i naša zviezda?

Čut ćete za koji dan s prodikaonice, kako su tri mudraca došla iz dalekoga svieta u Betlehem i pitala ljude: „Gdje je novorodjeni kralj judejski? Vidjeli smo — kažu — njegovu zvijezdu“.

Nije moj posao, da vam dalje razlažem tu pripoviest, što se čita u svetim knjigama. Naš razgovor ide na drugu stranu, a u toj pripoviesti imamo samo jednu priliku za naš razgovor.

Kaže se, da su ono bila tri kralja ili tri mudraca s iztoka. To baš samo po sebi ne bi moralo biti, posve svejedno: tri kralja ili tri mudraca, jer je drugo kralj, a posve mudrac; niti je svaki kralj mudrac, niti je svaki mudrac kralj, — premda bi dobro bilo, kad bi tako bilo. Tako je barem njegda, 400 godina prije Isusa, mislio stari mudrac grčki Platon: da bi svaki mudrac morao biti kralj, — ali se tomu Platonu malo vjeruje u toj stvari, jer je on sâm bio mudrac, pak danas kažu, da je on samo na svoj mlin vodu tjerao . . .

Kako mu drago, — kralj i mudrac nije na žalost isto, nego tu ima drugi razlog, što se za ona tri kralja — sveta Tri Kralja — kaže, da su to bili „mudraci“. Oni su bili, to se razumije, krivobožci, ali su i oni, kao i mnogi drugi u ono vrieme, — oni su iskali i tražili, čekali i nadali se, da će jedan put doći na zemlju pravi Bog, kraljevstvo božje, t. j. mir i ljubav medju ljude. To su bili ljudi, koji nisu živjeli od danas do sutra, koji nisu živjeli i mislili samo za sebe, nego su se ogledali i oko sebe, i po nebu i po zemlji, i u prošlost i u budućnost; oni su vidjeli, kako ljudstvo strada i pati, kad nema na svietu vjere ni ljubavi, pa su rekli sami u sebi: Ne, to tako ne može ostati.

Mora jedan put doći nješto ili njetko, tko će sviet izbaviti iz ovoga prokletstva i grieha; mora doći njetko, tko će na sviet medju ljude donesti vjeru i ljubav, drugi red i drugi život. I prekapali su stare knjige, što one kažu; i pazili su na zviezde, i kao d asu ih pitali: što one kažu: hoće li se skoro ljudstvo izbaviti iz ovoga zla?

Mogao bi me tko upitati: od kud ja znam, da su oni kralji ili mudraci tako i tako mislili i radili. — Ali dragi moji! Ne zna se baš za onu trojicu, jesu li tako mislili i radili, ali se znade za druge mudrace onoga vremena. Zna se, da su ljudi u ono vrieme, t. j. prije rodjenja Isusova, bili nemirni, nezadovoljni, i da su sve baš onako mislili i radili, kako smo ono rekli za ona tri kralja ili mudraca. A zna se i to, da su i mudri ljudi u staro vrieme mnogo držali na zviezde, kao što i danas još neuki sviet drži na zviezde repatice.

Rekli smo, da su ljudi u staro ono vrieme bili nemirni, tako nemirni, da su pazili na nebeska znamenja: hoće li se od kuda pokazati kakvo znamenje. Ali nije tako bilo samo u ono staro vrieme. Već sam vam spomenuo, da prosti sviet i dan današnji mnogo drži na zviezde repatice, i obično se nada od repatice kakvomu zlu, ponajviše krvi, ratu. Ali ne samo današnji prosti sviet, nego i mudraci današnji paze na znamenja, i oni traže svoju zviezdu i idu za njom. Razlika je samo u tom, što su stari mudraci gledali na one nebeske zviezde, a današnji mudraci imadu pred očima posve drugačije „zviezde". O tom sam se nakanio jedan časak s vama porazgovoriti.

Svagda je bilo i bit će na svietu ljudî, kao što sam ono rekao za one mudrace: takovih ljudî, koji ne žive samo za sebe i za svoj trbuh, koji ne žive od danas do sutra, koji gledaju širom svieta i svuda vide ljude — braću svoju, kako žive i kako pate i stradaju. Kad čovjek dodje već do takve pameti i do takve misli, onda je on istom čovjek, a do onda je bio (dušu izlažem) samo nješto kao živina.

Kad čovjek počne tako misliti, odmah mu misao ide i dalje, pak se pita: „Bože moj, što će biti od toga svieta i ljudstva?!" I vi ste stalno mnogo puta tako rekli, a čuli ste i druge tako govoreć. Ali niti vi, niti tko drugi od vas nije si razbijao glave o toj stvari: došla vam je tâ misao, pa je i prošla, a vi ste i dalje gledali, kako ljudi stradaju i pate, i sami ste stradali i patili, i sad stradate i patite, ali nikad ne ćete da odgovorite:

što će biti od nas i od toga svieta. Nemate kada. Svaki dan nova briga, i nova muka, pa gdje bi čovjek još mislio na to, kako bi bilo bolje, nego: Bog sveti, da je i tako, da nije gore! Bog, da sam i sâm živ, a kamo li da se još i za cieli sviet staram!

Ali ne ostaju svi ljudi pri tom i nisu svi tim zadovoljni. Ima ljudî, koji sve dalje misle, kojim duša ne miruje, nego im govori; Ne, tako ne može za uviek ostati. To su ljudi, koji bez prestanka, traže novu zviezdu, da im zasvieti i da im pokaže put do spasa i izbavljenja od zla, — to su mudraci. Oni imadu svoju zviezdu, ili kako gospoda kažu: oni imadu svoje „ideale".

Za one stare mudrace se kaže: da su bili — kralji. I doista se može reći, da su mudraci kralji, jer kako je malo kraljevâ, tako je malo i mudraca. Malo je ljudi, kojima svieti kakva zviezda. Ima pače i ljudi, koji kažu, da je velikoj većini svieta sudjeno, da nikad ne ugleda svoje zviezde; ima gospode, koja kažu, da je „ prostoti" sudjeno, da je „prostomu" narodu sudjeno, da za uviek ostane u tami i u jarmu.

To nije istina. U svakom čovjeku ima iskra božja, i svačija duša ide za svietlom. Samo zloća ljudska nauča niekakvu tobože nauku: da je svjetlo samo za jedne ljude, a drugima „toga ne treba", „oni — tobože — nisu za to". Samo zloća i pokvarenost ljudska boji se toga, da bi se i „prostomu" svietu ukazala zviezda, — kako se je i onaj prokletac, kralj Herod ili Irud pobojao, kad se je rodio novi kralj i kad se je zviezda pokazala ne samo mudracima, nego je sâm angjeo s neba doveo novomu kralju i pastire, tê zadnje „prostake". Onda je on vidio, da se pod njim drma krvavi stolac, pa ga je još više okrvavio, kad je dao poubijati svu novorodjenu djecu.

Istina je, da „prosti", t. j. seljački sviet živi danas, kao da nema zviezde, koja bi ga vodila. Tako je svuda po svietu, pa tako je i u hrvatskom narodu. Ali tomu su krivi onakovi Irudi, koji se i danas boje, da bi se mogao roditi kralj pravice, svjetla i istine. Ali ljudstvo ima svoju zviezdu, i ova se zviezda sve više pokazuje iz mraka, i svietu ne će zasinuti nova zviezda i novo svietlo sve dotle, dok svoje zviezde ne ugleda i zadnji pastir.

Tako ni naša hrvatska zviezda, koja će nam pokazati put do naše sreće, — ni ona ne će pravo zasjati, dok je ne ugleda i zadnji hrvatski pastir. Nama to treba i više, nego drugim

narodima, a to zato, što nas ima malo, a mnogo je oko nas zloće i neprijateljâ. I zato nam nema spasa iz današnjega zla, dok svaki Hrvat, dok i zadnji pastir, kako sam rekao, ne bude imao pred očima svoje zviezde: kad ne bude živio samo za sebe i od danas do sutra, nego kad bude imao pred očima zviezdu, koja vodi do sreće cieli narod.

Mnogomu se to danas čini nemoguće i smiešno, jer danas još nema mnogo ni takve gospode, a kamo li bismo imali i takvih pastira, koji bi pred očima imali narodnu zviezdu! Ali ništa zato. Judeji ili Židovi čekali su svoga Spasitelja, ali kad je došao, njihovi su ga učenjaci, književnici, prvosvećenici i mudraci — odsudili na smrt i razapeli na križ, — a „prosti“ tobože ribari raznesli su mu slavu do na kraj svieta! A to je bilo zato, što je i zadnji židovski pastir imao pred očima zviezdu narodnoga spasa.

Tako mora biti i s hrvatskom zviezdom.

I zadnji hrvatski pastir neka zna: da nije sâm na svietu, pa neka po tom i živi; neka zna, da ima braće po Bogu do na kraj svieta, a po krvi i jeziku daleko — daleko, od jednoga mora do drugoga; neka zna, da mu ova braća po krvi i jeziku već stoljeća i stoljeća stradaju od krivice ljudske, kao i on sâm: neka napokon zna, da se iz toga stradanja i zla mogu izbaviti samo slogom i ljudskim životom. — Tomu nauku mora nas svaki biti apoštol.

I onda će zasjati i naša hrvatska zviezda.

Hrvatski jug.

Posljednjih godina, a osobito u posljednje mjesece do danas mnogo novine pišu o hrvatskim zemljama na jugu, t. j. o Dalmaciji i Herceg-Bosni. I ako „Domovi“ čitaoci znadu već prilično o tim zemljama, vriedno je, da se nješto ponovi, a nješto dodade, prije nego razložimo najnovije glase, i što se tu na našem jugu snuje.

Premda je danas čitav hrvatski narod pod jednim vladarom, koji stoluje u Beču, ipak je naša domovina podieljena na tri glavne hrpe: u jednoj je hrpi stara Hrvatska i njegdašnje turske tri županije (t. zv. „Slavonija“); u drugoj je hrpi Istra

s otocima i Dalmacija s otocima, a u trećoj je hrpi Hercegovina i Bosna. Prva hrpa, t. j. banska Hrvatska ima svoga bana i svoju kraljevsku vladu u Zagrebu, ali u njekih stvarih spada taj komad zemlje i pod Peštu; Istra i Dalmacija spadaju pod bečku vladu, a Bosna i Hercegovina pod posebnoga ministra, kojega plaća i Beč i Pešta.

Banska Hrvatska, ili „Hrvatska-Slavonija“ — to vam je cudan komad zemlje; dulji se od Dunava medju Dravom i Savom sve do mora, i dug je taj komad od Zemuna na medji srbskoj do Jelenja na medji istarskoj blizu 500 (pet stotina) kilometara! Tako je dug! A širok je od Mitrovice na Savi do Čerevića na Dunavu samo 27 kilometara! Što se više dižemo uz Savu i Dravu, to se tâ banovina sve po malo širi, ali nigdje nije ni za trećinu tako široka, kako je duga! A što idemo uz Kupu i Koranu (od Siska preko Karlovca) bliže k moru, opet je uža, tako da izmedju Prilišća na kranjskoj medji i Buhače na bosanskoj medji opet nije šira od 40 kilometara! Pri moru je hajde de pružila malo jednu ručicu dalje k Istri i Kranjskoj, a drugu potegnula pod Velebit-goru prema Dalmaciji, — i tu je sad široka oko 200 kilometara, — ali opet ni pol toliko, kako je duga! Pa kakav je to dom, molim vas! Kakvo se tu kolo može zaigrati? Nikakvo! Tu se ne igra kolo nego se tu vuče težki plug po dugoj — dugoj brazdi . . . Mi smo tu vukli plug stoljeća i stoljeća, a drugi su priarali, dok nam nisu sa svih strana, gdjegod se je moglo, svojim krivičnim plugom daleko priorali medje i postavili nove medjaše, nad kojima straže bajunete! . . .

Pod ovom drugom i sa svih strana prioranom brazdom prostire se i širi hrvatski jug, t. j. more s Dalmacijom i Bosna i Hercegovina.

I Dalmacija je čudan komad zemlje. I to je duga brazda, koju su još gore krivodušni medjaši priorali, to Turci, to Mlečani-Talijani. I Dalmacija je duga — sve uz more — blizu 400 kilometara, ali je uzka, tako uzka, da je na dva mjesta posve nestaje: izmedju Kleka i Imotice, pa kod Herceg-Novoga ima Dalmacija samo more, a suha nema! Tako su ju potisnuli i priorali: oteo njegda Turčin, a sada je to hercegovačko. Inače je Dalmacija široka 5 do 10 kilometara samo! A gdje je najširа, tamo njegde od Primoštena na moru, pa do gore Troglava na medji bosanskoj, nije ni za šestinu tako široka, kako je duga!

Široka je tu nješto preko 60 kilometara. Jednom riečju: Dalmacija, kakva je danas, nije nikakva zemlja za sebe: ona je s Bosnom i Hercegovinom tako sraštena, kao nokat i meso.

Bosna i Hercegovina — to je za sebe liep komad zemlje i bez svakoga prigovora — do jedinoga ovoga: ne može do mora, a sve u njoj miriši po moru, tako joj je more blizu. Bosna i Hercegovina bez mora, t. j. bez Dalmacije — to je komad zemlje stvoren za Turčina! Da su Turci htjeli, mogli su oni osvojiti i Dalmaciju. Ali s Dalmacijom bili bi osvojili i more, a njima mora ne treba. A ne treba im mora zato, što je more napredak: more otvara sviet, na moru se mora raditi, jer je otvoreno cielome svietu, pa ako ne radiš ti, hoće druga tri, i sutra već nije more tvoje, nego tudje, a ti rob na tudjoj galiji! A Turčinu se nije htjelo ni napredka, ni rada: on je volio uživati gotovo. Zato je turska vojska i stala pod planinama, a Dalmaciju i more ostavila Talijanu-Mlečaninu: neka on brani od svieta i more, i Dalmaciju i — Turčina. Zato je Dalmacija tako uzka i mršava, kao sedam gladnih godina: planine njezine i krš njezin imao je stotine i stotine godina služiti samo za to, da tudjinski jedan azijski narod mirno kao trut i nevidjen od ostaloga svieta može u dangubi živjeti od tudje muke.

Ali danas više nema u Bosni Turčina, niti on u njoj ima kakve vlasti. Danas više nema smisla, da od mora bude zatvoren put u Bosnu. Pače protivno ima smisla, a to je: da more i Dalmacija bude put u Bosnu, a Bosna da preko Dalmacije i mora dodje do rada, do svieta i tako do napredka.

Na to se i misli u naše dane: pišu novine, da će se skoro Bosna i Hercegovina sjediniti s Dalmacijom, t. j. da će doći pod jednu upravu. Jedno vrieme se je mislilo, da će vojničku upravu u bosanskoj Hrvatskoj, u Herceg-Bosni i Dalmaciji dobiti u svoje ruke nadvojvoda Leopold Salvator, koji je više godina živio u Zagrebu. Ali od toga ništa, i nadvojvoda je ostavio i Zagreb. Onda se je pisalo, da će vojnički komandant biti jedan za Dalmaciju i Herceg-Bosnu. Čulo se je i to, da će sadanji hrvatski ban primiti u svoje ruke vladu u Bosni i Hercegovini, a u Zagreb da će doći drugi ban. Čulo se je i to, da će Bosnu proglasiti samostalnom — i t. d.

Štogod bilo — na hrvatskom se jugu nješto sprema. A hrvatski jug — to je malo ne pol hrvatskoga naroda: Dalmacija s Herceg-Bosnom ima preko **dva milijuna** i 150 tisuća

(2,150.000) čistoga našega naroda (570.000 u Dalm., a 1,580.000 u Herc.Bos.), a od toga ima do osam sto četrdeset tisuća (840.000) naroda rimskoga zakona (500.000 ili pol milijuna u Dalmaciji i do 340.000 u Herceg-Bosni); do 760.000 ima naroda grčkoga zakona (oko 80.000 u Dalm. i 680.000 u Herc. Bos., a preko pol milijuna muslomana ili „turaka“. A moglo bi tu na našem jugu živjeti još mnogo više svieta, jer je sama Herceg-Bosna za četvrtinu veća od ciele banske Hrvatske, a Dalmacija je veća od četvrtine banske Hrvatske.

Sve ovo, što se snuje i sprema na našem jugu, snuje se — bez nas, a i protiv nas, bez Hrvatâ, a i protiv Hrvatâ, jer tu nijednoga pravoga Hrvata ne pitaju, niti u tom koji pravi Hrvat ima kakvu rieč. Tu imaju prvu rieč Niemci, a onda Madžari, a mi Hrvati driemamo. Da ne driemamo, morali bi i nas pitati. Ali ne samo što driema „prosti“ narod, koji si ne zna pomoći, jer mu ne svieti njegova zviezda, nego driemaju i gospoda hrvatska . . . Bog zna, hoće li se barem dalmatinski zastupnici pokazati kao ljudi i Hrvati, ako do čega dodje?

Ja ipak, kao svagda, tako i sad velim: Ne bojmo se! Ali nemojmo ni driemati, a kamo li spavati, jer je oko nas sve budno, sve radi. Radimo i mi! Svaki nas neka bude apoštol, neka širi nauk! Budimo, braćo, ljudi! Budimo svoji i u svom domu gospodari! Radimo na svakome mjestu za onu hrvatsku misao: da se Hrvati slože i sjedine u jednom domu, pa će onda u tom hrvatskom domu biti i naš siromašni, ali zdravi i junački hrvatski jug.

»Hrvatska poljodjelska banka«.

Dne 30. prosinca god. 1901. sastali su se u Zagrebu oni, koji su podpisali i dali novaca za novu novčarnicu ili banku, za „Hrvatsku poljodjelsku banku“. Sastali su se, da se uvjere, je li podpisano dosta novaca, pa da onda slože pravila i red za banku, i da joj izaberu upravitelje, njih 20 na broj. To je sve i učinjeno, pa će se upravitelji za koji već dan sastati, postaviti banci službenike, namjestili ih u jedan ured — i banka će početi svoj posao: dieliti seljačkomu narodu novce, razumije se: na zajam ili posudbu.

I tako je ova stvar, hvala Bogu, počela.

Dugo se je to spremalo, težko je išlo. Jedna tudja rieč kaže: Dobra stvar treba časa, pa kad bi samo to trebalo za dobru stvar, — bila bi ova banka vrlo dobra stvar, jer je za nju trebalo vrlo mnogo časa.

Ali kad pravo prosudimo, nije se to baš ni spremalo tako dugo. Dugo se to čini samo zato, što je narodu sila za novce, pa se samo zato to spremanje činilo predugo i pravim prijateljem naroda. A neprijatelji se zato rugaju, da je dugo trebalo, jer — ali čekajte malo.

Kod ovoga posla vidjelo se najbolje, kako je u nas Hrvata: tu su izašle na javu sve naše nevolje i neprilike. Pogledajmo malo na te neprilike, pa ćemo odmah bolje vidjeti, kako bi velika stvar za hrvatski narod mogla i morala postati ova banka.

„Dom" je već razlagao, što su to novci. Možda se je to komu činilo nepotrebno, jer i zadnji seljak zna, što su to novci. Ali nije tako. Svaki seljak znade i to, što je sud, jeli? Pak gledajte: kolike novce služe odvjetnici (fiškali)! Zakonâ ima tako mnogo i tako su zapleteni, da tu seljak više puta ne zna baš ništa. I zato toliki odvjetnici dobro živu. Upravo tako vam je danas i s novcima: i novci danas imadu svoje fiškale, koji samo od toga živu i dobro živu, što se razumiju u novce, što znadu s novcima baratati! Poznato je, da su židovi prvi novčarski fiškali, osobito kod nas. Pa kao što se neuk čovjek bez odvjetnika ne zna kod suda ni ganuti, pa bio on prav zdrav, a kamo li kriv, tako danas uz novčarskoga fiškala strada i onaj, koji nješto ima, a kamo li onaj, koji ništa nema, komu je sila i nužda.

A onda još ovo: Kao što uz prave fiškale ima kojekakvih pisara, koji u kakvom kutu sastavljaju tužbe i apelacije, — tako se je i uz novčarske fiškale našlo i naših domaćih ljudî, koji su malo zagledali u posao novčarskih fiškala, pa i ovi domaći gule, da je milina, baš kao i oni zakutni pisari.

Eto tako smo stajali, kad se je počelo misliti, da bi domaći i pošteni ljudi složili banku: na jednoj strani novčarski fiškali, na drugoj domaći prosti gulijaši, — a ostali naš sviet razumije se u novac, kao seljak u paragrafe, ili kao žaba u liešnjake! Svaki dan ima s novcem posla, svaki ga dan prima i daje, ali ipak ne zna, što je danas novac, i kako treba s novcem baratati. Da su židovi zamislili kakvu banku, — bili bi skupili one

novce (t. j. 800.000 K) za dva mjeseca, a naši su ljudi trebali malo ne dvie godine! Naši ljudi, kako se sami ne razumiju u novce, ne vjeruju ni drugomu našemu čovjeku, da se u to razumije. Mnogomu našemu čovjeku nije išlo u glavu; kako to, da bi naši ljudi sakupljali po narodu novce kako drugačije, nego tako, da se ti novci poklone. **Jest, mi smo do sad skupljali samo darove i milostinju „za narod"** (i na to smo se već naučili), a **dotle su drugi narod gulili!** Već desetke i desetke godina sabiru naša gospoda takve darove i milostinje, pa nješto se i vidi od toga, a nješto se ni ne vidi . . . Ljudem je to dodijalo, pa kad se je počelo sakupljati za banku, mislili su mnogi, da opet treba **pokloniti** i darovati . . .

A ako i nisu tako mislili, mislili su ovako: „Od toga i onako ne će biti ništa!" I to je druga naša nevolja i neprilika: izgubili smo kuražu, izgubili smo vjeru sami u sebe i u svoje ljude. „Mi Hrvati ne možemo ništa, mi nismo za ništa" misle mnogi i mnogi, ako i ne govore.

A onda i treća neprilika. Kako imadu zakoni svoje fiškale, kako imade i novčarskih fiškala, tako ima i trećih fiškala, i to političkih fiškala, kojim je „politika" kruh i zanat, koji od politike živu. I tu su danas prvi židovi. To je pleme, koje najbolje znade sve okrenuti na trgovinu i špekulaciju. A mi se Hrvati i u politiku slabo razumijemo, pa su zato i u toj stvari počeli kod nas voditi prvu rieč židovi. Politički ovi fiškali vide, kako hrvatski narod trpi krivicu, kako je hrvatsko pravo čvrsto i sveto, a Hrvati ga ne znaju braniti: digoše se bome oni, da brane hrvatsko pravo i da pri tom — zasluže. Ali kad su vidjeli, da Hrvati više ne sabiru i ne skupljaju milostinje za narod, nego da su i oni počeli ljudski računati i brojiti, da su pače počeli snovati banku, koja ne traži milost ni dara, nego svakomu svoje, a sve zajedno svima na pomoć, — uplašili se bome politički fiškali, pa oni, kao pravi Hrvati, podigli viku na tu banku i počeli pisati, neka se podigne banka na starinski i pravi dosadašnji hrvatski način, t. j. neka se opet sabiru darovi i milostinja, — neka se novci za banku poklone i daruju dragomu i milomu narodu!

Ali su se — hvala Bogu! špekulanti kasno sjetili. I Hrvati su postali pametniji, ni oni nisu više djeca. I naši su dobričine Hrvati progledali špekulaciju, i počelo se na novo — ne darivati, nego prinašati svaki svoje na jednu hrvatsku hrpu. Tu su

špekulanti, koji su htjeli da špekuliraju i s mekim srcem hrvatskim — tu su prvi put sami sebe nasamarili, Hrvati su stvorili eto i banku — bez špekulanata, bez novčarskih i političkih fiškala.

Hvala Bogu! Sad samo treba pošteno raditi i dobro računati, pa ne dati, da špekulanti dobiju u ruke i ovu banku. Što je istina, istina je: ovdje su se pokazali kako treba hrvatski biskupi i svećenici, t. j. pokazali su se kao pravi prijatelji naroda. Već i to, što su se oni dali na ovaj posao, i to je dokaz, da su jače otvorili oči, a i jamstvo, da ova stvar ne će doći u ruke špekulantima. Hvala Bogu, hvala njima, hvala svima, koji su toj stvari pomogli! A sad na posao, da ova banka uhvati u svoje kolo čitav hrvatski narod!

Na drugome mjestu u ovom „Domu" naći ćete i više o toj banci.

Mali razgovori.

Život.

Što je „napredak"? U posljednjem broju napisao je i „Dom", i to dva puta *„Napried! Napried!!"* A sve oko nas, sve, što je posvećeno, sve knjige i novine, — sve više: *napried!, napried!!, napried!!!* I učeno i neuko, i ludo i pametno — sve danas govori o *napredku*, sve zove, potiče i tjera na *napredak*. O tom „napredku" govore već učitelji maloj djeci, o tom govore kralji i njihovi ministri u saboru, o tom govore mudraci u visokih školah. Sve „napredak", pa „napredak", i tko danas nije za „napredak", to je divljak, to je mračnjak — itd. A sad je eto i „Dom" počeo baš na glas vikati: „Napried! Napried!!"

Ne znam, kako drugomu, ali „Domu" je do toga, da čitaoci njegovi znadu, kuda ih tko zove i vodi. „Domovi" čitaoci svakako i misle, kad čitaju, pa su stalno mislili i ovako: „Sve je to liepo i dobro ići napried, ali ako se toliko više bez prestanka napried, kamo ćemo napokon doći? Bez svake šale to bi moglo postati malo smiešno. Do vieka se ipak ne može ići napried, jer negdje ima valjda svoj kraj i taj „napried". Kaže se, da smo mi zaostali, a drugi su napredovali. Dobro, idimo mi napried, da one dostignemo. Ali kud će oni dalje napried, koji nisu za nikim zaostali, koji su onako strašno učeni, prosvećeni i fini, kako nije nitko? Kud će oni? Jednom riečju: Ako sviet bude bez prestanka tako trčao, kada će biti toj trci kraj, i kamo će sviet napokon doći? Hoće li ..."

Nemojte dalje pitati. Znam, da sami ne ćete na kraj. Ja ću vam malo samo pomoći.

Ima ljudi, koji kažu, da se ne zna, kamo će ljudi doći i što će od njih biti. Čovjek će sve više i više napredovati, sve više će se „razvijati" a napokon će postati „duh", ili kao njekakav „bog", — tko zna, što će postati! Duša čovječja (kažu jedni) poslie života na ovoj zemlji živi negdje na drugom svietu, tamo se „razvija", onda opet dolazi na ovu zemlju u drugoga čovjeka, koji je sad napredniji, pametniji i „savršeniji" od drugih ljudi. Onda duša opet izlazi itd. A drugi opet kažu, da će se čovjek već na zemlji tako „razviti" i „usavršiti", da će biti — tko zna, kakav će i što će biti! Napredak čovječanstva nema kraja, čovjek se bez prestanka „razvija", — misle mnogi i mnogi ljudi, pa i pametni.

Po svemu se ovom čini, da će na ovom svietu biti njegda sve novo, sve drugačije, „naprednije" i „savršenije", pa da će i ljudi biti drugačiji, posve drugačiji.

Ja vam ne ću reći: „ja toga ne vjerujem", nego vam velim: To nije istina! Možete mi vjerovati, da sam nješto starih knjiga pročitao, i da poznam i učenih i neukih, i „naprednih" i „zaostalih", i „prosvećenih" i „neprosvećenih" ljudi, — pa vam kažem, da ne vidim nikakve, baš nikakve razlike medju onim ljudima prije dvie tisuće godina, i medju ljudima, kakvi su danas. Čovjek je čovjek, a živinče je živinče — bio i bit će, onda, kao i za milijun godina! Nikakav drugi čovjek ne će se na svietu roditi ni postati — nikakav, za kakvoga mi već danas ne bismo znali. *„Ništa pod suncem nova"* — kaže jedna rieč, i ova tu najviše vriedi. Napravite čovieku željeznicu i bicikao, privežite mu na jedno uho telegraf, na drugo telefon, namažite ga kakvom hoćete pomadom, ulijte mu u glavu — makar na lievak — svu mudrost od egipatskih popova i indijskih brahmanaca do zadnjega redka najnovije švabske knjige, još poslie deset tisuća godina — on ne može biti bolji čovjek od zadnjega današnjega dobroga prostaka, a može biti veći lopov i živinče od svakoga današnjega lupeža! Čovjek je čovjek po *duši*, a nije ni po hlačama, ni po telefonu, ni po knjigah i novinah, ni po pomadi.

„No, tako! Pa što se onda mučiš, što pišeš i zoveš seljaka, da čitaju taj tvoj „Dom"? Mi možemo biti ljudi i bez toga."

S tim bolje, ako je tako. — Za danas medju tim dosta o toj stvari, jer bi lako mogao narasti veliki razgovor.

Politika.

Sabor, Sobranje, Skupština. To su tri rieči, a jedno znače. Ono, što mi Hrvati zovemo „sabor", to se u Bugarskoj zove „sobranje", a u Srbiji „skupština". Sve su ovo naše riječi i svatko nas razumije, što znače. Rieč „skupština" ili „skupčina" čuje se i u Hrvatskoj, ali to nije isto, što je „skupština" u Srbiji, to nije sabor, nego mala seoska skupština, ili pak županijska skupština, o kojoj ćemo nješto više razložiti.

Sabor ili skupština — to su sabrani ili skupljeni prvi ljudi iz naroda; oni daju zakone, po kojih vlada drži red i čuva pravo. I u drugih naroda imadu rieč za takve sabore ili skupštine, ali ne znače to, što znače ove naše rieči. Tako se bečki sabor zove „rajhs-rat", a to znači „državno vieće". Njemački sabor zove se „rajhs-tag", a to znači „državni dan", i to po tom, što su stari Niemci držali sabore svake godine baš na odredjeni dan. Niemci zovu sabor još i „Land-

tag", t. j. „zemaljski dan". Francezi zovu svoj sabor „šambr" (pišu: Chambre), a to znači „komora" („kamara") ili „soba". Englezi pak zovu svoj sabor „haus" (pišu: house), a to znači „kuća". Jedni i drugi kažu još „parlament" (parlement, parliament), a to znači „govor", „govorenje", jer se u sabor šalju zastupnici zato, da govore za narod i za pravicu. (To dakako ne vriedi za onih 40 zastupnika, koje hrvatski sabor šalje u Peštu.)

Dom i rod.

Hrvati na početku god. 1902. Na staru godinu svaki pravi gospodar slaže svoje račune. Za račune cieloga naroda staraju se danas novine, pa su i naše hrvatske novine, slagale naše račune. Da vidimo i mi, kako stoje ti naši računi.

Ali prije nego i mi kažemo svoju, moram vam reći ovo: Pravi narodni račun ne može se za nas Hrvate nikako složiti. Tko bi htio složiti pravi narodni račun, taj bi morao dobro poznati cieli život, sve radosti i tuge cieloga našega naroda, cielo njegovo stanje i imanje. A toga kod nas nitko ne zna, nitko se za to pravo ne stara, a i težko je to danas. Ja ću vam i to razložiti. — Voditi račune cieloga naroda, t. j. paziti na to, kako narod živi, je li mu dobro, ili zlo, ide li napried, ili natrag, — to može najlakše samo vlada. A mi nemamo jedne vlade, nego se za svaku našu pokrajinu vode posebni računi: posebni računi za bansku Hrvatsku, posebni za Dalmaciju, posebni za Istru, a opet posebni za Herceg-Bosnu.

Ali vi možda ni ne znate, da vlada vodi račune. Vlada vodi *popis*. Znate, da se popisuju ljudi, blago, orudje i t. d. Popisuje se, koliko se svieta rodi, koliko umire, koliko se izseli. Računa se i popisuje, koliko urodi vina, žita i t. d. Kod pošte i željeznice vode se računi, koliko se iz zemlje čega proda, koliko se iz tudjine kupi. Zna se napokon, koliko narod plaća poreza.

Po svem se ovom može barem po prilici vidjeti, kako je narodu. Ali se iz ovih računa ne može sve doznati za hrvatske zemlje. Tako se n. pr. ne zna, koliko se iz koje naše zemlje prodade, a koliko se u nju uvozi tudje robe, jer se ovi računi vode posebice samo za Herceg-Bosnu.

Ali gledamo li i samo na ono, što se znade, imamo što i vidjeti. Već ste čitali u „Domu", kako je profesor dr. Vrbanić izračunao, da u banskoj Hrvatskoj domaći narod strašno propada, i da bježi iz domovine, a tudjinac se useljuje, širi i dobro živi.

Zato nije nikakvo čudo, što se je kod posljednjih izborâ u banskoj Hrvatskoj pokazalo, da narod već nema volje i da ne može ništa proti svomu protivniku. A protivnik i neprijatelj nam je svatko, tko hoće da u našem domu bude gospodar.

Tu moram reći koju rieč o našoj *politici*. Uzalud je sve, kad riba od glave smrdi. Svagdje na svietu može vlada učiniti narodu mnogo zla i mnogo dobra. Kakav je sabor, takva je vlada. Sabor odredjuje poreze i daće, — a u toj stvari nemaju Hrvati baš nigdje glasa ni rieči, jer se našemu narodu propisuju i odredjuju porezi u Pešti i Beču. Kad tu nemamo rieči, onda je naravski, da nemamo rieči ni u tom, što ćemo i koliko ćemo potrošiti za dobro naroda: da uredimo rieke, potoke i močvare, da gradimo ceste, da pomažemo gospodarstvu i t. d. Niti u trgovini

nemamo nikakve rieči, i tu imaju rieč samo oni u Beču i Pešti. Oni su k nama pustili talijansko vino, oni ravnaju pečenje rakije, oni odredjuju put trgovini na suhu i na vodi i t. d. i t. d. Jednom riečju: Mi nismo svoji, tudjinci su nam gospodari na svakom koraku.

Tako mi Hrvati ulazimo u 1902. godinu. A ni od kuda nema nikakve nade, nikakvoga znamenja, da bi skoro moglo biti bolje...

Prosvjeta.

Hrvatski listovi za narod. Danas imamo mi Hrvati četiri lista za seljački narod, i to: tri u banskoj Hrvatskoj, a jedan u Dalmaciji, da ne spominjemo njekojih, koji su slabo rašireni. Najstariji je „Prijatelj naroda" u Zagrebu, za njim dolazi „Pučki list" u Splitu, onda „Hrvatski narod" u Zagrebu, i napokon „Dom".

Svi ovi listovi zajedno imadu oko 10.000 predplatnikâ. Bilo je vrieme, kad su samo prva tri zajedno imala do 15.000 predplatnika, t. j. svaki 4 do 5 tisuća. Najbolji je bio od njih svakako splitski „Pučki list". Od njekoga vremena, to znam stalno, svi ovi listovi idu na niže, imaju manje predplatnikâ. Ne može se reći, da im je „Dom" pokvario posao, jer su svi oni zajedno više izgubili, nego što je „Dom" dobio.

To nije dobro znamenje, nego je to znamenje, da tu nješto nije u redu, pa bi trebalo tu stvar malo bolje urediti. Ja mislim ovako:

Dalmacija mora imati svoj list za narod, i taj bi se morao širiti više u dalm. zagorju, u susjednoj Hercegovini i u hrv. Lici. To bi bio jedan list za narod. Drugi list za narod treba Istra, hrvatsko i dalm. primorje i otočje. Treći list trebala bi Bosna. To bi bila tri *pokrajinska* lista za narod. A u Zagrebu su dosta dva, i to jedan više za politiku i za novosti, drugi više za razgovor i nauk. Ovi listovi iz Zagreba morali bi se širiti po *svim našim* zemljama, gdjegod je narod prosvićeniji. Svih ovih pet listova moralo bi se složiti kao u jedno družtvo, pa jedan drugomu pomagati i jedan drugoga upućivati. Bilo bi pače vrlo dobro, kad bi se svi ovi listovi izdavali na jedan trošak, t. j. iz jedne kase.

Ali ova stvar nije još dozrela Ja sam ovo spomenuo zato, što se „Dom" može — hvala Bogu! — podičiti tim, da su mu baš *svi* izdavači naših listova za narod ponudili, da bi se s „Domom" sjedinili, jer svi vide, kako „Dom" napreduje. Za ovu godinu je to već kasno, pa ćemo ju svaki preturiti, kako bude moguće. A do druge godine mogla bi se ta stvar urediti onako, kako treba, jer bez reda i načina nema ništa. Mi treba da pazimo na to, kako bi u svaki kut naroda dolazio takav list, da ga narod dobro razumije. Ova bi stvar mogla krasno za rukom poći, pa neka na nju misle i drugi prijatelji narodne prosvjete.

Sviet.

Madžarski klin grdno cvili i puca. Znate, da su Madžari upali kao divljaci iz Azije i zabili se kao klin medju posve tudji sviet. U cieloj današnjoj Ugarskoj, koliko nije bila pusta, živio je prije tisuću godina slovjenski narod, i baš se je zvao „Slovjeni", tako da je od tatranskih i karpatskih ugarskih gora, pa do sinjega i crnoga mora na jugo-zapad i jugo-iztok — sve je to bio sâm Slovjen; a razumije se: iza Tatrâ i Karpatâ na sjever i iztok

— opet je bio sâm Slovjen sve do iztočnoga i bieloga mora. Ali su došli Madžari i utisnuli se kao klin medju Slovjene, tako da su ih razciepili na troje: Madžaru na jug su južni Slovjeni (t. j. mi Hrvati s braćom), na sjeveru su mu Slovaci, Česi i Poljaci, a na iztoku čiča Rus.

Niemci su se tomu strašno veselili, jer je tako iz Ugarske nestalo jake slovjenske države, koja bi se bila za cielo protegnula do mora: to bi bila za pravo hrvatska država. A Madžari su se tim hvalili, što su oni *klin* u slovjenskom mesu! Neka Čeha davi Niemac, — Hrvat mu ne može pomoći, jer je Madžar na putu.

Ali im to veselje sve to više presieda. Istina je, Madžari su se utisnuli kao klin medju južne i sjeverne Slovjene, ali ne treba zaboraviti, da je Madžaru s tri strane Slovjen: s jedne Hrvat, s druge Slovak i Čeh, s treće bradati striko Rujo, — a s četvrte rdjavi Niemac, koji se dotiče i Hrvata i Čeha, a svaki ovaj ima iza sebe roda. I tako, ako se pravo uzme, Madžar nije klin u slovjenskom mesu, nije to klin zabijen u cielu kladu, nego je to zrnce pieska medju dva mlinska kamena, medju kamenom njemačkim i slovjenskim! A sad su se, osobito u naše dane, počela ova dva kamena okretati. Niemac odavna ima vražjega posla s Čehom, sad i s Poljakom, a doći će na red i Rus. Sve to gleda odavna Francez, pa se već složio s Rusom, a u naše dane i Talijan nješto šara s Crnogorcem, — sve proti Niemcu: Slovjeni i Latini — svi proti Niemcu! Tu će bome njekome pucati kosti, a svakomu su svoje drage, pa i Madžaru, a on jadan nije nikamo prispio: ni k Slovjenom, ni k Niemcu. Tiesno mu je, cvili.

Pa što mislite, što je smislio? — Zove Hrvata, neka ne gleda na braću, osobito neka ne pazi na Srblje, jer iza Srbalja stoji Rujo, stari taj i hudi „vlah"..., nego neka se Hrvat skloni k bratu Madžaru pod njegovu „svetu madžarsku krunu". Neka Hrvat zataji krv i pleme, pa neka se složi s Madžarom proti neprijatelju. To neka bude hrvatska zviezda! — pišu velike jedne madžarske novine.

Neka samo pišu. Ali se valjda ni Hrvati nisu najeli ludih gljiva!...

Našim prijateljima.

„Dom" evo ulazi u treću godinu. Kakav je i što vriedi, to neka sude drugi. Mi kažemo samo to, da se „Dom" od dana do dana sve to više širi.

Ako je tko proti „Domu", — slobodno. Ali ima ljudi, koji „Dom" strašno hvale: da takvoga lista nije bilo i da ga nema, da bi morao biti u svakoj kući itd., — a ipak ništa ne rade, da „Dom" bude barem u svakoj desetoj kući. Tako mi je jedan g. župnik tri puta za redom pisao i čestitao: da je to ono pravo, da bi me poljubio i t. d., a za svoje je župljane naručivao — drugi jedan list, i to samo zato, što „Dom" nije od njegove „stranke". Takvi ljudi nisu pravi prijatelji narodu.

Ali ja se ovim kratkim pisamcem obraćam najviše na hrvatske seljake, za koje i pišem ovaj list, pa im kažem:

Već bi jednom moralo proći ono vrieme, kad seljak nije mario za knjigu, dok mu je nije župnik ili tko drugi baš turio u ruke i tako rekuć narinuo. Ne, to nije dosta. Liepo je i dobro je, ako župnik ili koji drugi gospodin uputi seljaka na knjigu. Ali ima svakakvih župnika, to je jedno; a drugo: u svakom selu nema župnika. Zato od cieloga toga posla ne će biti ništa, dok se sami seljaci ne počnu starati za svoju prosvjetu: oni treba da postanu kao punoljetni, da se po malo oslobode od tutora. Dok ne bude tako, vodit će ih svatko za nos, kao i do sada, — to je posve naravski.

Već su njekoji „Domovi" čitaoci primili dobar običaj, da „Domu" pišu: šaljite Vaš list tomu i tomu. Tako treba da rade po mogućnosti svi, osobito sada na početku nove godine. Pozivljemo zato, opominjemo i molimo svoje prijatelje, neka nam svaki što prije javi barem **dva** svoja znanca, osobito **iz onih mjesta, gdje nema „Doma".** Neka, ako je moguće, sâm s njima razgovara, ili neka im piše. Ne sumnjamo ni malo, da će **pravi naši prijatelji** ovako i učiniti. Po tom ćemo znati, koliko imamo tih pravih prijatelja.

Izborne listine.

U mjesecu siečnju g. 1902. pregledaju se u Hrvatskoj pod banom izborne listine, t. j. popis onih ljudi, koji imadu glas kod izbora narodnoga zastupnika. Na ovo treba dobro paziti, zato evo kratki naputak u toj stvari.

Tko ima pravo glasa? Onaj, koji je upisan u izbornu listinu, samo onaj ima pravo glasa. A ako nije upisan u listinu, nema pravo glasa, makar ima pravo izbora! (To je ona neprilika, što su u banskoj Hrvatskoj uvedene *„stalne"* izborne listine. U drugih državah nema tih „stalnih" izbornih listina, pa tamo ima pravo glasa svatko, tko ima pravo izbora, bez brige za to, jesu li ga prije upisali u kakvu listinu. Te stalne listine — to je samo potežkoća i neprilika. Ali takav je zakon).

U izbornu listinu može biti upisan svatko tko ima pravo izbora.

Tko ima pravo izbora? „Pravo izbora ima svaki, koji je" (po zakonu) 1. „stekao zavičajno pravo u kojoj občini", 2. „ako je 24. godinu navršio", ter ako je uz ono dvoje još 3. svršio kakve škole, ili pak plaća odredjeni porez, ili su ga izabrali oni, koji plaćaju mali porez.

Koliko se plaća poreza? Tu treba razlikovati prvo: školanu gospodu i činovnike od posjednika, trgovaca i obrtnika; drugo: gradove od sela i treće kotare u ravnici od gorskih kotara. (Gorski su kotari svi dalje od Karlovca: u Primorju i Lici.)

Školana gospoda i činovnici imadu izborno pravo bez pitanja, koliko plaćaju poreza. — Svi drugi plaćaju za izborno pravo, i to: u gradovima i gorskim kotarima **15** for., a u seoskim občinama ostalih kotara **30** for., s tom razlikom, da u gorskim kotarima plaćaju: obrtnici, trgovci, brodovlastnici, odgovorni urednici časopisa, gospodarski, šumarski i novčarski činovnici — samo **20** for.

Tko plaća manje poreza, ali najmanje **5** for., taj nije „izbornik", nego „birač", t. j. ima pravo birati izbornika, koji će birati zastupnika. (U gradovih nema biračâ.) Sve po 50 birača bira jednoga izbornika, i to na pet godina.

Listinu (ili popis) birača i izbornika sastavlja občinsko poglavarstvo. Taj popis ima izložiti ili postaviti u občinskom uredu, ima se i pribiti na občinskom uredu, i u **svakom mjestu** (selu) u občini, i to osam dana ima ostati izloženo.

„Reklamacija". Tko misli, da ima pravo doći u listinu, a nema ga u njoj, ili misli, da je tko upisan po krivici, — taj može tomu prigovoriti kod občinskoga poglavarstva, i to cielo vrieme (osam dana), dok su listine izložene. Treba li dokazati, da taj i taj plaća, ili ne plaća toliko poreza, ili da nema 24 godine, ili da nije zavičajnik-občinar (pravi občinar), — sve te dokaze i pisma ima obć. poglavarstvo bezplatno dobaviti. Prigovoriti se može pismeno ili ustmeno; ako je ustmeno, ima to obć. poglavarstvo zapisati u zapisnik.

„Reklamacionalni odbor" — to su trojica; dvojicu bira izmedju sebe občinski odbor (vieće), a treći je predsjednik, i toga pošalje kot. oblast. Pred ovaj odbor dolaze oni prigovori. Prigovore proti listini biračâ imade taj odbor prosuditi za tri dana, i proti tomu ne možeš dalje prigovoriti, — pazi: ako prigovaraš popisu *biračâ*, jer popisu izbornika možeš još i dalje prigovoriti.

Birači biraju izbornike, kad se poslie prigovorâ izprave listine. Kada i gdje će biti taj izbor, to se ima **tri dana prije,** i to u **svakom** selu u občini oglasiti. Izbor vodi načelnik i uz njega dvojica izabrana iz obć. odbora. (Ako se sve tako ne učini, izbor ne vriedi, i može mu se prigovoriti. Ostala uputa stoji u samom oglasu.)

Listina izbornikâ. U ovu listinu dolaze i oni izabrani izbornici, i oni, koji plaćaju propisani veći porez (30 ili 15 for.). I ovoj se listini može prigovoriti, i za pet dana ima reklamacionalni odbor s **razlogom** i pismeno odmah odgovoriti.

Priziv na kr. stol sedmorice proti toj odluci (riešitbi) reklamacionalnoga odbora može se opet za pet dana, pošto si od odbora dobio odgovor, prijaviti ustmeno ili pismeno kod kr. kot. oblasti. Kr. kot. oblast ima priziv poslati kr. stolu sedmorice u Zagreb, i kad od tud stigne riešitba, ima to pismeno javiti prigovaratelju. Dalje priziva nema, pa se sad sastave „stalne" listine izbornika, koje se svake godine samo popravljaju (revidiraju), a svake pete godine upisuju se na novo izabrani izbornici.

Ovo vam je naputak, a sad po tom pazite i radite. Osobito pazite, da birači ne izaberu kojekakvih pandurčićâ i prisežnikâ, koji ne smiju ni zinuti, nego kako im se kaže.

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Ovamo od Zagreba, gdje je naše srce i glava, ne mogu vam, istina je, javiti ne znam šta dobra, ali ipak ima dosta znamenja, da bi moglo bolje biti. Baš posljednji izbori za zagrebački sabor trknuli su mnoge po čelu, pa sad počinju i naša gospoda malo drugačije misliti. Njekoji stariji, koji se nisu dali sa svoga mjesta, na kojem su već godine i godine uzalud sjedili i u narod dali trubiti svoju mudrost i

ljubav za narod, — sad su mekši, pa puštaju po malo i *mladje* do rieči. To je posve naravski, da bez mladih ne će biti ništa, pa bili oni sad ovakvi ili onakvi. Vidjet ćemo ih skoro na poslu, pa i na rieči medju starijima. Ti mladji se spremaju na izdavanje lista za gospodu: da pospance malo podrmaju na mišljenje i na — *posao.*

Od samih novina ipak je slaba korist. Zato je dobro došla *„Hrvatska poljodjelska banka"*, a za njom će morati doći mnoge i mnoge — *„Hrvatske seljačke zadruge"* po čitavom narodu. Tu će trebati mnogo i mnogo upute, uztrpljivosti, posla i — poštenja.

Službeni pak sviet, t. j. oni kod vlade, ne starajući se ni malo, što je *voda* opet poplavila Posavinu, idu svojim putem. Imenovali su mjesto starih i dva *nova velika župana:* za virovitičku i ličko-krbavsku županjiu (tamo Čavraka, ovdje Kraljevića).

Na jugu našem sve dalje snuju, kako će porazmjestiti soldačiju: soldačiju u gornjoj Dalmaciji metnut će pod jednu komandu s bosanskom, a soldačiju u dubrovačkom i kotorskom kraju opet pod jednu komandu s hercegovačkom soldačijom, a ovaj drugi komandant bit će u Dubrovniku, a ne u Mostaru, — ako je sve to istina. Ali kako bilo — soldačija će nas dobro čuvati...

Iz Istre nam piše naš čovjek, neka za Boga nješto napišemo „proti kletim Talijanom, jerbo — kaže — ne možemo živiti od Talijana". Još dodaje: „Živili vi svi tamo!" — Hvala, živili i vi tamo, braćo, pa se borite i ne dajte se! Kupite se, dogovarajte se, upućujte jedan drugoga, čitajte, učite i — budite složni, pa će nam već i dragi Bog pomoći.

I iz Bosne, tamo iz Dolnje Tuzle, dobili smo pismo, ali pravo ne razumijemo. Piše tu i za „turke" i za Srblje, a sve njekako ništa dobra. Pregledat ćemo to bolje, a možda se javi još tko do onda.

Po tudjem svietu.

Madžari se tuže na početku nove godine: da ni njima nije dobro, valjda zato, što još nije pol svieta pod njihovom kapom i u žepu njihovih židova. Neka malo počekaju, možda će ustati iz groba njihov Arpad, pa će osvojiti on sve do mora i preko mora. Ako je njima zlo, koji imadu i svoju i hrvatsku kesu u ruci i sve druge ugarske narode pod svojom vladom, — što bismo onda morali mi reći! — Vriedno je zabilježiti, da prave Madžarice — da ni one ne će da imadu djece, nego i tamo ima već velikih sela bez djece. Ali zato se množe madžarski židovi, pa ih ima već i kod nas vražji sviet, Bože prosti!

Grci su biesni na Slovjene, osobito na Ruse. Rusi imadu na grčkome moru svojih naseobina i svoje velike trgovine, pa je marljivi i bogati Rus na putu Grku, koji nije nikad bio pravi čovjek, kao ni Talijan. A onda smeta Grku u Macedoniji Bugarin i Srbljin, pa se Grčić-cincarčić ljuti. Nedavno su u Ateni (to im je prvi grad) vikali i bučili na svoga patrijarha (nadbiskupa), što je učio škole u — Ruskoj.

Za talijansku kraljicu Jelenu pišu, da je prijateljica više Rusu, nego Niemcu. Nije ni čudo: ona je kći crnogorskoga kneza.

Proti Englezu, čini se, slaže se Francezka s Talijanskom. Po tom bi za njeko vrieme moglo Englezu ipak postati i tiesno u Sredozemnom moru, gdje se je do sad po volji širio kao jedini gospodar. Tako bi mogla možda Talijanska iskočiti iz saveza s Niemcem, i tako bi Niemâk ostao sâm s Madžarom, koji još nema ni svoje vojske.

Buri su opet potukli 240 Engleza, a do 400 su ih zarobili sa tri topa, do 200 kola oružja i hrane i 2000 pušaka. Čuje se, da je Englezka potajno poslala Krügeru svoga čovjeka, da se pogode za — mir. Treba Englezkoj već jednom mira, da si u miru okruni novoga kralja, koji na to i čeka.

Razne viesti.

Kralju Franji Josipu doći će u proljeće u goste njemački kajzer Vilim II.

Ruski car liepo je i prijateljski čestitao novu godinu francezkomu narodu i njegovu predsjedniku Lubetu.

Fratar Grgo Martić navršit će 22. siečnja 80 godina. To je bosanski naš fratar i pjesnik, koji je već svašta prepatio i doživio još za turske vlade, pa ćemo skoro o njem više kazati.

Predsjednik hrvatskoga sabora bio je nedavno kod našega kralja u Beču i predao mu saborsku adresu.

Radnici u Pešti nemaju zaslužbe, pa su se 21. prosinca skupili na tisuće, hodali po gradu i napokon porazbijali mnoge dućane. To je već običaj po svietu.

Na karte izgubio je u Beču njeki poljski grof preko dva milijuna kruna, — i još mu je dosta ostalo. Pa je li onda čudo, što je Poljska propala, i što se — sviet buni! Dobili su te novce dva madžarska grofa, ali su ih iz Beča protjerali. Prekasno su im nagodili.

Od sto Hrvata, koji su stariji preko šest godnia, znadu čitati samo 52, a od 100 žena samo 36.

Dopisnice bit će od 1. siečnja po 5 f mjesto 4.

Od kad se izdaje „Dom", papir se više ne prodaje, nego se dieli badava, mukte, koliko tko hoće. I za tiskanje novinâ plaća se samo polovica. Tako barem misle oni, koji „Doma" ne platiše ni za god. 1900., a kamo li za 1901. Ala, ljudi, što ima ljudi bez obraza!

☞ Br. 1. „Doma" za god. 1902. izaći će **19. siečnja 1902.**

☞ Tko želi **„Božićnicu",** može ju još dobiti, ali se samo predplatnikom šalju *pojedini* koma di, a drugima najmanje 10 komada.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.